ALEXANDRU ODOBESCU

OPERE

Ediție critică publicată
sub îngrijirea
prof. univ. Al. Dima

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ALEXANDRU ODOBESCU

B

OPERE
IV

TEZAURUL DE LA PIETROASA

Ediție îngrijită, Introducere, Comentarii și Note
de
Mircea Babeș

Studii arheologice
de
Radu Harhoiu și Gh. Diaconu

București, 1976
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

[illegible]/205480

ODOBESCU ŞI TEZAURUL DE LA PIETROASA

(STUDIU INTRODUCTIV)

Dedicînd lucrării sale monografice asupra tezaurului de la Pietroasa mai bine de trei decenii de ample investigaţii în biblioteci şi muzee, de stăruitoare şi scrupuloasă aplecare asupra propriilor manuscrise şi publicaţii, de pertractări şi, nu rareori, lupte cu editorii şi cu oficialitatea prea puţin înţelegătoare, într-un cuvînt investind în această lucrare enorma sa erudiţie şi putere de muncă, Odobescu era îndreptăţit să o califice drept „cea mai temeinică a mea zestre ştiinţifică". Posteritatea i-a dat dreptate şi, indiferent de faptul că trecerea timpului şi progresele arheologiei au pus la îndoială sau chiar au infirmat unele din concluziile lui Odobescu, a rînduit această operă între realizările de seamă ale ştiinţei româneşti. Ca să folosim cuvintele lui Ion Nestor, ea „a constituit şi constituie şi astăzi una din marile fapte de ştiinţă cu care poporul nostru se mîndreşte pe drept"[1].

Din păcate, dacă beletristicei lui Odobescu i s-au consacrat numeroase pagini de exegeză şi istorie literară, asupra operei sale arheologice nu dispunem decît de puţine studii generale sau de amănunt, scrise de specialişti ai acestui domeniu. Dintre studiile generale, cel mai documentat, şi prin aceasta cel mai util este studiul introductiv la *Istoria arheologiei*, datorat lui Dumitru Tudor; el ne prezintă în ansamblu activitatea şi creaţia arheologică a lui Odobescu, analizează concepţia marelui învăţat român şi constituie astfel un punct de plecare pentru noile investigaţii[2]. Tot ca o privire generală, valoroasă prin efortul teoretic profund şi sugestiile subtile privind o viitoare discuţie asupra locului lui Odobescu în istoria ştiinţei arheologice româneşti, trebuie a fi aici remarcată contribuţia regretatului profesor I. Nestor, prezentată la Academie, cu ocazia sesiunii comemorative din 1970[3]. Altfel, despre Odobescu — arheolog, s-a mai scris în cursul anilor, dar, fie că este vorba de articole speciale, fie că este vorba de simple referiri într-un cadru mai larg, datorită informaţiei reduse şi banalităţii consideraţiilor, lucrările respective nu merită mai mult decît o simplă menţiune[4]. În schimb, se cuvine a fi luate în discuţie consideraţiile pertinente ale unui nespecialist, marele estetician şi istoric al literaturii Tudor Vianu, din monografia căruia se desprinde o realistă caracterizare a lui Odobescu ca om de ştiinţă[5].

Cu privire specială la cercetările îndelungate ale lui Odobescu asupra tezaurului de la Pietroasa, bibliografia existentă este şi mai redusă. Lăsînd de o parte referirile întîlnite în lucrările mai sus citate (în special la D. Tudor şi T. Vianu), nu putem cita ca lucrări speciale decît un articol al lui Al. Tzigara-Samurcaş[6] şi, mai recent, o interesantă încercare a lui Răzvan Theodorescu[7] de a plasa investigaţiile lui Odobescu în cadrul european al preocupărilor de acelaşi fel din vremea sa. De fapt, se poate spune că acest important compartiment al activităţii şi creaţiei odobesciene, în ciuda marii cantităţi de surse de informaţie păstrate (manuscrise, corecturi, documente, corespondenţă, în ultimă instanţă însăşi lucrările publicate), nu a constituit pînă în prezent obiectul unei cercetări sistematice, nici sub vreunul sau altul din aspectele sale particulare (istoricul cercetării, sursele de informaţie, filiaţia manuscriselor şi geneza marii monografii), nici în ansamblu (metoda şi concepţia arheologică şi istorică în cercetarea tezaurului, rezultatele cercetării, locul acestei lucrări în istoria arheologiei româneşti).

---

[1] I. Nestor, conferinţă despre tezaurul de la Pietroasa, ţinută în perioada interbelică (fragment de manuscris păstrat la Institutul de arheologie din Bucureşti, p. 2).

[2] D. Tudor, *Alexandru I. Odobescu arheolog*, în A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei*, Bucureşti, 1961, p. 7—46. În acelaşi volum (p. 47—49), D. Tudor inserează şi o listă selectivă a scrierilor de arheologie ale lui Odobescu. Dintre cele dedicate tezaurului de la Pietroasa lipsesc articolul din *La voix de la Roumanie*, nr. 30, 1866 şi *Studiele* tipărite în 1876—1877 în *Columna lui Traian*. De acelaşi autor, vezi şi *Alexandru Odobescu ca profesor*, în *Analele Universităţii Bucureşti, Seria ştiinţe sociale, Istorie*, XII, 1963, 30, p. 21—26.

[3] I. Nestor, *Alexandru Odobescu arheolog*, în *Analele Academiei Republicii Socialiste România*, anul 104 (1970), seria a IV-a, vol. XX, Bucureşti, 1976, p. 154—157.

[4] Al. Tzigara-Samurcaş, *Odobescu arheolog*, în *Convorbiri literare*, XLI, 1907, 11, p. 1075—1089; Al. Busuioceanu, *Odobescu arheolog şi critic de artă*, în *Convorbiri literare*, LXVII, 1934, 7—9, p. 733—739.

[5] Tudor Vianu, *Alexandru Odobescu*, Bucureşti, 1960 (ESPLA, Mica bibliotecă critică, nr. 66), în special p. 89—115 şi 143—156.

[6] Al. Tzigara-Samurcaş, *Tezaurul de la Pietroasa*, în *Convorbiri literare*, LXVII, 1934, 7—9 p. 764—773.

[7] Răzvan Theodorescu, *Alexandru Odobescu şi unele preocupări de istoria artei „barbare" în Europa secolului al XIX-lea*, în *Revista de istorie şi teorie literară*, 20, 1971, 1, p. 77—82.

În aceste condiții, sarcina de a reedita, după principiile ediției critice, scrierile dedicate tezaurului de la Pietroasa s-a dovedit a fi extrem de dificilă, de unde și imperfecțiunile inerente, iar abordarea, în aceste pagini, a mai sus-amintitelor aspecte ale cercetării odobesciene trebuie privită doar ca o primă încercare de a face o oarecare ordine și de a aduce anumite deslușiri într-o materie atît de complexă și atît de puțin cunoscută încă. Documentarea noastră este, de altfel, încă, departe de a fi completă: cea mai mare parte a notițelor de lucru și a manuscriselor lucrărilor despre tezaurul de la Pietroasa, precum și a corespondenței lui Odobescu, ne-a rămas necunoscută și s-ar putea chiar să fie pierdută pentru totdeauna[8]. Oricum, însă, aducerea în discuție a unor documente inedite sau mai puțin cunoscute și însăși reeditarea scrierilor sale răspîndite în publicații vechi, greu accesibile, constituie o bază nouă pe care studiile viitoare asupra lui Odobescu-arheologul și asupra contribuțiilor sale de căpetenie privind tezaurul de la Pietroasa nu vor întîrzia prea mult să o pună în valoare.

I. ISTORICUL CERCETĂRILOR ȘI PUBLICAȚIILOR LUI ODOBESCU

S-a sugerat[9], probabil cu dreptate, că pasiunea lui Odobescu pentru antichități a avut un teren prielnic încă din vremea anilor de școală petrecuți, începînd din 1844, la Colegiul Sf. Sava, unde se afla în acea vreme adăpostit și Muzeul național. În acei ani va fi avut Odobescu ocazia ca, alături de alte antichități, să admire pentru întîia oară fabuloasa *Cloșcă cu puii de aur*, în salvarea căreia un rol determinant fusese jucat chiar de conducătorul colegiului, Petrache Poenaru. Ulterior, în anii 1848—1850, tînărul Odobescu l-a avut ca profesor particular de latină (și poate și de germană) pe pastorul evanghelic Rudolf Neumeister[10], ale cărui preocupări legate de tezaurul de la Pietroasa, în special de inscripția runică, sînt bine cunoscute. Nu însă acest prim contact al adolescentului de 14—15 ani cu Neumeister a fost hotărîtor,[11] ci revederea și discuțiile, după 13 ani, în 1861, în prezența arheologului german Franz Bock, se află cu adevărat la originea hotărîrii lui Odobescu de a se dedica studiului antichităților de la Pietroasa[12].

Anterior, după cum mărturisea cu sinceritate Odobescu, splendorile faimoasei *Cloști cu puii de aur*, păstrate sub bolțile întunecoase ale muzeului de la Sf. Sava, nu-i inspiraseră, „la drept cuvînt, decît un sentiment destul de vag de curiozitate și de admirație" (*Le trésor...*, I, p. 33). Acești ani ai tinereții, deși nu au stat încă sub semnul tezaurului de la Pietroasa și nici măcar al unor preocupări speciale de arheologie, au fost însă anii hotărîtori în formarea viitorului om de știință, anii de acumulare a impozantei sale culturi clasice, și, în acest fel, au constituit premisa indispensabilă a operei științifice de căpătîi a lui Odobescu. Într-adevăr, între 1850 și 1855, el a studiat la Paris și, chiar dacă nu s-a întors de acolo cu o licență sau un doctorat, știm că a frecventat cursurile latinistului

---

[8] Baza documentării noastre a constituit-o fondul de manuscrise Odobescu păstrat la Biblioteca Academiei R.S.R. (Secția manuscrise și Arhiva Odobescu). După cum am precizat în comentariile la diferitele lucrări reeditate în acest volum, manuscrisele păstrate sînt fragmentare și nu acoperă decît în mică parte textele acestor lucrări, fiind vorba, în general, de redacțiuni intermediare sau nefinalizate. Manuscrisele finale (*Notice 1868*, *Studie 1876—1877*, *Le trésor...*) vor fi rămas, probabil, la editori (cele mai multe deci la Paris) și nu se știe dacă vor mai apărea vreodată. Surprinzător de puține sînt notițele de lectură și din muzee, pe care o asemenea lucrare trebuie să le fi presupus în număr extrem de mare. Corespondența lui Odobescu, care constituie în sine un domeniu de cercetare și care va fi cuprinsă într-unul din volumele acestei ediții, a fost folosită doar în măsura în care am avut șansa ca, la o parcurgere rapidă, ocazională, să remarcăm știri mai importante despre tezaur. Lista manuscriselor, a memoriilor, scrisorilor și diferitelor documente, păstrate la B.A.R. și folosite ca documentare pentru ediția de față, se află la sfîrșitul acestui studiu, în anexa de la p. 35.

[9] D. Tudor, *Alexandru I. Odobescu arheolog*, p. 9—10; G. Șerban, în volumul Al. Odobescu, *Pagini regăsite*, București, 1965, p. 300.

[10] G. Șerban, *op. cit.*, p. XVII—XVIII și 81—83.

[11] Din scrisoarea lui Ioan Odobescu către fiul său Alexandru, din 22 iulie/3 august 1850, rezultă chiar că la acea vreme elevul nu urmase cu entuziasm pe profesorul său: „Dacă ascultai tu pe papa și urmai învățătura ta în latinește cu Naimaster (sic !), erai să fii destul de înaintat" (G. Șerban, *op. cit.*, p. 81). De altfel, în monografia franceză (*Le trésor...*, I, p. 35), caracterizîndu-l pe Neumeister ca „modeste et vénérable professeur", Odobescu omite să menționeze că i-a fost elev cîndva.

[12] „Atras însă către un asemenea studiu prin ingenioasele ipoteze istorice, clădite de fostul pastor protestant din București, d-l Rudolf Neumeister, am întreprins cu ardoare, sînt acum patrusprezece ani, să fac cercetări de tot felul, prin cărți și prin muzee, spre a elucida proveniența și caracterul interesantelor noastre anticități" (*Studie...*, în acest volum p. 897). Acest text fiind scris prin 1875—1876, este evident că Odobescu se referă la reluarea contactelor cu Neumeister, în 1861—1862.

Henri Patin şi ale elenistului Emile Egger şi că a urmărit cu atenţie mişcarea ştiinţifică a vremii, ilustrată între alţii de G. F. Boissonade, Ch. Lenormant, J. Quicherat, Viollet le Duc etc.[13]. Încercările de traducere din Hesiod, Homer, Vergiliu sau Horaţiu, ca şi studiul său despre *Satira latină* (1855)[14], ne arată în ce măsură Odobescu devenise încă de pe atunci stăpîn pe limbile clasice, pe izvoare şi pe metoda ştiinţifică de lucru. Impunătoarea bibliotecă, pe care şi-a constituit-o în acei ani şi pentru care dispunem de un catalog întocmit în 1858, ilustrează şi ea orientarea predilectă a lui Odobescu către studiile clasice, către literatura şi istoria greco-romană[15]. În schimb, arheologia nu pare să-l fi interesat decît în secundar, şi anume în accepţiunea ei winkelmanniană, de istorie a artelor, sau în aceea mai nouă de istorie a culturii, a moravurilor şi a instituţiilor, accepţiune căreia Odobescu îi va rămîne, de altfel, pentru totdeauna tributar.

Întors în ţară (1855), au trebuit să treacă mai mulţi ani, pînă cînd vizita la Bucureşti a renumitului arheolog german Fr. Bock, discuţiile purtate cu acesta şi cu vechiul său profesor Neumeister (vara 1861) au revelat în ochii lui Odobescu întreaga importanţă şi complexitate a problematicii istorico-arheologice legate de tezaurul de la Pietroasa, determinîndu-l să-i acorde, de acum înainte, întreaga sa atenţie. În afară de interesul pur ştiinţific, la hotărîrea lui Odobescu trebuie să fi contribuit şi „ideea de a restrînge cercul activităţii sale, de a se specializa, de a se devota unei lucrări predilecte, pe care să o poată duce la capăt, pe cît se va pricepe mai bine"[16], idee subordonată sentimentului îndatoririi faţă de ţară, faţă de ştiinţa naţională.

După cum relatează însuşi Odobescu, Franz Bock, venit la Bucureşti pe urmele unei presupuse coroane bizantine, a fost impresionat de bogăţia tezaurului de la Pietroasa, la acea dată cunoscut lumii ştiinţifice doar pe baza informaţiilor şi desenelor (incomplete şi uneori greşite) din publicaţia lui J. Arneth[17]. Bock a fotografiat tezaurul şi, însoţit de Odobescu, a vizitat chiar locul descoperirii. Aceasta a fost şi prima vizită a lui Odobescu la Pietroasa. Entuziasmat, savantul german intenţiona să publice tezaurul şi, la numai cîteva luni după vizita sa în România, la 30 ianuarie 1862, îi trimite lui Odobescu o foaie de titlu şi o probă de planşă colorată ale proiectatei sale publicaţii. Apoi, anii au trecut, fără ca promisa publicaţie să apară[18]. Doar cîteva desene colorate, realizate după fotografiile lui Bock, au fost publicate de Charles de Linas, în 1864, în cartea sa asupra orfevreriei cloazonate[19].

Hotărît să scoată din uitare preţiosul tezaur, după 1861, Odobescu a început să se documenteze şi a pus să se execute după piese, în mărime naturală, „frumoase desemnuri în colori şi chiar o cromolitografie cu titluri imprimate"[20]. Nu ştim exact care a fost mersul cercetărilor sale în acei ani de început, dar ştim că atunci cînd a avut pentru prima oară ocazia de a referi în cadrul unei reuniuni ştiinţifice, el a făcut-o în chip convingător, întrunind numai aprecieri pozitive. Într-adevăr, la sfîrşitul anului 1865, aflat în capitala Franţei cu misiunea de a pregăti participarea românească la Expoziţia universală din 1867[21], Odobescu a fost invitat de Emile Egger, fostul său profesor, în acel moment preşedinte al Academiei de inscripţii şi bele-litere, să prezinte în faţa renumitului for academic o comunicare asupra tezaurului. Redactînd din fuga condeiului („au courant de la plume"), în numai cîteva zile, un text intitulat: *Notice sur le trésor de Pétrossa, découvert en Roumanie et conservé au musée national de Bucarest*, Odobescu l-a prezentat în şedinţele din 1 şi 8 decembrie 1865 ale Academiei, odată cu planşele pe care le avea pregătite spre a le arăta savanţilor parizieni. Procesul verbal al acestor şedinţe înregistrează atenţia cu care a fost primită comunicarea lui Odobescu şi reproduce pe larg intervenţia unuia dintre cei mai autorizaţi specialişti în materie, F. de Lasteyrie, care adera „sur presque tous les points, aux conclusions du mémoire de M. Odobesco"[22].

---

[13] T. Vianu, *op. cit.*, p. 34–35; D. Tudor, *op. cit.*, p. 10–11; G. Şerban, *op. cit.*, p. XXI urm.

[14] Cf. A. Odobescu, *Opere*, vol. I, 1965, p. 51–61, 145–164, 182–184, 229–255, 379–392, 413–417.

[15] A. Odobescu, *Opere*, vol. I, 1965, p. 451 urm; G. Şerban, *op. cit.*, p. XXXIII–XLIV. În acest catalog cărţile de arheologie propriu-zisă ocupă un loc neînsemnat, nelăsînd să se întrezărească o preocupare sistematică a lui Odobescu în domeniul arheologiei clasice şi, cu atît mai puţin, în acela încă nou al arheologiei epocii migraţiilor, căreia îi aparţine tezaurul de la Pietroasa.

[16] A. Odobescu, *Pia desideria*, în acest volum, p. 925.

[17] J. Arneth, *Die antiken Gold- und Silber-Monumente des k. k. Münz- und Antiken-Cabinettes in Wien*, Viena, 1850, p. 13–14 şi 83–86, şi pl. V–VI.

[18] A. Odobescu, *Notice sur le trésor de Pétrossa, découvert en Roumanie et conservé au musée national de Bucarest*, în *La voix de la Roumanie*, anul VI, nr. 30, 14 iunie 1866. Comentînd întîrzierea publicaţiei anunţate de Bock, Odobescu scrie: „...ce long retard m'a fait présumer que d'autres occupations ne lui avaient pas permis de donner suite à ce projet et j'ai craint que le trésor de Pétrossa ne restât encore cette fois dans l'oubli auquel il semble condamné par l'eloignement du modeste musée où il se trouve relégué".

[19] Ch. de Linas, *Orfèvrerie mérovingienne. Les oeuvres de Saint Éloi et la verroterie cloisonnée*, Paris, 1864, p. 82–83, 88, 90 şi pl. 6/A-C. Piesele discutate la p. 82–83 şi ilustrate în pl. 6 sînt cana-oenochoe, fibula mare şi una din fibulele mijlocii. Mai departe, la p. 88, Linas menţionează, după Arneth, şi coşul octogon, pentru ca abia la p. 90, nota 1 să emită presupunerea că această piesă provine împreună cu primele trei, din acelaşi „tezaur al lui Athanaric" (de la *Petroja* sau *Petreosa*), despre care i-a relatat Bock. Exemplarul cărţii lui Linas de la B.A.R. (cota II 8482) provine din biblioteca lui Odobescu, fiind prevăzut cu parafa acestuia.

[20] A. Odobescu, *Pia desideria*, în acest volum, p. 928 nota 1.

[21] G. Şerban, *op. cit.*, p. 330–331. La 1 octombrie 1865 Odobescu fusese numit într-o comisie însărcinată cu pregătirea participării României la Expoziţia universală, iar la 4 octombrie, printr-un decret semnat de Alexandru Ioan Cuza, el fusese desemnat delegat permanent pe lîngă Comisiunea imperială a expoziţiei.

Din comunicarea sa, Odobescu nu a publicat decît un fragment (Introducere — Bibliografie), în 1866, în revista bucureşteană de limbă franceză *La voix de la Roumanie*[23]. În această primă formă ea a rămas inedită, dar, practic, a fost valorificată, într-o versiune remaniată şi completată, inserată ca partea a II-a, în *Notice sur les antiquités de la Roumanie* (Paris, 1868, p. 10—54)[24]. Din fericire, s-au păstrat două manuscrise diferite ale comunicării, pe baza cărora va putea fi reconstituit şi analizat primul text odobescian despre tezaurul de la Pietroasa[25]. Acest text este deosebit de preţios, întrucît reflectă stadiul cunoştinţelor şi opiniile la care Odobescu ajunsese, în chip mai mult sau mai puţin independent, înainte de a intra în contact nemijlocit şi, de acum înainte neîntrerupt, cu marii specialişti ai acestui domeniu (Lasteyrie, Linas etc.).

Anul 1866 este anul săpăturilor arheologice de la Pietroasa. Proaspăt membru al *Comitetului arheologic* din Bucureşti, Odobescu pare a fi avut planuri mai largi, solicitînd la 15 iulie 1866 ministrului instrucţiunii, C. A. Rosetti, subvenţionarea unor investigaţii arheologice în mai multe zone ale ţării (în Buzău, Rîmnic, Brăila, Covurlui)[26]. Aprobate de minister, aceste cercetări s-au limitat, în cele din urmă, la Pietroasa, localitate care concentra în cel mai înalt grad interesul savantului. Din păcate, în lipsa unor informaţii detaliate în publicaţiile sau în arhiva personală a lui Odobescu, suntem în situaţia de a face mai mult presupuneri. De fapt, singurul lucru precis pe care îl ştim este că, în toamna anului 1866, el a executat „à diverses reprises" săpături în mai multe puncte ale fortificaţiei de sub satul Pietroasa (cf. nota de la p. 979—981). Scopul săpăturilor va fi fost, probabil, pe de o parte, unul ştiinţific, de a lămuri relaţia cronologică şi istorică între castru şi tezaurul descoperit la o distanţă relativ mică de el. Pe de altă parte, Odobescu pare a fi urmărit şi scopul practic de a recolta unele materiale arheologice care să însoţească tezaurul la expoziţia de la Paris, prevăzută pentru anul următor. În sfîrşit, mai putem presupune că el a folosit acest prilej şi pentru a face o anchetă ştiinţifică asupra împrejurărilor descoperirii tezaurului cu aproape trei decenii în urmă [27].

---

[22] *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des séances de l'année 1865*, N. S., tome I, Paris, 1865, p. 420 şi 423—427. În procesul verbal al şedinţei din 8 decembrie se precizează că analiza „acestei importante comunicări" va putea apare doar într-unul din volumele viitoare, probabil în funcţie de publicarea unui text definitiv promis de Odobescu. În comentariul său, care se întindea pe circa patru pagini (p. 423—427), Lasteyrie sublinia importanţa descoperirii de la Pietroasa, respectiv a comunicării lui Odobescu, pentru confirmarea teoriei sale asupra originii germanice a orfevreriei cloazonate. După Lasteyrie, la Pietroasa „. . .c'est à son berceau même que nous retrouvons cette fois l'art des Goths dans sa forme primitive et originale". Aceasta a fost, după cum se ştie, şi una din tezele principale ale lui Odobescu asupra tezaurului, ca produs al unei industrii locale gotice din Dacia.

[23] Cf. *supra*, nota 18.

[24] Donînd Academiei de inscripţii un exemplar al acestei cărţi, însoţit de 12 fotografii, Odobescu preciza, în ianuarie 1869, că darul său este o completare la comunicarea din 1865, al cărei rezumat, în ciuda promisiunii făcute, nu îl putuse trimite din pricina evenimentelor din România (?). Citâm din procesul verbal al şedinţei Academiei de inscripţii şi bele-litere, din 29 ianuarie 1869: „M. de Lasteyrie fait hommage, au nom de M. Odobesco, d'une *Notice sur les antiquités de la Roumanie* avec 12 photographies représentant toutes les pièces du trésor d'orfèvrerie de Pétrossa. Le donateur de cette collection prie l'Académie d'en agréer l'hommage comme complément de la communication qu'il avait eu l'honneur de lui faire en déc. 1865. M. Odobesco avait promis alors un résumé de cette communication. Les événements de son pays, aux quelles il s'est trouvé personellement mêlé, l'ont empêché pendant longtemps de tenir sa promesse. Mais tout le résumé de son premier travail se trouve dans la *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, qu'il a été chargé de rédiger comme commissaire-général des provinces danubiennes à l'Exposition universelle de 1867 et dont il joint un exemplaire à son envoi. Les conclusions de ce travail confirment l'attribution du trésor de Pétrossa aux Goths qui occupaient les bords du Danube vers le 4e siècle de notre ère" (*Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des séances de l'année 1869*, N.S., tome V, 1869, p. 16).

[25] Am identificat aceste două manuscrise la B.A.R., în Arhiva Odobescu, sub cotele II, ms. 1 (cîteva pagini greşit legate la II, ms. 3) şi II, ms. 2. Primul este chiar acela redactat de Odobescu, „à la hâte", la Paris. Cel de al doilea este o variantă revizuită. Asupra celor două manuscrise, cf. *infra* p. 22. Textul restituit al comunicării de la Paris va fi publicat în următorul volum (al V-lea) al operelor lui Alexandru Odobescu, odată cu *Notice sur les antiquités de la Roumanie*.

[26] G. Şerban, *op. cit.*, p. 332.

La începutul lui mai 1867, Odobescu pleca la Paris pentru ca, împreună cu P. S. Aurelian şi G. Steriadi, să organizeze pavilionul românesc la Expoziţia universală [28]. Odată cu el şi prin grija sa, tezaurul de la Pietroasa făcea prima sa călătorie peste graniţă, primul mare pas spre celebritatea mondială [29]. Într-adevăr, la *Paris, Cloşca cu puii de aur* a fost considerată drept una dintre cele mai frumoase podoabe ale expoziţiei („l'un des plus beaux fleurons"), iar Odobescu a fost unanim elogiat pentru felul în care a conceput sectorul românesc din „Galerie de l'histoire du travail"[30].

Expunerea tezaurului la Paris (pînă în octombrie 1867) şi, apoi, la Londra (pînă în aprilie 1868) nu i-a adus, însă, lui Odobescu numai satisfacţii, ci şi necazuri. De la simple insinuări şi zvonuri, pînă la acuzaţii directe, apărute în unele ziare (de ex. în *Trompeta Carpaţilor* a lui Bolliac), după care el ar fi vîndut sau amanetat tezaurul, împotriva lui Odobescu şi, indirect, împotriva guvernului Brătianu, s-a purtat o adevărată campanie. Venit multă vreme după dezminţirile oficiale (februarie 1868) şi după ce întoarcerea tezaurului desfiinţase fantasticele învinuiri (aprilie 1868), răspunsul lui Odobescu avea să pună definitiv capăt acestui episod amar, descurajant, din viaţa sa, abia în septembrie 1869[31].

Între timp, de la sfîrşitul anului 1867 şi pînă în iunie 1868, interese de familie l-au reţinut pe Odobescu în Rusia. Cu acest prilej el a descoperit colecţiile Ermitajului, atît de importante pentru studiul orfevreriei barbare şi atît de puţin cunoscute la acea dată lumii ştiinţifice internaţionale. Lucrînd, după propria-i caracterizare, „ca un negru", pasionatul savant s-a cufundat în studiul colecţiei Bosforului cimmerian şi al colecţiei siberiene, în care găsea paralele sau antecedente ale „artei gotice" de la Pietroasa. Doritor să contribuie la a face cunoscute unele din bogăţiile muzeului din Petersburg, Odobescu plănuia chiar să realizeze un album comentat; pentru început el s-a grăbit să comunice unele fotografii, însoţite de observaţiile sale, Academiei de inscripţii din Paris, stîrnind viul interes al reputatului corp savant [32].

Anul 1868 a adus consacrarea definitivă a importanţei tezaurului de la Pietroasa în literatura ştiinţifică, prin apariţia mai multor lucrări ce i-au fost special consacrate. În urma expunerii tezaurului la Paris şi Londra, doi savanţi din aceste ţări l-au putut direct studia şi i-au dedicat studii importante: este vorba de francezul Charles de Linas[33] şi de englezul R. H. Soden-Smith [34]. În acelaşi an, Franz Bock şi-a publicat lucrarea anunţată încă din 1862[35]. În sfîrşit, în calitatea sa de comisar al expoziţiei româneşti, Odobescu a contribuit, alături de P. S. Aurelian, la întocmirea unei *Notiţe asupra României*, redactînd partea a treia, *Notice sur l'histoire du travail en Roumanie et catalogue de la section archéologique* [36]. Această parte, în care se prezentau antichităţile şi monumentele României, de la cele preistorice pînă la cele ale veacului al XVIII-lea a apărut şi separat, în acelaşi an 1868, sub titlul *Notice sur les antiquités de la Roumanie* [37]. Aici, în cap. II, Odobescu publica pentru întîia oară un text complet asupra tezaurului de la Pietroasa, cuprinzînd istoricul descoperirii, descrierea pieselor, consideraţii asupra provenienţei tezaurului şi ipoteza istorică [38]. El valorifica astfel cercetările sale de pînă atunci şi suplinea comunicarea de la 1865, rămasă nepublicată (cf. *supra*, p. 8 şi nota 24).

---

[27] A. Odobescu, *Studie* . . ., în acest volum, p. 892, nota 8 : „Am încercat înşine, dar fără de vreun folos, să căpătăm în chiar satul Pietroasa ceva nouă desluşiri asupra celor petrecute acolo la 1837". Dispariţia participanţilor direcţi şi sfiala celor ce supravieţuiau au făcut ca rezultatele anchetei să fie modeste. Dacă Odobescu se referă în acest pasaj la cercetările sale din anul 1866 sau, cumva, la prima sa vizită din 1861, nu se poate stabili cu siguranţă.

[28] A. Odobescu, *Le trésor*. . ., I, p. 38 urm.; cf. şi G. Şerban, *op. cit.*, p. 334.

[29] După Paris, unde sub privegherea lui Odobescu a fost restaurat pentru întîia oară, tezaurul a mai fost expus de mai multe ori în străinătate: în 1868 la Londra, în 1872 la Viena, în 1900 la Paris din nou; în 1911, la Roma, au fost trimise copiile galvanoplastice (cf. Al. Tzigara-Samurcaş, în *Convorbiri literare*, LXVII, 1934, 7—9, p. 766 urm.). Şi după restituirea sa din U.R.S.S. (în 1956), tezaurul de la Pietroasa a mai fost expus în străinătate, în cadrul unor foarte apreciate expoziţii arheologice româneşti (Paris, Stockholm etc.).

[30] Cf. Ch. de Linas, *L'histoire du travail à l'Exposition universelle de 1867*, Arras-Paris, 1868, p. 180: „L'exposition roumaine de l'*Histoire du travail* justifie complétement ces prévisions; bien qu'installée la dernière au Champs de Mars elle y a de prime-abord conquis un rang distingué, tant par la richesse des objets étalés sous ses vitrines, que par l'importance historique de plusieurs d'entre eux. Un homme qui, très jeune encore, a déjà été investi de hautes fonctions administratives, M. A. Odobesco, Commissaire Général de la Roumanie à l'Exposition universelle, s'est particulièrement dévoué à l'organisation de l'*Histoire du travail*. Archéologue passioné, il mis à profit les loisirs que lui faisait la politique, pour étudier à fond les antiquités de sa patrie, et élever le contingent du petit État qu'il represente au niveau de l'apport des grandes puissances".

[31] Punerea la punct a lui Odobescu a fost publicată la 14 septembrie 1869 în ziarul *Opiniunea constituţională* şi la 16 septembrie 1869 în *Traian*. Cf. A. Odobescu, *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezaurului de la Pietroasa la Paris şi la Londra în anii 1867 —1868*, în *Opere*, vol. II, 1967, p. 351—357 (text) şi p. 638—640 (comentariu).

[32] *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des séances de l'année 1868*, N.S., tome IV, 1869, p. 410—413; A. Odobescu, *Le trésor*. . ., I, p. 55—57. Textul procesului verbal din *Comptes rendus*, tradus în româneşte, a fost publicat şi în ziarul *Românul*. Un manuscris se păstrează la B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 11. Cf. şi G. Şerban, *op. cit.*, p. 338. Vezi şi în acest volum nota de la p. 961.

[33] Ch. de Linas, *L'histoire du travail*. . . Partea despre tezaurul de la Pietroasa (p. 183—197) a fost publicată sub titlul *Trésor de Pétrossa*, în *Revue archéologique*, N.S., anul IX, vol. XVII, 1868, p. 46—56 (ambele publicaţii sînt lipsite de ilustraţii).

[34] *Exemples of Art-workmanship of Various Ages and Countries. The Treasure of Petrossa and other Goldsmith's Work from Roumania, published by the Arundel Society*, London, 1869. Această lucrare nu ne-a fost accesibilă. Din relatările lui Odobescu ştim că ea conţinea excelente reproduceri fotografice.

Anul 1869 stă pentru Odobescu mai mult sub semnul cercetărilor preistorice. După ce vizitează în compania lui Bolliac mai multe staţiuni, între care cetatea geto-dacă de la Tinosul (jud. Prahova), el ia parte la cel de al IV-lea Congres internaţional de antropologie şi arheologie preistorică, unde prezintă, la 31 august 1869, o comunicare orală „asupra antichităţilor preistorice" din România [39]. La acest congres, Odobescu nu a vorbit despre tezaurul de la Pietroasa, ci doar a adus cu sine fotografiile pieselor, care au servit apoi pentru realizarea ilustraţiei unei note, inserate în volumul de dări de seamă, de către secretarul congresului W. Schmidt [40]. Odobescu a mai participat şi la alte congrese, dar, după cît se ştie, nu a prezentat niciodată vreo comunicare despre tezaur [41].

În 1870, Odobescu întreprinde o nouă călătorie în străinătate, de astă dată pe un lung şi variat itinerariu care îl duce mai întîi în Turcia şi Grecia, iar apoi în Germania, Elveţia, Italia şi Austria. Avem de-a face cu o adevărată călătorie de studiu desfăşurată în mai bine de patru luni, care îi permite să vadă importante monumente ale artei romano-bizantine şi medievale. Cele mai multe din acestea aveau o legătură mai mult sau mai puţin directă cu problematica tezaurului de la Pietroasa şi le vom întîlni ades menţionate în scrierile sale: domul din Aachen cu bogatul său tezaur, tezaurul mănăstirii St. Maurice en Valais, tezaurul regilor langobarzi din catedrala de la Monza, mozaicurile de la Ravena, monumentele Romei şi, probabil, antichităţile cabinetului din Viena [42]. În timpul acestui lung periplu, desfăşurat într-o perioadă încărcată de evenimente politice şi militare (războiul franco-prusac, desăvîrşirea unificării Italiei), Odobescu nu a ajuns să-şi întîlnească colegii francezi, cu care întreţinea cele mai strînse raporturi (în acel moment Parisul fiind asediat); în schimb, la Aachen (Aix-la-Chapelle) îl va fi reîntîlnit pe Franz Bock, şi, probabil, a avut primul contact cu A. Lambris, cel care avea să execute desenele pieselor de la Pietroasa.

---

[35] Fr. Bock, *Der Schatz des Westgothenkönigs Athanarich, gefunden im Jahre 1837 zu Petreosa in der grossen Walachei*, în *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, XIII, 1868, p. 105–124. Lucrarea este ilustrată cu 9 figuri, reprezentînd cana, detalii ale tăvii, coşul octogon, colanul ajurat, fibula mare, o fibulă mijlocie şi veriga cu inscripţie (considerată brăţară — *Armband*). Ea este apărută după aceea a lui Linas (*supra*, nota 33), pe care o citează la p. 120, nota 7.

[36] *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du catalogue spécial des produits exposés dans la section roumaine à l'Exposition universelle de Paris, en 1867, et d'une notice sur l'histoire du travail dans ce pays*, Paris, Librairie A. Frank, 1868. Partea redactată de Odobescu se află la p. 353–436 (despre tezaurul de la Pietroasa, p. 359–404). Lucrarea este apărută sub egida Comisiei princiare a României la Expoziţia universală şi nu poartă numele autorilor.

[37] Paris, Librairie A. Frank, 1868, 86 p. (despre tezaurul de la Pietroasa, p. 10–54, cap. II). Această lucrare va fi retipărită în volumul următor (al V-lea) al prezentei ediţii a operelor lui Odobescu.

[38] Am redat cuprinsul acestui capitol după subtitlurile adăugate ulterior, cu mîna, de Odobescu, pe exemplarul păstrat la B.A.R. (CR, II 100.191): *Historique de la découverte; Description des pièces; Considerations sur la provenance du trésor; Hypothèse historique.* Lucrarea era lipsită de ilustraţie.

[39] *Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Compte rendu de la 4^e session, Copenhague, 1869*, Copenhaga, 1875, p. 116–123. Un text al acestei comunicări a fost ulterior publicat sub titlul *Noţiuni preistorice din România*, în vol. II al *Scrierilor literare şi istorice*, 1887, p. 137–148. Cf. şi D. Tudor, *op. cit.*, p. 11–12; G. Şerban, *op. cit.*, p. 339–340.

[40] *Notice sur le trésor de Pétrossa (D'après des communications de M. Odobesco)*, în *Congrès international*. . ., 1875, p. 361–372 şi pl. XVII–XX (fără indicarea autorului). M. Anineanu, în A. Odobescu, *Opere*, vol. II, p. XXIII, confundă această presupusă comunicare cu cea asupra antichităţilor preistorice, menţionată mai sus (nota 39). Vezi, în acest volum, nota de la p. 961.

[41] Despre participarea lui Odobescu la diferitele sesiuni ale congreselor de antropologie şi arheologie preistorică şi despre strădaniile sale de a organiza un astfel de congres în România, vezi I. Andrieşescu, *Alexandru Odobescu et le X-ème Congrès d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques*, în RPAN, I, 1937, 1, p. 11–15; M. Petrescu-Dîmboviţa, în RPAN, II–IV, 1940, p. 119; G. Şerban, *op. cit.*, p. 348, 382, 394.

[42] G. Şerban, *op. cit.*, p. 341–345. Mai multe scrisori, reflectînd impresiile lui Odobescu la vizitarea acestor monumente, a publicat Sc. Struţeanu, în A. I. Odobescu, *Opere literare*, Bucureşti, 1938, p. 330–354. Într-una din ele Odobescu arată direct caracterul de studiu al călătoriei sale: „Voici avec Essen et Aix-la-Chapelle trois visites que je fais en vue de mes études d'antiquaire" (p. 339).

Întors în ţară, îl vedem pe Odobescu, proaspătul academician, prins de preocupări variate. În 1871 el valorifică deja primele rezultate ale studiului răspunsurilor la chestionarul arheologic[43], publicînd raportul asupra „rămăşiţelor antice" din judeţul Dorohoi[44]. Pe temeiul aceluiaşi „cestionariu" el întocmeşte un „Proiect de campanie pentru exploraţiuni arheologice în districtul Buzău în vara anului 1871"[45], care trădează interesul lui special pentru zona Buzăului, interes care evident îşi are sursa în tezaurul de la Pietroasa. Nu ştim însă în ce măsură acest proiect, care prevedea „excursiuni" pe patru itinerarii diferite, s-a realizat. Scopul său pare a se fi limitat la verificarea informaţiilor cuprinse în răspunsurile la chestionar, nu însă prin săpături arheologice, ci prin simple cercetări de suprafaţă şi anchete printre locuitori. Fapt este că, exceptînd sus-amintitele sondaje de la Pietroasa, din 1866, Odobescu nu a întreprins alte săpături, rămînînd toată viaţa sa un arheolog de cabinet.

Pe lîngă aceste preocupări, în 1871, Odobescu s-a dedicat în principal pregătirii unei adevărate monografii a tezaurului, mai dezvoltată decît *Notice* şi care să cuprindă o bogată ilustraţie. Mai multe scrisori adresate desenatorului A. Lambris din Aachen arată că încă de la începutul acelui an erau în execuţie atît desenele (Lambris), cît şi clişeele şi gravurile respective (Brendamour, la Düsseldorf). Desenatorul lucra după fotografii, desene şi planuri furnizate de Odobescu, trimitea desenele executate autorului pentru a le vedea, le corecta apoi conform observaţiilor acestuia, şi, în cele din urmă, le trimitea gravorului la Düsseldorf pentru realizarea clişeelor[46]. În acelaşi timp, Odobescu se informa prin Lambris şi apoi prin H. Trenk (fiul) asupra posibilităţilor de cromolitografiere a planşelor în acuarelă realizate de vechiul său colaborator Henri Trenk (tatăl)[47].

Corespondenţa lui Odobescu din cursul anului 1871 ilustrează, pe de altă parte, numeroasele şi costisitoarele achiziţii de cărţi, atît din domeniul arheologiei, cît şi din acela al izvoarelor greco-romane, şi unele şi altele fiind legate în viziunea lui Odobescu de vastul domeniu al cercetării arheologice a tezaurului de la Pietroasa[48].

După ce, încă de pe la 1869, plănuise să întocmească „un album figuré et descriptif"[49], Odobescu îşi punea acum concret problema publicării unei „lucrări arheologice destul de întinse", aşa cum reiese din scrisoarea pe care el o adresa la 25 septembrie 1871 editorului şi librarului Morel din Paris[50]. În această scrisoare, Odobescu cerea informaţii asupra condiţiilor în care casa Morel ar fi putut să publice o lucrare de cca 480 pagini *in folio*, cu peste 60 gravuri în text şi 8 cromolitografii. Nu ştim care a fost răspunsul editorului parizian (de fapt nici nu ştim dacă scrisoarea a fost expediată), dar este probabil că lucrurile au continuat să avanseze, din moment ce, după puţină vreme, la 24 octombrie/6 noiembrie 1871, Odobescu era nevoit să se adreseze principelui Carol pentru a cere sprijin financiar în vederea publicării unui volum asupra tezaurului[51]. Luptînd între ,,dorinţa de a realiza o operă frumoasă şi imposibilitatea materială de a suporta singur cheltuielile", Odobescu nu avea altă posibilitate decît să ceară ajutorul oficialităţii, dar, se pare, fără succes în acel moment.

---

[43] La B.A.R., în Arhiva Odobescu (III, acte 12 a-c) se păstrează adresa către Ministerul instrucţiunii, prin care Odobescu propunea iniţierea unui „cestionariu" sau „izvod", precum şi două proiecte ale acestui chestionar. Cf. şi D. Tudor, *op. cit.*, p. 14.

[44] *Monitorul oficial*, nr. 152, marţi 13/25 iulie 1871, p. 825–827. Raportul, revizuit şi îmbogăţit, a fost publicat şi în volumul II din *Scrieri literare şi istorice*, 1887, p. 157–232.

[45] Acest proiect se păstrează în manuscris la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 3. În itinerariul primei „excursiuni" se menţionează „Pietroasa cu muntele Istriţa (cetăţi de piatră)" şi, în apropiere, „Dara (cimitiriu antic)". Sub aceeaşi cotă, la B.A.R. se păstrează trei liste de localităţi cu descoperiri din judeţul Buzău, înregistrate probabil pe baza chestionarului arheologic. Este de presupus că aceste liste stau la originea „proiectului de campanie pentru exploraţiuni arheologice".

[46] La B.A.R. (Arhiva Odobescu, I, ms. 20), într-un caiet (*Brief-Copir-Buch*) se află copiile a trei scrisori, adresate lui Lambris la 28 ianuarie, 15 iulie şi 8 octombrie 1871. Din prima (filele 11–16) rezultă că Lambris şi Brendamour lucraseră deja unele desene (respectiv gravuri), ceea ce înseamnă că primiseră comanda încă din 1870, cu prilejul vizitei lui Odobescu la Aachen şi Essen. În afară de fotografiile date de Odobescu (realizate la Bucureşti, înainte de prima restaurare a tezaurului din 1867), desenatorul folosea şi fotografiile din albumul englezesc al lui Soden-Smith. În cea de-a doua scrisoare (filele 72–79, rău păstrate), pe lîngă piesele tezaurului sînt menţionate cele două peisagii de la Pietroasa şi cele trei planuri, pentru care Odobescu cerea să se scrie legenda atît în franceză, cît şi în română. Realizarea gravurilor, la Düsseldorf, pare să fi durat pînă în 1873 (cf. *Le trésor*. . ., I, p. 44, nota 1).

[47] Vezi scrisoarea către A. Lambris, din 28 ianuarie 1871 (*supra*, nota 46) şi, în acelaşi caiet de la B.A.R. (I, ms. 20, filele 62–65), scrisoarea către tînărul Trenk (1 iulie 1871), rugîndu-l să se intereseze în ce condiţii s-ar fi putut realiza şase cromolitografii, în cîte 1000 exemplare, la stabilimentul Winkelmann din Berlin. Pentru două din acuarelele lui H. Trenk (colanul ajurat şi planşa de titlu) se făcuseră anterior (1869) probe la Bucureşti, în vederea realizării unui prospect (*Le trésor*. . ., I, p. 37–38).

[48] B.A.R., Arhiva Odobescu, I, ms. 20, filele 17 urm. Această corespondenţă conţine comenzi, confirmări de primire, înştiinţări de plată etc., adresate la diferiţi librari din Paris, Berlin, Viena, Roma, Pesta.

[49] *Le trésor*. . ., I, p. 37–38. Prospectul despre care vorbeşte Odobescu nu ne este cunoscut.

[50] B.A.R., Arhiva Odobescu, I, ms. 20, filele 101–104.

Abia în 1874, în urma venirii lui Titu Maiorescu în fruntea Ministerului instrucţiunii publice, solicitările lui Odobescu au căpătat un răspuns pozitiv. Ca urmare a memoriului său din 2 mai 1874, i s-a aprobat finanţarea publicării unei monografii în limba franceză, în limita sumei de 22.143 lei. Pe linia contactelor anterioare (1871), cromolitografierea planşelor colorate şi tipărirea lucrării urmau să fie încredinţate casei Morel din Paris. În afară de această monografie franceză, în iulie 1874, ministerul îl ruga pe Odobescu să pregătească şi publicarea în româneşte a descrierii tezaurului de la Pietroasa[52]. Din cele două proiecte, pentru motive care nu ne sînt destul de clare, nu s-a realizat efectiv, în acei ani, nici unul. În româneşte s-a tipărit doar o copertă, în 1874, şi o foaie cu începutul cap. I, *Istoricul descoperirii* (probabil 1874—1876). Se cunosc, de asemenea, patru pagini mari de corectură cu text paralel în limbile franceză şi română, tipărite în aprilie 1876 la stabilimentul Socec, Sander, Teclu din Bucureşti. Ele erau destinate, evident, să însoţească planşele cu gravuri, imprimate în acelaşi stabiliment cu ajutorul clişeelor lui Brendamour (devenite acum proprietate a ministerului)[53].

S-ar putea presupune că nerealizarea publicaţiilor contractate cu Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice la 1874 se explică, după cum spunea însuşi Odobescu, ,,prin schimbarea ministerului şi apoi prin evenimentele războiului" (*Pia desideria*, în acest volum, p. 928, nota 1). Fapt este că Maiorescu a demisionat la 28 ianuarie 1876, iar la 3 aprilie cădea guvernul, luînd sfîrşit ,,marea guvernare conservatoare". Victimă a unui joc politic cu care nu avea nici o legătură, lucrarea lui Odobescu trebuia să aştepte vremuri mai bune, pentru a vedea lumina tiparului în condiţiile dorite de autor. După alte încercări nereuşite[54], Odobescu a trebuit să se mulţumească cu publicarea serială a unui text tradus în româneşte, în 1876—1877, în revista lui Hasdeu, *Columna lui Traian*, al cărei vechi colaborator era. Din acest text, mult mai întins decît cel din *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, de fapt primul text al versiunii dezvoltate a lucrării asupra tezaurului, nu s-au publicat decît patru capitole, şi acestea lipsite de ilustraţie[55]. Nici în acest caz nu este destul de clar care sînt motivele întreruperii publicaţiei. Dacă impedimentul l-au constituit evenimentele războiului pentru independenţă sau dacă Odobescu nu avea redactate capitolele următoare (cum pare foarte probabil), va rămîne de stabilit. Cert este că, părăsind ţara în 1879, Odobescu a renunţat definitiv la ideea unei publicaţii în româneşte, dedicîndu-se exclusiv realizării monumentalei monografii în limba franceză.

---

[51] B.A.R., manuscrisul nr. 4936, filele 158—159 (copie autografă a unui memoriu, semnată şi datată). Făcînd un calcul al costului, Odobescu arăta că a cheltuit pînă în acel moment pentru gravuri 2000 franci şi aprecia astfel cheltuielile viitoare : alte gravuri încă 2000 franci, cromolitografiile făcute la firma Winkelmann circa 4000 taleri, iar tipărirea volumului în 1000 exemplare 10—12 000 franci. Termenul de realizare era fixat la aproximativ 18 luni. Volumul, un *folio* mic, de 500 pagini, urma să fie vîndut la preţul de circa 100 franci.

[52] Corespondenţa lui Odobescu cu ministerul se publică în acest volum, după piesele păstrate la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 5, 8, 9, în anexa de la p. 933 urm. Avînd în vedere comentariile detaliate făcute la p. 999—1000, pentru a nu ne repeta, restrîngem discuţia asupra acestei perioade din activitatea lui Odobescu (1874—1877) la un minim necesar.

[53] În *Le trésor* . . ., I, p. 62, nota 1, Odobescu afirmă ca aceste 20 planşe au fost trase la 1874, pentru a ilustra o traducere românească a textului din *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, şi că ulterior ele au rămas în depozitele ministerului. În *Pia desideria* (în acest volum, p. 992, nota 3) se spune că ele au fost tipărite la 1875, ceea ce corespunde cu data imprimată pe foaia de titlu : ,,*Tezaurul de la Pietroasa. Album cuprinzînd XVI tabele xilografice care reprezentă antichităţile de aur păstrate în localul Muzeului naţional de antichităţi din Bucureşti. Stampe destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra tezaur. de la Pietroasa, publicată sub auspiciile Ministerului învăţăturei publice de D. A. I. Odobescu*, (*cu III planuri topografice, II vederi de localităţi şi o tabelă de materii descriptivă*), *Bucureşti, MDCCCLXXV, Stabiliment în artele grafice Socec, Sander & Teclu, Bucureşti*". Indicarea numărului de tabele este greşită (în total sînt 20), iar ,,tabela de materii descriptivă" lipseşte. Planşele au acelaşi format şi poartă acelaşi număr de comandă (4427), ca şi foile de corectură din aprilie 1876. Planşele au fost trase în 1000 exemplare, din care peste 100 au fost răspîndite în ţară pentru identificarea pieselor, după furtul din noiembrie 1875. Restul s-a legat într-un album, difuzat mai tîrziu, fără text însoţitor, pe la şcoli.

[54] Vezi memoriul (B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 10), publicat în acest volum, p. 938 şi comentariul respectiv, p. 1001—1002. Datează probabil din 1876 sau, mai larg, din 1876—1879.

[55] A. Odobescu, *Studie asupra tezaurului de la Pietroasa*, în *Columna lui Traian. Revistă mensuală pentru istoria, linguistica şi psicologia poporană*, anul VII, noua serie, tomul I, nr. 11, noiembrie 1876, p. 503—521 (*Istoria descoperirii*) ; nr. 12, decembrie 1876, p. 529—537 (*Tava*) şi anul VIII, noua serie, tomul II, nr. 1, ianuarie 1877, p. 11—25 (*Veriga simplă*) şi nr. 3, martie 1877, p. 108—134 (*Veriga cu inscripţiune/Armilla*) ; republicat în acest volum p. 889—923, cu comentariu, variante şi note la p. 983—990.

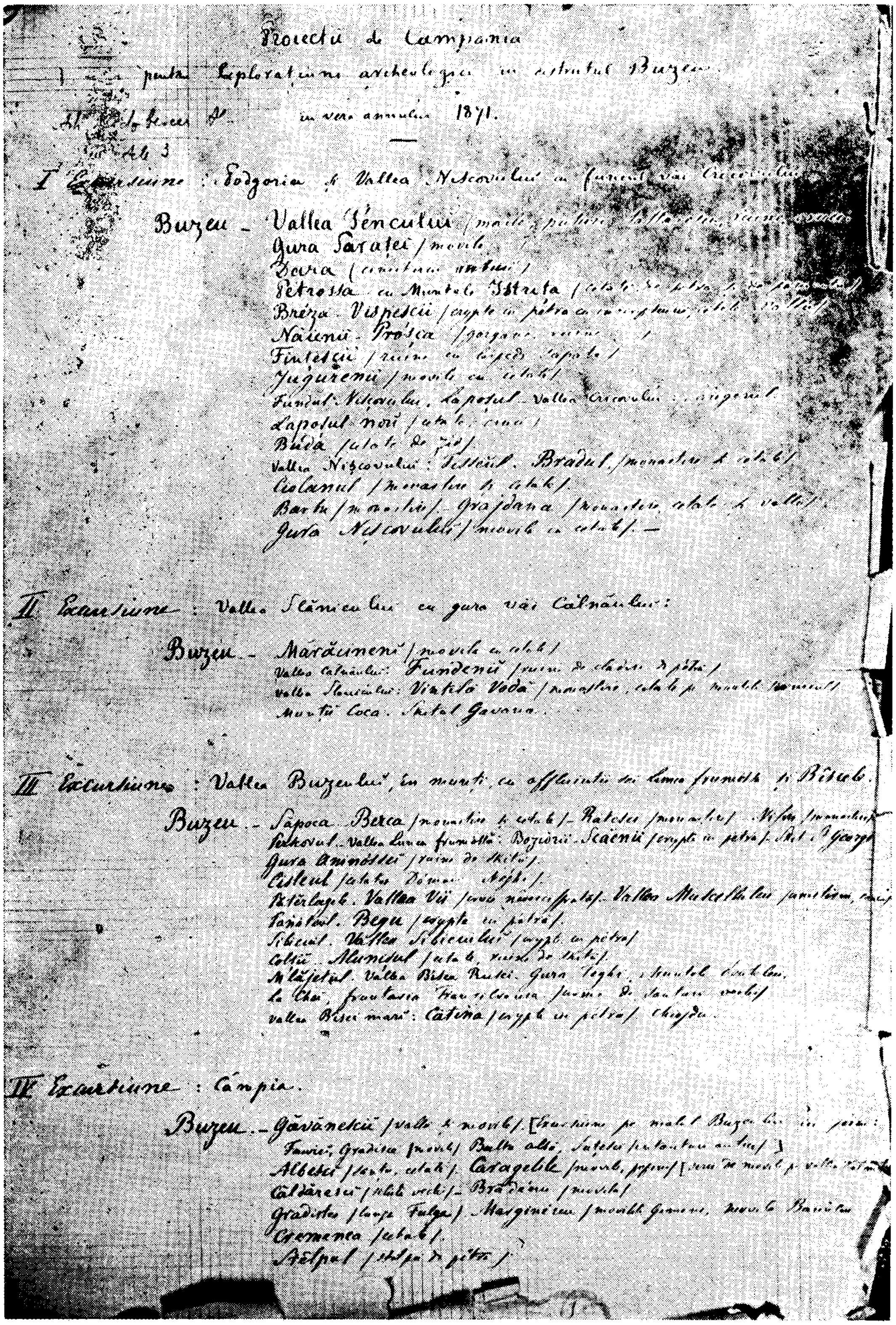

Proiectŭ de Campania
pentru Explorațiuni archeologice în districtul Buzeu
în vara anului 1871.

I Excursiune: Podgoria și Vallea Nișcovului cu gura văii [illegible]

Buzeu — Vallea Sèncului ([illegible])
Gura Sărăței (movile [illegible])
[illegible] ([illegible])
Pètrossa cu Muntele Istrița ([illegible])
Brèza. Vispescii ([illegible])
Năienii. Proșca ([illegible])
Fintescii ([illegible])
Jugurenii (movile cu cetate)
Fundul Nișcovului. Lapoșul. Vallea [illegible]
Lapoșul noŭ ([illegible])
Buda (cetate de zid)
Vallea Nișcovului: [illegible]. Bradul (monastire și cetate)
Ciolanul (monastire și cetate)
Barbu (monastire). Grajdana ([illegible])
Gura Nișcovului (movile cu cetate). —

II Excursiune: Vallea Slănicului cu gura văii Călnăului:

Buzeu — Mărăcinenĭ (movile cu cetate)
Vallea Călnăului: Fundenii ([illegible])
Vallea Slănicului: Vintilă Vodă (monastire, cetate [illegible])
Munții Coca. Satul Gavanu.

III Excursiune: Vallea Buzeului, în munți, cu affluenții săi Lunca frumoasă și [illegible]

Buzeu — Săpoca. Berca (monastire și cetate) — [illegible] (monastire) [illegible]
[illegible]. Vallea Lunca frumoasă: Bozioru. Scăenii ([illegible]) [illegible]
Gura Aninoasei ([illegible])
Cisleul ([illegible])
Pătârlagele. Vallea Viĭ ([illegible]). Vallea Muscelului ([illegible])
[illegible]. Begu ([illegible])
Sibiciul. Vallea Sibiciului ([illegible])
Colții. Aluniçul ([illegible])
Mlăjetul. Vallea [illegible]. Gura [illegible]
la Chei, frontiera Transilvaniei ([illegible])
Vallea [illegible]: Cătina ([illegible]). [illegible]

IV Excursiune: Câmpia.

Buzeu — Găvănescii ([illegible]). [[illegible] Buzeului [illegible]
[illegible], Gradiștea ([illegible]) Balta albă, [illegible]]
Albescii ([illegible]). [illegible] ([illegible]) [[illegible]]
Căldărescii ([illegible]) — Brădeanu ([illegible])
Gradiștea ([illegible]). Marginenii ([illegible])
Cremenea ([illegible]).
Stâlpul ([illegible])

Proiect de campanie pentru explorațiuni arheologice în districtul Buzău în vara anului 1871
(Arhiva Al. Odobescu III, acte 3)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

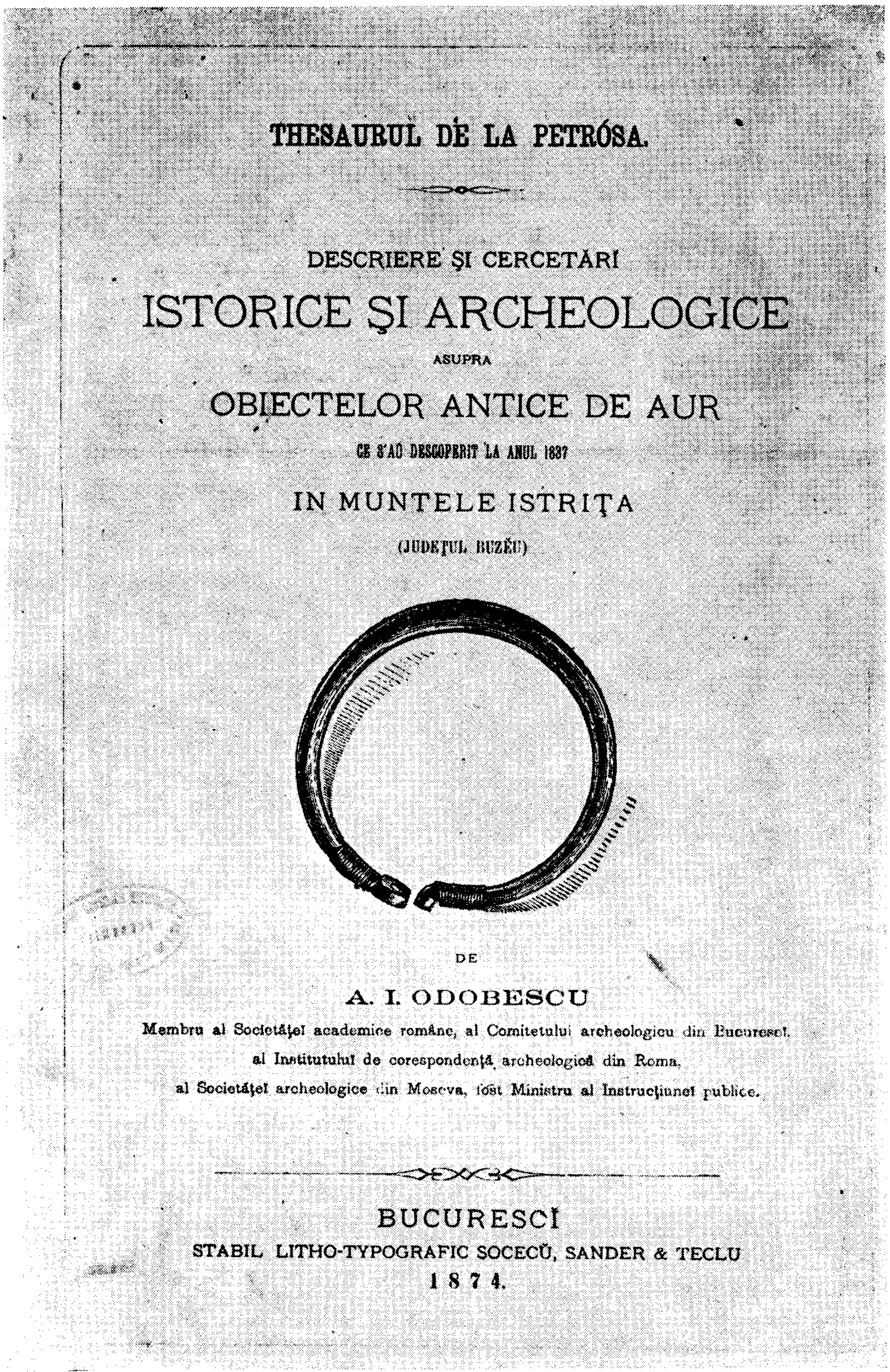

THESAURUL DE LA PETRÓSA.

DESCRIERE ŞI CERCETĂRI
ISTORICE ŞI ARCHEOLOGICE
ASUPRA
OBIECTELOR ANTICE DE AUR
CE S'AŬ DESCOPERIT LA ANUL 1837
IN MUNTELE ISTRIŢA
(JUDEŢUL BUZĔU)

DE
A. I. ODOBESCU
Membru al Societăţeĭ academice române, al Comitetului archeologicu din Bucuresci,
al Institutuluĭ de corespondenţă archeologică din Roma,
al Societăţeĭ archeologice din Mosccva, fost Ministru al Instrucţiuneĭ publice.

BUCURESCĬ
STABIL. LITHO-TYPOGRAFIC SOCECŬ, SANDER & TECLU
1874.

Coperta proiectatei monografii româneşti asupra tezaurului de la Pietroasa, 1874
(Arhiva Al. Odobescu III, imprimate 1)
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

Înainte de a aborda această nouă etapă din activitatea lui Odobescu, trebuie să revenim asupra unor aspecte şi manifestări secundare legate tot de tezaurul de la Pietroasa, din perioada 1872—1879. Astfel, în 1872, Odobescu a inaugurat un ciclu de conferinţe publice, intitulat *Răpide ochire asupra producţiunilor artistice din trecut în ţara noastră şi asupra instinctului artistic al poporului român.* După o primă conferinţă, dedicată artelor „în periodul preistoric" şi publicată ulterior în *Columna lui Traian*, a urmat, la 18 ianuarie 1873, conferinţa despre *Artele din România în epoca romană şi în timpul barbarilor*; *consideraţiuni asupra tezaurului de la Pietroasa*, care ne interesează pentru studiul de faţă, dar al cărei text, din nefericire, ne-a rămas necunoscut [56].

În 1874, în condiţiile favorabile create de aflarea lui Titu Maiorescu în fruntea învăţămîntului românesc, la Facultatea de litere din Bucureşti se înfiinţează un număr de „cursuri libere şi gratuite", printre care — pentru întîia oară la noi — un curs de arheologie [57]. Acesta a fost încredinţat, cum era şi normal, celui mai pregătit arheolog al vremii, Alexandru Odobescu, ale cărui merite fuseseră încununate de alegerea sa în Societatea Academică Română (1870) şi, mai recent, ca membru corespondent al Institutului arheologic german din Roma [58]. Primul său curs (1874—1875), conceput ca o introducere în arheologie, a fost publicat în 1877, sub titlul *Istoria arheologiei*, obţinînd premiul „Năsturel" al Academiei. Din punctul nostru de vedere, constatăm că referirile la tezaurul de la Pietroasa sînt puţin numeroase, fapt explicabil prin aceea că această primă parte a cursului urmărea istoria arheologiei doar pînă la 1750[59]. Partea a doua, promisă de Odobescu, în care tezaurul nostru şi-ar fi găsit locul, nu a mai fost realizată niciodată.

În 1877, cursul de arheologie devine oficial iar Odobescu este titularizat la catedră şi salarizat. În anul universitar 1877—1878 el a ţinut un curs general de arheologie pre- şi protoistorică, cuprinzînd nu mai puţin de 60 prelegeri. Cea de a XLV-a, programată la 7 aprilie 1878, a fost dedicată în întregime tezaurului de la Pietroasa [60]. După 1879, pe timpul şederii sale în Franţa, în activitatea didactică a lui Odobescu a intervenit o pauză îndelungată, iar după întoarcerea sa în ţară nu ştim să se mai fi ocupat de tezaur în cursurile sale.

În sfîrşit, printre activităţile din această perioadă, în chip secundar legate de tezaurul de la Pietroasa, mai trebuie amintit de redactarea, comunicarea (în şedinţele Societăţii Academice din 31 august, 7 şi 21 septembrie 1878) şi publicarea (1879) studiului său asupra „cununei mari" de la Novocerkassk. În acest studiu, ca analogii pentru ornamentele cununei (păsări) sînt discutate şi fibulele cloazonate de la Pietroasa[61]. Studiul este însă înainte de toate important prin discuţia finală privind „originele orfaurariei cloazonate"; concluzia după care arta scito-sarmatică nord-pontică stă la originile artei germanice policrome a epocii migraţiilor este aici clar exprimată şi va fi reconfirmată de Odobescu în consideraţiile sale asupra tezaurului de la Pietroasa. Deşi nu în întregime acceptată, această concluzie a avut stăruitoare ecouri în literatura ştiinţifică[62], chiar şi în lucrări în care cartea lui Odobescu despre „cunună" nu este citată[63].

---

[56] D. Tudor, *op. cit.*, p. 17—18; G. Şerban, *op. cit.*, p. 350.

[57] D. Tudor, *op. cit.*, p. 32 urm.; idem, *Alexandru Odobescu ca profesor*, în *Analele Universităţii Bucureşti, Seria ştiinţe sociale, Istorie*, anul XII, 1963, 30, p. 21 urm. Despre dezvoltarea învăţămîntului de arheologie, în special preistorică, la Bucureşti, vezi C.N. Mateescu, M. Petrescu-Dîmboviţa, *Seminarul de arheologie preistorică*, în RPAN, II—IV, 1940, p. 39 urm.

[58] Diploma acordată lui Odobescu (nr. 961, semnată de Lepsius şi Mommsen) se păstrează la B.A.R., Secţia manuscrise, nr. 4936, fila 143.

[59] *Istoria archeologiei. Studiu introductiv la această ştiinţă. Prelegeri ţinute la Facultatea de litere din Bucureşti de A. I. Odobescu, I. Antichitatea. Renaşterea*, ediţia D. Tudor, 1961, Bucureşti. Referirile la descoperirea de la Pietroasa se află la p. 113 (patera cu figuri), 288—289 (inscripţia runică) şi 372 (piesele cloazonate).

[60] Vezi *Programa cursului de arheologie pe anul 1877—1878*, păstrată la B.A.R., manuscris nr. 5348, filele 235 urm.: „Lecţia XLV (7 apr. 1878). *Antichităţi germanice.* Tezaurul de la Pietroasa. Istoricul şi descrierea lui. Dovezi pentru originea lui gotică: a) Inscripţiunea runică de pe brăţară; b) Atributele zeilor de pre strachină; c) Ornamentele de piatră şi sticlării îngrădite de pre fibulele în formă de paseri. Ipoteza istorică care atribue acest tezaur regelui Ahanaric (sic)". Cf. şi G. Şerban, *op. cit.*,p. 360—362.

[61] A. I. Odobescu, *Anticuităţi scitice. Cununa mare din tezaurul de la Novo-Cerkask, cu priviri asupra unor giuvele scitice din muzeul Ermitagiului de la St. Petersburg*, extras din *Analele Societăţii Academice Române*, tom XI, sect. II, sesiunea anului 1878, Bucureşti, 1879. Fibulele de la Pietroasa sînt discutate la p. 72—73; fibula mare este reprodusă pe pl. XII/5, cu legenda „Şoimul cel mare (cloşca) al tezaurului de la Pietroasa".

[62] Ch. de Linas, extras din *Mémoires de l'Académie d'Arras*, XII, 1880 (p. 1—19); acelaşi text, publicat şi în *Revue archéologique*, aprilie 1880 (extras, 12 p.). După ce reproduce concentrat concluziile la care Odobescu ajunsese în lucrarea recenzată, în încheiere, Linas precizează o anumită modificare a opiniilor sale: „Je ne partage plus entièrement les idées de M. Odobesco sur l'origine de l'orfèvrerie cloisonnée".

[63] De exemplu, M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922, p. 181 urm.

În căutarea unor condiţii mai bune de lucru (în special de informare) pentru marea monografie asupra tezaurului, Odobescu părăseşte ţara în octombrie 1879. Din ianuarie 1880 el se instalează la Paris unde va rămîne, cu mici întreruperi, pînă în 1887 [64]. Începuturile şederii la Paris nu au fost uşoare. În 1881 îl vedem zbătîndu-se în dificultăţi financiare şi încercînd să găsească soluţii pentru a-şi asigura întreţinerea la Paris. Una din soluţii a fost aceea de a fi remunerat pentru strîngerea de documente relative la România din arhivele pariziene. Această activitate îi va răpi lui Odobescu din timpul pe care altfel l-ar fi dedicat studiului tezaurului. Cea de-a doua soluţie s-a concretizat în octombrie 1881, cînd lui Odobescu i-a sosit numirea de secretar al legaţiei române din Paris. Era soluţia care îi convenea cel mai mult : ,,J'aimerais bien la position de vieux diplomate-archéologue'' [65].

Despre lucrul la tezaur în anii 1880—1881 nu dispunem de informaţii, dar putem presupune că Odobescu a continuat să-şi strîngă documentaţie şi să sondeze posibilităţile de tipărire a unei mari monografii. Sub acest din urmă aspect, anul 1882, avea să-i dea o primă satisfacţie. Venind la conducerea Ministerului instrucţiunii, V. A. Urechia, coleg de Academie, cu preocupări mai vechi de arheologie [66], a aprobat încheierea unui contract cu editura Morel, cu care Odobescu era deja în contact de 11 ani, în vederea editării monografiei sale. Din păcate, nu cunoaştem conţinutul acestui contract şi nici pe acela al înţelegerii dintre autor şi minister, cu excepţia precizării că lucrarea nu va depăşi 40 coli [67]. Un prim rezultat al contractului trebuie însă să fi fost acela că un număr de seturi de planşe cromolitografiate, legate în albume de lux, a fost pus curînd în circulaţie, ca un fel de prospect al lucrării proiectate [68].

În 1884, poate chiar de la sfîrşitul lui 1883, primele capitole intrau la tipar, în timp ce autorul scria mai departe, trebuind să facă faţă — totodată — şi altor obligaţii obositoare [69].

La începutul anului 1885, lucrarea avansase atît ca redactare, cît şi ca tipărire. Autorul îi dedica acum cea mai bună parte a timpului său, împărţit între editura Des Fossez (urmaşa casei Morel), biblioteca Institutului, Cabinetul de medalii şi camera sa de lucru. În martie, Odobescu îşi pregătea materialul pentru a începe redactarea celui de-al V-lea capitol, dedicat cănii-oenochoe [70]. În acelaşi timp, el avea de făcut faţă unor complicaţii financiare dintre cele mai serioase, cauzate de cheltuielile care îi depăşeau mijloacele (unele dintre ele erau legate de lucrarea sa : desene suplimentare, achiziţii de cărţi). Încercînd a le ignora (,,J'y pense le moins possible afin de pouvoir travailler à tête saine''), Odobescu îşi hrănea speranţa că va putea rămîne la Paris pînă la terminarea lucrării. Agravată de intrigi politice, situaţia evolua însă în defavoarea sa şi la 7/19 martie, de la Bucureşti, i se comunica cererea de a demisiona. Văzîndu-şi încă o dată realizarea operei sale primejduită, el scria disperat, în aceeaşi zi, soţiei sale : ,,Enfin c'est un dédale où ma tête se perd. Toute la nuit je me suis tourmenté sans pouvoir fermer l'œil. Adieu mon bon travail, qui me rendait si plein de bonnes espérances et qui me faisait supporter même mes soucis !'' [71]. Două zile mai tîrziu demisia sa era acceptată de ministru şi Odobescu vorbea despre „întreruperea forţată" a lucrului său, ca despre o realitate inevitabilă [72].

---

[64] Pentru datele biografice din perioada pariziană, vezi în special G. Şerban, *op. cit.*, p. 366 urm.

[65] *Ibidem*, p. 383.

[66] Alături de Odobescu, Urechia luase parte la congresul de antropologie şi arheologie preistorică de la Copenhaga, din 1869, prezentînd o scurtă comunicare ,,asupra epocii fierului în principatele dunărene'', cu specială privire la Moldova Cf. *Congrès international d'anthropologie et d'archéologie préhistoriques. Compte rendu de la* 4^e *session, Copenhague, 1869,* Copenhaga, 1875, p. 275.

[67] Cf. *Pia desideria,* în acest volum, p. 928 ; memoriul din 8/20 mai 1887, p. 939.

[68] Aceste planşe, reproducînd acuarelele lui H. Trenk, au fost imprimate la stabilimentul Lemercier din Paris. Data imprimării nu ne este cunoscută ; este posibil ca imprimarea să fi avut loc înainte de 1882, pe baza primei înţelegeri cu firma Morel, în condiţiile finanţării proiectului lui Odobescu din 1874 (cf. *supra,* p. 12). Albumul a fost realizat în 1882, deci în condiţiile noului contract, probabil într-un număr restrîns de exemplare, destinate a fi folosite ca prospect. Pe foaia de titlu citim : ,,*Titlu provizoriu. Tezaurul de la Pietroasa. Dizertaţiune arheologică de A. I. Odobescu. 8 stampe cromolitografice tipărite de* V^a *A. Morel &* C^{ia}*, după desemnurile d-lui H. Trenk, Paris, 1882*''. Pe coperta legată în roşu a albumului este imprimată stema României, ceea ce ne lasă să credem că astfel de albume au fost folosite şi drept cadouri oficiale. În privinţa calităţii planşelor trebuie precizat că ele redau în chip idealizat piesele tezaurului de la Pietroasa. Însuşi Odobescu (*Le trésor . . .*, I, p. X) remarca că ,,scrupulul detaliilor nu a fost împins în aceste încercări de reconstituire, atît de departe cît ar fi fost posibil şi, poate, cît ar fi trebuie să fie''.

[69] G. Şerban, *op. cit.*, p. 381—383. Cităm, după G. Şerban (p. 381), din scrisoarea adresată lui V. A. Urechia, în decembrie 1873 ,,Deocamdată mă ocup foarte activ de publicaţiunea mea asupra tezaurului de la Pietroasa. Între această tipărire, lucrările zilnice ale legaţiunii, oarecare datorii de societate inerente poziţiunii şi cercetările în Arhivele Ministerului de afaceri străine, timpul mi se strecoară iute, smîncit în multe părţi''.

[70] Informaţiile noastre privind această scurtă perioadă, pînă la demisia lui Odobescu din diplomaţie, provin din corespondenţa cu soţia sa, Saşa, publicată de Sc. Struţeanu în A. I. Odobescu, *Opere literare,* Bucureşti, 1938, p. 358—373.

[71] *Ibidem,* p. 368.

Din aprilie pînă în iulie 1885 el s-a aflat la Bucureşti, stăruind pe lîngă oficialităţi pentru finanţarea în continuare a lucrării, în condiţiile dublării întinderii ei, şi pentru asigurarea unor mijloace de întreţinere la Paris. Din această perioadă trebuie să dateze noul aranjament între autor şi minister, pe care nu-l cunoaştem în litera sa, dar la care se face repetată referire în scrierile şi documentele din anii următori [73]. Acest aranjament prevedea dublarea numărului de coli tipărite (2 volume a 40 coli, în loc de unul) şi fixa o retribuţie de 833,33 lei, în contul unui număr de exemplare ale cărţii, cedate de Odobescu ministerului din drepturile sale de autor [74].

La sfîrşitul lui iulie, Odobescu se întorcea la Paris, continuînd în paralel tipărirea şi redactarea lucrării sale. În august el trimitea la Bucureşti, ministrului D. A. Sturdza, mai multe coli tipărite (nr. 12—14), dar în septembrie au apărut noi greutăţi, de astă dată din partea editorului, care au făcut ca tipărirea să se oprească [75]. Prin falimentul casei Des Fossez această ediţie urma să rămînă neterminată, fiind imprimate 19 coli şi culese alte trei [76].

Răgazul de zece luni cerut de lichidarea afacerilor firmei Des Fossez, de găsirea unui nou editor şi de reînceperea tipăririi a fost folosit de autor pentru a pune lucrarea (care în liniile sale mari fusese redactată cu mai bine de un deceniu în urmă) „în deplinul curent al ştiinţei actuale". Mai mult decît atît, în noua viziune a autorului ea tindea să se transforme acum din monografia tezaurului de la Pietroasa într-un vast studiu comparativ asupra întregii orfevrerii antice, clasice şi „barbare". În răstimpul de care vorbim şi chiar ulterior, pe parcursul tipăririi, Odobescu şi-a revizuit manuscrisul, dezvoltînd rezonabil unele capitole (istoria descoperirii, consideraţiile preliminare) şi, practic, rescriind celelalte capitole existente, care au ajuns să capete o întindere de 6—7 ori mai mare decît în ediţia neterminată [77]. În aceste condiţii, era inevitabil ca nici sporirea atît de greu obţinută a numărului de coli la 80 (1885) şi apoi la 85 (aprilie 1886) să nu fie suficientă.

Contractul cu noul editor, J. Rothschild, s-a încheiat la 21 aprilie 1886. El prevedea publicarea unei lucrări cuprinzînd 85 coli (cu 4—500 gravuri în text şi 10 planşe cromolitografice), în unul sau două volume. Textul deja tipărit (19 coli) sau cules (3 coli) al ediţiei neterminate urma să servească drept manuscris pentru noua tipăritură. Se prevedea ca imprimarea (în tiraj de 500 exemplare, plus 50 „doubles passes" şi 15 exemplare de lux pe hîrtie de Japonia) să fie gata la sfîrșitul anului 1887. Natural, contractul, semnat de Odobescu și Rothschild și aprobat în numele ministerului de Vasile Alecsandri, stabilea totodată sumele pe care le va avea de plătit statul român (total 20 750 franci), eșalonarea acestor plăți, împărțirea drepturilor asupra tirajului, prețul maxim (150 franci) și modalitățile de desfacere [78].

---

[72] *Ibidem* p. 372 : „...je regrette du fond de mon coeur l'interruption forcée qui va survenir dans mon livre sur *Pietroasa*. Il allait si bien!"

[73] Cf. A. Odobescu, memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 939; idem, *Alt comunicat...*, în acest volum p. 944; idem, *Pia desideria*, în acest volum, p. 928, nota 1 (unde, din greşeală, se datează acest aranjament, ca şi falimentul casei Morel, de fapt al succesorului Des Fossez, în 1884); adresa Ministerului instrucţiunii nr. 13 900 din 28 septembrie 1887, în *Monitorul oficial*, nr. 143, din 1/13 octombrie 1887, p. 3444—3445. Vezi şi G. Şerban, *op. cit.*, p. 384.

[74] Memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 940.

[75] G. Şerban, *op. cit.*, p. 385—386. Din informaţiile folosite de G. Şerban rezultă că în septembrie-octombrie 1885 Odobescu a redactat şi predat la tipar prima parte a studiului intitulat *La coupe de la déesse Nana-Anat conservée au Cabinet des Médailles de Paris. Etude sur quelques pièces d'orfèvrerie orientale postérieures à la conquète de l'Asie Centrale par Alexandre le Grand*, apărută în *Gazette archéologique*, X, 1885, p. 286—296. Celelalte părţi ale acestui studiu, care reprezintă un produs secundar al cercetărilor legate de tezaurul de la Pietroasa, au apărut în aceeaşi revistă, XI, 1886, p. 5—15 şi 70—86. Într-o formă revizuită şi cu ilustraţie îmbogăţită, acest studiu a apărut şi separat (*Gazette archéologique*, 1885—1886 Paris, A. Lévy ed., 1886, 40 p. + XII fig. + 14 pl.). Patera cu figuri de la Pietroasa este discutată la p. 23 şi nota 2 şi ilustrată în fig. V.

[76] Cf. A. Odobescu, memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 939. La B.A.R., Secţia manuscrise, sub nr. 4936, filele 154—155 se păstrează copia înţelegerii dintre Ministerul instrucţiunii, reprezentat prin G. Bengescu, prim-secretar al legaţiei române din Paris şi Ch. Beaugé, mandatar al societăţii falimentare Des Fossez (Société Des Fossez et C^ie^ Libraires et Editeurs, succesoarea firmei Morel), încheiată la 20 aprilie 1886, prin care se lichidau obligaţiile dintre cele două părţi. În acest document se menţionează că contractul din 1882 fusese modificat în octombrie 1885 „principalement comme délai" şi se vorbeşte în continuare de 40 coli (dintre care 19 fuseseră imprimate în 500 exemplare). Ar rezulta că dublarea numărului de coli, pentru care Odobescu obţinuse în 1885 acordul ministerului, nu fusese încă introdusă în contractul cu editorul, înainte de falimentul acestuia. Prin această înţelegere partea română se obliga să plătească un rest de 1241,95 franci, urmînd să primească primele 16 coli în 498 exemplare (plus 15 exemplare pe hîrtie de Japonia), patru desene, 400 gravuri în lemn, 158 clişee galvanoplastice, 135 caractere runice şi planşele cromolitografiate. Contra 466 franci (datorii), urma să primească de la firma Jouaust-Sigaux restul de 3 coli imprimate. Documentul a primit aprobarea lui Odobescu, care-l semna alături de Bengescu şi Beaugé.

[77] A. Odobescu, *Pia desideria*, în acest volum, p. 928, nota 1. Într-o notă la acest text, publicată în *Românul* din 29 martie/10 aprilie 1887, p. 308 (în acest volum, p. 994 (variante)) se arată că tipărirea cărţii „urmează acum regulat de vr-o zece luni încoace" deci aproximativ din iunie 1886. Întreruperea anterioară, de alte zece luni, se plasează, prin urmare, între septembrie 1885 şi iunie 1886. După G. Şerban (*op. cit.*, p. 385), în noiembrie 1885 Odobescu lucra încă la capitolul al IV-lea al monografiei (probabil la acea parte a capitolului despre veriga cu inscripţia runică, care nu apucase încă să fie tipărită). Cu privire la dezvoltarea lucrării, vezi comentariul de la p. 956.

Noul contract nu rezolva însă toate problemele. Dezvoltarea pe care Odobescu începuse și insista a o da monografiei punea de la început sub semnul întrebării unele din clauzele sale. Această dezvoltare făcea ca textul ediției neterminate să nu mai poată fi folosit ca manuscris și, în ultimă instanță, ducea la depășirea întinderii contractate. Dealtfel, în august 1886, Odobescu chiar cerea editorului să anunțe prin prospect o lucrare mai mare de 85 coli [79]. Animozitatea produsă de refuzul lui Rothschild, boala care l-a ținut multă vreme pe Odobescu la pat și, în sfîrșit, moartea mamei sale, Catinca Odobescu, la 28 noiembrie 1886, au constituit tot atîția factori care au stînjenit progresul redactării și tipăririi. Manuscrisul era înaintat la tipar pe bucăți, iar corecturile deveneau remanieri și dezvoltări, care făceau necesară reimprimarea unor pagini și coli întregi.

Odobescu spera, însă, după cum s-a văzut ulterior, fără temei, să obțină o nouă sporire a spațiului tipografic finanțat de minister. În acest scop el s-a întors în țară, în martie 1887, cu un nou proiect de contract, pe care i-l arătase lui Rothschild înainte de plecarea din Paris. La București, intervențiile sale au fost inaugurate prin *Darea de seamă* prezentată la 22 martie/3 aprilie în ședință publică a Academiei și publicată ulterior în nu mai puțin de trei ediții în cursul aceluiași an [80]. După ce pregătise în acest fel opinia publică, Odobescu a adresat ministrului instrucțiunii, D. A. Sturdza, la 8/20 mai 1887, un amplu și documentat memoriu cerînd ca opera sa, acum dezvoltată și completată, să fie tipărită în trei volume, cuprinzînd un total de 170 coli și o ilustrație sporită [81]. În sprijinul cererii sale el spunea : „Ceea ce dupe textul meu primitiv nu a fost decît o monografie îngustă a tezaurului de la Pietroasa a devenit astfel un studiu comparativ asupra orfăurăriei antice, lucrare ce pînă acum este încă de lipsă în literatura de specialitate. Nu pot crede că prin această dezvoltare s-ar fi pierdut ceva din prețul unei cărți, lucrate în numele și pe spezele statului român. Mă încumetez chiar a zice că aceasta i-a dat și îi va da o mult mai mare valoare". În ciuda argumentelor de ordin științific care pledau pentru cererea lui Odobescu, considerentele economice și, probabil, cele politice, de partid, au prevalat. Guvernul a refuzat orice sporire a subvențiilor și orice modificare a contractelor existente, iar un memoriu adresat în iulie 1887 de Odobescu regelui a rămas de asemenea fără rezultat.

În acest timp imprimarea bătea pasul pe loc, Rothschild așteptînd probabil ca ministerul să ia o hotărîre sau alta în privința continuării lucrării. În momentul în care Odobescu părăsise Parisul, 31 coli erau deja tipărite iar alte 8—9 erau culese (dintre care 4 coli corectate, cu *bunul de tipar*). Editorul mai poseda, în plus, un manuscris al lui Odobescu cu care ar fi putut tipări încă cca 10 coli (sfîrşitul capitolului despre veriga simplă) [82]. Cu toate acestea, pînă în septembrie, autorul nu mai primise de la Paris decît 4—5 coli în pagini şi şpalturi, pentru corectură, şi nici o coală nou imprimată, situaţie pe care a semnalat-o ministerului pentru „ca nu doară să pot fi învinovăţit veriodată că din a mea cauză s-a oprit tipărirea acelui număr de coale, pentru care ministerul a contractat cu d-l editor Rothschild". Această adresă, din 23 septembrie, împreună cu criticile la adresa guvernului, care însoţeau publicarea în ziarul *Epoca* din 27 septembrie, a unui fragment din monografia tezaurului, se află la originea polemicii publice care l-a opus pe Odobescu ministrului D. A. Sturdza. Descurajat şi dezgustat de procedeul oficialităţii de a trata o publicaţie ştiinţifică „dupe norma unei tocmeli neguţătoreşti", Odobescu îşi apăra totuşi punctul de vedere, păstrîndu-şi în continuare speranţa că opera sa va putea fi desăvîrşită aşa cum o dorea el, „adica dezvoltată, completată, netrunchiată şi nedezmădulată". De cealaltă parte, ministrul nu dorea să capete altceva decît „o lucrare complectă, restrînsă asupra tezaurului de la Pietroasa" şi cerea „cu tot dinadinsul" lui Odobescu să execute angajamentele luate [83].

---

[78] Un exemplar al acestui contract se păstrează la B.A.R., ms. nr. 4936, filele 152—153. Sub același număr, fila 156, se păstrează (de asemenea inedită) o convenție încheiată în aceeași vreme între Odobescu și Rothschild, în scopul lămuririi relațiilor bănești dintre autor și editor. În baza contractului din 21 aprilie 1886, Odobescu urma să plătească lui Rothschild suma de 3000 franci, cu care rămăsese încărcat în urma falimentului casei Des Fossez ; același contract îi asigura ca drept de autor 100 exemplare ale cărții, plus șapte exemplare pe hîrtie japoneză. Prin convenția cu Rothschild, Odobescu îi ceda 30 exemplare, în contul datoriei de 3000 franci. Alte 65 exemplare urmau să fie vîndute în folosul autorului, în aceleași condiții cu cele 365 exemplare aparținînd guvernului român. În sfîrșit, cinci exemplare, împreună cu cele șapte de lux, rămîneau la dispoziția autorului. În privința relațiilor dintre autor și minister nu știm cu siguranță dacă a rămas în vigoare aranjamentul, de altfel necunoscut nouă în detaliu, din 1885 (cum ar rezulta din *Monitorul oficial*, nr. 143, 1/13 octombrie 1887, p. 3444 unde se arată că „ultima regulare a cestiunei" a avut loc la 1885) sau dacă se va fi încheiat un nou aranjament.

[79] Pentru mersul tipăririi și relațiile dintre autor, minister și editor, un izvor important îl constituie memoriul adresat de Rothschild Ministerului instrucțiunii, în 1891. El se păstrează în copie, în limba franceză, la B.A.R., Secția manuscrise, nr. 4936, filele 160—166. Acest memoriu cuprinde o relatare a datelor problemei (de la contractele încheiate cu ministerul și cu Odobescu la 1886, pînă la zi), o analiză a propunerilor de modificare a condițiilor de editare, făcute de minister în 1890 și 1891, și un proiect propriu al editorului de modificare a contractului din 1886. Vom folosi pe parcursul expunerii noastre aceste date, cu observația generală, că, provenind de la o persoană implicată în conflict, ele trebuie privite cu o anumită rezervă.

[80] *Pia desideria. Dare de seamă despre lucrarea operei „Le trésor de Pétrossa", rostită în ședința publică din 22 martie 1887, a Academiei Române*, în acest volum, p. 924—930. Vezi și comentariul nostru, p. 994 urm., care ne scutește de a insista aici asupra conținutului acestei dări de seamă.

[81] Memoriul din 8/20 mai, ca și restul corespondenței lui Odobescu cu D. A. Sturdza din anul 1887, se publică în acest volum, în anexa de la p. 939—945. Vezi și comentariile noastre, p. 1004. urm. care ne scutesc de a mai da detalii aici.

În noiembrie 1887 tipărirea ajunse la a 34-a coală, dar culegerea textului rămăsese tot la coala a 39-a [84]. În fapt, timp de 15 luni, din martie 1887 pînă în iulie 1888, lucrarea fusese suspendată datorită refuzului obstinent al ministerului şi ezitării editorului [85]. Salvarea a venit încă o dată din partea lui Titu Maiorescu, cel care în 1874 subvenţionase pentru prima oară cercetările lui Odobescu. Redevenit ministru în aprilie 1888, Maiorescu a reuşit să obţină în scurt timp banii de care autorul avea nevoie pentru a merge la Paris să termine tipărirea volumului I al monografiei [86]. În iunie, Odobescu ajunsese la Paris. În următoarele două luni, aşa cum rezultă dintr-o scrisoare adresată lui Titu Maiorescu la 22 august/6 septembrie [87], se trimiseseră la Bucureşti 17 coli nou tipărite; alte 6 (nr. 49—54) se aflau sub tipar şi se lucrau următoarele 10—11 coli pentru încheierea volumului, prevăzut a fi gata la 10 octombrie. Speranţele lui Odobescu renăşteau, căci îl vedem expunînd lui Maiorescu, în scrisoarea amintită, proiectul de a realiza „celelalte două volume" ale lucrării, în decursul a 3—4 campanii de lucru, vara, la Paris: cel de al doilea volum ar fi urmat să apară în primăvara 1890, iar ultimul în toamna lui 1891.

Tipărirea volumului I avea să se încheie, într-adevăr, în octombrie. Cuvîntul înainte, scris de Odobescu la Paris, datează din 18 octombrie 1888. În aceeaşi lună el se întorcea la Bucureşti pentru a-şi relua cursurile la universitate. În ianuarie 1889 sosea primul exemplar din *Le trésor de Pétrossa* (vol. I) [88].

Continuarea lucrării stătea însă sub semnul incertitudinilor. Odobescu nu părea dispus să renunţe la planul de a publica o monografie completă, dezvoltată. Guvernul (de fapt guvernele, care în această perioadă s-au succedat rapid) nu vroia să se lase angajat în noi cheltuieli [89]. În sfîrşit, editorul nu era nici el dispus să facă noi investiţii într-o lucrare, asupra căreia autorul şi guvernul nu reuşeau să cadă de acord, şi, de aceea, insista asupra încheierii tipăririi în condiţiile contractului din 1886 [90].

Odobescu continua să lupte şi să spere, deşi şansele sale erau reduse. În aprilie 1889 el purta discuţii cu ministrul instrucţiunii, C. Boerescu, în legătură cu continuarea lucrării, iar în noiembrie se pare că noul ministru, Th. Rosetti, îi făcea chiar unele promisiuni de a-l sprijini să se deplaseze periodic la Paris, pentru a termina tipărirea pînă în 1895[91]. Este de presupus că, în aceste discuții, poziția ministerului rămăsese neschimbată în privința întinderii operei și a subsidiilor, și anume aceea de a nu aproba nimic în plus față de ce fusese convenit la 1885–1886. Dealtfel, în vara lui 1889, aflat pentru scurtă vreme la Paris, Odobescu promisese editorului să termine manuscrisul său pînă în luna octombrie a aceluiași an[92], promisiune ce nu putea avea în vedere decît o versiune prescurtată, în limitele celor 20–21 coli rămase neexecutate.

---

[82] *Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza*, în acest volum, p. 942. Din aceeaşi scrisoare rezultă că în acel moment (30 septembrie/12 octombrie 1887) Odobescu mai avea material „redactat gata", încă pentru circa 30 coli de tipar, şi anume întregul capitol despre *veriga cu inscripţie* (III) şi o mare parte din capitolul despre *cana-oenochoe* (IV), la care mai erau necesare unele detalii bibliografice şi ilustraţie.

[83] *Monitorul oficial*, nr. 147, 6/18 octombrie 1887, p. 3522—3523.

[84] *Pia desideria*, în acest volum, p. 927, nota 1.

[85] *Le trésor...*, I, p. X.

[86] G. Şerban, *op. cit.*, p. 390—391.

[87] Publicată de Sc. Struţeanu, în A. I. Odobescu, *Opere literare*, 1938, p. 373—375.

[88] G. Şerban, *op. cit.*, p. 391—392.

[89] Junimiştii au fost prezenţi în mai toate guvernele dintre 1888 şi 1895. Guvernul junimist condus de Th. Rosetti, din care făcea parte Titu Maiorescu (23 martie 1888 — 29 martie 1889) a fost acela care i-a permis lui Odobescu să încheie tipărirea volumului I al monografiei. Au urmat apoi guvernul Lascăr Catargiu (29 martie — 5 noiembrie 1889) fără participare junimistă, două guverne conduse de generalul Gh. Manu (în care Ministerul cultelor a fost condus, pe rînd, de junimiştii Th. Rosetti, între 5 noiembrie 1889 — 16 noiembrie 1890, şi Titu Maiorescu, între 16 noiembrie 1890 — 21 februarie 1891), o scurtă guvernare a generalului I. Em. Florescu (1891) şi, în sfîrşit, guvernul L. Catargiu -P. Carp, în care junimiştii au fost din nou prezenţi. Marele sprijinitor al lui Odobescu, Titu Maiorescu, nu a mai fost, după cum se vede, decît pentru scurtă vreme ministru, iar în perioada 1891—1895 a fost absent din politica oficială (cf. E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, Bucureşti, 1972, p. 435—451). În lipsa acestuia, ceilalţi junimişti nu l-au mai ajutat pe Odobescu.

[90] Memoriul lui J. Rothschild, la B.A.R., ms. nr. 4936, filele 160—161.

În acest timp ministerul căuta o soluție, presat fiind de editorul Rothschild, care își reclama cu insistență drepturile bănești asigurate de contractul din 1886, precum și unele despăgubiri suplimentare (dobînzi, cheltuieli de magazinaj etc.)[93]. O primă soluție, înaintată editorului la 3 martie 1890 sub formă de proiect de modificare a contractului din 1886, prevedea pur și simplu oprirea publicării în stadiul în care se afla (un volum tipărit) și lichidarea obligațiilor și datoriilor, luînd ca bază de calcul prețul de 215 franci coala. Această soluție, care neglija total drepturile autorului, ca să nu mai vorbim de interesele științei românești, nu era acceptabilă nici măcar pentru editor, care observa cu justețe că „nimeni în lume nu va vrea să cumpere cu 150 franci, prima parte a unei cărți care nu va avea niciodată o urmare". Dealtfel, în timp ce ministerul era dispus să plătească 5.632,50 franci, Rothschild arăta că i se datorau 35.500 franci. Acest proiect fiind respins, ministerul a revenit în 1891, cu o nouă propunere, care prevedea terminarea publicării prin tipărirea a încă 17 coli (deci în limita convenită inițial de 85 coli). Propunerea a fost însușită în principiu de Rothschild, care la rîndul său și-a expus condițiile în cele 19 puncte ale unui proiect propriu de modificare a contractului. Dintre acestea le menționăm pe cele mai importante: 1. Restul de manuscris (17 coli) urma să fie predat pînă la 1 ianuarie 1892; 2. Nu se admiteau remanieri și dezvoltări în faza de corectură; 3. Remarcile din text privind caracterul neterminat al operei, dăunînd vînzării, trebuiau eliminate, iar cuvîntul înainte din 1888 urma să fie retipărit fără dată; 4. Coperta va purta data retipăririi și va fi livrată odată cu ultima parte a lucrării; ... 6. Editorul urma să pună în vînzare textul tipărit, pe părți, încă din octombrie 1891; ... 11. Guvernul român avea de plătit, pînă la 20 septembrie 1891, suma de 10.000 franci, pentru cele 85 coli tipărite; ... 16. Prețul de vînzare al lucrării se stabilea la 150 franci (mergînd pînă la un maxim de 200 franci);...

Pentru mersul ulterior al tratativelor dintre minister, editor și autor nu dispunem decît de date sumare, insuficiente. Putem oricum afirma că prevederile cuprinse în proiectul lui Rothschild nu au fost puse în aplicare nici în ce privește condițiile, nici în ce privește termenele. Avînd în vedere că acest proiect venea oricum în întîmpinarea dorințelor ministerului, nu ne rămîne decît să credem că el a rămas literă moartă datorită opoziției autorului. Clauzele sale erau incompatibile cu interesele și concepția lui Odobescu și, mai mult chiar, avînd în vedere relațiile proaste între editor și autor, ele puteau fi considerate chiar umilitoare. Putem admite că în cele din urmă Odobescu ar fi consimțit să publice opera vieții sale trunchiată (ceea ce s-a și întîmplat în fond), dar este greu de crezut că el ar fi consimțit să treacă sub tăcere acest fapt, cu alte cuvinte să ia asupra sa o vină care nu era a sa sau, în orice caz, nu era numai a sa.

La un aranjament, ai cărui termeni ne sînt necunoscuți, s-a ajuns, în cele din urmă, în 1893[94]. În aprilie, Odobescu își revedea manuscrisele, pe care probabil le neglijase în ultimii ani, cînd profesoratul și funcția de director al Școalei normale îl absorbiseră complet. În luna august, vechiul său colaborator Ionescu-Gion[95], aflat la Paris, încerca să pună la cale un nou aranjament cu Rothschild, după cum se vede cu succes, căci în octombrie Odobescu și Gion lucrau deja pe corecturi. Colaborarea cu editorul nu mergea însă mai bine ca altădată, așa cum rezultă din întîrzierile în corespondență și în trimiterea probelor, de care se plîngea Odobescu la începutul anului 1894[96]. Lucrul trena în continuare și astfel tipărirea celui de al doilea volum s-a încheiat abia în 1896, anul următor tragicei și prematurei morți a autorului. Cel de al treilea volum, cuprinzînd concluziile lucrării, a fost tipărit la 1900, sub îngrijirea lui Ionescu-Gion[97]. După cît se pare, abia în acel an cele trei volume ale monografiei lui Odobescu (în orice caz cea mai mare parte a tirajului) au fost difuzate, deodată, pe piață.

---

[91] G. Șerban, *op. cit.*, p. 395. În ianuarie 1890, după autorul citat, intenția lui Odobescu de a continua *Tezaurul* a întîmpinat chiar opoziția junimiștilor.

[92] În memoriul lui J. Rothschild (*supra*, nota 90) este menționată întîlnirea de la legația română din Paris, între autor și editor. Părăsind Parisul, Odobescu a luat cu sine ilustrația încă nefolosită, necesară încheierii lucrării, dar pînă în 1891 (data memoriului lui Rothschild) nu trimisese un nou manuscris.

[93] În continuare, expunerea asupra propunerilor ministerului și a contraproiectului lui Rothschild se întemeiază pe memoriul acestuia din urmă (B.A.R., ms. nr. 4936, filele 160–166), care datează din anul 1891 (înainte de 20 septembrie, data menționată în memoriu ca termen limită pentru plata sumei datorate de guvernul român).

[94] Puținele date de care dispunem pentru anul 1893 sînt redate după G. Șerban, *op. cit.*, p. 402–403.

[95] Încă din 1881, pe cînd se afla la Paris pentru a-și lua licența în litere, G. Ionescu-Gion lucrase împreună cu Odobescu la adaptarea unei piese de teatru, iar în 1887 contribuise activ la pregătirea pentru tipar a *Scrierilor literare și istorice* ale lui Odobescu (cf. G. Șerban, *op. cit.*, p. 372 și 388).

[96] Vezi, de exemplu, scrisorile lui Odobescu către soția sa, din 11, 15 și 22 ianuarie 1894, în A. I. Odobescu, *Opere literare*, 1938, p. 392, 398 și 403. La 22 ianuarie, Odobescu scria: „Il y a huit jours depuis lors et les épreuves ne se sont pas faites voir. Nous avons la chance d'attendre encore longtemps".

Revenind pe scurt asupra ultimei părți a vieții și activității lui Odobescu, trebuie să arătăm că începînd cu 1887, acesta nu s-a mai putut concentra asupra monografiei sale, avînd mai mult a se lupta cu greutățile legate de finanțarea și tipărirea ei. Lucrînd la depărtare de bibliotecile pariziene și de editura care îi tipărea cartea, descurajat și dezgustat de lipsa de înțelegere a celor ce erau chemați să vegheze la progresul științific al țării, lipsit de mijloace, bolnav, obosit, în sfîrșit, distras de complicațiile vieții sale intime, Odobescu pare a-și fi pierdut forța și convingerea cu care lucrase în anii dinainte. În această perioadă, mai ales după 1890, activitatea sa de cercetător este în scădere[98], iar contactele cu lumea științifică internațională sînt mai slabe. Iată, atîția factori obiectivi și subiectivi care au pus o amprentă finală asupra operei de căpetenie a lui Odobescu, marea și inegala monografie a tezaurului de la Pietroasa, carte cu un profil și un destin unic în literatura științifică românească.

II. LUCRĂRILE LUI ODOBESCU DESPRE TEZAURUL DE LA PIETROASA

(vezi listele I și II, p. 34—40)

Unul din scopurile investigației noastre este și acela de a pune o anumită ordine în numeroasele tipărituri și manuscrise ale lui Odobescu, de a analiza legăturile care există între diferitele lucrări dedicate tezaurului de la Pietroasa și de a stabili, pe această bază, filiațiunea, cronologia lor relativă și absolută.

Lucrurile ar putea să pară simple, avînd în vedere că lista studiilor tipărite cuprinde doar 5 titluri (lista I a). În realitate situația este mai complicată. Mai multe din aceste studii nu au fost publicate integral (nr. 1, 3, 4). Pe de altă parte, manuscrisele păstrate la B.A.R., aparținînd unor redacțiuni diferite, se află și ele în stare fragmentară, iar pentru lucrările tipărite ele lipsesc în cea mai mare parte. Iată de ce sînt greu de stabilit relațiile dintre manuscrisele păstrate și publicații sau între manuscrise și lucrările rămase nepublicate (menționate de autor[99] sau atestate prin probe tipografice[100]).

Punctul de plecare în încercarea de a rezolva aceste probleme îl constituie, firește, analiza lucrărilor tipărite, care ne-a dus la concluzia că, simplificînd oarecum lucrurile, putem vorbi de o *versiune scurtă* și de o *versiune dezvoltată* ale monografiei tezaurului, fiecare cu variantele ei.

Versiunii scurte, care totodată este și versiunea timpurie, îi aparțin comunicarea ținută la Paris în 1865 (mai departe prescurtat *Notice 1865*) și capitolul al II-lea din *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, tipărit în 1868 (mai departe prescurtat *Notice 1868*), precum şi textul, reconstituit ipotetic, care trebuia să însoţească stampele imprimate la 1875. Legătura între primele două texte o mărturiseşte chiar Odobescu: „La 1865 am citit asupra lor (este vorba de antichităţile de la Pietroasa — nota ns., *M.B.*) un memoriu la Academia din Paris; în 1868 am tipărit în acel oraş acest memoriu desvoltat"[101].

---

[97] Al. Tzigara-Samurcaș (în *Convorbiri literare*, LXVII, 1934, 7—9, p. 764—765) afirmă că ultimele două părți ale monografiei ar fi fost, de fapt, redactate de Ionescu-Gion, „după notițele răzlețe rămase de la autor". Mai mult, Gion este învinuit de a nu fi notat nicăieri „degajarea responsabilității lui Odobescu pentru tipărirea acestor părți finale". Analiza volumelor II și III ale monografiei (vezi comentariul nostru, p. 956—957) arată însă clar că afirmațiile lui Tzigara-Samurcaș nu sînt întemeiate. Tipărirea volumului II a început încă din timpul vieții lui Odobescu (1893), astfel că *numai Odobescu* l-a putut scrie. În ce privește volumul III (1900), simpla comparație cu partea de concluzii din *Notice 1868* ne arată că tot Odobescu este autorul, micile modificări și adaosuri aparținîndu-i, probabil, tot lui. Ar fi fost desigur indicat ca Gion să fi precizat că textul concluziilor, cu excepția micilor dezvoltări, data din 1868; putem însă presupune că editorul se va fi opus unei astfel de precizări, pentru a nu dăuna vînzării cărții.

[98] Comunicările și publicațiile lui Odobescu din acești ani sînt, în general, produse secundare sau chiar fragmente din monografia tezaurului. Este cazul comunicărilor ținute la Academie la 5 iunie 1887, asupra tăvii de la Concești (vezi, *Le trésor* . . ., I, p. 139 urm.; text publicat și în *Gazette archéologique*, XII, 1887) și la 25 martie 1889, în legătură cu patrupedele androcefale figurate în monumente (pornind de la placa de la Siverskaia, cf. *Le trésor* . . ., I, p. 292—300; textul comunicării a fost publicat postum, în *Convorbiri literare*, XLII, 1908). Este, de asemenea, cazul articolului publicat în *Arhiva societății științifice și literare din Iași*, II, 1891, 7, care reproduce, cu unele mici modificări, o notă de adițiuni și rectificări din *Le trésor* . . ., I, p. 495—500. O poziție aparte o are conferința despre *Ateneul român și clădirile antice cu dom circular*, ținută la 14/26 februarie 1888 și publicată în același an, în care tezaurul de la Pietroasa nu este decît tangențial menționat.

[99] În afară de mențiunile din diferite tipărituri (*Pia desideria* sau memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 928 și 939), am în vedere identificarea textelor pe care Odobescu intenționa să le publice, atunci cînd solicita subsidii de tipărire, la 1871, 1874, 1876—1879 (?).

[100] Cf. *infra*, p. 35 (lista Ic).

Textul memoriului (comunicării) de la Academia de inscripţii (*Notice 1865*), din care Odobescu nu a publicat la vremea lui decît un fragment (lista I a, nr. 1), s-a păstrat din fericire în manuscris (cf. *supra* nota 25). De fapt, este vorba de două manuscrise, reprezentînd două variante diferite; primul (B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1) este chiar acela redactat şi citit la Paris, iar cel de al doilea (B.A.R. Arhiva Odobescu, II, ms. 2), reprezintă o variantă ulterioară, cu corecturi şi adăugiri. O analiză detaliată a acestor manuscrise, ca de altfel şi a textului din *Notice 1868* va fi întreprinsă cu ocazia publicării lor, în volumul al V-lea al prezentei ediţii. Unele observaţii trebuie însă prezentate cu anticipaţie, pentru lămurirea noastră asupra *versiunii scurte* a monografiei tezaurului. Baza discuţiei o constituie textul din manuscrisul II, ms. 1, nu numai pentru că este complet păstrat, ci şi, mai ales, pentru motivul că el este primul redactat vreodată de Odobescu asupra tezaurului. Scris în grabă, fără notiţe[102], el reflectă fidel stadiul cunoştinţelor şi opiniilor autorului în această fază timpurie a investigaţiilor sale. Cuprinsul său este următorul: I. *Introduction-Bibliographie*, II. *Historique de la découverte*, III. *Description des antiquités* (titlu reconstituit după II, ms. 2), IV. *Caractère et destination du trésor*. Ordinea descrierii pieselor (care, după cum vom vedea, are o anumită semnificaţie pentru cronologia lucrărilor lui Odobescu) este următoarea: I. platoul, II. veriga simplă, III. veriga cu inscripţie, IV. cana, V. fibula mare, VI—VII. fibulele mijlocii, VIII. fibula mică, IX. colanul cu balama, X—XI. coşurile ajurate, XII. patera cu figuri. Aparatul de note este sărac, evident datorită lipsei notiţelor.

Cel de al doilea manuscris (II, ms. 2) s-a păstrat fragmentar, astfel că nu putem face decît o comparaţie parţială. Se poate totuşi constata schimbarea ordinei pieselor: I. veriga simplă, II. veriga cu inscripţie, III. platoul, IV. cana, V. patera, VI. colanul cu balama, VII. fibula mare, VIII—IX. fibulele mijlocii, X. fibula mică, XI—XII. coşurile ajurate. Constatăm, de asemenea, unele adăugiri în text şi în note, care arată că acest manuscris nu este o simplă copie curată a primului, ci o variantă rezultată din punerea la punct a textului rapid improvizat al comunicării pariziene. Pe de altă parte, unele modificări dovedesc că şi pe acest manuscris s-a mai lucrat ulterior, probabil în vederea redactării textului însoţitor pentru planşele imprimate în 1875.

Din *Notice 1865* a luat naştere *Notice 1868*, numai că nu prin dezvoltare, cum spunea Odobescu în *Pia desideria*, ci mai curînd prin rezumare[103] şi prelucrare. Capitolul de *introducere-bibliografie* a dispărut, propriile descrieri ale pieselor au fost în cea mai mare parte înlocuite cu descrierile mai concise ale lui Charles de Linas (citate), notele au fost completate, iar capitolul de concluzii a fost complet reformulat.

Toate variantele mai sus discutate stau la baza textului bilingv destinat să însoţească planşele tipărite la 1875. Din păcate, nu cunoaştem în chip sigur din acest text decît un mic fragment, păstrat în cele patru foi de corectură imprimate în aprilie 1876 (lista I c, nr. 3). Noii variante a *versiunii scurte* i se mai poate însă atribui, cu maximă probabilitate, un manuscris românesc păstrat la B.A.R. (Arhiva Odobescu, II, ms. 10)[104]. Atît cît ne putem da seama, noua variantă se îndepărtează puţin de *Notice 1865*, respectiv de *Notice 1868*, bazîndu-se în principal pe aceasta din urmă. Data redactării ei ar putea fi, judecînd după relatările lui Odobescu[105], anul 1873, unele completări făcîndu-se şi în anii următori.

Încă din anii în care pregătea un text pentru planşele cu gravuri, Odobescu începuse să lucreze la *versiunea dezvoltată* a monografiei sale. În *Pia desideria* (în acest volum, p. 928, nota 1) el vorbeşte de redactarea „unei opere mai întinse", începută pe la 1874, operă din care, în

---

[101] *Pia desideria*, în acest volum, p. 928, nota 1.

[102] „Sans parler de mon insuffisance personelle, je regrette de n'avoir eu pour me guider dans la présente description, écrite à la hâte, que la mémoire et les quelques dessins, que j'ai fait du reste exécuter, avec la plus scrupuleuse exactitude, d'après les pièces mêmes" (B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1, fila 7).

[103] Cf. *supra*, nota 24. Citām din nou: „Mais tout le résumé de son premier travail se trouve dans la *Notice sur les antiquités de la Roumanie...*"

[104] Este vorba, de fapt, de un fragment de manuscris autograf (p. 21—57), care cuprinde descrierea pieselor nr. 3—12 şi capitolul III, *Consideraţiuni arheologice şi istorice*. Cuprinsul său se completează cu acela al foilor de corectură, unde se află începutul cap. II, *Descrierea obiectelor antice* (piesele nr. 1, veriga simplă, şi 2, veriga cu inscripţie). În manuscris se fac trimiteri (înscrise ulterior primei redactări) la „tabelele" imprimate la 1875, iar lucrările cele mai recente citate (Labarte, Lasteyrie) datează tot din 1875. Acest text va fi publicat în următorul volum (al V-lea) al prezentei ediţii, împreună cu *Notice 1868* (din care este în cea mai mare parte tradus) şi cu *Notice 1865*.

[105] Adresa din 8/20 mai 1887 (în acest volum, p. 939): „Încă de la 1873 aveam gata un text destinat a însoţi desemnele xilografice şi coloriate ce le aveam dinainte pregătite..."

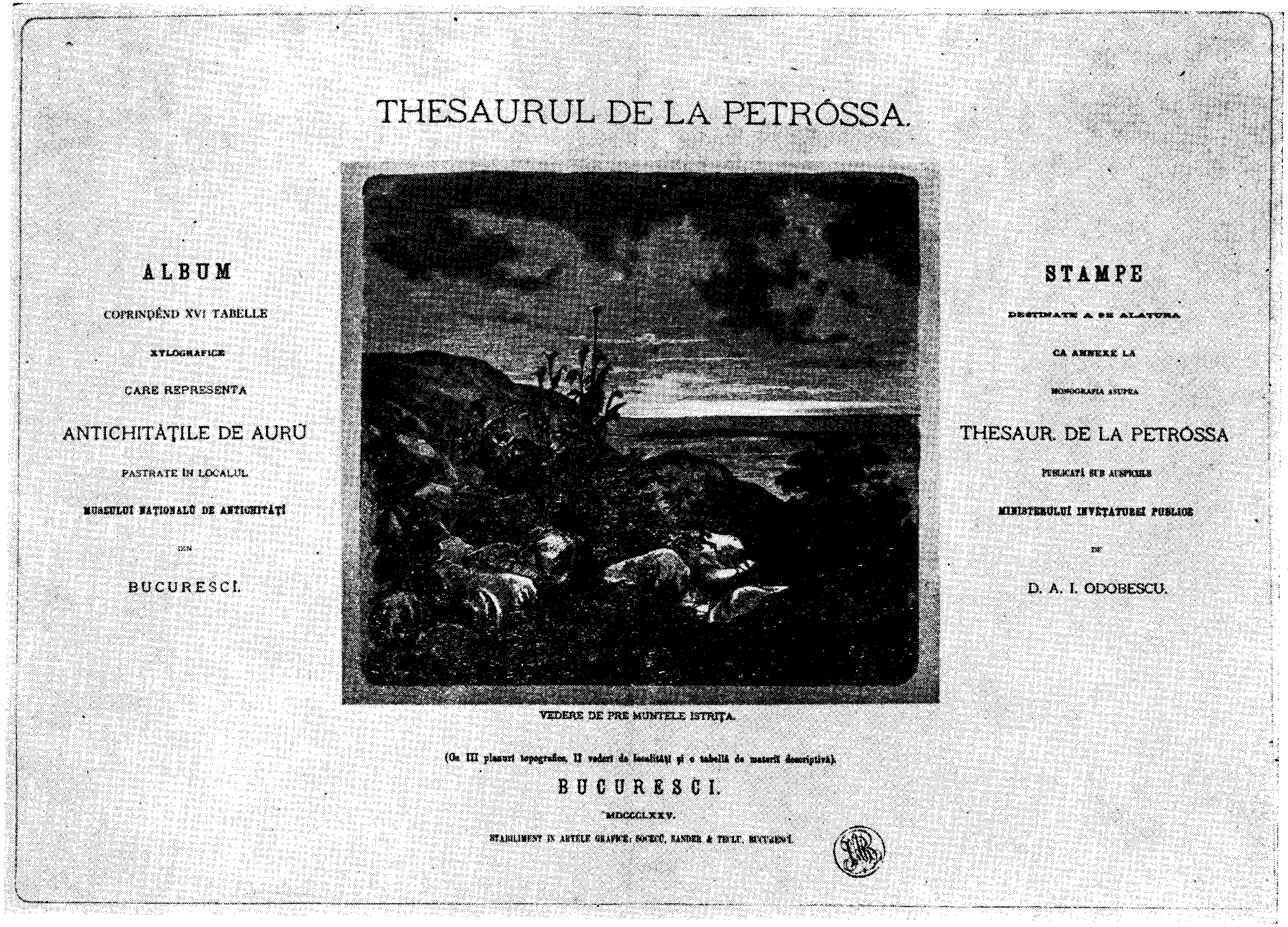

THESAURUL DE LA PETRÓSSA.

ALBUM

COPRINDÊND XVI TABELLE

XYLOGRAFICE

CARE REPRESENTA

ANTICHITĂȚILE DE AURŬ

PASTRATE ÎN LOCALUL

MUSEULUÏ NAȚIONALŬ DE ANTICHITĂȚÏ

DIN

BUCURESCI.

STAMPE

DESTINATE A SE ALATURA

CA ANNEXE LA

MONOGRAFIA ASUPRA

THESAUR. DE LA PETRÓSSA

PUBLICATĂ SUB AUSPICIILE

MINISTERULUÏ INVĔȚATUREÏ PUBLICE

DE

D. A. I. ODOBESCU.

VEDERE DE PRE MUNTELE ISTRIȚA.

(Cu III planuri topografice, II vederi de localități și o tabellă de materiĭ descriptivă).

BUCURESCI.

MDCCCLXXV.

STABILIMENT IN ARTELE GRAFICE: SOCECŬ, SANDER & TECLU, BUCURESCI.

Foaia de titlu a albumului de stampe xilografice, 1875 (Cabinetul de stampe)
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

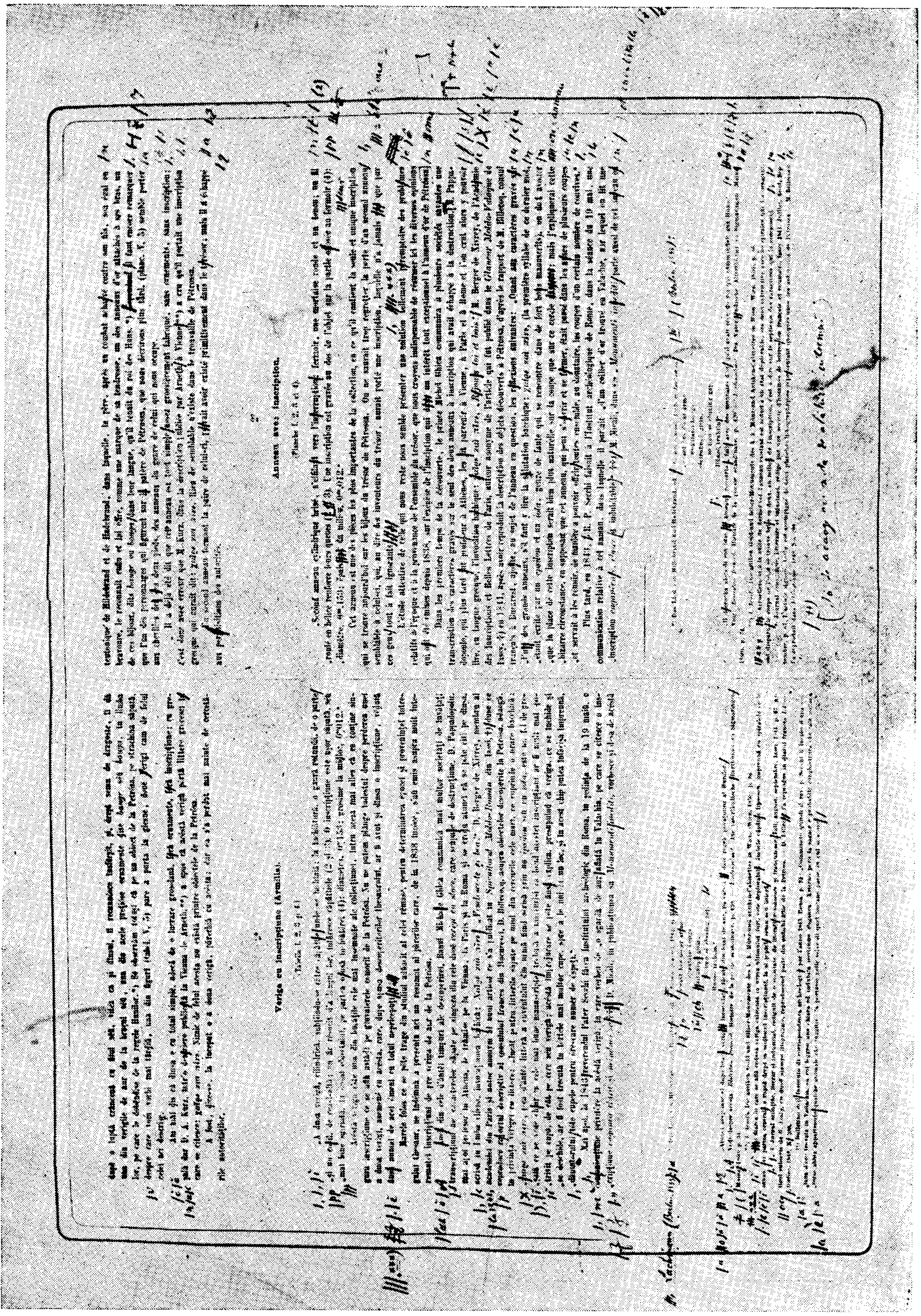

Pagini corectate de Odobescu din ediția bilingvă rămasă nerealizată, aprilie 1876
(Arhiva Odobescu III, imprimate 1)
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

anii următori nu a putut tipări decît „cîteva fragmente... traduse pe româneşte în revista *Columna lui Traian* din 1876 şi 1877". În adevăr, *Studiele asupra tezaurului de la Pietroasa* sînt redactate într-o concepţie şi într-o formă nouă faţă de scrierile anterioare. Deşi, în mare, se respectă vechiul plan de expunere (istoria descoperirii, descrierea şi comentarea pieselor, concluziile arheologice şi istorice)[106], în noua concepţie fiecărei piese i se consacra un capitol separat[107], cuprinzînd un bogat material explicativ şi comparativ extras din izvoarele scrise şi din descoperirile arheologice.

După cum am arătat (în acest volum, p. 953 urm.), textul *Studielor* din *Columna lui Traian* îl regăsim aproape în totalitate integrat în ediţia franceză neterminată. Reamintindu-ne că, de fapt, el a fost tradus din franceză, aceasta înseamnă că primele variante ale textului tipărit în 1884—1885 au fost scrise cu circa un deceniu înainte, în orice caz înainte de 1876. Identificarea celor mai vechi variante nu este însă uşoară, avînd în vedere că manuscrisele sînt fragmentare şi nedatate. Totuşi, dacă analiza făcută de noi este corectă (în acest volum, p. 950), atunci avem cel puţin patru manuscrise (fragmente ale primului capitol), care sînt anterioare traducerii din *Columna lui Traian*, şi anume (în ordine): II, ms. 8; II, ms. 7; ms. nr. 4935, filele 146—173 şi II, ms. 3. În această fază autorul nu pare a se fi fixat asupra unui titlu al monografiei, căci deşi în trei cazuri posedăm prima pagină a manuscrisului, aceasta nu poartă decît titlul capitolului: *Historique de la découverte*.

Alte cinci fragmente de manuscris ar fi de plasat între traducerea *Studielor* (1876—1877) şi tipărirea ediţiei neterminate (1884—1885): II, ms. 5, II, ms. 4; II, ms. 13; II, ms. 12; II, ms. 9. Primele două sînt încă foarte apropiate ca formă de textul din *Columna lui Traian*, deci, probabil, nu sînt nici mult ulterioare anului 1876. În această vreme monografia căpătase un titlu: *Notice descriptive et historique sur le trésor de Pétrossa* (cf. II, ms. 5 şi II, ms. 4). Ultimele două manuscrise (II, ms. 12 şi II, ms. 9), menţionînd incendiul de la universitate (aprilie 1884), din anul redactării, constituie variante imediat anterioare ediţiei neterminate, al cărei titlu, acum uşor modificat, suna: „*Le trésor de Pétrossa. Notice descriptive et historique*".

Cu aceasta ajungem, în sfîrşit, la ediţia ultimă: *Le trésor de Pétrossa. Historique — Description. Étude sur l'orfèvrerie antique* (1889—1900), care aparţine desigur *versiunii dezvoltate*. După cum am arătat (în acest volum p. 956), ea a înglobat integral istoricul descoperirii şi consideraţiile preliminare din ediţia neterminată, dar următoarele trei capitole au fost într-o asemenea măsură amplificate încît, de fapt, au fost scrise din nou în anii 1885—1888[108].

Pentru capitolele dedicate restului de nouă piese (vol. II), avînd proporţii mult mai reduse, rămîne deschisă problema dacă ele aparţin unei variante mai vechi a *versiunii dezvoltate*, să zicem, la nivelul reprezentat de *Studie* sau de *Notice descriptive et historique*, sau, ceea ce pare mai probabil, reprezintă o redactare grăbită şi limitată din cauza spaţiului tipografic, ulterioară anului 1889. Citarea unor descoperiri şi a unor lucrări tipărite în anii 1889—1892 ne arată că dacă nu au fost redactate în această perioadă tîrzie, capitolele respective au fost atunci cel puţin completate, puse la punct.

Pentru concluzii, în volumul III (1900), apărut postum, a fost folosit capitolul corespunzător din *Notice 1868*, deci din *versiunea scurtă*, timpurie, împrejurare care accentuează caracterul inegal, nedesăvîrşit, al marii monografii a tezaurului.

III. VALOAREA CERCETĂRILOR LUI ODOBESCU ASUPRA TEZAURULUI DE LA PIETROASA

O analiză a rezultatelor la care Odobescu a ajuns în investigarea tezaurului de la Pietroasa, a metodei şi concepţiei sale ştiinţifice, în ultimă instanţă, a locului pe care el îl ocupă în istoria arheologiei româneşti, trebuie să aibă în permanenţă în vedere condiţiile în care s-a format şi a activat Odobescu-arheologul. De fapt, se poate spune că la Odobescu formarea şi activitatea, creaţia ştiinţifică, s-au îmbinat, pentru că, în înţelesul modern al cuvîntului, ca arheolog, el a fost în bună măsură un autodidact. Cultura sa clasică, dobîndită în anii studiilor la Paris, i-a servit de temei şi i-a influenţat concepţia, dar formaţia de arheolog Odobescu nu a dobîndit-o în aceşti ani ai tinereţii ci mai tîrziu, cînd interesul pe care i l-a stîrnit tezaurul de la Pietroasa şi ambiţia intelectuală şi patriotică de a-l scoate din uitare în folosul istoriei naţionale l-au îndemnat să se adreseze cărţilor de specialitate şi, ori de cîte ori a avut ocazia, cercetătorilor reputaţi ai vremii. Cu cei mai calificaţi specialişti din domeniul orfevreriei antice şi medievale, Franz Bock, Ferdinand de Lasteyrie, Charles de Linas, s-a aflat vreme îndelungată într-un viu contact, învăţînd de la ei şi, la rîndu-i, oferind cu generozitate din bagajul său de cunoştinţe şi idei. Cel mai ilustrativ exemplu este desigur acela al relaţiilor cu Linas[109], care încă din 1864 făcuse un loc descoperirii de la Pietroasa în cartea sa despre orfevreria merovingiană (*supra* nota 19), iar în 1868 îi dedicase un articol special (*supra* nota 33), în care, după cum recunoştea chiar Odobescu, dădea prima descriere a obiectelor ,,în termenii tehnici ai ştiinţei arheologice şi ai artei orfevrierilor'' [110]. Preluînd din aceste lucrări (şi desigur şi din corespondenţă şi contacte personale) astfel de termeni tehnici, descrieri, informaţii şi opinii, Odobescu i-a furnizat şi el lui Linas documentare inedită (informaţii, fotografii), gest pe care savantul francez a ştiut să-l preţuiască[111]. Relaţii mai mult sau mai puţin strînse a întreţinut Odobescu şi cu alţi specialişti reputaţi: arheologici clasici (Fröhner), epigrafişti (Desjardins), runologi (Rafn, Stephens, Henning) şi chiar preistoricieni (Sophus Müller, von Sacken)[112], relaţii de pe urma cărora el a avut desigur de profitat din punct de vedere ştiinţific. Odobescu însuşi a ajuns în cele din urmă un specialist, un savant de talie europeană, cu calităţile şi limitele proprii vremii sale. La acest nivel, al vremii sale, şi abia în al doilea rînd în perspectiva progreselor pe care cercetarea le-a făcut pînă astăzi trebuie judecate rezultatele la care a ajuns Odobescu.

---

[106] Necunoscînd în întregime planul de expunere al *Studielor*, ne vom referi la proiectul de plan al „monografiei asupra tezaurului de la Pietroasa", cuprins în memoriul din 2 mai 1874 (în acest volum, p. 933—934).

[107] Cu această ocazie Odobescu a modificat şi ordinea pieselor din *versiunea scurtă*, tratînd acum mai întîi *platoul* şi apoi *veriga simplă* şi *veriga cu inscripţie*. Această ordine se menţine în ediţia neterminată şi în ediţia definitivă ale monografiei franceze.

[108] Acestei faze de redactare îi aparţin numeroasele fragmente de manuscrise, păstrate la B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12—15 (cf. în acest volum, p. 39 şi 953).

Concluziile cercetărilor lui Odobescu

În lucrările sale, începînd chiar cu comunicarea de la Paris din 1865, Odobescu şi-a propus, în principal, să lămurească cele trei probleme esenţiale ridicate de tezaurul de la Pietroasa[113] şi anume:

1. Apartenenţa tezaurului (poporul şi personajul căruia i-a aparţinut, locul şi epoca cînd a fost folosit, împrejurările în care a fost îngropat);
2. Provenienţa pieselor (stilul căruia ele aparţin şi locul unde ele au fost fabricate);
3. Destinaţia (uzul) tezaurului de la Pietroasa.

Cunoaştem răspunsul pe care, într-o formă directă, concentrată, Odobescu l-a dat acestor întrebări la 1865 şi 1868, deci încă din prima fază a cercetărilor sale. Avem suficiente motive să credem că el a rămas consecvent la acest concluzii pînă la sfîrşitul vieţii. Împrejurări asupra cărora nu mai este cazul să revenim aici l-au împiedicat să le dea o formă mai dezvoltată, corespunzătoare amplorii investigaţiilor şi publicaţiei sale finale; faptul însă că, cu unele remanieri şi adaosuri care nu pot proveni decît de la autor, concluziile de la 1868 (*Notice 1868*) au fost republicate în volumul al III-lea al monografiei, ne face să credem că Odobescu nu-şi modificase opiniile[114].

Se ridică şi problema paternităţii concluziilor pe care le-a susţinut Odobescu. Ea nu poate fi tratată global, ci de la caz la caz, zăbovind asupra fiecărei ipoteze în parte şi fără a pierde din vedere că la multe din concluziile sale, Odobescu a putut ajunge independent, poate chiar înaintea altora (lucru ce nu mai poate fi dovedit, întrucît comunicarea sa de la 1865 a rămas inedită, iar notiţa din 1868 a fost devansată de alte publicaţii).

Prima concluzie: ,,Piesele care constituie tezaurul găsit la Pietroasa provin de la un popor germanic profesînd păgînismul, foarte probabil de la goţii care au locuit în Dacia din al III-lea pînă în al V-lea secol al erei creştine" (*Le trésor*..., III, p. 6). Cea de a doua parte a concluziei, expusă cîteva pagini mai departe (*ibidem*, p. 23—26), este ipoteza istorică după care ultimul posesor al tezaurului a fost regele vizigot Athanaric, care l-a îngropat (în Caucaland) înainte de a se refugia în imperiu, la Constantinopol.

---

[109] Cf. R. Theodorescu, *op. cit.* (supra, nota 7), p. 80.

[110] *Le trésor...*, I, p. 39—40. Descrierile lui Linas au fost folosite pe larg atît în *Notice 1868*, unde înlocuiau descrierile proprii ale lui Odobescu, cît şi în ediţia neterminată şi în cea definitivă, unde au fost folosite ca document, fiind citate în paralel cu descrierile lui Soden-Smith şi Bock (în vol. I sînt citate în subsol, în timp ce în vol. II descrierile lui Linas au fost folosite în text).

[111] Cf. Ch. de Linas, în *Revue archéologique*, N.S., XVII, 1868, p. 46—47. La p. 52—55 se citează traducerea inscripţiei runice după Odobescu şi Neumeister, precum şi alte opinii ale lui Odobescu, care la acea dată erau inedite, fiind doar expuse oral la Academia de inscripţii, în 1865; de exemplu ipoteza originii gotice a pieselor de orfevrerie de la Pietroasa: ,,...une autre opinion a été mise en avant, qui attribuerait aux Goths seuls l'entière fabrication du trésor'' (p. 55). Cf. şi extrasul din *Mémoires de l'Académie d'Arras*, XII, p. 1—2, precum şi scrisoarea lui Linas către Odobescu, păstrată la B.A.R., ms. nr. 4936, filele 47—48.

[112] Cf. memoriul din 2 mai 1874 (în acest volum, p. 933); *Le trésor...*, I, p. 387. Pe unii dintre aceştia, Odobescu i-a recomandat în 1871, pentru alegerea ca membri onorifici ai Societăţii Academice (Bock, Lasteyrie, Linas, Fröhner etc.); cf. G. Şerban, *op. cit.*, p. 347.

[113] Chiar în marea monografie, care devenise un studiu al întregii orfevrerii antice, scopul principal al cercetării rămînea elucidarea acestor trei probleme (cf. *Le trésor...*, I, p. 86).

[114] Am amintit mai sus (nota 97) inconsistenţa afirmaţiei lui Al. Tzigara-Samurcaş, după care ultimele două volume ale monografiei, inclusiv deci concluziile, ar fi fost închegate de Gion, după notiţele lui Odobescu, şi deci nu ar reflecta neapărat opiniile marelui savant. La fel de neîntemeiată este afirmaţia lui Tzigara-Samurcaş (*op. cit.*, p. 771) că Odobescu ar fi renunţat la a atribui tezaurul de la Pietroasa lui Athanaric (cf. şi D. Tudor, *op. cit.*, p. 31). În *Le trésor...*, III, p. 23—26, după ce pledează pentru plasarea Caucaland-ului în zona Buzăului, Odobescu expune pe larg ipoteza, după care, înainte de a se refugia în imperiu, Athanaric a îngropat acest tezaur, temîndu-se să-l expună riscurilor şi sperînd să se întoarcă pentru a reintra în posesia lui.

Această ipoteză a fost formulată înainte de Odobescu de către Franz Bock, care, văzînd pentru întîia oară tezaurul în 1861, la Bucureşti, l-a şi botezat „tezaurul lui Athanaric". Citîndu-l pe Bock, Linas îl numea la fel, în lucrarea sa din 1864 dedicată orfevreriei merovingiene [115]. În comunicarea sa de la Paris (decembrie 1865), Odobescu atribuia tezaurul goţilor, dar nu făcea nici o referire directă la Athanaric şi la Caucaland [116]. În 1868, Ch. de Linas [117] expunea din nou, citînd opinia lui Bock, ipoteza Athanaric şi menţiona (fără însă a cita sursa) descoperirile din *castellum*-ul de la Pietroasa, care fuseseră prezentate de Odobescu, în 1867, în cadrul Expoziţiei universale de la Paris. În acelaşi an, 1868, Franz Bock [118] îşi formula cu claritate părerile, arătînd că tezaurul a aparţinut lui Athanaric, care îşi va fi avut pentru un timp reşedinţa în fortificaţia de la Pietroasa (vizitată de savantul german în 1861). În sfîrşit, tot în 1868, Odobescu a ajuns să expună şi el, mai pe larg decît ceilalţi, ipoteza Athanaric, aducînd, pe lîngă texte, şi argumente arheologice menite să concretizeze circumstanţele istorice ale îngropării tezaurului (cetatea de la Barboşi, valul de la Şerbeşti-Tuluceşti, fortificaţia de la Pietroasa, cetatea de la Ciolanu etc.). Ulterior, Odobescu s-a menţinut la această concluzie, aşa cum reiese din criticile pline de spirit aduse lui J. Labarte, care atribuia tezaurul altui şef got, Gainas (*Le trésor*..., I, p. 48—49) şi din republicarea, aproape fără modificări, a concluziilor din *Notice 1868* în volumul al III-lea al monografiei.

Dintre argumentele arheologice aduse de Odobescu pentru a susţine atribuirea tezaurului goţilor lui Athanaric şi provenind din însuşi studiul acestuia, două sînt valabile şi astăzi, iar unul este desigur depăşit. Să începem cu cel din urmă. Este vorba de ipoteza după care pe patera cu figuri ar fi reprezentate zeităţi germanice, îmbrăcate într-o haină grecească. Această ipoteză, formulată pentru întîia dată de Odobescu (în comunicarea inedită de la 1865), a fost preluată şi făcută publică mai întîi de Charles de Linas, la 1868 [119]. Odobescu a reluat-o în *Notice 1868* (p. 29—34), fiind pus în situaţia de a-l cita pe Linas, şi a păstrat-o şi în vol. II, 1896, (p. 31 urm.). Între timp însă (1887), Linas renunţase la această interpretare, alăturîndu-se seriei de cercetători care încă din acea vreme vedea în personajele de pe pateră zeităţi greco-orientale (de ex. Bock la 1868). Astăzi, ipoteza lui Odobescu a fost complet abandonată (vezi, în acest volum, p. 972—973).

În schimb, celelalte două argumente folosite în favoarea apartenenţei germanice, gotice, a tezaurului sînt în continuare valabile. Unul este reprezentat în sine de inscripţia runică, indiferent de faptul că lectura şi traducerea lui Odobescu ni se par mai puţin verosimile decît altele (cf. în acest volum p. 968). Altul este constituit de tehnica cloazonajului, în care sînt împodobite şapte din piesele tezaurului, tehnică care, încă înainte de Odobescu, fusese legată de populaţiile germanice ale epocii migraţiilor.

Acceptînd aceste două argumente şi avînd în vedere şi datele istorice invocate, cercetarea contemporană este solidară în a atribui tezaurul de la Pietroasa populaţiei germanice a goţilor. În funcţie, însă, de datarea mai strînsă, pe baze exclusiv arheologice, va rămîne de stabilit dacă tezaurul aparţine secolului al IV-lea, deci vizigoţilor lui Athanaric, cum se credea în ipoteza tradiţională, sau secolului al V-lea, şi deci ostrogoţilor, cum inclină unii cercetători în ultima vreme (vezi studiul lui Radu Harhoiu, în acest volum, p. 1034 şi comentariul nostru, p. 981—982).

A doua concluzie: „Ele (piesele) par să nu dateze, toate, din aceeaşi epocă, dar în orice caz ele denotă existenţa unei arte indigene, specifice goţilor din Dacia" (*Le trésor*..., III, p. 6). Constatînd varietatea elementelor de tehnică şi stil reprezentate în tezaurul de la Pietroasa, Odobescu refuza să creadă că aceasta ar dovedi originea diferită a pieselor (dobîndite, de ex., pe calea jafului). El vedea aici ilustrarea unor influenţe felurite: greceşti, romane şi iraniene, altoite pe o artă originală, nordică, pe care goţii au adus-o din Scandinavia în regiunile din nordul Mării Negre şi în Dacia. În consecinţă, Odobescu atribuia fără excepţie pieselor de la Pietroasa „o originalitate frapantă, un caracter propriu care le marchează pe toate cu amprenta industriei naţionale a vechilor goţi" (*Le trésor*..., II, p. 111), chiar dacă ele nu vor fi fost lucrate numai de meşteri goţi, ci şi de meşteri bizantini, după gustul şi procedeele artei gotice, amestecate cu cele ale artei greceşti şi orientale. Din sudul Rusiei şi din Dacia această artă „naţională" a fost apoi purtată de goţi pînă în vestul Europei.

---

[115] Ch. de Linas, *Orfèvrerie mérovingienne. Les œuvres de Saint Éloi et la verroterie cloisonnée*, Paris, 1864, p. 82.

[116] B. A. R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1, p. 61—75.

[117] *Trésor de Pétrossa*, în *Revue archéologique*, N.S., XVII, 1868, p. 55—56.

[118] *Der Schatz des Westgothenkönigs Athanarich*, în *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale*, XIII, 1868, p. 121—123. Cităm, în continuare, de la p. 123: „Pe scurt, poziţia locului descoperirii (tezaurului, — *M.B.*) în apropierea nemijlocită a puternicelor substrucţii ale unui impozant castel din epoca vizigotică, cu diferite lucrări de fortificaţie corespondente, în parte încă din epoca romană, în împrejurimile sale apropiate, vorbesc pentru a admite că aici, la ramificaţiile extreme ale Carpaţilor, vizigotul Athanaric a căutat şi şi-a găsit un solid punct de sprijin şi de apărare, înainte ca, părăsit de o mare parte a alor săi, în faţa presiunii hunilor lui Attila, să se salveze în teritoriul roman, şi că, în apropierea puternicului său burg, înainte de a fugi, a încredinţat adîncimii pămîntului tezaurul casei sale".

[119] *Op. cit.*, p. 47—49 (*supra*, nota 117).

Ideea unei arte specific gotice, născute în răsăritul Europei, *idee limitată însă la obiectele cloazonate*, a fost exprimată înainte de Odobescu de marii săi contemporani Lasteyrie (1860), şi Linas (1864), primul pornind de la celebrele coroane vizigotice de la Guarrazar[120], cel de al doilea vorbind chiar de tezaurul de la Pietroasa[121]. La rîndul său, Odobescu a pledat pentru atribuirea tezaurului de la Pietroasa acestei arte gotice, chiar cu ocazia primei sale manifestări, comunicarea de la Paris, din 1865, cînd a primit deplina aprobare a lui Lasteyrie[122]. În timp însă ce Odobescu a ajuns să pledeze pentru considerarea tuturor pieselor drept produse ale „industriei" gotice, Linas[123], Bock[124], Labarte[125], Lasteyrie[126] etc. procedau diferenţiat, căutînd să deosebească în tezaurul de la Pietroasa piesele de provenienţă bizantină, de cele orientale, respectiv de cele ce ar fi putut aparţine unei producţii gotice. Unii au atribuit acestei producţii gotice obiectele cele mai simple (colanele), alţii i-au atribuit piesele cloazonate (în special fibulele şi colanul ajurat). Ulterior, în 1878, revenind în legătură cu „cununa" de la Novocerkassk, asupra problemei „industriei" gotice, Odobescu pare a-i limita cuprinderea la orfevreria cloazonată, pe care goţii au cunoscut-o de la sciţi şi sarmaţi : „despre toată probabilitatea, la ei (sciţi — nota ns., *M.B.*) a născut sau a luat consistenţă şi dezvoltare acea artă aşa de sclipitoare a orfaurariei îngrădite, pe care şi-au însuşit-o şi au folosit-o aşa de mult popoarele gotice din primii secoli ai creştinismului, plimblîndu-o cu dînşii prin toate înghiurile Europei, de la Novo-Cerkask în Rusia, la Pietroasa în România, de aci la Kalocsa..."[127].

Astfel văzute, lucrurile sînt mai apropiate de adevăr. Oricum, astăzi, nimeni nu mai împărtăşeşte ideea că tezaurul de la Pietroasa ar fi fost în întregime fabricat de goţi sau după gustul acestora. Varietatea tehnică şi stilistică a pieselor ne arată că ele provin din ateliere şi medii culturale diferite, cele mai multe aparţinînd lumii clasice tîrzii, romano-bizantine. Identificarea lor exactă rămîne încă — după mai bine de un secol de cercetări — o sarcină a viitorului.

A treia concluzie : „Totalitatea pieselor descoperite la Pietroasa aparţinea tezaurului unui vechi templu păgîn, tezaur compus exclusiv din vase sacre şi podoabe sacerdotale"

---

[120] Ferdinand de Lasteyrie, *Description du trésor de Guarrazar, accompagnée de recherches sur toutes les questions archéologiques qui s'y rattachent*, Paris, 1860.

[121] Ch. de Linas, *Orfèvrerie mérovingienne*, p. 90 : „Il me semble évident que des bords du Danube, où elle fut révellée aux Goths par les œuvres byzantines et orientales, l'industrie du cloisonnage passa en Occident, à la suite des tribus germaniques qui traversèrent les Alpes et le Rhin". Pe exemplarul de la B.A.R. (cota II 8492), provenind din biblioteca lui Odobescu, acest pasaj este marcat cu o linie verticală trasă pe margine. Odobescu va fi văzut această carte la Paris în 1865, dar cel puţin pînă în 1866 ea nu a intrat în biblioteca sa, astfel explicîndu-se indicarea greşită a anului de apariţie (1865 în loc de 1864) şi lipsa trimiterilor la pagini şi figuri, în publicaţia sa din *La voix de la Roumanie* (iunie 1866).

[122] *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des séances de l'année 1865*, N.S., I, 1865, p. 423 urm.

[123] În *Revue archéologique*, XVII, 1868, p. 54—55, Linas atribuie patera cu figuri unui atelier grecesc (bizantin) din Tracia sau din Pont, platoul, cana, fibulele, colanul cu balama şi coşurile ajurate unor orfevrieri orientali sau bizantini care cunoşteau procedeele orientale, iar colanul simplu şi cel cu inscripţie goţilor ; idem, *Les origines de l'orfèvrerie cloisonnée*, I, 1877, p. 232—242.

[124] *Der Schatz des Westgothenkönigs Athanarich*, p. 120. Atribuind cea mai mare parte dintre piese unui popor (goţii) „care trecuse de începuturile propriei culturi şi care, totuşi, în urma unei îndelungate cunoştinţe cu grecii făcea încercări, lipsite de stîngăcie, de a-şi însuşi arta acestora, aflată în decădere", Bock era de părere că unele din piese erau de origine curată greco-romană (cana, p. 107, şi patera, p. 109).

[125] *Histoire des arts industriels au Moyen Age et à l'époque de la Renaissance*, Paris, I, 1872, p. 251 şi 332—333. Labarte atribuie patera şi fibulele orfevreriei bizantine, coşurile ajurate celei orientale şi colanele simple „industriei barbarilor". Punînd la îndoială capacitatea goţilor de a produce obiecte de mare valoare artistică, Labarte a fost expus unei critici destul de aspre din partea lui Odobescu (*Le trésor*..., I, p. 48).

[126] *Histoire de l'orfèvrerie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, Paris, 1875, p. 66—79. Lasteyrie atribuie piesele cloazonate de la Pietroasa artei gotice, cu excepţia coşurilor ajurate pe care le leagă de orfevreria persană. O a treia categorie de piese este considerată bizantină (patera, cana). Cf. şi *Le trésor*..., I, p. 52.

[127] A. I. Odobescu, *Cununa mare*..., 1879, p. 121. Linas, care exprimase anterior această idee, a renunţat la ea, după cum rezultă din recenzia făcută lucrării lui Odobescu (extras din *Mémoires de l'Académie d'Arras*, XII, 1880, p. 18, nota 1) : „Je ne partage plus entièrement les idées de M. Odobesco sur l'origine de l'orfèvrerie cloisonnée... Toutefois la question ne me semble pas encore assez mûre pour la discuter ici...". În schimb, regăsim această interpretare, mai bine de patru decenii mai tîrziu, la M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, p. 185.

(*Le trésor*..., III, p. 6). Pornind de la inscripţia runică de pe colan, a cărei semnificaţie sacră, indiferent de traducerea exactă, nu a scăpat nimănui şi care ar fi consacrat acest colan ca „inel de jurămînt", de la ideea că personajele reprezentate pe pateră aparţin Wallhalei germanice şi, în sfîrşit, de la ceea ce el numea „simetria intenţionată" a compoziţiei tezaurului, Odobescu ajunsese încă din 1865 (conferinţa de la Paris) la concluzia mai sus citată, pe care a dezvoltat-o apoi în *Notice 1868*. Această concluzie nu contrazice, şi cu atît mai puţin nu elimină, cum s-a crezut (Al. Tzigara-Samurcaş, D. Tudor), ipoteza Athanaric. Odobescu presupunea cu justeţe că un şef politic, un rege sau „judex" ca Athanaric, era în acelaşi timp şi şeful cultului păgîn, marele preot al poporului său. În această ipoteză, piesele tezaurului erau în acelaşi timp „regalia" şi „pontificalia".

Înaintea lui Odobescu, încă din 1857, ideea unui templu gotic la Pietroasa, în care erau depuse ofrandele (*Opfergaben*) gotice şi, eventual, stipendiile bizantine, a fost exprimată de H. F. Massmann, care, înţelegînd greşit relatările publicate de Arneth (1850), credea că tezaurul fusese găsit pe vîrful muntelui, în interiorul unei circumvalaţii (*Ringwall*), în mijlocul unor ruine. Aceste ruine nu puteau fi, după Massmann, decît resturile unui lăcaş sacru în care fuseseră adăpostite tezaurele templului („heilige Stätte... mit verschütteten Tempelschätzen")[128]. Pe aceeaşi linie de gîndire, patru ani mai tîrziu, Fr. Dietrich vedea în veriga cu inscripţie un aşa-numit *Schwurring* (verigă de jurămînt)[129], ipoteză de asemenea preluată de Odobescu.

După ce Odobescu, în conferinţa de la Paris (1865), formulase concluzia sa, dar înainte de a o putea publica (*Notice 1868*), Linas a arătat la rîndul său că „explicaţia tezaurului de la Pietroasa trebuie căutată în cultul şi mitologia scandinave", afirmînd, în ultimă instanţă, că el „cuprindea ansamblul de *regalia* şi *pontificalia* ale unui suveran". Dintre aceste piese de cult, colanul cu inscripţie ar fi fost un „anneau de serment", pe care se jura invocîndu-se numele lui Odin şi al lui Thor, patera ar fi fost o „coupe de mémoire, *minne*", din care se bea în onoarea zeilor, eroilor şi strămoşilor, platoul servea pentru ofrande, iar cana pentru libaţii[130]. Fr. Bock nu a acordat atenţie caracterului de cult al tezaurului şi, în general, în literatura mai nouă acest aspect a fost mai mult ignorat.

Ipoteza unui templu păgîn la Pietroasa (reluată la începutul secolului nostru de D. Olinescu) nu a putut fi în nici un fel confirmată de descoperirile arheologice. Nici la Pietroasa, nici în altă parte a teritoriului stăpînit de goţi în veacul al IV-lea nu cunoaştem resturile unor adevărate *temple* sau *sanctuare* păgîne (vezi comentariul nostru, p. 982). Pe de altă parte, ipoteza inelului pentru jurăminte a fost şi ea pusă la îndoială. În lumina celei mai recente încercări de traducere (M. Isbăşescu), inscripţia runică se referea la obiectul pe care era gravată şi la purtătorul ei pe care-l proteja magic, şi nu reprezenta deci o consacrare a întregului tezaur (cf. comentariul de la p. 968). Aceasta nu înseamnă însă, după părerea noastră, o negare a caracterului sacru al tezaurului. Dacă nu prin destinaţia iniţială a pieselor, tezaurul ar putea avea un caracter de cult prin scopul ritual al îngropării sale.

Recapitulînd, constatăm că mai multe din concluziile la care a ajuns sau a aderat Odobescu sînt valabile şi astăzi. Altele au fost modificate şi, în sfîrşit, nu puţine au fost chiar infirmate sau măcar puse la îndoială de cercetarea modernă[131]. Uneori chiar şi cercetarea mai nouă a mers pe drumuri greşite, mai ales în cazul unor oameni lipsiţi de o temeinică pregătire arheologică[132]. Lucrul este normal, mai ales într-un domeniu cum este acela al arheologiei, în care informaţia, în urma înmulţirii descoperirilor fortuite şi a cercetărilor sistematice, are tendinţa de a se dezvolta în progresie geometrică. Concluziile lui Odobescu, după cîte am văzut, nu au fost în majoritatea lor noutăţi absolute şi nici nu şi-au păstrat decît în parte valabilitatea. În ultimă instanţă, însă, valoarea cercetărilor neobositului şi eruditului savant român a constat şi constă şi astăzi în felul în care el le-a înglobat într-un tablou istoric coerent şi în enorma cantitate de informaţii pe care el a adunat-o între coperţile cărţii sale, pentru a da culoare şi profunzime acestui tablou.

---

[128] H. F. Massmann, *Der Bukarester Runenring*, articol apărut la Stuttgart, în 1857, citat de Odobescu, *Le trésor*..., I, p. 371, nota 1.

[129] Fr. Dietrich, *De inscriptionibus duabus runicis ad Gothorum gentem relatis*, Marburg, 1861, p. 17—18 (citat de Odobescu, *Le trésor*..., I, p. 374, nota 1).

[130] Ch. de Linas, în *Revue archéologique*, XVII, 1868, p. 53.

[131] Menţionăm aici lucrările româneşti, în care tezaurul de la Pietroasa a fost discutat în chip special sau republicat, după Odobescu: D. Olinescu, *Gothisch-skythische Goldschmiedekunst in Dacien und Pannonien*, în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums*, XX—XXI, 1912—1913, p. 55—83; M. C. Soutzo, *Le culte de Cybéle et la patère d'or du trésor de Petroasa*, în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 628—631; Al. Tzigara-Samurcaş, *Tezaurul de la Pietroasa*, în *Convorbiri literare*, LXVII, 1934, 7—9, p. 764—773; Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Informaţii despre tezaurul de la Pietroasa*, în *Analele româno-sovietice, Istorie*, X, 1956, 3, p. 5—12; aceeaşi, *Tezaure antice*, în vol. *Studii asupra tezaurului restituit din U.R.S.S.*, Bucureşti, 1958, p. 40—55 şi fig. 4—15; aceeaşi, *Tezaurul de la Pietroasa*, Bucureşti, 1967; M. Isbăşescu, *Inscripţia de pe colanul din tezaurul de la Pietroasa*, în *Revista de filologie romanică şi germanică*, anul I, 1957, p. 107—131; K. Horedt, *Datarea tezaurului de la Pietroasa*, în AMN, VI, 1969, p. 549—551; Răzvan Theodorescu, *Despre periodizarea şi unele aspecte ale artei metalelor pe teritoriul României în secolele IV—XIV*, în volumul *Pagini de veche artă românească. De la origini pînă la sfîrşitul secolului al XVI-lea*, Bucureşti, 1970, p. 21—32; Radu Harhoiu, în acest volum, p. 1011—1054.

Metoda şi concepţia lui Odobescu în cercetarea tezaurului de la Pietroasa

Am arătat care au fost obiectivele cercetărilor lui Odobescu, respectiv scopurile pe care marea sa monografie era menită să le atingă şi am analizat rezultatele. În continuare, se pune problema de a analiza metoda prin care el s-a apropiat de acele rezultate şi, pe un plan mai larg, concepţia arheologică şi istorică ce şi-a pus amprenta pe creaţia ştiinţifică a lui Odobescu.

Obiectivele cercetării tezaurului de la Pietroasa, ca şi ale oricărei cercetări arheologice în general, menită să ducă la o reconstituire istorică, se pot reduce la două aspecte : determinarea cronologică (cronologia relativă şi absolută) şi determinarea etno-culturală (identificarea celor ce au produs şi a celor ce au folosit piesele în discuţie). O metodă modernă ,,curată'' impune separarea cercetării arheologice de cea de text, desfăşurarea lor paralelă pînă în faza finală, în care confruntarea rezultatelor obţinute independent trebuie să ducă la concluzia istorică. Cu alte cuvinte, mersul dialectic al oricărei cercetări trebuie să treacă prin cele trei etape pe care H. J. Eggers, parafrazîndu-l pe Hegel, le numea : *teza arheologică — antiteza literară — sinteza istorică*[133].

La Odobescu însă lucrurile nu decurg şi nici nu puteau decurge în această ordine. În marea sa monografie, după descrierea detaliată a pieselor, în care uneori s-au strecurat erori şi inconsecvenţe, ştirile literare au prioritate, fiind expuse înaintea documentelor arheologice sau amestecate cu acestea. Din izvoarele antice şi medievale, ca de altfel şi din literatura de specialitate modernă, sînt reproduse pasagii mari. Autorul nu se limitează la domeniul literaturii clasice greco-romane, unde era la el acasă, ci abordează cu curaj domenii îndepărtate, cum sînt acela al literaturii orientale (indiene) şi, mai ales, ,,regiunile întrucîtva nebuloase şi încă puţin asigurate ale filologiei, poeziei şi mitologiei popoarelor nordice''. În marele studiu asupra orfevreriei antice, cu obiectul său special tezaurul de la Pietroasa, *metodele istorică şi filologică* de investigaţie sînt, astfel, predominante sau, în orice caz, sînt concepute ca indispensabile pentru discutarea unui material prin excelenţă arheologic.

Piesele tezaurului, precum şi analogiile invocate (şi unele şi altele detaliat descrise şi abundent ilustrate), sînt desigur discutate pe larg şi sub aspect stilistic. *Metoda stilistică* a lui Odobescu aparţine însă unei arheologii care este concepută ca istorie a artei. Obiectul discutat este scos din contextul său de descoperire, diferitele elemente de stil sînt analizate izolat, nu în asocierea lor, şi astfel, de exemplu, Odobescu ajunge să prezinte analogii asiriene şi persane ale ornamenticii tăvii de la Pietroasa, care sînt evident irelevante pentru analiza tezaurului. *Metoda tipologică*, expusă şi dezvoltată în chip strălucit de arheologii suedezi Hans Hildebrand şi Oscar Montelius chiar în anii de vîrf ai activităţii lui Odobescu[134], i-a rămas necunoscută sau, în orice caz, nu a aplicat-o. Conceptele-cheie de *tip*, *evoluţie tipologică*, *descoperire închisă* nu apar numite în lucrările lui Odobescu şi nu arată a-l fi influenţat în vreun fel în abordarea documentelor arheologice, indiferent că este vorba de descoperirea de la Pietroasa şi paralelele ei în orfevreria clasică şi ,,barbară'' sau de antichităţile preistorice, şi ele ades citate în marea monografie. Odobescu nu operează cu *tipuri* şi cu *descoperiri închise*, ci cu *piese izolate* şi cu *elemente de stil singulare* şi, de aceea, urmărirea răspîndirii acestor piese şi elemente izolate în spaţiul euroasiatic nici nu putea duce la rezultatele pe care le dă *metoda chorologică*, aplicată în legătură cu *metoda tipologică*. În cartea lui Odobescu (*Le trésor*..., I, p. 33, nota 1) întîlnim totuşi dovada că, măcar teoretic, el îşi punea problema interpretării care poate fi dată răspîndirii în spaţiu a formelor analoage, cu un spirit critic remarcabil pentru acea vreme : „În arheologie, identitatea de formă nu o dovedeşte pe aceea de origină, mai mult decît identitatea de sunet în etimologie". Pe de altă parte, intuind parcă limitele metodei tipologice, Odobescu a evitat orice încercare de a ordona piesele tezaurului de la Pietroasa într-o „gradaţie cronologică", după spusele lui „pentru a nu se lăsa influenţat de nici un sistem preconceput" (*Le trésor*..., I, p. 72).

---

[132] Avem în vedere ipoteza templului gotic de la Pietroasa, preluată necritic de D. Olinescu, ipoteza lui M. C. Sutzu, după care patera de la Pietroasa ar fi redat un panteon local, ,,daco-roman'' şi, de asemenea, părerea lui Al. Tzigara-Samurcaş, că unele piese din tezaur ar fi ,,de origine şi factură locală a dacilor''. Olinescu a fost bibliotecar la Arhivele statului, Sutzu a fost un reputat numismat iar Tzigara-Samurcaş un merituos istoric de artă şi muzeolog. Nici unul dintre ei nu a avut o formaţie şi preocupări constante în domeniul arheologiei. Lista s-ar putea prelungi cu numeroşi amatori, care, fascinaţi de bogăţia şi frumuseţea tezaurului de la Pietroasa, s-au ocupat de el, cu bune intenţii, dar cu puţină pricepere, de regulă fiind tentaţi să-i atribuie culturii şi populaţiei autohtone.

[133] H. J. Eggers, *Einführung in die Vorgeschichte*, ed. 2, München, 1974, p. 275.

[134] Lucrarea care asigură prioritatea lui Hildebrand a apărut în 1866, dar cea care a însemnat succesul metodei datează din 1872 : *Bidrag till spännets historia* (Contribuţie la istoria fibulei). Montelius a explicat şi a aplicat această metodă după 1870, cu ocazia congreselor arheologice de la Bologna (1871) şi Stockholm (1874), şi, într-o formă dezvoltată, în 1885, în : *Tidbestämning in om bronsålderen* (= *Sur la chronologie de l'âge du bronze*, în *Matériaux pour l'Histoire de l'Homme*, 1885, p. 38 urm.). Pentru metoda tipologică şi istoria ei, vezi B. Almgren, în Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, 2, Praga, 1969, p. 1519—1521 ; H. J. Eggers, *op. cit.*, p. 88—105 ; H. Müller-Karpe, *Einführung in die Vorgeschichte*, München, 1975, p. 28 urm.

În sfîrşit, tot sub raportul metodei, trebuie reamintit că Odobescu nu a fost un cercetător de teren, un „săpător". Singura campanie întreprinsă în 1866 la Pietroasa este aproape accidentală, trădînd o poziţie mai curînd „anticvarică" decît aceea pe care Odobescu o reproşa diletanţilor dar întreprinzătorilor „anticari" ai vremii sale, de la Mavros şi Ghica la Bolliac. Odobescu, însă, a fost un arheolog de birou (sau de „saltea", cum i s-a spus), nu din comoditate ci, probabil, din convingere sau, mai bine-zis, din lipsa de convingere că studiul arheologic ar implica căutarea şi dezgroparea dirijată, sistematică, a monumentelor, că pe lîngă monumentul fix sau piesa arheologică, luate izolat, în sine, un plus hotărîtor de informaţie îl aduc observaţiile în teren asupra condiţiilor de descoperire (complexe închise, stratigrafie). Ar fi poate, dealtfel, să-i cerem prea mult, dacă ne gîndim că abia în acei ani senzaţionalele săpături ale lui Schliemann, la Troia (din 1870) şi Micene (din 1876), sau ale lui Fl. Petrie în Egipt (din 1884), ca şi cercetările în marile necropole de la Bologna sau Hallstatt[135] etc. au consacrat *caracterul activ* al arheologiei, ca ştiinţă cu scopuri şi metode proprii, altele decît cele ale istoriei artei.

Limitele metodei întrebuinţate de Odobescu au, în esenţă, o dublă determinare. Pe de o parte, ele erau condiţionate de însuşi specificul obiectului cercetat, de caracterul *unic* al pieselor de la Pietroasa, care în majoritatea lor se lăsau cu greu comparate, analizate şi plasate într-o schemă tipologică şi cronologică. Chiar şi astăzi, la un secol după cercetările lui Odobescu, cînd materialul comparativ s-a înmulţit, este dificil a propune o metodă sigură de abordare a problematicii acestui tezaur unic.

Pe de altă parte, limitele lui Odobescu sînt limitele metodei de lucru şi ale concepţiei despre arheologie ale vremii sale, mai bine spus ale vremii cînd el s-a format din punct de vedere ştiinţific. În cele mai multe lucrări din acea vreme, citate chiar de Odobescu (de ex. Arneth, 1850; Linas, 1864 etc.) întîlnim acelaşi mod de analiză stilistică a descoperirilor arheologice, acelaşi amestec de fapte arheologice şi texte literare, ades citate *in extenso*, aceeaşi preeminenţă acordată ipotezelor istorice. La Odobescu aceste aspecte sînt, poate, mai evidente decît la contemporanii săi, în primul rînd datorită dimensiunilor monumentale, exagerate chiar, pe care monografia sa le-a luat în forma ei finală.

În explicarea acestor dimensiuni exagerate s-a invocat, desigur justificat, de către cei mai mulţi autori, „maniera digresivă" a lui Odobescu, spiritul său cu „tendinţe de dispersare"[136], ambiţia sa de a ajunge la „epuizarea surselor referitoare la o temă aleasă"[137]. Odobescu a păşit însă conştient pe acest drum. Devansat de o generaţie mai veche de arheologi şi istorici de artă, filologi şi runologi, în formularea principalelor interpretări asupra originii, apartenenţei şi problematicii istorice a tezaurului de la Pietroasa, pe care dealtfel în cea mai mare parte şi le-a însuşit, lui Odobescu i-a rămas în faţă, în principal, sarcina de a sprijini aceste interpretări cu o masă de date arheologice şi literare, inclusiv cu literatura modernă, de a le da culoare şi dimensiune istorică. El şi-a luat această sarcină şi a îndeplinit-o cu incomparabila sa erudiţie, într-o concepţie determinată. Ar fi, de aceea, greşit să credem că enorma acumulare de fapte din domeniile orfevreriei, artei, arhitecturii, limbilor vechi, religiei, istoriei culturale şi politice, este doar, pur şi simplu, rezultatul unei „curiozităţi enciclopedice", scăpate de sub controlul raţiunii ştiinţifice. Este adevărat, după cum spunea Tudor Vianu, că Odobescu cedează „ademenirii faptelor şi aspectelor particulare" şi că în monografia sa, devenită o istorie generală a orfevreriei antice , „obiectul principal al cercetării (tezaurul de la Pietroasa) îşi pierde oarecum relieful"[138]. Dar, în spatele acestei realităţi, aşa cum am spus, se află o anumită concepţie — concepţia lui Odobescu despre arheologie — pe care o decelăm mai greu, indirect din studiile dedicate tezaurului, dar pe care autorul a expus-o în chip sistematic în prima lecţie a cursului său de *Istoria arheologiei*.

Pentru Odobescu arheologia este „ştiinţa care se ocupă de antichităţi", prin antichităţi înţelegînd „atît credinţele, instituţiile şi uzurile, cît şi monumentele de tot felul ale popoarelor antice"[139]. Mai explicit, iată definiţia pe care el o da arheologiei : „Arheologia, domnilor, este ştiinţa care cercetează datinile şi monumentele ce au rămas de la oamenii din secolii trecuţi şi s-au păstrat pînă la noi, sau în relaţiuni scrise, sau în tradiţiuni orale, sau mai ales în obiecte reale, plastice şi grafice; ea are sarcina de a aduna şi de a controla aceste rămăşiţe, pentru a extrage din studiul lor, special sau comparativ, o cunoştinţă cît se poate mai deplină despre credinţele, instituţiunile, practicele, uzurile, industriele şi artele societăţilor vechi, adică despre starea morală şi intelectuală a omenirei, la diferitele etape ale dezvoltării sale"[140]. Pe scurt, arheologia este „o istorie a culturii popoarelor... soră-gemenă cu istoria pragmatică sau politică"; şi, mai departe: „Păşind totdeauna alături cu istoria, ea singură (arheologia — nota ns., *M.B.*) o lămureşte, o explică, îi dă culori, îi dă suflet, o învie, o împlineşte"[141].

---

[135] H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 27—28.

[136] T. Vianu, *op. cit.*, p. 153.

[137] G. Şerban, *op. cit.*, p. XXXV.

[138] T. Vianu, *loc. cit.*

[139] A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei*, ed. D. Tudor, 1961, p. 63.

În concepţia lui Odobescu, deci, arheologia este cu mult mai cuprinzătoare, am putea spune chiar, cu totul altceva decît ceea ce înţelegem noi astăzi prin arheologie. La el, repetăm, arheologia este *istoria culturală a popoarelor vechi* (*Kulturgeschichte*), paralelă şi egală ca valoare cu istoria politică, cu care se completează reciproc, în chip indispensabil.

Definind mai îndeaproape obiectul studiului arheologiei, Odobescu făcea distincţie între *antichităţile etice*, care „se refer numai la credinţele, la datinele şi la uzurile popoarelor vechi" şi *antichităţile estetice*, care „în mare parte se rînduiesc pe treptele înalte ale belelor arte; dar sînt şi multe cari n-au alte drepturi decît ale unor simple producte industriale"[142]. Această distincţie este însă, în concepţia lui Odobescu doar formală, teoretică, pentru că în lucrările sale, şi mai ales în marea monografie, datele din cele două domenii sînt atît de întrepătrunse, încît nu pot fi separate, dînd cititorului de azi senzaţia de confuzie, de lipsă de sistem. În chip corespunzător, documentele scrise se amestecă cu descoperirile arheologice, nelăsînd nicăieri, după cum observa Ion Nestor, să se surprindă la Odobescu „ispita gîndului că arheologia ar putea pune la dispoziţie documente propriu-zise, în afară şi independent de orice text scris, pentru o reconstituire istorică propriu-zisă..."[143].

Este evident că, la nivelul actual al dezvoltării ştiinţelor umaniste, concepţia lui Odobescu despre arheologie este depăşită. Din vremea sa şi pînă astăzi, la noi şi în alte părţi, arheologia a parcurs o întreagă evoluţie, mai ales pe terenul cercetării preistorice, emancipîndu-se, limitîndu-şi şi precizîndu-şi cîmpul de cercetare şi dezvoltîndu-şi metodele proprii. Cuprinderea ei nu se suprapune nici cu aceea prea largă a arheologiei odobesciene, nici cu aceea prea îngustă, inspirată din istoria artelor, a „antichităţilor estetice".

Am fi însă nedrepţi dacă, în urma acestor constatări, am ignora laturile pozitive, am putea spune progresiste, ale concepţiei lui Odobescu. Pentru el istoria nu se reduce la „înşiruirea cronologică a evenimentelor de stat, cari s-au petrecut în palatele regilor, sau pe forul popular, sau chiar pe cîmpii de bătălie..."[144]. Ea trebuie să redea evoluţia omenirii în toată complexitatea sa — politică, socială, culturală — să reliefeze factorii determinanţi ai acestei evoluţii. Odobescu dă o finalitate istorică arheologiei, valabilă chiar şi pentru arheologia contemporană, arătînd că rolul ei „este de a urmări toate acele mărunte şi felurite manifestări ale vieţii sociale, toate acele producţiuni folositoare sau fantastice ale activităţii omeneşti, cercetînd întru cît acelea au putut înrîuri asupra marilor evenimente istorice, asupra destinelor omeneşti[145]".

Aplicarea acestei concepţii în cercetările asupra tezaurului de la Pietroasa a dus la rezultatele cunoscute. Monografia tezaurului s-a transformat într-un studiu general al orfevreriei antice, nu însă limitat la domeniul stilistic şi tehnic, ci atotcuprinzător, implicînd şi aspectele economice, sociale, culturale şi religioase ale producerii şi folosirii vaselor şi podoabelor de aur la diferitele popoare ale antichităţii. De aici, erudita acumulare de date, care face din această carte, şi astăzi, un inepuizabil izvor de informaţie istorică, arheologică şi filologică. De aici, însă, şi imperfecţiunile ei, la care, pe lîngă caracterul aproape utopic al unui asemenea proiect, au contribuit structura spirituală şi temperamentul autorului, ca şi condiţiile social-politice ale vremii sale.

În primul rînd, opera în discuţie este o operă nedesăvîrşită şi inegală. O explicaţie ne-o dă Scarlat Struţeanu, unul din editorii şi exegeţii operei lui Odobescu: „Romantic în esenţa sa şi contemplativ totdeodată... autorul de care ne ocupăm trăia meditativ întreaga sa operă, iar cînd încerca să-i dea expresie concretă, prelungea încetineala elaborării în filtrări aproape fără limită, sau scria repede, dar renunţa din capul locului la orice adîncire. Contemplativitatea sa ucidea, în genere, orice veleitate de a desăvîrşi ceva"[146].

---

[140] *Ibidem*, p. 62.

[141] *Ibidem*, p. 64.

[142] *Ibidem*, p. 63 şi 69.

[143] I. Nestor, *Alexandru Odobescu arheolog* (supra, nota 3).

[144] A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei*, p. 65.

[145] *Ibidem*, p. 64.

[146] Sc. Struţeanu, *op. cit.*, p. 13.

În al doilea rînd, în lucrarea lui Odobescu, masa de informaţii nu este sistematic organizată şi exploatată. Ordinea în care este prezentat materialul comparativ, literar şi arheologic, nu este întotdeauna cea logică, menită să ducă la o anumită concluzie, ci ades una fortuită, determinată de maniera digresivă a autorului. Din această cauză, unele posibile încheieri se pierd pe drum, iar altele, dintre cele care rămîn, nu sînt suficient susţinute. Tudor Vianu este acela care a caracterizat cel mai bine acest aspect al operei ştiinţifice a lui Odobescu : „Astfel, în colaborarea dintre intuiţiile particulare şi ideile generale, care le organizează pe cele dintîi, o colaborare care singură asigură echilibrul operelor ştiinţei, în creaţia lui Odobescu precumpănesc faptele particulare. Concluziile ajung astfel să se estompeze şi nici nu alcătuiesc partea cea mai originală a lucrării" [147].

Observaţii similare au făcut, la vremea lor, recenzenţii cărţii lui Odobescu. Apreciind unanim erudiţia autorului, ei considerau totuşi că materialul adunat era excesiv de voluminos, disproporţionat chiar, faţă de concluziile pe care le-a prilejuit[148]. Acest bogat material, concludea totuşi E. von Stern [149], va putea fi folosit ca „pietre de construcţie" (*Bausteine*) în cercetările viitoare, mulţumită lui Alexandru Odobescu.

IV. CONCLUZII

A stabili locul pe care Odobescu îl ocupă în istoria arheologiei româneşti, este, în ciuda evidenţei, dificil, atîta timp cît o asemenea istorie nu a fost încă scrisă. Desigur, nu greşim cu nimic numindu-l pe Odobescu mare erudit, deschizător de drumuri, primul nostru mare arheolog, de fapt chiar creatorul arheologiei ştiinţifice româneşti. Raportarea la ceea ce au reprezentat ca nivel de cunoştinţe, metodă, concepţie şi rezultate contemporanii săi români şi străini, rămîne însă obligatorie şi va trebui să constituie obiectul unor mai sistematice preocupări de istoria ştiinţei arheologice. Aici vom putea face doar unele scurte consideraţii generale, legate de importanţa cercetărilor lui Odobescu asupra tezaurului de la Pietroasa.

Unul din marile merite dobîndite de Odobescu pe această linie este de a se fi situat în rîndul acelor savanţi, care, într-o epocă încă de persistenţă a clasicismului, au promovat pe plan european cercetarea civilizaţiei epocii migraţiilor, respectiv a începuturilor îndepărtate ale evului mediu [150]. Căutînd în muzee, „în ascunzişurile lor cele mai puţin cercetate de admiratorii exclusivi ai artei clasice şi de adepţii fervenţi ai concepţiilor estetice ale evului mediu" (*Le trésor*. . .,I, p. 67), Odobescu a contribuit la cunoaşterea acestei civilizaţii. El stă cu cinste în istoria cercetării alături de alţi savanţi ai vremii ca Lasteyrie, Linas, Bock, Lindenschmit, Arneth, von Sacken, Hampel etc., împreună cu care „s-a aventurat" pe un teren nou şi încă nesigur al arheologiei [151].

Meritul lui Odobescu este cu atît mai mare, cînd raportăm activitatea sa la nivelul din acea vreme al ştiinţei naţionale. În anii 60—70 ai secolului trecut arheologia românească era dominată încă de diletantismul acelor „anticari", pe care Odobescu i-a criticat cu o vehemenţă în mare măsură îndreptăţită. El va fi înţeles, însă, că polemica nu era suficientă şi că era de datoria sa a scrie o lucrare arheologică fundamentală, care să dea „o justă ideie despre însemnătatea unei ştiinţe, pe care extravaganţele ignoranţei şi speculele cupidităţii au căutat, aici ca şi pe aiurea în timpi mai îndepărtaţi, a o discredita în ochii oamenilor serioşi" [152]. Într-o vreme cînd, încă, „tot ce se găsea era roman, şi tot ce nu putea fi roman era barbar, prin urmare bun de sfărîmat, bun de aruncat" [153], Odobescu a instituit (1871) un premiu pentru cea mai bună lucrare „asupra popoarelor cari au locuit ţările române de-a stînga Dunării, mai înainte de conchista acestor ţări de către imperatoriul Traian" [154], rezervîndu-şi, încă dinainte, ca obiect al cercetărilor sale, tezaurul „barbar" de la Pietroasa.

---

[147] T. Vianu, *op. cit.*, p. 153—154.

[148] Cf. E. von Stern, în *Literarisches Centralblatt*, 52, 1901, nr. 30 (27 iulie 1901), col. 1235—1238 : „O(dobesco) verfügt über ausgedehnte Denkmälerkenntnis und grosse Belesenheit in alter und neuer Literatur. Aber er beherrscht nicht das reiche Material, das ihm zur Verfügung steht, sondern dieses Material beherrscht und erdrückt ihn" (col. 1237—1238). Alte recenzii nu ne-au stat la îndemînă, însă din cele ale lui Pottier şi Schubring, citate de Tzigara-Samurcaş (*op. cit.*, p. 764), reiese aceeaşi impresie provocată de excesul de informaţie, care la un moment dat ajunge să îl domine pe autor.

[149] E. von Stern, *op. cit.*, col. 1238.

[150] R. Theodorescu, în *Revista de istorie şi teorie literară*, 20, 1971, 1, p. 82.

[151] Cf. Ch. de Linas, în *Mémoires de l'Académie d'Arras*, XII, 1880 (extras, p. 2) : „D'ailleurs, le terrain, sur lequel M. Odobesco et moi nous nous sommes aventurés est beaucoup trop neuf pour que l'on ose y marcher avec une sécurité absolue. . .".

[152] A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei*, ed. D. Tudor, p. 60.

[153] C. Bolliac, în *Trompeta Carpaţilor*, anul XII, 1874, nr. 1137, 20 iunie.

[154] A. Odobescu, *Bibliografia Daciei. Indice de scrieri atingătoare, direct sau indirect, de vechii locuitori ai Daciei*, Bucureşti, 1872, p. III—IX ; cf. şi Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880, p. 3—4 (această carte a fost distinsă cu premiul instituit de Odobescu).

Alegerea sa era determinată desigur de importanța excepțională a acestui monument unic al orfevreriei antice, de împrejurarea că descoperirile și cercetările în curs în țările străine făceau posibilă integrarea acestei descoperiri în știința europeană[155]. Savantul și patriotul Odobescu făcea astfel din tezaurul de la Pietroasa, după cum a remarcat Ion Nestor, un fel de „stemă" a legitimării arheologiei românești pe plan internațional.

Concentrîndu-și atenția asupra unui tezaur germanic (gotic), Odobescu nu considera totuși că abdică cumva de la misiunea sa patriotică, de cercetător al istoriei naționale. Dimpotrivă, el înțelegea, cu perfectă justețe, că investigarea oricărui monument arheologic păstrat în pămîntul românesc, indiferent de originea sa autohtonă sau alogenă, nu poate duce decît la o mai bună cunoaștere a istoriei poporului nostru, a împrejurărilor — ades vitrege — în care el s-a format și și-a făurit destinul său propriu.

Punînd în valoare un monument de o excepțională valoare, legat de prezența vremelnică în spațiul daco-roman a unui popor străin, Odobescu a știut, lucru cu totul remarcabil pentru vremea sa, să evite orice exagerare a rolului migratorilor în istoria poporului român. Convingerea sa, exprimată cu toată claritatea, era dimpotrivă aceea „că se va vedea, de asemenea, că toate aceste hoarde trecătoare nu au reușit să șteargă amprentele durabile pe care le-au lăsat aici romanii, în cursul unei dominații de numai aproximativ 170 ani" (*Le trésor...*, I, p. 147). Acesta este un adevăr istoric cîștigat definitiv de cercetarea noastră istorică și arheologică.

„Părtaș, printre cei mai tineri, din acea generațiune de la 1848, care-și hrănea inima cu cele mai vii și mai nalte aspirațiuni", Odobescu căutase, după propria-i mărturisire, să-și dureze „un palat sau o colibă pe terenul cam viran al literaturei și al istoriei românești". Noi, cei de astăzi, putem afirma cu convingere că Odobescu a clădit, cu trudă și talent, nu o colibă ci un neasemuit palat, pe care trecerea timpului nu l-a ruinat, ci i-a dat o nobilă patină. Literatura l-a rînduit între marii săi clasici, iar arheologia românească îl consideră cu recunoștință pe Odobescu, drept ctitor și primul ei mare reprezentant.

SCRIERILE LUI ALEXANDRU ODOBESCU PRIVITOARE LA TEZAURUL DE LA PIETROASA

(Lista scrierilor)

I. TIPĂRITURI

I a Studii tipărite:

1. *Notice sur le trésor de Pétrossa, découvert en Roumanie et conservé au Musée national de Bucarest (Mémoire lu à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris dans la séance du 8 Décembre 1865)*, în *La voix de la Roumanie*, anul VI, nr. 30, 14 iunie 1866.

2. *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868 (cap. II, p. 10–54, este dedicat tezaurului); această notiță a fost publicată inițial în vol. *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du catalogue spécial des produits exposés dans la section roumaine à l'Exposition universelle de Paris, en 1867, et d'une notice sur l'histoire du travail dans ce pays*, Paris, 1868 (editat, sub egida Comisiei princiare a României la Expoziția universală de la Paris, de P. S. Aurelian și A. Odobescu), unde constituie partea a III-a : *Notice sur l'histoire du travail en Roumanie et catalogue de la section archéologique* (despre tezaur, p. 359–404).

3. *Studie asupra tezaurului de la Pietroasa*, în *Columna lui Traian. Revistă mensuală pentru istoria, linguistica și psicologia poporană*, anul VII, noua serie, tomul I, nr. 11, noiembrie 1876, p. 503–521 *(Istoria descoperirii)*, nr. 12, decembrie 1876, p. 529–537 *(Tava)* și anul VIII, noua serie, tomul II, nr. 1, ianuarie 1877, p. 11–25 *(Veriga simplă)* și nr. 3, martie 1877, p. 108–134 *(Veriga cu inscripțiune/Armilla)*; în acest volum, p. 889–923.

4. *Le trésor de Pétrossa. Notice descriptive et historique*, ediție neterminată, Paris, 1885, 152 p.; în acest volum, p. 737 urm.

---

[155] A. Odobescu, *Pia desideria*, în acest volum, p. 926.

5. *Le trésor de Pétrossa. Historique — Description. Étude sur l'orfèvrerie antique,* Paris, 1889—1900 (vol. I, 1889, 514 p.; vol. II, 1896, 112 p.; vol. III, 1900, 26 p.). Un fragment din vol. I, p. 76—82, a fost publicat şi în ziarul *Epoca,* anul II, nr. 546, din 27 septembrie/9 octombrie, tradus în româneşte prin grija redacţiei.

I b Albume de planşe:

1. *Tezaurul de la Pietroasa. Album cuprinzînd XVI tabele xilografice care reprezentă antichităţile de aur păstrate în localul Muzeului naţional de antichităţi din Bucureşti. Stampe destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra tezaur. de la Pietroasa, publicată sub auspiciile Ministerului învăţăturei publice, de D. A. I. Odobescu (cu III planuri topografice, II vederi de localităţi şi o tabelă de materii descriptivă),* Bucureşti, 1875, 20 planşe.

2. *Tezaurul de la Pietroasa. Dizertaţiune arheologică de A. I. Odobescu. 8 stampe cromolitografice tipărite de V^{a} A. Morel & C^{ia}, dupe desemnurile D-lui H. Trenk,* Paris, 1882.

I c Probe tipografice:

1. *Tezaurul de la Pietroasa. Descriere şi cercetări istorice şi arheologice asupra obiectelor antice de aur ce s-au descoperit în anul 1837 în muntele Istriţa (judeţul Buzău), de A. I. Odobescu membru al Societăţei academice romåne, al Comitetului arheologic din Bucureşti, al Institutului de corespondenţă arheologică din Roma, al Societăţii arheologice din Moscva, fost ministru al Instrucţiunei publice, Bucureşti, Stabil. lito-tipografic Socec, Sander & Teclu, 1874* — o copertă, 27,6 × 22,8 cm, păstrată la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, imprimate 1.

2. *Tezaurul de la Pietroasa, I. Istoricul descoperirii* — o foaie, format 38,2 × 27 cm, imprimată pe ambele feţe, păstrată la B.A.R., Arhiva Odobescu, III imprimate 1, databilă 1875—1876.

3. *II. Descrierea obiectelor antice. 1. Veriga simplă (Armilla),* p. 1—2 şi *Veriga cu inscripţiune (Armilla),* p. 2—4 — patru foi, corecturi cu text paralel, românesc şi francez, imprimate la 14—19 aprilie 1876, la stabilimentul Socec, Sander & Teclu (sub acelaşi număr ca şi albumul de stampe din lista I b, nr. 1); primele două foi sînt corectate de Odobescu; se păstrează la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, imprimate 1.

I d Dări de seamă, memorii şi adrese:

1. *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezaurului de la Pietroasa la Paris şi la Londra în anii 1867—1868,* în ziarele *Opiniunea constituţională,* anul I, nr. 41, 14 septembrie 1869, p. 2—3 şi *Traian,* anul I, nr. 57—58, 16 septembrie 1869, p. 227—228, 234; republicat în A. Odobescu, *Opere,* vol. II, 1967, p. 351—357.

2. *Pia desideria. Dare de seamă despre lucrarea operei „Le trésor de Pétrossa", rostită în şedinţa publică din 22 martie 1887, a Academiei Române,* în *Românul,* anul XXXI, 29 martie/9 aprilie 1887, p. 303 şi 30 martie/10 aprilie 1887, p. 307—308, republicată în *Analele Academiei Române,* seria II, tomul IX, 1886—1887, Bucureşti, 1887, p. 409—424, şi în A. I. Odobescu, *Scrieri literare şi istorice,* vol. III, Bucureşti, 1887, p. 619—647; în acest volum, p. 924—930.

3. *Adresa din 8/20 mai 1887 către D. A. Sturdza, ministrul instrucţiunii publice şi cultelor,* în *Monitorul oficial,* nr. 143, din 1/13 octombrie 1887, p. 3442—3444; în acest volum, p. 939—941.

4. *Adresa din 23 septembrie/5 octombrie către D. A. Sturdza,* în *Monitorul oficial,* nr. 143, din 1/13 octombrie 1887, p. 3444; în acest volum, p. 941—942.

5. *Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza,* în ziarul *Epoca,* anul II, nr. 551, din 3/15 octombrie 1887, şi în *Monitorul oficial,* nr. 147, din 6/18 octombrie 1887, p. 3521—3522; în acest volum, p. 942—943.

6. *Alt comunicat al d-lui Mitiţă Sturdza în privinţa Tezaurului de la Pietroasa,* în *Epoca,* anul II, nr. 558, din 10/22 octombrie 1887; în acest volum, p. 943—945.

II. MANUSCRISE PĂSTRATE LA B.A.R., SECŢIA MANUSCRISE ŞI ARHIVA ODOBESCU

II a Manuscrise ale studiilor (în ordinea inventarierii la B.A.R.)

1. B.A.R., Manuscrise, nr. 4935, filele 146—173: *I. Historique de la découverte,* manuscris autograf, numerotat p. 1—28. Variantă veche a monografiei franceze (probabil anterioară anului 1876).

2. B.A.R., Manuscrise, nr. 5348, filele 37—39: trei pagini, numerotate 2—4, din istoricul descoperirii, în româneşte, reprezentînd o traducere a textului din *Notice sur les antiquités de la Roumanie,* 1868, p. 11—12; filele 40—42: trei pagini, numerotate 9, 11, 12, din textul românesc publicat în *Columna lui Traian,* I, 11, 1876, p. 507—509 (*Istoria descoperirii,* în acest volum, p. 891—892).

3. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1 : *Notice sur le trésor de Pétrossa, découvert en Roumanie et conservé au Musée national de Bucarest,* manuscris autograf, iniţial, al comunicării prezentate la 1 şi 8 decembrie 1865, la Academia de inscripţii din Paris; cuprinde p. 1—17, 19—55 şi 61—75, paginile 18 şi 56—60 fiind greşit legate în manuscrisul II, ms. 3 din aceeaşi Arhivă Odobescu. Primul capitol, *Introduction-Bibliographie,* a fost publicat în *La voix de la Roumanie,* VI, 30, 1866.

4. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 2 : *Notice sur le trésor de Pétrossa découvert en Roumanie et conservé au Musée de Bucarest (Mémoire lu à l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris dans les séances du 1 et 8 décembre 1865),* manuscris incomplet (păstrate p. 1, 11—36, lipsă p. 2—10 şi de la 37 la sfîrşit), copie curată, de mînă străină, cu corecturi şi adăugiri de mîna lui Odobescu. Este o variantă îmbunătăţită, ulterioară a lui II, ms. 1 şi datează, probabil, din 1866—1867.

5. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 3; *I. Historique de la découverte* (p. 1—9) şi p. 14—17 dintr-un alt manuscris, de asemenea din istoria descoperirii, în franceză, ambele datînd din 1875—1876. Mai cuprinde, greşit legate, p. 18 şi 56—60 din II, ms. 1 (*supra,* nr. 3).

6. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 4: *Notice descriptive et historique sur le trésor de Pétrossa, I. Historique de la découverte,* manuscris (p. 1—10 şi 12), reprezentînd o variantă anterioară ediţiei neterminate.

7. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 5 : *Notice descriptive et historique sur le trésor de Pétrossa, I. Historique de la découverte,* manuscris fragmentar (p. 1—14, 17—18, 24—26, 28—31 şi 34) reprezentînd o variantă veche, anterioară lui II ms. 4 şi textului din *Columna lui Traian* (datare probabilă 1875—1876)

8. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 6 : *I. Historique de la découverte,* doar o pagină a unei variante vechi; p. 10, 12—16 (istoricul descoperirii, în franceză), aparţinînd variantei îmbunătăţite, dezvoltate, a comunicării de la Paris, din 1865 (vezi II, ms. 2, *supra* sub nr. 4).

9. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 7 : *I. Historique de la découverte,* fragment de manuscris autograf (p. 1—20), aparţinînd uneia din primele variante dezvoltate, în orice caz anterioară anului 1876.

10. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 8 : *I. Historique de la découverte,* două fragmente de manuscris (p. 1—3 şi 5—9), din una sau două redacţiuni iniţiale ale textului dezvoltat, anterioare lui II, ms. 3, 4, 5, 7 (probabil datează din 1873—1874). Pe p. 7 (verso) e desenată, în fugă, o schiţă topografică a Pietroasei.

11. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 9: istoricul descoperirii, în limba franceză, copie fragmentară (p. 2—12, 35—38, 40—44, 46—49 şi 51—55), de mînă străină, cu adăugiri de mîna lui Odobescu. Reprezintă o redacţiune imediat anterioară ediţiei neterminate şi se datează în 1884.

12. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 10 : fragment de manuscris autograf, în româneşte (p. 21—57) reprezentînd traducerea, cu unele adăugiri şi modificări, a notiţei de la 1868 (*Notice sur les antiquités...*). Datează din 1875—1876 şi se completează cu textul românesc din foile de corectură de la 1876 (*supra,* lista Ic, nr. 3).

13. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 11 : *Antichităţi din Siberia asemănate cu tezaurul de la Pietroasa,* manuscris redînd în româneşte relatarea din *Académie des Inscriptions et Belles-Lettres. Comptes rendus des séances de l'année 1868,* N.S., tome IV, 1869, p. 410—413 (reprodusă şi în *Le trésor...,* I, p. 55—57), privitoare la o scrisoare adresată de Odobescu Academiei. Acest manuscris pare a fi fost destinat publicării în ziarul *Românul.*

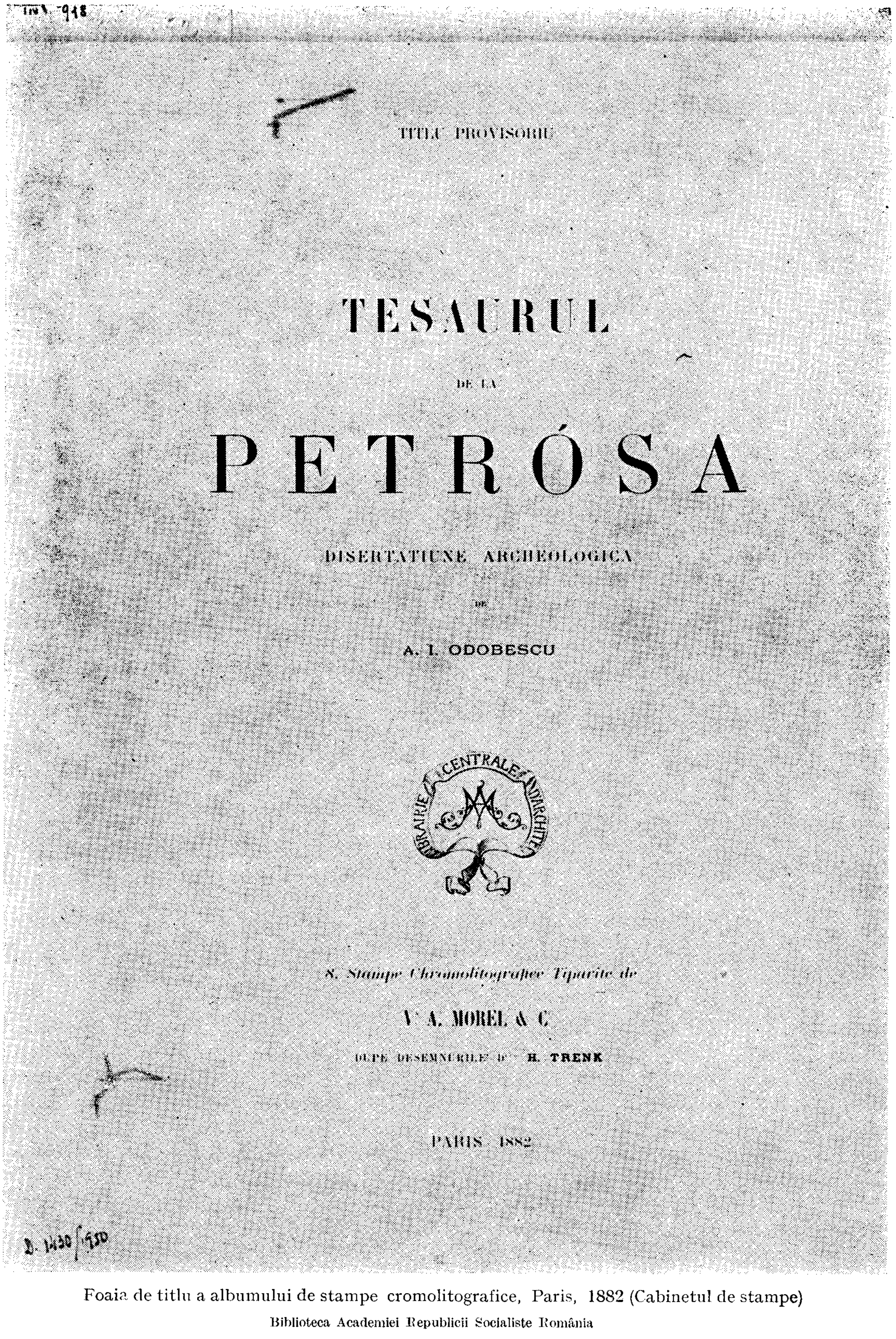

INV. 918

TITLU PROVISORIU

TESAURUL

DE LA

PETRÓSA

DISERTATIUNE ARCHEOLOGICA

DE

A. I. ODOBESCU

8. Stampe Chromolitografice Tipărite de

Ve A. MOREL & C

DUPĔ DESEMNURILE D. H. TRENK

PARIS 1882

D. 1430/950

Foaia de titlu a albumului de stampe cromolitografice, Paris, 1882 (Cabinetul de stampe)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

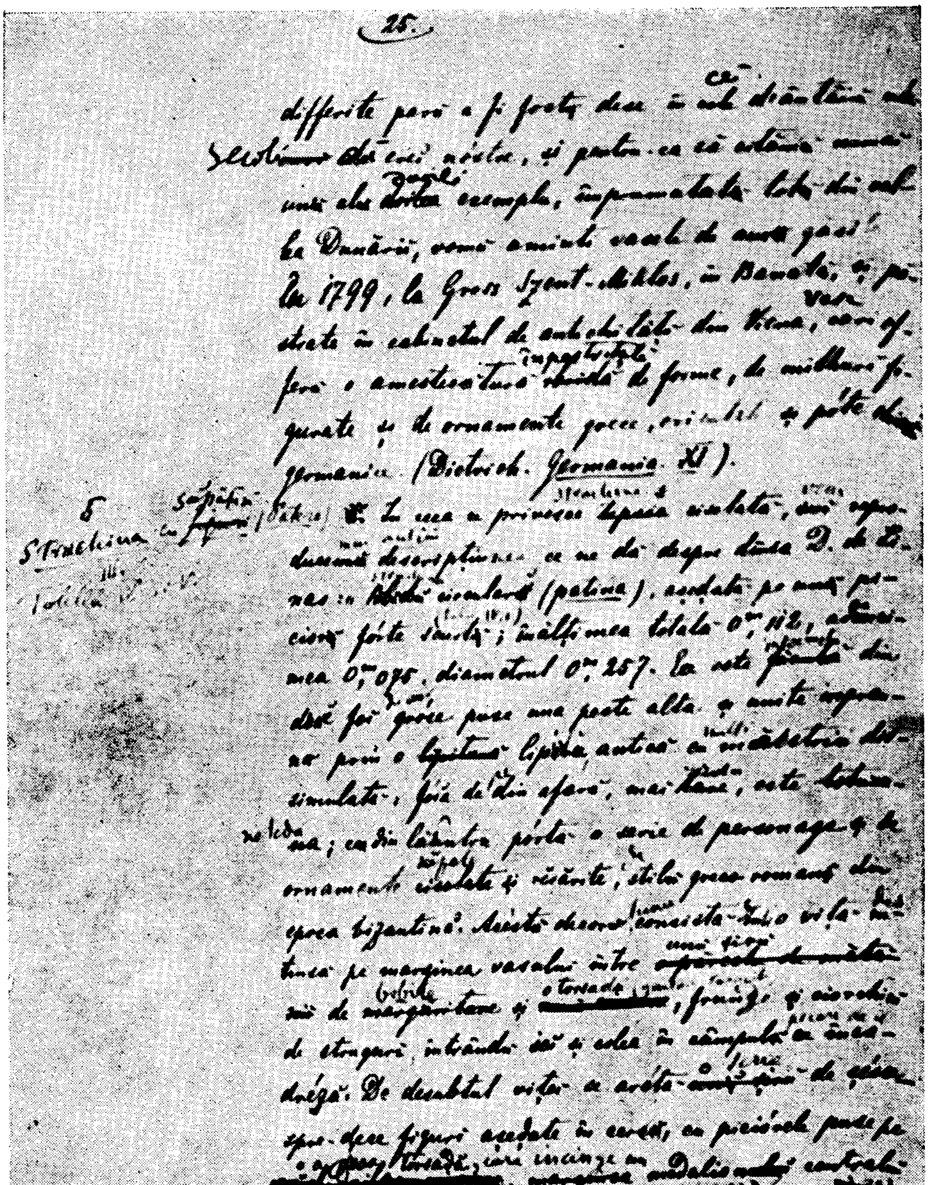

Text românesc asupra tezaurului de la Pietroasa, cca 1875–1876 (Arhiva Al. Odobescu II, ms. 10, p. 25)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

14. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12: cuprinde circa 30 fragmente din diferite manuscrise, de diferite întinderi, majoritatea doar de 1—2 pagini. Cele mai multe fragmente provin din capitolul despre istoricul descoperirii al monografiei franceze (redacţiuni între 1875 şi 1884). Cîteva mici fragmente aparţin comunicării din 1865, traducerii româneşti a textului din *Notice* (1868) şi *Studielor* publicate în *Columna lui Traian*. Mai notăm o listă a ilustraţiei prevăzute pentru cap. II *(L'anneau simple)*, un plan al expunerii din capitolul dedicat paterei cu figuri (3 file) şi explicaţia planşelor tipărite la 1875.

15. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 13: 4 file, numerotate I—IV, reprezentînd prima redactare a notei asupra plăcii de la Siverskaia (datare după 1885); zece file (numerotate II—IV, VI—XII), în franceză, din istoricul descoperirii, într-o redacţiune ulterioară anului 1876.

16. B.A.R., Arhiva Odobescu II, ms. 14: cuprinde trei sau patru variante ale notei asupra plăcii de la Siverskaia (*Le trésor*..., I, p. 292—300), redactate în anii 1886—1887.

17. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 15: fragmente disparate din capitolele despre tavă şi colanul simplu ale ediţiei definitive a monografiei (vol. I, 1889). Sînt redactate în anii 1885—1888.

(NOTĂ: Gruparea filelor de manuscris în dosarele de la B.A.R., după cum rezultă din cele de mai sus, nu reflectă compoziţia şi relaţiile manuscriselor odobesciene iniţiale. Această grupare, ades întîmplătoare şi greşită, a fost aici respectată pentru a se putea face referire la unul sau altul din manuscrise, dar şi această referire este dificilă, deoarece în diferitele dosare filele nu au o numerotare curentă).

II b Memorii, corespondenţă şi alte hîrtii ale lui Odobescu

1. B.A.R., Manuscrise, nr. 4936, filele 158—159: memoriu adresat domnitorului Carol la 24 octombrie/6 noiembrie 1871 (copie autografă, semnată, în limba franceză).

2. B.A.R., Arhiva Odobescu, I, ms. 20: caiet pentru copii de scrisori *(Brief-Copir-Buch)*, cuprinzînd corespondenţă cu desenatorul A. Lambris (28 ianuarie, 15 iulie, 8 octombrie 1871), H. Trenk-fiul (1 iulie 1871) şi cu diferiţi librari din Paris, Berlin, Viena, Roma, Pesta (1871—1872). O menţiune deosebită merită scrisoarea din 25 septembrie 1871, către casa Morel din Paris, în legătură cu condiţiile de publicare a unei monografii asupra tezaurului (filele 101—104).

3. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 3: *Proiect de campanie pentru exploraţiuni arheologice în districtul Buzău, în vara anului 1871.* Sub acelaşi număr se găsesc şi trei liste de descoperiri şi monumente din ţinutul Buzăului.

4. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 5: memoriul adresat la 2 mai 1874 lui Titu Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, în copie scrisă de o mînă străină; în acest volum, p. 933—934.

5. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 8: adresă către Titu Maiorescu, nedatată (sigur mai 1874), semnată, în copie autografă; în acest volum, p. 936.

6. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 9: scrisoare către casa Morel din Paris, în copie, nesemnată, nedatată (sigur mai 1874), probabil de mîna lui Odobescu; în acest volum, p. 936—937.

7. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 10: memoriu adresat ministrului cultelor şi instrucţiunii publice, nedatat (cel mai probabil din anul 1876, sau, mai larg, din anii 1876—1879), păstrat în forma unei ciorne autografe; în acest volum, p. 938.

II c Documente, memorii şi adrese, provenind din alte surse

1. B.A.R., Manuscrise, nr. 4936:
a) filele 152—153: contractul încheiat între A. Odobescu, reprezentînd Ministerul instrucţiunii, şi editorul J. Rothschild, cu privire la editarea monografiei tezaurului, semnat la 21 aprilie 1886 (copie).

b) filele 154–155 : înţelegerea între Ministerul instrucţiunii, reprezentat prin G. Bengescu, şi Ch. Beaugé, mandatarul firmei falimentare Des Fossez (succesoarea casei Morel), semnată la 20 aprilie 1886 (copie).
c) fila 156 : convenţia între A. Odobescu şi J. Rothschild pentru reglarea unei datorii, pe baza drepturilor de autor ; exemplar semnat de cei doi la 21 aprilie 1886 sau în zilele următoare.
d) filele 160–166 : memoriu al editorului J. Rothschild adresat ministrului instrucţiunii publice, în legătură cu tipărirea monografiei tezaurului, în anul 1891 (copie autentificată, în limba franceză).

2. B.A.R., Arhiva Odobescu, II (2), ms. 14 : raportul lui Paul Telge, cu privire la restaurarea tezaurului de la Pietroasa (1884–1886), în traducerea lui P. Polonic.

3. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 6 : adresa nr. 4 108 din 3 mai 1874, trimisă de Titu Maiorescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, lui A. Odobescu.

4. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 7 : adresa nr. 4 512 din 17 mai 1874, trimisă de Titu Maiorescu lui A. Odobescu; în acest volum, p. 936–937.

5. B.A.R., Arhiva Odobescu, III, acte 11 : adresa nr. 6 355 din 16 iulie 1874, trimisă de Titu Maiorescu lui A. Odobescu.

MIRCEA BABEŞ

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Acest nou volum din ediţia critică a operelor lui Alexandru Odobescu este primul dintre cele trei (IV, V şi VI) dedicate scrierilor arheologice (primele două Tezaurului de la Pietroasa şi altor scrieri de mai mică întindere, vol. VI *Istoriei arheologiei*). Cu el criteriul tematic vine să se substituie, măcar parţial şi temporar, celui cronologic, care a stat la baza ediţiei, de la iniţierea ei de către Tudor Vianu. În adevăr, în concepţia lui Vianu ediţia urma să cuprindă zece volume, ,,fiecare din acestea conţinînd scrierile aceleiaşi epoci, în ordine cronologică, de la începuturile scriitorului pînă la dispariţia lui"[1]. Pentru *valorificarea deplină a operei ştiinţifice a lui Odobescu* se vădeşte însă că reeditarea grupată a lucrărilor cu aceeaşi tematică, chiar dacă ele aparţin unor perioade diferite din activitatea savantului, este mai utilă decît o reeditare care respectă în chip absolut criteriul cronologic. Astfel, strîngerea în trei volume succesive a operei arheologice are avantajul, pe de o parte, de a uşura şi de a face mai eficientă munca editorilor, iar pe de alta, de a oferi cititorului o imagine concentrată, unitară, coerentă, a creaţiei lui Odobescu în acest domeniu. Să ne închipuim ce ar fi însemnat, de exemplu, republicarea diferitelor lucrări relative la *tezaurul de la Pietroasa*, care se întind de-a lungul a trei decenii, în volume diferite ale ediţiei, corespunzător vremii apariţiei lor (1865, 1868, 1876—1877, 1885, 1889—1900).

Ideal ar fi fost, desigur, să putem grupa într-un singur volum şi, în acest cadru, în ordine cronologică toate lucrările lui Odobescu asupra tezaurului, iar într-un al doilea volum restul operei arheologice. Lucrul nu a fost posibil, din diferite motive (unele independente de voinţa noastră), şi, astfel, cîteva scrieri despre Pietroasa, şi anume dintre cele timpurii, vor trebui să rămînă pentru volumul următor. Este vorba, în primul rînd, de *Notice sur les antiquités de la Roumanie* (Paris, 1868), scriere complexă, tratînd despre o largă gamă de monumente ale istoriei noastre, de la cele preistorice la cele medievale tîrzii. Datorită caracterului mai cuprinzător, ea depăşeşte tematica bine definită a prezentului volum. Nepunîndu-se problema de a publica aici, separat, doar acel capitol care este dedicat tezaurului de la Pietroasa, întreaga lucrare va apărea în volumul următor. Ea va fi însoţită de alte două variante timpurii ale *versiunii scurte* a lucrării despre tezaur, publicate pentru întîia oară: comunicarea ţinută de Odobescu la Paris, în decembrie 1865, cu titlul *Notice sur le trésor de Pétrossa, découvert en Roumanie et conservé au Musée national de Bucarest*[2] şi textul românesc destinat să însoţească planşele de stampe imprimate la 1875[3]. Identificate ca atare abia în ultima vreme, manuscrisele acestor din urmă lucrări necesită un studiu aprofundat în vederea reconstituirii textului original, astfel că publicarea lor în prezentul volum nu a fost posibilă.

Dacă, în ansamblu, textele care rămîn a fi publicate în volumul următor al ediţiei aparţin *versiunii scurte*, timpurii a lucrării despre tezaurul de la Pietroasa, cele trei opere reeditate în volumul de faţă aparţin *versiunii dezvoltate*, fiind redactate, pe rînd, în epoca de maturitate a lui Odobescu şi constituind, în ciuda caracterului lor neterminat sau nedesăvîrşit, contribuţiile sale ştiinţifice majore. Este vorba de:

— *Studie asupra tezaurului de la Pietroasa*, serie de articole, întreruptă după patru apariţii, în *Columna lui Traian* (1876—77).

— *Le trésor de Pétrossa. Notice descriptive et historique*, ediţie neterminată, Paris, 1885.

— *Le trésor de Pétrossa. Historique — Description. Étude sur l'orfèvrerie antique*, Paris, 1889—1900.

Dintre scrierile atribuite lui Odobescu, am lăsat deoparte notiţa inserată în volumul congresului de antropologie şi arheologie preistorică de la Copenhaga, care nu a fost redactată de Odobescu, ci, foarte probabil, de secretarul congresului, W. Schmidt (cf. *supra*, p. 10) şi fragmentul din marea monografie, publicat în ziarul *Epoca*, din 27 septembrie/9 octombrie 1887, care nu a fost tradus de autor, ci de redacţia ziarului.

---

[1] T. Vianu, *Introducere* la A. Odobescu, *Opere*, I, 1965, p. 7.

[2] Manuscrisul iniţial al acestei comunicări se păstrează la B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1 (cîteva pagini fiind greşit legate în manuscrisul II, ms. 3). În acelaşi fond se păstrează manuscrisul unei versiuni remaniate, puse la punct, a acestei comunicări (II ms. 2).

[3] Reconstituirea acestui text se bazează pe un manuscris fragmentar (B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 10, p. 21—27) şi pe cele patru pagini de corectură tipărite în aprilie 1876 la stabilimentul Socec, Sander & Teclu (B.A.R., Arhiva Odobescu, III, imprimate 1).

În schimb, am socotit că este necesar ca în volumul de față să figureze, în afara scrierilor pur științifice, și acele documente — emanînd de la Odobescu — care reflectă strădaniile sale îndelungate pentru asigurarea mijloacelor necesare tipăririi monografiei tezaurului de la Pietroasa. O parte din acestea a fost publicată în vremea lui Odobescu (*Pia desideria* și corespondența din 1887 cu ministrul D. A. Sturdza), o altă parte se publică aici pentru întîia oară (corespondența cu ministrul Titu Maiorescu, din 1874, și un memoriu nedatat).

În editarea acestor texte am aplicat în chip selectiv și adaptat principiile ediției critice, ținînd seama de caracterul cu totul special al materialului în discuție:

În primul rînd, cea mai mare parte a textelor editate sînt în limba franceză și, deci, nu prezintă interes pentru istoria limbii și literaturii române.

În al doilea rînd, cu excepția memoriilor și adreselor legate de tipărirea monografiei, este vorba de literatură pur științifică, în care preocuparea pentru stil este secundară iar indicarea surselor de informare este o regulă elementară, scrupulos respectată de Odobescu.

În al treila rînd, în puternic contrast cu întinderea impresionantă a textelor publicate, mai ales a marii monografii (*Le trésor*...), manuscrisele păstrate sînt puține și extrem de fragmentare; ele indică existența unor faze intermediare ale redactării, fără însă a permite reconstituirea lor efectivă.

Avînd în vedere aceste fapte, ne-am mărginit a da variante doar pentru textele românești, însoțindu-le de unele comentarii asupra limbii pe care o atestă. Transcrierea textelor românești s-a făcut după normele descrise și aplicate în volumele anterioare ale ediției[4], cu unele precizări, care vor reieși, de la caz la caz, din comentariile noastre filologice. Greșelile au fost corectate sau semnalate în note.

În lumina celor spuse mai sus, se explică, pe de altă parte, restrîngerea aparatului de note la un minim necesar. Prin aceste note am încercat să facilităm înțelegerea operei arheologice a lui Odobescu, indicînd relațiile dintre diferitele sale lucrări, dintre publicații și manuscrise, corectînd erorile sesizate, dînd date suplimentare privitoare la aspectele nemijlocit legate de tezaur și de problemele arheologiei și istoriei românești în general și indicînd, acolo unde era necesar, literatura mai nouă. Am evitat să discutăm sau, eventual, să aducem noi date în problemele secundare, paralele, care și așa încarcă lucrările lui Odobescu, și nu am insistat asupra analizei surselor, pe care autorul, în mod curent, le indică în notele sale.

Avînd în vedere valoarea lor de adevărate monumente de artă tipografică, ediția neterminată și ediția definitivă ale monografiei în limba franceză au fost reproduse aici pe cale fotografică. Asigurînd față de edițiile originale o fidelitate absolută, noi am preluat, totodată, și o serie de greșeli și inconsecvențe ale autorului, precum și greșelile de tipar. Ele au fost semnalate, cu titlul de exemplu, în comentariile făcute la lucrările respective. O inventariere a lor exhaustivă era, oricum, imposibilă, dacă ținem seama de imensa cantitate de informație adunată de Odobescu, în decursul unei vieți întregi, mai ales prin bibliotecile străine și, pe de altă parte, de timpul în chip fatal limitat de care am dispus pentru pregătirea acestei ediții. Mai precizăm, că prin reproducerea fotografică oglinda paginii a fost redusă față de edițiile originale (cu circa 15%) și, astfel, indicațiile lui Odobescu privind scara la care sînt redate obiectele în ilustrație nu mai corespund.

Lucrările lui Odobescu dedicate tezaurului de la Pietroasa sînt însoțite, în acest volum nu numai de obișnuitele comentarii, note și variante, ci și de un studiu introductiv menit să detalieze istoricul cercetărilor și publicațiilor lui Odobescu și să dea o privire de ansamblu asupra metodei și concepției acestor cercetări, respectiv asupra rezultatelor lor și a locului pe care îl ocupă în istoria arheologiei românești. În dorința de a da cititorului posibilitatea de a avea o privire cît mai apropiată de adevăr și cît mai actuală asupra obiectului principal al cercetărilor arheologice ale lui Odobescu, în acest volum au fost introduse și două studii speciale, dedicate, unul — analizei stadiului de azi al cercetărilor asupra tezaurului de la Pietroasa, celălalt — prezentării rezultatelor săpăturilor arheologice întreprinse în ultimii ani în fortificația de la Pietroasa (cercetată la 1866 și de Odobescu). Autorii acestor studii sînt, ca și editorul prezentului volum, arheologi — cercetători la Institutul de arheologie din București.

Verificarea textelor grecești și latinești a fost făcută de către Gh. Ceaușescu (Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu") și Adrian Pârvulescu (Catedra de filologie clasică, Universitatea București), care ne-au furnizat toate observațiile incluse în comentariile noastre. Le mulțumim călduros și pe această cale, pentru ajutorul dezinteresat. Mulțumim, de asemenea, directorului Muzeului de istorie al R.S.R., prof. Florian Georgescu și colegilor de la Tezaurul istoric, care ne-au creat condiții pentru studiul nemijlocit și fotografierea tezaurului. Fotografiile color care însoțesc acest volum au fost executate de către Radu Ciuceanu.

---

[4] Cf. A. Odobescu, *Opere*, I, 1965, p. 10–23 și II, 1967, p. XIII–XVI.

Notă asupra scrierii şi pronunţiei numelui Pietroasa

În scrierile lui Odobescu şi ale contemporanilor săi întîlnim grafii diferite ale numelui localităţii în care a fost descoperit celebrul tezaur gotic. Lăsînd de o parte grafiile corupte, apărute mai ales la autorii străini (Petroja, Petreosa etc.), reţinem că Odobescu scria consecvent *Petrósa* în lucrările sale în româneşte şi *Pétrossa* în cele scrise în franceză, în ambele cazuri din raţiuni etimologiste. El pronunţa însă, ca toată lumea dealtfel, *Pietroasa,* aşa cum rezultă dintr-o notă rătăcită în marea monografie *Le trésor de Pétrossa* (vol. I, p. 400—401, nota 4) : ,,Dacă nu ne-am ţine decît de pronunţia locală şi populară, ar trebui să-l desemnăm (numele satului—, *M.B.*), aşa cum face d-l Telge, prin cuvîntul *Piétroassa,* pronunţat articulînd rapid diftongii *ié* şi *oa.* În ce ne priveşte, ni se pare mai convenabil a da acestui nume, în franceză, ortografia sa etimologică *Pétrossa* (de la *pétra,* piatră) ; ea nu ar varia, în scrierea românească, decît prin deplasarea accentului ascuţit şi transferul său pe vocala *o,* cu scopul de a forma diftongul *oi* sau *oa*".

Încă din vremea lui Odobescu, diftongul *óa* scris *ó,* a început să fie scris *oa* (de ex. în *Columna lui Traian,* 1876—1877, şi în ziarul *Epoca,* septembrie—octombrie 1887, unde apare *Petroasa*). Multă vreme s-a păstrat însă alternanţa Petroasa—Pietroasa (de exemplu, la Pârvan, *Getica,* 1926, p. 11 — Petroasa şi p. 437 — Pietroasa). În literatura străină, grafia introdusă de Odobescu — *Pétrossa* — care falsifică fonetismul acestui nume de dragul etimologiei, a fost mai persistentă, fiind înlocuită abia în ultimele patru decenii de grafia corectă *Pietroasa.*

De menţionat, că în urma contopirii satelor Pietroasa de Jos şi Pietroasa de Sus, localitatea de descoperire a tezaurului poartă astăzi numele de *Pietroasele* (sat şi comună). Referindu-ne la tezaur noi vom păstra numirea veche PIETROASA.

Semne convenţionale utilizate în texte şi variante:

⟨ ⟩ — indică literele şi cuvintele pe care le-am introdus în texte şi variante;
[ ] — indică texte, fragmente şi cuvinte a căror autenticitate este dubioasă;
* ... * — indică fragmente, cuvinte şi litere indescifrabile.
* ⟨ ⟩ * — indică lecţiuni ipotetice ale manuscriselor indescifrabile.
† ... † — indică lacunele din texte, fie că sînt ale autorului, fie că se datoresc degradării manuscrisului.
† ⟨ ⟩ † — indică lecţiuni ipotetice, restabilite prin conjectură, ale textelor lacunare.

MIRCEA BABEŞ

par le mot *hailag* (*heilig*, en allemand), « saint », « consacré »; mais la division des autres n'en est pas moins difficile. Aussi, en groupant de diverses façons ces caractères, qui n'offrent guère de différences appréciables dans leur espacement, nous obtenons trois lectures distinctes l'une de l'autre, à savoir :

ᚷᚢᛏᚨᚾᛁᛟᚹᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ
GUTANIOWI HAILAG

ou

ᚷᚢᛏᚨᚾᛁ ᛟᚹᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ
GUTANI OWI HAILAG

ou bien encore

ᚷᚢᛏᚨᚾᛁ ᛟ ᚹᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ
GUTANI O WI HAILAG

« La première lecture, que M. Neumeister croit la plus probable, suppose le nom propre *Gutan* (Guotan, Wuotan, Wotan, Wodan, le dieu Odin) au datif, avec la terminaison *owi*, et se traduirait par :

Dem Wodan heilig,
Consacré à Odin [1].

« Dans la seconde division des mots, *Gutani* (Gôten) ne serait que l'adjectif allemand *gut*, « bon », au même cas, mais qui cette fois ne serait désigné que par un simple *i;* tandis que *Owi* nous ferait penser à un passage de Jornandès, où il est dit que les Goths nommaient la Scythie *Owim*, dans leur langue. Alors la traduction serait :

Dem guten Scythenland heilig (*gewidmet*),
Consacré à la bonne Scythie.

« Enfin, si on lisait : *Gutani o wi hailag*, on pourrait donner de ces mots deux autres explications. Le caractère de la rune *ó*, ᛟ, se nommait *œdel* ou

---

[1] « Aujourd'hui encore, dans les langues slaves, en polonais, en lithuanien, en bohème, langues parlées dans des localités qui nous rapprochent beaucoup des lieux habités autrefois par les Visigoths, on forme le datif singulier en *u* ou bien en *owi;* par exemple : *Pan* (seigneur), fait *panu* ou *panowi*. Voy. J. Sev. Vater, *Vergleichungstafeln der europæischen Sprachen*, et Chr. W. Ahlwardt, *Gallische Sprachlehre*, *Halle*, 1822, p. 45. » Fr. B. — « Tout en n'attachant aucune valeur à cette formation du datif gothique en *owi*, formation du reste nullement prouvée, nous nous demandons pourquoi l'auteur de l'hypothèse n'a pas cherché à établir ce rapport avec l'ancien dialecte slave, dans lequel il aurait trouvé que les substantifs de la première classe, terminés en *u*, prennent un second *u*, ajouté au suffixe *ov*, et forment *ovu : rabu-rabovu*, *synu-synovu*, etc. Voy. J. Dobrowski, *Institutiones linguæ slavicæ dialec. veter.*, *Vindobonæ,* 1852, p. 465; Fr. Miklosich, *Vergleich. Grammatik der slawisch. Sprache*, B. III, p. 25. » (Note fournie par M. B. P. Hâsdeu, professeur de philologie à l'Université de Bucarest.)

ISTORIA DESCOPERIRII

În luna lui martiu sau aprile a anului 1837, cîtva timp înainte de Paști [1], doi locuitori din satul Pietroasa, ce-i zic și Bădenii de Jos, Ion Lemnarul și Stan Avram, socrul lui, lucrînd a scoate din muntele Istrița piatră pentru clădirea seminariului episcopiei de Buzău, deteră fără veste peste o bogată colecțiune de vase și podoabe de aur. Atît prin greutatea lor, cît și prin valoarea lor artistică, aceste obiecte formau un adevărat tezaur.

Ar fi fost foarte interesant de a se ști cu tot de-amăruntul în ce loc și în ce chip aceste obiecte, de așa mare preț, se aflau ascunse în muntele Pietroasei; dar asupra acestor puncturi țăranii au făcut mărturisiri foarte îndoioase. Atît se alege numai din spusele lor, că giuvaierele erau d-a dreptul așezate între doi bolovani mari de piatră, la o mică adîncime de la fața pămîntului și învelite cu un fel de țărînă neagră, măruntoasă, care p-alocurea sta lipită de cîte unele din ele.

Muntele Istrița, așezat fiind în județul Buzăului, iar odinioară în a Săcuienilor [2], către nord-ostul Țărei Românești, se înalță cu 1796 metri dasupra cîmpiei ce se destinde drept sub poalele lui. Pe laturile sale, bolovanii de piatră văroasă iese la iveală, pe ici și pe colea printre tulpini de copaci seculari; iar culmea lui de calcariu, acoperită de păduri stufoase, se osebește, ca vîrful cel mai înalt, din acea lungă șiră de dealuri cu vii, care în coastele Carpaților se destinde, paralel cu Dunărea, de-a lungul cîmpiei românești, și vine, tocmai aproape de acolo, de se sucește deodată spre nord, către vechiul hotar al Moldovei. În dos, muntele se lasă repede pînă în valea Nișcovului; în față, povîrnișul său, mai oblu despre miazăzi, desparte podgoriile Tohanilor de ale Săratei, luînd forma unui măreț amfiteatru, pe care-l străbate pîrîul Orgoaia și sub care se întinde o măgură lată ce poartă pe dînsa satele Pietroasa, Bădenii și Greceanca; două pripoare sau colți de munte, cari înaintează pînă dasupra satelor, cercuesc, la apus și la răsărit, amfiteatrul. Pe priporul despre răsărit, cam pe la jumătatea suișului, lucrau în primăvara anului 1837 Ion Lemnarul și Stan Avram, și ei arătară în urmă că ar fi găsit comoara într-o adîncitură a muntelui, dedesuptul poienei ce-i zic *via ardelenilor*.

Dar coastele Istriței fiind neîncetat scormonite de pietrari, cari acum de mai multe sute de ani scot mereu dintr-însele piatră, ce e foarte puțin adîncită sub pămînt, nu se putu dovedi în partea locului nici o scobitură mai deosebită, cînd, peste un an după descoperirea obiectelor, oamenii stăpînirii cercară să afle în ce anume punct ele fusese găsite [3].

Cercetările ce s-au făcut tot pe atunci prin locurile învecinate n-au ajuns la alt mai bun sfîrșit, decît aflarea cîtorva hîrburi de oală, groase ca de un deget, ale căror dimensiuni neobicinuite puteau să facă a presupune că prețioasele obiecte fusese băgate în vreun fel de chiup mare, pe care ascunzătorii îl vîrîse în pripă printre bolnavii din munte; această bănuială putu să vină mai cu seamă fiindcă, în preajma acelui loc, nici o dărîmătură sau scobitură nu dovedea să se fi pregătit acolo de mai nainte și cu dinadinsul vreo tainiță. Cu toate acestea, în ocolul Pietroasei se găsesc, pe sub pămînt, așa multe rămășițe de olărie antică, încît aflarea acelor hîrburi de către cercetătorii, cari scormoniră pămîntul cu un an și mai bine în urma dezgropării tezaurului, nu dovedește cîtuși de puțin că obiectele ar fi fost coprinse în vasul, ale cărui cioburi fură găsite atunci pe culmea Istriței.

Oricum ar fi, cei doi țărani, fără de a bănui poate adevărata însemnătate a descoperirii lor, o pitiră îndată cu cea mai mare îngrijire în casă la dînșii. Acolo stătură mult timp giu-

---

[1] După declarațiunile depuse la cercetarea oficială din 1838, se constată că descoperirea tezaurului s-a făcut în postul Paștelor; în anul 1837 însă dumineca Paștilor s-a nemerit să cază la 18 aprile.

[2] La 1845 județul Săcuienilor, a cărui reședință prefectorială era la Bucov, s-a desființat împărțindu-se plășile, din cari era compus, între județele Prahova și Buzăul. Plasa Tohanii, în care se află muntele Istrița, căzu în partea Buzăului.

[3] Într-o stampă, pe care o avem la noi, am arătat acest colțișor al muntelui, carele în sineși n-are nimic însemnat, dar de unde vederea se destinde preste tot șețul străbătut de apele Buzăului și Ialomiței. Astăzi, în acel loc se văd numai bolovani de piatră, printre cari cresc palamida și bălăriele; mai jos, se zărește creștetul nucilor celor mari din *via ardelenilor*; iar departe, pe cîmpie, conturnele orașului Buzău, și în fund de tot, malul înălțat al rîului cu acelaș nume.

vaierele, fără ca nici măcar aflătorii lor să se atingă adesea de ele[4]; dar, în primăvara anului următor, sărăcăcioasa colibă, în care de un an stau neștiute atîtea bogăție, fiind amenințată de a se dărîma pentru regularea satului, îngrijații posesori ai comorei se destăinuiră către două rude ale lor, numiții Nicolae Baciu și fiul său George, cari îi și ajutară ca să strămute, spre mai bună asigurare, neprețuitele lor avuție în locuința acestui din urmă, unde le și ascunseră în podul casei lîngă coș. Aci iarăși mai rămaseră cîteva luni neclintite.

Se poate crede că o așa lungă și îngrijată tăinuire nu provenea numai dintr-un cuget de cupiditate, ci încă și din acea temere superstițioasă ce au la noi oamenii din popor pentru tot ce iese din comorile ascunse pe sub pămînt[5]; negreșit că li s-ar fi imputat de către toți oamenii din sat că au uneltit farmece spre a da peste un noroc așa de minunat.

Trecuse dar anul la mijloc, fără ca sătenii să se fi ispitit a vorbi cuiva despre nevoiașul lor de tezaur; dar pe la sfîrșitul lui martiu 1838, intrînd în daraveri cu un meșter pietrar arnăut, anume Anastase Tarba sau Verusi, născut la Bitolia în Macedonia, care luase pe seamă-i clădirea unui pod pe apa Cîlnăului și pentru care ei scoteau piatră din munte, se încrezură lui, îi deschiseră vorbă despre cele ce aveau în păstrare și-i și încredințară unul din cercurile cele mari, ce se aflau printre ele. Acest om, mai nainte de toate, merse la București, ca să se încredințeze printr-un argintar despre adevărata natură a metalului; peste puține zile veni însă înapoi și, folosindu-se de neștiința țăranilor, cumpără de la dînșii, după o lungă tocmeală, tot tezaurul, în preț de patru mii lei vechi (aproape 1 500 lei noi) și cîteva fermene și testimele pentru nevestele lor. Țăranii împărțiră deopotrivă între sine suma, și îndată predară arnăutului toate obiectele ascunse, osebit de o verigă de aur fără pietre, care rămase în podul casei lui George Baciu. Acestea se petreceau în ziua de sf. George (23 aprilie 1838).

Pe dată ce tîrgul fu încheiat, Anastase n-avu altă mai mare grije decît de a înlătura primejdia ce-l putea amenința, la caz de dovedire, din partea legilor țărei, cari pe atunci dau singurei stăpîniri dreptul asupra tuturor comorilor ascunse sub pămînt, declarînd *domnești* pe toate cele ce s-ar dezgropa de orișicine[6]. De aceea el povățui pe țărani ca, ferească dumnezeu, să spună cuiva despre cele ce se petrecuse între dînșii; iar pe de altă parte, se grăbi a sparge și a turti cu toporul, chiar în casă la George Baciu, mai toate splendidele obiecte, pe cari le căpătase pe bani așa puțini. E tare de crezut că Verusi, precum se și lăudase către săteni, nu întîrzie a desființa și a mistui mai multe din acele giuvaiere, topindu-le poate la vreun argintar din București sau din Buzău.

Nu trecu însă mult timp, și împrejurările aduseră pînă la auzul autorităților știrea despre această descoperire.

Mai multe din vasele și podoabele, cumpărate de meșterul pietrar, erau împodobite cu pietre de diferite colori; dar în momentul cînd le luase în stăpînire, el le sfărîmase fără cruțare, făcînd să sară pietrele și risipindu-le prin casă, cu gînd că acestea nu era de nici un preț. George Baciu le adunase cu mătura și le îngropase afară, într-o crăpătură de pămînt. Peste cîteva săptămîni, însă, Anastase se întoarse înapoi, întrebă de pietre și alese din ele pe cele mai mari, luîndu-le cu sine; dar numeroasele fărîmături de aur și de pietricele, colorate roșu, verde și alb, cari rămaseră în curtea lui Baciu, fură azvîrlite de acesta cu nepăsare în gunoi; acolo, se vede că rîmătorii, scormonind, le scoaseră la lumină, și îndată copiii din sat le culeseră de jucărie și le împrăștiară pe acasă. În cîteva zile toate cumetrele satului văzuse pietricele în felurite fețe adunate din bătătura lui George; se făcuse vorbă la fiecare vatră; se rîdicase zvon în tot satul, și astfel în curînd ajunse treaba a se face iscodiri și cercetări.

Chiar pe atunci se întîmplă un fapt, care dete îndată prilej autorităților locale de a se informa despre împrejurările descoperirii de la Pietroasa. Arendașul acestei moșie, proprietate a episcopiei de Buzău, un oarecare George Frunză-Verde, om al locului, carele de mai nainte pare că prinsese de veste că s-ar fi găsit oarecari lucruri în coprinsul moșiei, fu înștiințat de către mai mulți oameni din sat, cum că copiii ar fi cules din curtea lui George Baciu niște pietricele albe, verzi și roșii, pe cari i le și arătară. Arendașul întrebă, cercetă, amenință, și în sfîrșit izbuti a afla chiar de la țăranii cu pricina, că ei ar fi găsit sub pămînt două bucăți lucrate de aur, din cari îi și deteră una, într-o zi cînd se afla la prașila porumbului, în vara anului 1838. Acea bucată era coșulețul cu douăsprezece laturi, pe care George Baciu îl ceruse înapoi de la meșterul Anastase, cu speranță că, printr-un astfel de dar, va împăca pe Frunză-Verde și că ei vor fi scutiți pe viitor de alte mai supărătoare cercetări. Arendașul însă bănui îndată că comoara descoperită era cu mult mai însemnată de cum îi spusese țăranii, și află că ei o vînduse toată arnăutului Verusi. Urmărind atunci pe acesta, se întîlni cu dînsul la Buzău și-i ceru, se vede, pentru acoperirea secretului, mai mult decît arnăutul voi să dea; astfel arendașul Frunză-Verde rămîind nemulțumit cu veriga de aur și cu banii cîți Verusi îi mai dete pe dasupra, adică două sute ecosari turcești (ceea ce face pe bani de acuma 1 000 lei noi), el se hotărî a-l da îndată pe față la stăpînire, ca unul ce a tăinuit, în paguba statului și a episcopiei de Buzău, comoara descoperită pe moșia acestui așezămînt.

Se poate încă ca aceste destăinuiri ale lui Frunză-Verde să nu fi fost pornite numai din bună voia lui, căci cu cîteva zile mai nainte sub-cîrmuitorul plășii Tohani, de care ținea satele de sub Istriță, fusese înștiințat de către un oarecare Kyr Iacov, epistat al unei moșie învecinate, în care epitropia S-tului Mormînt era devălmașe. Acest Iacov, aflînd și el despre pietricelele de la Pietroasa, cu gînd să-și facă mînă bună la epitropie, dovedind aflarea unei comori pe moșia dată sub îngrijarea lui, făcu îndată de știre dregătoriei. Sub-prefectul se duse la fața locului, ca să ia însuși informațiuni mai lămurite.

Așadar, tot cam în aceeași vreme, guvernul era înștiințat din două părți: dintr-una (la 12/24 iuliu 1838), prin S.S. părintele Filoteiu, economul episcopiei de Buzău, pe care-l vestise arendașul său George Frunză-Verde; din cealaltă parte (13/25 iuliu), prin cîrmuitorul de Săcuieni, ce fusese prevenit încă de la 7 iuliu prin raportul lui Drăgulinescu, sub-prefectul plășii Tohani, către carele Kyr Iacov se adresase cu reclamațiune contra tăinuitorilor.

Astfel prețiosul tezaur de la Pietroasa, uitat de secoli sub pămînt și cruțat cu sfială în timp de un an de către primii săi descoperitori, se afla acum aproape de trei luni în mînile dușmănești ale lui Verusi, cînd guvernul, luînd știre, precum am arătat, despre aceste fapte, ordonă o cercetare serioasă asupra descoperirii ce se făcuse în muntele Istrița. În luna lui iuliu, anul 1838, o comisiune, orînduită de ministeriul din năuntru, se duse la fața locului ca să facă săpături și interogatorii; urmările ei fură, din nenorocire, mai mult aspre decît bine chibzuite; se lăsară la o parte multe din iscodirile cari ar fi fost folositoare științei arheologice, spre a se dovedi mai cu seamă greutatea materială a metalului descoperit și sumele de bani cari se prefirase prin mînile deosebiților posesori și împărtășitori ai tezaurului.

Se întrebuințară măsurile cele mai strașnice pentru aflarea celor petrecute, și mai ales pentru regăsirea obiectelor antice, din cari se compunea tezaurul, ce din nou dispăruse. Sătenii cari îl dezgropase, arnăutul Verusi care-l cumpărase, împreună cu un Kyr Costea, compatriot, părtaș și tovarăș al său la ascunderea obiectelor, arendașul Frunză-Verde care voise să împartă folosul cu Verusi, și multe alte persoane, mai mult sau mai puțin implicate în această afacere, fură arestate, strășnicite și ținute multă vreme la închisoare. Pe fiecare în parte îl cercetară în mai multe rînduri; dar nu se putu d'ocamdată dobîndi mai mult decît cele două bucăți, date de țărani și de Anastase lui Frunză-Verde, precum și veriga aflată în podul casei lui George Baciu.

Arătările sătenilor Ion Lemnarul și soții lui sînt astăzi încă cele mai interesante, căci fiind cele mai sincere, ele deteră mai lămurit pe față numărul și natura obiectelor dezgropate de ei, precum și ceva din împrejurările descoperirii și daraverilor cu arnăutul Anastase.

Cît despre acesta, întrebat fiind de mai multe ori, ce făcuse cu giuvaierele pe cari le cumpărase, el stărui a zice că le vînduse și dînsul pe preț îndoit, adică pe 8 000 lei vechi, unui negutător necunoscut, evreu sau armean, carele, cu cîteva luni mai înainte, trecuse pe la podul unde el lucra la Cîlnău, mergînd la Focșani sau la Iași în Moldova; el descrise chiar cu d-amăruntul îmbrăcămintea și trăsura acelui om presupus, despre care nu s-a mai putut afla de nicăiri nimic.

Cu toate acestea, o împrejurare fericită sili peste puțin pe Verusi a face mărturisiri mai adevărate. Poliția prinse un răvaș în limba arnăuțească, ce el adresa din București către tovarășul său Kyr Costea, ca să-l îndemne a nu se speria de amenințările dregătorilor și a nu destăinui cu nici un chip locul unde ei amîndoi pusese lucrurile. Avînd în mîna sa o dovadă aşa de puternică, ministrul de interne de pe atunci, răposatul ban Mihalake Ghica, fratele lui Alexandru-vodă, fiind însuşi, precum se cunoaşte, mare iubitor de anticităţi, merse la Pietroasa în ziua de 17 iuliu, însoţit de răposatul Petrake Poenaru,director general al scoalelor, şi Steriadi, împiegat administrativ; ei luară la cercetare pe amîndoi arnăuţii şi, neputînd obţine de la dînşii nimic alt decît numai tăgăduiri, că adică nu mai au nici o bucată în stăpînirea lor, le puseră în sfîrşit sub ochi scrisoarea căpătată. În faţa unei dovezi aşa de împovărătoare, Verusi, turburat, nu cuteză să ascunză mai mult adevărul; el se hotărî atunci să arate unul din locurile unde îngropase o parte din obiecte.

---

[4] Răposatul Anton Kurz, din Brașov (în *I. Arneth,* Gold- und Silber-Monumente des k. k. Münz- und Antiken-Cabinettes in Wien, Wien, 1850, p. 85) a povestit despre neștiința țăranilor o anecdotă, pe care nu știu de unde a aflat-o, căci nu o găsesc nicăiri relatată în depozițiunile coprinse în dosarul cercetării, făcute la 1838; el ne spune că unul din acești țărani, închipuindu-și că toate acele obiecte erau de aramă, ar fi dat o bucată din ele unui căldărar țigan ca să-i cîrpească cu dînsa o tingire, și că acesta, neputînd să dea de capăt lucrării, ar fi azvîrlit cît colo bucata de metal, zicînd stăpînului ei că nu e bună de nimica.

[5] Este vechi printre oameni eresul cum că comorile, cu toate adimenirile lor, aduc numai nenorociri pe capul celor ce le scot din tainițele unde stau pitite sub misterioasă pază. La eleni, fabula berbecelui de aur din Colchida, carele furat fiind de Iason și de argonauți, trase după sine atîtea restriști, este o expresiune epică a acestor credințe; dar mai ales povestirile orientalilor și poezia popoarelor nordului s-au adăpat din asemeni idei. Blăstemul care urmărește pe cei ce au cutezat a răpi obiecte de preț, ascunse în peșteri sau în stînci și păzite de zmei și de bălauri, precum arme, vase, lanțuri și verigi de aur, pietre nestemate și altele, face subiectul a mai multor *saga* sau cîntece bătrînești ale Scandinaviei; antica poemă națională a germanilor, *das Nibelungenlied,* e bazată chiar și dînsa pe o astfel de tradițiune. De cînd lumea, această credință, vechie ca și invidia printre oameni, „καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει καὶ τέκτονι τέκτων, καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ" zice Esiod, poetul moralist al elenilor; din fundul anticității, această credință s-a păstrat pînă azi la poporul român, precum și la multe altele, prin basme și prin eresuri. Judecînd drept, ea nu este altceva decît una din manifestările sufletești cele mai caracteristice ale eternului adevăr, exprimat printr-o zicătoare *runică,* product al înțelepciunii vechilor *scalzi* nordici: „Fe velldr frönda rogi!" *Averile pricinuiesc vrăjbile între neamuri.*

[6] *Condica lui Caragea,* care a fost legiuirea Țărei Românești pînă la 1864, glăsuește astfel la part. II, cap. I, art. 1, alin. 2-lea: „Cîte pietre scumpe sau altele găsim prin locuri slobode, se fac lucruri ale noastre, *bez* (afară de) *comorile cele îngropate, care sînt domnești*". Legea actuală, Cod. civ. art. 649, acordă proprietatea oricărui tezaur, ce se descoperă din întîmplare, fiind îngropat fără știrea nimenui, atît acelui care l-a descoperit, cît și proprietarului pe fondul căruia s-a găsit; ei îl împart deopotrivă între sine.

Chiar în acea zi, banul M. Ghica, după îndelungate şi obositoare săpături, executate în prezenţa sa, avu mulţumirea să vază scoţîndu-se dintr-o groapă pe malul Cîlnăului, alături cu podul ce se clădea, o parte din tezaurul arheologic de care ne ocupăm şi carele, din momentul acela, fu înapoiat pentru totdauna ştiinţei.

Depoziţiunile dovedise într-un mod aproape sigur, că toată comoara aflată la Pietroasa se compusese mai întîi de douăzeci şi două bucăţi de aur curat, din cari o mare parte erau ornate cu pietre scumpe şi cu cristaluri colorate roşu, albastru, verde, galben şi alb. Numai nouă din acestea s-au regăsit la 17 iuliu pe malul Cîlnăului şi au venit a se adauge pe lîngă cele trei bucăţi predate de Frunză-Verde şi de George Baciu [7]. Mai toate aceste obiecte se aflau într-o stare deplorabilă de stricăciune.

Perchiziţiunile posterioare fură în genere puţin fructuoase; cea mai însemnată izbîndă a lor fu reaflarea a două fragmente importante şi a mai multor petice, cu cari se completau bucăţile principale ce fusese înapoiate de Verusi, mai toate stricate şi ciontite. Cele două fragmente de căpetenie fură: gura ibricului, pe care a găsit-o la 23 septembre 1838 d-l C. Steriadi în bordeiul lui Verusi, lîngă podul Cîlnăului, şi statueta din centrul străchinei, ce s-a dovedit în 5 martiu 1839 la arnăutul Costea, carele urma la Cîlnău lucrările începute de Verusi; el spuse că a cumpărat statueta, pe preţ de cinci galbeni (60 l.n.), de la ungureanul George Cocîrlă, carele, lucrînd la podul de pe Cîlnău, ar fi aflat-o pe malul gîrlei, aproape de şanţul ce se săpase de faţă cu banul Mihalake Ghica, fără ca să se poată descoperi ceva în acel loc.

Cît despre obiectele ce nu se putură găsi în acele prime cercetări, este mai mult decît probabil că au fost topite sau vîndute la neguţători străini, fără ca să li se mai poată da în urmă. Verusi se îndărătnicise a pretinde că ele fusese luate de ape într-o revărsare de curînd a Cîlnăului, pe malul căruia el zicea că le îngropase, înfăşurate într-un ştergar.

Toate aceste amărunte, precum şi altele mai puţin însemnătoare, se află coprinse într-un voluminos dosar, păstrat la Arhiva Statului din Bucureşti [8].

După cererea banului M. Ghica, al cărui zel fu neobosit pentru reaflarea acestor rămăşiţe preţioase ale timpilor trecuţi, domnitorul dete ordin încă de la 1838, ca ele să fie depuse în Muzeul naţional din Bucureşti, şi se făcură atunci oarecari cercări spre a li se redea, pre cît era cu putinţă, formele lor primitive, fără însă ca să se adauge nimic străin în ele [9].

---

[7] Aceste trei obiecte sînt: veriga fără inscripţiune, care se dase lui Frunză-Verde de către arnăutul Verusi; coşuleţul cu douăsprezece laturi, pe care George Baciu îl dăruise arendaşului; şi, în sfîrşit, veriga cu inscripţiune, pe care agenţii autorităţii o găsiră ascunsă în podul casei lui George Baciu.

[8] Dosarul Arhivei Statului sub nr. 5397 din anul 1838, despărţirea ministeriului din năuntru. Noi dăm la Apendice, sub lit. A, copie după cele mai de căpetenie acte coprinse în acel dosar, singurele izvoare oficiale în cari se poate alege astăzi împrejurările descoperirii de la Pietroasa. Am încercat înşine, dar fără vreun folos, să căpătăm chiar în satul Pietroasa ceva noue deslușiri asupra celor petrecute acolo la 1837. Prigonirile şi pedepsele, la cari fură supuse pe atunci toate persoanele mai mult sau mai puţin amestecate în această afacere, au lăsat, printre oamenii locului, amintiri aşa de îngrozitoare, încît chiar astăzi pare că se sfiesc a vorbi despre timpul de urgie, cînd necuratul a ispitit pe unii de ai lor cu păcatul de a dezgropa comori. Ion Lemnarul a murit la închisoare mai înainte de sfîrşitul judecăţei, care s-a preurmat în această pricină pînă la 1842; toţi părtaşii lui, ţărani şi orăşeni, au scăpătat şi s-au stins în puţin timp; Verusi singur trăi multă vreme în urmă; el ajunsese a fi unul din întreprinzătorii de lucrări publice cei mai de frunte în Ţara Românească; dar nici lui nu-i plăcea a vorbi despre întîmplarea de la Pietroasa, căria însă, cu toate neajunsurile îndelungatei judecăţi, e foarte de crezut că el datora o bunicică parte din averea lui de mai apoi.

[9] Cînd obiectele antice de la Pietroasa fură duse la Paris spre a figura în Expoziţiunea universală din 1867, bucăţile cele mai stricate din ele au fost restaurate cu multă măiestrie de un giuvaiergiu-anticar de acolo, carele întări pe cele mai dăulate prin legături de alamă aurite, şi pe altele îndreptă ochiurile copleşite din cari se scosese pietrele. Astfel îngrijit, tezaurul de la Pietroasa, după ce fu admirat în galeria arheologică a expoziţiunii pariziane, ca *una din cele mai frumoase podoabe* ale acestei sărbători a artelor şi a industriei (l'un des plus beaux fleurons... zice raportul oficial, redactat de d-l du Sommerard), fu asemenea expus la 1868 în muzeul South-Kensington din Londra, şi apoi în Expoziţiunea universală de la Viena la 1872. Reîntors fără vătămare, după aceste felurite călătorie, în Muzeul naţional din Bucureşti, în localul Academiei, el a fost prădat cu o nespusă cutezare, în noaptea de 19/20 noembre 1875; din norocire, peste foarte puţine zile toate bucăţile ce-l compun au fost regăsite; dar cele mai multe încercase noue stricăciuni, dintre cari unele foarte cu anevoie se vor putea repara. Anexul nostru sub lit. B va da amăruntele acestui furt, care avu urmări mai puţin funeste decît cele două mari furturi din Cabinetul de medalii şi antice din Paris, la 1804 şi 1831.

Astăzi dar tezaurul de la Pietroasa se compune din douăsprezece bucăţi principale de aur, din cari cîteva sînt masive şi decorate cu săpături, pe cînd altele au încă pe ele: sau ornamente de cristal ori de pietre fine, înfipte *fără foc* (à froid) în metal, puse *pe goluri* (à jour) ori încastrate în *ochiuri* şi *căsuţe* înălţate (cloisonnage), sau numai găuri căscate, cu sau fără fund metalic, cari au trebuit şi ele să conţină ornamente de acelaşi fel.

Greutatea totală a aurului, care de altmintrelea este de cea mai bună probă, poate chiar nativ, şi din această cauză foarte maleabil, este de aproape 19 kilograme [10].

De vom considera numai înfăţişarea lor externă, cele douăsprezece obiecte existente ale tezaurului se pot de îndată împărţi în două grupe foarte bine deosebite: obiecte lucrate numai cu aur, şi obiecte cari sînt sau au fost decorate cu pietre preţioase şi cu cristale.

Cele dîntîiu, în număr de cinci, sînt:

I. O mare verigă simplă (*torques*),
II. O verigă mai groasă cu o inscripţiune (*armilla*),
III. O tavă mare (*discus* sau *lanx*),
IV. Un ibric (*oenochoe*),
V. O strachină săpată cu figuri (*patera*).

Celelalte, în număr de şapte, sînt:

VI. Un colan (*collare*),
VII. O chiotoare mare, în formă de şoim (*fibula*),
VIII şi IX. Două chiotori la fel, în formă de ibis (*fibulae*),
X. O chiotoare mică (*fibula*),
XI. Un coşuleţ octogon sau vas cu două toarte, cu păreţii împărţiţi în opt laturi (*cantharus*),
XII. Un coşuleţ dodecagon, cu păreţii împărţiţi în douăsprezece laturi (*cantharus*).

Printre aceste obiecte, cele două *verigi* (nr. I şi II), *strachina* (nr. V) şi *chiotoarea mică* (nr. X) erau, la prima lor regăsire, într-o stare de păstrare destul de bună ca să li se cunoască pe deplin structura şi înfăţişarea primitivă; una din ele, adică *veriga cu inscripţiune* (nr. II), a încercat însă mari degradări în dispariţiunea tezaurului de la noembre 1875.

Toate celelalte bucăţi sînt acum şi ele mai mult sau mai puţin incomplete şi zdrobite; astfel, spre exemplu, *tava* cea mare (nr. III) e tăiată în patru părţi, cari pot însă să se îmbine între ele; *ibricul* (nr. IV), carele fusese scofîlcit şi rupt în mai multe locuri, a fost lipit astfel încît să se poată oarecum ţinea drept; cele trei *chiotori*, în forme de paseri (nr. VII, VIII şi IX), sînt încă tare burduşite, şi la cea mai mare, cea care aduce cu un şoim (nr. VII), capul a fost desprins de trup tocmai la guşă; atîrnăturile lor sînt necomplete la cîteşipatru chiotorile; în fine, cele două *coşuleţe* (nr. XI şi XII) au fost şi sînt şi mai prăpădite: unuia îi lipsesc amîndouă toartele sau mînerele, în formă de tigri lungiţi, precum şi una din urechile pe care se aşeza căpătîiul toartei; cellalt, care pînă în anul trecut era în stare mai bună, a fost îmbucătăţit cu totul la cea din urmă catastrofă a tezaurului. Apoi încă mai multe din tăbliile ajurate, cari alcătuiau păreţii acestor vase, au dispărut; iar cele cari există încă sînt mai toate scoase din legăturile lor, şi toate au pierdut cristalele transparente şi pietrele colorate, cari erau înjghebate în ele. De aceea, spre a-şi da cineva bine seama de bogăţia şi de eleganţa primitive ale acestor două minunate coşuleţe, trebui ca adeseori închipuirea să împlinească numeroasele lipsuri şi goluri, ce se simt astăzi, atît în structură, cît şi în decorarea lor.

---

[10] Reproducem tabela de greutatea fiecărui obiect, care s-a întocmit încă de la depunerea lor în muzeul din Bucureşti, la 1842:

	oca	*dram*	
1 tavă tăiată în patru bucăţi	5	227 3/11	7,1540 kg
1 vas octogon, stricat	1	350	2,4090
1 vas dodecagon, idem	1	72 6/11	1,5184
1 taler cu figuri, nevătămat	1	204 6/11	1,9418
1 statuă mică dezlipită din mijlocul talerului	0	34 1/11	0,1095
1 colan de gît, stricat	0	68 2/11	0,2190
1 belciug sau brăţară, cu inscripţie	0	209 1/11	0,6716
1 belciug mai subţire, fără inscripţie	0	56 9/11	0,1825
1 lampă în formă de şoim, stricată	0	254 6/11	0,8176
1 lampă în formă de ibis, stricată	0	168 2/11	0,5402
1 lampă iarăşi în formă de ibis, stricată	0	163 7/11	0,5256
1 lampă mai mică, stricată	0	63 7/11	0,2044
1 urnă, stricată	1	134 1/11	1,7155
Bucăţi mărunte	0	245 5/11	0,7884
			18,7975 kg

Adică 14 oca, 252 3/11 dramuri

(Subscrişi): Mich. Ghica, P. Poenaru.

Observăm că obiectele numite *lampe* în această listă, sînt cele ce se află însemnate la noi ca *chiotori* sau *fibule*.

Negreșit că ar fi fost un mare noroc, dacă toate giuvaierele de la Pietroasa ar fi rămas în starea de perfectă păstrare în care ele par a se fi aflat, mai nainte ca toporul destructor al lui Verusi să le fi atins; nu e îndoială că atunci am fi avut într-însele cele mai splendide și mai opulente specimene cunoscute ale orfăurăriei antice. Dar chiar astfel cum le-a redus reaua lor soartă, așa crud ciontite de succesivii lor răpitori moderni, tot încă se pot reconstrui, cu mintea, bucățile cele mai tare dăulate, cînd cineva își dă osteneală de a procede la o asemenea lucrare, atît prin inducțiuni și comparațiuni cu alte antice giuvaiere analoage, cît și prin utilizarea, după un examen minuțios, al unui număr destul de mare de sfărîmături, ce încă subzistă.

Precum am mai zis, sîntem în drept a crede că partea pierdută din tezaurul de la Pietroasa se compunea din obiecte de aceeași natură cu cele ce se află în ființă, dar de o însemnătate mai mică sau, cel mult, egală. Din nenorocire, nu e prin putință acum a le determina, într-un mod precis, forma și valoarea; dar pre cît ne este iertat a judeca după declarațiunile naive, cam confuze și adesea fantastice, ale oamenilor ignoranți, cari singuri au văzut acele bucăți și cari, poate, au fost interesați a le tăinui importanța, ele trebuiau să constea asemenea în obiecte de două feluri, adică: unele de aur simplu și altele ornate cu pietrărie.

Voind a completa, prin enumerarea lor, întreagă nomenclatura bucăților ce întocmeau comoara dezgropată la 1837, credem a nu putea da, în treacăt, o mai nemerită caracteristică a fiecăria din ele, decît transcriind aci pe cele mai lămurite din descripțiunile coprinse în mărturisirile țăranilor din Pietroasa.

Începînd dar cu obiectele de aur curat, cari par a fi fost în număr de cinci, ni se amintesc cele următoare[11]:

XIII. O verigă sau „un cerc larg ca fundul pălăriei, în grosime ca de două pene de gîscă, și la amîndouă căpătîiele avea încîrligături de se încheia pe la spate, fără pietre". Aceasta era păreche cu veriga de sub nr. I.

XIV. O verigă sau „un cerc în grosime ca de două degete, iar la căpătîi mai gros, unde era și scris cu niște slove cari nu s-au putut citi, și se închidea cu limbuliță, iarăși fără pietre". Netăgăduit era soție cu veriga de sub nr. II.

XV. O verigă sau „un cerc, la mijloc gros, la căpătîie subțire și oblu, și cu belciugele întoarse în năuntru de se închidea... toate aceste cercuri erau pline".

XVI. „Un ibric în mărime de o jumătate oca apă, nalt de o palmă domnească, cu toartă ca pe jumătate degetul cel mic, lipită de gură și de fund". Fiind două asemeni, acesta era păreche celui de sub nr. IV.

XVII. O strachină sau „un taler ca în chipul tipsiei, mare cît gura pălăriei, însă pe dînsul nu era nimic...", în vreme ce pe altul, la fel cu el, erau chipuri, adică acela era strachina de sub nr. V.

Celelalte obiecte pierdute, adică încă cinci, par a fi fost ornate cu pietre și cu cristale colorate; pentru unele din acestea însă descripțiunile sătenilor nu sînt tot așa de lămurite; iată ce putem alege mai curat din ele:

XVIII. O chiotoare sau „o ghioacă mai mică, cît jumătatea ghioacei de găină, rotundă ca o ghiulea, în formă de pasere fără cioc, ci numai cu gît drept și mai subțire decît cele de sus (adică chiotorile de sub nr. VIII și IX), avînd și pietre mărunte ca sămînța de in". Aceasta e însemnată ca soție cu chiotoarea mică de sub nr. X.

O altă depozițiune din aceeași epocă, vorbind despre cîteșicinci chiotorile sau fibule, existente la început, adică de aceste două mai mici (nr. X și XVIII), de cele două mijlocie în formă de ibis (nr. VIII și IX) și de cea mare în formă de șoim (nr. VII), zice, în privința acestei din urmă: „Această pasăre se închipuia de cloșcă, iar celelalte patru se închipuiau de *pui*". Astfel, din aprețuirea naivă a unui țăran, s-a născut denumirea populară și caracteristică de *Cloșca cu puii de aur*, cu care s-a familiarizat publicul românesc, aplicînd-o la întregul tezaur de la Pietroasa. Trebui îndată aci să constatăm un curios, deși cu totul întîmplător raport între această pitorescă denumire, luată din basmele poporane, și un prețios obiect de argintărie antică, ce se află printre odoarele lombarde ale catedralei din Monza, și pe care-l credem oarecum înrudit, ca epocă și ca origine, cu giuvaierele muzeului din București; aceasta este vestita *cloșcă cu șapte pui*, de argint aurit, — *gallina cum pullicinis VII*, — care se crede că este o danie a renumitei regine Theodolinda, întemeietoarea bisericei Sf. Ioan din Monza la anul 595[12].

---

[11] Descrierile de obiecte pierdute, pe cari le-am reprodus aci, sînt luate din *tacrirul lui Ion Lemnarul*, din 16 iuliu 1838, făcut dinaintea comisiunii compuse de P. Poenaru și Pantazi Popovici. Vezi la Anexul lit. A. În cursul acestei lucrări, ne vom folosi și de descrierile obiectelor existente, spre a le împlini lipsurile, provenite din stricăciune.

[12] Un reliev sculptat de marmoră dasupra unei uși a bisericei, și care după stil se crede a fi clădirea primitivă a edificiului, reprezentă crucile, cununile votive, potirile, date de acea regină, precum și tava pe care se vede cloșca cu șapte pui ai ei. *Frisi*, Memorie storiche di Monza e sua corte, Milano, 1794, t. I, p. 9 și t. II, p. 133, unde tipărește un inventar al odoarelor și odăjdiilor, din 1275, în care se citesc cuvintele: „tem gallina cum pullicinis

Să urmăm însă cu enumerarea obiectelor pierdute dintre cele de la Pietroasa, și să observăm că, din nenorocire, cele ce mai avem de însemnat de aci înainte n-au, ca mai multe din precedentele, părechea lor printre cele în ființă.

XIX și XX. „Două cercuri, cît fundul pălăriei; însă unul lătăreț, ca de două degete, și la amîndouă căpătîiele unde se încheia avea pietre tot mărunțele; iar cellalt, rătund și gros ca de două degete și la mijloc în potrivă mai subțire".

XXI și XXII. „Două brățări de mînă oable, ce se încheia dedesubt cu o limbuliță pe care se trăgea un inel, ca să strîngă amîndouă căpătîiele; dasupra brățărilor aveau făcut ca un chip de măciuchiță în care se cunoștea locuri de piatră, care lipsea, al cărui fund se arăta a fi de mărimea unei parale, și pe marginea acelui loc avea alte pietricele, mărunte ca meiul și roșii".

Pe lîngă aceste zece bucăți pierdute, s-ar mai putea adăoga și obiectele următoare, anume: „o cupă de aur rătundă cu niște pietre la gură în felurimi de fețe, ca niște mărgele, iar într-însa avea două pietre verzi de smaragd, în mărime ca două nuci de cele mici, și trei

---

VII de quibus unus est fractus". Iată ce spune despre acest interesant obiect un arheolog distins, care s-a ocupat și de tezaurul de la Pietroasa, d-l canonic *dr. Franz Bock*, în splendida sa carte: Die Kleinodien des heil. Römischen Reiches deutscher Nation, nebst den Kronungsinsignien Böhmens, Ungarn und der Lombardei, mit kunsthistorischen Erläuterungen, Wien, 1864, Anhang p. 34: „Zu den Gebrauchsgerätschaften der oft gedachten Lombardenkönigin wird nicht nur der ebengedachter Fächer gerechnet, sondern auch die zwei andere Kunstwerke, die sich bis zur Stunde noch im Schatze der Basilica von St. Johann zu Monza erhalten haben. Dazu gehören mit Einschluss eines merkwürdigen alten Corporale vorzugsweise der reichverzierte Kamm und die Henne mit ihren Küchlein. Was die goldene Henne betrifft, die als eigenthümliche Seltenheit im Schatze vorgezeigt wird, so hält es schwer, diesem interessanten Kunstwerke den frühlombardischen Ursprung mit Gründen ganz und gar abzusprechen, um so mehr, da heute so wenige formverwandte Kunstweke aus dieser Epoche sich vorfinden, die einen sicheren Massstab zur Beurtheilung der Form und Technik dieses *opus propulsatum* an die Hand geben. Die Stilisierung der Federn und die formelle Behandlung der Henne mit ihren Küchlein, desgleichen die Augen der Henne, die durch kleine in Gold gefasste Granaten dargestellt sind, dürften Belege für ein hohes Alter dieses seltenen Kunstwerkes geben. Dazu kommt noch der Umstand, dass bereits in dem früher bezeichneten Schatzverzeichnis von St. Johann zu Monza vom Jahre 1275 dieser *gallina cum pullis suis* ausdrücklich Erwähnung geschieht. Indessen fehlt dabei die Angabe, dass sie von der oftgedachten Lombardenkönigin herrühre, was gewiss der Fall sein würde, wenn damals schon die Tradition der Monzaner Kirche feststehend gewesen wäre. Merkwürdigerweise fanden wir in der Wallachei bei Erforschung und Abzeichnung des grossartigen Goldfundes der in den dreissiger Jahren zu Petreosa gemacht worden und der nach unserer Ueberzeugung zu den Schätzen des Westgothen Athanarich zu zählen ist, auch die Sage von einer goldenen Henne vor. Zugleich wurde uns in der Wallachei häufiger die Mittheilung gemacht, dass im Munde des Volkes das Suchen nach der goldenen Henne sprichwörtlich sei und die von alten Mütterchen heute noch allgemein betrieben würde. Da nun bekanntlich der longobardische Volksstamm als ein Zweig der grossen gothischen Völkerfamilie zu betrachten ist, und derselbe vor seiner Wanderung nach dem nördlichen Italien in den ausgedehnten Ebenen an den Ausläufern der Karpathen vorübergehend seinen Sitz hatte, so wäre es für die spätere Forschung eine lohnende Aufgabe nachzuweisen in welcher Verbindung die Sagen von der goldenen Henne bei den heutigen Rumänen an der unteren Donau mit der *gallina aurea* der Theodolinde stehe. Vorläufig konnte angenommen werden, dass dieselbe ursprünglich als ein Symbol der Fruchtbarkeit und des Reichthums zu betrachten sei". În realitate însă, osebit de oarecari analogie tehnice în amănuntele ornamentării, tava din Monza cu o adevărată cloșcă și cu șapte puișori de găină pe dînsa, lucrate toate în mod cam grosolan, n-are nici o asemuire cu colecțiunea celor cinci fibule de la Pietroasa, din cari nici una nu dovedește măcar intențiunea de a reprezenta o pasăre de felul găinei. Fibula cea mare are cu totul aspectul unui șoim; cele două mijlocie seamănă, prin gîtul lor cel lung și prin ciocul lor încovoiat, cu doi ibiși; în fine cea mică, care mai există, n-are cîtuși de puțin forma de pasăre. Numai închipuirea fantastică a poporului, uimit de vederea unor așa de minunate bogăție, a putut să recunoască în ele chipurile fabuloasei *cloști* din poveste, *cu puișorii ei de aur*.

Cum că cloșca cu pui era un simbol de îmbelșugare și de noroc la cei vechi și mai cu seamă la romani, acesta ne-o dovedesc atît autorii cît și monumentele. *Pliniu* (Histor. natur. XV, 40) și *Suetoniu* (Vita Galbae Imp. 1) povestesc despre găina cea albă — conspicui candoris — cu o ramură de laur în cioc, pe care un vultur o lăsă să pice în poala Liviei, cînd abia devenise soția lui August, și pe care noua împărăteasă, privind-o ca un semn de bun augur, o crescu la vila sa de pe Via Flaminia, unde neamul acelei găine se înmulți așa de tare, încît locul fu numit *ad gallinas* — „tanta pullorum soboles provenit, ut hodie quoque ea villa *ad gallinas* vocetur". Spre întemeiarea unui astfel de eres, vom face însă mențiune, între altele, și despre un medalion de lut roșu, de cele ce se dau în dar la serbători, care s-a găsit în ruinele cetății Arausio (Orange) din provinciile meridionale ale Franciei, pe care se vede, în reliev, o cloșcă cu trei pui ai ei și cu un spic de grîu, cu inscripțiunea: „Mihi et meis feliciter". *W. Froehner*, Les musées de France; recueil de monuments antiques, Paris, 1873, p. 66, pl. 15, nr. 4. *Angelo de Gubernatis*, Mythologie zoologique ou legendes des animaux, Paris, 1872, vol. II, chap. IX, relatînd credințele latinilor asupra paserilor de casă, spune că la ei „găina albă era de bun augur din cauza puilor de aur ce ea scotea"; asemeni eresuri s-au păstrat și prin Italia. În Francia este proverbială găina care face ouă de aur, *la poule aux oeufs d'or*; și la noi care copil nu a ascultat de sute de ori cu mirare și bucurie vestitul basm, în care „se întind zăblaiele și se bate cu maiele cînd sosește cocoșul cel care *varsă din el* (ca să ne fie fața curată!) bani?

nasturi mici de aur și două cerculețe tot de aur". Dar împrejurările cari însoțesc arătarea de mai sus pun la cea mai mare înduoială existența unor asemeni obiecte. În adevăr, ungureanul George Cocîrlă, care găsise pe malul Cîlnăului statueta cea mică din centrul strachinei (nr. V), pomeni pentru întîia dată despre dînsele, spuind că le-ar fi aflat tot acolo și că, fiind sub arest, le-ar fi dăruit tistului de dorobanți Barbu Pașol, ca să-l îmbuneze și să scape de amenințările lui. Se vede însă că numai ca să-și răzbune pe tist, Cocîrlă, cercetat din nou la februariu 1839, aruncă asupra lui această învinovățire de mită, pe care totuși nu o putu dovedi mai temeinic. Osebit de acestea, nici una din depozițiunile făcute de primii descoperitori ai comorei nu face vorbă despre *cupa* rătundă cu pietre, despre cei trei *năsturași*, nici despre cele două *cerculețe*, și pare mai sigur că aceste obiecte au avut ființă numai în închipuirea pîrîtorului lui Barbu Pașol.

Dar printre obiectele cu adevărat pierdute, sau cel puțin reduse acum la un mic fragment, trebui să se prenumere și „o zale" sau „un lanț de aur", în mărime ca de vreo două palme și puțin „mai subțire decît pana de gîscă", pe care Ion Lemnarul, încă din iarna anului 1838, așadar mai nainte chiar de a fi luat părtași pe Nicolae și pe George Baciu, îl vînduse unui nepot al arendașului Frunză-Verde pe un preț care dovedește învederat că săteanul era departe de a bănui valoarea metalului din comoara sa; Ion dase tot lanțul, din care un fragment de vreo 11 centimetri, păstrat pînă acum, e destul de greu, pentru o oca rachiu de prune și treizeci de parale bune. Acest lanț trebui să fi fost chiar acela despre care descoperitorii spun că ar fi înădit una de alta cele două chiotori mijlocie în formă de ibis; și într-adevăr, pe gîturile lor cele lungi, se vede încă în laturi cîte un belciugel, a cărui ființă nu se poate explica decît pentru a se acăța de dînsele un lanț ce le împreuna.

Cam acestea sînt indicațiunile ce avem despre obiectele dispărute; căci de altmintrelea nu li se poate atribui pozitiv nici unul din micele fragmente de aur, în foițe mai mult sau mai puțin groase, ce există încă acum în muzeu, și cari par a proveni din fărîmarea obiectelor principale ce au scăpat de o completă desființare.

Bucățelele de pietre și de cristale sînt foarte numeroase; cea mai mare parte sînt granate, cu deosebiri destul de simțitoare în nuanță, de la incarnatul viu al *piropului* sau *scarbunculului* oriental, originar din India, pînă la portocaliul palid al *iacintului* ce se găsește de ordinar în Europa. Cea mai mare parte din ele se pot adapta în ochiurile și în scobiturile, rămase acum goale pe cîteva din bucățile principale, în cari ele au fost sau numai încinse în foi metalice, sau lipite pe dedesupt cu o materie neagră și rășinoasă, care împlea toate locurile scobite de pe aceste obiecte de aurărie.

Granatele sînt de felurite mărimi și prezentă o mare varietate de forme. Se află printre ele boabe sau pietre bombate și netezite convex (cabochons), rătunde și ovale, de la mărimea unei alune pînă la dimensiunea unui bob de mei. Cele mai multe din ele sînt scobite pe din dos, ca pietrele ce vin din orient, așa încît să prezente pe suprafața dinapoi o concavitate netezită cu îngrijire, pe sub care se întindea, cînd piatra se așeza în scăunelul ei, o foiță de aur foarte supțire. Așezarea foiței de aur, practicată de altmintrelea și la granatele plane tăiate în formă de table și la sticluțele ce imitează culoarea acestei pietre, dă acestor ornamente o scînteiare metalică, care înviază puternic fața lor, de un roșu mai mult sau mai puțin violet sau gălbui.

Întru ceea ce privește ornamentele cu suprafață plană, varietatea formelor este și mai mare: aci găsim granate tăiate în formă de tăblițe și mai cu seamă fîșioare mărunte de o pastă sticloasă, roșie la culoare, avînd figura de pătrate, de trapeze cu margini retezate sau piezișe, de triunghiuri mai mult sau mai puțin regulate, de romburi cu laturile întrate sau ieșite, de vergele simple sau tăiate în dungi spirale, de toarte plane sau crestate d-a curmezișul, de mici rotocoale împodobite cu desemne gravate în cercuri concentrice, de inimi, de palmete, de semilune, de trifoiuri, de toporașe, de sulițe, de flori de crin, de cornuri de abundență, de acante, de foi felurite, în fine de o mulțime de alte forme, pe cari ar fi cu anevoie a le descri cu preciziune.

Multe bucățele sînt sparte, și se mai păstrează chiar unele cari par a fi aparținut obiectelor ce nu mai posedăm, din cauză că nu se potrivesc pe desemnul decorativ al nici uneia din bucățile existente ale colecțiunii. Dar vom avea ocaziune a reveni la cercetarea acestor motive de ornamentațiune, de la cari vom cere să ne înlesnească dovedirea caracterului artistic al obiectelor pe cari ele le împodobeau.

Ne-au rămas și cîteva spărturi de smaragde puțin transparente, smaragdo-praze sau de paste sticloase verzi întunecate și fără luciu; ele sînt mai toate tăiate în tăblițe pătrate, cu față rătunjită sau oablă, și se aflau așezate în căsuțe metalice, cu foiță de aur dedesupt.

Puține gemulețe de cristal de munte alb, tăiate după felurite tiparuri, una sau două fărîme de cristal colorat cu galben deschis, și, în fine, cîteva mărgăritare mărunte și cîteva neînsemnate fragmente de sidef, de lapis-lazzuli și de perozele, acum descompuse, completează adăunătura de rămășițe, ce au scăpat din împrăștiarea gemelor de pe giuvierele de la Pietroasa.

Este învederat că pietrele scumpe cele importante, cari se aflau cu atîta profuziune în această comoară: safire, balașuri, iacinte, granate mari, smaragde, mărgăritare, perozele și alte nestemate, pomenite de țărani<i>, cari au găsit tezaurul, sub numirea de „pietre mari albastre, roșii, verzi, galbene și albe", au fost scoase din scăunelele și furișate de cumpărătorul obiectelor, mai nainte ca agenții stăpînirii să fi început cercetările lor. Chiar și răpedea pierire, precum și îngrijata tăinuire ale acestor pietre, cari au lăsat mai toate locurile lor goale și căscate pe cele mai multe din obiectele existente, sînt dovezi neîndoioase despre marele lor preț. Ș-apoi să cugetăm: ce interes ar fi avut oare Verusi a se întoarce la Pietroasa cîteva săptămîni după ce sfîrșise tîrgul cu țăranii și a alege cu îngrijire pe cele mai mari dintre pietrele colorate, cari sărise de pre obiecte, pe cînd el le spărgea, și pe cari, părăsindu-le atunci cu nepăsare, George Baciu le aruncase într-o crăpătură din curtea sa? Negreșit că nu vreun alt interes l-ar fi împins la aceasta, dacă dînsul într-acest timp nu s-ar fi fost încredințat că acele pietre sînt de o însemnată valoare. Și să băgăm de seamă că meșterul Anastase, acum mai bine domirit asupra naturei acelor podoabe împestrițate, nu-și puse mintea cu pietricelele cele roșii, albe și verzi, printre cari sînt amestecate foarte multe paste de sticlă colorate, ci se încumătă a limpezi gunoiul lui Baciu de toate pietrele cele mari albastre, verzi, roșii și albe, despre cari el negreșit se încredințase că sînt adevărați safiri, smaragde, balașuri și mărgăritare.

Credem că fără îndoială acele pietre, cărora perchizițiunile de la 1838 nu par a fi dat îndestulă atențiune, au fost, cel puțin în mare parte, de cele prețioase, și că ele au adus lui Verusi, care lesne izbutise a le tăinui, foloase însemnătoare, avînd tot timpul înainte și după proces a le strecura și a le specula după placul său. Cine știe — dumnezeu să mă ierte de bănuesc pe nedrept! — cine știe dacă ele nu-i vor fi fost de ceva folos și în cursul judecății, de vreme ce se termină pentru dînsul într-un mod cu totul favorabil, adică prin restituirea tuturor sumelor ce el dase țăranilor și arendașului pentru cumpărarea tezaurului și pentru tăinuirea culpabilelor sale tranzacțiuni?

Coprindea oare tezaurul de la Pietroasa și monete, inele sau alte giuvaiere de mici dimensiuni, precum s-au găsit în cea mai mare parte din comorile bogate ale anticității? Aceasta nu se poate susține cu siguranță. Rămîne totuși constatat că nici una din depozițiunile cele cu temei, cari se coprind în dosarul cercetării, nu face mențiune despre asemeni obiecte. Mai toate declarațiunile se unesc a determina numărul și natura anticităților aflate în muntele Istrița, astfel precum am făcut și noi în această expunere, în care ne-am silit a rezuma pre cît s-a putut mai limpede voluminosul dosar al procesului intentat ascunzătorilor tezaurului de la Pietroasa, proces a cărui examinare s-a prelungit, cu puțin rezultat pentru știință, pînă pe la 1842.

În decursul anilor următori, colecțiunea de anticități de la Pietroasa, depusă în Muzeul național din București, abia a ațîțat curiozitatea unor rari vizitatori pămînteni și străini; nimeni, putem zice, nu s-a ocupat a o studia cu dinadinsul, sub punctul de vedere al originii sale și al rolului ce ea ține în istoria artelor și a industrielor din trecut. Atras însă către un asemenea studiu prin ingenioasele ipoteze istorice, clădite de fostul pastor protestant din București, d-l Rudolf Neumeister, am întreprins cu ardoare, sînt acum aproape patrusprezece ani, să fac cercetări de tot felul, prin cărți și prin muzee, spre a elucida provenința și caracterul interesantelor noastre anticități. Am răsfoit, cred, mai tot ce s-a scris despre arta aplicată la fabricarea metalurilor prețioase în trecut; am vizitat mai toate muzeele din Europa, unde am putut afla obiecte oarecum apropiate de cele ce mă preocupau; am consultat pe mulți din bărbații de știință, cari mă puteau lumina în aceste studie; și pretutindeni am cules notițe și desemne.

Într-astfel pregătit, am cutezat să înfrunt fără sfială credința superstițioasă a poporului român, carele — cunoscînd, desigur, cît poate invidia și clevetirile celor răi și nepricepuți — cu drept cuvînt, poate, se teme de a scormoni prea de aproape izvoarele și firea comorilor. Totuși, fiind tare încredințat că nu eu voi duce blestemul *Cloștei cu puii de aur*, pe care m-am silit numai a o scoate din cuibul nepăsării publice, mi-am depus toată stăruința spre a lămuri atît pe compatrioții mei, cît și pe oamenii de știință din țările străine, asupra valorii tezaurului nostru de anticități, tezaur cu care s-ar fi mîndrit oricare din muzeele de frunte ale lumii și a cărui pierdere momentană — am constatat-o cu mulțumire — a deșteptat mai deunăzi o vie mișcare în tot publicul românesc. Aș dori ca, prin răspîndirea noțiunilor arheologice despre obiectele antice de la Pietroasa să pot ajunge la scopul ce mi l-am propus în studiele de față, adecă de a arăta că nu greutatea a patrusprezece oca de aur face, în ochii oamenilor luminați, valoarea neprețuită a *tezaurului de la Pietroasa*, ci mai cu seamă acele patrusprezece sute de ani trecute peste aceste splendide monumente, cari, singure și unice în felul lor, ni s-au păstrat din periodul cel mai greu și cel mai întunecat în analele patriei.

Descrierea fiecării bucăți din tezaur, în parte, ne va înlesni, credem, adunarea dovezilor trebuitoare pentru aceasta.

TAVA

Începînd cu obiectul cel mai întins și cel mai greu la cîntar din cîte s-au găsit la Pietroasa, vom descrie discul cel mare sau tava de aur masiv, ce are un diametru de 0,56 m și o greutate de 7,1540 kg; grosimea plăcei din care se compune este de aproape 2 milimetri. Structura acestei tăvi prezentă o ușoară concavitate și marginile ei, rădicate în piez către circonferență, se apleacă apoi puțin în jos, spre a forma o buză. Marginea, plană și lată cam de 5 centimetri, este ornată, pe amîndouă muchile ei, cu cîte un șir de bobițe beșicate sau jumătăți de perle, de mărimi neegale (8 pînă la 10 milimetri în diametru cele din afară, și pînă la 5 milimetri cele din lăuntru)[13].

Între cele două șiruri de bobițe se vede șerpuind în zigzag o dungă, ale cării unghiuri interne sînt ornate cu un desemn ce are aproape forma scoicei numită *buccardă* și se termină la vîrfuri prin fire subțiri încovoiate.

Centrul discului e ocupat de o rozetă circulară, de 13 centimetri în diametru, compusă din două cercuri concentrice; cel din lăuntru, ca de 4 centimetri, e format de niște foițe sau petale dispuse în cerc, în felul rozetei care domină în sculpturele decorative din ruinele Persepolei și care adesea se vede repetată în colori pe ornamentele, de lut smălțuit, din palatele antice ale Asiriei[14]. Rotocolul dinprejurul acestei rozete e ocupat cu meandrele îndesate și nalte de vreo 0,03 m, pe cari le formează o dungă îngustă ce se încovoaie de șaptesprezece ori în această roată; golurile de amîndouă părțile sînt împlinite cu dungi, îndoite în formă de migdală. O dispozițiune analoagă, dar executată în proporțiuni mai mari și cu mai multă măiestrie, se observă pe pîntecele a două din ibricele de aur, ce fac parte din colecțiunea de vase descoperite la Gross-Szent-Miklós, în comitatul Torontal din Banatul Timișoarei, la 1799, și păstrate acum în cabinetul de antice din Viena[15]. Atît structura și ornamentarea celor douăzeci și una de vase din această curioasă colecțiune, cît și inscripțiunile diverse cari se citesc pe unele din ele, le determină drept epocă primii secoli ai vîrstei noastre de mijloc, și drept proveninţă industria și artele unui popor venit din Orient, carele, pe malurile Dunării de jos, pare a fi stat în de aproape contact, pe de o parte cu civilizațiunea greacă în decadența ei, pe de alta cu barbarii de viță gotică, al căror nesațiu de podoabe scumpe și de vase de aur este încredințat de istorici.

---

[13] Desemnul ce se află în cartea lui *Arneth*, Gold- und Silber-Monumente, Beilage VI, nr. 6: „Stück einer Schale'' n-are nici un raport cu discul de la Pietroasa.

[14] *A. Layard*, The monuments of Niniveh, London, 1849, 2 vol. fol.; *Flandin et Coste*, Voyage en Perse, Paris, 1843—54, 6 vol. fol.; *Victor Place*, Ninive et l'Assyrie, Paris 1867—70, 3 vol. fol. Osebit de nenumăratele rozete cari încing toate șirurile de sculpturi din Persepolis, fiecare din publicațiunile citate mai sus conțin rozete de smalt colorate, cari afectă aceeași dispozițiune ca cea gravată în centrul discului de la Pietroasa.

[15] *Arneth*, Gold- und Silber-Monumente, Taf. G. VIII și G. IX; *Dr. E. Freiherr von Sacken und Dr. Fr. Kenner*, Die Sammlungen des K. K. Münz- und Antiken-Cabinetes, Wien, 1866, p. 341, 2 și 5; 343, B. 21. Despre prezumata origină a vaselor din Gr.-Sz-Miklós și despre inscripțiunile lor tractează articolul d-lui *Fr. Dietrich*, Runeninschriften eines gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefässen des Banater Fundes, p. 177—209, din care vom transcrie aci următoarele considerațiuni: „Dafür aber, dass der Stamm, unter dem die Goldgefässe entstanden, ein germanischer war, sprechen deutlich die mannigfachen Berührungen des vorliegenden Bildwerks mit dem auf deutschen Denkmälern. Einiges freilich ist einfach rohe Nachahmung griechischer Vasenbilder. Klassische Kunst herrscht auf den bildlosen Ornamenten der Gefässe ... sie können allenfalls von Griechen selbst angefertigt und nur als Goldzahlung in die Hände der Germanen, die sie mit Runen beschrieben, gelangt sein. Fremd zwar, aber deshalb mit etwa altaisch ist des geflügelte Thier mit Löwenschweif und Füssen und mit Adlerskopf ... Erstlich die Thiergestalten sind nicht, wie angenommen worden ist, wieder Greifen, sondern ... deutlich die durch ganz Deutschland bis in den Norden allgemein als Zierrath beliebten geflügelten Drachen. Dazu kommen ferner die künstlichen Schlangenwindungen mehrerer Ornamente, die Verbindung von Kugeln oder Perlenreihen, und das Blumenwerk mit Lilienformen, Dinge, die in allen Gegenden Deutschlands verbreitet waren ... Eine der merkwürdigsten Erscheinungen ist, dass als Verzierung eines kleines Gefässes auch der Stierkopf mit einwärts gebogenen Hörnern vorkommt. Derselbe Stierkopf, halberhaben auf einer Metallplatte dargestellt, mit ebenso eingebogenen Hörnern, den Arneth als fremd bezeichnete, wurde bei den Franken als Stirnschmuck der Pferde gebraucht, wie er aus dem Grabe Childerichs I von Chifflet und danach von Cochet dargestellt zu sehen ist, und dieser Kopfschmuck wenigstens mit den halbmondartigen Hörnern oder *lunulae*, muss auch bei norddeutschen Völkerstämmen allgemein gewesen sein, da er sich überaus häufig auf den Pferden der Goldbracteaten vorfindet, welche Denkmäler ins IV—VI Jhd. gehören''. În privința ornamentelor în formă de cap de bou, de cari s-au găsit mai multe și felurite exemplare, ca amulete de atîrnat, în mormintele barbare din Normandia, Elveția și Germania (vezi *Abbé Cochet*, Tombeau de Childeric, I, p. 296), vom observa că în muzeul din București se află unul de bronz, foarte caracteristic, și apoi încă vom aminti despre un mic inel de aur (diam. 0,024 m; gros. 0,002 m) al cărui scaun înfățișează un cap de bou, format din douăsprezece mici granate tăiate și incastrate în foițe de aur, lucrare cu totul analoagă cu ornamentul merovingian al lui Childeric I. Acest obiect mărunt, specimen foarte interesant de orfăurărie barbară, a fost găsit la Brașov, în Ardeal, și se află în stăpînirea d-lui de Geza Karacz în Szegedin. D-l *Floris Rómer* din Pesta l-a publicat în revista arheologică maghiară: Archaeologiai Értesitö, 1869, macz. 15, însoțindu-l cu o scrisoare a mea în care îi vorbesc de acest obiect.

Tava despre care ne ocupăm este așezată pe un scăunel circular, sau mai bine pe o toartă rotundă, naltă cam de 0,005 m și foarte îngustă (0,002 m), care e lipită de fundul ei, chiar sub rozeta de la mijloc.

Toată lucrarea e făcută din ciocan și săpăturile, cam gros răzbite cu dalta, astfel încît toate ornamentele se cunosc pe dosul tăvei, nu par a mai fi fost în urmă îndreptate și cioplite cu sula.

Astăzi tava e spartă în patru bucăți, de mărime aproape egală, și încă se cunoaște pretutindeni, cum a fost lovită și zgîriată de bardă sau de topor, cînd, în anul 1838, Verusi a fărîmat-o în casa lui George Baciu din Pietroasa. Un triunghiu, ca de 0,05 m în laturi, a lipsit din rozeta centrală în urma ultimului furt.

Acest obiect, așa de bogat sub raportul material, de vreme ce el conține aur curat în preț de 26 000 lei și mai bine, nu are în sine o egală valoare artistică; nici forma lui, nici săpăturile-i neîndemănatice, în ale căror desemne se simte, sub sobrietatea de stil a grecilor, oarecare influențe asiatice, nici în fine puțina măiestrie a lucrătorului, nu vin întru nimic a dezminți ceea ce Pliniu bătrînul a zis despre lipsa de perfecțiune artistică de care au avut parte în vechime obiectele lucrate cu aur, pe cînd din contra, vasele de argint erau decorate cu toată perfecțiunea sculpturei antice[16].

Sub raportul formei și al destinațiunii acestei întinse tăvi, noi stăm la îndoială, care să i se poată mai bine aplica din feluritele numiri ce grecii și romanii dau vaselor de felul acesta, intrebuințate sau la uzurile casnice, sau la aparatul serbătorilor religioase.

Elenii numeau δίσκοι sau κύκλοι, și mai ales πίνακες, vasele puțin adînci și cu buza îngustă, cărora noi le zicem pe limba populară *tăvi*, *tipsii* și *sinii*; cele mai mici, tăvițele și tipsioarele, se ziceau πινάκιον și πινακίσκος[17], dar erau și πίνακες de aur, sau cel puțin cu totul aurite, așa de mari încît se aducea pe ele la masă, după cum povestește Atheneu, cîte un mistreț fript întreg[18]. Un altfel de tăvi mari, dar mai adînci, destinate mai cu seamă pentru mîncările cu aluaturi, μᾶζαι,, se numeau la ei μαζονόμια[19]; acestea serveau însă și în templuri, de vreme ce găsim unul de aur, în greutate de 1088 drahme, printre odoarele templului branchizilor din Milet, închinat lui Apollon Didymul[20]; iar în procesiunea ce regele Egiptului Ptolemeu Filadelf făcu în Alexandria, pentru serbările lui Bacchus, printre alte nenumerate bogăție, o sută douăzeci de băieți, îmbrăcați cu purpură, purtau pe mîni cîte un μαζονόμον de aur, încărcat cu miresme; alte cincizeci de μαζονόμια de aur veneau în urmă[21].

---

[16] *C. Plinii Secundi* Naturalis histor. l. XXXIII, 55: „Mirum auro caelando inclaruisse neminem, argento multos.''

[17] *D. I. H. Krause*, Angeiologie. Die Gefässe der alten Völker insbesondere der Griechen und Römer, Halle, 1854, p. 424—428. *Julii Pollucis* Onomasticon, ex recens. Imm. Bekkeri, Berolini, 1846, VI. 84: "Καθ' ἕκαστον δέ, οὓς μὲν δίσκους καλοῦσιν, κύκλους ἐρεῖς ἀργυροῖς ἢ χείματα ἀργυρᾶ ἢ πίνακας, καὶ τοὺς ἐλάττους πινακίσκους, καὶ πίνακας κρεῶν καὶ πινακίσκους ἰχθυηρούς".

[18] *Athenaei* Deipnosophistarum lib. IV, 3 (edit. J. Schweighaeuser, Argentorati, 1802): „Πίναξ ἀργυροῦς ἐπὶ πάχος οὐκ ὀλίγον περίχρυσος, ὅσος ὥστε δέξασθαι μέγεθος χοίρου τινὸς ὀπτοῦ καὶ σφόδρα μεγάλου, ὃς ὕπτιος ἐπέκειτο ...“ Tot asemenea zice și *Horatius*, Satyr. l. II. 4. v. 41: „Umber et iligna nutritus glande rotundas — curvat aper lances carnem vitantis inertem''. În vecinătatea bazilicei S-tului Ioan din Lateran în Roma, s-a descoperit o pictură *al fresco* antică, în care doisprezece servitori aduc pe vase diferite bucate la un ospăț. Una din acele figuri poartă o tipsie mare cu un porc întreg pe dînsa. E reprezentată și în Dictionnaire des antiquités romaines et grecques de *A. Rich*, trad. franț. de *Chéruel*, Paris, 1859, p. 349. Tipsii cu plăcintă, cu pește, cu iepure și altele se văd și pe masa lui Vicentiu în faimoasele picturi din catacomba lui Pretextat în Roma. *R. Garucci*, Les Mystères du syncrétisme phrygien, în Mélanges d'archéologie, d'histoire et de littérature (*Ch. Cahier* et *A. Martin*), Paris, 1856, t. IV, p. 5 și 8.

[19] *Jul. Pollucis* Onomasticon, VI, 87,, „μαζονόμια δὲ κοῖλοι μεγάλοι πίνακες, ἐφ' ὧν αἱ μᾶζαι διενέμοντο". Una din picturele antice, citate mai sus, reprezentă un paștet galben așezat pe o tipsie rotundă. Vezi gravura in Diction. des antiq. rom., trad. de *Cheruel*, p. 397.

[20] Corpus Inscriptionum Graecarum, edid. *Aug. Boeckhius*, Berolini, 1843, vol. II, nr. 2852: „μαζόνομον χρυσοῦν, ὁλκὴ δραχμαὶ χίλιαι ὀγδοήκοντα ὀκτώ".

[21] *Athenaei* Deipnosoph. lib. V, 27: „ „ἐπηκολούθουν δ'αὐτῷ παῖδες ἐν χιτῶσι πορφυροῖς, λιβανωτὸν καὶ σμύρναν, ἔτι δὲ κρόκον, ἐπὶ χρυσῶν μαζονόμων φέροντες, ἑκατὸν εἴκοσι“ și lib. V, 34. Despre întrebuințarea tipsiilor întinse în serbările religioase ale Eladei și mai cu seamă în cultul plin de desfătări al lui Bacchus, avem dovezi numeroase în monumentele antice, cari reprezentă adesea personage purtînd pe mîini tipsii mari cu pîrgă și cu felurite daruri de colaci și de poame. Asemeni serbări dionysiace se văd pe mai multe vase zugrăvite: preotese sau simple femei aduc dînaintea zeului mari tăvi pline cu vîrf; acelea desigur sînt μαζονομία. Monumenti inediti publicati dall'Istituto di corrispondenza archeologica, Roma, vol. VI e VII, 1860, st. 37, vas din Museo Borbonico; *Gerhard*, Antike Bildwerke, Stuttgart, 1830, Taf. XVIII, nr. 586. Pe un frumos baso-reliev din Muzeul Vaticanului, reprezentînd un cortegiu bacchic, se văd doi copii cu thyrsuri în mîni, purtînd o tavă mare cu un șir de bobițe pe margine și cu trei mici picioare, pe care fumegă miresme dintr-un mic vas sau altar, s-ar zice că sînt chiar *mazonomele* din serbarea dionysiacă a lui Ptolemeu. *En. Quir. Visconti*, Il Museo Pio-Clementino, Milano, 1820, v. IV, p. 160, t. 21.

Romanii nu rămaseră mai pre jos cu luxul acestor feluri de vase; la dînșii grecescul δίσκος se chiamă cu acelaș nume *discus* sau *orbis* (κύκλος); iar tipsiile, πίνακες, se ziceau *lances* și se întrebuințau atît la mese cît și la altar. Pliniu spune că, mai nainte de războiul lui Sylla, în Roma se aflau mai mult de cinci sute de *lances*, în greutate de o sută de libre de argint fiecare, și că un sclav iertat al împăratului Claudiu puse să-i toarne într-un cuptor clădit cu dinadinsul, o tipsie de argint de cinci sute de libre — quingenariam lancem — cu alte opt de cîte două sute cincizeci libre [22]. Cu două sute de ani mai în urmă, omonimul acestui cezar, tribunul Claudiu, mai înainte de a fi îmbrăcat și el purpura imperială și de a fi luptat cu succes în contra primei cotropiri a goților în Dacia, se arătă mulțumit cu mai puțin, căci el primea de la împăratul Gallian, drept îmbunare, vase mai ieftine, dar împodobite cu săpături în formă de frunzari, de viță și iederă, ,,*discum* corymbiatum argenteum librarum viginti; *lancem* argenteam pampinatam librarum triginta; *patinam* argenteam hederatam librarum XX et III'' [23]. Despre luxoasele tipsii sculptate cu foi de ferigă, lances felicatae, vorbește și Ciceron [24]. Juvenal se miră de mărimea celor pe cari se aduceau peștii la mesele avuților:

,,Adspice quam longo distendat pectore lancem,
Quae fertur domino, squilla...'' [25]

și Virgil ne arată, în ce fel pîntecele fumegînde ale victimelor, sacrificate pe altar, se vărsau în tipsiele încovoiate:

,,Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.'' [26]

Dar pe lîngă curat italica *lanx*, romanii adoptase și uzul și numirea greceștilor *mazonomi*; pe tipsii mari de felul acestora se aduceau bucate la masă, pe timpul lui Horațiu:

,,Deinde secuti
Mazonomo pueri magno discerpta ferentes
Membra gruis, sparsi sale multo non sine farro'' [27],

și tot cu așa grele vase se serveau și în ospețele consulare și pretoriane, cu doi sau trei secoli mai tîrziu, după cum spune poetul Nemesian:

,,Saepe ego nutantem sub iniquo pondere vidi
Mazonomi puerum, portat cum prandia cirro,
Quae consul praetorve novus construxit ovanti.''[28]

Nu rămîne, credem, îndoială că vasele numite la eleni δίσκοι și πίνακες,, iar la romani *disci* și *lances*, precum și cele zise *mazonomi* la ambele aceste popoare, erau tăvi, mai mult sau mai puțin întinse și adînci, cari lucrate fiind uneori de aur și mai adesea de argint, și împodobite, mai cu seamă acestea din urmă, cu săpături artistice în reliev sau scobite, precum și cu ornamente de foi felurite, au servit atît la uzurile mesei, cît și la celebrarea ceremonielor religioase.

Din atîta mulțime de tăvi de aur și argint, cîte ni se amintesc prin cărțile autorilor vechi ca existente în anticitate, abia dacă cîteva, și foarte puține, au ajuns pînă în zilele noastre. Printre acestea, tava de la Pietroasa este negreșit unică în felul său, prin mărimea ei și prin cîtimea metalului întrebuințat; alta așa mare, de aur, nu există; dar sînt, prin muzeele Europei, cîteva tăvi antice de argint, remarcabile atît prin greutatea, prin dimensiunile lor, cît și mai ales prin valoarea artistică și arheologică a subiectelor săpate sau gravate pe dînsele. Să ne mărginim aci a menționa, mai mult ca subiecte de comparațiune, decît de asemuire cu tava de la Pietroasa, vreo patru din marile tăvi antice încă existente prin muzee, și anume: discul din Cabinetul medaliilor de la Paris, în mărime de 0,70 m ca diametru și cîntărind 103 hectograme, care s-a descoperit pe la 1656 în Rhona, pe lîngă Avignon, și căruia s-a dat pe atunci denumirea de *Scutul lui Scipion*, deși reprezentă *înapoirea Briseidei* [29]; să pomenim asemenea despre două discuri de argint, considerate mai mult ca table sau scuturi comemorative, *clypei votivi*: unul, aflat la 1847 în Spania, la Almendralejo, și conservat în Academia regală din Madrid, care denumește și reprezentă, șezînd pe tronuri, pe împăratul Teodosiu cel Mare, cu doi fii ai săi, părtașii imperiului (diametru: aproape 75 centimetri; greutate: 533 uncii) [30]; cellalt, descoperit în Aquileia la 1825 și depus în Cabinetul din Viena, arată o scenă mitologică din cultul Cererei, în care Agrippa, ginerele lui August, pare a ținea locul lui Triptolem (diam. 11 1/2; greut.: 2 uncii, 7 12/16 loți de Austria) [31]. În fine, vom cita și un al patrulea disc de argint, mai mare decît acesta din urmă, înfățișînd pe fața lui o luptă de centauri cu fiare selbatice, și care se păstrează acum în muzeul Ermitagiului din S. Petersburg, provenit acolo din prețioasa descoperire ce s-a făcut, pe la începutul acestui secol, la Contești, pe malul Prutului, în ținutul Dorohoi [32].

Aceste patru obiecte, prin săpăturile de pre ele, reprezentă trepte diferite ale artei antice [33]. Fi-vor ele fost unelte sumptuoase sau monumente comemorative, negreșit că au făcut parte sau din avuțiile casnice ale unor cetățeni bogați sau din tezaurele unor temple, și întîmplarea a vrut ca ele să se păstreze pînă în zilele noastre, ca să ne arate în ce mod industria romanilor, moștenitoarea artelor elenice, se pricepea a ornamenta, după tradițiunile culturei clasice, discurile cele luxoase ale avuților. În timpi mai tîrzii, pe cînd mai puțin se prețuia perfecțiunea plastică a lucrărilor gliptice, decît valoarea metalului și podoabele împestrițate cu pietre și cu sticlărie, luxul vaselor se preschimbă în acest sens, și tipsiele fură și ele decorate cu geme.

Nici mai mult, nici mai puțin decît toate celelalte obiecte ale lumii antice, prețioase prin materia lor, discurile de aur și de argint au ațîțat pofta și lăcomia căpeteniilor barbare, învingătorii și cotropitorii Imperiului roman. Astfel cînd, la 414 după Chr., regele vizigoților, mîndrul Athaulf, luă de soție pe Galla Placidia, fiica împăratului Teodosiu, și serbă în Narbonna, cu o pompă neauzită, cununiile sale, el prezentă miresei, drept dar de nuntă, cincizeci de băieți în haine de mătase, purtînd pe fiecare mînă cîte o tipsie cu bani de aur și cu pietre scumpe, toate acestea cîștigate din despuierile Romei [34].

Tipsie mare de aur sau, și mai bine, *cianac* or *găvan* adînc scobit, σκάφη [35], cu buzele strălucind de pietre colorate, poartă pe mîna sa împăratul Justinian în faimoasa mozaică din biserica San-Vitale din Ravenna, unde acest împărat și soția lui, Teodora, înconjurați de toată curtea lor, aduc daruri sîntului lăcaș, înălțat pe la 547 de marele dregător Iulianus Argentarius, pe pămîntul Italiei, de curînd recîștigat de la goți [36]. Oare de acelaș fel să fi fost și tava de aur masiv, în greutate de cinci sute libre și împodobită cu pietre scumpe, vestitul *missorium*, care purta numele de *masa lui Solomon*, și pe care, la 453, patriciul roman Aetius o dărui regelui vizigot Thorismond, ca să răscumpere astfel cetatea Arles, amenințată de dînsul? [37]

---

[22] *Plinii Sec.* Natur. histor. lib. XXXIII, 52: ,,Paulo enim ante haec facta sunt, lancesque e centenis libris argenti, quas tunc super quingentas numero Romae fuisse constat, multosque ob eas proscriptos, dolo concupiscentium. Erubescant annales, qui bellum civile illud talibus vitiis imputavere. Nostra aetas fortior fuit: Claudii principatu servus eius Drusillanus nomine Rotundus, dispensator Hispaniae citerioris, quingenariam lancem habuit, cui fabricandae officina prius exaedificata fuerat: et comites eius octo CCL librarum''.

[23] *Trebellius Pollio*, în Vita Claudii Imperat. c. XVII.

[24] *Cicero* ad Atticum, lib. VI, epist. I, 13: ,,Rhosiaca vasa mandavi. Sed heus tu, quid cogitas? in felicatis lancibus et splendidissimis canistris, olusculis non soles pascere''.

[25] *Juvenal.* lib. I, satyr. V, v. 78—80.

[26] *Virgil.* Georgic. II, v. 194.

[27] *Horat.* Satyr. lib. II, 8, v. 85—87.

[28] *M. A. Olymp. Nemesiani* de Aucupio fragment. I, v. 16—18, în vol. I, Poetar. latin. minor. edit. J. Ch. Wernsdorf, p. 130.

[29] *Chabouillet*, Catalogue général et raisonné des camées et pierres gravées de la Bibliothèque impériale, suivi de la description des autres monuments exposés dans le Cabinet des médailles et antiques, Paris, 1858, p. 459—463. Obiectul e reprodus prin gravură în: *Montfaucon*, L'antiquité expliquée, Paris 1719, t. IV, p. 54, pl. XXVII; în: *Millin*, Monuments antiques inedits, Paris, 1803, t. I, p. 69—90.

[30] *D. Antonio Delgado*, Memoria historico-critica sobre el gran disco de Theodosio, encontrado en Almendralejo, Madrid, 1849. Magazin pittoresque, XXXIV année, Paris, 1866, p. 100. Bouclier commemoratif d'Almendralejo, în: Nouveaux mélanges d'archéologie, colection publiée par le *P. Ch. Cahier*, Paris, 1874, p. 65—84.

[31] *Arneth*, Gold- und Silber-Monumente, p. 61—72, tab. G. V. Dizertațiunea lui Arneth asupra *scuturilor votive* e însoțită cu 3 reproduceri după cel de la Aquileia și una după cel de la Almendralejo.

[32] În diviziunea anticităților de bronz, argint și lut din acest muzeu, tava de la Contești poartă nr. 413, iar vasul și căldărușa de argint, singurele rămășițe ale aceleeași descoperiri, se află sub nr. 373 și 431, publicate amîndouă în: Antiquités du Bosphore Cimmérien, vol. II, tab. 39—42. Asupra descoperirii de la Contești am adunat oarecari noțiuni într-un articol publicat în *Monitorul oficial al României* din 13 iuliu 1871. Vezi Anexul lit. C.

[33] Scutul din Viena se crede a fi chiar din timpul lui August; vasele de la Contești par a fi din al II-lea secol creștin, de prin epoca Severilor; discul de la Paris, cam din al IV-lea; în fine, scutul de la Madrid trebui să fie contimporan cu împărații ce el reprezentă, cu Teodosiu și fiii lui, și anume chiar din anul 393.

[34] *Olympiodor*, apud *Photium*, cod. 80, p. 186.

[35] *Athenaei* Deipnosoph. l. XI, 101: ,,Τὸ δὲ σκύφος ὠνομάσθη ἀπὸ τῆς σκαφίδος, καὶ τοῦτο δ'ἐστὶν ὁμοίως ἀγγεῖον ξύλινον στρογγύλον, γάλα καὶ ὀρρὸν δεχόμενον''. Se vede însă că *scafele* se fabricau și de metal și că serveau în temple, de vreme ce în Opistodom, unde se păstra tezaurul Parthenonului din Atena, se aflau o sută de scafe de aramă: ,,Σκάφαι χάλκαι: η:'' după cum se citește în două inscripțiuni de acolo: *Boeckh*, Corp. Inscrip. Graec., t. I, nr. 150, § 45 și nr. 151, § 26.

[36] Mozaica de la San-Vitale e reprodusă în colori, după un desemn al lui Papety, în: Revue Archéologique, Paris, 1850, pl. 145—146; în: *Hefner-Alteneck*, Trachten des christlichen Mittelalters, Frankf. a. M., 1840, I, Taf. 91—92; parte din personagele ei se văd și în *Raph. Jaquemin*, Iconographie du costume du IV^e^ au XIX^e^ siècle, Paris, 1867, pl. I.

[37] *Gibbon*, The history of the decadence and fall of the Roman Empire, vol. IV, ch. 31; *Fredegarii* fragment. 73.

Se vede însă că voevozii barbarilor nu se mulțumeau numai cu vasele de aur ce căpătau în daruri sau în jaf, ci le plăcea încă să comande, pentru podoaba casei și a mesei lor, vase de un mare preț; așa, spre exemplu, episcopul Grigorie din Tours povestește în cronica sa [38], că mergînd în locuința de la Nogent (Novigentum) ca să întîlnească pe regele franc Chilperic II († 584), acesta îi arătă o tipsie mare de aur, ornată cu pietre scumpe și cîntărind cincizeci de libre, pe care pusese să i-o lucreze, după ce solii săi îi adusese daruri de la împăratul Orientului, Tiberiu, și cu o geloasă mîndrie regele barbar îi zise: „Am pus să facă acest vas spre lauda națiunii francilor și spre a o străluci; iar dacă dumnezeu mă va dărui cu zile, voi mai face și altele multe".

Aceste noțiuni asupra discurilor amintite în istoria trecutului, sînt, credem, de natură a ne face să recunoaștem în tava cea mare de la Pietroasa un odor de o valoare materială extraordinară, lucrat în acea epocă stîngace, cînd arta greacă pornită pe priporul decadenței și căutînd împrospătări în imitarea motivelor de ornamentațiune străine, orientale sau nordice, ajunsese a făuri, cu aur și cu materii prețioase, unelte și podoabe pentru mulțumirea gusturilor sumptuoase, dar grosolane, ale șefilor de horde barbare, ale acelor oameni, nepăsători de frumusețile estetice clasice și lacomi de bogății, cari prefăceau, după placul și trebuințele lor, avuțiile adunate, cu voie sau fără voie, de prin toate unghiurile Imperiului roman.

VERIGA SIMPLĂ

Obiectul cel mai simplu din toată colecțiunea este o verigă mare sau *torques*, formată numai dintr-un fir rotund, plin, neted și gros ca de 0,005 m, în lungime de 0,50 m, și încovoiat într-un cerc cam deformat, al cărui diametru este ca de 0,17 m. Căpătîiele cercului, cari se apropie prin elasticitatea firului, se pot încheia; dintr-o parte firul, întors înapoi și lipit alăturea în lungime de 0,035 m, se sucește în afară tocmai la vîrful verigei, pentru ca să formeze un mic cîrlig ce încape în ochiul cu care se termină celalt căpătîi, adus rotund.

Această verigă, lucrată în mod destul de grosolan, n-are pe dînsa nici un fel de ornament sau scriere; așadar cu eroare a spus Anton Kurz, în descrierea tezaurului publicată de Arneth [39], că ea poartă o inscripțiune în limba greacă, în care se citesc cuvintele: χαῖρε καὶ πίνε. Nimic de felul acesta nu există printre obiectele de la Pietroasa; inscripțiunea de pe cealaltă verigă existentă [40] are, precum vom vedea mai la vale, un caracter și un înțeles cu totul diferit; iar a doua verigă *cu slove* [41], cea care s-a pierdut, nimeni din cei ce au avut-o a-mînă, mai nainte de desființarea ei, n-a fost în stare, nici nu s-a cercat a o descifra. În orice caz, spre a răsipi cu totul eroarea răspîndită în public prin greșita comunicare a lui Kurz [42], stăruim a stabili aci, în mod pozitiv, că veriga cea simplă n-are pe dînsa nici o inscripțiune, și că pretinsa frază elenă: χαῖρε καὶ πίνε nu există și n-a existat niciodată pe vreuna din cele cinci verige de aur simplu, găsite la Pietroasa.

Dintr-acestea, una, cu totul la fel cu cea despre care tractăm, se afla la început în tezaur, dar ea s-a făcut nevăzută mai nainte de cercetările autorităților; mai era o a treia verigă, fără ornamente, nici litere, dar aceea pare a fi diferit oarecum de cestelalte două părechie, de vreme ce era groasă la mijloc, mai subțire și oablă la căpătîie, iar belciugele ei erau întoarse astfel de se închidea pe din lăuntru.

De vom căuta să determinăm natura verigei celei simple, trebue să recunoaștem că, cu toată elasticitatea ei, ea nu poate să fi fost întrebuințată ca brățară, căci este învederat mult prea largă, chiar și pentru brațul bărbatului celui mai corpulent. De felul acesteia s-au găsit adeseori, prin mormintele și tezaurele popoarelor antice din Asia și Europa, verige de diferite metaluri, dar mai ales de bronz; cele de argint nu sînt mai puțin rare decît cele de aur; unele sînt și de fier. În mărime, în structură, în ornamentațiuni și în felul de încheietură, ele prezentă numeroase varietăți, cari permit a le distinge, pînă la oarecare punct, în cîteva specii cu destinațiuni și înfățișări diferite.

---

[38] *Grégoire de Tours* et *Frédegaire*, Histoire des Francs, trad. de M. Guizot, nouvelle édition, revue par Al. Jacob, Paris, 1861, vol. I, liv. VI. 2.

[39] *I. Arneth*, Die antiken Gold- und Silber-Monumente, p. 85: „Ein 5'' in Durchmesser haltender, beinahe 6''' dicker Goldreif in Schlangenform und elastisch, für einen Armring beinahe zu umfangreich. Darauf befindet sich folgende griechische Inschrift: χαῖρε καὶ πίνε (Freue dich und trinke). Beilage VI, 3''.

[40] Nr. II în nomenclatura de la pag. 512, *Columna* pe 1876.

[41] Nr. XIV în nomenclatura obiectelor pierdute, la pag. 514.

[42] După publicarea lui Arneth s-au luat toți autorii străini cari au vorbit despre tezaurul de la Pietroasa mai nainte de anul 1867, și au repetat pe rînd că pe ambele verige existente se află cîte o inscripțiune, din cari una este cea greacă citată aci, iar cealaltă e sau nedescifrabilă sau runică; astfel găsim această însemnare greșită în cărțile, de pe cari vom avea a le cita mai tîrziu, ale lui Neugebauer, Krause, Micali, Mommsen, Lauth, Zacher Dietrich și alții, D-l *G. Stephens*, în The Old-northern runic monuments, London, 1867, p. 571, a îndreptat această eroare după îndemnul nostru.

Mai întîi de toate, diametrul cercului le determină întrebuințarea; astfel, lăsînd la o parte inelele de deget, *annuli*, δακτύλιοι, și cerceii în formă de toartă, cari nu puteau afecta proporțiuni mari, verigele portative se pot împărți în brățări sau verige pentru brațe, începînd de la încheetura mînei și pînă la umăr, și colane sau verige pentru gît. Celor dintîi elenii le ziceau, în genere, ψέλλια sau χλιδῶνες, romanii *armillae*; celor d-al doilea, grecii στρεπτοί, latinii *torques* [43]. Cercurile metalice ce se prindeau de gleznele picioarelor și cele cu cari se încingeau fruntea și mijlocul, par a fi fost de un uz mai insolit în Europa, chiar și în vechime. Fără îndoială, cele mai numeroase și mai variate au fost totdauna brățările.

Popoarele asiatice, și mai ales perșii, mezii și sciții, vecinii lor, purtau la cap, la brațe, la gît și la glezne, scumpe verige [44]. Completînd dovezile ce se pot culege din monumente antice, Virgiliu ne descrie astfel pe locuitorii Asiei Mici, pe troieni [45]:

„it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri."

Tot asemenea, către nordul Europei, făceau și barbarii gali [46], iar în populațiunea italică a sabinilor, după spusa lui Tit Liviu, bărbații purtau toți, la brațul stîng, cîte o brățară de aur[47]. La greci și la romani, acest uz fu lăsat pe seama cochetăriei femeești și a trufiei militare; dintre bărbați și simpli cetățeni, numai bogătașii înfumurați și desfrînați cu obiceie stricate cutezau a înfrunta rîsul lumii purtînd asemenea podoabe[48]. Pentru femei însă brățările erau de formele și de desemnele cele mai variate: unele elastice, cari de sineși și fără chiotori stríngeau brațul sau mîna, se numeau — chiar de aceea — σφιγκτήρες or *spintheres* și *spathalia*; altele, făcute din fire împletite sau sucite, se ziceau *torques brachiales*, fiindcă aveau forma toarsă[49] a colanelor obicinuite; altele iar, încolăcite în mai multe rînduri de spirale, aveau înfățișarea și numirea șarpelui, ὄφεις și δράκων. Erau brățări masive de metal, ἀμφιδέαι, *brachialia*, rotunde or oable, cu sau fără ornamente săpate pe ele; erau altele tubulare, scobite și goale pe din lăuntru, simple sau ornate cu relievuri; erau și *armillae* late, decorate cu figure, cu flori, cu pietre scumpe și chiar cu monete; erau brățări ce se purtau la stînga, și altele la dreapta, *dexteralia*; erau brățări de diferite lărgimi pentru orice parte a brațului[50]; în fine, pentru răsfățatele elegante din Elada și din Italia, se făceau și bogate verige cari se prindeau de glezne, περισφύρια, *periscelides*, după moda desfătaților orientali[51].

---

[43] *Isidori* Origin. XIX, 31, 11: „Torques sunt circuli aurei a collo ad pectus dependentes". În Thesaurus antiquitatum romanarum, conges. *Graevius*, Lugd. Batav., 1699, LXII, p. 907–947, se află o dizertațiune foarte dezvoltată asupra acestui fel de ornament: *Ioh. Schefferi* de antiquorum torquibus syntagma. Autorul voește să păstreze calificațiunea de *torques* numai pentru verigele de gît formate dintr-un fir sucit, numind *circuli* pe cele făcute cu o vergea netedă. Colanul flexibil, în felul salbelor noastre, și lucrat din mai multe bucăți de metal și pietrărie, adeseori cu o artă foarte minuțioasă, se chema în anticitate ὅρμος și *monile*.

[44] *Herodoti* histor. l. VIII, 113 și IX, 79; *Xenophontis* Anabas. I, 2, § 27, vorbesc despre bogatele verige ce purtau ostașii aleși ai perșilor și ai mezilor, la gît și la brațe; ele sînt socotite printre despuierile armatei lui Xerxes, cu cari fură înzestrate templele Eladei. Pe faimosul parchet de mozaică din *Casa Faunului* la Pompei, care reprezentă bătălia de la Issus, căpeteniile perșilor port, la gît și la brațe, verige ornate și cercuri în formă de șerpi: *Roux et Barré*, Herculanum et Pompéi, Paris, 1840, t. V, pl. 20–21; *Overbeck*, Pompei, Leipzig, 1856 p. 425–428. Din gorganele Siberiei meridionale și din mormintele eleno-scitice ale Crimeei, s-a scos un mare număr de cercuri de aur, cari pline și cari scobite, unele simple, altele ornate cu săpături și cu pietre scumpe, cari se păstrează în muzeul Ermitagiului din St. Petersburg; ceste din urmă, cari fac parte din Colecțiunea Bosforului Cimmeric, au fost în mare parte reproduse în frumoasa carte: Antiquités du Bosphore Cimmérien (publiées par *Gille*), St. Pétersbourg, 1854, 3 vol. pl. VIII, XI 6, XIII, XIV; precum și în alte publicațiuni asupra aceluiași subiect: *Dubois de Montpéreux*, Voyage au Caucase, en Colchide, en Géorgie, en Arménie et en Crimée, Neuchâtel, 1843, IV^e^ série: atlas archéologique, pl. 20, fig. 4, pl. 21, fig. 3; *A. Așik*, Bosporskoe Tzarstvo (rusește), Odessa, 1849, III, 123, 145–148, 157, 159, 160; *C-te A. Ouvaroff*, Recherches sur les antiquités de la Russie méridionale, St. Pétersbourg, 1856. Verigele siberice, precum și celelalte multe obiecte de aceeași proveninţă, cu tot marele lor preț arheologic și material, stau mai toate de un secol, needitate și nestudiate printre neprețuitele avuție antice ale muzeului imperial.

[45] *Virgilii* Aeneid. V, v. 558–559.

[46] Vorbind despre firea neprefăcută și iute a galilor, despre mintea lor ușoară și îngînfată, precum și despre iubirea lor de podoabe, *Strabon*, Geographic. l. IV, c. 4, § 5, spune că lor le plăcea să poarte aureturi, adică colane la gît, și verige pe brațe și la mîni: „χρυσοφοροῦσί τε γάρ., περὶ μὲν τοῖς τραχήλοις στρεπτοὶ ἔχοντες, περὶ δὲ τοῖς βραχίοσι καὶ τοῖς καρποῖς ψέλια". *Aul. Gellius*, Noctes atticae, l. IX, 13, în frumoasa povestire, raportată de pre analele pierdute ale istoricului G. Claudius despre izbînda junelui T. Manlius, prin care și-a dobîndit supranumele de *Torquatus*, doborînd și despuind de ale sale podoabe pe un gal uriaș, carele se semețea cu trufie dinaintea ostașilor romani și scotea limba la dînșii rîzînd, spune că acel glumeț gigant era gol, numai cu un scut, două spade și ornat cu colan și brățări: Gallus quidam nudus praeter scutum et gladios duos torque atque armillis decoratus". Cunoscută de toți este renumita statuă din muzeul Capitolin în Roma, zisă *Gladiatorul murind* și care învederat reprezentă pe un ostaș gal, rănit în piept și căzut la pămînt, proptindu-se pe mîna stîngă; în jurul lui sînt armele, scutul și cornul său; iar pe trupu-i gol n-are alt nimic decît un *torques* sucit, la gît. *Clarac*, Musée de sculpture, pl. 869, nr. 2214; *Bottari*, Museo Capitolino, III, tav. 67 e 68. Vechea monetă sau așii de prin al II-lea secol în. Ch. ai cetăței Ariminum, astăzi Rimini, care la anul 376 fusese coprinsă de gali, poartă pe o față un cap de gal cu un *torques* la gît. *Marchi e Tessieri*, L'aes grave del Museo Kircheriano ovvero le monete primitive de' popoli dell' Italia media, Roma, 1839, p. 106, clas. IV, pl. 1. Din săpăturile făcute prin mormintele celte din Francia și insulele britanice s-au adunat în muzeele publice și private ale acestor țări foarte numeroase verige, *torques* și *armillae*, purtate de anticii gali și bretoni. British Museum din Londra, muzeul regal irlandez din Dublin, muzeul galo-roman din St. Germain-en-Laye și multe alte colecțiuni, posedă fiecare o mare varietate de verige celtice de aur, de argint și de bronz. Vezi: Archaeologia or miscellaneous tracts relative to antiquity, London, 1785, v. XXV. Account of a gold torques found at Boyton in Suffolk; *Wilde*, A descriptive catalogue of the antiquities of gold in the royal irish museum, Dublin, 1862; *Caumont*, Cours d'antiquités monumentales, Paris, 1830, t. I, Ère celtique, p. 241; *G. de Mortillet*, Promenades au Musée de St. Germain, Paris, 1869, etc.

Dar, printr-un contrast curios, tot acele podoabe, cari erau semnele luxului și ale moleciunii femeești, tot acelea, romanii le dau și ostașilor drept răsplată pentru fapte de vitejie. Se știe că în armatele lor se distribuiau, în chip de decorațiuni, felurite ornamente de bronz, de argint și de aur, clasate după ranguri, precum sulițele fără vîrf, *hastae purae*, străchioarele, *phialae*, zalele și chiotorile, *catellae ac fibulae*, brățările, *armillae*, colanele, *torques*, plăcile cu însemne, *phalerae*, podoabele de coif, *cornicula*, cununele, *coronae*, și altele[52]. Analele romanilor

---

[47] *Titi Livii* histor. l. I, 11: „Sp. Tarpeius Romanae praeerat arci. Huius filiam verginem, auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat. Aquam forte ea tum sacris extra moenia petitum ierat. Accepti obrutam armis necavere: seu ut vi capta potius arx videretur seu prodendi exempli causa, nequid usquam fidum proditori esset. Additur fabulae, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laevo, gemmatosque magna specie annulos habuerint, pepigisse eam quod in sinistris manibus haberint; eo scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quod in sinistris manibus esset, directo arma petisse dicant: et fraude visam agere, sua ipsam perempta mercede''.

[48] *Petronii* Satiricon, XXXII. Descriind portul de un lux ridicol al avutului Trimalcion, adaogă: Et has tantum ostenderet divitias, dextrum nudavit lacertum, armilla aurea cultum, et eboreo circulo lamina splendente''. *Martial.* Epigram. l. XI, 21, v. 7: „quam quae de phthisico lapsa est armilla cinaedo''.

[49] *Isidori* Etymologiar. l. XIX. 20: „dictae torques, quod sint tortae''.

[50] *Jul. Pollucis* Onomasticon (ex recens. Im. Bekkeri, Berolini, 1846, p. 215), V, 99: „Τὰ δὲ περὶ τοὺς βραχίονας περιβραχιόνια καὶ βραχιονία, περὶ δὲ τοὺς καρποὺς περικάρπια καὶ ἐχίνους καὶ ἀμφιδέας καὶ ὄφεις καὶ ψέλλια καὶ χλιδῶνας καὶ βουβάλια, ὧν ἔνια καὶ τοῖς περὶ τοὺς βραχίονας ἐπονομάζουσι καὶ τοῖς περὶ τοὺς πόδας, μάλιστα δὲ τὰς ἀμφιδέας καὶ τοὺς χλιδῶνας, ἰδίως δὲ τὰ περὶ τοῖς ποσὶ περισφύρια, πέζας περιπεζίδας περιπέζια, καὶ αἴγλην καὶ πέδην καὶ περισκελίδας.''

[51] Am menționat mai sus verigele de aur din colecțiunea de anticități ale Bosforului Cimmeric, cari, în mare parte cel puțin, sînt producte ale artei și ale industriei elenice; ca să completăm însă, cu alte cîteva interesante specimene, seria de brățări și de colane ce ne-au rămas de la greci și romani, vom mai rememora pe acelea cari s-au găsit în ruinele cetăților vezuviane și din cari cîteva, păstrate acum în muzeul din Napoli, sînt reproduse în cartea: Real Museo Borbonico, VII, 46, XII, 44; apoi pe cele șapte brățări — trei părechi și una stingheră — diferite la forme, cari fac parte din colecțiunea de giuvaiere femeești foarte numeroase, descoperite la 1841 în Lyon și publicate de *A. Comarmond*, Description de l'écrin d'une dame romaine, Lyon, 1844; în fine, și pe cele foarte caracteristice din cabinetul de antice de la Viena, publicate de *Arneth*, Gold- und Silber-Monumente, în stampele: G. IX, 113 și 116; XI, 206 și 207; S. VIII, 4, 101, 278 și 279; aceste din urmă au fost găsite, la 1845, la Cernăuți în Bucovina. La pag. 30, Arneth citează mai multe *torques* și *armillae*, aflate prin diferite țări. Picturele antice de pre păreții Pompeii, acelea de pre vasele de lut ale Greciei și Italiei și gravurele de pre oglinzele de metal, zise etrusce, reprezentă foarte des personage purtînd, la gît, la brațe și la picioare, diversele specii de verige aci enumerate. *Roux et Barré*, Herculanum et Pompéi; *Lenormand et de Witte*, Elite des monuments céramographiques; *Ed. Gerhard*, Etruskische Spiegel, etc. Despre podoabele femeești vezi: *Hübner*, Ornamenta muliebria, în revista Hermes din 1866, și *C. A. Böttiger*, Sabina oder Morgenscenen im Putzzimmer einer reichen Römerin, Leipzig, 1806.

[52] *Vegetii* Instit. rei militaris, II, 7; *Titi Livii* histor. X, 44, XXXIX, 31 et passim; *Silii Italici* Punicor. XV, v. 254, 256:

„Tum merita aequantur donis, ac praemia virtus
Sanguine parta capit: phaleris hic pectora fulget,
Hic torque aurato circumdat bellica colla''.

Natura metalului din cari erau făcute verigele da loc la distincțiuni. *Plinii Sec.* Natur. histor. l. XXXIII, 10: „Sunt adhuc aliquae non omittendae in auro differentiae. Auxilia quippe et externos torquibus aureis donavere, at cives non nisi argenteis. Praeterquam, armillas civibus dedere, quos non dabant externis''. Spre a se cunoaște în ce mod ostașii romani purtau la gît cercurile numite *torques*, și prinse pe brațe sau atîrnate pe piept, împreună cu decorațiunile militare numite *phalerae*, verigele zise *armillae*, se pot vedea mai multe portrete sculptate în relief pe pietre funerare antice, și mai cu seamă pe acela al lui Manius Caelius de la a XXII-a legiune, mort în războiul lui Varru (în muzeul de la Bonn) și al lui Cneius Musius, aquilifer din legiunea a XIV-a (în muzeul din Maiența), amîn-

au păstrat memoria acelui tribun al poporului, Siciniu Dentat, carele, în primii timpi ai republicei, luptîndu-se în 120 bătălie și primind patruzeci și cinci răni, toate în față și nici una în dos, cîștigase, osebit de treizeci și patru despuieri luate de el însuși, XVIII sulițe, XXV falere, LXXXIII colane, CLX brățări, XXVI cunune, XV coroane civice, VIII de aur, III murale, I obsedională, și împărțind de nouă ori triumfurile generalilor săi, căpătase de la fisc 10 000 ași, douăzeci și cinci cai cu șele și frîne, douăzeci boi și sumă de captivi![53]

Sub imperiu, *phalerele, armillele* și *torquele* formau clasa de decorațiuni rezervată gradelor inferioare, *dona minora*. Cu toate acestea, unii împărați și-au dat luxul de a purta ei înșii brățări de mare preț; aceea însă au făcut-o numai desfrînații, ca Neron, Caligula și Heliogabal.

În timpii mai tîrzii, uzul verigelor portative, comun popoarelor nordului, pare a fi devenit, din desul contact cu acestea, cu mult mai general și mai puțin defăimător pentru bărbați, căci piosul episcop franc sf. Eligiu (St. Eloi), vestitul ministru argintar al lui Dagobert, purta brățări de aur, pe cari adesea le împărțea pe la săraci, spre mîngîierea lor[54].

Astăzi încă, atît texturile cele vechi, atingătoare de uzurile și de viața anticelor populațiuni germanice, cît și descoperirile ce s-au făcut în timpii noștri prin cimitirele și prin tezaurele rămase de la ele, ne dovedesc că obiceiul sumptuos de a-și împodobi trupul cu felurite verige de metal, fie bronz, fier, argint or aur, a fost la dînsele așa de înrădăcinat, încît în antica lor limbă poetică cuvîntul care însemna acele scumpe verige era întrebuințat pentru toate avuțiele în genere, iar ele însele serveau adesea drept bani gata[55]. În adevăr, în vechile poeme mitologice și eroice ale scandinavilor, în antica Edda, în mai modernele Saga, precum și în cînturile germanice și anglo-saxone, neîncetat se pomenește de bogatele *bouga*[56], verigi, brățări și colane prețioase, cu cari se mîndreau la ei oamenii de frunte, cari în tezaurele lor stau înșirate pe fire și cu cari căpeteniile dăruiau pe cei mai viteji dintre războinici[57]. Cînd bunăoară, în antica cîntare teutonică a lui Hildebrand și Hadebrand, tatăl, după o luptă crîncenă cu fiul său, viteaz ca și dînsul, îl recunoaște în sfîrșit, atunci, drept semn de dragoste și de împăciuire, el desprinde de la brațul său și-i dăruiește una din verigele încovoiate, lucrate cu aur împărătesc, „*uu*untanê bougâ, *che*isuringû gitân'', pe cari le dobîndise de la

---

două reproduse de *L. Lindenschmit*, Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit, Bd. I, Heft VI, Taf. 5 și Heft IV, Taf. 6. Vezi încă: *Adr. de Longpérier*, Dissertation sur les phalères, în Revue numismatique, Paris, 1848, p. 85—105, unde sînt citate mai multe inscripțiuni latine pomenind despre ostași decorați, *donis militaribus donati*, în războaie, printre cari mai mulți decorați de împăratul Traian, în războaiele dacice.

[53] *Plinii Secundi* Natural. histor. l. VII, 28: „L. Siccius Dentatus, qui tribunus plebis fuit, Sp. Tarpeio, A. Aterio consulibus, haud multo post exactos reges, vel numerosissima suffragia habet: centies vicies proeliatus, octies ex provocatione victor, quadraginta quinque cicatricibus adverso corpore insignis, nulla in tergo. Item spolia cepit XXXIV, donatus hastis puris duodeviginti, phaleris XXV, torquibus tribus et LXXX, armillis CLX, coronis XXVI, civicis XIV, aureis VIII, muralibus III, obsidionali una, fisco aeris X, captivis, et XX simul bubus, imperatores novem ipsius maxime opera triumphantes secutus''. *Auli Gellii* Noctes Attic. l. II, 11, repetă aceleași, precum și *Valerii Maximi* Factor. et dictor. memorab., l. III, 2, §24.

[54] Vita S-ti Eligii a *S-to Audoeno* (St. Ouen), I, 10: „Quotiens brachile aureum sibi surripuit ut miseris succurreret!''.

[55] *Edélstand Du Méril*, Histoire de la poésie scandinave. Prolégomènes, Paris, 1839, p. 135, unde alătură un pasagiu din cîntul III al lui Sigurd (Sigurdharkvidha III), cu următoarele versuri din fragmentul poemei lui *Waltharius manu fortis*, din Novalese, v. 613 și 614:

„Armillas centum de rubro quippe metallo
Factas, transmittam, quo nomen regis honorem''.

Textul din *Edda* (edițiunea *H. Lüning*, Zurich, 1859), p. 395, strofa 39, este:

„Lêtum sîga
Sâttmâl okkur,
lêk mer meir i mun
meidhmar thiggja
bauga raudha
burar Sigmundar.''

„Serbarăm cununiile noastre, căci mai bine îmi plăcuse a împărți comorile și *verigele* (avuțiile) fiului lui Sigmund''.

[56] *Baugr*, în dialectul nordic; *pouc*, în cel tudesc; *beah*, în cel anglo-saxon; *boug* în cel alamanic; derivate toate din verbul gotic *biugan*, a îndoi, a încovoia, κάμπτειν, de unde și *biegen* și *Bogen* (arc) în limba germană modernă și *bague* (inel) în cea franceză. Vezi *L. Diefenbach*, Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache, Frankfurt a.M., 1851, Bd. I, p. 301.

[57] Poema anglo-saxonă Beowulf din al X-lea secol, publicată de *I.M. Kemble*, London, 1837 (vers. 81, 622, 1200, 2767) vorbește de verigele dăruite de regii danezi și de cele lucrate cu artă, ce se păstrau în peșterile zmeilor. Vezi: *Eichhoff*, Tableau de la littérature du Nord au Moyen-Âge, Paris, 1853, p. 106—117; *Ozanam*, Les Germains avant le christianisme, Paris, 1861, p. 433—436; *Ed. Du Méril*, op. cit., p. 410—414.

regele hunilor [58]. Se vede chiar că, pe timpul acela, verigele cele mai bogate veneau din părțile Dunării de jos — *armillae pannonicae* — , pe cînd în țările apusane ale Europei regii barbari puneau să se lucreze verige de aur prost, adică de aramă aurită, ca să dăruiască cu ele pe credincioșii lor [59]. Asemeni fabricate, bune sau false, cari în unele comori se numărau cu sutele, erau de proporțiuni felurite, căci, dacă unele erau făcute ca să strîngă tare, prin propria lor presiune, încheetura mînei, apoi altele erau așa de largi încît alunecau liber pînă sub umeri [60].

Dar ca să nu ne rămînă îndoință, cum că verigele ce se găsesc astăzi prin mormintele goților, tudescilor și scandinavilor, sînt chiar acelea cu cari se făleau ei așa tare în viață, vom repurta aci cîteva dovezi scrise despre obiceiele lor funerare. În cîntul lui Egil sau Egils-Saga, se arată cum eroul scandinav Thorolf fu înmormîntat cu armele, cu veșmintele și cu brățările sale de aur [61]; iar în timpi mai recenți, în al IX-lea secol, îndrăznețul Hastings, căpetenia vitejilor nordmani, neputînd să izbutească a lua cu asalt cetatea Luna în Italia, închipui a o coprinde prin viclenie; el dete dar ordin la ai săi să-l declare mort, să-l jelească în public și să ceară de la cetățeni favoarea de a îngropa pe răposatul lor șef la biserica din oraș. ,,Să-mi faceți — le zise — o raclă și să mă așterneți pe dînsa ca mort; cu mine, să puneți pe ea armele mele... iar *verigele* și cingătorile mele să le purtați dinaintea raclei.'' Stratagema izbuti; locuitorii Lunei amăgiți, lăsară să intre în oraș cortegiul funebru; dar tocmai dinaintea bisericei, mortul se ridică deodată în picioare și lovi în cap pe episcop, iar ostașii lui coprinseră și jăfuiră cetatea [62].

Din această anecdotă de barbară viclenie, noi tragem aci o nouă dovadă literară cum că la popoarele nordului exista obiceiul de a se înmormînta oamenii cu armele și cu podoabele vieței, printre cari se numărau verige de tot felul pentru brațe, și cîteodată chiar verige pentru gît, ba și în cîteva rare morminte verige pentru glezne. Regele merovingian Hilderic I a fost îngropat în Tournay, la 482 d.Chr., cu brățara sa de aur, simplu *spinther*, sau verigă masivă și elastică cu căpătîiele mai îmflate decît mijlocul, după modelul cel mai uzitat printre brățările de aur, găsite prin mormintele barbarilor [63].

Cu mult mai variate sînt, în acele morminte, formele cercurilor de fier și de bronz destinate a încinge brațul; pretutindeni pe unde au trecut goții și scandinavii, ele se găsesc cu profuziune, afectînd cînd forma de lungi și late spirale, cari puteau să acopere tot brațul, cînd aceea de cercuri compuse de beșice, cînd în sfîrșit aceea, mai simplă, de verige oable

---

[58] Das Lied von Hildebrand und Hadebrand, edid. *Lachmann*, Berlin, 1833, v. 62:

,,*uu*ant her dô ar arme
*uu*untanê bougâ,
*che*isuringû gitân,
sô imo sê der *ch*uning gap,
Hûneô truhtîn...''

,,Atunci desprinse el de la braț verigele încovoiate făcute din bani de aur, pe cari i le dase regele povățuitor al hunilor''. Vezi *Eichhoff*, op. cit., p.122; *Ozanam*, op. cit., p. 391; *Ed. du Méril*, op. cit., p. 417.

[59] În *Waltharius*, v. 263, se găsește expresiunea: *armillae pannonicae*, aplicată la verigele cele mai bogate. Cît despre verigele de aur prost, găsim în cronica episcopului *Grigorie din Tours*, lib. II, c. 42 (trad. lui *Guizot*, ediț. II de *A. Jacob*, Paris, 1861, vol. I, p. 118), că regele francilor Hlodowig puse să facă brățări și cingători de aur prost, căci erau numai de aramă poleită, ca să le dea leuzilor sau curtenilor lui Ragnachair.

[60] Chronicon Novaliciense, ed. Bethmann, Monum., VII, 73—133 și 1846, la cap. XXII, povestește că verigele eroului longobard Algis erau așa de mari, încît împăratului Carlomagnu, care se știe că era de statură uriașă, îi ajungeau pînă la subțiori. *L. Lindenschmit*, Die vaterländischen Alterthümer der Fürstlich-Hohenzoller'schen Sammlungen zu Sigmaringen, Mainz, 1860, p. 54.

[61] Egils-Saga, p. 300: ,,Settu Thorolf thar i med vapnum sinum öllum oc klaedum. Sidan spenti Egill gullhring a hvara hönd honum adt han skildiz vid''. *Ed. du Méril*, Mélanges archéologiques et littéraires, Paris, 1850, p. 146.

[62] *Dudon de Saint Quentin*, De moribus Normannorum, în colecțiunea lui *Du Chesne*, Historiae Normannorum scriptores antiqui, Paris, 1619, p. 65: ,,Mihi modo facite feretrum et super ponite me quasi mortuum. Arma mecum in ipso collocate ... armillas et baltheos ferri ante feretrum facite''.

[63] *L'abbé Cochet*, Le tombeau de Childéric I, Paris, 1859, p. 309; *I. I. Chifflet*, Anastasis Childerici I, Francorum regis, Antverpiae, 1655, p. 236. Brățări la fel cu cea din mormîntul lui Hilderic I sînt acum mai multe: una de aur, aflată la Pouan, în Șampania, cu alte bogate arme, podoabe și un inel care poartă ca inscripțiune numele gotic *Heva*; alta, tot de aur, s-a găsit la Fürst în Bavaria. *L. Lindenschmit*, Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit, Bd. I, a întrunit pe o tabelă, Heft VI, Taf. 12, brățările de aur, argint și bronz, cu aceeași formă, găsite în Franța și Germania; *Worsaae*, Nordiske Oldsager, Kjöbenhavn, 1859, p. 112, nr. 459, prezentă trei de aceste brățări de aur, găsite în Danemarca, îmbucate una într-alta. Acest model pare a fi o imitațiune a brățărilor, *spintheres*, romane, cu căpătîiele îmflate și felurit decorate. *Arneth*, Gold- und Silber-Monum., G. IX, nr. 116; *Worsaae*, op. cit., p. 85, nr. 367 și altele.

sau rotunde, fără copci sau cu diverse sisteme de închiături [64]. În Rusia meridională, unde au stat goții pe la începutul erei creștine; în părțile ei apusane și pe țermurile Balticei, unde s-au așezat scandinavii varegi; în regatele nordice, de unde aceștia s-au pornit; în insulele britanice, unde anglo-saxonii au năbușit pe celți; în toată Europa centrală, pe unde a vermuit fără încetare toată seminția teutonică; în Ungaria, în Ardeal și pe malurile Dunării de jos, unde s-au adăpostit cîțiva secoli d-a rîndul hordele gotice; în Franța, în sfîrșit, și în țerele învecinate, unde aceste horde și-au făcut ultimul popas al vieței lor de rătăciri, pe cînd alte neamuri germanice, franci, burgunzi și normanzi, se contopeau acolo cu populațiunile locale; pretutindeni, în aceste țeri, trecerea sau stăruirea popoarelor de origine germanică a lăsat, drept urme ale lor, morminte în cari scheletele se găsesc împodobite cu verige de fier, de bronz, de argint și de aur, la brațe și uneori chiar la gît; au lăsat pe alocurea și comori ascunse cu giuvaiere și cu odoare prețioase, printre cari se află asemeni brățări și colane, unele ornate cu săpături și pietrării, altele mai simple, producte ale unei industrie cu totul rudimentare [65].

---

[64] *L. Lindenschmit*, op. cit., prezentă specimene despre toate felurile de verige, uzitate la popoarele germanice, în stampele următoare: Bd. I, Heft VI, Taf. 3, 4; H. VIII, T 5; H. X, T.1; H. XI, T.3; H. XII, T. 6; Bd. II, H. II, T.1; H. III, T.1; H. V, T. 1, 3; H. VI, T.2; H. VII, T. 2; H. X, T. 2; H. XII, T. 4. Tabela Bd.II. H. IX, T. 3, reprezentă brățări și inele de sticlă colorată, ca cele ce se vînd și acum în bîlciuri la noi, dar cari sînt toate găsite prin morminte antice din Germania. Pentru verigele de sticlă vezi: *Bonstetten*, Antiquités suisses, Berne, 1855, I^e^ partie, p. 43; Supplém. 1860, pl. V. *Worsaae*, op. cit., reproduce modele de verige foarte variate, din muzeul de la Copenhaga, tabel. 48, 49, 55, 56, 57, verige din periodul bronzului; 85, 103—104, verige din periodul fierului, adică romane și barbare.

[65] Verigele metalice, întrebuințate de popoarele germanice și scandinave ca ornament al trupului, constituiesc astăzi una din seriile de anticități cele mai bogate și mai variate, în diferite muzee ale Europei. Am pomenit mai sus despre numeroasele cercuri de aur, în diverse mărimi, cingători, colane, brățări și inele, ce s-au adunat în muzeul Ermitagiului din S. Petersburg, culese de prin movilele întinsului imperiu rusesc, și s-au clasat în colecțiunile de anticități ale Sciției și ale Bosforului Cimmeric; am spus că cea mai mare parte din cele dintîiu stau încă nepublicate și nedescrise. Din nenorocire, catalogul cel mare al lui *Gille*, Musée de l'Ermitage imperial; notice sur la formation de ce musée et description des diverses collections qu'il renferme, St. Pétersbourg, 1863, care la pag. 272 și urm., sub titlul: gallerie des objets sibériens, nr. 1—20, face enumerațiunea și descrierea colanelor, brățărilor și diademelor, a rămas neterminat și nedat publicității. Muzeul din Copenhaga este unul din cele mai bogate în verige portative; asemenea și cel din Dublin; apoi colecțiunile din Londra, Paris, Maiența etc. Vom enumera aci principalele publicațiuni, în cari, printre alte felurite anticități barbare, sînt descrise și verige din cele aflate prin morminte și vechi tezaure în coprinsurile Franciei, Elveției, Germaniei, insulelor britanice, regatelor scandinave, Rusiei apusane, Austriei, Ungariei și Transilvaniei; lista s-ar putea adaoge cu mult; dar am ales numai pe cele mai capitale, cu atît mai mult că vom avea adesea ocaziune a reveni asupra operelor ale căror titluri le dăm aci. În fruntea tuturor vom înscrie prețioasa carte postumă a meritosului arheolog elvețian *Frédéric Troyon*, Monuments de l'antiquité dans l'Europe barbare, Lausanne, 1868, în care, la p. 150—167, dă o descriere și o nomenclatură foarte întinsă a verigelor barbare de tot felul, aflate în Europa pînă pe la 1854. Pentru amărunte locale vezi: *L'abbé Cochet*, Le tombeau de Childéric I, Paris, 1859; La Normandie souterraine, Paris, 1855; Sépultures gauloises, romaines, franques et normandes, Paris, 1857; *H. Baudot*, Mémoires sur les sépultures des Barbares de l'époque mérovingienne, découvertes en Bourgogne et principalement à Charnay, Dijon, 1867; *Rigollot*, Recherches historiques sur les peuples de la race teutonique, qui envahirent les Gaules au V-me siècle et sur les caractères des armes, des boucles et des ornements recueillis dans les tombeaux, principalement en Picardie, Amiens, 1850; *Peigné-Delacourt*, Recherches sur la bataille d'Attila en 451, Paris, 1860; *Max. de Ring*, Tombes celtiques de l'Alsace, Strasbourg, 1861—1870; *De Caumont*, articole diverse în revista periodică: Bulletin monumental, precum și numeroase articole de diferiți arheologi în Memoriele societăților de anticari ale Franciei, în Normandia, Picardia, Burgonia etc.; *Baron de Bonstetten*, Recueil d'antiquités suisses, Berne et Lausanne, 1855—1867; *Troyon*, Description des tombeaux de Bel-air près Lausanne; și: Bracelets et agrafes antiques, în Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft, Zürich, 1841 și 1844; Habitations lacustres des temps anciens et modernes, Lausanne, 1860; *F. Keller*, Pfahlbauten in den Schweizer Seen, Zürich, 1866; *L. Lindenschmit*, Das germanische Todtenlager bei Selzen, Mainz, 1848; Die vaterländischen Alterthümer der Fürstlich-Hohenzoller'schen Samlungen zu Sigmaringen, Mainz, 1860; Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit nach den in öffentlichen und Privat-Sammlungen befindlichen Originalien zusammengestellt und herausgegeben von dem Römisch-germanischen Centralmuseum in Mainz, Mainz, 1864—1875; *Wilhelmi*, Beschreibung der vierzehn alten deutschen Todtenhügeln welche in den Jahren 1827 und 1828 bei Pinsheim in Grossfürst. Baden geöffnet wurden, Heidelberg, 1830; *Von Estorff*, Heidnische Alterthümer der Gegend von Uelzen in Königreich Hannover, 1846; *Lisch*, diverse articole în Jahrbücher des Vereins für mecklemburgische Geschichte und Alterthumskunde, Schwerin, 1836—1868; *Bryan Fausset*, Inventarium sepulchrale. An account of some antiquities dug up in the county of Kent, London, 1856; *Th. Wright*, The Celt, the Roman and the Saxon, a history of the early inhabitants of Britain, London, 1861; *Akerman*, Remains of pagan Saxondum, London, 1852; An archeological index to remains of Antiquity of the Celtic, Romano-British and Anglo-Saxon periods, London, 1847; *Roach Smith*, Collectanea antiqua, London, 1843—1856; *Wilde*, A descriptive catalogue of the antiquities in the Museum of the royal Irish Academy, Dublin, 1862; *Wilson*, Prehistoric annals of Scotland, London, 1863; Articole numeroase în revistele arheologice engleze, mai ales în aceea intitulată: Archaeo-

Mai tîrziu, cînd ne vom ocupa cu cercetarea mai de aproape a naturei brățărilor și colanelor pierdute din tezaurul de la Pietroasa, vom reveni asupra formelor și ornamentelor ce se dau verigelor de mînă, celor ornamentate, la popoarele vechimii; deocamdată, ca concluziune a noțiunilor generale ce am crezut de trebuință a da asupra uzului verigelor portative în trecut, ne vom mărgini a recunoaște în veriga simplă de la Pietroasa un colan barbar, *torques*, de forma cea mai simplă, și neputînd a dovedi într-însa nimic mai caracteristic decît modul său de încheiătură, vom arăta că acesta este identic cu al altor trei verige, *torques* și *armillae*, cîte-trele de proveniență barbară, scandinavă sau gotică. Una e o verigă de bronz răsucită, în diametru de 0,21 m, ce s-a găsit într-un mormînt vareg la Kerklingen în Curlandia; alta e o brățară de argint, împletită din trei vergele groase și tot atîtea sîrme răsucite; ea provine din Danemarca și se păstrează în muzeul din Copenhaga; a treia e un colan de aur masiv, cam de aceeași dimensiune cu al nostru, dar gravat pe o muchie cu mici ochiuri. Acest obiect a fost descoperit, la anul 1842, împreună cu un *spinther* de aur întocmai ca al lui Hilderic I, și cu mai multe arme, decorate cu pietrării, tot ca ale regelui merovingian, la Pouan în Șampania, poate chiar pe vestitul cîmp de bătălie, *in campis Mauriacis*, unde, vizigoții și-au măsurat puterea, la 451, cu hordele lui Attila[66].

---

logia; *Worsaae*, Nordiske Oldsager i det kongelige Museum i Kjöbenhavn, ordnede og forklarede, Kjöbenhavn, 1859; *C. Engelhardt*, Thorsbjerg Mosefund, Kragehul Mosefund, Vimose, Kjöbenhavn, 1866—1869; *Madsen*, Antiquités préhistoriques du Danemark. L'âge du bronze, Copenhague, 1869; *Sven Nilsson*, Les habitants primitifs de la Scandinavie, Paris, 1868; Die Ureinwohner des scandinavischen Nordens. I. Das Bronzealter, Hamburg, 1863; *Holmboe*, De prisca re monetaria Norvegiae et de numis aliquot et ornamentis in Norvegia repertis, Christianiae, 1854; *O. Montelius*, La Suède préhistorique, Stockholm, 1874; Sînt și mai multe articole atingătoare, în Mémoires de la Société des antiquaires du Nord; *Dr. F. Kruse*, Necrolivonica oder Alterthümer Liv-, Esth- und Curlands, Dorpat, 1842; *Bähr*, Die Gräber der Liven, Dresden, 1850; *Eichwald*, O czudskich kopiach (rusește), S. Petersburg, 1856; *Tyszkiewicz*, O kurhanach na Litwie i Rusi zachodniej, Berlin, 1868; *Von Sacken*, Das Grabfeld von Hallstatt, Wien, 1868; Leitfaden für Kunde des heidnischen Alterthums mit Beziehung auf die östreichische Länder, Wien, 1865; *Wocel*, Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde, Prag, 1845; Mai multe articole în publicațiunea periodică: Mittheilungen der K. K. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale; *Romer* (Floris), Mürégészeti kalauz különös tekiutettel Magyarorszagra, Pest, 1866 (manual pentru anticitățile Ungariei, cuprinzînd o bibliografie completă a publicațiunilor arheologice locale); *Fr. Müller*, Die Bronzealterthümer, eine Quelle der älteren siebenbürgischen Geschichte, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, Kronstadt, 1858. Sfîrșim această lungă enumerare de cărți, în cari se poate constata uzul verigelor portative la populațiunile Europei barbare, prin o citațiune dintr-un articol de arheologie al d-lui *C. Bolliac* (în ziarul Trompeta Carpaților, nr. 939, din 9/21 septembre 1871); vorbind despre anticitățile găsite la Coliba-vechie de la Slon, în județul Prahova, pe hotarul Transilvaniei, d-lui adaogă: „O brățară dacă de bronz am găsit tot aci; o găsise copiii prin preajma locului; am tot comparat-o și m-am decis a crede că este brățara ce strîngea cămașa femeilor dace pe Coloana Traiană; ea se putea strînge la capete pentru a se ajusta pe braț. Îmi pare rău că nu pot da și desemnul ei aci''. Consultînd reproducerile fotografice ale sculpturelor de pre Columna lui Traian în *W. Froehner*, La Colonne Trajane, d'après le surmoulage exécuté à Rome en 1861—1862, reproduite en phototypographie par G. Arosa, 220 pl. imprimées en couleurs, Paris, 1872, găsim la tabelele VI, VII, 54, 76, 105 și 184, figure de femei dace; ele au într-adevăr dasupra mînii niște dunge cari pot fi brățări, περικάρπια, dar asemeni pot fi și beteliile mînicelor cămașei, unele port însă un fel de cerc oblu, pe susul brațului, între umăr și cot; acelea în adevăr s-ar crede că sînt περιβραχιόνια.

[66] Colanul de la Kerklingen e reprezentat în *Kruse*, Necrolivonica, tab. 41, nr. 3; brățara de argint, în *Worsaae*, Nordiske Oldsager, p. 109, nr. 454; cît despre cercul de aur de la Pouan, el a figurat mai întîiu în: Mémoires de la Société d'agriculture, sciences, arts et belles lettres du département de l'Aube, N. 81 et 82, Troyes, 1842, p. 91. Acolo se vede că obiectele aflate la Pouan, în pămînt, împreună cu oseminte omenești, sînt cele următoare: „1. Un collier en or massif du poids de 84 grammes, figurant un serpent; le col du squelette s'y trouvait engagé; 2. Un bracelet, idem, du poids de 141 grammes, sans ornements, il était fendu dans son milieu et les deux tiges renflées à leur extrémité s'écartaient élastiquement pour recevoir l'avant-bras; 3. Une bague, idem, forme chevalière, du poids de 40 grammes; sur le plat du cabochon on lit en lettres majuscules le mot HEVA gravé en creux; 4. Deux boucles avec ardillon, grande et petite, idem du poids de 118 et 28 grammes, sans ornement; 5. Neuf autres pièces également en or, travaillées avec incrustations de rubis et grenats. Quelques-unes de ces pièces ne sont que des fragments, mais on a pu reconstituer complètement avec les autres les poignées et gardes des deux epées. Le fer de la plus grande est pointu, à deux tranchants et bien qu'amoindri par l'oxidation, il demande pour être manié une certaine vigueur. Le deuxième fer, court et étroit, représente assez bien la dague du moyen-âge. L'or qui a servi a confectionner les bijoux est du plus haut titre; sa valeur intrinsèque excède 2 000 fr.''. Despre aceste prețioase obiecte tractează: *Peigné-Delacourt*, Recherches sur la bataille d'Attila; *Jules Labarte*, Histoire des arts industriels au moyen-âge et à l'époque de la Renaissance, 2e edit., Paris, 1872, p. 269; *Dr. Fr. Bock*, Die Kleinodien des heil. röm. Reiches deutscher Nation, p. 217, tab. 46. Am insistat asupra verigelor și armelor de la Pouan, căci această descoperire de podoabe ale goților ni se arată ca un punct de legătură între tezaurul de la Pietroasa și obiectele aflate în mormîntul franc al lui Hilderic I. Vezi: *L'abbé Cochet*, Tombeau de Childeric I. Obiectele de la Pouan sînt frumos reproduse în *A. Guissen*, Portefeuille archéologique de la Champagne, Bar-sur-Aube, 1861, t. XI Antiquités, pl. I.

Dintre aceste trei obiecte însă, veriga de aur de la Pietroasa se deosebește prin lipsa-i absolută de orice ornamentațiune și printr-o lucrare cu totul grosolană și primitivă; tocmai de aceea, punînd cineva în comparațiune simplitatea și imperfecțiunile ei, cu gradul de artă ce domnește în celelalte obiecte cari compun tezaurul nostru, i-ar veni să crează că numai respectul datorit vechimii unor asemeni verige a făcut pe ultimii posesori ai comoarei să păstreze un obiect de o lucrare așa de rudimentară, printre atîtea vase și giuvaiere lucrate cu o măiestrie și cu un gust, cari învederează o cultură mult mai dezvoltată și mai bine caracterizată.

Este un fapt atestat de tradițiunile scrise ale nordului că, în templele păgîne din acele locuri, idolii zeilor erau împodobiți cu mari cercuri de aur; acest uz se păstră pînă în ultimii timpi ai păgînismului, căci în al X-lea secol, cînd piratul de neam regal Olaf Tryggwäson, de curînd creștinat, jăfui un templu păgînesc, prada lui cea mai scumpă fu o verigă mare de aur, pe care o trămise în dar regelui Norvegiei[67]; apoi o istorie, tot de pe acei timpi, povestește că un oarecare Hakon, om puternic și priceput, voind să se încredințeze de sprijinul zeilor într-o întreprindere navală a amicului său Sigmund, intră cu dînsul în templu, stătu mult timp închinat dinaintea idolului, care avea la mînă o brățară groasă de aur, și după aceea, cerîndu-i acea podoabă ca un semn de învoire, se sili a-i o smulge; dar zeița se împotrivi mai întîiu, și numai după ce amîndoi hrăpitorii ei închinători vărsară multe lacrimi și-i aduseră la poale argint îndestul, ea se îndură să scape din mînă veriga de aur, pe care Sigmund o luă cu sine ca să-i fie de bun augur[68].

Totuși, dacă veriga cea subțire și informă de la Pietroasa ar părea prea neînsemnată, ca greutate și ca lucrare, pentru a satisface niște obiceie așa de sumptuoase ale zeilor și ale puternicilor din trecut, apoi ar fi iarăși permis a crede că dînsa va fi avut o destinațiune mai puțin nobilă, dar mai practică. S-a zis în privința verigei a doua de la Pietroasa, cea despre care vom avea a vorbi în urma aceștia, că ea ar fi servit spre a aduna împreună mai multe cupe, trecute cu toarta prin cercul ei. S-au aflat în adevăr antice cercuri, mai subțiri și de bronz, de cari erau atîrnate diferite unelte casnice, pentru uzul băilor (brice, scobitori, răzuitori sau *strigillae*, oglinzi, șipuri de alifie, *unguentaria*) sau pentru întreținerea focului (scăpărători, clește, lopățele)[69]. Oare n-ar fi ca și cercurile de aur de la Pietroasa, cele simple, așa de puțin îngrijite ca fabricațiune, să fi fost întrebuințate în vreun templu, unde totul era de aur și de nestemate, spre a păstra, adunate la un loc, mici unelte ale cultului?

Dar, spre a nu ne rătăci prin ipoteze, să trecem îndată la descrierea unui alt obiect din tezaur.

VERIGA CU INSCRIPȚIUNE *(ARMILLA)*

A doua verigă păstrată, deși n-are nimic așa însemnat în structura ei, este poate obiectul cel mai interesant al tezaurului de la Pietroasa din punctul de vedere istoric, de vreme ce numai ea poartă o inscripțiune, și prin urmare, mai mult decît orice indiciu artistic, poate înlesni, cu oarecare preciziune determinarea epocei și a proveninței obiectelor mai prețioase ce o însoțeau. Scăpată fără vătămare din nevoile ce a încercat tezaurul la 1838, ea fu cel din urmă din obiectele regăsite după furtul de la noembre 1875, și cînd agenții poliției o reaflară la un argintar din București, ea era cu totul sfărîmată: căpătîele amîndouă îi lipseau și partea centrală era ruptă în două, chiar la mijlocul inscripțiunii. Vom descri-o astfel cum era mai nainte de această nereparabilă degradare și astfel cum se prezentă în desemnul făcut pe cînd se afla încă în stare bună.

Era dar formată dintr-o vargă cilindrică de aur plin, ca de 0,40 m în lungime, care se subția puțin către căpătîe, și a cării grosime de 0,012 m la mijloc, abia lăsa cercului ceva elasticitate; diametrul total al verigei era de 0,153 m. La ambele capete ale verigei, o sîrmă de aur, sucită de 15 şi 16 ori în spirală strînsă, întărea chiotoarea, care se compunea: de o parte, dintr-un mic còpil, format prin sucitura în afară a vergei supţiate; iar de altă parte, dintr-o copcă sau ochi rotund, în care încăpea còpilul şi care fusese scobit în căpătîiul lărgit şi turtit al vergei; ca să alunece mai lesne còpilul în ochiu, i se crestase pe muchia copcei un mic sghiab, după măsura lui. Acum amîndouă căpătîele cu spiralele lor de sîrmă şi cu întreagă chiotoarea au dispărut, reducîndu-se toată veriga la două fragmente, unul de 0,100 m şi cellalt de 0,085 m, adică cu totul 0,185 m, mai puţin de jumătate de ceea ce era.

---

[67] Olafs Saga Trygwäsonar af *Oddi Snorrasyni*, c. 65, în Fornmanna Sögur. X, Kjöbenhavn, 1820; *Kruse*, Necrolivonica, Beilage C, p. 7.

[68] *Sveinbjörnis Egilssonii* historia Olavi Tryggwii filii, c. 185, în Scripta historica Islandorum ex vetere sermone latine reddita, Hafniae, 1828, t. II, p. 99: „Tum fanum adeunt, satrapa ante simulacrum eius toto corpore humi se prostravit, ibique diu iacuit; simulacrum valde ornatum erat, armillamque crassam in brachio habuit. Satrapa surgens annulum apprehendit brachio deae detrahere conatur. Visa vero Sigmundo est carpum adducere. Satrapa fatur: Haud propitiam tibi se praebet, Sigmunde! Nescio, an te cum ea in gratiam reducere queam; huius vero rei indicium est, si, quem brachio gestat, annulum nobiscum communicare velit. Tum satrapa, multo sumpto argento et in scamno apposito, ipse denuo se in pavimentum prostravit. Sigmundus animadvertit, eum in lacrimas effundi; cum vero surrexisset, annulum apprehendit, quem illa manu demisit. Satrapa annulum Sigmundo tradidit et fatus est: hunc tibi annulum do, secundae fortunae pignus, quem tu nunquam abalienato, quod et Sigmunds pollicitus est''. *Mallet*, Introduction à l'histoire du Danemark où l'on traite de la religion, des lois, des mœurs et des usages des anciens Danois, Copenhague, 1755, p. 91.

[69] Asemeni cercuri s-au găsit și în Pompei: *Roux et Barré*, Hercul. et Pomp., t. VII, pl. 87, și în Danemarca: *Worsaae*, Nordiske Oldsager, p. 60, nr. 269; *Villemin*, Choix de costumes des peuples de l'antiquité, Paris, 1802, t. I, pl. 87, fig. 261, 262, 263, reprezentă mai multe cercuri de felul acesta.

Astfel cum se afla mai nainte, această verigă, precum am mai spus, era una din bucăţile cele mai însemnate ale colecţiunii, întru aceea că ea conţine singura inscripţiune ce se află astăzi pe giuvaerele comoarei de la Pietroasa. Nu ne putem plînge îndestul despre pierderea unei a doua verige, asemenea cu aceasta, care, după spusa descoperitorilor tezaurului, ar fi avut şi dînsa o inscripţiune, văzută însă numai de acei oameni cu totul nepricepuţi.

Marele folos ce se poate trage din studiul adîncit al celei rămase, pentru a alege dintr-însa noţiuni precise sau cel puţin inducţiuni autorizate asupra întregului tezaur, ne îndeamnă a prezenta aci un rezumat al părerilor cari, de la 1838 încoace, s-au emis asupra mult interesantei inscripţiuni de pe veriga de aur de la Pietroasa.

Încă din primii ani ai descoperirii, de la martiu 1840, banul Mihalache Ghica comunicase directorului de la Cabinetul de antice din Viena, răposatului Iosef Arneth, o transcripţiune de pe caracterele săpate pe singura din cele *două verigi cu slove*, care scăpase de destrucţiune. Arneth o trămise apoi la învăţaţii din Roma, cari compuneau Institutul de corespondenţă arheologică. Tot atunci însă Billecocq, consul francez din Bucureşti, adresa lui St. Marc-Girardin scrisoarea sa asupra tezaurului de la Pietroasa, şi la 22 maiu 1840 Academia de inscripţiuni şi belle-litere din Paris luă cunoştinţă atît despre dînsa, cît şi despre desemnele ce o însoţeau. E probabil că acele desemne prezentau inscripţiunea tot într-astfel cum a fost trămisă lui Arneth şi mai apoi publicată de dînsul.

Se pare că în sînul corpului de savanţi de la Paris s-ar fi emis oarecari apreciaţiuni asupra anticităţilor de la Pietroasa; după indicaţiunile lui Billecocq, se vede că academicul Berger de Xivrey ar fi luat o parte activă la aceste apreţuiri şi ar fi redactat asupra unora din obiecte o notiţă, care a ajuns la cunoştinţa persoanelor ce, în Bucureşti şi în Iaşi, se interesau de minunatul tezaur, aflat de curînd în ţările române. Dar Berger de Xivrey n-a tipărit nimic sub numele său asupra tezaurului, şi este cu neputinţă a alege dacă prima cercare de a citi şi de a interpreta inscripţiunea de pe verigă s-a făcut în sînul Academiei din Paris, sau dacă trebue s-o atribuim elenistului Gr. Pappadopolu din Bucureşti, care negreşit pe acel timp s-a ocupat mult de aceste anticităţi [70]; totuşi, de pe atunci a născut părerea cum că semnele inscripţiunii erau elenice, scrise cu neîngrijire, şi că în ele s-ar descifra invocaţiunea bacchică: χαῖρε καὶ πίνε — „veseleşte-te şi bea" [71].

E învederat că a trebuit să se nesocotească cu totul formele uzuale ale alfabetului elen, epigrafic şi cursiv, ba chiar şi cele mai insolite ale caracterelor arhaice, ca să se poată închipui, prin semnele inscripţiunii de la Pietroasa, cele douăsprezece sau treisprezece litere greceşti cari întocmesc cuvintele χαῖρε καὶ πίνε ori πεῖνε. O discusiune mai de-amăruntă spre a răsturna o asemenea ipoteză ar fi, astăzi şi aci, o superfluitate fără de nici un temei [72].

Revenind dar îndată la simplul istoric al inscripţiunii noastre, vom constata că pentru prima oară această semeaţă şi fantastică interpretaţiune a ei a ieşit de sub teasc la 1841, în articolul publicat de G. Asaki în revista din Iaşi intitulată *Spicuitorul moldo-român* [73].

Acolo găsim întru ceea ce priveşte inscripţiunea de pe verigă, cuvintele următoare, pe cari le transcriem în stilul cam confuz al textului român, ce ni se pare a fi o rea traducere de pe cel francez: „încît pentru literele săpate pe unul din cercurile cele mari, ce coprind o urare bacchică χαῖρε καὶ πίνε (cea întîi slovă a cuvîntului din urmă fiind scrisă prin un ipsilon sau iota, este un fel de greşeală ce se vede chiar şi în cele mai bune manuscrise) trebue a mărturisi, că locul acestei inscripţiuni ar fi mult mai potrivit pe cupă decît pe cerc sau verigă; această împrejurare se poate însă explica, presupunînd că veriga, ce se închide şi deschide, ar fi fost trecută în toartele mai multor cupe spre a le uni la un loc, şi în acest chip putea înfăţişa împreună dănuitorului toate cupele pentru oarecare număr de oaspeţi".

Cu doi ani în urmă, la 1843, reverendul Pater Secchi, învăţatul iezuit, făcea Institutului arheologic din Roma, în şedinţa de la 19 mai, o comunicaţiune privitoare la această verigă, în care vorbea de „o zgardă de aur aflată în Valahia, pe care se citeşte o inscripţiune *euganică clară* şi *neîndoioasă*", şi d-sa nu putea explica aflarea unui asemenea obiect în depărtatele regiuni ale României, decît închipuind că zgarda a fost dusă acolo de vreun animal, cîne sau cerb, scăpat dintr-un templu antic al Italiei septentrionale [74]. Micali, în publicaţiunea sa „Monumenti inediti", vorbi şi dînsul, la 1844, de această verigă, căria îi dete numirea de *torques* sau κρίκος, deşi e cu mult prea îngustă spre a se purta la gît; iată cum se exprimă el: „Ea n-are nimic rar în forma sa; dar foarte rară o face să fie inscripţiunea care stă gravată pe dînsa, precum se vede pe desemnul alăturat, şi care este întunecată la înţeles, deşi caracterele au forme oarecum asemănate cu cele euganice, mai ales e de observat multiplicitatea consoanei V sau ꟻ, altmintrelea zis *digamma*. Altora mai vrednici le las interpretarea acestei epigrafie" [75].

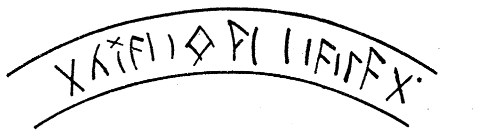

Micali crede că această verigă, al cării desemn i se comunicase de Arneth, se afla în Cabinetul de antice din Viena, şi aceeaşi eroare a fost reprodusă de dd. Emil Braun [76] şi Wieseler [77]. Arneth îndreptă acea greşeală în cartea sa asupra anticităţilor de aur şi de argint din Cabinetul de la Viena [78]; dar fiind şi dînsul rău informat prin a doua descripţiune a tezaurului, ce primi, la decembre 1847, de la Anton Kurz din Brașov, el admise că se află în București două inscripțiuni săpate pe două diferite verigi de la Pietroasa, din cari una ar fi zicînd, limpede și curat, pe limba elenă: χαῖρε καὶ πίνε, precum crezuse Asaki și poate Berger de Xivrey, iar cealaltă ar fi nedescifrabilă, deși scrisă cu caractere pe cari r.p. Secchi le credea, fără să se îndoiască cîtuși de puțin, euganice sau pelasge. Această credință falsă despre o îndoită inscripțiune s-a propagat în toate publicațiunile posterioare, cari au pomenit în treacăt despre tezaurul de la Pietroasa, și chiar d-l Mommsen [79] a crezut că se poate atribui inscripțiunii declarate nedescifrabilă un înțeles identic cu acela al inscripțiunii presupuse elenă.

---

[70] Trebuie însă să recunoaştem că în discursul său asupra „Elenismului în România", publicat în Atena la 1859, *Gr. Pappadopulo*, descriind obiectele din tezaurul de la Pietroasa, spune că pe această verigă era o inscripţiune „care *nu s-a citit* şi se vede a fi prea antică", p. 32 din traduc. română.

[71] Din scrisoarea lui Billecocq către St. Marc-Girardin se vede că această interpretaţiune nu era cunoscută pe atunci în Bucureşti: „Sur l'un des anneaux dont je vous envoie le dessin, se trouve une inscription qui pourrait être un indice précieux; mais, *bien qu'elle fut en langue grecque*, chacun dans les deux principautés eut la modestie de se déclarer incompétent pour la solution de l'énigme. A Vienne même, où la reproduction lithographique de ces dessins a été ordonnée, l'inscription a été déclarée indéchiffrable; mais je pense qu'elle pourra être lue à Paris, à l'Institut". L'Illustration, journal universel, Paris, 1848, nr. 288.

[72] O simplă ochire asupra articolului în care d-l *Fr. Lenormand* a rezumat aşa de bine tot ce se atinge despre alfabetele elene şi italice, în Dictionnaire des antiquités grecques et romaines de *Daremberg et Saglio*, Paris, 1873, p. 188—218, va răsturna orice bănuială cum că semnele de pre veriga de la Pietroasa ar aparţine vreuneia din numeroasele varietăţi ale scrisorii grecilor sau italioţilor. Vezi mai ales tabelele de la fig. 231, 232 şi 237.

[73] Spicuitorul moldo-român, nr. 3, iuliu, august, septembre, p. 67; textul francez mai corect tipărit se află în L'Illustration din 1848, nr. 288, astfel precum îl transcriem aci: „Quant aux caractères gravés sur un des grands anneaux, s'il faut y lire la salutation bacchique χαῖρε καὶ πίνε (la première syllabe de ce dernier mot étant écrite par un *epsilon* et un *ĩota*, genre de faute qui se rencontre même dans de fort bons manuscrits), on doit avouer que la place de cette inscription serait bien plus naturelle sur la coupe que sur le cercle ou anneau; mais j'expliquerai cette bizarre circonstance, en supposant que cet anneau, qui peut s'ouvrir et se fermer, était passé dans les anses de plusieurs coupes et servait à les réunir, de manière a pouvoir offrir toutes ensemble au donataire les coups d'un certain nombre de convives". Desemnul verigei, care însoţeşte articolul lui Asaki din Spicuitor, reprezentă inscripţiunea în miniatură; el pare a fi servit pentru reproducerea ei în ziarul francez L'Illustration din 1848, şi prin urmare şi în Voyage illustré al lui *Ad. Joanne*.

[74] Bollettino dell'Istituto di corrispondenza archeologica per l'anno 1843, Roma, p. 92: „Comminciò quindi il rev. p. Secchi il lucido <memoriale> d'una collana d'oro trovata in Vallachia, su cui leggesi una chiara ed indubitata iscrizione euganea. Esternò però la sagace e probabile conghiettura che tale collana forse abbia appartenuto a qualche animale che fuggitivo la portasse nelle selve di quel lontano paese in cui si scoprì".

[75] *Giuseppe Micali*, Monumenti inediti a illustrazione della storia degli antichi popoli italiani, Firenze, 1844, 2 vol. in 8°, con atlante in fol. di 60 tavole, p. 337 e tav. LIII. Veriga de la Pietroasa e reprezentată în mărime naturală. Inscripţiunea, pe care o reproducem în text, conţine toate erorile de transcripţiune ce se găsesc la Asaki, Arneth şi Billecocq. Din Micali a luat aceleaşi indicaţiuni greşite *Ar. Fabretti*, Corpus inscriptionum italicarum antiquioris aevi, ordine geographico digestum, Turin, 1867, p. VIII.

[76] Annali dell'Istituto archeologico di Roma, 1843. Sopra i monumenti inediti dichiarati da G. Micali, p. 365: „la collana d'oro rinvenuta nel 1838 in Vallachia, tra Giurgevo e Brailov. Ora tutto è riunito nell' I. R. Museo di Vienna. Prima nel confronto istituito felicemente tra i reditti elmi (trovati nel 1812 tra Marburgo e Rodkersburgo) e questa collana per cui propone la denominazione di κρίκος, il rev. p. Secchi avea esternato la sagace conghiettura, possa aver sifatto vezzo appartenuto a qualche animale che fuggitosi abbia portato la leggenda euganea in lontane parti. Cervi sagri a Diana portavano simili fregi, secondo si sà ora, per altro e più verosimile di vedere in questa gemma un gallico torque, di cui pochi esempi peranche si conoscono, cioè uno presso il cav. Campana e l'altro nel ducal Museo di Parma". — „κρίκος appella Diodoro (V, 27) propriamente siffati cerchi o collari, di fogia barbarica, che i Galli portavano al collo; nè dessi erano i soli che lo costumassero. Il Museo ducale di Parma, e quello del sig. cav. Campana in Roma, possedano alcuni di questi collari parimente in oro, provenienti dall'alta Italia, già terra gallica cisalpina".

[77] Gelehrt. Anzeiger, Göttingen, 1847, p. 12.

[78] *I. Arneth*, Die antiken Gold- und Silber-Monumente, p. 13, nota 4, şi p. 86, unde zice: „Der wesentlichste Unterschied zwischen den Mittheilungen des Fürsten Michael Ghica vom März 1840 und des Herrn Kurz aus Kron-

Cu toate acestea, de mult timp încă, preutul protestant Thalson de la Alba Iulia recunoscuse insuficiența unei asemeni interpretațiuni și bănuise, în mod cu totul ipotetic, că inscripțiunea ar fi în limba hunică [80]. Onoarea de a fi nimerit adevărata natură a caracterelor înscrise pe veriga de la Pietroasa se cuvine d-lui Julius Zacher din Halle. Cu toate greșelele transcripțiunii date de Arneth, d-sa putu să citească în *rune*, zise pînă atunci *anglo-saxone*, iar de d-lui recunoscute ca adevărat *gotice* și asemuite cu acelea de pre cornul de aur de la Tondern în Danemarca și de pre bracteatele, sau monete cu o singură față, aflate la Schonen în Svedia, putu zicem, să citească în semnele următoare:

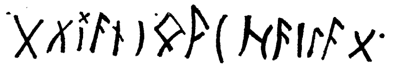

seria de rune: ᚷ .. ᚨᚾᛁᛟᚹᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ

cari corespund cu literele: *g..aniovi hailag*

Din acestea, d-lui se mărgini a alege înțelesul lămurit al cuvîntului final *hailag* (sînțit, consacrat), sub o formă gotică corectă și cu totul apropiată unei verige cu destinațiune votivă [81]. După îndemnul d-lui Zacher, guvernul prusian ceru să se facă o reproducere galvanoplastică a verigei, care se și dete în cercetarea d-lor J. Haupt, Iacob și Wilhelm Grimm:

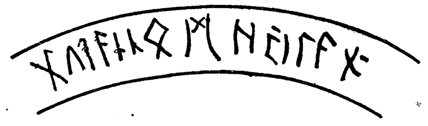

Acesta din urmă făcu în astă privință, o comunicațiune Academiei științelor din Berlin în ședința de la 4 decembre 1856[82]. Spre a determina înțelesul inscripțiunii, învățatul academic, uzînd de cea mai arbitrară libertate, suprimă cele două litere de la capete, ᚷ, pe cari le luă drept cruci sau semne ornamentative, și citi vorbele: +ᚢᛏᚨᚾ ᚾᛟᚹᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨ+ „+ utan nothi haila+", pe cari le explică ca o urare de fericire: „Scutit de necazuri, noroc!" Asemeni urări se găsesc la poeți germani din al XII-lea secol. Așadar, nici forma runelor, nici a cuvintelor, nu se părură ilustrului filolog a se urca pînă la goți; în ochii săi, epoca prezumată a acestui monument epigrafic, pripășit, crede el, pînă în România, prin prădări mai tîrzii de război, ar fi cel mult timpii primitivi ai formării dialectului tudesc (alt-hoch-deutsch)[83], poate chiar al VI-lea secol din era noastră, deși este dovedit că runele au fost întrebuințate, deopotrivă cu literele gotice de origine greacă, pînă și în al XI-lea secol.

La 1857, mai mulți învățați își deprinseră răbdarea și sagacitatea cu elucidarea inscripțiunii de la Pietroasa, care acum intrase definitiv în adevăratul ei mijloc, adică printre enigmele literaturei runice. D-l Massmann [84], restituind o valoare fonetică tuturor semnelor d-a rîndul, dar împreunînd pe al nouălea ᚹ, *v*, cu al zecelea ᛁ, *i*, spre a face din ele o singură literă, adică un ⋈ sau *m* runic, și închipuind, ca și Grimm, pe al șaselea ᚽ, *i*, ca identic cu al cincilea ᚾ, *n*, formă cuvintele: ᚷᚢᛏᚨᚾᚾᛟ⋈ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ „*Gutannôm hailag*". Întemeiat apoi pe marele preț al aurăriei și al pietrărielor din comoara de la Pietroasa, pe ruinele de clădiri ce se află în partea locului, în sfîrșit chiar pe bogăția verigei care poartă inscripțiunea, adevărată „*uu*untanê bougâ *ch*eisuringû gitân", adică „brățară încovoiată făcută din bani de aur", după cum zice vechiul cîntec tudesc, d-l Massmann crezu că dînsa s-a dedicat anticului templu gotic de la Pietroasa, ca un tribut, *annôm*, nevătămat sau consînțit, *hailag*, plătit goților, *Gut* (*Gutannôm*, prin alipire uzitată în limba gotică) de către greci, de către împărații bizantini [85].

D-l Lauth [86] citi asemenea toate literele ca rune, și alătură pe aceleași două: *vên-runa* ᚹ și *is-runa* ᛁ, spre a forma din ele, nu un *man-runa* ⋈, ca d-l Massmann, ci un *dag-runa*, ⋈ [87], ceea ce-i dete la citire: ᚷᚢᛏᚨᚾᛁ ᛟ⋈ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ „*Gutani ôd hailag*". D-lui arătă că *Gutani* nu poate fi altceva decît numele zeului *Wodan* sau Odin, căruia s-a dat o intonațiune aspră la început, *Gu* în loc de *Wo*, și o terminațiune de dativ sau de genitiv în *i*, după imitațiunea limbei grece, Διΐ, sau a latinei, *Votani*. Cuvîntul de la mijloc este *ôd*, însemnînd *proprietate*, precum în *all-od*, *kleinod*. În fine, d-l Lauth văzu în *hailag* un substantiv neutru însemnînd *un obiect sînțit*. Astfel dar, după părerea d-lui, veriga s-ar denumi însăși prin inscripțiunea ei ca un „obiect sînțit proprietate a lui Odin".

Interpretațiunile d-lor Massmann și Lauth deteră pricină la diferite dezbateri; d-l prof. C. Petersen din Hamburg, într-o broșură asupra unui inel de aur cu inscripțiunea

---

stadt vom 25 December 1847 besteht darin: Herr Kurz schildert den Fundort etwas genauer, gibt in der schriftlichen Erklärung des Fundes eine Inschrift, von welcher der Fürst nicht Erwähnung macht, und die äusserst wichtig ist; es ist nämlich die griechische Inschrift auf der Torques, Beilage VI, 3: χαῖρε καὶ πίνε, von welcher, wie von der (euganeischen) welche sich auf Torques, Beilage VI, 2, vorfindet, eine Durchpausung sehr erwünscht wäre."

[79] *Th. Mommsen*, Die nord-etruskischen Alphabete auf Inschriften und Münzen, in Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft, Zürich, 1863, p. 215.

[80] *Arneth*, op. cit., p. 86, în descrierea obiectelor de la Pietroasa, trămisă de A. Kurz, se citește: „Ein Goldring von gleicher Grösse und Dicke, mit nachstehender, schon etwas schwer zu unterscheidender Schrift, welche den pelasgischen oder auch den euganeischen Charakteren gleichen, die jedoch Herr Thalson aus Karlsburg für hunnisch erklärt, und nach seiner Weise, sinnreich zwar, aber fern von aller kritischen Ueberzeugung, gelesen hat."

[81] *Julius Zacher*, Das gothische Alphabet Vulfilas und das Runenalphabet. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung, Leipzig, 1855, p. 44–50. La p. 46 e reprodusă inscripțiunea de două ori, de pre Arneth; prima reproducere, în mărime naturală, e cea din textul lui Arneth, p. 86, pe care am decopiat-o aci; a doua e o reducțiune astfel cum [nu] se află în stampele din Spicuitorul moldo-român, din Gold- und Silber-Monum. și din Illustration.

[82] Monatsberichte der Königlichen Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1856, 4 Dezember, p. 602: „Etwas gothisches ist hier nicht zu finden, vielmehr sind es ganz entschieden altdeutsche Worte: *ûtan* ist die altsächsische und angel-sächsische Form für das althochdeutsche *ûzan* mit dem Dativ nôþi. Die form *heila* merkt Graff (Sprachschatz 4.873) neben der gewöhnlichen *hailî* an. *Glück, frei von Bedrängniss* ist also die Inschrift zu übersetzen, die für einen Goldring, vielleicht ein werthvolles Geschenk, gewiss ein passender Spruch war. Aehnliche Wünsche finden sich bei den Dichtern des XIII-ten Jahrhunderts: *Got, füge in Heil und Ehre* (Jwein 1991); *Gelücke in Heil gebe* (Perzival, 450, 25); *Got gebe dir Hei* (Gottfrieds Tristan, 63, 38)". Transcripțiunea galvanoplastică a inscripțiunii de la Pietroasa, care însoțește tipărirea acestei comunicațiuni academice, este, precum se vede și în textul nostru, cu mult mai asemănată cu originalul decît cele ce fusese publicate mai nainte; ea însă tot prezentă oarecari lipsuri și imperfecțiuni. Inscripțiunea de la Pietroasa a fost publicată și în Leipziger Illustrierte Zeitung, nr. 212, de către consulul prusian d-l *Neugebauer*.

[83] Se știe că limbile de origină germanică se împart în mai multe dialecte vechi și moderne, cari au urmat unele altora în cursul secolilor. Cele mai de căpetenie sînt: dialectul *gotic* sau *moeso-gotic*, care s-a vorbit de anticii goți și în care Ulphilas, în al IV-lea secol a tradus sîntele scripture; dialectul *saxonic* (alt-nieder-deutsch) cu ramificațiunile sale antice saxon și anglo-saxon, din care s-au format limbile frizonă, flamandă, olandeză și engleză; dialectul *tudesc* (alt-hoch-deutsch), care era încă uzitat în părțile apusane ale Germaniei în al VIII-lea secol, transformîndu-se apoi în dialect *allamanic* (mittel-hoch-deutsch), în care sînt scrise poemele germane Nibelungen și ale Minnesaengerilor, și devenit în fine, de la Luther încoace, limba germană modernă; dialectul *norric* sau *nordic*, vorbit și scris în părțile scandinave, cu literatura lor specială, cu Edda și Saga ale vechilor scalzi și din care au ieșit limbile moderne islandeză, daneză și svedeză. *Iacob Grimm*, Geschichte der deutschen Sprache, 2te Aufl. Leipzig, 1858, XXXI; *Régnier*, Recherches sur l'histoire des langues germaniques et sur les modifications qu'elles ont éprouvées depuis le milieu du IVe siècle jusqu'à nos jours, în al III-lea vol. din Mémoires présentés par divers savants à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 1853, p. 276 et sq.

[84] *H. F. Massmann*, Der Bukarester Runenring, în Germania, Vierteljahresschrift für deutsche Alterthumskunde, herausgegeben von Fr. Pfeiffer, II-er Jahrgang, 2-tes Heft, Stuttgart, 1857, p 209–218.

[85] Darurile ce împărații bizantini și supușii lor făceau goților, vecini adesea amenințători pentru dînșii, sînt atestate de istorie; chiar împăratul Alexandru Sever a cumpărat cu bani pacea de la ei; la 471 regele ostrogot Teodoric ceru și obținu de la împăratul Leon un tribut anual de 2000 libre de aur, și mai tîrziu guvernul bizantin plătea gepizilor din Dacia un dar anual. *Iornandis*, De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis, 4: „nam Gepidae Hunnorum sibi sedes viribus vindicantes, totius Daciae fines velut victores potiti, nihil aliud a Romano imperio, nisi pacem et annua solennia, ut strenui viri, amica pactione postulavere. Quod et libens tunc annuit imperator, et usque nunc consuetum donum est."

[86] *Franz Joseph Lauth*, Das germanische Runen-Fudark aus den Quellen kritisch erschlossen und nebst einigen Denkmälern zum ersten Male erklärt. Ein sprachwissenschaftlicher Beitrag zur ältesten Culturgeschichte des europäischen Central-Volkes. Mit einer lithograph. Tafel, München, 1857, p. 76–81, X.Der goldene Ring von Bukarest.

[87] Semnele runelor *man*, m, și *dag*, d, se cam confundă în scrierea zisă *anglo-saxonă*, fiind amîndouă compuse din două linie verticale, între cari se încrucișează pieziș, în diverse moduri, două alte mici linie. Asemenea este de observat puțina diferență de formă care face a se confunda runa *vên*, v, cu runa *thorn*, th, a cării pronunciațiune se vede a fi fost a literei elene Θ sau a englezescului *th*, pe cînd runa *tîr* reprezenta pe simplul *t*.

THEBAL CVTTANI, aflat în vechiul Lübeck [88], se servi cu ale celui din urmă spre a explica ultimul cuvînt, întocmai precum d-l Lauth explicase pe ᚷᚢᛏᚨᚾᛁ de pe veriga de la Pietroasa. Prof. C. Müllenhoff din Kiel, care și dînsul tractase cu succes despre cestiunea runelor [89], se declară, din contra, pentru interpretațiunea d-lui Massmann, respingînd concluziunile adoptate de d-l Petersen în privința numelui lui *Gutan* sau *Wodan*, concluziuni pe cari însă venise oarecum a le întări fostul pastor luteran din București, d-l Rudolf Neumeister, în cuvîntările ce d-sa rosti asupra tezaurului de la Pietroasa în sînul societății zisă *Gustav-Adolf-Verein* din Lübeck. Dar vom reveni mai tîrziu cu de-amăruntul asupra ingenioaselor lecture propuse de d-l Neumeister pentru inscripțiunea runică din muzeul nostru.

Să constatăm încă mai întîiu că, la 1861, d-l prof. Franz Dietrich din Marburg, reformînd explicările predecesorilor săi imediați, atribui literei a opta valoarea unui ᚦ, *th* runic, precum făcuse mai nainte Grimm, și adoptă citirea : ᚷᚢᛏᚨᚾᛁᛟ ᚦᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ , „*Gutaniothihailag*". Împărțind fraza într-astfel : *Guta-niothi-hailag*, el îi dete înțelesul de : *divino cultui sacer* (consacrat cultului divin sau *dem Götterbedürfniss heilig*). D-sa văzu în cuvîntul *niothi* o formă dativă a zicerii tudesce, și nu gotice, *niot* (trebuință, lucru trebuitor, *Noth* în limba germană modernă), pe care îl uni cu numirea divinității, ᚷᚢᛏᚨ , *Guta*, în loc de ᚷᚢᚦᚨ, *Gutha*, și cu o vie perspicacitate de filolog-anticar, atribui verigei noastre de aur întrebuințarea sacramentală ce se uzita în cazuri de jurăminte solemne la vechii germani [90]. Cu cîțiva ani în urmă, d-l Dietrich modifică puțin interpretațiunea cuvintelor și, adoptînd vederile d-lui Massmann pentru cuvîntul *Guta*, dete epigrafului de pe veriga consînțită înțelesul de : „consacrat la trebuințele goților" (*dem Gothen-bedürfniss heilig*)[91].

Ceva mai nainte, pe la 1862, răposatul C. C. Rafn, neobositul secretar al Societății Anticarilor Nordului, îmi ceru din Copenhaga și dobîndi o transcripțiune foarte exactă a acestei inscripțiuni ; dar nu pot ști, dacă el a tras vreun folos dintr-însa înaintea morții sale [92]. Ca compensațiune, d-l George Stephens, în splendida sa publicațiune asupra monumentelor runice, pe lîngă o frumoasă reproducere coloriată a verigei de la Pietroasa, comunicată d-sale de un consul englez, a dat și o interpretațiune a cuvintelor scrise, osebită și de cea din urmă a d-lui Dietrich, întru aceea că restitue caracterului al optulea valoarea unei *ven-runa* ᚹ și, citind cuvintele astfel împărțite, adică : ᚷᚢᛏᚨᚾᛁᛟᚹᛁᚺᚨᛁᛚᚨᚷ , *gutaenio wi haeïlaeg*, recunoaște în zicerea *wi* sau *wih*(*weihe*) o ființă sau un loc consacrat, adică *zeu* or *templu*, și prin urmare traduce : „La al goților templu dănuit" (dedicated to the temple of the Goths). D-lui pretinde că epoca dedicării acestui giuvaier, pe care de altmintrelea îl crede a fi fost un ornament de gît, *necklace*, nu poate fi alta decît timpul pe cînd goții începură a năvăli în Dacia, adică cel mult a doua jumătate a secolului al II⟨-lea⟩ după Christos [93].

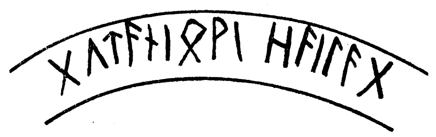

Nu avem știre a se fi încercat mai în urmă și alte mai noue explicări ale inscripțiunii de la Pietroasa ; destul ne este a fi stabilit cu deplină siguranță, prin afirmarea atîtor filologi experimentați ai țerilor germanice, că caracterele de pre veriga muzeului nostru sînt netăgăduit de acele litere străvechi ale popoarelor teutonice, numite la ei *rune*, după cum atestă, încă din al VI-lea secol, poetul latin Venantius Fortunatus, episcop la Poitiers :

„barbara fraxineis pingatur *runa* tabellis
quodque papyrus agit virgula plane valet"[94]

și despre care, după toată probabilitatea, pomenea și Tacit cînd vorbea despre scrierea tăinuită a germanilor [95]. Aceste caractere misterioase, cu cari popoarele nordice se serviră, în inscripțiuni pe piatră, pe metal, pe os, pe lemn, pe piele și pe hîrtie, chiar pînă în al XI-lea secol creștin, luară în diferite epoce și regiuni forme diverse, printre cari critica modernă de pe la începutul secolului nostru a crezut, poate cu prea multă ușurință, a fi distins două specie mai caracteristice, ce au și primit, nu tocmai pe dreptate, denumirile de : *rune nordice* și *rune anglo-saxone* [96]. Mai mult de felul acestor din urmă sînt, după părerea tuturor, runele inscripțiunii de la Pietroasa, precum și altele ale mai multor inscripțiuni din Ungaria, Germania, Scandinavia, Anglia și Francia, cari toate se report la popoarele germanice ce au cutrierat Europa în secolii invaziunilor [97]. Cu mult anterioare literelor pe cari, în al IV-lea secol, Ulfilas, episcopul creștinător al goților din Dacia și din Mesia, le-a închipuit [98] după asemuirea alfabetului greco-roman, ca să scrie cu dînsele prima traducere gotică a sîntei scripture, runele erau compuse de trăsuri drepte în formă de bețișoare sau de nuiele (Runenstäbe, Runenstafas)[99], astfel încît neîndemînarea scriitorului da loc adesea la confuziuni între semne, precum se întîmplă și cu runele de pre veriga de aur din muzeul nostru.

De aceea chiar una din cauzele cari au dat mai cu seamă ocaziune greșelilor în lectura acestor rune, au fost formele lor, nu îndestul de bine determinate, astfel încît ele au produs neexactități în mai toate transcripțiunile ce s-au făcut în pripă după ele ; nici unul din criticii cari au tractat despre această inscripțiune n-a fost pus în pozițiune de a descifra prin sine însuși, de pre original, ci toți au fost nevoiți a se lua după desemne și decopiări, în cari forma literelor putea să fie lesne alterată.

În adevăr, este destul de greu a distinge caracterele, zgîriate foarte ușor cu un instrument ascuțit, pe verigă, în sensul lungimii sale. Se vede că chiar și pe reproducerea galvanoplastică oarecari trăsuri, prea de tot fine, au rămas nedistincte. Literele sînt însă în număr de șasesprezece, avînd o înălțime de șapte pînă la opt milimetri ; ele sînt destul de despărțite între sine ca să nu se confunde, dar nu așa încît să formeze grupe distincte pentru fiecare cuvînt. Nedibăcia săpătorului este învederată în formarea celor mai multe litere ; ei trebui să i se impute forma cam alterată a caracterelor : *ûr*, ᚢ ; *tîr*, ᛏ ; *œdel*, ᛟ ; și *hoegel*, ᚺ ; și mai cu seamă a lui *âc*, ᚨ (al 2-lea caracter, a cărui formă Micali o luase drept un *digamma* euganic F, întors); apoi încă trăsurile mai-mai invizibile ale runei *cên*, ᚲ , ale cărei linie convergente cred a fi fost cel dintîiu a le constata, între a șaptea literă a inscripțiunii, ᛟ, și a noua, ᚹ ; în fine, și confuziunea ce pare a exista în caracterele cari precedă pe H, astfel încît acele caractere au fost succesiv interpretate prin ᚹᛁ, *vi* ; ᛞ, *m* ; ⋈ *d* ; ᚦ, *th*. Cu toate aceste imperfecțiuni însă, caracterele de pre original nu prezentă greutăți reale citirii, din momentul ce cineva le pune cu de-amăruntul în comparațiune cu alte rune de acelaș fel, gravate ușor pe obiecte de metal.

---

[88] *K. Klug*, Alt-Lübeck, mit einer Charte und 3 Tafeln, Lübeck, 1867, p. 20—24.

[89] Zur Runenlehre. Zwei Abhandlungen von *R. von Liliencron* und *K. Müllenhoff*, Professoren in Kiel, Halle, 1852.

[90] *Franciscus Dietrich*, De inscriptionibus duabus runicis ad Gothorum gentem relatis, Marburg, 1861, p. 16—20.

[91] *Franz Dietrich*, Runeninschriften eines gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefässen des Banater Fundes, în Germania lui Pfeiffer, XI, 1865, p. 202 : „Dass dieser Ring aber gothisch ist, dies ist mir nicht mehr zweifelhaft ; das erste Wort in seiner Umschrift : *Guta niothi hailag* kann ich des Consonanten wegen nicht mehr wie früher auf die Götter (*guth*) sondern nur auf die Gothen beziehen, *Gutâ* mag für *Gutnâ* stehen, wie im ags. und altn., oder Compositionsvocal enthalten, und so wird zu übersetzen sein : dem Gothenbedürfniss heilig, der alte Schwurring der Heiden . . ."

[92] Dintre publicațiunile arheologice daneze cari fac mențiune despre inscripțiunea runică din București, vom cita numai : De Danske Runemindesmaerker, forkladere af *P. G. Thorsen*, 1 Afdeling, Kjoebenhavn, 1864, p. 356.

[93] *George Stephens*, Esq. F.S.A., The old-northern runic monuments of Scandinavia and England, now first collected and deciphered. With many hundreds of facsimiles and illustrations, partly in gold, silver, bronze and colours ; runic alphabets ; introductions ; appendices ; wordlists, etc. London and Cheapinghaven, 1867—1868, 2, vol. pl. La pag. 567—573 tractează despre veriga de la Pietroasa.

[94] *Venantii Fortunati* Epistol., l. VII, c. 18.

[95] *Taciti* Germania, XIX : „Litterarum secreta viri pariter ac feminae ignorant."

[96] Asupra originii și naturei scripturei runice, se pot consulta mai cu seamă următoarele lucrări : *W. C. Grimm*, Über deutsche Runen, Göttingen, 1821, și Zur Literatur der Runen, în Jahrbuch der Literatur, 43. Bd., Wien, 1828, p. 1—42 ; *Finn Magnusen*, Runano og Runerne, Kjoebenhavn, 1841 ; *Edélstand du Méril*, Essai sur les Runes, Paris, 1844 ; *K. Oberleitner*, Die nordische Runen, și Die Runendenkmäler des Nordens, nach *I. G. Liljengren* bearbeitet, Wien, 1848 și 1849 ; *Dr. A. Kirchhoff*, Das gothische Runenalphabet, eine Abhandlung, Berlin, 1854 ; și alte numeroase dizertațiuni, printre cari se socotesc și cele mai sus citate ale d-lor Zacher, Lauth, Müllenhoff, Dietrich, Stephens etc.

[97] Lăsînd la o parte numeroasele pietre comemorative cu rune nordice, de prin țările scandinave și anglo-saxone, principalele monumente vechi cunoscute, pe cari se află inscripțiuni runice, sînt pînă azi cele următoare : 1. Monetele de aur, zise *Bracteate*, avînd pe o singură față un chip, mai adesea grosolan imitat după monetele imperiale romane, iar împrejur litere runice ; ele se găsesc în țările scandinave și nordice, au servit mai mult ca podoabă și par a data dintre al IV⟨-lea⟩ și al X⟨-lea⟩ secol (vezi : *Thorsen*, Bractéates d'or, în Mémoires de la Société des Antiquaires du Nord, Copenhague, 1857, p. 203—293 ; Atlas de l'archéologie du Nord, Copenhague, 1857, XII pl. ; *Fr. Dietrich*, Die Runeninschriften der Goldbracteaten . . ., în Zeitschrift für deutsches Alterthum, von M. Haupt, Berlin, 1867, p. 1—103, și Inschriften mit deutschen Runen auf den hannöverschen Goldbracteaten und auf Denkmälern Holsteins und Schleswigs, în public. cit., 1867, p. 257—305) ; 2. Cornul de aur, descoperit la Tondern, în Schleswig, la 1734, și furat din muzeul din Copenhaga la 1802 (elucidat, împreună cu un alt corn de aur, și acela acum pierdut, care se aflase la 1639 în Galehuus, Danimarca, în op. cit. a d-lui *Stephens*, p. 320 și urm.) ; 3. Fibula sau chiotoarea de argint din Charnay în Burgonia (vezi : *Baudot*, Mémoire sur les sépultures des barbares, p. 175—181 ; *Fr. Dietrich*, Die burgundische Runeninschrift von Charnay, în publ. cit., 1867, p. 105—123) ; 4. Fibula de aur de la Nordendorf în Bavaria (vezi : *Dr. L. Lindenschmit*, Die Alterthümer unserer heidnischen Vorzeit, II, 2, Taf. VI ; *Fr. Dietrich*, Sieben deutsche Runeninschriften aus Bayern, Franken, der Mark Brandenburg und Braunschweig, în publ. cit., 1867, p. 73—104) ; 5. Vasele de aur, găsite la 1799 în ținutul Torontal din Banatul Temișoarei și păstrate în cabinetul de antice din Viena (vezi : *I. Arneth*, Gold- und Silber-Monumente ; *Fr. Dietrich*, Runeninschriften eines gothischen Stammes auf den Wiener Goldgefässen, în Germania lui Pfeiffer, t. XI, 1865) ; 6. Leul colorat de marmoră, care din portul Pireului, lîngă Atena, a fost transportat în Veneția de admiralul Morosini, la 1687 (vezi : *C. C. Rafn*, Inscription runique du Pirée, Copenhague, 1856). Lista s-ar putea adaoge cu cîteva alte obiecte aflate în Danimarca, precum mica diademă de aur de la Strarup, și în insulile britanice, ca fibula de la Hunterston în Scoția, cuțitul de fier din Tamisa etc. (vezi : *G. Stephens*, op. cit., p. 283, 589 și 361, precum și public. speciale citate acolo).

[98] Autorii vechi se unesc a atribui lui Ulfilas, crearea alfabetului gotic. *Socratis* histor. eccles. IV, 27 : „Τότε δὲ καὶ Οὐλφίλας, ὁ τῶν Γότθων ἐπίσκοπος γράμματα ἐφεῦρε γοτθικά ". Asemenea *Sozomen.* IV, 36 ; *Philostorg.* II, 5 ; *Cassiodor*, VIII, 13 ; *Iornandes*, 51 ; *Isidor. Hispal.* la anul 415.

[99] La obiceiul originar par a se referi cuvintele următoare ale lui *Tacit*, Germ. 10 : „Virgam frugiferae arboris decisam, *in surculos amputant*, eosque, *notis quibusdam discretos*, super candidam vestem temere ac fortuito spargunt".

Inscripțiunea, transcrisă astfel cum am putut-o adesea lămuri mai nainte de frîntura ce ea a încercat în noembre **1875**, tocmai asupra literelor ᛟ și ᚲ, înfățișa șirul următor de litere :

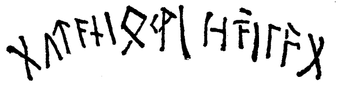

care, sub forme runice **mai** corecte sau mai precise, se prezentă astfel:

ᚷᚢᛏᚨᚾᛁ ᛟᚲᚹᛁ ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ

adică, cu litere latine:

gutaniôcvihailag

Interpretarea acestor rune cere un studiu filologic foarte adîncit asupra valorii fiecării litere în particular, asupra rădăcinelor și flexiunilor gramaticale, ba chiar poate și asupra formelor sintactice, întrebuințate în vechile dialecte germanice. Fără să avem pretensiunea de a dezlega aci toate aceste cestiuni, dinaintea cărora s-au opintit atîți ageri specialiști în runologie, ne vom mulțămi a expune, mai pe larg, interpretarea care ni s-a părut nouă cea mai atrăgătoare și mai bine întemeiată dintre cele trei propuse de d-l R. Neumeister, fostul profesor de literatura germană la colegiul central din București. Profitînd și de luminele ce ne-au procurat investigatorii precedenți, acea interpretațiune noi o vom dezvolta și o vom completa, pe cît ne va permite cadrul acestei lucrări, cu oarecari cercetări și constatări ce ne sînt cu totul personale. Dacă această interpretare, pe care noi o dăm sub toată rezerva, ar avea norocul să satisfacă cel puțin toate cerințele unei sănătoase critice gramaticale, atunci inscripțiunea de pre veriga de aur de la Pietroasa ar avea, fără îndoială, o neprețuită valoare sub punctul de vedere al datinelor religioase și al noțiunilor geografice, relative la popoarele germanice cari au ocupat în vechime țările așezate pe malul nordic al Dunării de jos.

Dar mai nainte d-a ne opri asupra acestor cercetări, să expunem pe scurt întreita serie de exegeze a runelor noastre, propuse de d-l Neumeister, în conferințele rostite și în articolele tipărite de d-sa, în mai multe rînduri, prin diverse puncte ale Germaniei. Aceasta ne va fi acum cu atît mai bine, cu cît ele au fost foarte bine rezumate, la 1868, în memoriul ce d-l canonic Franz Bock a publicat în Viena asupra tezaurului de la Pietroasa, pe care îl vizitase în București cu cîțiva ani mai nainte [100]. Fiindcă însă asupra uneia din aceste trei interpretări avem să revenim îndată cu dezvoltări amănunțite, cu modificațiuni și cu completări, ce ne sînt proprie, ne mărginim acum de a referi întocmai rezumatul dat de d-l Bock :

« Enunciarea inscripțiunii, ale cării caractere concordă cu runele anglo-saxone aflate în ceşti zece din urmă ani, se prezentă precum urmează : „*gutaniowihailag*''. Greutatea explicării stă mai cu seamă în despărțirea cuvintelor. Adevărul e că limba, precum și pozițiunea literelor, ne arată că cuvîntul *hailag* (heilig, sînțit) formează sfîrșitul inscripțiunii ; dar împărțirea celorlalte litere este anevoioasă. Din depărtarea între sine a semnelor, cari pe alocurea abia prezentă cîte o deosebire neînsemnată, se poate alege o întreită lectură : *Gutaniowi* sau *Gutani owi* sau *Gutani o wi*. Prima lectură, pe care d-l Neumeister o socotește cea mai probabilă, ar fi de privit ca dativul lui Gutan (= Guotan, Wuotan, Wotan, Wodan) și traducerea

ei ar suna : „lui Wodan consacrat''[101]. În al doilea chip de a despărți literele, trebue ca Gutani (= Gôten) să ne repoarte mintea la înțelesul zicerii germane *gut*, bun ; iar *owi* să ne amintească, poate, un pasagiu din Iornandes, unde se zice că goții numeau, în limba lor, Sciția *Ovim* ; traducerea ar fi dar : „Bunei Scitie consacrat''. În fine, de s-ar citi *Gutani o wi hailag*, aci ar încăpea o îndoită explicare. Semnul runei *o*, ᛟ, se numea în limba gotică *oedel* sau *ôthil* și însemna *patrie* ; ar trebui dar aci ca, după analogie cu ieroglifele egiptene, litera *o*, izolată, să aibă înțelesul întregului cuvînt *oedel*. Atunci mica zicere *wi* ar trebui să fie, sau aceeași cu *wie* (precum, ca și) al germanilor de azi(ceea ce nu este dovedit), sau modul imperativ al verbului *visan* (a fi), astfel încît interpretarea ar suna sau : „Bunei patrie ca și sînțit (consacrat)'', sau „Bunei patrie fii consacrat'' ».

Nu ne vom abate mult de la a doua ipoteză a d-lui Neumeister,în următoarea încercare de interpretațiune, pe care noi o propunem :

Admițînd că ar trebui de îndată să despărțim, de restul inscripțiunii, precum a făcut-o și d-l Lauth, cele dintîi șase caractere, vom avea cuvîntul : , *gutani*. Într-însul noi recunoaștem numele lui Odin, zeul principal al Walhallei sau raiului germanic, care în dialectul vechiu nordic se pronunța *Ôdinn*, în cel anglo-saxon *Vôden*, în cel tudesc *Wuotan*, în cel lombardic *Gwôdan*, după cum spune, în al VIII-lea secol, diaconul Paul Warnefrid, istoricul longobarzilor [102], iar într-al francilor *Guôdan*, *Gôdan* și *Gudan*. Toate aceste denumiri derivă învederat din vorba *guth*, întrebuințată de Ulfilas spre a desemna persoana lui dumnezeu [103]. Pe de altă parte, *kuth* și *kuthan* se găsesc adesea ca numele divinității supreme, în scrisele runice, cu caractere nordice, în cari acelaș semn, numit *kaun* și *koen*, servă pentru ambele sunete afine *k* și *g* [104].

Vocala finală ᛁ, *î*, ar putea să fie, sau o flexiune plină și primordială a dativului singular în declinațiunea substantivului masculin *Gutan*, cum ar putea să se înțeleagă din formularul tipic al declinațiunii gotice, întocmit de învățatul filolog Iacob Grimm [105], sau,

---

[100] *Dr. Fr. Bock*, Der Schatz des Westgothenkönigs Athanarich, gefunden in Jahre 1837 zu Petreosa, p. 115. Capitolul X este consacrat verigei cu inscripțiune, și autorul — un arheolog de altminterea foarte ager și mult-știutor în toate cele ce privesc artele și industriele medievale — după ce a expus interpretările runelor, propuse de d-l Neumeister, se dă în laturi cu înduoială de la dînsele și pare a se mulțumi mai bine cu una, acum din nou scornită de d-l *Parmet*, profesor la Academia din Münster, carele, lepădîndu-se cu semeție de evidență, citește pe veriga de la Pietroasa, scrise cu litere arhaice, cuvintele elinești : λύει ὃς ἤειλε, sau λύει ὃς εἶλε, adică : „desfacă cine a încins'' sau „desfacă cine a ucis'', frază ce-i aduce aminte pasagiul din Tacit, German., 31, 1, unde se zice că la poporul Chattilor tinerii erau osîndiți să poarte un cerc de fier, de care se desfăceau atunci numai cînd uciseseră un inamic. Trebue să fie cineva foarte setos de paradoxe ca să cate cu anevoință a dibui un alfabet și o ortografie elenească, pocite, acolo unde ochiul și mintea, îndată ce au fost puse la cale, recunosc fără nici o greutate, și caractere runice, și ziceri germanice. Noroc e că d-l Bock termină, expunînd părerile mai sănătoase ale d-lor Grimm, Massmann, Zacher și Dietrich.

[101] „Azi încă în limbile leto-slavice, spre exemplu în cea polonă, lituană, boemă, cari, cel puțin în privința localității, concordă cu vechile așezăminte ale vest-goților, dativul singular se formează cu *u* sau cu *owi*, precum : *pan* (domn) face *panu* și *panowi*, vezi : Vergleichungstafeln de europäischen Stammsprachen und südwest-asiatischen Sprachen de *I. Sev. Vater* și Gallische Sprachlehre de *Chr. W. Ahlwardt*, Halle, 1822, p. 45)''. Fără de a pune cîtuși de puțin preț la această formațiune în *owi* a dativului gotic, nedemonstrată de nimic, ne mirăm de ce autorul ipotezei n-a căutat exemplul său de alăturare în vechiul dialect slav, în care ar fi aflat dativul singular în *u*, adaos cu sufixul *ov* și format *ovu*, la substantivele de clasa întîi, terminate cu *ŭ* : *rabŭ — rabovu*, *synŭ — sinovu* etc. *I. Dobrowski*, Institution. ling. slavicae dialec. vetor., Vindobonae, 1852, p. 465 ; *Fr. Miklosich*, Vergleich. Grammatik der slawisch. Sprach., Bd. 3, p. 25.

[102] *Pauli Diaconi* de gestis Longobardorum, l. I, 8 :„*Wodan* sane, quem adjecta littera *Gwodan* dixerunt, et ab universis Germaniae gentibus, ut deus adoratur, qui non circa haec tempora, sed longe anterius, nec in Germania, sed in Graecia fuisse perhibetur''. Asupra lui Odin, vezi : *Finn Magnusen*, Veterum borealium mythologiae lexicon, Hafniae, 1828, p. 261—377 ; *Iacob Grimm*, Deutsche Mythologie, Göttingen, 1854, cap. VII, Wuotan ; *Karl Simrock*, Handbuch der deutschen Mythologie mit Einschluss der nordischen, Bonn, 1864, p. 184—250 ; *Wolfgang Menzel*, Odin, Stuttgart, 1855.

[103] *Guth*, gen. *guths*, dat. *gutha*, subst. mascul. însemnînd *dumnezeu* ; iar *gud*, pl. *guda*, subst. neutr. însemnînd *idol*, ϑεοί în *Ulfilas*, Vet. et nov. Testamenti versionis gothicae fragmenta quae supersunt . . . cum glossario et grammatica linguae gothicae, edid. *H.C. de Gabelentz* et *Dr. I. Loebe*, Lipsiae, 1843 ; *Iacob Grimm*, Deutsche Grammatik, Göttingen, 1831, 3. Th., p. 348 ; *Ernst Schulze*, Gothisches Glossar, Magdeburg, p. 118 ; *Dr. Lorenz Diefenbach*, Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache, Frankfort am Main, 1851, 2. Bd., p. 415.

[104] *I. G. Liljengren*, Monumenta runica, și Run-Lära, Stockholm, 1834 și 1832 ; *R. Dybeck*, Svenska Run-Urkunder, Stockholm, 1855—1864 ; *Dr. Udo Waldemar Dietrich*, Runen-Sprach-Schatz oder Wörterbuch über die ältesten Sprachdenkmale Skandinaviens, Leipzig, 1844, p. 110 : *kuth* și p. VII : *kaun*.

[105] *I. Grimm*, Geschichte der deutschen Sprache, 2. Aufl., Leipzig, 1853, p. 634, unde zice : „Ein Paradigma der vollen und ursprünglichen Flexion soll vorangehen, dann das der wirklichen folgen.

sg.	dagas	gastis . . . . . .
	dagis	gastais . . . . . .
	dagi	gastai . . . . . .
	. . . .	

die wirklich bestehende goth. Flexion lautet aber :

sg.	dags	gasts . . . .
	dagis	gastis . . . . . .
	daga	gasta . . . . . .
	. . . .	

Was nun an dem früheren Vocalstand allmählich geändert wurde und zu Grunde ging, muss die Analogie der Ablaute ermitteln ; sie hat theoretisch die alte, verdunkelte Bahn der Declination herzustellen''.

ceea ce este mai puțin probabil, o formă de dativ imitată din limba lenă, precum a făcut. Ulfilas, în traducerile sale, pentru cele mai multe numi proprie din biblie [106].

Astfel înțelesul celor dintîi șase caractere ale inscripțiunii de la Pietroasa ar fi : *Lui Odin*.

Cele patru semne următoare se pot citi împreună : ᛟᚲᚹᛁ , *ôcvi*. Prima din aceste litere, ᛟ, s-a găsit, sub o formă însă mai rotunzită, mai puțin bățoasă, ᛟ, numai în seria de rune denumite anglo-saxone, dar ea exista încă din timpii lui Ulfilas, de vreme ce el a întrupat-o în alfabetul său ca corespunzătoare lui ω elinesc. În vechile dialecte germanice, cari își denumeau runele, nu prin simple sunete, ci prin cuvinte (tot astfel precum erau și străbunele noastre *buchi* slavonești), ᛟ, era cunoscut sub numirea de *oedel* sau *ethel*, ceea ce avea înțelesul de *patrie*; de aceea, într-o mică poemă anglo-saxonă asupra alfabetului runic, carele în genere se chema *Fûdharc*, de pre înșiruirea obicinuită a literelor sale (*f*eoh, *û*r, *dh*orn, *â*c, *r*âd, *c*ên etc.), ajungînd la litera ce poartă numele *oedel*, vechiul scald runograf exprimă într-astfel simțimintele ce amorul patriei inspira înțelepților în acei timpi de barbară cruzime :

„Patria-i scumpă
oricărui om,
cînd cu dreptate
și după legi
des curge sînge,
spre a-nfricoșa.”[107]

Studiind această literă din punctul de vedere fonetic, d-l Zacher recunoaște într-însa un diftong, care ține totdeodată de vocalele *a* și *u*, așa încît trebuia să producă sunetul unui *o* prelungit, ca diftongul francez *au* [108].

Semnul aproape imperceptibil ce urmează și despre care încă nimeni n-a vorbit, este runa *cên*, ᚲ sau <, consună guturală, ocupînd, printre runele zise anglo-saxone, un loc intermediar între *c*, *k* și *g*, avînd poate chiar sunetul unui *h* tare aspirat. Această consună îndoioasă, care aci ni se prezentă sub forma sa cu totul primitivă și al cării loc obicinuit este înaintea unui *v*, ᚹ, s-a unit pînă la sfîrșit cu el, spre a forma litera *cveord* sau *qairthr*, literă ce figurează în alfabetul lui Ulfilas și al cării echivalent în limba latină s-ar putea zice că este silaba *qu* sau *qv* [109].

Cele din urmă două caractere ale acestei vorbe sînt literele : ᚹ, zisă *vên* și ᛁ, adică *îs*, cari se traduc întotdauna prin *v* și *i*.

Citim dar în aceste patru litere cuvîntul : *ocvi*, *augvi* sau *auhvi*.

Căutînd sensul ce poate avea această zicere în limbile germanice, ne vom opri deocamdată asupra analogiei ce dînsa are cu vorba 𐌰𐌷𐍅𐌰 *ahva*, sau 𐌰𐍅𐌰 *awa*, care însemnează în textele lui Ulfilas, un rîu, ποταμός, o apă oarecare, *aqua* [110]; ne va fi apoi ușor, consultînd

---

[106] *Lauth*, Das germanische Runen-Fudark, p. 80 : „Im Bezug auf die Endung würde diess zu dem *Gutani* des Bukarester Ringes vortrefflich stimmen, obschon die Endung selbst, wie bemerkt, Schwierigkeiten für die ganze Deutung zu erheben geeignet ist. Uebrigens zeigen die nord. Flexionen oft ein *i*, wo das gothische ein *a* bietet : *fiski* (pisci) = *fiska*, *ordi* = *vaurda*, *hani* = *hana*, *betsi* = *batiza* und von sprachvergleichenden Standpunkt entspricht *fiski* dem *pisci* und ἰχθυΐ genauer als *fiska*. Uebrigens ist hierauf kein Gewicht zu legen, sonst könnte man auch jenes *Gutani* nach Analogie des griech. Διΐ gebildet denken, und darin einen näheren Zusammenhang des Gothenvolkes mit den Griechen, wie er durch Vulfila vorliegt, auch für die Zeit unseres Denkmals erblicken, dem ja ein griechisches zur Seite steht”. Ultimele argumente sînt întemeiate pe erori, căci inscripțiunea greacă nu există și cea runică pare a fi cu mult anterioară relațiunilor intime între goți și eleni.

[107] Această mică poemă stă tipărită și tradusă în *W. C. Grimm*, Ueber deutsche Runen, p. 217—243 :

„*Ethel* byth ofere leof
äghwylcum men,
gif he mot thär rihter
and gerysena
on brocan on blode
bleadum oftast.”

În urmă-i se găsește o altă poemă despre *Fudharc*-ul de rune nordice, în care lipsește litera *ethel*. Dialectele în cari sînt compuse aceste două poeme asupra alfabetelor runice au determinat specializarea runelor în *anglo-saxone* (în număr de 29) și *nordice* (în num. de 16).

[108] *Zacher*, Das gothische Alphabet Vulfilas und das Runenalphabet, p. 48; *Iac. Grimm*, Deutsche Grammatik, I, p. 46.

[109] *Zacher*, op. cit., p. 30. Runa *gyfu*, figurată prin **X**, pare a fi o alipire dos-la-dos a doi < ; *Iac. Grimm*- Deut. Gram., I, p. 72; *De Gabelentz* und *Loebe*, Gramm. der gothischen Sprache (Ulfilas), p. 14; *Fr. Bopp*, Gram, maire comparée des langues indo-européennes, trad. franç. de M. Bréal, Paris, 1861, I, p. 133; *Leo Meyer*, Die gothische Sprache, ihre Lautgestaltung, Berlin, 1869, p. 44.

[110] *Ulfilas* în Evang. Mathaei, VII, 25 : „jah atiddja dalap rign jah quemum *awos* jah vai; roun vindos.. (et cecidit deorsum pluvia et venerunt *aquae* et flaverunt venti...)”; Epist. Corinth., II, 11 : „... hireikeim *awo*... (periculis fluminum)”, etc.

pe Grimm, Diefenbach și alții [111], să constatăm legătura acestui cuvînt gotic cu vorbele *ôwa*, *auva*, *ouwe*, *ôge*, *awa*, *aha*, *ahe* și *aue*, cari, în diferite dialecte germanice, vechi și moderne, însemnează o cîmpie udată. D-l Diefenbach nu se îndoește a atribui aceleiași rădăcine numele geografic ce goții, după spusa lui Iornandes, dau Sciției și de a apropia cuvintele *awein* și *ouwîn*, însemnînd în vechiul dialect tudesc un *loc băltos*, o *țară mlăștinoasă*, regio aquosa, paludosa, cu numele gotic al Sciției, *Ovim*. De altmintrelea poate chiar ca acest nume să fi fost rău transcris în textele lui Iornandes, pentru că deosebitele manuscripte prezentă diverse variante, între altele : *ovin*, *oium* și *ocum* [112]. Poate că *Ocvi* răspunde pe deplin anticei denumiri gotice a Sciției.

Ierte-ni-se, în această privință, dezvoltînd acum pre larg bazele ipotezei d-lui Neumeister, să reproducem aci cuvintele istoricului latin al goților, care, la capitolul al IV-lea din cartea sa *de Getarum origine et rebus gestis*, povestește cum goții, originari din insula Scanzia, părăsiseră acea *fabrică de popoare* — „quasi officina gentium aut certe velut vagina nationum” — pentru ca să treacă d-a curmezișul Oceanului, în țările ulmerugilor și vandalilor, de unde, mai în urmă, se duseră să ocupe Sciția. Iată acum narațiunea foarte interesantă, făcută de însuși Iornandes [113] :

„Fiindcă numărul goților se înmulțise tare pe cît timp locuiseră în această țară, Filimer, fiul lui Gandaric și al cincilea rege al lor de la Berig încoace, luă, la începutul domniei sale, hotărîrea de a ieși dintr-însa. El plecă în capul unei oștiri de goți, urmați de familiele lor, și, căutînd o țară potrivită pentru ei și în care să se poată așeza mai comod, ajunse în pămînturile Sciției, pe care goții o numeau Ovim în limba lor — quae lingua eorum *Ovim* vocabatur. Dar oștirea, după ce s-a bucurat de marea îmbilșugare a acestor țări, voind să treacă un rîu pe un pod și, pe cînd o parte era și trecută dincolo, podul se rupse, zice se, de nu se mai putea drege și nimenui nu-i mai fu iertat a trece dincolo sau a se întoarce înapoi; căci, după cît se spune, acest loc este închis cu o prăpastie înconjurată de smîrcuri cu fund nemișcător, așa încît amestecîndu-se aci pămîntul cu apa, natura pare a fi voit să-l facă neapropiat. Adevărul este că și astăzi acolo se aud mugetele de turme și se descoperă urme de oameni; acestea le mărturisesc călători cărora se poate da crezămînt, deși au aflat aceste lucruri din depărtare. Cît despre ceilalți goți, cari, sub conducerea lui Filimer, ajunsese în pămîntul *Ovim*, după ce au trecut rîul, precum s-a spus, ei luară în posesiune această țară pe care o dorise — optatum potiti solum.”

Oare nu această nouă patrie a goților, atît de mult dorită, *Ocvi* sau *Augvi*, pămînt peste tot acoperit cu smîrcuri și situat poate pe țărmurile înfundate ale Palus-Meotidei, de unde mai apoi ordele gotice au purces către cîmpiele dunărene, nu oare acea Sciție, sub numele ei gotic, păstrat pînă la noi de Iornandes, se va fi aflînd rememorată și în inscripțiunea runică a verigei de la Pietroasa?

Pînă nu ni se vor da dovezi contrare, pare-ni-se că putem admite o asemenea explicațiune a celor patru litere centrale ale inscripțiunii și că ne putem permite a citi într-însele curioasa numire geografică, pe care ne-o prezentă Iornandes, sub o formă mai mult sau mai puțin alterată prin transcrierea ei latină. Astfel dar, în această vorbă *Ocvi* ar fi chiar numele de țară : *Scythia*.

---

[111] *Iac. Grimm*, Deut. Grammatik, I, p. 381 și 384; *L. Diefenbach*, Vergleich. Wörterb. der goth. Sprache, I, p. 85 și 732. *Awa* și *owa*, în dialect tudesc; *ahe*, în allamanic; *ouwe* și *aue*, în german modern; *owe*, în olandez modern; *auw*, în elvețian; *aha*, în vechi saxon; *a*, în vechi frizon; *ea*, în anglo-saxon; *á*, în nordic vechi, s.c.l.

[112] *L. Diefenbach*, loc. cit., dă ca variante la *Ovim*, următoarele lecturi : *ouim*, *oium*, *ocum*, *omnium*, *ozin*. Edițiunea lui *Iordanis* de Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis, recognovit, annotatione critica instruxit et cum varietate lectionis edidit Carol. Aug. Closs, edit. II, Stuttgart. 1866, dă în notă, la pag. 21, lămuriri mai explicite. Lectura *Oium*, pe care o adoptă d-l Closs, este în ambele codice din Biblioteca Palatină din Roma, precum și în notele marginale la edițiunea din Paris, primită și în cronica episc. Freculf din 1539; *Ocum* e în manuscriptul bibliotecei Ambrosiane din Milan; *Omnium* și *Ozin*, în cel de la Munic; *Oin* în Epitomele histor. Gothorum lui Aeneas Silvius din 1730. Celelalte mss., printre cari și cronica lui Ekkehard din biblioteca de la Stuttgart, port versiunea *Ovim*, cea mai răspîndită.

[113] *Iordanis*, De Getar. orig., edit. cit., IV, p. 20 : „Ex hac igitur Scandza insula quasi officina gentium aut certe velut vagina nationum cum rege suo Berig Gothi quondam memorantur egressi : qui ut primum e navibus exeuntes terras attingere, illico nomen dederunt. Nam hodieque illic, ut fertur, Gothi Scandza vocatur. Unde mox promoventes ad sedes Ulmerugorum qui tunc Oceani ripas insidebant, castrametati sunt eosque commisso proelio propriis sedibus pepulerunt, eorumque vicinos Vandalos iam tunc subiugantes suis applicavere victoriis. Ubi vero magna populi numerositate crescente, etiam paene quinto rege regnante post Berig, Filimer, filio Gandarici, consilium sedit ut exinde cum familiis Gothorum promoveret exercitus. Qui aptissimas sedes locaque dum quaerit congrua, pervenit ad Scythiae terras, quae lingua eorum Ovim vocabantur : ubi delectato magna ubertate regionum exercitu, et medietate transposita pons dicitur, unde amnem transiecerat, irreparabiliter corruisse, nec ulterius iam cuique licuit ire aut redire. Nam is locus, ut fertur, tremulis paludibus voragine circumiecta concluditur, quem utraque confusione natura reddidit impervium. Verumtamen hodieque illic et voces armentorum audiri et indicia hominum deprehendi commeantium attestatione, quamvis a longe audientium, credere licet. Haec igitur pars Gothorum, quae apud Filimer dicitur in terras Ovim emerso amne transposita, optatum potita solum.

Dacă am fost nevoiţi să recurgem la ipoteze pentru a deosebi cele dîntîi două vorbe ale inscripţiunii şi pentru a le explica, nu tot aşa este cu cea de a treia şi din urmă. În adevăr, nu trebue să dăm nici o însemnătate imperfecţiunii de formă a celei de a doua litere, ᚨ, precum nici accentului grav cu care este însemnată şi care pare a fi numai un simplu adaos fără voie din partea nedibaciului săpător. Astfel dar, cele din urmă şase caractere ale inscripţiunii formează limpede şi curat vorba ᚺᚨᛁᛚᚨᚷ *hailag*, în care, fără multă bătae de cap, se poate recunoaşte o vorbă germană. D-l Zacher vede într-însa o formă gotică desăvîrşită, un adjectiv singular în cazul nominativ, şi noi, punînd deplin temeiu pe cunoştinţele d-sale în filologia germanică, nu stăm la îndoială pentru a traduce, ca d-lui, prin cuvîntul: *consacrat.*

Inscripţiunea, în întregul ei, ar părea că zice:

Lui Odin Sciţia consacrată!

Recunoaştem mai nainte de toate că o inscripţiune runică, care să consacre divinităţii o ţară întreagă, în termeni aşa de solemni, cu toată a lor simplitate, este cel puţin un ce extraordinar; putem chiar zice că ea ar fi unică în felul ei. De obicinuit, frazele ce se scriau cu rune pe monumente felurite citează pe scurt numele scriitorului, or al persoanelor ce au făcut or cărora se da sau aparţinea obiectul ornat cu litere; cel mult, ele adresează cititorului vreo urare cu totul personală, vreo sentinţă morală sau chiar numai vreo înşiruire de rune, cu vreun sens tăinuit[114]. Aşadar, trebue să mărturisim că epigrafele runice nu ne-au deprins pînă aci cu fraze de o concepţiune aşa destinsă, cu idei într-astfel generalizate.

Cu toate acestea, o interpretaţiune ca cea pe care cutezăm a o apăra, ne-ar oferi, din punctul de vedere istoric, un aşa mare interes, încît adimenirile ei par că sînt în stare a învinge orce sfială arheologică sau gramaticală; în adevăr, acea frază votivă: ,,*Zeului Odin să fie Sciţia consacrată!*'' ne strămută cu gîndul în timpii pe cînd se petreceau faptele povestite de Iornandes, în pasagiul citat mai sus, şi veriga pe care se află un astfel de epigraf solemn, dacă o vom mai judeca şi după lucrarea ei, care este destul de grosolană, şi de pe forma imperfectă a runelor ce singure îi dau aşa mare preţ, acea verigă ni s-ar prezenta negreşit ca o rămăşiţă nestemată dintr-o epocă foarte primitivă a artelor, a scrisoarii şi a petrecerii goţilor prin ţările răsăritene.

Pe lîngă acestea, natura chiar a caracterelor cu cari e scrisă inscripţiunea pare astăzi, de pre ultimele constatări ale paleografiei runice, că stabileşte prioritatea lor preste toate celelalte varietăţi ale alfabetului germanic zis *Fudarc.* Literele întrebuinţate pe veriga de la Pietroasa sînt numai în număr de unsprezece; prezentate fiecare în parte, sub forma sa cea mai corectă, şi puse în comparaţiune cu corespondentele lor nordice şi cu literele sau *bokos* (𐌱𐍉𐌺𐍃) din alfabetul meso-gotic al lui Ulfilas, ele sînt cele următoare:

		Forma nordică	Litere gotice din alfabetul lui Ulfilas
ᚢ ᚢ	*ûr* = u	ᚢ	𐌿
ᚲ,<	*cên* = c,k,gh	ᚴ	𐌺
ᚷ[115]	*gyfu*=g		𐌲
ᚹ	*vên* = v	ᚦ	𐍅
ᚺ	*haegl* = h	ᚺᚼ	𐌷
ᚾ	*nyd* = n	ᚾᚿ	𐌽
ᛁ[116]	*îs* = i	ᛁ	𐌹
ᛏ	*tîr* = t	ᛏ	𐍄
ᛚ	*lagu* = l	ᛚ	𐌻
ᛟ,ᛟ	*êthel* = o,w,au	(?)	𐍉
ᚨ[117]	*ac* = a	ᛆᛅ	𐌰

Completînd acest alfabet — cel mai simplu prin formele sale dintre toate cele runice, şi prin urmare cel mai apropiat de uzul străvechi al beţişoarelor, *surculos* lui Tacit — completîndu-l cu caracterele ce se găsesc pe cele mai antice bracteate de aur şi pe monumentele runice cele mai vechi din ţările nordului, precum cornul de la Tondern, diadema de aur de la Strarup, unele fibule din Germania şi Danimarca, apoi pe vasele de aur din Banatul Temişoarei şi alte vechi obiecte mărunte, în fine confruntîndu-l cu diferitele *Fudarc,* de pe o bracteată de aur din Vadstena în Svedia, de pre fibula de argint din Charnay în Burgonia, şi de pre cuţitul de fier din Tamisa, avem astfel un alfabet runic, care este negreşit cel mai vechiu din toate, de vreme ce el a servit popoarelor germanice în timpul, şi fără de înduoială chiar şi înaintea invaziunilor barbare din primii secoli creştini[118]. Formele acestui alfabet, căruia d-l Dietrich voieşte a-i consacra numirea de *rune vechi germanice* (altdeutsche)[119], par a se fi păstrat cu mai puţine modificaţiuni în părţile *anglo-saxone,* pe cînd ţările scandinave au adoptat formele zise *nordice,* cu cari sînt scrise, mai totdauna pe bănzi anguiforme, adică încolăcite şi ornamentate ca nişte şerpi[120], toate acele numeroase epigrafe runice din regiunile nordului, precum şi cîteva inscripţiuni, pe cari locuitorii lor le-au semănat prin Orient, în secolii medievali, pe cînd cutezătorii marinari şi războinici mercenari ai Scandinaviei cutrierau, sub numirile de *vikingi* (Vikingar) şi de *varegi* (Vaernigjar), ţărmurile răsăritene, denumite *Gardarike, Ostrogarde, Rumania, Miklegarde* şi *Grikkland,* în legendele, în cînturile şi în epigrafele lor[121].

---

[114] Fără de a vorbi aci despre numeroasele pietre funerare şi comemorative, pe cari le-au înălţat, prin ţările scandinave, rudele răposaţilor, păstrînd amintirea faptului prin rune săpate dasupra, precum şi fără d-a ne atinge de numile proprie cari figurează, scrise cu rune, pe o mare mulţime de bracteate nordice, vom transcrie aci cîteva inscripţiuni de pre cele mai renumite monumente ornate cu rune, spre a arăta de ce natură sînt mai adesea epigrafele runice de pre obiecte de preţ. Pe unul din cornurile de aur de la Tondern, d-l Dietrich citeşte: ,,Ek Hlevagăstim Holtingam horna tavido'' şi traduce: ,,*Eu Hlevagast lui Holting cornuri am făcut*''; pe unul din vasele de aur din colecţiunea bănăţeană din Viena, tot d-lui citeşte: ,,Ik Ohsala hakto kes'', şi explică: ,,*Eu Uhsala am săpat vasul*''; pe fibula de la Nordendorf în Bavaria, d-lui vede, pe o parte: ,,Lona thiore Vôdan vinuth lonath'', ceea ce însemnează: ,,*Cu plată scumpă Vodan plăteşte amicia*''; pe cealaltă: ,,Atha Leubvinis'', adică: ,,*Lucru al lui Leubvin*''; pe fibula de la Osthoffer în Hessa Renană, citeşte: ,,Gode fûra din dingo fulled'' şi explică: ,,*Cu bune lucruri să-ţi fie călătoria plină*''; în fine, ca să nu lungim, fibula din Charnay în Burgonia, bracteata de la Vadstena şi cuţitul din Tamisa, port pe ele o înşirare a alfabetului runic, un *Fudarc,* compus de 22 rune pe cel dîntîi, de 23 pe al doilea, şi de 28 pe al treilea.

Ca să găsim însă, în cercul tradiţiunilor germanice, o consecraţiune cam de felul celei pe care o credem scrisă în runele de pre veriga de la Pietroasa, vom aminti că învăţatul islandez Arngrim Jonae (sau Iohnsen), în cartea sa Crimogaea sive rerum Islandicarum libri III, Hamburg, 1609—1650, l. I, spune că în secolii de demult, la popoarele scandinave, de cîte ori se făceau zeilor, şi mai ales lui Odin sau Găii (zeiţa pămîntului) sacrificie omeneşti, preotul, spre a închina mai întîi victima zeităţii, rostea cîteva cuvinte de felul acestora: ,,*Te consacru lui Odin!*''; ,,*Te trămit la Odin!*'' sau ,,*Te închin spre rodire*'' sau ,,*Spre înapoierea timpului priincios!*''. Asemeni serbări se sfîrşeau totdauna cu cîntece şi danţuri, cu ospeţe şi orgie, pline de desfrînări spăimîntătoare. *Mallet,* Introduction à l'histoire du Danemark, où l'on traite de la religion, des mœurs et des usages des anciens Danois, Copenhague, 1755, p. 85. Să nu uităm că *Erodot* (IV, 94) spune că era obiceiu la geţi, ca la cinci ani o dată să *trămită* pe cîte unul dintr-înşii, tras la sorţ, ca să ducă zeului Zalmoxis ştiri despre ţara lor: ἀποπέμπουσι ἄγγελον παρὰ τὸν Ζάλμοξιν, şi pentru aceea, pe sol ,,îl trimiteau astfel, πέμπουσι δὲ ὧδε: unii din ei se puneau la rînd, ţiind cîte trei suliţe în mînă; iar alţii apucînd de mîni şi de picioare pe *solul lor către Zalmoxis,* τοῦ ἀποπεμπομένου παρὰ τὸν Ζάλμοξιν, îi făceau vînt în sus dasupra suliţelor, şi dacă el murea înţepat, ei credeau că zeul le este priincios''.

[115] Repetat de două ori în inscripţiunea de la Pietroasa.

[116] Repetat de trei ori.

[117] Idem.

[118] D-l *Stephens,* op. cit., dă următoarele date aproximative: diadema de la Strarup, publicată de *Thorsen,* Dansk. Runenmindesmaerker, p. 325, poate fi dintre anii 200—250 d.Chr.; cornurile de la Galehuus şi Tondern, fibulele de la Nordendorf şi Osthofen, între 300—400; cea de la Charnay, precum şi cuţitul din Tamisa, între 400—500; bracteatele cele mai vechi sînt de pe la 350. D-l *Dietrich,* Runeninschrif. auf den Wiener Goldgefässen, arată că vasele bănăţene nu pot fi mai tîrzie decît din al V⟨-lea⟩ secol. În privinţa inscripţiunilor runice de pre ele, renumitul arheolog danez *Thomsen* scrisese de mai nainte lui Arneth (Gold- und Silber- Monum. p. 37) următoarele cuvinte: ,,Meiner Ueberzeugung nach, sind die auf Ihren goldenen Gefässen eingekratzten Charaktere nicht nordische Runen, sondern eine mit selbigen verwandte Schrift, vielleicht der ältere Bruder von unsern und den sogenannten anglo-sächsischen Runen''.

[119] *Dietrich,* op. cit., p. 280 şi urm.

[120] Uzul de a coprinde inscripţiunile runice, chiar şi pe piatră, în bănzi *anguiforme* este foarte caracteristic pentru determinarea stilului artistic al oamenilor nordului. Acest fel de ornamentaţiune se regăseşte pretutindeni unde vechile popoare germanice au întipărit gustul lor pe obiecte de artă.

[121] Asupra inscripţiunilor runice ale vikingilor şi varegilor, vezi: *C. C. Rafn,* Antiquités de l'Orient; monuments runographiques, Copenhague, 1856, şi Inscription runique du Pirée, Copenhague, 1856. Observăm că pe laturea stîngă a leului din Pireu, Rafn a citit cuvintele următoare: Hákon vann, their Ulfr ok Asmundr ok Aurn, hafn thessa; their menn lagthu á, ok Haraldr háfi, of fjebóta uppreistar vegna Grikkjathythis. Varth Dálkr nauthugr í fjarri landum; Egill varí faru medh Ragnari til Rumaníu . . . ok Armeníu''. Ceea ce se traduce: ,,Hakon împreună cu Ulf, cu Asmund şi cu Orn luară acest port. Aceşti bărbaţi şi Harald-lungul impuseră biruri grele din pricina răscoalei grecilor. Dark rămase robit în ţări depărtate; Egill plecase la războiu cu Ragnar în Rumania (lipsă) . . . şi Armenia''. Se ştie că în limbagiul nordic (norroen tunga), Gardarike însemna Rusia, Ostrogarde părţile orientale în genere, Miklegard cetatea Constantinopole, Grikkland şi Armenia n-au trebuinţă de interpretaţiune. Rămîne de cercetat ce ţară înţelege inscripţiunea runică de pre leul din Pireu sub denumirea *Rumania*? Despre varegi în genere, şi mai ales despre monumentele rămase de la dînşii în provinciele baltice ale Rusiei, vezi încă *Kruse,* Necrolivonica, şi *Baehr,* Die Gräber der Liven, amîndouă citate mai sus. D-l *Paul Riant* a publicat o teză foarte interesantă asupra excursiunilor scandinavilor pînă în Palestina: Expéditions et pélerinages des Scandinaves en Terre-Sainte, au temps des Croisades, Paris, 1865.

Aşadar, nu acestor scriitori de rune nordice, cu cîţiva secoli mai apropiaţi de noi, trebuie să fie atribuită inscripţiunea verigei de la Pietroasa, ci neapărat unuia din acele popoare de origină teutonică, cari s-au prefirat prin marginile orientale ale Europei în timpii cei mai arhaici ai scrisoarii runice, atunci cînd acest alfabet îsi păstra încă formele sale cele mai primitive şi mai rudimentare.

Cernînd faptele istoriei, mintea nu ni se poate opri decît asupra goţilor lui Iornandes, porniţi din Scanzia în cercetarea doritei ţări *Ovim.*

Mai multe ipoteze au fost emise asupra provenienţei şi întrebuinţării verigei de aur de la Pietroasa. Am transcris mai sus pe cea raportată de Asaki, fie a sa proprie sau a lui Berger de Xivrey; şi pe lîngă aceasta, am putea foarte bine aplica acestui cerc de aur ceea ce s-a zis, în articolul nostru precedent, despre brăţările, colanele şi verigele preţioase, cu cari se împodobeau în viaţă şi la moarte cei vechi, şi cu cari ei ornau idolii în templele lor; dar lăsînd uitării toate aceste amintiri pozitive ale trecutului, r.p. Secchi, carele desigur nu cunoştea împrejurările descoperirii întregului tezaur de la Pietroasa, a presupus că veriga de aur, cu inscripţiunea crezută euganică, ar fi fost adusă în codrii Românieі de vreun cîine sau cerb, scăpat din dumbrăvile sînţite ale vreunui templu al Dianei, care, de bună seamă, n-ar fi putut trece Dunărea decît iarna, pe ghiaţă. Iată negreşit nălucirea unei bogate închipuiri; dar, în fond, puţină probabilitate! Noi credem mult mai întemeiată părerea d-lui Fr. Dietrich, carele, reamintind anticele obiceiuri, raportate în poema eddică Hâvamâl[122] şi în vechile cronice şi legiuiri scandinave şi germane, vede în veriga de la Pietroasa unul din acele *bougr* sau inele de aur consacrate, cîntărind cel puţin două uncie, ce se păstrau în templele odinice şi pe cari oamenii nordului aveau obiceiu a face jurămintele solemne (*baugeidr* sau *haugeidr*), după ce muiau inelul în sîngele unui taur înjunghiat pe altar.

În orce chip şi fie orcare va fi înţelesul exact al runelor săpate pe dînsa, preţul cel mare al metalului, greutatea verigei, care e cu mult peste două uncie, şi cuvintele sacramentale, mai cu seamă *gut* şi *hailag*, pe cari toţi le-au constatat în inscripţiunea runică, toate acestea aduc un sprijin puternic în favoarea acestei din urmă ipoteze şi ne fac să înclinăm foarte mult către părerile îmbinate ale d-lor Lauth, Dietrich, Stephens şi Neumeister, adică cum că am posede într-această verigă un odor sînţit al vreunui bogat templu odinic sau *gutanic* din Dacia, dintr-o epocă primitivă, pe cînd goţii dunăreni nu se lepădase încă de legea şi de eresurile păgîneşti.

Dacă ni se va aduce aminte că printre obiectele de la Pietroasa era încă o verigă, la fel cu aceasta, şi aceea asemenea „scrisă cu nişte slove, cari nu s-au putut citi'', aceasta nu va schimba întru nimic părerea noastră, de vreme ce nu stă nicăiri o încredinţare expresă cum că veriga consacrată jurămîntului era unică în fiecare templu, pe cînd din contra observăm că mai toate obiectele cari au fost păstrate în ascunzătoarea de la Istriţa, adică strachina, ibricul, coşuleţele, chiotorile mijlocie, cea mică, colanul, brăţările şi verigele, toate au avut la început sau încă posedă părechia lor. Tot astfel a putut fi şi cu veriga noastră sacramentală.

Dar ce era oare scris pe soţia aceştia? Iată ceea ce, după toate probabilităţile, va rămînea pururea pentru arheologi un viu *desideratum*, al cărui păcat îl poartă destructorul Verusi, precum furul tezaurului de la 1875 va purta osînda faptului mişelesc de a fi deformat veriga şi de a fi trunchiat inscripţiunea, care pînă mai deunăzi ni se păstrase intactă.

---

[122] *Dietrich*, De inscript. duabus runicis, p. 17—18, se referă la episodul vechei poeme eddice Hâvamâl, în care zeul Odin, în dorinţa-i de a cîştiga darul poeziei, nesocoteşte jurămîntul ce făcuse pe veriga sînţită, amăgeşte pe uriaşul Suttung şi, din stîncile lui, cu ajutorul fecioarei Gunnlöd, pe care o înşeală, îi răpeşte băutura *medhului*, care conţine acest dar. Edda, edit. Lüning, p. 283, strof. 110:

„Baugeidh ôdhinn
hygg ek at unnit hafi,
hvat skal hans trygdhum trûa?
Suttung svikinn
hann lêt sumbli frâ
ok graetta Gunnlödhu.''

— „Se zice că Odin ar fi făcut jurămînt pe verigă. Cine se va mai încrede pe credinţa lui? Pe Suttung l-a amăgit pentru beutură şi pe Gunnlöd a părăsit-o duioasă''. Asupra verigei de jurămînt la popoarele germanice, vezi: *Iacob Grimm*, Deutsche Rechtsalterthümer, 2. Ausg., Göttingen, 1854, p. 895: „Der schwörende musste, in dem er die Eidesformel hersagte, einen Gegenstand berühren, der sich auf die angerufenen Göter und Heiligen oder auf die dem Meineid folgende Strafe bezog. In Scandinavien fasste er einen im Tempel bewahrten, vom *Godi* dargebotenen, mit Opferblut gerötheten Ring, der dem Gott Ullr geweiht war; daher schwören *at hríngi Ullar*...'' *Simrock*, Handbuch der deutschen Mythologie, p. 321; *Mallet*, Introduction à l'histoire du Danemark, p. 80. Acest uz pentru juràminte a fost transportat cu religiunea şi legile scandinave în Islanda. *A. Geffroy*, L'Islande avant le Christinisme d'après les Grágás et les Sagas, în Mémoires présentés à l'Acad. des Inscrip. et Bel. Lett., t. VI, Paris, 1864, p. 334: „Le temple islandais consiste lui-même en un grand édifice dont l'enceinte forme un asile, et au milieu du quel on voit, sur un tertre, un autel supportant d'abord la flamme qui ne doit jamais s'éteindre, puis un anneau d'or ou d'argent sur lequel chacun prête serment et que le chef porte à la main pendant toutes les réunions, enfin la chaudière destinée à recevoir le sang des victimes et l'instrument avec lequel on asperge de ce sang les mures et l'assemblée''; p. 348, Geffroy transcrie părţile din legiuirea lui Ulfliot, păstrată în cartea Landnama Bok din al XII-lea secol: „L'anneau sacré, pesant deux onces au moin, devait être placé sur l'autel du temple principal. Le *god* ou prêtre devait le tenir à la main pendant les cérémonies, après l'avoir trempé dans le sang du taureau sacrifié. Quiconque avait à plaider une affaire devant le *thing* ou tribunal devait commencer par prêter serment sur cet anneau par devant deux ou plusieurs témoins: Je vous prends comme témoins, devait-il dire, que sur l'anneau sacré, je prête serment, serment conforme à la loi. Que Freyr m'assiste, et Niörd et le dieu Ase tout puissant...!''; *F. Troyon*, Monum. de l'Antiquit. dans l'Europe barbare, p. 166, crede că de această natură, adică unelte consacrate jurămîntului, sînt unele semicercuri de aur sau de bronz, cu căpătîiele în formă de pîlnie, cari s-au găsit atît în Franţa cît şi în Irlanda în apropierea dolmenelor sau altarelor druidice ale celţilor. *Caumont*, Cours d'antiq. monum., t. I, p. 246, pl. X, fig. 1, 2; *Pococke*, Irish antiquities, în: Archaeologia, t. I, p. 40, pl. III. Acestor obiecte însă, cari s-au găsit cu sutele în Irlanda, *Wilde*, Antiq. of gold in the Irish museum, p. 57, le atribuie destinaţiunea şi denumirea de *fibulae mammillariae*. Cu toate acestea, mai e de observat că pe reversul mai multor monete gallice de înaintea concuistei romane, şi anume pe ale unor popoare din Armorica răsăriteană (Namnetes, Aulerces, Diablintes etc.) se vede un bărbat mînînd din car caii sau fiarele androcefale înhămate, şi tinzînd mîna dreaptă în care ţine o verigă deschisă cu băşici la capete; *Hucher*, L'art gaulois, ou les Gaulois d'après leurs médailles, Mans, 1868, pl. 34, 2; 35, 2; 57, 2; 91, 1 şi 2. *D-l Ad. de Longpérier*, Note sur les phalères et les enseignes militaires romaines, în: Revue Archéologique, Paris, 1849, 1-ère part., p. 328, reproduce o monetă de modul mic, pe care se vede foarte rău stampat un bărbat pleşuv, gîrbov, îmbrăcat cu o tunică scurtă şi ţiind în mînă un *spinther* mare; d-lui adaogă: c'est ainsi que l'on voit sur une monnaie d'argent *pannonienne* ou *germanique* un personnage qui tient un *torques* à la main''. Fi-va această verigă un trofeu, precum crede autorul, sau veriga de jurămînt a vechilor teutoni?

Pe de altă parte, arheologii scandinavi şi germani au atribuit calitatea de verigă de jurămînt, *Schwurring*, mai multor cercuri de aur cari s-au găsit prin ţările nordului. Vom cita, dintre toate, numai pe cea aflată, în august 1821, la Vogelsang, în ocolul Nimptsch din Silezia, avînd o greutate de 227 galbeni de Austria, $3^{1/8}$ '' diametru extern şi $^{5/8}$'' în grosime. Varga cilindrică care o compune e întreruptă şi la ambele căpătîie opuse se termină cu un cap de leu sau de zmeu (Drachenkopf), cu coamă ornamentată. Deşi e numai de aur şi fără pietrării, această preţioasă verigă, care acum se află în muzeul de anticităţi naţionale din Berlin, prezentă o învederată asemuire cu alte două brăţări, ale căror extremităţi sînt asemenea săpate în formă de capete de zmei, dar încă şi ornate cu granate sau sticle roşii încastrate: una găsită la Kalocza, în Ungaria, la anul 1859, acum în muzeul din Pesta; vezi *I. Arneth*, Der Fund von Gold- und Silbergegenstände auf der Puszta Bakod bei Kalocza in Ungarn, în: Mittheil. der K.K. Central-Commiss., 1860; iar cealaltă, mai de demult, într-o movilă la Taman în Crimeea (acum la Ermitagiu în St. Petersburg, vezi: *Clarke*, Travels in Russia, Tartary etc., London, 1810, v. 2; *Waring*, Stone monuments, tumuli and ornament of remote age, London, 1870, p. 83, pl. CVII, 1). Vom reveni mai tîrziu asupra acestor două obiecte de orfăurărie barbară. Să încheiem acum cu veriga de aur sileziană, pe care prof. *Büsching*, Die Alterthümer der heidnischen Zeit Schlesiens, Breslau, 1820, Taf. XI, 1, a, b, o denumeşte *verigă de jurămînt*: „Meiner Ansicht nach stimmt er mit den nordischen Schwurringen überein''; *L. von Ledebur*, Das königliche Museum vaterländischer Alterthümer im Schlosse Monbijou zu Berlin, Berlin, 1838, p. 50, Taf. IV, II, 314: „Ähnliche Goldringe, wiewohl an Schwere diesem nicht gleich kommend, sind in Dänemark und Schweden öfter gefunden worden und in den königl. Sammlungen zu Kopenhagen und Stockholm aufbewahrt''. Nici una din aceste verige n-are însă pe ea o consacraţiune aşa de importantă şi aşa de caracteristică ca inscripţiunea runică ce poartă veriga de la Pietroasa.

PIA DESIDERIA

Dare de seamă despre lucrarea operei „Le trésor de Pétrossa", rostită în ședința publică din 22 martie 1887, a Academiei Române

Domnilor colegi,

Iertați-mi cutezarea, dacă vin astăzi în mijlocul d-voastre să vă iau timpul spre a vorbi de mine însumi, sau — ca să întrebuințez un termen mai academic — *pro domo mea.*

Într-adevăr, aceasta, vă încredințez că nu o fac nici cîtuși de puțin dintr-un spirit de prezumpțiune, ori — cum am zice — ca să laud de mai nainte lucrarea căria, de la un timp încoace, m-am consacrat cam exclusiv.

O fac pentru că, din momentul cînd am intrat, cu mare plăcere, într-acest sanctuar destinat — sunt convins — a fi pururea focarul cel mai activ al unirii neamului românesc pe cîmpul culturii intelectuale, mi-am și impus datoria a nu părăsi niciodată un tărîm așa de spornic, așa de roditor.

Aci suntem chemați pentru ca fiecare din noi, precît îl iartă puterile, să lucreze la propășirea limbei române, la dezvoltarea și înmulțirea cunoștințelor despre istoria noastră, la răspîndirea științelor printre români, și, toți dinpreună, pentru a face ca gintea și țările noastre românești să fie din ce în ce mai respectate de către vecini și mai prețuite de către întreaga lume cultă din părțile străine.

Deci, fiecare din noi cată să-și depună silințele spre a atinge aceste țăluri bine determinate ale activității noastre.

Dar, trebuie să mărturisim că aceste țăluri sunt așa de multiple și de felurite, că dorințele și aspirațiunile noastre sunt așa de fierbinți și de colcotitoare, încît nouă, românilor celor mai mulți, ni se întîmplă mai totdeauna a îmbrățișa laolaltă prea multe lucrări, a ne împrăștia timpul și mijloacele între numeroase cercuri de acțiune, și astfel a ne răsipi puterile în prea multe direcțiuni deodată.

Osebit de foarte rare excepțiuni, rezultatul unei asemenea agitațiuni febrile și rău coordonate este că productele ei sunt adesea mai prejos de ceea ce românii ar fi în stare să săvîrșească, dacă ei s-ar hotărî a-și astîmpăra și a-și domoli ardoarea, pornită numai (trebuie să o recunoaștem) dintr-un avînt demn de laudă; dacă ei și-ar cumpăni cu mai mult sînge-rece puterile și dacă fiecare din ei și-ar zice pe fiecare zi: „Atîta pot, atîta fac! De mă voi întinde mai departe, am să mă surp, fără folos, nici pentru țară, nici pentru mine!"

Oare — vorbă curată — nu este aceasta, domnilor, ceea ce avem ocaziune să constatăm pe toată ziua printre noi toți românii? Cîte și mai cîte n-au întreprins și nu întreprind pe toată ziua cei mai mulți dintre noi! Și apoi, curînd le lasă păragene, în calea lor, în veci porniți spre alte nouă întreprinderi!

Dintr-astfel de răsipă, ce poate rezulta?

Un fapt, la care e timpul acum să cugetăm serios. Acesta este că toate calitățile morale și intelectuale cu care românii sunt bogat înzestrați, toată știința și toate cunoștințele, ce ei își adună cu mai mare înlesnire, poate, decît multe alte popoare, toate ostenelele ce-și dau în viața lor mereu frămîntată, toate aceste daruri naturale sunt departe de a le asigura, în lumea cultă, rangul ce ei îndată și-ar cîștiga, dacă în spiritul lor s-ar înplînta o metodă mai sistematică de a înțelege activitatea omenească, o judicată mai sănătoasă despre contigentele — fie el cît de modest — ce oricine trebuie să dea propășirii naționale, în mai puține cuvinte, *o dreaptă măsură a putințelor sale.*

Încă o dată cer iertare, domnilor colegi, dacă, într-o cuvîntare cu coprins mai mult arheologic, am cutezat la început să emit oarecare considerațiuni, ce și-ar avea poate locul lor mai potrivit într-o academie de științe morale și politice.

Am fost nevoit a le premite ca să pot scuza un fapt, ca să pot lămuri o idee. Acel fapt, acea idee, sunt că, stînd de mai mulți ani de zile departe de d-voastre, în țară străină, am totuși conștiința că mi-am îndeplinit tot așa de bine, ca să nu zic poate *și mai bine,* datoriele mele către țară, și ca academic român, și ca divulgator al cunoștințelor de arheologie românească.

Părtaș, printre cei mai tineri, din acea generațiune de la 1848, care-și hrănea inima cu cele mai vii și mai nalte aspirațiuni, iar, de altmintrelea, înclinat mai mult din fire către ocupațiunile literare și istorice, am trăit aci în țară, de pe la 1854 încoace, timp de douăzeci și cinci de ani, cătînd cînd la deal, cînd la vale, un colțișor unde să-mi durez sau un palat sau o colibă pe locul cam viran al literaturei și al istoriei românești.

Stau foarte la îndoială dacă, într-acest mers pe dibuite, am nimerit vreodată să așez, nu doară o piatră, ci măcar o cărămidă temeinică.

Chiar de aceea, cînd mi-am văzut părul cărunțind și sănătatea adesea amenințată, m-am tras eu însumi la judicată dinaintea conștiinței mele de cărturar românesc — ba chiar și de membru al Academiei noastre — și mi-am zis: — „Oare, făcînd ca pînă acum, lăsa-voi dupe mine vreo lucrare de adevărat folos, ceva care să se apropie cîtuși de puțin de îndrăznețele aspirațiuni și visuri ale tinereței?"

La o întrebare intimă de felul acesta, răspunsul poate fi de două naturi:

Unii, mai slabi de îngeri (și cîte exemple nu avem de acestea!), își zic, obosiți de a fi întreprins multe fără de a fi săvîrșit nimic: — „Ce să-mi mai bat capul? Mai bine să-mi văz de chiverniseală. Mai facă și alții literatură și știință! Eu, de aci înainte, îmi voi vedea binișor de moșie or de negustorie; mă voi acăța de funcțiuni gras retribuite or de vreun rol politic și influent".

Deocamdată, la noi, aceia sunt priviți ca oameni practici și înțelepți.

Alții — cuteza-voi printre d-voastre a-i numi oameni fără căpătîi, pierde-vară și zănatici? — alții rămîn cu dorul stăruitor de a cere studielor abstracte și adîncite, de a cere penei lor o hrană învietoare pentru minte și o dulce mîngîiere pentru inimă.

Dar, cînd, împins atît de firea sa, cît și de răzgîndire, ajunge omul, în urma multor încercări felurite, la o hotărîre așa de semeață în modestia ei, atunci naște totdeodată într-însul și ideea de a restrînge cercul activității sale, de a se specializa, de a se devota unei lucrări predilecte, pe care să o poată duce la capăt, precît se va pricepe mai bine.

Iată, stimații mei colegi și frați de carte, geneza și rostul studielor și publicării ce am întreprins a face în străinătate și care mă țin, pînă la un oarecare punt cu mintea, dar nicidecum cu inima, departe de țară și de institutele ei culturale, din care am onoare a face parte.

Făcîndu-vă această sinceră declarațiune, nu pretind însă ca să-mi dați deplin crezămînt mai nainte ca eu să fi justificat zisele mele.

Tocmai de aceea, am cerut voie a vă vorbi ceva mai pe larg despre lucrarea mea.

Sper că voi izbuti a vă dovedi că, sub firma ei restrînsă și cam specializată, ea poate aduce rod felurit și îmbelșugat, atît pe tărîmul istoriei naționale, cît și pe acela al artelor antice, răsădite în țară la noi.

Sper, totdeodată, a mă spăla de orice imputare mi s-ar putea face, unde lucrez la cartea mea aiurea decît aci, unde o scriu într-o limbă care nu este a mea proprie, nu este aceea căria cred a fi dovedit, în multe rînduri, că-i port toată dragostea unui adevărat fiu al ei.

Așadar, în darea de seamă ce m-ați autorizat a face dinaintea d-voastre, despre îndelungata și voluminoasa lucrare de care mă ocup și pe care mă încumetez a o privi de mai nainte ca cea mai temeinică a mea zestre științifică, în această dare de seamă, zic, am să mă silesc a vă arăta, și că subiectul merită a fi tratat cu deosebită atențiune, și că mijloacele la care am recurs pentru scoaterea ei la lumină sunt cele mai de folos, chiar și pentru știința românească.

„Pentru ce oare — poate să mă întrebe orișicine — cînd ți-ai ales subiectul operi-ți capitale, pentru ce ai dat preferență descrierii și studierii amănunțite a tezaurului de aurărie antică, aflat din întîmplare, acum cincizeci de ani, la Pietroasa, pe poalele muntelui Istrița, în județul Buzău?"

La această întrebare, îmi va fi, zău, foarte greu a răspunde în mod lămurit.

În treizeci și atîția de ani am luat adesea pana spre a înjghieba cînd fapte reale, cînd studioase plăsmuiri, mai totdeauna atingătoare de istoria și antichitățile patriei.

Pentru ce, dintre toate, mi-am pironit, ca să zic așa, mintea mai cu seamă asupra rămășițelor nestemate, pe care pînă acum zilnica-mi preocupațiune le-a scăpat de uitare mai bine poate de cum a știut să le ocrotească muzeul nostru național?

Oare, fostu-mi-a mintea uimită de acel farmec, pe care basmele bătrînești îl atribuie comorilor ascunse sub pămînt și care, prin flăcăraie sinistre se destăinuiesc bieților muritori și-i atrag în mii de primejdii, îi muncesc cu mii de amăgiri?

Dacă, în ziua de azi, ne-ar mai fi iertat să avem asemenea eresuri, aș crede și eu, în urma multelor ponoase și clevetiri ce a atras asupră-mi acea stăruitoare îngrijire dată, în decurs de mulți ani, vestitei *Cloște cu puii de aur,* aș crede că ea s-a legat de mine ca piaza rea, spre a nu mă lăsa să-mi văd și eu, ca tot românul, de stăricica și de slujbulița mea.

Eu, totuși, mărturisesc că n-am nici un fel de pică pe biata noastră *Cloșcă*; din contra, păstrez încă speranța — cum am și zis-o într-o pagină a cărții mele — că ea va fi pentru arheologia română tot de așa bun augur, cum a fost odinioară găina minunat de luminoasă, *gallina conspicui candoris,* care, din chiar senin, pică într-o zi drept în poala Liviei, tocmai atunci cînd soțul acestia, divul August, avea să devină arbitrul suprem al destinelor romane.

Deci, sunt acum nu mai puțin de vreo douăzeci și doi de ani, de cînd m-a tot frămîntat gîndul de a pătrunde în tainele istorice și artistice ale acelor nespuse bogății, ce din timpii străvechi au rămas pitulate sub pămînt, într-o țară, pe care dovezile scrise ale vechimei nu ne-o arată nici foarte bogată, nici, mai ales, înzestrată cu vreo cultură artistică.

Chiar acel caracter așa de original și așa de neuzitat al sumptuoaselor noastre monumente mi-a ațîțat o curiozitate excepțională, un neastîmpăr al minții, de felul acelora ce nu lasă pe unii oameni să treacă nepăsători pe lîngă o enigmă nedezlegată.

Cînd aflăm la noi obiecte antice, asemănate cu alte multe ce s-au descoperit aiurea și ale căror origine, destinațiune, epocă și stil ne sunt de mai nainte cunoscute, le place negreșit celor dintre noi ce au pornire spre asemenea studie, a le rîndui printre obiectele analoage din alte părți ale lumii și a face astfel loc țării noastre în cutare sau cutare cerc determinat de noțiuni arheologice.

Dar aci, în fața tezaurului de la Pietroasa, pozițiunea anticarului era cu totul diferită, mai ales pe timpul cînd am început investigațiunile mele asupra lui.

Puținii oameni de știință cari, pe atunci, îl văzuse sau auzise despre dînsul, minunați și poate chiar speriați și importunați de neobicinuitele-i forme, de strania înfățișare a podoabelor ce mai rămăsese dintr-însul, de neexplicatele litere și figuri ce se vedeau pe unele din acestea, n-au căutat nici măcar să-și dea seama pe ce timp, în ce locuri și de ce oameni ele au putut fi fabricate.

Doi țărani din satul Pietroasa le aflase grămădite sub un bolovan de piatră în muntele Istrița, unde în vale se află pe sub pămînt ruinele unui castru antic. Erau douăzeci și două de bucăți, toate de aur, și multe din ele presărate și ticsite cu pietre scumpe de toate fețele, iar mai ales cu granate și cu cristaluri roșii.

Cu totul, trebuie să fi tras tezaurul la cîntar cel puțin cît 100 000 de lei în aur.

Țăranii îl ținură ascuns în podul colibei lor un an și mai bine. Se povestește că, într-o zi, unul din ei dete o verigă de acelea unui țigan, ca să-i cîrpească o căldare; dar țiganul lepădă veriga zicînd că nu e de alamă bună.

Atunci țăranii își luară seama și într-o zi de sf. Gheorghe, la anul 1838, ei vîndură totul pe 4 000 de lei vechi în bani și cîteva scurteici și testemele pentru nevestele lor. Cumpărătorul fu un pietrar arnăut, Anastase Verusi, pe care apoi l-am cunoscut și eu.

El le fărîmă cu toporul în casa țăranului, le puse în desagi și, prețuind cel puțin valoarea metalului mult mai bine decît aflătorii primitivi, se apucă îndată a desființa o bună parte din ele.

Cînd stăpînirea prinse de veste, banul Mihalache Ghica, pe atunci vornic mare al țării, abia putu să găsească, ascunse într-o groapa pe malul Cîlnăului, vreo zece din cele douăsprezece bucăți fragmentate, ce au fost aduse curînd dupe aceea în muzeul din București.

De prisos a vă aminti, domnilor, cum, de aci, din însuși acest palat unde ne aflăm, le-a furat într-o noapte, la 1875, faimosul Pantazescu, care le-a stricat și mai rău, dupe ce eu pusesem să le mai restaureze ceva, cînd au fost la Paris ca să figureze la expozițiunea universală din 1867, și apoi la Londra, la South Kensington Museum.

Pe atunci, și chiar ceva mai nainte, la 1865, m-am grăbit a comunica prin grai Academiei de inscripțiuni și bele-litere din Paris, precum fac azi dinaintea d-voastre, noțiunile ce adunasem pînă atunci asupra acestor prețioase monumente.

De atunci încoace, pot zice că mai nu s-a trecut an, nici lună, din viața mea, fără ca să nu adaog ceva la acele cunoștințe.

La 1868, am rezumat într-o notiță, tipărită în limba franceză, ideile ce-mi formasem despre caracterele și originea probabilă a tezaurului nostru.

Dar, gîndul meu a fost pururea de a dezvolta din ce în ce mai mult acele schițe, de a tipări, cînd voi putea, rezultatele studielor ce făcusem prin autorii vechi și moderni, și acelea ale comparațiunilor ce stabilisem prin numeroase muzee și colecțiuni din străinătate.

De cîte ori mi s-a înfățișat prilejul, am scris și am vorbit românește despre curioasele podoabe ale muzeului nostru. Le-am reprodus prin frumoase gravure; le-am alăturat de tot ce se vede mai mult sau mai puțin analog prin alte localități.

Ce să vă mai spun, domnilor colegi? Din zi în zi am dat mai mult loc *Cloștei cu pui* în mintea mea. Am adăpostit-o, am găzduit-o într-însa; am așezat-o acolo ca și la dînsa acasă.

Iată de ce am și cutezat a zice de la început, că, dîndu-vă seama de lucrarea care, de la un timp încoace, a devenit la mine gîndul și munca de toată ziua, și expunînd înaintea d-voastre însemnătatea ce ea a dobîndit pentru mine, îmi pare că vă vorbesc ca și *pro domo mea.*

De cumva m-ar cerceta cineva de aproape și m-ar întreba dacă merită tezaurul de la Pietroasa atîta atențiune, atîta lucrare, atîta stăruință, atîta cheltuială, eu i-aș răspunde într-astfel: —„Ia aminte: să afli în țară la tine bogate rămășițe ale unei arte, care, prin formele ei originale, prin unele caractere cu totul speciale, prin procederi tehnice nouă, se distinge de artele ce au produs mai toate monumentele din alte țări; să recunoști, prin studie și comparațiuni, în rămășițele acelei arte locale, epoca ca și precisă a fabricării lor; să constați că, la un moment dat, țara ta a produs lucrări de artă, dacă nu de o perfecțiune clasică, dar de o neasemuită bogăție; oare, nu sunt acestea rezultate destul de covîrșitoare, spre a umplea de mulțumire și de zel pe un scrutator al vechilor noastre datine pămîntești?"

Dar, domnilor, îndată ce am întrevăzut posibilitatea de a atinge un țel așa de adimenitor, m-am pus la lucru cu înzecită ardoare; mi-am propus a da cărții mele asupra *Tezaurului de la Pietroasa* caracterul unei opere temeinice, în care origina, natura și chiar istoricul, precît se va putea, ale tezaurului să fie lămurite prin istoria și analiza mai tuturor lucrărilor de aurărie și de argintărie artistică, despre care ne-au rămas vorbire în autorii cei vechi, sau imagine pe monumentele antice, sau chiar și exemplare încă azi existente.

Astfel, dupe ce am consacrat un capitol povestirii amănunțite a faptelor ce au însoțit și au urmat descoperirea obiectelor de la Pietroasa; dupe ce am înșirat feluritele întîmplări, mai mult sau mai puțin nenorocite, prin care acele obiecte au trecut pînă la restaurarea, destul de nimerită, ce li s-a făcut în anul trecut; dupe ce, zic, am spus acolo pe larg cele ce am rezumat acum în cîteva cuvinte spre amintirea d-voastre; apoi, am luat d-a rîndul fiecare din bucățile rămase în ființă și, cu multă răbdare, dar nu fără de plăcere pentru mine și, sper cel puțin, asemenea pentru cititori, am întrebat pe scriitorii antici și chiar pe poeții și hronicarii veacului de mijloc, ce pot ei să ne spună despre obiectele de acelaș fel întrebuințate sau păstrate pe timpii lor; am cercetat ce anume vase și giuvaiere de aceeaș natură se mai văd reproduse pe monumente antice de sculptură și pictură; am alăturat descrierea și forma aurăriilor din muzeul nostru cu ale altor aurării și argintării antice de prin muzeele străine; am studiat cu de-amănuntul, în decursul secolilor și în întinsul țărilor din vechime, toate motivele ornamentale care împodobesc și caracterizează bucățile aflate și păstrate la noi; și, astfel, din acest studiu variat și complet, întru care nu mă sfiesc a zice că n-am cruțat nici o osteneală, n-am ocolit nici o dificultate, am cercat să reconstituiesc,pe tărîmul arheologic al țărei noastre, ca și o istorie a artelor ei din vechime, coprinsă și înlănțuită într-un conspect general al industriei aurărești și argintărești, d-a lungul întregei antichități europene și asiatice.

Această programă largă a lucrării mele m-a și determinat a-i lăți titlul. Fără de a înlătura sau a subordina în a mea carte numirea, subiectul ei capital, am socotit că este drept să alăturez pe lîngă ea și fără de nici un spirit de ostentațiune, simpla indicare a studielor mai generale ce materia a provocat în mine și cu care am înzestrat acum opera mea. Deci, spre a face ca titlul să corespundă cu conținutul cărții l-am libelat într-astfel: *Tezaurul de la Pietroasa. Istoricul și descrierea lui. Studie asupra aurăriilor și argintăriilor antice*[1].

Aceste studie, de altmintrelea, ereau pentru mine cu atît mai adimenitoare, cu cît mă simțeam pășind într-însele pe un tărîm foarte puțin explorat. Îmi plăcea, deci, cu deosebire, de a aduce în vederea erudițiunii europeane un element de arheologie generală aproape nou sau, în orice caz, nu încă coordonat, pe cînd totdeodată îi puneam subt ochi un nestemat tezaur al țării și al muzeului nostru.

În jurul unui măiug de aur și de pietre scumpe, cum este tezaurul nostru, m-am silit tot mereu să aduc, spre a-l propti mai tare și mai temeinic, spre a-l face să răsară mai luminos, sute și mii de pietroaie și de pietricele, adunate din istoria artelor antice; pe acestea le aștern și le așez astfel, încît toate împreună să formeze un monument consacrat artei industriale a aurăriilor din vechime, monument care va purta pe creștetul său acea neprețuită podoabă, ale căror rămășițe strălucesc azi în colecțiunea noastră de antichități naționale.

Mi-e teamă, domnilor, să nu vă obosesc aducîndu-vă la cunoștință măcar și cîteva fapte, din nenumăratele constatări interesante ce am avut norocul a face în cursul lungelor mele cercetări. Numai atunci însă ați putea să prețuiți cît de bogată este, pe neștiute, chiar și istoria arheologiei române.

V-aș vorbi, bunăoară, de minunatele vase ce s-au descoperit pe la 1811, într-un mormînt de pe malul Prutului, la Concești în ținutul Dorohoi, și care azi se află păstrate în muzeul Ermitagiului imperial din St. Petersburg. V-aș arăta, pentru prima oară reprodusă în desemn și scrupulos descrisă în foile tipărite ce stau aci dinaintea mea, o tavă rotundă de argint, găsită tot acolo și mare tocmai cît sinia noastră cea de aur de la Pietroasa. Dar aceea este împodobită pe margini cu scene de vînătoare, precum este și friza celui mai frumos din sarcofagele de piatră din muzeul noastru național.

V-aș mai dovedi cum verige sau alcale de aur, ca cele din comoara de la Pietroasa, se dăruiau de împărații bizantini goților grutungi din părțile noastre. Aceasta ne-o spune hronicarul grec Zosim. El ne povestește că împăratul Teodosie cel mare, dupe ce cufundă în apă un număr însemnat din micile luntri în care goții veneau noaptea decindea ca să-i atace flota de pe malul stîng al Dunării, iertă pe barbarii ce mai rămăsese cu viață, le dete locuri ca să se așeze în Scitia mică sau Dobrogea noastră, pe lîngă cetatea Tomi sau Constanța, și-i dărui chiar pe toți cu brățări de aur. Dar mărinimia împăratului nu schimbă firea neastîmpărată a goților. În cetate comanda Gherontios, un căpitan grec foarte inimos, îndrăzneț și nu prea mult răbdător.

---

[1] *Le trésor de Pétrossa. — Historique. — Description. — Étude sur l'orfèvrerie antique.* Paris, 1886 — ?. În momentul cînd se tipăresc aceste rînduri, opera mea franceză, ajunsă la coala a 34 ⟨-a⟩ ca tipărire definitivă și la a 39-a ca material compus, se află întreruptă încă de la începutul lui martie trecut, din cauză că, venind atunci în țară, am cerut de la Ministerul instrucțiunii publice ca să mă autorizeze a da operei mele dezvoltarea ce mi se pare, acum încă, a-i fi de neînlăturată trebuință; această concesiune mi-a fost refuzată și nu pot face altfel decît a aștepta sau ca acesta sau un alt minister să se arate mai liberal pentru o publicațiune științifică, sau ca să aflu alte mijloace particulare de a-mi continua și a-mi termina lucrarea, în singurele condițiuni sub care ea poată să corespunză la scopul științific ce doresc și sper să ating printr-însa. — (București, 18 noemvrie, 1887).

Barbarii îl amenințau, îl necăjeau și-l zădăreau tot mereu. Într-o zi el dete năvală într-înșii, îi răzbi, îi prinse robi și le luă înapoi toate darurile împărătești. Însă, la Constantinopol, zavistia curtezanilor aruncă vina asupra lui Gherontios; îl acuzară că a jefuit pe colonii autocratorului. Ca să scape de grea osîndă, bietul viteaz căpitan fu silit să mituiască pe eunucii curții cu verigile de aur împărătești, luate cu voinicie de la goți.

Pentru fiecare din obiectele de la Pietroasa aș putea să vă aduc sumă de dovezi despre rolul însemnat ce au jucat asemenea obiecte prețioase în istoria popoarelor antice, și, mai ales, în aceea a barbarilor, cari, în primii secoli ai creștinismului, s-au prefirat și s-au strămutat din Rusia meridională în România, de aci în Tracia, în Panonia, în Noric, în Vindelicia și-n Retia, apoi în Italia, în Galia, în insulile britanice, în Spania și pe coastele africane, tot atît cît și în inima Germaniei și-n peninsulele scandinave.

Pretutindeni unde ordiele lor călătoare colindau pustiind, pretutindeni ele semănau în urmă-le, prin morminte și prin ascunzători, rămășițe din acea artă originală, învățată și practicată de ei mai întîi pe malurile Mării Negre și ale Dunării, în Sciția și în Dacia.

Acești barbari duceau astfel cu sine iubirea și trufia scumpelor podoabe de trup și luxul vaselor de ospețe. Aurul, argintul și pietrele scumpe erau pentru dînșii ceea ce marmurele sculptate și tabelele de lemn zugrăvite, vasele turnate în bronz și grațioasele olării și statuete de lut fusese odinioară pentru eleni și romani. Pentru barbari, negreșit, erau egali cu Fidias și cu Apeles, dacă nu și superiori acestor artiști de geniu, argintarii nomazi, cari au făurit, dupe gusturile lor barbare, tavele și ibricele, căldărușele și colanele, brățările și paftalele (fibulele) de la Pietroasa, în fine, tot greul avut al *Cloștii noastre cu puii săi de aur.*

Deci, nu va fi, cred, o pagină stearpă a analelor țării noastre, aceea în care se vor înscrie toate noțiunile de industrie artistică, de limbistică, de mitologie, ba și chiar de istorie politică și de uzuri sociale, care reies din studiul minuțios și adîncit ce mă ocupă. Și, dacă, lucrînd încă vreo doi trei ani la publicarea lui, în urma a douăzeci și mai bine de ani de pregătire[1], voi coprinde acest studiu, precum am gînd și dorință, în trei mari volume, din care primul numai este acum abia pe sfîrșit, sper că într-însele nu se vor găsi superfluități. Chiar și dacă, la prima iveală, unele dezvoltări s-ar părea a fi adaose prisositoare, cititorul curînd va vedea că și chiar acelea tind întotdeauna, în mod mai mult sau mai puțin direct, la consemnarea, la elucidarea și la dovedirea unui fapt, cîtuș de mic, atingător de antichitățile, de vechia istorie, de uzurile și chiar de limba patriei noastre. Aceasta a fost și este pururea a mea tendență, a mea preocupare.

Chiar de aceea, domnilor colegi, atunci cînd mi-am propus a da o așa întinsă dezvoltare lucrării mele arheologice, mi-am zis totdeodată că, spre a face dintr-însa o operă cu îndoit folos pentru țara noastră, cată să pun frîu într-însa graiului nostru românesc, pe care-mi este așa dulce a-l scrie; cată să-mi îmbrac cartea cu haină străină; cată să înțolesc cu port sau nemțesc, sau englez, sau francez, toate acele imagine vii ale arhaicelor noastre datine, pe care mă încerc a le reconstrui și a le întrupa prin studie.

Că românii vor crede lesne în realitatea ființei lor, deoarece ele aduc laudă culturei originale ce a existat la noi încă din vechime, de aceasta nu mă puteam îndoi. Greu nu este a fi crezut și aprobat de cel căruia îi vorbești pe plac, chiar și atunci cînd ai aluneca pe priporul zadarnicelor închipuiri și ai apuca cîmpii, scălîmbînd adevărul. Mai anevoie este însă a-ți cîștiga crezămînt la cei ce n-au nici un interes a descoperi, deodată și fără veste, că un obiect oarecare prețuiește mai mult decît ei sunt deprinși a crede. Și mai anevoie încă este de a impune, prin dovezi lămurit și sănătos întemeiate, recunoașterea unor calități, devenite necontestabile chiar și pentru aceia cari s-ar bucura cînd ele ar lipsi cu totul sau, cel puțin, cînd ele ar rămînea întunecate.

Și, trebuie s-o mărturisesc, domnilor, întunecate, neștiute și rău prețuite de lumea cultă vor rămînea, din nenorocire, toate lucrările noastre, cît de conștiințioase și de solide ar fi ele, precît nu le vom învedera lumii subt o formă mai accesibilă decît aceea a graiului nostru național.

Acest fapt de netăgăduit nu este însă, dupe părerea mea, o condamnațiune a limbei noastre. Nu este nici măcar o umilire pentru dînsa. Limba noastră abia de doi trei secoli a devenit o limbă scrisă; a ei cultură e încă rudimentară. Noi ne adunăm aci ca să cercăm a o scoate din fașe și a-i înlesni înălțarea și întărirea, deoarece ea, încă pînă mai deunăzi, umbla d-a bușele. Cum doară am putea să pretindem ca dînsa să depășească hotarele locuite de români, pe cînd vedem multe alte limbe europeane, cultivate acum de secoli și rămase totuși în cercul restrîns al poporațiunilor ce le vorbesc și le scriu, numai și numai pe seama lor.

Astfel sunt, de bună seamă, la nord, limbele scandinave, cea daneză și cea suedeză; apoi, spre apus, limba olandezilor, ba și a portughezilor, dacă nu cumva, pînă la oarecare punt, n-am număra printre acestea, la sud, pe cea spaniolă și pe cea italiană, odinioară atît de răspîndite în toată Europa. Tot așa sunt, mai în vecinătate cu noi, limba rusească, cea greacă modernă și cea maghiară.

Toate aceste națiuni își cultivă, desigur, atît cît noi, și poate chiar mai mult decît noi, graiurile lor particulare; toate au, ca noi, academii și societăți literare și științifice.

Toate, în sînul corpurilor învățate ale lor, vorbesc și tipăresc în limba țării; dar acestea, fiind preocupate de a nu pune subt obrocul exclusiv al unui patriotism rău înțeles producțiunile spiritului și ale studielor, care pot să facă onoare patriei și științei ei, toate recurg la una din limbele care se bucură de un caracter mai universal, una din acele limbe pe care nu le pot ignora oamenii ce vor să se țină în curentul propășitor al științelor moderne.

În acele țări, chiar academiile traduc, în extracte și adesea *in extenso*, principalele lor opere și le dau publicității externe într-una din limbele franceză, germană sau engleză.

Oare, ceea ce fac aceste popoare, adesea mai înaintate în cultură decît noi, fi-va rușine să o facem și noi? Să stăm a judica pe dreptate, și vom recunoaște că ideea ce le mînă întru aceasta este și mai patriotică și mai luminătoare decît acel exclusivism restrîns care le-ar izola pe ele — precum ne izolează pe noi cu totul — de mișcarea progresivă a științei. Făcînd altfel, ei ar menține pe toți străinii — precum îi menținem noi — în credința că la ei, ca și la noi, mintea și studiul nu produc nimic, nimic care să fie demn de a aduce un contingent folositor la cunoștințele obștești ale lumii civilizate.

Permiteți-mi, domnilor colegi, mie care trăiesc acum de mai mulți ani în străinătate și văd cît de rău suntem cunoscuți și prețuiți sub raportul culturei intelectuale, afară din țara noastră, permiteți-mi a supune aceste considerațiuni la serioasele d-voastre cugetări.

---

[1] Publicarea cărții mele a avut pînă acum peripețiile cele mai felurite; mă voi sili a le rezuma aci în cîteva rînduri. S-ar zice că blestemul *Cloștii cu puii de aur* se ține mereu de dînsa și mereu pune piedici la a ei terminare. Sunt peste douăzeci și cinci de ani de cînd mă tot ocup de dînsa fără a o putea aduce la capăt. Încă de la 1862, în urma unei vizite ce a făcut muzeului nostru de antichități, un arheolog german însărcinat de guvernul austriac a publica o carte monumentală asupra *Însemnelor imperiale și regale ale Imperiului germanic*, am început a face cercetări științifice asupra vaselor și podoabelor din tezaurul nostru de la Pietroasa. De atunci încă am pus a se face după dînsele frumoase desemnuri în colori și chiar o chromolitografie cu titluri imprimate. La 1865, am citit asupra lor un memoriu la Academia din Paris; la 1868, am tipărit în acel oraș acest memoriu dezvoltat; apoi, la 1871, am pus să se lucreze la Düsseldorf, după fotografii, numeroase tabele xilografice de pre toate obiectele. La 1874, fiind ministru al instrucțiunii publice, colegul și amicul meu d-l Titu Maiorescu,d-lui a contractat cu casa V. A. Morel et Comp. din Paris pentru a se lucra acolo chromolitografiele destinate unei opere mai întinse cu a cării redactare am și început de atunci să mă ocup. O tipărire îngrijită cum am dorit totdauna să consacru lucrării mele definitive, ar fi depășit cu mult mijloacele de care însumi aș fi putut dispune. Liberalitatea guvernului venea să complinească această dificultate materială. Dar, curînd dupe aceea, prin schimbarea ministerului și apoi prin evenimentele războiului, lucrarea a fost întreruptă, și, în timp de opt ani, am putut numai să tipăresc cîteva fragmente dintr-însa, traduse pe românește, în revista *Columna lui Traian*, din 1876 și 1877. Abia la 1882, un alt coleg și amic al meu, d-l V. A. Urechie, fiind ministru, a încheiat contract cu aceeași casă V. A. Morel et C^ie^, din Paris, ca să tipărească și textul meu, pe care nu-l credeam a fi mai întins decît coprinderea a 40 coale *in folio*. Experiența îmi dovedi curînd că mă înșelasem; la 1884, fiind pînă atunci 19 coale tipărite, obținui de la minister ca să se completeze publicarea mea cu alte 40 coale. Dar în acelaș an, către iarnă, casa V. A. Morel căzu în faliment și lucrarea se întrerupse din nou pentru zece luni. În timpul acesta revăzui cu luare aminte manuscriptele mele, a căror redacțiune era făcută cu vreo 14 ani mai înapoi. Profitai de răgazurile ce-mi da temporizările procesului de faliment al editorului, spre a împlini multe lacune ce constatasem, spre a pune opera mea cam înapoiată, în deplinul curent al științei actuale. În vara anului 1886, un nou editor, d-l J. Rothschild din Paris, luă prin contract asupră-și sarcina de a retipări opera încă de la început; și aceasta o făcea pe preț de 21 000 lei, plătibili în anuități de cîte 3 000 lei, adică cu un scăzămînt egal tocmai cu suma ce fusese plătită casei V. A. Morel, și prin urmare fără nici o pagubă pentru statul nostru.

Din parte-mi, cedasem cu anticipațiune ministerului jumătate din exemplarele ce-mi erau concedate ca drept de autor, cu scop ca statul să-mi înlesnească mijloacele de a stărui în străinătate la terminarea lucrării mele. Astfel o am putut înainta pînă în primăvara anului curgător 1887, ajungînd cu tipărirea ei pînă aproape de coala a 40-a. Văzînd însă atunci că modificațiunile și îmbunătățirile însemnate, ce adusesem vechiului meu text, reclamau o îndoită întindere a operei, venii în țară cu speranța că toate silințele mele de atîți ani nu se vor înfrînge tocmai acum dinaintea unui refuz al ministerului. Aci, din contra, obținui, tocmai dupe patru luni de zadarnică așteptare și de stearpă nelucrare, obținui, zic, cea mai categorică și mai puțin grațioasă respingere a cererilor mele.

Pe cînd însăși M. S. Regele îmi arăta cel mai viu interes pentru publicațiunea mea, mi se spuse în față, de ignoranți atotputernici în țară la noi, că lucrarea mea este fără interes și că ea nu merită atențiunea guvernului. Ministrul instrucțiunii publice, mai cunoscător poate întru ale științei, nu se refuză însă a secunda cu fapta aceste păreri, ce au deșteptat în mine cea mai legitimă indignațiune. Dezbaterile mele asupra acestui subiect cu d-l Dimitrie Stur⟨d⟩za au devenit publice, grație comunicatelor ce d-lui a găsit de cuviință a publica în *Monitorul oficial* și în ziarele oficioase. Este un ce foarte mîhnitor și umilitor pentru mine, de a mă vedea împiedicat într-o publicațiune la care am toate cuvintele de a ține ca la principala mea operă de știință. Dar, cum am mai zis-o și aiurea: Bun este Dumnezeu! N-am pierdut cu totul speranța de a vedea împlinită dorința mea cea fără de preget. Chiar și dacă guvernul de azi se va îndărătnici, cum este probabil, a-i sta mereu împotrivă, apoi cu răbdare voi aștepta ca să vină un moment priincios, cînd oameni mai luminați și mai puțin răuvoitori îmi vor înlesni mijlocul de a duce pînă la capăt lucrarea pentru care de mulți ani mă lupt cu așa multe nevoi, și a cărei terminare a devenit pentru mine ca și unul din acele cuvioase doruri ale vechimei, una din acele *Pia Desideria*!...

Ele m-au îndemnat, și nu tocmai, vă mărturisesc, fără de oarecare dor și mustrare de cuget, a scrie cartea mea asupra tezaurului de la Pietroasa, în limba de caracter mai universal a țării în care locuiesc.

În acea țară mai am și înlesnirea de a găsi la îndemînă toate mijloacele de informațiune și de studiu ce-mi sunt necesarii, precum bibliotecele și muzeele cele mai bogate, oamenii cei mai dedați cu multe din materiile pe care cată să le ating în cursul cercetărilor mele.

De altmintrelea, acea limbă, singura dintre cele apusane pe care mă pricep oarecum a o îndruga, adică limba franceză, este totdeodată și aceea pe care o înțeleg, o vorbesc și o scriu, chiar cu înlesnire, toți cîți ar voi, la noi, să citească publicațiunea mea.

Mult nu m-am înstrăinat nici de țara mea, nici de datoriile mele de academic român, cerînd țărei franceze ajutoarele de studiu pe care ea le posedă în neasemuită îmbilșugare, față cu a noastră ; iar limbei frenceze cerîndu-i un mijloc de a face cunoscute, nu numai românilor, dar și întregului public cult din toate continentele, fapte ale căror enunciare și elucidare nu pot aduce decît folos și onoare patriei noastre.

Sfîrșind această expunere, mă tem, stimați colegi, că mă veți crede, dupe cuvintele mele, mult mai prezumțios decît sunt în realitate. Ceea ce mă face de a vorbi într-astfel este chiar contactul în care am avut norocirea de mă afla, în decurs de mai mulți ani, cu personalități marcante de aceeași specialitate cu mine. M-am convins în cercul lor că noi înșine nu avem cunoștință despre propria noastră valoare, nu știm să ne dăm bine seamă nici de cîte știm, nici de cîte putem, nici de cîte suntem în stare să producem, atunci mai ales cînd nu ne-am răsipi puterile, dupe răul nostru nărav.

Și aceste vederi semețe, pe care — cine știe ! — le priviți cu sfială, cu îndoieli și poate chiar cu zîmbete de ironie, aceste vederi le veți recunoaște lesne de bune, de drepte și de luminoase, îndată ce vă veți strămuta cu gîndul și cu aducerea aminte într-un alt cerc al activității noastre naționale.

Acum vreo zece ani, de ar fi ieșit dintre noi un profet care să ne afirme că oastea românească, militarii, dorobanții și călărașii noștri sunt în stare să poarte război în țară străină și să se lupte cu tăria, cu avîntul și cu vitejia ce ei au arătat la Grivița, la Rahova și la Smîrdan, noi toți atunci am fi plecat jalnic capul, plini de dorul izbînzelor din trecutul nostru și, vai ! plini de necredință întru cele viitoare.

Faptele lăudate ce ostașii noștri au săvîrșit din îmboldirea și sub poruncile gloriosului nostru suveran, carele a știut să recunoască și să reînvie în inimile românești vîrtutea străbună, acele fapte petrecute pe cîmpii de bătălie ne fac azi să ridicăm capul fără sfială, cu dreaptă mîndrie și fără temere pentru viitor !

Să cutezăm a-l ridica și pe cîmpii științei. Tot augustul nostru protector ne-a îmbiat și pe noi la această nobilă revendicare, îndemnîndu-ne să culegem de pretutindeni, cu știință și conștiință, datinele de orice fel ale trecutului nostru. Cu ele, zisu-ne-a primul rege al românilor, vom întemeia și pe acest tărîm viitorul țării și al poporului românesc !

București, 1887.

ANEXE

⟨CORESPONDENŢA ADRESATĂ DE ALEXANDRU ODOBESCU LUI TITU MAIORESCU, MINISTRUL CULTELOR ŞI INSTRUCŢIUNII PUBLICE, ÎN LEGĂTURĂ CU PUBLICAREA UNEI "MONOGRAFII ASUPRA TEZAURULUI DE LA PIETROASA" (1874)⟩

⟨1. Memoriul din 2 mai 1874⟩

Domnule ministru, 1r°

Sînt acum mai mult de zece ani de cînd mă ocup a aduna material pentru publicarea unei cărţi, în care va fi studiat din toate punctele de vedere, istorice, arheologice, artistice şi industriale, splendidul tezaur de la Pietroasa, cea mai frumoasă podoabă a muzeului nostru naţional.

Deja în volumul ce am publicat în limba franceză cu ocaziunea expoziţiunei universale din Paris, am rezumat studiile şi ideile mele asupra acestor precioase anticuităţi într-o ,,Notiţie despre anticuităţile României", care formează o parte din zisul volum.

De atunci încoace n-am încetat de a mă ocupa cu această lucrare, şi, spre a pregăti materialul publicaţiunei, am pus să-mi execute, atît aci cît şi în străinătate, un număr considerabil de stampe xilografiate şi de acuarele, care vor servi ca ilustraţiuni indispensabile ale operei proiectate.

Aceste lucrări însă nu se pot face decît cu cheltuieli enorme, pe care mizloacele 1v° restrînse ale unui particular nu le pot covîrşi. De aceea am şi fost silit de a întrerupe orice lucrare de asemenea natură, simţindu-mă prea tare angajat în cheltuieli nepotrivite, şi a aştepta ajutoare, pe care le poate da numai un guvern ce poartă interes ştiinţei, artelor şi, în genere, culturei naţionale.

N-am trebuinţă a vă spune, domnule ministru, ce mulţumire produce lumei învăţate, care se ocupă cu predilecţiune de studiul anticuităţii, darea la lumină a unei bogate şi serioase opere asupra unor obiecte de artă vechie, al căror caracter original a dat o impulsiune şi o direcţiune nouă ştiinţei arheologice.

Descoperiri făcute de curînd în diverse părţi ale Europei, din Rusia şi pînă în Spania, au destăinuit existenţa unei arte a barbarilor ce au cutrierat Europa în prim<i> secoli ai erei creştine, artă căria am consacrat un studiu special, făcînd şi numeroase călătorii spre a examina însumi rămăşiţele ei prin diverse muzee. Pe de altă parte, relaţiunile continue ce întreţiu acum de mai mulţi ani cu învăţaţi din ţările apusane, ce se ocupă de această 2r° nouă ramură a arheologiei (d-nii de Lasteyrie, de Linas şi alţi<i> în Franţa, d-ni<i> dr. Fr. Bock, de Sacken etc. în Germania), mă pun în poziţiunea de a face o operă care să poată fi preţuită din punctul de vedere ştiinţific, aducînd oarecare contingent nou la cunoştinţele deja dobîndite.

Dar toate acestea, domnule ministru, se opresc dinaintea unor mari dificultăţi: lipsa de mizloace spre a tipări carte<a> astfel cum ea trebuieşte tipărită, adică în condiţiuni de lux şi cu ilustraţiuni numeroase, care menţinînd-o cu demnitate în rangul de operă ştiinţifică, să o facă totdeodată a fi şi un precios specimene bibliografic, pe care domnitorul şi guvernul nostru să-l poată oferi în dar, persoanelor de distincţiune şi stabilimentelor de cultură de prin alte ţări.

Am speranţă, domnule ministru, că d-voastră, luînd cunoştinţă de elementele ce sînt adunate pînă acum de mine şi preţuindu-le, veţi afla mizlocul de a înlesni realizarea dorinţelor mele; de aceea şi iau libertatea a vă expune aci şi planul operei mele şi costul publicării 2v° ei, dupe informaţiuni precise ce am dobîndit din diferite părţi.

Opera mea va fi dar o ,,Monografie asupra tezaurului de la Pietroasa", în care aceste anticuităţi ale muzeului nostru vor fi studiate comparativ cu cele de prin alte colecţiuni străine.

Ea va coprinde:

O precuvîntare cu consideraţiuni generale asupra anticuităţilor de prin alte ţări, ce prezintă analogie cu ale noastre;

Un istoric detaliat al descoperirei de la Pietroasa, cu documentele relative la această descoperire;

O descriere minuţioasă a obiectelor din punctul de vedere tecnic şi artistic;

Un studiu asupra originei lor, asupra stilului şi dezvoltărei artei, cărora ele aparţin;

O expunere a evenimentelor istorice de prin timpii în care aceste obiecte au putut fi executate sau importate în țară la noi.

3r° Textul, însoțit de numeroase gravuri pe lemn va fi tipărit în limba franceză, spre a fi accesibil unui public mai întins. Se va putea însă face și o edițiune română.

Formatul cărței va fi un folio mic sau un 4° mare, care să poată conține stampele xilografiate.

Hîrtia, literile și tiparul trebuiesc să fie de calitate superioară și prin urmare alese și executate cu toată atențiune<a>, în stabilimente din străinătate, înadins dispuse pentru asemenea lucrări. La noi deocamdată, nu s-ar putea lucra așa bine și ar costa cu mult mai scump.

Întinderea cărți<i> va fi de la 500 pînă la 800 pagine.

Osebit de stampele xilografiate din text, care vor fi în număr de 100 pînă la 120, volumul va avea și 8 tabele tipărite cu colori, reprezentînd obiectele de la Pietroasa cu restituțiuni.

Transcriu acum, domnule ministru, lista cheltuielilor ce ar necesita publicarea acestei opere, de pe notițiele și compturile ce le posed:

		L.N.
1°	pentru executarea a 85 desemne dupe obiectele din tezaurul de la Pietroasa 3v° (bucăți întregi și detaliuri) deja de d-l A. Lambris, în Aix-la-Chapelle, (compt prezintat)	2250
2°	pentru gravarea pe lemn a acestor 85 desemne; deja executate de xilograful Brendamour la Düsseldorf, (compt prezintat)	3412
3°	pentru executarea de clișeuri galvanoplastice după aceleași 85 bucăți, lucrare care se va executa tot de d-l Brendamour la Düsseldorf, (dupe comunicațiune scrisă)	562
4°	pentru desemnarea, xilografiare<a> și facerea de clișeuri galvanoplastice de pe alte 25 obiecte antice din muzee străine, care sînt necesarii pentru compararea lor cu cele de la Pietroasa (Acestea se vor executa de d-ni<i> Lambris și Brendamour, calculat de pe analogia celor deja executate)	1959
5°	pentru pictura în acuarelă a 8 tabele reprezintînd obiectele de la Pietroasa în restituțiuni, deja executate de d-l H. Trenk, pictor în București (comptul d-sale de 120 L.N. pentru fiecare bucată)	960
6°	pentru cromolitografiarea acestor 8 tabele de acuarelă prin editorul A. Morel din Paris, 13 rue Bonaparte (după comunicațiune scrisă).	9 000
7°	pentru tipărirea textului francez cu xilografii într-însul pe hîrtie de cualitate superioară, în 500 exemplare, socotit a 500 franci de sută de pagine, la acelaș stabiliment din Paris, al lui A. Morel (după comunicațiune scrisă, pentru 500 exemplare în 800 pagine)	4 000
8°	4r° pentru cheltuieli accesorii, precum ridicare de planuri, gravar<e> a acelor planuri și a unei harte a localităților; cheltuieli de corespondență și de transport și alte speze întîmplătoare	2 857
	Total	25 000

Cu aceste cheltuieli s-ar tipări cinci sute exemplare, din care aș cere să mi se lase una sută cincizeci în dispozițiunea mea; iar celelalte (350 de exemplare) precum și toate pietrele cromolitografice (ca la 96 bucăți) și clișeurile xilografice (100 sau 120 bucăți) vor rămîne proprietate a ministeriului.

Vînzîndu-se exemplarul cu 100 L.N. minimum, statul s-ar putea despăgubi din vînzarea unui număr de 250 exemplare, rămîind totuși un număr de 100 exemplare pentru daruri gratuite.

Dacă aș putea fi pus în măsură de a reîncepe chiar de acum lucrările, de a solda restul din lucrul deja executat și de a contracta îndată cu numiții întreprinzători de xilografie, de cromolitografie și de tipografie, pentru lucrările ce mai sînt de făcut, am încredințarea că în termen cel mult de doi ani, opera ar putea să apară, în condițiuni perfecte.

4v° Ministerul va putea dar repărți suma ce ar aloca pentru această lucrare, în trei porțiuni inegale, conform trebuințelor, și adică a destina pentru estimp o a cincea parte dintr-însa; pentru anul viitor 1875, alte trei din cinci părți și restul pentru anul 1876, cînd va fi și opera terminată.

Toate contracturile pe viitor s-ar încheia în numele ministeriului, avînd eu — osebit de redactarea operei — direcțiunea lucrărilor de publicare.

Supuind la luminata d-voastră aprețuire acest proiect, vă rog, domnule ministru, să primiți încredințarea prea osebitei mele considerațiuni.

<Odobescu>
Membru al Comitetului arheologic

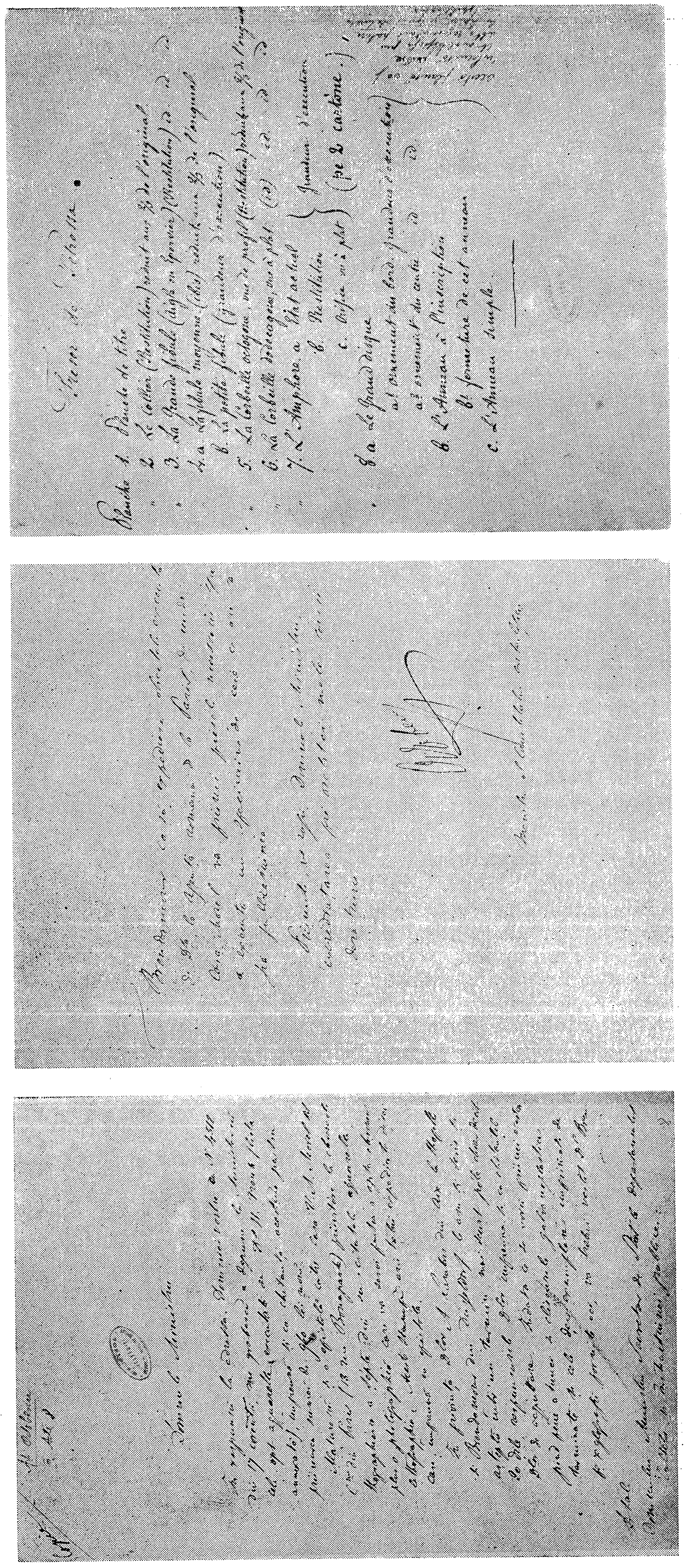

Scrisoare către Titu Maiorescu (mai 1874) (Arhiva Al. Odobescu III, acte 8)
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

⟨2. Răspuns la adresa nr. 4512, din 17 mai 1874, a ministerului cultelor și instrucțiunii publice⟩

1r° Domnule ministru,

În răspuns la adresa domniei-voastre cu nr. 4512 din 17 corent, mă grăbesc a depune la ministeriu cele opt acuarele executate de d-l H. Trenk (lista anexată), împreună și cu chitanța acestuia pentru primirea sumei de 960 lei noui.

Alăturez și o epistolă către casa V. A. Morel et C$^{\text{nie}}$ din Paris (13 rue Bonaparte) privitoare la cromolitografiarea a șapte din suscitatele acuarele, plus o fotografie care va servi pentru a opta cromolitografie. Aceste stampe ar trebui expediate zisei case, împreună cu epistola.

În privința d-lor Lambris din Aix-la-Chapelle și Brendamour din Düsseldorf, le am și scris și aștept într-un termin, mai scurt poate chiar decît 20 zile, răspunsurile d-lor împreună și cu chitanțele d-lor de achitare. Îndată ce se vor primi acestea, fiind pînă atunci și clișeurile galvanoplastice terminate și cele zece exemplare imprimate de pe xilografii pornite aci, *1v°* va trebui vestit d-l Brendamour ca să expedieze obiectele executate de d-sa la agența română de la Paris, de unde casa Morel va primi piesele necesarii spre a executa un specimene de ceea ce are să fie publicațiunea.

Primiți, vă rog, domnule ministru, încredințarea prea osebitei mele considerațiuni

Odobescu
membru al Comitetului arheologic

2v° Trésor de Pétrossa
Planche 1. Planche de titre.
,, 2. Le collier (restitution), réduit aux 2/3 de l'original.
,, 3. La grande fibule (aigle ou épervier) (restitution) id. id. id.
,, 4. a. La fibule moyenne (ibis), réduite aux 2/3 de l'original.
,, b. La petite fibule (grandeur d'execution).
,, 5. La corbeille octogone, vue de profil (restitution), réduite aux 2/3 de l'original.
,, 6. La corbeille dodecagone, vue à plat (id.) id.id.id.
,, 7. L'amphore. a. État actuel
b. Restitution
c. Orifice vu à plat } grandeur d'execution (pe 2 cartoane)
,, 8.a. Le grande disque
a.^{1}. ornement du bord. Grandeur d'execution.
a.^{2}. ornement du centre. id. id.
b. L'anneau à l'inscription
b.^{1}. fermeture de cet anneau
c. L'anneau simple

Această planșă va fi înlocuită printre cromolitografii prin alta reprezintînd *patera* cu figuri, pe care o alăturez în fotografie.

⟨3. Scrisoare către editorul A. Morel (mai 1874), anexată de Odobescu, în copie, la adresa sa către Titu Maiorescu (*supra*, nr. 2)⟩

1r° Monsieur,

Son Excellence Monsieur le Ministre des Cultes et de l'Instruction publique de la Roumanie ayant arreté que la monographie que je prépare sur le trésor d'orfèvrerie antique decouvert à Pétrossa et conservé au musée de Bucarest, sera publié aux frais de l'État, m-a demandé de lui recommander une maison qui, à l'étranger, pourrait executer, dans les conditions les plus avantageuses,

1° la reproduction en chromolithographie des 8 planches coloriées, qui figureront dans cette monographie,

2° l'impression du texte, en langue française (et peut-être aussi roumaine), avec planches xylographiques intercallées (les clichés vous en seront fournis).

Ayant eu deja quelqu'entente avec votre maison à ce sujet, j'ai pensé que vous pourriez vous charger de ce travail, tout en y mettant le soin et la perfection qui distinguent vos publications artistiques et archéologiques.

Aussi, pour le moment, S. E. Monsieur le Ministre vous expédie, Monsieur, 7 dessins à l'aquarelle et 1 photographie qui devront être lithographiés en or et couleurs. Veuillez *1v°* les examiner et nous informer le plus tôt possible, à quel prix et dans quel délai ce travail pourra être fait de la façon la plus satisfaisante.

Le tirage de la monographie sera de 500 exemplaires; c'est sur ce nombre qu'il faudra établir les prix. Les pierres lithographiées resteront la propriété du Ministère. Pour les détails voyez la note ci annexée.

Quant à ce qui est du texte, je vous expédierai prochainement, Monsieur, un fragment du manuscrit avec les bois qui devront y être intercallés et vous voudrez bien, j'espère, faire imprimer une feuille, à titre de spécimen.

Le format sera, sauf modification après entente, celui de l'*Histoire de l'ornement russe*, publié par vous; la qualité du papier et les caractères, ceux du texte de la monographie sur *l'Abbaye de Saint Maurice d'Agaune*.

Du reste, il sera temps de fixer ces détails lorsque vous aurez fait executer la feuille spécimen.

Pour le moment, veuillez bien, nous faire connaître de la façon la plus précise les conditions du travail chromolithographique.

Votre réponse peut être adressée soit au Ministre des Cultes et de l'Instruction publique *2r°* de la Roumanie à Bucarest, soit directement à moi.

Veuillez agréer, Monsieur, mes civilités les plus empressées

2v° Dessins devant être lithographiés en or et en couleur pour la Monographie sur le Trésor de Pétrossa (Odobesco)

1. Planche de titre, reproduisant l'ensemble actuel du trésor et, en perspective, la vue de Pétrossa.

NB. La forme des lettres composant le titre devra être rectifiée; elles seront disposées plus symétriquement et même leur coloration devra subir un remaniement plus harmonique.

2. Le collier (restitution), réduit aux 2/3 de l'original.
3. La grande fibule (aigle ou épervier) (id.) id.id.id.
4.a. La fibule moyenne (ibis) id.id.id.
b. La petite fibule (état actuel). Grandeur d'execution.
5. La corbeille octogone, vue de profil (restitution), réduite aux 2/3 de l'original.
6. La corbeille dodecagone, vue à plat (id.) id.id.id.
7. L'amphore (restitution). Grandeur d'execution.

NB. La reproduction chromolithographique devra être faite dans les proportions moindres, pour pouvoir rentrer dans le format des autres pièces. Peut être cependant qu'aux 2/3 elle serait trop réduite.

8. La patère. Pour cette planche, nous envoyons pour le moment une simple photographie qui sera remplacée prochainement par une autre photographie, où l'objet placé dans une position plus penchée sera réduit à des proportions un peu moindres (9/10) et sera muni de la statuette qui en occupe le centre (et qui en est separée dans l'exemplaire que nous envoyons). Ce vase étant en or, sans autres couleurs, la photographie sufirra, nous le pensons, pour la reproduction chromolithographique.

⟨MEMORIU PRIVIND TIPĂRIREA UNEI EDIȚII ROMÂNE A MONOGRAFIEI ASUPRA TEZAURULUI DE LA PIETROASA⟩

⟨Memoriu adresat ministrului cultelor și instrucțiunii publice(?), nedatat, în orice caz posterior anului 1875⟩

Domnule ministru,

Diferite ocupațiuni urgente nelăsîndu-mi pînă acum timp de ajuns spre a începe tipărirea unei edițiuni române a monografiei ce am pregătit asupra tezaurului de la Pietroasa, pe care publicațiune ministeriul a aprobat-o încă din anul 1874, viu acum, cînd mă pot cu tot dinadinsul ocupa de această tipărire, a vă ruga să binevoiți a confirma prin aprobarea d-voastră condițiuni< le > de editare ale acestei cărți. Stabilimentul d-lor Socec și compania a și tipărit stampele acestei publicațiuni în număr de douăzeci tabele trase în cîte 1000 exemplare, dar una sută și mai bine exemplare s-au răspîndit cînd cu furtul tezaurului, astfel încît astăzi nu cred că s-ar putea utiliza mai mult de 800 exemplare pentru carte. Ar rămînea dar ca edițiunea să fie de 800 exemplare.

Pentru format, cred că acela al stampelor trage după sine pe al hîrtiei de tipar; prin urmare, s-ar întrebuința hîrtie de for*<mat>* 0,38 m×0,54 m, îndoită *<simplu>* adică în folio, astfel ca tabelele să poată figura în carte, îndoite și lipite pe fîșie (*..........*).

Veți aproba, cred, ca un număr de 150 din aceste 800 exemplare să fie trase pe aceeaș hîrtie ca și tabelele, iar celelalte 650 pe hîrtie albă satinată de *<calitate bună>*, dar mai puțin groasă.

Literile textului vor fi cele denumite *cicero medieval,* iar note< le >, în josul paginelor, în *petit medieval* și anexele de la sfîrșit în *garmond medieval.*

Necesitate fiind a se pune în text o hartă arheologică a localităților, lucrată cu îngrijire prin litografie și trasă în 4 colori cel puțin, precum și a se adaoge șase noi tabele de formatul paginelor cu stampe, în zincografie, și, în fine, a se tipări titlul pe semicarton și a se broșa cu îngrijire, cred, domnule ministru, că stabilimentul d-lui Socec ar fi acela carele, în București, ar putea să îndeplinească mai bine toate aceste condițiuni. Devizul pe care l-am cerut de la acest stabiliment pentru lucrare în condițiunile mai sus arătate, se rezumă în puntele următoare:

1° Text jețuit și tipărit *<în>* 800 exemplare a 150 lei noi coala;
2° Harta arheologică în 800 *<exemp>* *.........* 1600 l.n.;
3° Stampe în zincografie, executare și tipărire, socotit a 0,80 *< lei >* centimetrul patrat;
4° Titlul și broșatul, cu stampele lipite pe fîșie a 1 l.n. exemplarul;

Daca binevoiți a aproba aceste condițiuni, d-le ministru, lucrarea se va începe îndată și se va preurma cu repeziciune astfel încît în două-trei luni să poată fi terminată.

Dreptul meu de autor dupe dispozițiunile din trecut acordîndu-mi un număr de 200 exemplare *...........* veți binevoi, d-le ministru, a aproba ca 50 din acestea să fie pe prima calitate de hîrtie.

⟨CORESPONDENȚA ADRESATĂ DE ALEXANDRU ODOBESCU LUI D.A. STURDZA, MINISTRUL INSTUCȚIUNII PUBLICE ȘI CULTELOR, CU PRIVIRE LA PUBLICAREA MONOGRAFIEI SALE *LE TRÉSOR DE PÉTROSSA* (1887)⟩

⟨1. Adresa lui Al. Odobescu către D. A. Sturdza, ministrul instrucțiunii publice și cultelor, din 8(20) mai 1887⟩

Domnule ministru,

Cunoașteți atît din convorbirile ce am putut avea cu d-voastră, cît și din dosarele ministerului ce dirigieți, că sunt ani îndelungați de cînd mă ocup cu descrierea și explicarea celui mai precios monument al muzeului nostru național, adică cu tezaurul de aurărie aflat la 1837 pe muntele Istrița de lîngă Pietroasa.

În decursul acestor ani am avut adesea ocaziunea de a vorbi și de a scri despre acele obiecte; însă scopul mi-a fost pururea de a publica asupra lor o operă mai întinsă, mai dezvoltată, mai științifică.

Încă de la 1873 aveam gata un text destinat a însoți desemnele xilografice și coloriate ce le aveam mai dinainte pregătite; dar mizloacele mele personale nepermițîndu-mi a da curs unei asemenea publicațiuni, ministerul instrucțiunei publice mi-a înlesnit de atunci executarea gravurilor. Evenimentele politice au împiedicat pentru cîțiva ani tipărirea textului; iar la 1882, tot acel minister a contractat cu casa Morel et C-nie din Paris publicarea monografiei mele în limba franceză; o eroare de calcul m-a făcut să cred că pentru aceasta va fi de ajuns 40 coale *in folio.* Mulțumită binevoitoarei d-voastre aprețuiri, condițiunile primitive ale contractului au fost modificate la anul 1885, astfel încît operei mele să i se poată da o îndoită întindere.

La sfîrșitul lui iulie al aceluiași an, întorcîndu-mă la Paris ca să-mi urmez lucrarea, aveam toată speranța că într-un an și jumătate voi putea termina tipărirea celor 61 coale ce erau încă neexecutate, dar tot atunci, precum știți, d-le ministru, am încercat prin falimentul dat de casa V. A. Morel et C-nie o piedică foarte grea și o întrerupere de 10 luni. Știți asemenea că, în primăvara anului următor, chiar d-voastră m-ați autorizat a încheia, în numele ministerului, un nou contract cu editorul d-l J. Rothschild din Paris, în condițiuni conforme celor ce d-voastră ați fost admis. Totuși, deoarece prin acest nou contract am fost obligat să încep tipărirea de la cap, nu m-am putut opri de a folosi, pentru textul meu revăzut, studiele multiple pe cari le făcusem în lungul meu răgaz. Dintr-aceea a rezultat în contextul operei mele dezvoltări și adaose, cari, pot zice, au pus-o pe deplin în curentul științei actuale. Ceea ce scrisesem cu 15 ani mai înainte, deși-i făcusem de atunci încoace oarecari adaose, mi s-a învederat ca un ce necomplect. Deci, începînd retipărirea cărței mele la d-l Rothschild, n-am putut face altfel decît să-i adaog explicări, comparațiuni și desemne noui. Ceea ce dupe textul meu primitiv, nu ar fi fost decît o monografie îngustă a tezaurului de la Pietroasa, a devenit astfel un studiu comparativ asupra orfăurăriei antice, lucrare ce pînă acum este încă de lipsă în literatura arheologică. Nu pot crede că prin această dezvoltare s-ar fi pierdut ceva din prețul unei cărți, lucrate în numele și cu spezele statului român. Mă încumetez chiar a zice că aceasta i-a dat și-i va da o mult mai mare valoare.

Unica greutate, iscată dintr-o asemenea prefacere radicală, este că întinderea scrierei actuale depășește cu mult pe cea prevăzută în contractul cu d-l Rothschild. Un număr de 40 coale se află acum tipărit, și, fără îndoială, ele conțin mai puțin de a patra parte a operei întregi. Această împregiurare mă îndeamnă, d-le ministru, a veni să cer de la d-voastră o nouă favoare. Este aceea de a mă pune în măsură să dau scrierei mele toată întinderea ce ea acum reclamă. Editorul nu se împotrivește la această mărire a publicațiunei, și sunt încredințat că el va primi a tipări un adaos de 85 coale în preț chiar inferior la cel de 210 lei de coală, stabilit pentru primele 85 coale. Acest punct, cînd va fi admis de d-voastră, ar rămînea să fie dezbătut cu d-l Rothschild de către legațiunea noastră la Paris.

Pe de altă parte, puteți constata în foile tipărite, ce vi s-au prezintat, că ilustrațiunile au adaos textului o valoare însemnată. Aceste ilustrațiuni [ce] pînă acum au costat (precum se adeverește din compturile ținute în mare parte de legațiune) suma de 4526 lei, pe care ați binevoit a mi-o pune la dispozițiune prin hotărîrile d-voastre de la 1885. Învederat este că pentru cele trei părți, cari mai rămîn de tipărit, ilustrațiunea va necesita o sumă de cel puțin de 17 500 lei.

În fine, vă aduceți negreșit aminte că în 1885 v-am cerut și ați binevoit a admite, că pentru propria-mi susținere în străinătate să se transforme într-o retribuțiune mensuală de lei 833, bani 33, o parte din exemplarele ce-mi erau destinate ca drept de autor. Aceeași dispozițiune v-aș ruga, d-le ministru, să binevoiți a urma și pe viitor.

Opera întreagă ar fi dar tipărită în 170 coale *in folio*, împărțite în trei volume. Ea s-ar compune, osebit de titluri, dedicațiune, precuvîntări, table de materie și indicii dezvoltați, din trei părți și anume:

1) Istoricul descoperirei și bibliografia (cari s-au și tipărit în parte din vol. I);
2) Descrierea foarte amănunțită a celor 12 bucăți, cîte mai există din tezaur, însoțită cu bogate studii comparative asupra aurfaurariei antice și urmată cu o privire asupra obiectelor pierdute (parte din vol. I, vol. II și parte din vol. III);
3) Considerațiuni artistice, industriale și mai ales istorice asupra tezaurului (vol. III). Această ultimă parte a dobîndit astăzi, în urma nouelor descoperiri anticarii făcute în Dobrogea, o însemnătate particulară în ochii mei.

Nu cred a depăși marginile posibilului zicînd că într-însa se vor învedera elementele cele mai doveditoare ale istoriei și geografiei noastre pe timpuri barbare, despre cari pînă acum, eruditii chiar, nu au avut decît foarte slabe noțiuni.

Dupe experiența dobîndită pot prevedea, d-le ministru, că tipărirea unei asemenea lucrări mă va ocupa pînă la iulie 1889 cel puțin.

Deci, ca să rezumez și să reduc în cifrele cele mai probabile complexul actualei mele cereri de întreită natură, dați-mi voie a vă pune în vedere atît sumele cu cari ele s-ar putea realiza, cît și împărțirea lor, astfel ca nici să îngreueze spezele statului, nici să fie neadmisibile pentru colaboratorii mei, adică editorul, desemnatorii și gravorii de clișeuri.

a) Dupe contractul actual, editorul mai are să primească, pentru cele 85 coale contractate, sumele următoare:

La mai 1887....3 000
,, ,, 1888....3 000
,, ,, 1889....3 000
,, ,, 1890....3 000
,, ,, 1891....2 750
Total 14 750

Însă d-l Rothschild a primit anul trecut, ca referitoare tot la aceste 85 coale, încă o sumă de 3 100 lei, ceea ce face ca preț al tipărirei de 85 coale un total de 17 850 lei, sau 210 lei de coală.

Este mai mult decît probabil că d-l Rothschild va face un scăzămînt destul de însemnat pentru adaosul de alte 85 coale. Asemenea, d-sa este dispus a primi orice distribuire anuală a sumei referitoare la acest adaos, pecît însă anuitățile ei nu vor depăși termenul *de mai 1891*.

b) Dupe cum s-a arătat mai sus, ilustrațiunile ce mai sunt de făcut nu au să treacă peste suma de 17 500 lei, cu care se vor plăti un număr de 260 desemne și fotografii și tot atîtea clișeuri, precum și o hartă arheologică, în mai multe culori, a gurelor Dunărei și a cîmpielor românești din bazinele Buzeului, Siretului și Prutului. Toate aceste lucrări (din cari o parte, adică în valoare de 3 700 lei, este chiar executată prin anticipație) trebuesc neapărat făcute mai înainte de a se sfîrși tipărirea cărței, adică înainte de iulie 1889. Plata lor, care, ca pînă acum, ar fi încredințată legațiunei din Paris, ar trebui deci împărțită în cele trei anuități următoare:

la mai 1887.......7 000 lei
,, ,, 1888.......6 500 lei
,, ,, 1889.......4 000 lei.

c) Opera, care dupe contractul actual avea să coste — *preț forte* — 150 lei, compusă fiind de 85 coale, se va urca prin îndoirea volumului ei, la prețul de 300 lei. Rămîne la dispozițiunea d-voastre, d-le ministru, să decideți numărul de exemplare ce veți găsi de cuviință a reține din drepturile mele de autor, in comptul celor 833 lei, bani 33, ce aș primi ca retribuire în cursul întreg al anilor 1887 și 1888 și în prima jumătate a anului 1889, și adică:

mai 1887........10 000
,, 1888........10 000
,, 1889........ 5 000

Îmi permit a vă observa, d-le ministru, că retribuirea ce am avut prin dispozițiunile anterioare a încetat la 31 decembre 1886 și că, prin urmare, aceea care o însemnez aci pe 1887 se referă la întregul acest an.

Aceste diverse opere se pot condensa cu aproximațiune în tabloul următor:

Anul	Contractul Rothschild		Ilustrațiunile	Retribuțiunea autorului	Totalul în aur (lei)
	Contractul actual	Adaos			
1887	3 000	NB.	7 000	10 000	20 000
1888	3 000		6 500	10 000	19 500
1889	3 000		4 000	5 000	12 000
1890	3 000		—	—	3 000
1891	2 700		—	—	2 700

NB. În această coloană ar fi să se înscrie anuitățile ce s-ar da d-lui editor pentru cele 85 coale adaos, anuități cari nu vor trece peste anul 1891 și a căror sumă totală nu va depăși, în nici un caz, *un maximum* de 17 850 lei. Presupun că asupra acestei sume legațiunea va obține o reducțiune de 3 000 lei.

Osebit de aceasta e de considerat că, în urma contractului actual, chiar de la finele lui ianuarie 1889, are să se scadă, din anuitățile ce are să primească d-l Rothschild, prețul exemplarelor pe cari editorul le va fi vîndut pentru comptul statului, sau în fișioare succesive, sau în total.

Cu sumele provenite din vînzare se vor scădea dar anuitățile d-lui editor pe anii 1889, 1890 și 1891.

Nu pot sfîrși, d-le ministru, fără de a mă scuza de repețitele cereri cu cari m-am adresat la d-voastră în cursul lungei și laborioasei mele publicațiuni. Mi-ar fi părut chiar mie însumi mai bine dacă, de la început, aș fi putut prevedea cu preciziune întreaga ei întindere, dar feluritele împregiurări, pe cari chiar aci am avut onoare a vi le expune, vă explică, cred, îndestul cauza ce mă îndeamnă a reclama concursul d-voastre pentru ca să dau cărței mele un caracter adevărat demn de auspiciele sub cari ea se lucrează și se publică. Pe de altă parte, știind bine pînă la ce punct, d-voastră mai cu osebire, aprețuiți lucrările științifice, aș fi crezut că vă nesocotesc de nu v-aș fi pus în pozițiune ca să dați operei mele o mai mare valoare.

Am, deci, temeinică speranță că veți găsi mizloace de a satisface cerințele mele, cu atît mai mult că ele nu au alt scop decît o mai mare perfecțiune în punctul de vedere al științei și al artelor.

Vă rog totdeodată, d-le ministru, să considerați cît de păgubitoare este pentru mine orice pierdere de timp. Mi-e de grabă să pun capăt unei opere, căreia am consacrat mai bine de 25 ani din viața mea și de la care aștept atît îndemnul de a mă îndeletnici cu alte lucrări naționale, cît și posibilitatea de a mă întoarce în țară ca să contribuesc, și aci, dupe ale mele mizloace, la consolidarea și la răspîndirea noțiunilor de istorie și arheologie.

Toate aceste considerațiuni mă fac a vă ruga să mă puneți cît mai nezăbovit în pozițiune de a-mi termina lucrarea în condițiuni favorabile.

Primiți, vă rog, d-le ministru etc.

⟨2. Adresa lui Al. Odobescu către D. A. Sturdza, ministrul instrucțiunii publice și cultelor, din 23 septembrie/5 octombrie 1887⟩

Domnule ministru,

Deși nu am primit de la d-voastră altceva decît răspunsuri negative, exprimate numai verbal, atît la raportul ce am avut onoare a vă prezinta la 8 (20) mai, anul curgător, asupra dezvoltărei ce doresc și am de gînd în orice caz a da publicațiunei mele franceze asupra tezaurului de la Pietroasa, cît și la memoriul destinat M.S. Regelui și pe care m-am grăbit a vi-l comunica și d-voastre la 27 iulie trecut, totuși, de atunci încoace, văzîndu-mă redus prin acele refuzuri categorice la imposibilitatea materială de a mă înapoia în Paris spre a termina acolo, într-un timp hotărît, întreaga mea lucrare, am voit cel puțin să mă cerc, și d-aci, a înainta publicațiunea prin tipărirea acelei porțiuni de text și acelor ilustrațiuni (din cari o mare parte sunt încă datorite de mine la zincografii și desemnatorii Michelet, Fernique, Lieger și Deville din Paris) și cari, toate acestea, se află, încă dinaintea pornirei mele de acolo, în mînile d-lui editor J. Rothschild, 13 rue des Saints-Pères.

Cu acest scop i-am și trămis d-sale, încă de la sfîrșitul lui iulie, adică îndată ce mi-ați declarat că lunga mea adăstare a fost zadarnică, i-am trămis, zic, toate corecturile cu îndreptările cuvenite, cîte primisem aci de la d-lui în decursul celor patru luni ce pierdusem aci așteptînd din partea d-voastre o soluțiune favorabilă lucrărei mele.

De atunci au trecut aproape alte două luni și d-l Rothschild nu mi-a mai trămis nici o corectură de făcut, nici o tipărire nouă de coale, nici măcar o scrisoare explicativă.

Necunoscînd cîtuși de puțin ce anume dispozițiuni se vor fi luat, în neștire-mi, de către minister în această afacere, mă simt totuși dator, spre a acoperi, întru ceea ce mă privește pe mine personal, orice răspundere, a vă aduce la cunoștință faptul de mai sus, ca nu doară să pot fi învinovățit veriodată că din a mea cauză s-a oprit tipărirea acelui număr de coale, pentru care ministerul a contractat cu d-l editor Rothschild.

Cu copia și clișeurile ce d-lui are la sine și cu manuscriptul ce stă încă gata în mînile mele, editorul poate să urmeze cu tipărirea a cel puțin 20 coale peste cele ce sunt pînă acum executate. Însă, pentru aceasta ar trebui deocamdată să-mi trămită aici corecturile de făcut. Negreșit că lucrarea nu va putea fi executată cu acurateța ce i s-ar fi dat, dacă m-aș afla la fața locului, dar de vreme ce am luat obligațiunea a tipări pe comptul statului un număr de coale din această operă, voi să aveți în știre, d-le ministru, că nu mă dau în lături, ci sunt gata a face și de aci, atît cît pot, spre a-mi îndeplini sarcina luată în fața ministerului. Rămîne ca și ministerul (dacă va socoti de trebuință și de cuviință) să reguleze cu d-l editor cele ce se ating de urmarea acestei lucrări, deoarece eu, pentru cauze mie necunoscute, nu mai primesc nimic din parte-i.

Primiți, d-le ministru, etc.

⟨3. Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza (30 septembrie/12 octombrie 1887)⟩

Domnule ministru,

Primind ieri adresa d-voastră sub No. 13 900, din 28 septembre, cu onoare mă grăbesc a vă răspunde.

N-am absolut nimic de observat la istoricul foarte exact ce v-ați dat osteneala a face, spre a-mi aminti împrejurările publicațiunei mele franceze asupra *tezaurului de la Pietroasa*, împrejurări ce sunt foarte bine lămurite în memoria mea, precum am și dovedit-o în rapoartele mele precedente.

Singurul lucru care m-a mirat întrucîtva, este că n-ați binevoit, în curs de 75 de zile, de cînd arătați că ați primit de la Ministerul afacerilor străine nota sub No. 11 144, coprinzînd un fel de reclamațiune a d-lui Rothschild, că n-ați găsit de cuviință, zic, să-mi împărtășiți și mie acele cu totul eronate și neexacte alegațiuni ale d-lui editor din Paris. Ași fi avut plăcerea a vă comunica, cu două luni și jumătate mai nainte, cele ce veți citi mai jos, și prin aceasta nu stau la îndoială că s-ar fi rectificat, încă de atunci, greșitele păreri ce, poate, v-ați format asupra urmărilor mele în această afacere.

Mai întîi de toate, osibesc materialul pentru vreo 30 coale de tipar cari, fiind de mult redactat gata, se află azi încă în mînele mele (și adică întreg capitolul III, *L'anneau à inscription*, și mare parte din cap. IV, *L'aiguière*). La acest material nu lipsesc decît oricari amănunte bibliografice și desemne, ce trebuesc completate în biblioteci și prin artiști speciali.

Apoi, întru ceea ce privește pe d-l Rothschild, d-nia lui are la d-sa manuscript de al meu, pe care i l-am înmînat înainte de pornirea mea din Paris, la începutul lui martie trecut, și cu care d-sa poate să compună încă cel puțin 10 coale (și adică sfîrșitul cap. II, *L'anneau simple*). Vreo alte patru coale, de la coala 31 înainte, i le-am lăsat definitiv corectate, cu *bunul de tipărit* pe ele, chiar la plecarea mea; dar din acelea n-am primit pînă acum nici măcar una tipărită definitiv.

Ceea ce am primit — chiar și numai în prima lună a petrecerei mele în București, se reduce la vreo patru, mult cinci coale, unele în pagine și altele pe spalturi. Datele exact însemnate de mine pe corecturi, dovedesc că nu am pregetat un moment de a lucra la tipărirea cărții mele, pînă în ziua cînd m-am pornit din Paris; nu înțeleg dar cum, la 3 iulie trecut, d-l Rothschild poate zice că « de aproape *opt* luni » nu a primit din parte-mi « nici manuscript, nici foi corectate ». De la martie pînă la iulie, pe cît știu socoti, sînt *patru* luni și nu *opt*.

Totuși, sperînd, conform încredințărilor ce mi se dedese de domnia-voastră, că mă voi putea înapoia în curînd la Paris, spre a-mi urma acolo lucrarea în condițiunile ei normale, am păstrat la mine corecturile mai sus citate, ca să le înmînez eu însumi d-lui Rothschild, cu oarecari observațiuni amănunțite, de acelea care cu greu se pot explica în scrisoare. Și aceasta am făcut-o mai cu seamă, fiindcă corectorul care era deprins a lucra cu mine la Paris, d-l Gabriel Deville, nu se mai află cu șederea acolo, din împrejurările sale de familie.

Cînd însă am văzut, în fine, așteptările mele zădărnicite și cînd m-a surprins deodată neputința materială de a mă înapoia la Paris, așa curînd precum speram, m-am grăbit atunci să trimet d-lui Rothschild acele corecturi, lucrate precum am putut mai bine aice. De atunci sunt două luni trecute și, fiindcă d-l Rotschild carele, o repet, are la sine manuscript nejețuit pentru v-o *zece coale*, iar corecturi parafate *patru coale* și corecturi în lucru alte *patru* sau *cinci coale*, adică cu totul material pentru *18* sau *19 coale*), fiindcă, zic, d-l Rothschild nu mi-a dat încă nici un semn de viață, am socotit de a mea datorie să vă înștiințez,la 23 septembre curent, despre acest fapt ca să ies, și de astă dată, de sub răspunderea unei nouă întîrzieri provenită, și aceasta, nu din voia mea.

Cît despre modul cu care voi putea lucra din București la înaintarea operei mele, pînă la complectarea numărului de optzeci coale contractate de guvern, nu vă voi tăinui că prevăz de mai înainte și din experiență, d-le ministru, că lucrarea mea va fi cu mult mai anevoioasă, mai întîrzietoare și — ceea ce este mai regretabil — cu mult mai imperfectă decît ceea ce ar fi fost cînd m-aș fi aflat în condițiunile cerute, pentru o publicare de felul celei ce am întreprins. Și permiteți-mi a bănui foarte, d-le ministru, că aceasta este și convicțiunea d-voastră intimă.

Eu totuși, țiu așa de mult la a mea lucrare încît, chiar și în cele mai trudnice împrejurări, sunt hotărît a o preurma, cu întemeiata credință că, dacă soarta-mi va da zile îndestule ca să străbat piedicele timpului de față, tot o să ajung odată a realiza stăruitoarea mea dorință, și o să duc pînă la capăt o lucrare în care mi-am depus toate silințele mele în curs de 25 de ani și mai bine.

Binevoiți dar, d-le ministru, a rămîne încredințat că eu unul, — chiar și în relele condițiuni în care mă aflu acum spre a continua a mea lucrare — nu mă voi abate de la datoria ce am contractat întru aceasta și către mine însumi și către stat. De nevoie, voi căuta să lucrez aci *cît se poate mai puțin rău*, deoarece nu stă deocamdată în a mea putință să lucrez *cît se poate mai bine*.

Iar dacă d-voastră credeți de cuviință să mai luați ceva măsuri în privința acestei publicațiuni, apoi, aprețuind cu o dreaptă nepărtinire greutățile, ca și stînjenitoare, în cari mă aflu cît despre continuarea ei, ați putea de preferință, și în singurul caz *de a nu putea face mai bine*, să stăruiți cel puțin pentru ca d-l editor din Paris să înlesnească și d-lui din parte-i lucrarea, chiar în ciudatele condițiuni de depărtare, pe cari situațiunea mea actuală cu amar mi le impune. Aceasta să o facă d-l Rothschild cel puțin pînă la momentul dorit, cînd și eu voi afla prilej priincios spre a îmbunătăți o stare de lucruri așa supărătoare, și cînd voi izbuti să pui toate la cale, spre a desăvîrși opera astfel cum doresc și cum stăruesc a o executa, astfel cum am început-o de la 1886 încoace, adică dezvoltată, completată, netrunchiată și nedezmădulată.

Bun e Dumnezeu, d-le ministru, și toți știm că, daca nu într-o zi, dar desigur a doua zi, el tot ajută pe cine nu lucrează cu cuget strîmb și rău.

Primiți, vă rog, domnule ministru, etc. etc. etc.

Odobescu

⟨4. Alt comunicat a d-lui Mitiță Sturdza în privința *Tezaurului de la Pietroasa* (6/18 octombrie 1887)⟩

Domnule ministru,

O nouă adresă a domniei voastre sub No. 14 539 din 3 octombre curent îmi impune greaua obligațiune de a vă răspunde; zic *greaua* fiindcă vă rog să binevoiți a observa, d-le ministru, că excelența voastră aveți o întreagă cancelarie la dispozițiune spre a-mi adresa note de numeroase pagini cu tot felul de ingenioase dezvoltări și întîmpinări, în vreme ce eu mă aflu, biet, singur cu îndatorirea de a răspunde la argumentări așa de multiple, cînd totdeodată sunt și obligat a mă ocupa cu sarcinele mele didactice și a lucra pentru susținerea mea și alor mei. Deci, mărturisesc, d-le ministru, că în asemenea condițiuni nu voi fi mereu în stare să discut cu de-amănuntul toate punturile dezvoltate cu o logică draconiană în lungele epistole oficiale ce-mi faceți deasa onoare de a mi le adresa. Timpul de o parte, ochii și mîna de alta, abia mă ajută ca să îndestulez după cum aș dori, toate cerințele și nedumeririle ministeriului. Veți binevoi, sper, d-le ministru, a scuza cu indulgență nesuficiențele mijloacelor mele.

Voi căuta însă de astă dată a preciza principalele fapte ce reies din ultima misivă a excelenței voastre.

I. Într-însa îmi amintiți încă o dată, d-le ministru, că la 1885 m-am îndatorat către ministeriu a-i da o operă completă în 80 de coale, — și nici una mai mult — despre *tezaurul de la Pietroasa*, și că ministeriul exige acea operă, strict măsurată în proporțiunile convenite, și nimic alt mai mult. Apoi binevoiți a adăoga că un *istoric al orfaurariei antice*, și chiar o *relațiune despre monumentul de la Adam-Klisi* sunt lucrări « demne de un bărbat învățat și că ele ar face chiar mare onoare guvernului ce le-ar publica ».

Eu n-am zis niciodată că voi să public, sub pretextul tezaurului de la Pietroasa, lucrări independente, suplementare și cu totul streine obiectului ce m-am angajat să-l tratez. Am zis și zic încă, cum că necesitatea logică de a complini lucrarea mea cu tot ce poate servi la elucidarea acestui subiect de interes artistic, istoric și național, m-a adus și mă va aduce neapărat a vorbi în mod accesoriu de suscitatele ramure ale actualelor noastre cunoștințe arheologice. Fără de ele, materia ce am a trata ar rămînea, grație înaintării noțiunelor noastre anticuarie, nesuficientă, nedezvoltată, necompletată, trunchiată și dezmădulată.

Dacă totuși, credeți că publicarea unei asemenea opere — precum înșivă ați declarat — ar face mare onoare guvernului ce o ar publica, cum, tocmai d-voastră, vă îndurați a refuza această onoare guvernului din care faceți parte?

Sau poate că bărbatul, care voește a o executa nu vi se pare că este demn ca să i se încredințeze de acest guvern o sarcină așa delicată și anevoioasă?

Acel bărbat totuși, și adecă subsemnatul, s-a încumătat a crede că unui guvern luminat nu poate să nu-i placă cu deosebire a căpăta o lucrare cît se poate mai completă și mai erudită. De aceea el, amăgit întrucîtva, nu și-a putut închipui că are să fie vreodată împiedicat de a publica opera sa, după acel plan completat, și, consecvent cu această temerarie presupunere, a și tipărit precum știți, conform noului plan perfecționat, 31 coale acum gata, și a pus de s-au jețuit alte 8 sau 9 coale, și în fine ține la editor și în portofoliul său o mare parte din urmarea scrierei, puse tot astfel în adevăratul curent al științei.

Ce voiți dar, d-le ministru, să facă el acum?

Să trunchieze, în mod absurd, restul operei sale spre a face dintr-însa un ce dezmădulat și — permiteți-mi această expresiune — să *ciopîrțească* urmarea scrierei sale, spre a se conforma cu condițiunile exclusiv materiale și prin urmare de importanță secundară, ale dispozițiunilor luate de minister la 1885 și 1886?

Sau să strice acele 40 de coale lucrate, și cu costul de la sine, să le retipărească trunchiate, retezate, castrate, încît opera să se scălîmbeze și să se îngusteze, numai și numai ca să dea ministerului nici un dram mai mult, nici un dram mai puțin din tocmeala de la 1885?

Acesta este primul punt asupra căruia, cată să vă mărturisesc, d-le ministru, că nu m-a domerit de fel adresa d-voastre din 3 octombre.

Binevoiți dar a-mi spune, care din aceste două alternative pretindeți să fie adoptată spre a se îndeplini strict condițiunele învoelei pe care am avut imprudența a le depăși, cu unica pornire de a folosi mai bine științei naționale și poate chiar de a procura mai multă onoare celor ce înlesneau publicarea și mie însumi ca autor.

II. Despre corespondența cu d-l Rothschild, repet că am socotit de a mea datorie, d-le ministru, să vă arăt că d-lui nu mă mai pune de cîteva luni în măsură de a înainta, bine sau rău, lucrarea. Am crezut, — și văd că nu m-am înșelat cu totul, deoarece d-lui s-a adresat în acest răstimp și fără de știrea mea de-a dreptul către minister cu arătări neexacte — am crezut, zic, că vor fi ceva dispozițiuni luate de minister, ca să nu se prea grăbească de nici într-o parte înaintarea lucrării.

V-am dovedit că nu sunt eu cauza întîrzierilor și *d-voastră* puteți înșivă înțelege foarte bine că, în această situațiune, eu nu dispun, mai cu seamă de aci, de nici un mijloc coercitiv ca să oblig pe d-l Rothschild să-mi trămită corecturi și să tipărească pe cele ce-i înapoiez.

De aceea m-am și referit la d-voastră, d-le ministru, mai întîi la 23 septembre că să vă aduc faptul la cunoștință, și apoi la 30 septembre, ca să vă pun în deplină putință de a respinge cu dovezi precise alegațiunile eronate cu care d-l Rothschild s-a adresat către d-voastră și nu către mine.

Ministerul care plătește pe editor are, pare-mi-se, cel puțin tot acelaș drept de a exige de la dînsul executarea lucrării materiale, precît poate să pretindă de la autor ca să depună în opera sa tot contingentul său de știință și de silințe.

Dacă d-l Rothschild a primit de la minister suma ce i se cuvenea în anul curgător, iar d-lui, — precum face deocamdată — neglijă a-și urma lucrarea tipografică cu materialul suficient ce are la sine, ce pot face eu mai mult, decît să avizez pe autoritatea plătitoare și să-i semnalez faptul care nimicește activitatea mea de corector, gata a procede la acea lucrare materială?

III. În fine, vă rog, domnule ministru, să nu vi se pară curios că am calificat de *ciudată*, obligațiunea mea actuală de a lucra de aici la o operă întru a cărei executare, atît din punctul de vedere științific, cît și din cel practic, îmi lipsesc cele mai multe mijloace de acțiune directă, singurele care pot chezășui ceruta perfecțiune. Nu este întru adevăr cîtuși de puțin lucru *ciudat* ca, aflîndu-mă deodată în București, să țiu prelegeri în catedra mea de arheologie, care, în timpul lipsirei mele din țară, a fost mereu împlinită fără de nici o pagubă de către un foarte competent și meritos coleg; dar este, — învederat — foarte *ciudată* situațiunea în care mă aflu cînd d-voastră cereți de la mine să tratez o cestiune de știință, — precum este publicațiunea mea asupra *tezaurului de la Pietroasa*, — dupe norma unei tocmeli neguțătorești, de acelea care se pot executa *orișicum* și *orișiunde*.

Permite-mi a crede, d-le ministru, că, în calitatea d-voastră de om ce, printre alte numeroase și multe ocupațiuni, ați descins, în mai multe rînduri, și la unele cercetări științifice, știți foarte bine a face deosebiri logice între un contract de furnituri materiale oarecare și publicațiunea unei scrieri de erudițiune, executată cu seriozitate în tratarea materiilor și cu oarecare îngrijiri speciale în tipărirea ei.

Acestea sunt, d-le ministru, considerațiunile ce m-au îndemnat să invoc, cu mare speranță, ajutorul bunului Dumnezeu ca nu doar să rămîi timp prea îndelungat într-o situațiune, ce mă tem că mă va sili, fără voie, să lucrez adesea strîmb și rău, la o operă pe care mă bizuiam să o fac, — pe cît mi-ar fi stat în putință — « demnă de un bărbat învățat », și să o duc pînă la capăt în condițiuni care să procure și onoare guvernului M.S. Regelui, ce o va fi înlesnit.

Această speranță stăruiesc cu răbdare a o hrăni și nu mă pot opri chiar de a o exprima.

Primiți, vă rog....

Odobescu

VARIANTE, COMENTARII, NOTE

LE TRÉSOR DE PÉTROSSA <EDIȚIA NETERMINATĂ, 1885; EDIȚIA DEFINITIVĂ, 1889 – 1900>

Marea monografie în limba franceză, dedicată de A. Odobescu tezaurului de la Pietroasa, a cunoscut în chip fortuit două ediții; din nefericire, însă, nici una nu a putut fi dusă la capăt după extrem de ambițiosul plan al autorului. Factori subiectivi și factori obiectivi, asupra cărora am insistat în studiul nostru introductiv (p. 16 urm.), au acționat implacabil asupra destinului acestei opere cu adevărat grandioase, făcînd ca Odobescu să nu aibă șansa de a o vedea difuzată și de a înregistra reacțiile lumii savante internaționale, căreia îi era destinată.

Prima ediție este o ediție neterminată (mai departe, prescurtat, *ed.net.*) reprodusă facsimil în acest volum (p. 737–888). În lipsa unei coperte, redăm titlul imprimat pe prima foaie a textului: *Le trésor de Pétrossa. Notice descriptive et historique.* Această ediție, numărînd 152 pagini, cuprinde partea I, *Découverte et historique du trésor. Bibliographie*, p. 1–58, și un fragment din partea a II-a, *Description du trésor* (*Considérations préliminaires*, p. 59–72; *I. Le plateau. Discus sive lanx*, p. 73–98; *II. Anneau simple. Torques*, p. 99–116 și *III. L'anneau à inscription. Armilla*, p. 117–152, neterminat). Pe exemplarul, extrem de rar, păstrat la B.A.R. (cota II 160.692) s-a trecut, ulterior, data aproximativă (1884) și numărul de pagini („152 p./lipsesc p. 153–160"). Ambele indicații sînt însă greșite, deși par să se întemeieze pe cele scrise de însuși Odobescu, la 18 octombrie 1888, în *Cuvîntul înainte* al ediției definitive (p. VII), anume că tipărirea a început cu mai bine de patru ani înainte (deci 1884) și s-a întrerupt în 1885, fiind trase 20 de coale. Data ediției este aceea a terminării (respectiv a întreruperii) tipăririi, deci 1885. De altfel, la p. *95**, nota *1*, întîlnim citată o lucrare a lui Duruy, apărută în 1885. În privința numărului de coli, avem de-a face cu o eroare a lui Odobescu. În *Pia desideria* (în acest volum, p. 928) și în memoriul din 8/20 mai 1887 (p. 939) se vorbește de 19 coli tipărite, iar în înțelegerea încheiată, la 20 aprilie 1886, între partea română și mandatarul editurii falimentare Des Fossez (B.A.R., ms. 4936, filele 154–155) se vorbește de asemenea de 19 coli imprimate: 16 aflate la editura Des Fossez și 3 la firma Jouaust-Sigaux. În contractul încheiat la 21 aprilie 1886 cu noul editor Rothschild (B.A.R., ms. 4936, fila 152 *v*°) și în memoriul din 1891 al aceluiași editor (B.A.R., ms. 4936, fila 160 *r*°) se vorbește de 22 coli imprimate sau culese (deci, 19 imprimate și 3 culese), care urmau să servească drept manuscris pentru ediția definitivă și apoi să fie topite. Ediția neterminată, care nu a circulat niciodată, se compune deci din 19 coli, adică exact 152 pagini, cîte are exemplarul de la B.A.R.

Cauza întreruperii publicării este, cum se știe, falimentul editurii Des Fossez, urmașa casei V^ve^ A. Morel et C-ie, cu care se încheiase contractul inițial de editare (1882). În răstimpul acestei întreruperi (iarna 1885–1886), Odobescu și-a revizuit și îmbogățit manuscrisul după propria-i mărturisire (*Pia desideria*, în acest vol., p. 928), „spre a împlini multe lacune ce constatasem, spre a pune opera mea cam înapoiată, în deplinul curent al științei actuale". Rezultatul a fost acela că, celor 152 pagini ale ediției neterminate, le vor corespunde în ediția definitivă 402 pagini. Pentru acest motiv putem vorbi de o *ediție neterminată* distinctă și nu doar de un prim tiraj, neterminat, al ediției de bază.

Ediția definitivă se deosebește de cea neterminată începînd chiar cu titlul, menit să reflecte cuprinderea ei mai largă: *Le trésor de Pétrossa. Historique - description. Étude sur l'orfèvrerie antique.* Asupra odiseei acestei tipărituri care se întinde de-a lungul a 14 ani, am referit mai pe larg în studiul introductiv (p. 16 urm.). Aici ne mulțumim a da cîteva date mai importante asupra ei. Volumul I, cuprinzînd istoricul descoperirii, considerațiile preliminare, comentarea primelor trei piese ale tezaurului și anexele de adițiuni și rectificări, a fost tipărit în anii 1886–1888. El se întindea pe 514 pagini (64 coli), consumînd astfel cca trei sferturi din spațiul tipografic contractat. Cel de al doilea volum, cuprinzînd descrierea și comentarea restului de nouă piese și scurte concluzii (112 pagini) poartă ca dată anul 1896. Pregătirea sa pentru tipar a fost făcută de Odobescu, ajutat de G. Ionescu-Gion, dar a apărut după moartea autorului. În sfîrșit, volumul al III-lea a apărut la 1900 prin îngrijirea aceluiași Ionescu-Gion, devotat colaborator al lui Odobescu în ultimii săi ani de viață. Acest ultim volum, dedicat „Considerațiilor generale asupra tezaurului de la Pietroasa", numără numai 26 pagini. Proporțiile reduse ale ultimelor două volume se explică, în primul rînd, prin aceea că autorul, ca și editorul, a fost constrîns să se încadreze în cele 85 coli, pentru care guvernul consimțise, la 1885—1886, să suporte cheltuielile de tipar (cererea de suplimentare la 170 coli, insistent exprimată de Odobescu în 1887, fiind respinsă). Şi, în adevăr, adunînd numărul de pagini al celor trei volume, inclusiv acela al paginilor de la început (cuvînt înainte, sumar, lista ilustraţiilor, în total 38 p.), obţinem 690 pagini, adică cca 86 coli. Pe de altă parte, trebuie precizat că, deşi cele trei volume poartă date diferite, ele au fost difuzate împreună, abia la 1900. Coperta întregului volum, prevăzută pe feţele interioare cu un prospect al lucrării (inclusiv condiţiile de vînzare), poartă data 1900, iar foaia de titlu a volumului I poartă data 1889—1900 (un exemplar complet la B.A.R., Stampe V 5795). În volumul I (al cărui cuvînt înainte datează din 1888) au fost, de altfel, introduse tablele de materii şi lista de ilustraţii ale volumelor II şi III, tipărite ulterior. Cauza acestei întîrzieri în difuzare, ca şi a eşalonării tipăririi în timp de 14 ani, este îndelungatul conflict care a dezbinat pe autor, guvern şi editor, şi despre care aflăm unele amănunte din memoriul lui J. Rothschild din anul 1891 (B.A.R., ms. 4936, filele 160—166). Moartea lui Odobescu, la 10 noiembrie 1895, a constituit şi ea, desigur, o cauză a întîrzierii.

---

* În comentarii **trimiterile cursive** se referă la paginația ediției definitive și a celei neterminate, reprodusă în volumul de față în colțul de sus al paginii.

Conform contractului deja amintit, din 21 aprilie 1886, tirajul cărţii fusese stabilit la 500 exemplare (plus 15 exemplare de lux, pe hîrtie japoneză), din care 365 urmau să aparţină statului român, 100 autorului, iar 25—35 să fie distribuite gratuit presei. Nu ştim dacă şi cum s-a aplicat această prevedere. Din prospectul lucrării aflăm doar că 100 exemplare au fost puse în vînzare la 1900, la preţul, foarte ridicat, de 200 şi 240 franci. Este de presupus că, pentru a grăbi desfacerea, casa Rothschild a cedat drepturile de difuzare pe anumite pieţe editorului Karl W. Hiersemann, din Leipzig. Numele acestuia (imprimat direct sau pe o etichetă lipită ulterior) apare pe o parte a tirajului.

Singurele manuscrise în limba franceză, de proporţii mai întinse, despre tezaurul de la Pietroasa, păstrate la B.A.R. (Arhiva Odobescu, II, ms. 1 şi 2), aparţin *variantei scurte*, născută din memoriul prezentat la Paris în decembrie 1865. Această variantă, destinată să însoţească planşele tipărite la 1875 (vezi memoriul din 8/20 mai 1887, în acest volum, p. 939), a rămas inedită. Ea va fi publicată în volumul al V-lea al acestei ediţii Odobescu (cf. şi studiul introductiv, p. 22).

În schimb, nici pentru ediţia neterminată, nici pentru cea definitivă ale *variantei dezvoltate* nu ne este cunoscut vreun manuscris complet. Este foarte probabil că aceste manuscrise au rămas în mîinile editorului, la Paris. Dealtfel, poate, nici nu ar trebui să ne închipuim că Odobescu a avut vreodată un manuscris complet al întregii lucrări, care să fie identic cu textul tipărit. El şi-a predat textul pe bucăţi, redactarea mergînd paralel cu tipăritul. Adeseori, redactarea continua şi în faza de corectură, prin împănarea textului cules cu noi adaosuri, unele de proporţii considerabile.

S-au păstrat totuşi, în Arhiva Odobescu şi în Secţia de manuscrise de la Biblioteca Academiei Române, unele fragmente, mai mici sau mai mari, care reprezintă, în general, forme premergătoare ale manuscrisului final. Numărul redus şi caracterul lor disparat, ca să nu mai vorbim de faptul că nu sînt datate, ne împiedică să reconstituim, pe această bază, fazele intermediare ale redactării monografiei franceze, deşi unele indicii pentru o asemenea fazeologie există. Cele mai multe fragmente de manuscrise păstrate aparţin *Istoricului descoperirii*, care ne apare a fi fost capitolul cel mai elaborat, deşi este departe de a fi un capitol principal. Împrejurarea că ades aceste fragmente se suprapun ne arată că este vorba de redacţiuni diferite. O analiză atentă ne permite chiar să propunem, cu un anumit grad de probabilitate, o înseriere a lor în ordine cronologică (de reţinut că gruparea acestor fragmente în dosarele de la B.A.R. este ades întîmplătoare, arbitrară) :

1. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 8.* Cuprinde p. 1—3 (cu titlul *Historique de la découverte*) şi p. 5—9 (acelaşi capitol) din una sau două redacţiuni iniţiale ale textului monografiei franceze.
2. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 7.* Cuprinde p. 1—20 (cu titlul *Historique de la découverte*), într-o variantă veche, dar totuşi ulterioară lui II, ms. 8. Prin comparaţie se poate stabili că este mai vechi decît textul care a fost tradus în româneşte pentru *Columna lui Traian* (1876).
3. *B.A.R., Manuscrise nr. 4935, filele 146—173.* Cuprinde p. 1—28 (cu titlul *Historique de la découverte*), dintr-o variantă imediat ulterioară lui II, ms. 7 (în ambele manuscrise, de ex., apare indicarea înălţimii dealului Istriţa în stînjeni; în manuscrisul nr. 4935 ea este apoi tăiată). Această variantă se apropie de textul tradus în *Columna lui Traian.* Este o copie curată, pe hîrtie finlandeză, ulterior corectată şi completată.
4. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 3.* Cuprinde (alături de alte două fragmente), p. 14—17 din istoricul descoperirii, dintr-o variantă aproape identică cu textul din *Columna lui Traian.* Pe baza menţionării furtului lui Pantazescu („tout dernièrement") şi a faptului că autorul a început să se ocupe de tezaur cu 14 ani în urmă, se poate data în anii 1875—1876.
5. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 5.* Cuprinde p. 1—14, 17—18, 24—26, 28—31 şi 34 (cu un titlu apropiat de cel al ediţiei neterminate : *Notice descriptive et historique sur le trésor*

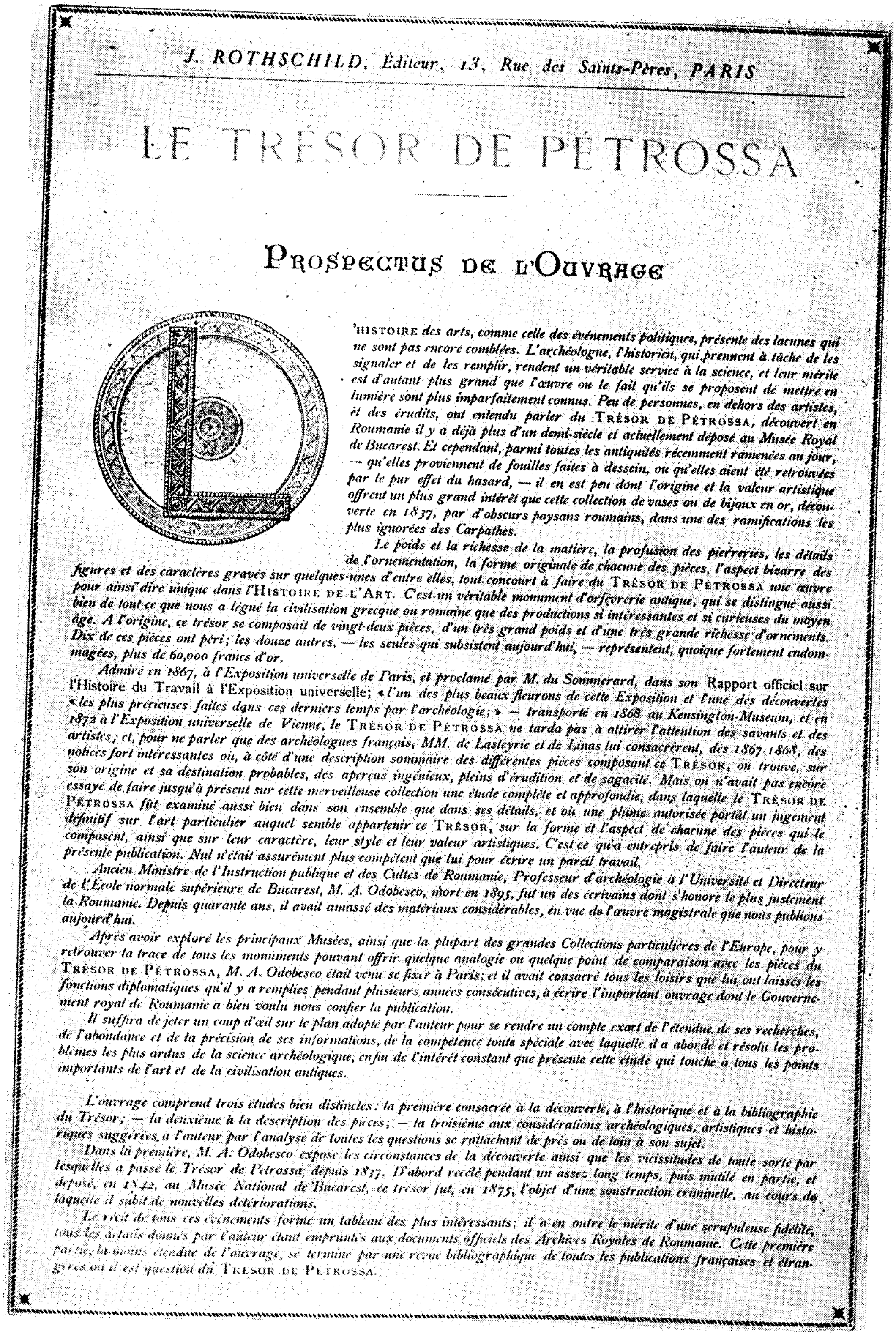

J. ROTHSCHILD, Éditeur, 13, Rue des Saints-Pères, PARIS

LE TRÉSOR DE PÉTROSSA

PROSPECTUS DE L'OUVRAGE

L'HISTOIRE *des arts, comme celle des événements politiques, présente des lacunes qui ne sont pas encore comblées. L'archéologue, l'historien, qui prennent à tâche de les signaler et de les remplir, rendent un véritable service à la science, et leur mérite est d'autant plus grand que l'œuvre ou le fait qu'ils se proposent de mettre en lumière sont plus imparfaitement connus. Peu de personnes, en dehors des artistes, et des érudits, ont entendu parler du* TRÉSOR DE PÉTROSSA, *découvert en Roumanie il y a déjà plus d'un demi-siècle et actuellement déposé au Musée Royal de Bucarest. Et cependant, parmi toutes les antiquités récemment ramenées au jour, — qu'elles proviennent de fouilles faites à dessein, ou qu'elles aient été retrouvées par le pur effet du hasard, — il en est peu dont l'origine et la valeur artistique offrent un plus grand intérêt que cette collection de vases ou de bijoux en or, découverte en 1837, par d'obscurs paysans roumains, dans une des ramifications les plus ignorées des Carpathes.*

Le poids et la richesse de la matière, la profusion des pierreries, les détails de l'ornementation, la forme originale de chacune des pièces, l'aspect bizarre des figures et des caractères gravés sur quelques-unes d'entre elles, tout concourt à faire du TRÉSOR DE PÉTROSSA *une œuvre pour ainsi dire unique dans l'*HISTOIRE DE L'ART. *C'est un véritable monument d'orfévrerie antique, qui se distingue aussi bien de tout ce que nous a légué la civilisation grecque ou romaine que des productions si intéressantes et si curieuses du moyen âge. A l'origine, ce trésor se composait de vingt-deux pièces, d'un très grand poids et d'une très grande richesse d'ornements. Dix de ces pièces ont péri; les douze autres, — les seules qui subsistent aujourd'hui, — représentent, quoique fortement endommagées, plus de 60,000 francs d'or.*

Admiré en 1867, à l'Exposition universelle de Paris, et proclamé par M. du Sommerard, dans son Rapport officiel sur l'Histoire du Travail à l'Exposition universelle; *«l'un des plus beaux fleurons de cette Exposition et l'une des découvertes «les plus précieuses faites dans ces derniers temps par l'archéologie;» — transporté en 1868 au Kensington-Museum, et en 1872 à l'Exposition universelle de Vienne, le* TRÉSOR DE PÉTROSSA *ne tarda pas à attirer l'attention des savants et des artistes; et, pour ne parler que des archéologues français, MM. de Lasteyrie et de Linas lui consacrèrent, dès 1867-1868, des notices fort intéressantes où, à côté d'une description sommaire des différentes pièces composant ce* TRÉSOR, *on trouve, sur son origine et sa destination probables, des aperçus ingénieux, pleins d'érudition et de sagacité. Mais on n'avait pas encore essayé de faire jusqu'à présent sur cette merveilleuse collection une étude complète et approfondie, dans laquelle le* TRÉSOR DE PÉTROSSA *fût examiné aussi bien dans son ensemble que dans ses détails, et où une plume autorisée portât un jugement définitif sur l'art particulier auquel semble appartenir ce* TRÉSOR, *sur la forme et l'aspect de chacune des pièces qui le composent, ainsi que sur leur caractère, leur style et leur valeur artistiques. C'est ce qu'a entrepris de faire l'auteur de la présente publication. Nul n'était assurément plus compétent que lui pour écrire un pareil travail.*

Ancien Ministre de l'Instruction publique et des Cultes de Roumanie, Professeur d'archéologie à l'Université et Directeur de l'École normale supérieure de Bucarest, M. A. Odobesco, mort en 1895, fut un des écrivains dont s'honore le plus justement la Roumanie. Depuis quarante ans, il avait amassé des matériaux considérables, en vue de l'œuvre magistrale que nous publions aujourd'hui.

Après avoir exploré les principaux Musées, ainsi que la plupart des grandes Collections particulières de l'Europe, pour y retrouver la trace de tous les monuments pouvant offrir quelque analogie ou quelque point de comparaison avec les pièces du TRÉSOR DE PÉTROSSA, *M. A. Odobesco était venu se fixer à Paris; et il avait consacré tous les loisirs que lui ont laissés les fonctions diplomatiques qu'il y a remplies pendant plusieurs années consécutives, à écrire l'important ouvrage dont le Gouvernement royal de Roumanie a bien voulu nous confier la publication.*

Il suffira de jeter un coup d'œil sur le plan adopté par l'auteur pour se rendre un compte exact de l'étendue de ses recherches, de l'abondance et de la précision de ses informations, de la compétence toute spéciale avec laquelle il a abordé et résolu les problèmes les plus ardus de la science archéologique, enfin de l'intérêt constant que présente cette étude qui touche à tous les points importants de l'art et de la civilisation antiques.

L'ouvrage comprend trois études bien distinctes: la première consacrée à la découverte, à l'historique et à la bibliographie du Trésor; — la deuxième à la description des pièces; — la troisième aux considérations archéologiques, artistiques et historiques suggérées à l'auteur par l'analyse de toutes les questions se rattachant de près ou de loin à son sujet.

Dans la première, M. A. Odobesco expose les circonstances de la découverte ainsi que les vicissitudes de toute sorte par lesquelles a passé le Trésor de Pétrossa, depuis 1837. D'abord recélé pendant un assez long temps, puis mutilé en partie, et déposé, en 1842, au Musée National de Bucarest, ce trésor fut, en 1875, l'objet d'une soustraction criminelle, au cours de laquelle il subit de nouvelles détériorations.

Le récit de tous ces événements forme un tableau des plus intéressants; il a en outre le mérite d'une scrupuleuse fidélité, tous les détails donnés par l'auteur étant empruntés aux documents officiels des Archives Royales de Roumanie. Cette première partie, la moins étendue de l'ouvrage, se termine par une revue bibliographique de toutes les publications françaises et étrangères où il est question du TRÉSOR DE PÉTROSSA.

Prospectul monografiei *Le trésor de Pétrossa* tipărit pe coperta exterioară, 1900

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

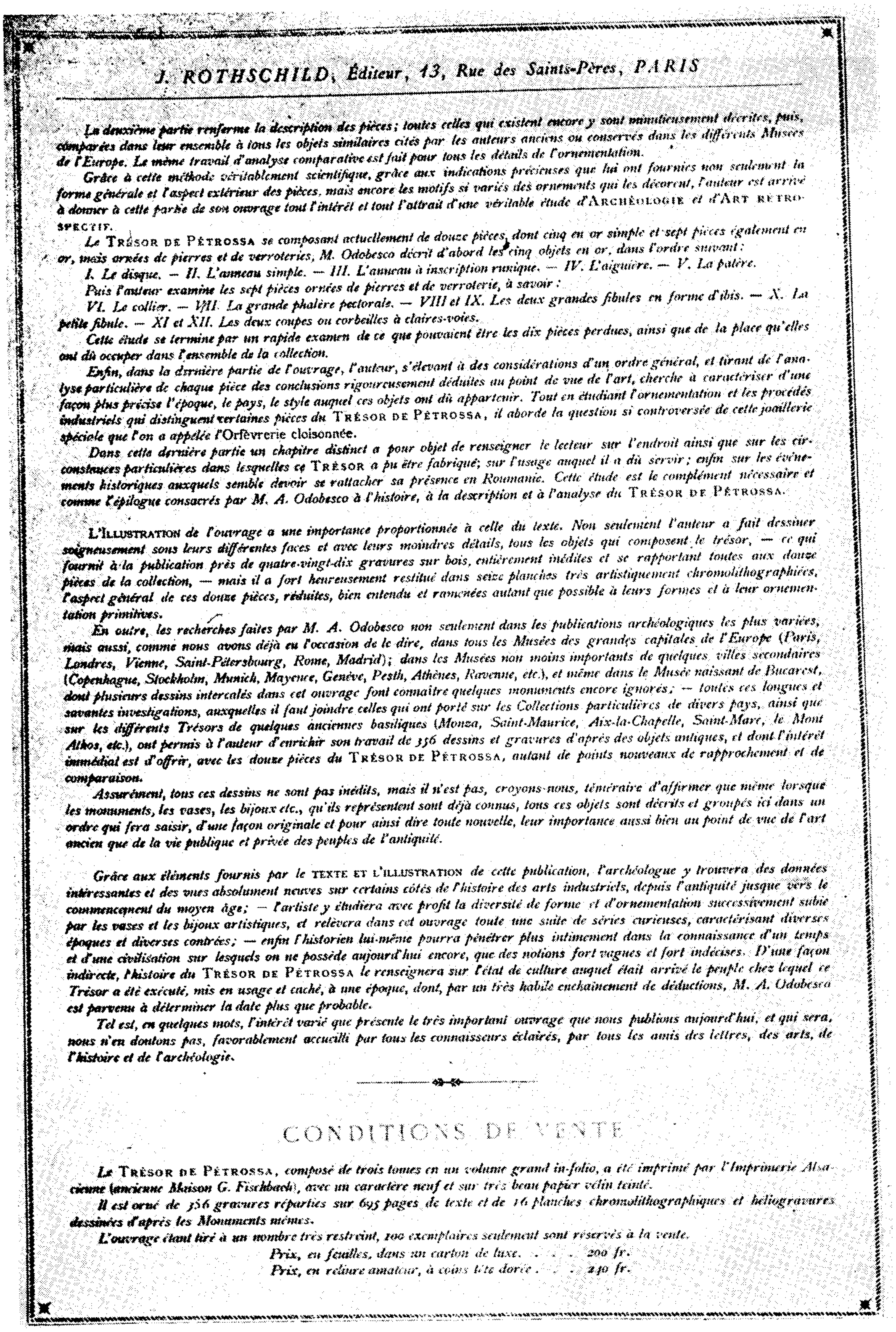

J. ROTHSCHILD, Éditeur, 13, Rue des Saints-Pères, PARIS

La deuxième partie renferme la description des pièces; toutes celles qui existent encore y sont minutieusement décrites, puis, comparées dans leur ensemble à tous les objets similaires cités par les auteurs anciens ou conservés dans les différents Musées de l'Europe. Le même travail d'analyse comparative est fait pour tous les détails de l'ornementation.

*Grâce à cette méthode véritablement scientifique, grâce aux indications précieuses que lui ont fournies non seulement la forme générale et l'aspect extérieur des pièces, mais encore les motifs si variés des ornements qui les décorent, l'auteur est arrivé à donner à cette partie de son ouvrage tout l'intérêt et tout l'attrait d'une véritable étude d'*ARCHÉOLOGIE *et d'*ART RETROSPECTIF.

Le TRÉSOR DE PÉTROSSA *se composant actuellement de douze pièces, dont cinq en or simple et sept pièces également en or, mais ornées de pierres et de verroteries, M. Odobesco décrit d'abord les cinq objets en or, dans l'ordre suivant :*

I. Le disque. — II. L'anneau simple. — III. L'anneau à inscription runique. — IV. L'aiguière. — V. La patère.

Puis l'auteur examine les sept pièces ornées de pierres et de verroterie, à savoir :

VI. Le collier. — VII. La grande phalère pectorale. — VIII et IX. Les deux grandes fibules en forme d'ibis. — X. La petite fibule. — XI et XII. Les deux coupes ou corbeilles à claires-voies.

Cette étude se termine par un rapide examen de ce que pouvaient être les dix pièces perdues, ainsi que de la place qu'elles ont dû occuper dans l'ensemble de la collection.

Enfin, dans la dernière partie de l'ouvrage, l'auteur, s'élevant à des considérations d'un ordre général, et tirant de l'analyse particulière de chaque pièce des conclusions rigoureusement déduites au point de vue de l'art, cherche à caractériser d'une façon plus précise l'époque, le pays, le style auquel ces objets ont dû appartenir. Tout en étudiant l'ornementation et les procédés industriels qui distinguent certaines pièces du TRÉSOR DE PÉTROSSA, *il aborde la question si controversée de cette joaillerie spéciale que l'on a appelée l'*Orfèvrerie cloisonnée.

Dans cette dernière partie un chapitre distinct a pour objet de renseigner le lecteur sur l'endroit ainsi que sur les circonstances particulières dans lesquelles ce TRÉSOR *a pu être fabriqué; sur l'usage auquel il a dû servir; enfin sur les événements historiques auxquels semble devoir se rattacher sa présence en Roumanie. Cette étude est le complément nécessaire et comme l'épilogue consacrés par M. A. Odobesco à l'histoire, à la description et à l'analyse du* TRÉSOR DE PÉTROSSA.

L'ILLUSTRATION *de l'ouvrage a une importance proportionnée à celle du texte. Non seulement l'auteur a fait dessiner soigneusement sous leurs différentes faces et avec leurs moindres détails, tous les objets qui composent le trésor, — ce qui fournit à la publication près de quatre-vingt-dix gravures sur bois, entièrement inédites et se rapportant toutes aux douze pièces de la collection, — mais il a fort heureusement restitué dans seize planches très artistiquement chromolithographiées, l'aspect général de ces douze pièces, réduites, bien entendu et ramenées autant que possible à leurs formes et à leur ornementation primitives.*

En outre, les recherches faites par M. A. Odobesco non seulement dans les publications archéologiques les plus variées, mais aussi, comme nous avons déjà eu l'occasion de le dire, dans tous les Musées des grandes capitales de l'Europe (Paris, Londres, Vienne, Saint-Pétersbourg, Rome, Madrid); dans les Musées non moins importants de quelques villes secondaires (Copenhague, Stockholm, Munich, Mayence, Genève, Pesth, Athènes, Ravenne, etc.), et même dans le Musée naissant de Bucarest, dont plusieurs dessins intercalés dans cet ouvrage font connaître quelques monuments encore ignorés; — toutes ces longues et savantes investigations, auxquelles il faut joindre celles qui ont porté sur les Collections particulières de divers pays, ainsi que sur les différents Trésors de quelques anciennes basiliques (Monza, Saint-Maurice, Aix-la-Chapelle, Saint-Marc, le Mont Athos, etc.), ont permis à l'auteur d'enrichir son travail de 356 dessins et gravures d'après des objets antiques, et dont l'intérêt immédiat est d'offrir, avec les douze pièces du TRÉSOR DE PÉTROSSA, *autant de points nouveaux de rapprochement et de comparaison.*

Assurément, tous ces dessins ne sont pas inédits, mais il n'est pas, croyons-nous, téméraire d'affirmer que même lorsque les monuments, les vases, les bijoux etc., qu'ils représentent sont déjà connus, tous ces objets sont décrits et groupés ici dans un ordre qui fera saisir, d'une façon originale et pour ainsi dire toute nouvelle, leur importance aussi bien au point de vue de l'art ancien que de la vie publique et privée des peuples de l'antiquité.

Grâce aux éléments fournis par le TEXTE ET L'ILLUSTRATION *de cette publication, l'archéologue y trouvera des données intéressantes et des vues absolument neuves sur certains côtés de l'histoire des arts industriels, depuis l'antiquité jusque vers le commencement du moyen âge; — l'artiste y étudiera avec profit la diversité de forme et d'ornementation successivement subie par les vases et les bijoux artistiques, et relèvera dans cet ouvrage toute une suite de séries curieuses, caractérisant diverses époques et diverses contrées; — enfin l'historien lui-même pourra pénétrer plus intimement dans la connaissance d'un temps et d'une civilisation sur lesquels on ne possède aujourd'hui encore, que des notions fort vagues et fort indécises. D'une façon indirecte, l'histoire du* TRÉSOR DE PÉTROSSA *le renseignera sur l'état de culture auquel était arrivé le peuple chez lequel ce Trésor a été exécuté, mis en usage et caché, à une époque, dont, par un très habile enchaînement de déductions, M. A. Odobesco est parvenu à déterminer la date plus que probable.*

Tel est, en quelques mots, l'intérêt varié que présente le très important ouvrage que nous publions aujourd'hui, et qui sera, nous n'en doutons pas, favorablement accueilli par tous les connaisseurs éclairés, par tous les amis des lettres, des arts, de l'histoire et de l'archéologie.

◆

CONDITIONS DE VENTE

Le TRÉSOR DE PÉTROSSA, *composé de trois tomes en un volume grand in-folio, a été imprimé par l'Imprimerie Alsacienne (ancienne Maison G. Fischbach), avec un caractère neuf et sur très beau papier vélin teinté.*

Il est orné de 356 gravures réparties sur 695 pages de texte et de 16 planches chromolithographiques et héliogravures dessinées d'après les Monuments mêmes.

L'ouvrage étant tiré à un nombre très restreint, 100 exemplaires seulement sont réservés à la vente.

Prix, en feuilles, dans un carton de luxe. . . . 200 fr.
Prix, en reliure amateur, à coins tête dorée . . . 240 fr.

Prospectul monografiei *Le trésor de Pétrossa* tipărit pe coperta exterioară (continuare), 1900

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

de Pétrossa. I. Historique de la découverte), ale unei redactări noi, cu ştersături şi adăugiri, foarte apropiate de textul din *Columna lui Traian* (de ex. menţionarea anexei A, care apare şi într-un fragment păstrat în dosarul II, ms. 12, p. 38—44).

6. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 4.* Cuprinde p. 1—10 şi 12 (sub titlul: *Notice descriptive et historique sur le trésor de Pétrossa. I. Historique de la découverte*) ale unei variante sigur ulterioare lui II, ms. 5. Prezintă încă diferenţe faţă de ediţia neterminată şi faţă de ediţia definitivă.

7. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 13.* Zece file numerotate cu cifre romane, II—IV, VI—XII (din istoricul descoperirii). În numerotarea pieselor, platoul poartă nr. I, ceea ce arată că acest manuscris este ulterior publicării textului din *Columna lui Traian* (unde platoul, deşi este descris primul, purta nr. III, ca în *Notice 1868*).

8. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12.* Alături de multe alte mici fragmente din acelaşi capitol al istoricului descoperirii (de obicei 1—2 pagini disparate), care nu pot fi inseriate, întîlnim 6 file (p. 1—4, 7—12) dintr-o redactare cu multe ştersături, în care se menţionează incendiul de la Universitate din anul curent („l'année présente") şi care astfel se poate data în 1884.

9. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 9.* Este o copie de mînă străină, cu adăugiri autografe Odobescu. Cuprinde p. 2—12, 35—38, 40—44, 46—49 şi 51—55 din istoricul descoperirii, într-o redacţiune imediat anterioară ediţiei neterminate, faţă de care prezintă încă mici deosebiri. Menţionînd incendiul de la Universitate, din anul în curs („l'année présente"), se datează în 1884 şi poate fi considerat drept copie a manuscrisului de la nr. 8 (II, ms. 12).

Alături de fragmentele aici enumerate, care sînt cu toate anterioare ediţiei neterminate, la B.A.R. se păstrează doar puţine fragmente care fac parte din alte capitole ale monografiei. Ele sînt disparate şi nu permit să se tragă concluzii asupra fazeologiei propuse, deoarece aparţin exclusiv dezvoltărilor aduse monografiei, ulterior ediţiei neterminate, uneori chiar în cursul tipăririi ediţiei definitive. Este vorba de următoarele manuscrise:

10. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12.* Cinci file (p. 97, 101—103, 107) din capitolul despre veriga simplă. În manuscris sînt folosite tăieturi din foi tipărite (corecturi). O filă din capitolul despre platou (p. 113), în care se vorbeşte despre medalioanele de la Şimleu.

11. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 13.* Patru file, numerotate I—IV, scrise foarte neglijent, cuprinzînd prima redactare, nedezvoltată, a notei despre placa de la Siverskaia.

12. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 14.* Cuprinde trei sau patru variante (şi transcrieri) ale notei dezvoltate asupra plăcii de la Siverskaia (ed. 1889, p. *292—300*). În manuscris, nota poartă numărul 106 bis iar paginile sînt marcate cu litere. Mai cuprinde două file (p. 4—5) ale notei din ediţia definitivă, vol. I, p. *333*, incluzînd o tăietură dintr-o foaie tipărită.

13. *B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 15.* Cuprinde numeroase file, în mare parte disparate, din capitolele despre platou şi despre veriga simplă, ale ediţiei definitive (vol. I, 1889). Menţionăm că pe paginile manuscrise LVI—LX, LXIII şi LXXIV (vol. I, p. *136 urm.*) sînt lipite figuri decupate din corecturi, ilustrînd diferite platouri. În nota cu bibliografia asupra verigilor (vol. I, p. *331 urm.*) se folosesc, de asemenea, tăieturi. Alături de altele, cuprinde nota asupra discului de la Lampsacus (p. 33 a—g) şi cîteva pagini asupra plăcii de la Siverskaia.

După cum se vede, fragmentele de manuscris păstrate reprezintă în chip inegal diferitele secţiuni ale lucrării lui Odobescu. Cele mai multe aparţin primei părţi (istoricul descoperirii), în versiuni anterioare ediţiei neterminate; mult mai puţine aparţin capitolelor despre tavă şi veriga simplă din ediţia definitivă, iar pentru rest (inclusiv volumele II—III) nu am întîlnit alte fragmente. Geneza lucrării nu poate fi deci descifrată numai pe baza manuscriselor şi trebuie apelat la comparaţia succesivă a textelor tipărite. În prealabil este bine să ne reamintim informaţiile directe pe care ni le furnizează însuşi autorul cu privire la mersul cercetărilor sale. Unele din aceste informaţii se referă desigur la *versiunea scurtă*, altele însă au în vedere *versiunea dezvoltată*, care avea să ducă la marea monografie. La această din urmă versiune se referea desigur Odobescu în *Pia desideria* (cf. *supra*, p. 928), spunînd că la 1874 a început redactarea „unei opere mai întinse" şi adăugînd apoi că datorită evenimentelor a putut să publice doar „cîteva fragmente dintr-însa, traduse pe româneşte în revista *Columna lui Traian* din 1876 şi 1877".

În adevăr, o comparaţie între textul ediţiei neterminate şi cel al *Studielor*, respectiv originalul lor francez, necunoscut nouă, arată o legătură nemijlocită. Astfel, textul primei *Studie* (*Istoria descoperirii*, în acest volum, p. 889—897) a fost aproape în întregime preluat în ediţia neterminată, încorporîndu-i-se doar cîteva paragrafe şi note; acestui text i s-a alipit un masiv istoric al cercetării pînă la zi, cu bibliografia respectivă. Ca o modificare mai importantă menţionăm schimbarea numerotării pieselor: tava, care, deşi era tratată prima, avea nr. III în *Columna*, capătă nr. I. De notat că, în ediţia neterminată apar citate în subsol depoziţiile ţăranilor, care în *Columna* lipseau (ele urmau să fie incluse în anexa A). În ediţia neterminată îşi face loc pentru prima dată

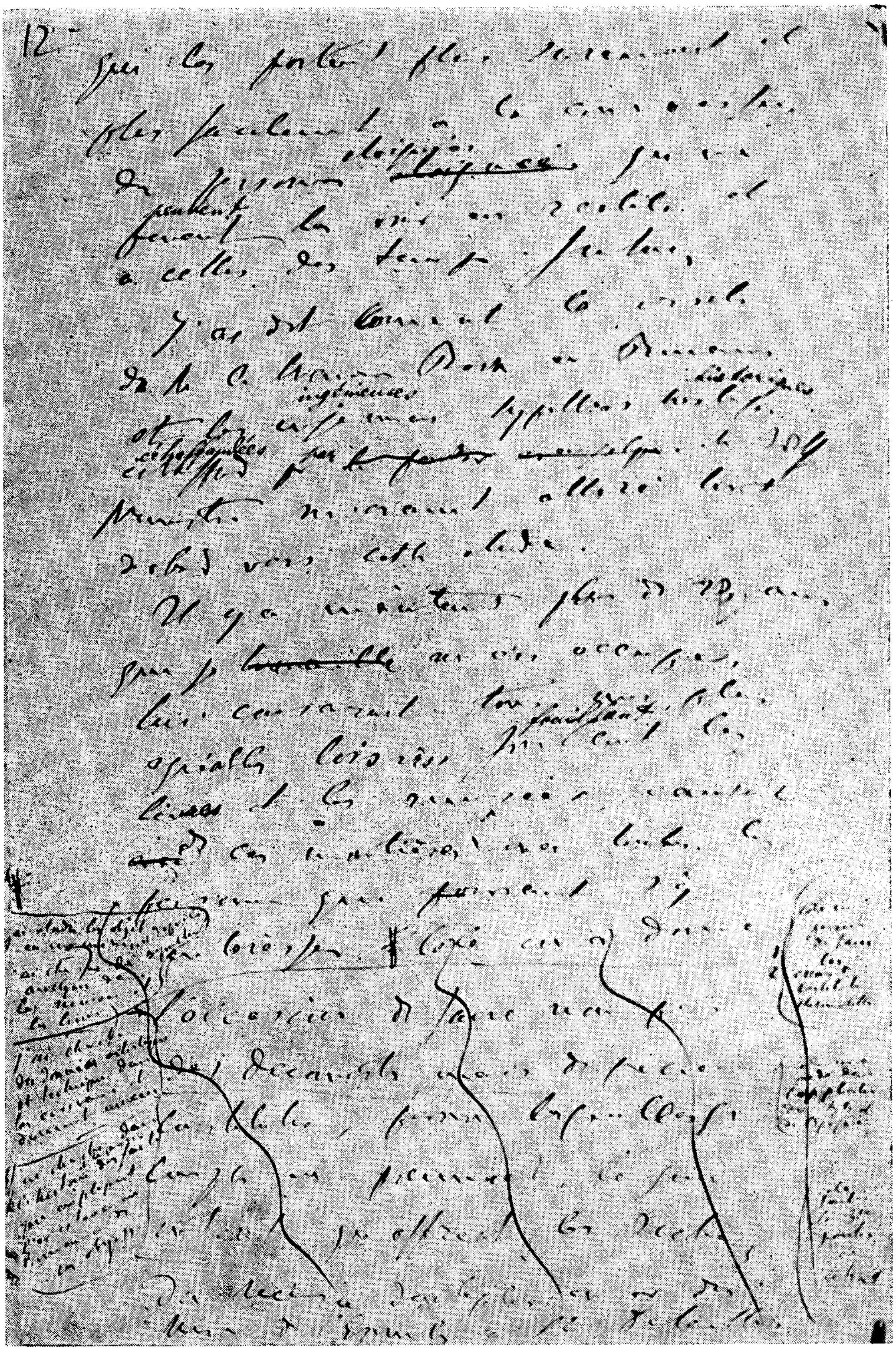

Pagină dintr-un manuscris (anul 1884) din capitolul *Istoria descoperirii* (Arhiva Al. Odobescu II, ms. 12)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

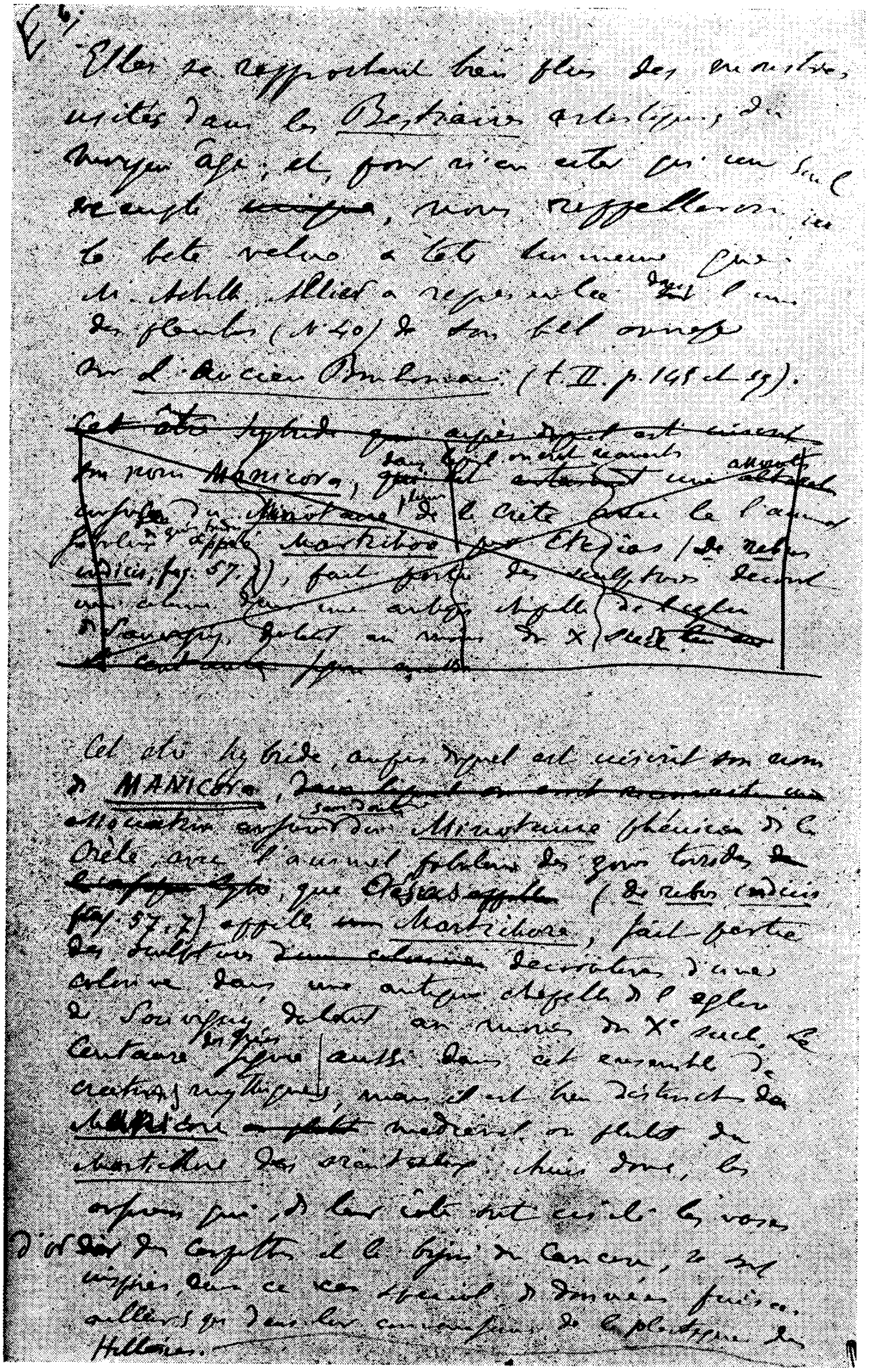

E 6/

Elles se rapportent bien plus des monstres, usités dans les Bestiaires artistiques du moyen âge; et, pour n'en citer qu'un seul exemple ~~unique~~, nous rappellerons ici la bête velue à tête humaine que M. Achille Allier a reproduite d'après l'un des chapiteaux (N° 40) de son bel ouvrage sur L'ancien Bourbonnais (t. II. p. 145 et sq).

~~Cet être hybride qui auprès duquel est inscrit un nom Manicora, qui fut~~ dans lequel on doit reconnaître ~~évidemment une altération~~ amalgame ~~empruntée d'un Minotaure~~ plutôt ~~de la Crète avec le l'animal fabuleux qu'on appelle Martichora par Ctesias (De rebus indicis, fag. 57,7), fait partie des sculptures décorant une colonne dans une antique chapelle de l'église de Souvigny, datant au moins du X siècle. Le Centaure figure aussi~~

Cet être hybride, auprès duquel est inscrit son nom de MANICORA, ~~dans lequel on doit reconnaître une~~ association sans doute d'un Minotaure phénicien de la Crète avec l'animal fabuleux des pays torrides ~~[illegible]~~, que ~~Ctesias appelle~~ (De rebus indicis fag. 57,7) appelle ~~un~~ Martichora, fait partie des sculptures ~~d'une colonne~~ décoratives d'une colonne dans une antique chapelle de l'église de Souvigny, datant au moins du Xe siècle. Le Centaure Sagittaire figure aussi dans cet ensemble de créations mythiques, mais il est bien distinct du Manticore ~~ou plutôt~~ médiéval ou plutôt du Martichore des orientaux. Ainsi donc, les artisans qui, de leur côté, ont ciselé les vases d'or de Coghilton et la bague de Cancova, se sont inspirés, dans ce cas spécial, de données puisées ailleurs que dans les conceptions de la plastique des Hellènes.

Pagină de manuscris din nota asupra plăcii de la Siverskaia. *Le trésor* ..., I, p. *294* (Arhiva Al. Odobescu II, ms. 14)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

un capitol de *Consideraţii preliminare*. În continuare, *Studiele* despre tavă şi veriga simplă au fost preluate aproape integral, adăugîndu-se dezvoltări doar de cîteva pagini (text şi note). De regulă, notele iniţiale nu au fost remaniate, actualizate, lucru evident la nota de la p. *110—111* a ediţiei neterminate, care cuprinde o bibliografie a „verigilor portative”, rămasă la stadiul din 1875. Deosebiri mai mari se constată la capitolul despre veriga cu inscripţie. Şi aici textul corespunzător din *Studie* (pînă la ipotezele lui Neumeister, expuse de Bock) a fost preluat aproape în întregime, dar a fost împănat cu mai multe dezvoltări şi actualizări, în text şi în note, căpătînd o întindere aproape dublă. După cum se vede, textul *Studielor* a fost aproape integral folosit (uneori s-au preluat şi erori de felul lui Ulfila — sec. V e.n.), constituind, de fapt, o primă variantă a *lucrării dezvoltate* asupra tezaurului de la Pietroasa. Prin completarea sa, mai ales a capitolelor despre istoria descoperirii şi despre veriga cu inscripţie, şi prin adăugarea capitolului de *Consideraţii preliminare*, s-a născut cea de a doua variantă a acestei lucrări, care este ediţia neterminată.

Cea de a treia variantă o constituie *ediţia definitivă*. Compararea sa cu ediţia neterminată ne arată că *istoricul descoperirii* şi *consideraţiile preliminare* au fost preluate integral, cu remanieri şi dezvoltări moderate, care au făcut ca pentru aceste două capitole proporţiile lucrării să nu crească prea mult (88 în loc de 72 pagini, de acelaşi format). Lucrurile stau însă cu totul altfel în ce priveşte următoarele trei capitole care deşi folosesc pasagii sau chiar pagini întregi din ediţia neterminată, practic au fost scrise de la început, în ele introducîndu-se o enormă cantitate de informaţie suplimentară, cu comentariile, notele şi ilustraţiile respective. O primă comparaţie cantitativă este grăitoare :

	ed. net.	*ed. 1889*
Istoricul descoperirii	p. 1—58 (58 p.)	p. 1—68 (68 p.)
Consideraţii preliminare	p. 59—72 (14 p.)	p. 71—88 (18 p.)
I. Platoul	p. 73—98 (26 p.)	p. 89—218 (130 p.)
II. Veriga simplă	p. 99—116 (18 p.)	p. 219—356 (138 p.)
III. Veriga cu inscripţie	p. 117—152 net.	p. 357—402 (total 475)

Fără a intra în detalii vom arăta că această considerabilă sporire a informaţiei priveşte în egală măsură izvoarele scrise antice şi medievale şi materialele arheologice. De fapt, trebuie precizat, nu este atît vorba de o înmulţire a izvoarelor sau descoperirilor citate, cît de o expunere mult mai largă (citate întinse, descrieri amănunţite) a celor deja menţionate în ediţia neterminată. Dăm doar două exemple : platourile de la Certomlîk, Kerci, Aquileea, Bernay, Hildesheim, Conceşti şi Geneva sînt prezentate în ediţia neterminată pe trei pagini (p. *84—86*), iar în ediţia 1889 pe 38 pagini (p. *118—155*) ; portul verigilor la celţi este discutat în ediţia neterminată pe o singură pagină (p. *102*), iar în ediţia definitivă pe 51 (p. *238—288*). În privinţa verigii cu inscripţie, comparînd cu fragmentul păstrat din ediţia neterminată, dezvoltarea nu este prea mare (46 faţă de 36 pagini), dar pe ansamblu capitolul a luat şi el proporţii impunătoare (118 pagini), reflectînd interesul deosebit al lui Odobescu pentru această piesă (interes manifestat deja în *Notice 1868*, p. 17—27, unde era pe departe piesa cea mai detaliat comentată). Dezvoltarea masivă a informaţiei este reflectată şi de ilustraţie : celor 34 figuri numerotate din ediţia neterminată le corespund peste 150 figuri în ediţia definitivă.

Pentru volumul al II-lea (1896), în care sînt tratate celelalte nouă piese, nu avem, din păcate, pentru comparaţie, nici manuscrise, nici tipărituri anterioare apropiate. Singurul text tipărit în care aceste piese au fost anterior discutate este *Notice sur les antiquités de la Roumanie* (*Notice 1868*), care însă reprezintă o variantă a *lucrării scurte*, nedezvoltate, despre tezaur. Or, departe de a avea proporţiile gigantice ale celor din volumul I, capitolele din volumul al II-lea aparţin totuşi, măcar teoretic, *lucrării dezvoltate*. Dacă dimensiunile lor mici (cana-oenochoe 26 p. ; patera 28 p. ; colanul ajurat 6 p. ; fibula mare 9 p. ; fibulele mijlocii 8 p. ; fibula mică 5 p. ; vasele ajurate 18 p.) arată că avem de-a face cu o variantă timpurie (comparabilă cu *Studiele* din *Columna lui Traian*) sau dacă, dimpotrivă, aceasta constituie indiciul că au fost redactate în grabă, după 1889, de un Odobescu obosit şi descurajat de greutăţile prin care trecuse pînă atunci pentru realizarea primului volum, este greu de hotărît. O analiză atentă ne arată, în orice caz, că dacă nu a fost compus aşa de tîrziu, acest text, cel puţin, a fost îmbogăţit, pus la punct, scurt timp înainte de apariţie (1893—1895), astfel că în text întîlnim un comentariu asupra descoperirii, în 1889, a mormîntului de la Apahida şi a celui de al doilea tezaur de la Şimleul Silvaniei, iar în note întîlnim citate lucrări apărute în anii 1890—1892 (p. *40, 56* şi *88*). Pe de altă parte, folosirea unor pasagii întregi din *Notice 1868*, şi a descrierii pieselor, datorate lui Charles de Linas, nu semnifică neapărat o dată timpurie, ci se poate tot atît de bine explica printr-o redactare tîrzie, grăbită, constrînsă să se limiteze în funcţie de întinderea spaţiului tipografic rămas. Către această din urmă ipoteză sîntem tentaţi să înclinăm, avînd în vedere şi lipsa oricăror manuscrise, precum şi împrejurarea că publicarea *Studielor* din *Columna lui Traian* şi a ediţiei neterminate s-a întrerupt oarecum în acelaşi punct (după piesa a, III-a colanul cu inscripţie). Concluzia care s-ar putea trage din acest fapt este că, absorbit de redactarea la mari dimensiuni a istoricului descoperirii și a ,,monografiilor'' dedicate primelor trei piese, Odobescu nu a mai ajuns să se ocupe de celelalte piese și să redacteze un text cît de cît dezvoltat decît în ultimii săi ani de viață. Anterior, începînd publicarea serialului din *Columna lui Traian* (1876–1877), a ediției neterminate (1884–1885) și chiar a ediției definitive (1886–1888), este probabil că el nu avea gata un astfel de text dezvoltat. De altfel, din corespondența lui Odobescu (cf. *Opere literare*, ed. Sc. Struțeanu, 1938, p. 359), știm că la începutul lui martie 1885 el abia își prepara materialul pentru a începe redactarea capitolului dedicat celei de a IV-a piese (cana-oenochoe). La fel, Odobescu nu a mai apucat să redacteze un alt capitol, mai amplu, de concluzii, în afara celui din *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, p. 39–54, care avea să fie republicat, pentru încheierea monografiei, *ad hoc*, în vol. III (1900). Îngrijit la tipar de Ionescu-Gion, acest volum trebuie totuși să fi fost pregătit, înainte de moartea sa, de Odobescu, care este desigur autorul acelor foarte mici dezvoltări din text (p. *13–14*, menționînd descoperirile recente de la Șimleu și Apahida) și din subsol (note la p. *16–19*, *22*, *24–25*).

Închegată în acest fel, marea monografie asupra tezaurului de la Pietroasa are, explicabil, o serie de neajunsuri, dintre care cel mai marcat este acela al lipsei de unitate și echilibru între părțile componente. Un complex de cauze se află la origine. Însuflețit de ideea realizării operei vieții sale, Odobescu a făcut greșeala de a începe tipărirea unei lucrări care nu era terminată. În lipsa unui manuscris încheiat, era inevitabil ca autorul să piardă din vedere ansamblul lucrării, cu atît mai mult, cu cît, prin structura și formația sa, Odobescu era irezistibil tentat să-și sporească incontinuu informația și să dea mereu noi dezvoltări textului său, pînă în faza de corectură chiar. Tipărind pe măsură ce scria, autorul nu a putut să-și proporționeze lucrarea în chip just și a fost ades pus în situația de a reveni pentru a face adăugiri sau îndreptări. Spre exemplificare, amintim doar revenirile repetate, pe parcursul volumului I, asupra platourilor antice, într-un caz chiar la o distanță de numai trei pagini (la p. *163* se corectează ce se spunea la p. *160* – pe o coală deja imprimată – despre discul de la Orbetello) ; de aceea au fost mai mult sau mai puțin necesare și *Adițiunile și rectificările* de la sfîrșitul acestui volum. Pe de altă parte, este evident că multe din dezvoltările acestui text sînt nejustificate, inutile. Stilul digresiv al lui Odobescu, alimentat de incomparabila sa erudiție, este la originea a numeroase excursuri, unele de mare întindere, care ades nu mai au nici o legătură cu problematica tezaurului de la Pietroasa sau a orfevreriei antice în general. Un exemplu tipic este acela al notei din volumul I, p. *19–22* (cu patru figuri !), dedicată ,,găinii cu cei șapte pui'' din tezaurul de la Monza, deși autorul singur stabilise că nu există nici o asemănare cu ,,cloșca cu puii'' de la Pietroasa și că asemănarea denumirii este ,,cu totul fortuită''. Un alt exemplu, la fel de tipic, este acela al notei despre placa de aur de la Siverskaia (vol. I, p. *292–300* și fig. *116–118*), intercalată în capitolul despre torques, și care tratează problema unor reprezentări antropo- și zoomorfe, cu substratul lor mitologic, din India și pînă în Bretania. Și, ca acestea se pot da încă multe alte exemple.

Alte ori dezvoltarea textului se datorează citatelor foarte întinse, reproduse după autorii antici, medievali sau moderni. Dacă lăsăm de o parte cîteva versuri din Boileau sau Voltaire, nu se poate spune că aceste citate ar fi inutile. În raport, însă, cu încărcarea pe care o aduc textului și cu consumul spațiului tipografic limitat de care dispunea autorul, oportunitatea citării *in extenso*, uneori pe pagini întregi, este desigur îndoielnică, mai ales atunci cînd autorul citat este un contemporan al lui Odobescu. Pentru a nu da decît un exemplu, amintim citarea unui capitol întreg din cartea lui Lasteyrie despre orfevrerie (de altfel o carte de popularizare), în vol. I, p. *50–59*, cu 13 figuri. În măsura în care marea monografie se adresa lumii savante, ar fi fost, desigur, suficient ca citirea să se limiteze la textele esențiale, iar pentru autorii moderni să se facă o simplă trimitere. Se vede însă că Odobescu a visat să ofere o carte atît de completă, încît să dispenseze pe cititor de a mai căuta în rafturile bibliotecilor pe autorii antici sau moderni implicați în problematica dezbătută. Aceeași ambiție l-a făcut, dealtfel, să încerce a ilustra cvasitotalitatea pieselor arheologice comentate în text. Rezultatul, această operă monumentală și valoroasă, dar inegală și nedesăvîrșită, ne arată că o astfel de carte completă, ideală, nu este practic realizabilă și, în orice caz, presupune eforturi și mijloace disproporționate față de utilitatea scontată.

În privința limbii, a stilului, împrejurarea că cele două ediții discutate au fost scrise de Odobescu direct în franceză ne scutește de comentarii, care, de altfel, reclamă o competență specială. Oricum, se pare că modestia excesivă a autorului nu este justificată, atunci cînd se adresează indulgenței sau indiferenței cititorilor ,,în ce privește greșelile de limbă și slăbiciunile de stil, obstacol aproape inevitabil pentru orice străin care și-a propus să scrie în franceză'' (p. 52). Sub aspectul limbii ar fi de menționat doar încercarea lui Odobescu de a transcrie toponimele românești de așa manieră încît să fie pronunțate corect de cititorul francez (de ex. Istritza, Fokchani, Poroïna). Autorul nu a fost însă consecvent. Unele toponime au fost totuși tipărite în ortografia românească a timpului (Bâdeni-de-jos, Cîlneu), iar altele într-o transcriere hibridă (Pétrossa, Buzéo, Sacuyéni, Niscov, Sarata, Orgoya, Braïla, Turno Magurelle, Contzesti), care nu redă fonetismul real al numelor respective.

O anume inconsecvență se constată și în ce privește folosirea numelor de localități din Transilvania, aflată în acea vreme sub dominația Imperiului austro-ungar. Adresîndu-se unui cerc internațional de cititori, Odobescu a trebuit să folosească, în general, denumirile oficiale ale localităților, singurele care se regăseau pe hărțile în circulație la acea dată : Cronstadt pentru Brașov, Carlsburg pentru Alba Iulia, Temesvár pentru Timișoara, Nagy Szent Miklós sau Grand St. Miklos pentru Sînnicolaul Mare. Uneori autorul folosește și denumirile românești mai cunoscute (ex. Sibii), iar pentru descoperirea de la Șimleul Silvaniei nu pare să fi cunoscut decît numele românesc (Șimlău, dealul Măgura).

În privința antroponimelor, remarcăm tendința lui Odobescu de a le reda prin corespondentul lor francez (Georges, Nicolas, Michel Ghica, Pierre Poyénar) dar rămîn și nume scrise curat românește (Ion, Achim).

Nu putem încheia acest comentariu, fără a semnala, măcar prin cîteva exemple, existența unei întregi serii de greșeli (de tipar sau ale autorului), precum și a unor nepotriviri între cele două ediții (sau între cele trei ediții, dacă luăm în considerare și textul românesc din *Columna lui Traian*). Simplele greșeli de tipar, care duc la coruperea unor cuvinte, sînt rare în textul francez (de ex., în ed. net., p. *136*, *défenseurs* pentru *détracteurs*, corect în ediția definitivă ; *eonservés* pentru *conservés*, în vol. I, p. *122* ; *asiatique* pentru *antique*, p. 725 etc.). Ele sînt însă destul de numeroase în textele citate în alte limbi, în special în cele în limba germană (*Halzring* pentru *Halsring*, p. 359 ; *beabrichtigten* pentru *beabsichtigten* și *noch* pentru *nach* p. 480 ; *überwagt* pentru *überragt*, p. 603 ; *dass* pentru *das*, p. 663 etc.), dar și în limba engleză (*hawe* pentru *have*, p. 354 ; *tovled* pentru *toweled*, p. 601). Mai frecvente sînt și numele proprii corupte (*Armendralejo* pentru *Almendralejo*, p. 57 ; *Kalosca* pentru *Kalocsa*, p. 140 ; *Straubingen* pentru *Straubing*, p. 362 ; *Felge* pentru *Telge*, p. 560 etc.). În textele grecești, atît de abundent citate, greșelile cele mai numeroase sînt legate de poziția spiritelor și accentelor (ex. p. 251, 334, 347, 374, 730, 732) și sînt de pus, în special, pe seama tiparului. Uneori o literă este confundată cu alta (κωρίον în loc de χωρίον, ἐντυγκάνοντα în loc de ἐντυγχάνοντα, ὁμώνημον în loc de ὁμώνυμον, p. 730), alteori una sau mai multe litere lipsesc (χιτῶεπιχυσους în loc de χιτῶνας ἐπιχρύσοις, p. 385 ; οἰομνους în loc de οἰομένους, p. 386). Și în textele latinești întîlnim greșeli care aparțin probabil tiparului (ex. *sollempniter*, în loc de *sollemniter*, p. 257 ; *armillo* pentru *armilla*, p. 387, nota 1 ; *leudibus* pentru *laubidus*, *ab ille* pentru *ab illo*, *cum rege* pentru *cum regi*, p. 419 ; *nihi* pentru *nihil*, p. 453, nota 2 ; *ricolitur* pentru *recolitur*, p. 493 ; *posteu* pentru *postea*, p. 642 ; *praepter* pentru *propter*, *surrectirrus* pentru *surrecturus*, p. 724 ; *proprinquans* pentru *propinquans*, *abcessit* pentru *abscessit*, p. 726). Alte greșeli aparțin probabil lui Odobescu, la transcriere, sau edițiilor folosite : p. 299, πίνακα ἀργύρεους în loc de πίνακας ἀργύρεους sau πίνακα ἀργύρεουν ; p. 724, nota 1, *relique* pentru *reliquos* ; p. 732, nota 1. *regidus urbens* pentru *regia urbe*. De altfel, în legătură cu acest ultim exemplu, trebuie arătat că în citarea textului lui Iordanes, Odobescu se îndepărtează ades de la lecturile manuscriselor, date în cea mai bună ediție a vremii, aceea a lui Mommsen (*Iordanis Romana et Getica.* Recensuit Theodorus Mommsen, Berolini, 1882) :

Odobescu,	*Le trésor...*	Mommsen
I, p. *411*	Ovim	Oium
p. *436*	Gothescytha	Golthescytha
III, p. *24*	Athanaricum regem	Aithanarico rege
,, ,,	concessit	consensit
,, ,,	commeatumque	commeatuque
,, ,,	militem ordinatum	milite ordinato

Greșită este transcrierea grecescului σφιγκτήρ prin *spinther*, *spenther*, în loc de *spinter* (p. 370), ca și folosirea formei *Sophoclus* pentru *Sophocles*. Ca grafii deosebite, notăm scrierea lui *i* consoană prin *j*, ca și formele *sequuto*, *lacryma* pentru *secuto*, *lacrima*.

Cînd este vorba de cifre greșelile nu pot fi întotdeauna sesizate cu ușurință. Dacă este evident că furtul lui Panatazescu a avut loc la 1875 și nu la 1873 (p. 458), sau că vizita lui Bock a avut loc în 1861 și nu în 1862 (p. 586), în schimb este mai greu de remarcat cînd o cifră care indică anul de apariție, volumul sau pagina este greșită. O verificare a trimiterilor la o lucrare de proporțiile celei de față este imposibilă. Din comparația între *Studiele* din *Columna lui Traian*, ediția neterminată și ediția definitivă rezultă însă uneori astfel de trimiteri cu cifre diferite. Există și trimiteri greșite la ilustrație, mai ușor de sesizat : la p. 437 trimitere la fig. 85 *a* în loc de 85 *u*, la p. 442—443 trimitere la fig 135 *a* în loc de 135 *b* și la 135 *b* în loc de 135 *a*, la p. 494 trimitere la fig. 92 *b* în loc de 82 *b* ; la p. 636 trimitere la fig. 62 *b*, *c* în loc de 62 *b*, *c*, *d* și la fig. 62 *d*, *e* în loc de 62 *e*, *f*, la p. 648 trimitere la fig. 70 în loc de 72, etc., etc. La p. 621, legenda figurii 25 se potrivește la fig. 26, iar legenda de la fig. 26 se potrivește la fig. 25, În volumul III, după fig. 1, 2, 3, urmează figura 137, greșeală provenită probabil din numerotarea inițială a figurilor vol. III în continuarea celor din vol. II.

A stabili care din greșelile selectiv enumerate aici aparțin autorului și care tipografiei este imposibil, în lipsa unui manuscris final. Probabil, totuși, multe din ele aparțin autorului, lucru explicabil prin volumul mare de muncă depusă. Uneori Odobescu a sesizat aceste greșeli și le-a îndreptat pe parcursul aceluiași volum (ex. la p. 564 se corectează o trimitere greșită de la p. 210, nota 5). Alteori, de fapt de cele mai multe ori, aceste greșeli au rămas necorectate (monografia nu are de altfel o *errata*). Să reamintim cazul plasării lui Ulfila în secolul al V-lea, greșeală care rămîne în ediția definitivă (vol. I, p. *370* nota), după ce apăruse și în *Columna lui Traian* și în ediția neterminată.

NOTE

84/738 Înălțimea dealului Istrița este indicată greșit în toate lucrările lui Odobescu (1796 m). Înălțimea reală, atinsă de acest deal în vîrful situat chiar deasupra comunei Pietroasele, este de 750 m (cf. Gr. Posea, M. Ielenicz, *Județul Buzău*, București, 1971, p. 25). Înălțimea neobișnuit de mare pentru primele dealuri subcarpatice, care se ridică direct din cîmpie, se explică prin prezența calcarelor și gresiilor sarmațiene.

93, nota 1 /747 Banul Mihalache Ghica este unul dintre primii și cei mai activi iubitori de antichități, dintre acei „anticari" cu temei criticați de Odobescu pentru lipsa lor de pregătire științifică și pentru zelul de colecționari, care ades a adus pagube monumentelor antice, dar care, nu mai puțin, au meritul de a fi fost primii care la noi au adunat, ordonat și prezentat unui public, mai mult sau mai puțin numeros, obiecte antice (în principal romane). Acești „anticari", între care, alături de Ghica, menționăm pe N. Mavros, Dim. Papazoglu, N. Cretzulescu și, în sfîrșit, pe Cezar Bolliac, au pus astfel temelia atît pentru viitorul muzeu de antichități, cît și pentru cercetările arheologice științifice din ultima treime a secolului trecut. Banul Ghica, folosind poziția de ministru de interne în vremea domniei fratelui său, Alexandru Ghica (1831—1842), și-a constituit o bogată colecție de antichități romane, adunate din Oltenia. Odobescu, în *Analele Societății Academice Române*, X, secț. II, 1878, p. 174 urm., ne relatează despre „metodele" de lucru ale vornicului-arheolog : „Marelui vornic îi plăceau anticele și pe unde auzea sau bănuia că se află antice, de grabă el trămitea ispravnicii, zapcii și pomojnicii ca să ridice satele, să sape și să scormone sălașele de vechi cetăți, spre a-i aduce la curtea sa din București — actualul palat al administrației de Ilfov — pietroaie, antice și bănuți".

Astfel de săpături s-au făcut la Reșca (*Romula*), Celei (*Sucidava*), T. Severin (*Drobeta*) etc. Din păcate, din pricina evenimentelor, după 1842, colecția lui Ghica a rămas în părăsire și a ajuns abia la 1869 în Muzeul de antichități, fără acte sau însemnări însoțitoare. Unele date despre săpăturile și colecția lui Ghica au fost publicate în 1836 și 1837, de către Vladimir de Blaremberg în ziarele *Curierul romănesc* și *Muzeul național. Gazetă literarie și industrială*. Despre piese din această colecție au mai scris G. Papadopol (care s-a ocupat, între primii, și de tezaurul de la Pietroasa ; vezi monografia franceză, vol. I, p. 364) și francezul F. Lajard. Banul Mihalache Ghica și-a cîștigat mari merite față de arheologia românească și prin salvarea tezaurului de la Pietroasa, și prin inițiativa creerii primului muzeu național, în 1834. Cf. D. Tudor, în vol. A. I. Odobescu, *Istoria archeologiei*, [București], 1961, p.22 ; idem, *Oltenia romană* ed. III, 1968, p. 15 ; D. Popescu, *Centenarul Muzeului național de antichități*, în SCIV, 15, 1964, 4, p. 451—452 ; A. Pippidi, *Vechi epigrafiști și anticari în țările române*, în *Studii clasice*, XI, 1969, p. 279—296, în special p. 293 urm.

94/748 Muzeul național din București fusese întemeiat de către domnitorul Alexandru Ghica, în 1834, din inițiativa banului Mihalache Ghica. El funcționa la Școala națională (Colegiul Sf. Sava), unde și Odobescu a fost elev, și cuprindea colecții diferite, în principal de antichități (sculpturi, ceramică, cărămizi) și din domeniul științelor naturii. Din acei ani de început datează și primele dispozițiuni legale (circulara Departamentului treburilor din lăuntru, din 1839), care defineau rostul muzeului bucureștean : „Nimeni să nu aibă voie a-și însuși vreun obiect de antichitate măcar unde l-ar găsi într-acest prințipat. Ci îndată ce se va afla un asemenea obiect, de a fi lesne a se transporta, să se trimită prin ocîrmuirea locală la depozitoriul din Colegiul Sfîntului Sava în București". În 1862, prin donația generalului Mavros, colecția de antichități a Muzeului național devine atît de cuprinzătoare încît separarea ei ca un muzeu independent se impunea cu necesitate. Doi ani mai tîrziu, prin decretul nr. 1648 din 23 noiembrie 1864, semnat de domnitorul Alexandru Ioan Cuza și de ministrul N. Cretzulescu, se înființa *Muzeul de antichități din București*, aprobîndu-se regulamentul său de administrare și organizare. Prin decretul nr. 1649 din 25 noiembrie 1864 s-a stabilit și componența „comitetului arheologic", menit să asigure conducerea muzeului : președinte era generalul Mavros, „primul și cel mai mare donator și fondatore al muzeului de antichități", iar ca membri onorifici Alexandru Odobescu, V. Alexandrescu și A. T. Laurian. După moartea lui Mavros, Odobescu a fost ales președinte al comitetului. În septembrie 1871, Odobescu a fost însărcinat de Societatea Academică să alcătuiască, împreună cu V. A. Urechia un catalog al antichităților aflate la muzeul din București. Odobescu a efectuat transcrierea unei părți a inscripțiilor latinești și grecești (1874), dar nu a putut duce la bun sfîrșit această lucrare. Cf. R. Vulpe, *Muzeul național de antichități*, în *Boabe de grîu*, I, 1930, 3; D. Popescu, *Centenarul Muzeului național de antichități*, în SCIV, 15, 1964, 4, p. 449 urm.; Vl. Dumitrescu, *Muzeul național de antichități*, București, 1968, p. 5–8; Geo Șerban, în vol. Al. Odobescu, *Pagini regăsite*, [București], 1965, p. 348 și 353.

110/763 Pentru a întări prezumția sa că din tezaur nu au făcut parte monede, arme, catarame etc. și pentru a corecta atribuirea eronată (Telge, Henning) a celor trei catarame cloazonate, din muzeul din București, la acest tezaur, Odobescu revine, în vol. I, în nota dela p. *379* și în prima notă de adițiuni și rectificări, la p. *477–481*. Catarамele de la Cîlnău, considerate pe drept de Odobescu ca germanice, datează probabil din epoca hunică, astfel că ar trebui mai curînd atribuite unor ostrogoți, decît vizigoților lui Athanaric (cf. I. Nestor, în *Istoria României*, I, 1960, p. 703). Ele se păstrează în prezent la Muzeul de istorie al R.S.R. (Tezaurul istoric, nr. inv. 11.060–11.062), unde, însă, în chip nejustificat, au fost încadrate într-un presupus „tezaur de la Buzău", împreună cu piese nemenționate de Odobescu (o catarамă mică, un inel cu piatră, doi cercei, șapte rozete mici și un șirag din tuburi și pandantivi, toate de aur). Nu se cunosc condițiile de aflare a acestor catarame. Ar fi de văzut dacă nu cumva fac parte dintr-o descoperire făcută de Tocilescu și descrisă sub nr. 160, în *Catalogul Muzeului național de antichități din București*, 1906, p. 76: „Trei catarămi de aur masiv, fragment dintr-un colan de aur; patru fragmente de aur, toate găsite de d-nu Tocilescu într-o movilă de lîngă Buzău". Această movilă ar putea fi aceeași cu movila „lîngă podul Cîlnăului de lîngă Buzău", în care Tocilescu a găsit un mormînt de călăreț cu zale, sabie și harnașament (*Ibidem*, sub nr. 161). Vezi și nota la textul din *Columna lui Traian*, p. 990.

112, nota 2 (vezi și p. 448)/p. 774 Opiniile despre tezaur, atribuite de Odobescu lui Berger de Xivrey, au apărut sub semnătura lui Gheorghe Asaky, în *Le glaneur moldo-valaque. Journal scientifique, littéraire et industriel*, în numărul pe iulie-septembrie 1841, p. 60–67. După ce menționează descoperirea de la Concești (corect scris în textul românesc, în alfabetul de tranziție, și greșit, Contzesti, în textul francez), Asaky reproduce din scrisoarea lui Billecocq către Saint Marc-Girardin, scrisoare care conține o serie de inexactități, începînd chiar cu indicarea anului descoperirii de la Pietroasa, 1838 în loc de 1837. În continuare, Asaky prezintă informațiile primite de la Paris, fără a preciza numele autorului. Alături de greșeli care nu-i aparțin (cele patru fibule considerate ca lămpi), Asaky comite o amuzantă confuzie, scriind că două lămpi (fibule) au „figura zînei Iris" (în textul francez „figure d'Iris", evident o citire greșită a scrisorii de la Paris, unde va fi fost scris „figure d'ibis" ! ?). Textul din *Le glaneur* este însoțit de două planșe, cuprinzînd cele două colane subțiri, patera cu figuri, colanul lat și cupa octogonală, desenate de Negulici.

113–114/765 Lucrarea lui Joseph Arneth, *Die antiken Gold- und Silber-Monumente des k.k. Münz- und Antiken-Cabinettes in Wien*, Viena, 1850, i-a oferit lui Odobescu numeroase puncte de referință atît privind tezaurul de la Pietroasa, cît și pentru alte descoperiri analoage din întreaga Europă. Relatările privind tezaurul de la Pietroasa (scris *Pietraossa*) și ilustrația respectivă cuprind o serie de erori, care au fost semnalate de Odobescu. În scrisoarea din 1847 a lui A. Kurz (reprodusă de Arneth la p. 85 urm.) întîlnim prima semnalare a fortificației (castrului) de la Pietroasa, precum și a unei alte fortificații de pe dealul Istrița (vezi mai jos, p. 979). În lucrarea lui Arneth sînt publicate și alte importante descoperiri de pe teritoriul României: tezaurele de la Sînnicolaul Mare și Șimleul Silvaniei (I), placa de argint figurată, din tezaurul geto-dacic de la Cioara, monede grecești și macedonene etc. În această carte, Odobescu a întîlnit descrieri sau referiri la multe piese importante, pe care le va discuta în marea sa monografie: vasele de argint de la Rennes, Bernay, Cuciurul Mare, Concești, așa-numitele scuturi votive, cornurile de la Tondern etc.

Exemplarul de la B.A.R. (cota V 32677) a aparținut lui Odobescu așa cum arată parafa sa aplicată pe fila a doua și lapidarele însemnări marginale cu creionul, în care îi recunoaștem scrisul. Aceste însemnări, în franceză și, mai rar, în germană, au rostul de a atrage atenția asupra pieselor discutate în text (ex. *Patère de Rennes*, *Collier irlandais*, *Kuczurmare*, *Kouloba*, *clypei votivi*, *Bouclier de Scipion* etc.), eventual asupra colecției unde se află (ex. *Musée de Copenhague*, *von Strogonof*) sau asupra literaturii (Arch. Zeitg. 1843; Montfaucon). La p. 13–14 și 84–87, unde se relatează despre tezaurul de la Pietroasa, nu întîlnim nici o însemnare, cu excepția unei aproape indescifrabile consemnări: *Trésor(?) de Petrósa* (p. 13).

121/774 Lucrarea lui F. de Lasteyrie, *L'histoire du travail à l'Exposition Universelle*, Paris, 1867, 59 p. (exemplarul de la B.A.R., cota II 105.424, provine din biblioteca Odobescu), reflectă o dată mai mult aprecierea de care s-a bucurat participarea României la expoziția de la Paris, cu atît mai mult cu cît era vorba de o națiune tînără, în curs de emancipare („La vient à peine de se constituer une jeune nationalité encore en toutelle... ... Sachons gré à la Roumanie du riche contingent qu'elle nous apporte !"). După ce amintește că tezaurul de la Pietroasa i-a prilejuit în 1865 exprimarea ideii sale despre existența unei „arte naționale" a goților, Lasteyrie arată că noi descoperiri de piese cloazonate, „aflate chiar pe granița României, în Ungaria", îi confirmă această idee. Referința lui Lasteyrie, ținînd cont de granițele de la 1867, privește desigur Transilvania. Din păcate, autorul nu precizează despre ce anume descoperiri este vorba, menționînd doar că ele se află în muzeul din Pesta.

121–122/775 Lucrarea dedicată, la 1868, de către Charles de Linas tezaurului de la Pietroasa, este aceea care l-a influențat cel mai mult pe Odobescu, în special în ceea ce privește terminologia și descrierea pieselor, care este preluată *in extenso* atît în *Notice 1868*, cît și în marea monografie (mai ales în vol. II, 1896). Această influență se explică prin relațiile colegiale dintre cei doi savanți și, în special, prin preferința lui Odobescu pentru limba franceză, în care el însuși și-a scris lucrările. La rîndul său, Linas a folosit în redactarea lucrării în discuție material documentar (inclusiv o colecție de fotografii) și idei inedite, generos puse de Odobescu la dispoziție. Chiar în această lucrare savantul francez a ținut să omagieze gestul de „bienveillante confraternité", știind că însuși Odobescu pregătea în acel moment o publicație asupra tezaurului. Exemplarul cărții lui Linas, *L'histoire du travail à l'Exposition Universelle de 1867* (Paris-Arras, 1868), care se află la B.A.R. sub cota II 384.407, provine din biblioteca lui Odobescu.

129/783 Notița publicată în volumul de rapoarte ale Congresului de antropologie și arheologie preistorică de la Copenhaga, din 1869 (volum apărut în 1875) nu a fost redactată de Odobescu, astfel că, deși este înregistrată în bibliografia lui Odobescu, întocmită de Al. Iordan (*Convorbiri literare*, 67, 1934, 7–9, p. 757), nu va fi reluată în ediția de față a operelor lui Odobescu. Însăși precizarea din subtitlu (*D'après des communications de M. Odobesco*) ca și indicația autorului (W. Schmidt?), la p. 361, nota 1 din volumul congresului, că a făcut uz de publicațiile lui Linas (1868), Arneth (1850) și Odobescu (1868), arată că nu Odobescu este autorul. Din procesele verbale ale ședințelor rezultă, de altfel, că Odobescu a prezentat doar o „comunicare orală", despre antichitățile preistorice din România, ținută în ziua de 31 august 1869 și publicată ulterior în *Scrieri literare și istorice*, vol. II, 1887, p. 137–148. Odobescu adusese, însă, cu sine fotografii ale pieselor de la Pietroasa, pe care le-a arătat savanților prezenți la congres și care au servit ulterior ca bază pentru desenele (șapte figuri în text și patru planșe), apărute în volumul congresului.

137–139, nota Darea de seamă publicată în *Académie des inscriptions et belles-lettres. Comptes rendus des séances de l'année 1868*, N.S., tome IV, 1869, p. 410–415, este reprodusă cu foarte mici reduceri, atît din textul scrisorii lui Odobescu, cît și din procesul verbal propriu-zis. În Arhiva Odobescu (II, ms. 11) de la B.A.R., se păstrează un manuscris de patru pagini, cuprinzînd traducerea în românește a acestei dări de seamă, însoțită de un text introductiv : „Extragem din *Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles-lettres de Paris, année 1868* (Dări de seamă ale ședințelor Academiei de inscripțiuni și bele-litere din Paris, pe anul 1868), următoarele rînduri, care nu sînt fără de interes pentru a se constata dintr-însele că și românii au început, prin studii serioase, a lua parte la mișcarea științifică a Europei apusene :...,, Manuscrisul poartă un titlu, care pare a fi adăugat ulterior, tot de mîna lui Odobescu : „*Antichități din Siberia asemănate cu tezaurul de la Pietroasa*".

În scrisoarea adresată lui Lasteyrie, Odobescu vorbea despre vizitele sale la muzeele din Budapesta (unde probabil a desenat piesele cloazonate provenind din România, reproduse la fig. 14/f, g) și Petersburg. La Ermitaj el a pus să se facă fotografii ale unor piese de orfevrerie din colecția siberiană și din aceea a Bosforului cimmerian, sperînd să realizeze „un album, pe care-l voi însoți cu oarecare modeste observațiuni", cu scopul de a-l înainta Academiei de inscripții. La B.A.R., secția de manuscrise, sub nr. 5352, filele 45–61, se află 17 astfel de planșe cu desene colorate ale unor piese scito-sarmatice și germanice din Rusia, probabil chiar ale pieselor fotografiate la Ermitaj (între ele recunoaștem unele obiecte de la Novocerkassk). Filele 33–36 ale aceluiași dosar conțin liste de obiecte de la Ermitaj, fotografiate sau desenate, și note privind concordanța planșelor din unele lucrări privind antichitățile din Rusia (*Antiquités du Bosphore Cimmérien*, Dubois de Montpéreux, *Voyage*... etc.).

146 (vezi și p. 53 și 440–442, nota) Artistul berlinez, al cărui nume Odobescu omite să-l menționeze la p. 146, este Paul Telge, devenit și bijutier al curții regale române. La 1884 (nu la 1886, cum apare la p. 440 urm.) el a executat mai multe copii galvanoplastice ale tezaurului. Unele dintre ele erau destinate muzeelor din Nürnberg și Berlin, precum și comercializării (v. Fr. Schlette, *Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna*, Leipzig, 1972, fig. 75, unde printre copiile pieselor tezaurului s-au strecurat și cele ale cataramelor de la Cîlnău). În afara broșurii, cu scop mai mult comercial, tipărită la Berlin în 1885, de la Telge ne-a rămas un raport adresat directorului Muzeului de antichități, Grigore Tocilescu cu privire la proiectul de restaurare a tezaurului. Manuscrisul păstrat la B.A.R., secția manuscrise (Arhiva Odobescu, II$_2$, ms. 14) are patru file și conține traducerea românească a acestui

raport. El este însoţit de o adnotare, semnată de Al. Tzigara-Samurcaş: ,,Raportul lui *Paul Telge*, asupra reparării tezaurului de la Pietroasa, în traducerea lui Polonik (din hîrtiile lui Tocilescu, date mie de anticarul Zonebah (?), la †(moartea) lui Tocilescu)". Extrase din acest raport au fost publicate de Tzigara-Samurcaş, *Tezaurul de la Pietroasa*, în *Convorbiri literare*, 67, 1934, 7–9, p. 767–768. Raportul descrie starea pieselor tezaurului (mai puţin patera şi veriga simplă, care erau bine păstrate), calificînd restaurarea anterioară (Paris, 1867) ca ,,barbară", şi face propuneri privind metodele de restaurare cele mai adecvate. Lucrarea urma să se facă la Berlin, iar costul ei era apreciat la 2 200–2 500 mărci. Raportul ar putea data din 1884, cînd Telge a examinat pentru întîia oară tezaurul.

155 (vezi şi 719)/796 Argumentul pe care se întemeiază, în principal, Odobescu atunci cînd atribuie toate podoabele de la Pietroasa portului bărbătesc, şi anume dimensiunile mari ale pieselor, nu este suficient. Nici legătura pe care el o face între perechile de fibule şi colanul ajurat, pe de o parte, şi epoleţii, respectiv plăcile pectorale (*hausse-cols*) ale ofiţerilor moderni, pe de altă parte, nu rezistă criticii. Cercetările din ultimele decenii au arătat că în necropolele gotice fibulele apar pereche în mormintele de femei (J. M. Santa Olalla, *Zur Tragweise der Bügelfibel bei den Westgoten*, în *Germania*, 17, 1933, p. 47–50; V. Bierbrauer, *Beobachtungen zur gotischen Frauentracht*, în BayerVbl, 36, 1971, p. 134–147). În acelaşi timp, reprezentările figurate romane (mozaicuri, dipticuri, medalii, platouri) arată că, în imperiu, bărbaţii purtau cîte o singură piesă pe umăr, împăraţii broşe cu pietre şi pandantivi, iar demnitarii fibule (vezi în monografia lui Odobescu, vol. I, fig. 72 şi 79). Pe acest temei, fibula mare de la Pietroasa a fost atribuită unui rege got, imitînd portul imperial roman, iar fibulele perechi uneia sau unor femei, toate aceste piese fiind considerate ca ,,the regalia of a Gothic king" (David Brown, *The Brooches in the Pietroasa Treasure*, în *Antiquity*, XLVI, 1972, p. 111–116).

158–164/799–803 Acest fragment a fost publicat, în româneşte, în ziarul *Epoca*, anul II, nr. 546, din ziua de duminică 27 septembrie/9 octombrie 1887. Traducerea românească a fost făcută de redacţie, care se simţea obligată să precizeze dificultăţile şi limitele acestei traduceri: ,,Stilul, aşa de original al d-lui Odobescu în limba românească, este foarte anevoie de tradus în altă limbă, fiind cugetat cu totul româneşte; cam tot aceeaşi dificultate se simte spre a traduce româneşte, ceea ce d-sa a compus şi a redactat cu multă claritate în limba franceză".

163 Dintr-o scăpare, împăraţii Valentinian II, Leon I, Leon II şi Anastasius I sînt încadraţi în secolul al IV-lea. Este, evident, vorba de secolele IV–VI e.n.

171 şi 175, nota/810 Pentru greutatea tăvii, diferitele ediţii dau date deosebite: în textul românesc din *Columna lui Traian* – 7,1540 kg, în ediţia neterminată – 7,1540 kg în notă şi 7,130 kg în text, iar în ediţia 1889 – 7,130 kg. Dacă adunăm, după Odobescu (p. 175, nota), greutatea celor patru bucăţi în care a fost tăiată tava: 2,075 + 1,802 + 1,043 + 1,610, obţinem doar 6,530 kg ! Aceste date nu mai pot fi corectate cu uşurinţă, deoarece tava a fost restaurată, părţile ei fiind legate fix cu ajutorul unor plăci metalice, care sporesc greutatea reală a piesei. În ambele ediţii franceze se spune greşit că perlele semisferice de pe marginea tăvii ar fi sudate (aceeaşi greşeală apare la Bock şi Linas); în realitate ele sînt realizate ,,au repoussé". Înălţimea piciorului este de 0,5 cm, nu ,,peste 1 cm", cum apare în ambele ediţii franceze. În ediţia neterminată s-a indicat greşit şi înălţimea motivului spiralic; ea este de 3 cm, nu de 30 cm.

171–172 (vezi şi 85–86)/810 Afirmînd că la descoperire tava acoperea toate celelalte piese, Odobescu rectifică ceea ce scrisese în ediţia neterminată (p. *74*), şi anume că toate obiectele tezaurului au fost găsite şezînd pe tavă. Rectificarea se întemeiază pe depoziţia lui Ion Lemnarul, care, de altfel, era corect redată şi în ediţia neterminată: ,,(le plateau) se trouvait placé par-dessus toutes les autres objets..." (vezi, ed. net., p. *16*, şi ed. 1889, vol. I, p. *17*). Că piesele nu au stat într-un vas de lut, este foarte verosimil. Fragmentele ceramice găsite ulterior la locul descoperirii sînt menţionate cu justificată rezervă de Odobescu, ca putînd proveni din împrejurimi. Între cele două războaie mondiale, Ion Nestor, cercetînd acest loc, a identificat în *Via Ardelenilor* ,,urme vechi, unele pe care sînt înclinat a le socoti a fi chiar din vremea tezaurului şi de caracter sarmato-gotic" (ms. la Institutul de arheologie din Bucureşti). Din *Via Ardelenilor* astfel de fragmente ceramice s-au putut uşor răspîndi pînă la locul tezaurului.

191, nota 4, şi 192 Platoul rectangular (*lanx quadrata*) ilustrat în fig. 41, a fost anterior publicat de Odobescu, într-un articol din *Gazette archéologique* (*Revue des musées nationaux*), anul XII, 1887, p. 72–80 (despre acest platou, p. 79–80 şi figura din text).

209–211 şi fig. 48 Asupra vasului de la Caubiac, Odobescu revine, de două ori: la p. *306*, nota 1 şi la sfîrşitul volumului I, p. *481–482* (*Additions et rectifications, II. Bassin en argent...*). În urma redescoperirii acestei piese la British Museum, el corectează descrierea de la p. *127* urm. şi publică un nou desen (fig. 194), menit să înlocuiască reconstituirea ,,foarte arbitrară" din fig. 48.

216 şi nota 3 (vezi şi p. 648–649)/ 821, nota 2 Celebrul tezaur de vase romane de argint de la Hildesheim, în Saxonia inferioară, a fost descoperit la 17 octombrie 1868, şi nu la 25 oct. 1869 cum apare la Odobescu. Lucrarea lui Wieseler nu este apărută la Göttingen, în 1869, ci la Bonn, în 1868 (corect în ed. net., p. *85*, nota *2*). În vol. II, p. *52–53* şi nota se face trimitere greşită la fig. 70; patera de la Hildesheim este ilustrată la fig. 72. Literatură mai nouă: Pernice, Winter, *Der Hildesheimer Silberfund*, 1902; R. von Uslar, *Westgermanische Bodenfunde des 1. bis 3. Jh.*, Berlin, 1938; U. Gehrig, *Hildesheimer Silberfund*, în *Bilderhefte der Staatlichen Museem*, Berlin, Heft 4, 1967.

219 *Notitia dignitatum* nu poate data de la sfîrşitul secolului al III-lea, aşa cum apare la Odobescu, ci, cel mai probabil, din primul sfert al secolului al V-lea. Pentru Orient ea pare a reflecta situaţia de după domnia lui Constantin cel Mare (cf. *Fontes Historiae Daco-Romanae*, II, Bucureşti, 1970, p. 207).

221–224 şi 227–229 / 821–822 Paginile dedicate tăvii de la Conceşti (nu Contzesti-Conţeşti), azi în jud. Botoşani, au apărut anterior în *Gazette archéologique* (*Revue des musées nationaux*), XII, 1887, p. 72–80 şi pl. 8–9, sub titlul: *Plateau antique en argent et sarcophage en pierre ornés de sujets de chasse, trouvés en Roumanie*. Textul din *Gazette archéologique* cuprindea în plus publicarea unui platou rectangular, descoperit în Anglia. La sfîrşitul vol. I (*Additions et rectifications*, la p. *486–492* şi fig. 196–200), Odobescu revine asupra descoperirii de la Conceşti, precizînd numele şi data corectă a descoperirii şi ilustrînd alte două vase de argint, care provin tot de acolo. Cu această ocazie, el revine asupra atribuirii „mormîntului crăiesc" de la Conceşti unui şef tătar din secolul al XIII-lea, care ar fi avut în posesia sa vase de argint antice, considerînd acum că „nimic nu e mai simplu, dimpotrivă, decît a constata prezenţa unor rămăşiţe romane în morminte gotice, regăsite în nordul Daciei". După ce anterior (*Studie*, în acest volum, p. 901, nota 33) datase vasele de la Conceşti în sec. II e.n., acum Odobescu înclină să le considere mai tîrzii decît epoca Antoninilor, aproape contemporane cu tezaurul de la Pietroasa.

Pentru întîia oară, Odobescu a descris şi discutat descoperirea de la Conceşti în a sa *Notiţie despre localităţile însemnate prin rămăşiţe antice, în districtul Dorohoi*, publicată în *Monitorul oficial*, nr. 152, 13/25 iulie 1871, p. 825–827. Acest text, cu unele dezvoltări, a fost republicat sub titlul *Rămăşiţe antice din judeţul Dorohoi*, în volumul al II-lea (1887) al *Scrierilor literare şi istorice* ale lui Odobescu (la p. 157–223; despre Conceşti p. 183–208, paginile 199–208 reprezentînd o dezvoltare faţă de *Monitorul oficial*). Vezi şi A. I. Odobescu, *Istoria arheologiei*, 1877, p. 566–572. Se ştie, de asemenea, că Odobescu a ţinut o comunicare despre tava de la Conceşti, în şedinţa academică din 5 iunie 1887 (cf. G. Şerban, în Al. Odobescu, *Pagini regăsite*, p. 388).

Studiile ulterioare au contribuit la reconstituirea inventarului funerar de la Conceşti, căruia îi aparţin, în afară de cele trei vase de argint cunoscute de Odobescu, piese din echipamentul unui războinic (coif roman, scut?, sabie?) şi din harnaşamentul calului său (şa de lemn placată cu aur, aplici de aur cloazonate), podoabe de aur (diademă ornată cu pietre, colier torsionat), resturile unui scaun etc., toate aflate la muzeul Ermitaj şi rămase necunoscute savantului român. Cercetarea modernă datează acest mormînt în jurul anului 400 e.n. şi îl atribuie unui conducător de neam hunic, poate chiar vestitului Uldin. Pentru stabilirea datei mormîntului, o mare importanţă o au vasele de argint, care au fost produse într-un atelier constantinopolitan, probabil, pe la 400 e.n. (Cf. L. Matzulewitsch, *Byzantinische Antike. Studien auf Grund der Silbergefässe der Ermitage*, Berlin–Leipzig, 1929, p. 123–137; J. Werner, *Beiträge zur Archäologie des Atilla-Reiches*, 1956, p. 56, 72, 84–87; Cătălina Bloşiu, *Noi observaţii şi ipoteze cu privire la mormîntul de la Conceşti*, în *Cercetări istorice*, Iaşi, 1974, p. 59–80). Vezi şi p. 996.

Sarcofagul roman menţionat de Odobescu la p. 225–226 şi ilustrat în fig. 59, provenind de la Sucidava (Celei, jud. Olt) sau Romula (Reşca, jud. Olt), are o lungime de 2,05 m şi este cioplit din calcar de Vraţa. În prezent, el se află în lapidariul Muzeului de istorie al R.S.R. (cf. D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. III, 1968, p. 409 şi fig. 122; Vl. Dumitrescu, *Muzeul naţional de antichităţi*, Bucureşti, 1968, p. 72–73 şi fig. 61). Pentru prima dată, acest sarcofag a fost ilustrat, fără comentarii, de Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880, pl. IX–XII (cu legenda „Un sarcofag daco-roman de preste Olt/Reşca sau Celei").

228 Paharnicul Gheorghe Săulescu, profesor la Academia Mihăileană din Iaşi, poate fi considerat drept unul dintre primii arheologi români. În afară de relatările despre descoperirea de la Conceşti, pe care se întemeiază şi Odobescu, lui i se datorează primele cercetări în cetatea Gherghina sau Tirighina, de la Barboşi, lîngă Galaţi, efectuate în 1836. Rezultatele au fost publicate de Săulescu, în 1837, la Iaşi, într-o broşură intitulată: *Descrierea istorico-geografică a cetăţei Caput Bovis* (*Capul Boului sau Ghertina*) *a căreia ruine se află în apropierea Galaţului*. Asupra acestor cercetări, vezi mai jos, p. 975 urm.

235 şi nota 1 Asupra discului de la Geneva, Odobescu revine mai jos (p. 399, nota 1) pentru unele rectificări.

237—239 În legătură cu discul de la Perugia, Odobescu revine la sfîrşitul vol. I (*Additions et rectifications*, la p. *492—493*) pentru a relata despre un disc (sau scut) cu reprezentări similare (victoria lui Constantin cel Mare), văzut de mitropolitul Dosoftei al Moldovei, la curtea regelui polon Ioan Sobieski.

242—244 şi fig. 73 /823 La sfîrşitul vol. I (p. *493—494*) se oferă date suplimentare asupra discului de la Orbetello, precum şi un desen nou, realizat după fotografie (fig. 201), mai corect decît cel din figura 73, reprodus după Bracci. „Tout dernièrement", în iunie 1888, în drum spre Paris, unde avea să termine imprimarea primului volum al monografiei sale, Odobescu se oprise la Florenţa, tocmai pentru a studia piesa în discuţie, aflată la galeriile Uffizi (cf. G. Şerban, *op. cit.*, p. 391).

255 Pe parcursul vol. I, Odobescu mai revine cu noi date despre tăvile (în general vasele plate) antice. La p. *249—252* se discută şi se ilustrează (fig. 103) discul de la Lampsacus, adăugîndu-se şi o listă de 11 platouri orientale. La sfîrşitul volumului (*Additions et rectifications*) se mai adaugă o notă complementară (p. *483—486* şi fig. 195) şi o listă generală a platourilor şi cupelor cunoscute autorului — în total 54 piese (p. *500—501* şi fig. 207). Fără a vrea să aducem la zi lista lui Odobescu, vom menţiona aici, totuşi, discul de argint aurit purtînd numele lui Paternus, episcop de Tomis (498—520), descoperit în 1912, împreună cu alte piese de aur şi de argint, în marele tezaur de la Malaia Pereščepina (reg. Poltava, Ucraina). Această splendidă piesă, făurită desigur într-un atelier din Constantinopol, a fost mai recent reprodusă de I. Barnea, în revista *Archeologia*, Paris-Dijon, 91, 1976, p. 48. Pentru întregul tezaur, vezi, A. A. Bobrinski, *Perescepenskij klad*, în *Materialy po arheologii Rossii*, vol. 34.

272 şi notele 1—2 După Sutzu (Soutzo) şi Odobescu, de tezaurul de la Turnu Măgurele s-a ocupat şi Vasile Pârvan (*Getica*, 1926, p. 19—20), care era înclinat să accepte părerile înaintaşilor săi atît în ce priveşte folosirea verigilor de aur ca monedă, cît şi în ce priveşte datarea lor. Pârvan observa, însă, că folosirea verigilor ca monedă se putea înscrie şi pe linia unei tradiţii locale din epoca bronzului. Despre manşoanele cilindrice, profilate şi despre tubul mic, toate de aur, el credea „a fi aparţinut fie la stîlpii unui baldachin de modă scitică, fie, eventual, la un stindard, recte la un sceptru, de aceeaşi provenienţă". Această ultimă interpretare ni se pare, azi, cu totul improbabilă, cu atît mai mult cu cît, în ultima vreme, se tinde a se data tezaurul de la Turnu Măgurele mai timpuriu, poate chiar în plină epocă a bronzului. Astfel, Ecaterina Dunăreanu-Vulpe (*Tezaurele istorice*, în vol. *Studii asupra tezaurului restituit de U.R.S.S.*, Bucureşti, 1958, p. 33—36 şi fig. 1—2) a arătat că piesele de la Turnu Măgurele, considerate în principal podoabe, au analogii în descoperirile din epoca bronzului din Cehoslovacia şi Germania, iar un inel de buclă (*Lockenring*, *op. cit.*, fig. 2/2), atribuit acestui tezaur, aparţine tipului cunoscut în fazele mijlocii ale culturii Monteoru, din descoperirile de la Sărata Monteoru şi Poiana. Pentru celelalte piese (şaibe, manşoane) nu se cunosc analogii directe în spaţiul nostru. Dată fiind însă frecvenţa descoperirilor de tezaure de aur din epoca mijlocie şi tîrzie a bronzului (vezi, D. Popescu, în *Materiale şi cercetări arheologice*, II, 1956, p. 196—250), o astfel de datare este mai probabilă. În această ipoteză, dacă admitem în continuare interpretarea şaibelor de aur ca semne premonetare, orice legătură cu un anume sistem ponderal grecesc dispare. Ele ar putea fi, mai curînd, piese de podoabă (şirag), aşa cum arată descoperirile de la Maikop. Tezaurul de la Turnu Măgurele se păstrează astăzi la Muzeul de istorie al R.S.R. (Tezaurul istoric, nr. inv. 10.688—11.034).

274 şi 285—286 Vorbind despre „săbii germanice" şi, în general despre „pays germains" pentru epoca bronzului, Odobescu proiectează în această epocă realităţi etnice care sînt atestate istoric abia la sfîrşitul erei vechi — începutul erei noastre. Cercetarea modernă procedează cu mai multă prudenţă, evitînd să folosească denumiri etnice pentru vremuri atît de îndepărtate. Vezi, în acest sens, instructiva carte a lui H. J. Eggers, *Einführung in die Vorgeschichte*, München, 1974, p. 199 urm.

277—282 (vezi şi p. 436, nota 1) / 829 La data cînd Odobescu redacta aceste pagini, era cunoscut doar primul tezaur de pe dealul Măgura de la Şimleul Silvaniei, jud. Sălaj (în textul francez scris *Magura* şi *Simlau*), descoperit în 1797 şi păstrat şi astăzi la Kunsthistorisches Museum din Viena. Folosindu-se de publicaţia lui Arneth, Odobescu omite să menţioneze unele piese componente ale tezaurului (o placă de centură, o verigă cu capete zoomorfe, un fragment de brăţară cu cap de animal şi 24 verigi mici). Numărul de medalioane indicate de Odobescu este mai mare decît cel care apare în lucrările mai recente (cf. K. Horedt, în Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, II, 1969, p. 1 295). De precizat că medalioanele din fig. 82/b, c, d, provin din acest tezaur (lucru ce nu rezultă din legendă). Apare destul de ciudat că Odobescu nu a sesizat unele elemente comune tezaurelor de la Şimleu şi Pietroasa (panterele de pe pandantivul de topaz al lanţului de la Şimleu seamănă cu mînerele coşurilor ajurate de la Pietroasa, iar frunzele de viţă de pe acelaşi lanţ seamănă cu desenul incizat pe cana-oenochoe de la Pietroasa).

În vol. II, 1896, p. *87—89*, Odobescu menţionează şi cel de al doilea tezaur de la Şimleu, descoperit între timp (1889), care îi oferea o foarte apropiată analogie pentru fibula mică de la Pietroasa. Ceea ce Odobescu nu a putut sesiza în acel moment este că, probabil, cele două tezaure descoperite la Şimleul Silvaniei, în acelaşi loc, sînt de fapt două loturi ale unui singur tezaur. Cei mai mulţi cercetători sînt astăzi de această părere, considerînd că tezaurul a aparţinut unui conducător de neam germanic, gepid sau, mai probabil, ostrogot, şi că el a fost îngropat în jurul anului 400 e.n. Cf. J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, II, 1905; N. Fettich, în *Arch Hung*, 8, 1932; G. Müller-Kuales, în *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, vol. III, p. 1261 şi pl. 508–510; R. Noll, *Vom Altertum zum Mittelalter*, Wien, 1958, p. 62–64.

285 şi nota 2 (vezi şi p. 501, 577–582, p. 624) / 812 urm. Tezaurul de vase de aur de la Sînnicolaul Mare, jud. Timiş (menţionat sub numele oficial al vremii Nagy-Szent-Miklós, uneori tradus în franceză, Grand-Saint-Miklós), cunoscut de Odobescu din cartea lui Arneth, este de mai multe ori citat în monografie, iar unele piese sînt chiar reproduse (vol. I, fig. 206, 212, 248; vol. II, fig. 30). Deşi ezită să propună o datare şi o atribuire etnică precise, Odobescu pare a fi mai aproape de adevăr decît alţi savanţi ai vremii sale, atunci cînd subliniază amestecul de elemente orientale şi greceşti (bizantine) care caracterizează stilul vaselor în discuţie şi cînd pune la îndoială presupusul caracter gotic al runelor înscrise pe mai multe din aceste vase. Adevărul este că nici astăzi originea tezaurului nu este pe deplin lămurită. Data fabricării, respectiv a îngropării vaselor de la Sînnicolaul Mare variază la diferiţii autori între secolele IX şi XI, iar în privinţa atelierelor şi a posesorilor tezaurului părerile sînt încă împărţite. Din întinsa literatură, menţionăm cîteva din lucrările mai importante: N. Mavrodinov, *Le trésor protobulgare de Nagyszentmiklós*, în *Arch Hung*, XXIX, 1973; N. P. Kondakov, *The Treasure of Nagyszentmiklós*, în *Bulletin of the Byzantine Inst.*, 1946; A. Alföldi, *Etudes sur le trésor protobulgare de Nagyszentmiklós*, în *Cahiers arch.*, V/1951, VI/1952 şi VII/1954; M. Comşa, în *Omagiu lui C. Daicoviciu*, 1960, p. 73–74; *Istoria României*, I, 1960, p. 762–763.

286 Sabia de bronz de la Cobor (nu Covor, cum apare la Odobescu), com. Ticuşu, jud. Braşov, descoperită într-un mic depozit şi achiziţionată la 1858, se află şi astăzi în Muzeul Brukenthal (nr. inv. 318). Aparţine tipului *Schalenknaufschwert* şi se datează în faza timpurie a primei epoci a fierului (Hallstatt B1). La aceste săbii este obişnuită ornamentarea bogată a mînerului (cf. A. D. Alexandrescu, *Die Bronzeschwerter aus Rumänien*, în *Dacia*, N.S., X, 1966, p. 118, 128–129, 172, nr. 40 şi pl. VIII/6, IX/4). Odobescu a preluat această descoperire, foarte probabil, din cartea lui Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani* (Bucureşti, 1880, p. 435–436 şi fig. 3), carte care fusese distinsă cu premiul instituit chiar de Odobescu.

300/835 Grosimea barei din care este constituit corpul torquesului de la Pietroasa este, evident, de 0,005 m (5 mm) şi nu de 0,05 m (5 cm), cum apare în toate publicaţiile lui Odobescu.

317 Ideea răspîndirii masive a produselor etrusce la nord de Alpi trebuie privită cu o anumită rezervă. Că exportul etrusc în acest spaţiu a fost foarte important nu încape îndoială, dar este la fel de clar că nu se poate afirma că toate vasele şi podoabele metalice aflate în mormintele princiare celtice (cum sînt cele citate de Odobescu: Dürkheim, Besseringen, Schwarzenbach etc.) ar fi „indubitabil ieşite din anticele ateliere ale Etruriei". Se ştie, astăzi, că sub influenţa prototipurilor etrusce la celţi s-a dezvoltat o producţie proprie de podoabe (colane, brăţări, inele etc.), cu trăsături artistice proprii, care se recunosc la majoritatea pieselor din aceste morminte. Cf. Paul Jacobsthal, *Early Celtic Art*, 1944, p. 122–126.

340–341, nota Metopa de la Adamclisi reprodusă la fig. 106, purtînd astăzi numărul de ordine XXIII (Fl. B. Florescu, *Monumentul de la Adamclisi – Tropaeum Traiani*, ed. II, Bucureşti, 1961, p. 473 şi fig. 202), reprezintă un legionar roman cu sabia scoasă urmărind trei războinici barbari. Aceşti „braccati", pe care Odobescu ezita să-i identifice din punct de vedere etnic, nu pot fi nici tribali, nici celţi, nici goţi, cum se putea crede în acea vreme, în funcţie de datările propuse pentru trofeu de Sutzu (sec. V î.e.n.) şi, la început, de Tocilescu (sec. IV e.n.). Adoptînd atribuirea trofeului lui Traian, azi nu ne putem gîndi decît la geto-daci (cum credea Fl. B. Florescu, *op. cit.*, p. 473 şi 625 urm.) sau, dacă acordăm o semnificaţie etnică portului părului în *nodus*, la unii germani (*bastarnii* sau, după părerea lui Radu Vulpe, în *Studii clasice*, V, 1963, p. 223–247, *burii*).

Interesul lui Odobescu pentru trofeul de la Adamclisi a fost desigur trezit în urma evenimentului major al acelor ani, care a fost eliberarea şi integrarea Dobrogei în statul independent român. În urma acestui act a devenit posibilă cercetarea ştiinţifică a monumentului triumfal, de către Grigore Tocilescu. Datarea monumentului în secolul al IV-lea, spre care tindea la început Tocilescu, este susţinută indirect de Odobescu, care apropie stilul „grosolan şi barbar" al sculpturilor de la Adamclisi de cel al coloanei lui Theodosiu de la Constantinopol p. 733; A. I. Odobescu, *Atheneul român şi clădirile antice cu dom circular*, Bucureşti, 1888, p. 47 urm). În această ipoteză, azi complet depăşită, trofeul ar fi fost construit de soldaţii lui Valens, care au participat la campania contra lui Athanaric, în anii 367–369. Inscripţia de la Hisarlîc (azi Gîrliciu, jud. Constanţa), citată de Odobescu după Tocilescu (cf. C.I.L., III, 6159) se leagă într-adevăr de activitatea constructivă a trupelor lui Valens, după înfrîngerea goților lui Athanaric. Aici însă este vorba de un *burgus*, ridicat de soldații legiunii Prima Flavia Gemina în această localitate, care este de identificat cu Cius, nu cu Beroe, cum credea Odobescu (cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 311; R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, 1968, p. 395 — 396). Inscripția în discuție nu poate deci furniza nici un indiciu pentru datarea în aceeași vreme a monumentului de la Adamclisi. Vezi și p. 1006.

344, nota 1 (vezi și p. 441—443 și fig. 134 b, c) /840, nota 2 Cele două colane de aur de la Cernăuți nu s-au găsit la 1843 (p. 344) și nici la 1846 (p. 441), ci, după relatarea lui Arneth (*Die antiken Gold- und Silber-Monumente*..., p. 40 și pl. S VIII G, sub nr. 278—279), în 1845. Numele corect al locului, o suburbie a Cernăuților, este Clocucica (la Arneth—Ulakievka, iar la Odobescu—Klokuska). Împreună cu cele două colane, care constituie analogii apropiate pentru piesele de la Pietroasa, s-au găsit și bucăți de sîrmă de argint. Un alt tezaur, conținînd 17 obiecte de argint, s-a descoperit tot la Cernăuți, în 1839 (nu 1838). Din păcate, Arneth (*op. cit.*, p. 80—81, sub nr. 100, și pl. S I) nu ilustrează decît o piesă, o cruce, care arată că tezaurul poate fi, cel mai devreme, de epocă romană tîrzie sau bizantină.

344, nota Asupra torquesului de la Nimptsch (azi Niemcza, în Silezia), Odobescu revine cu unele corectări și precizări și cu ilustrație, la sfîrșitul vol. I (p. *467*, nota 1 și fig. 189a).

345 Odobescu a intuit just obiecția ce se poate aduce faptului că el tratează la un loc, nediferențiat, colanele și brățările, relatînd despre portul lor la diferite populații și căutînd analogii pentru verigile de la Pietroasa. Prin dimensiunile lor relativ mari (diametrul: 17 cm veriga simplă, 15,3 cm veriga cu inscripție, față de 15 × 20 cm colanul cu balama) și prin faptul că sînt prevăzute cu dispozitive de închidere, ambele verigi se dovedesc a fi colane. Afirmația lui Odobescu, că veriga cu inscripție este mult prea strîmtă și puțin elastică pentru a fi purtată la gît (p. 441 și 448) nu este suficientă, astfel că la denumirea de *armilla*, aplicată acestei verigi, ar trebui să se renunțe. În acest caz, în tezaurul de la Pietroasa nu avem nici o brățară, iar tratarea la un loc a colanelor și brățărilor aduse drept analogii și, în general, analiza portului brățărilor nu se mai justifică. Trebuie însă să admitem că separarea netă a brățărilor de colane, ca și stabilirea unor reguli de port pentru aceste podoabe, în funcție de criteriul etnic, social, de sex etc. nu erau ușor de realizat într-o vreme, cînd analizei condițiilor de descoperire i se acorda mult mai puțină atenție decît studiului tipologico-stilistic și studiului izvoarelor scrise relative la acest subiect. Așa se explică și confuzia, care se făcea și se mai face și astăzi, cînd se considerau unele verigi largi, de forme deosebite, drept diademe (p. 364—365, fig. 111x — *Wendelring* din secolele VI—V î.e.n. — și fig. 111 p, s). Pornind de la aceste presupuse diademe, Odobescu adaugă o notă la sfîrșitul vol. I (p. *503—508*, fig. 208 211), în care dezvoltă în special subiectul coroanelor la greci, subiect care, evident, nu mai are nimic comun cu tezaurul de la Pietroasa.

374—382 Nota despre placa de la Siverskaia, din Cuban, reprezintă un excurs foarte dezvoltat, care se îndepărtează mult de la tema capitolului despre *torques*, unde este plasată. Pentru această notă dispunem de mai multe redacțiuni, de dimensiuni diferite, păstrate în manuscris la B.A.R. (Arhiva Odobescu, II, ms. 13—15). La sfîrșitul vol. I (*Additions et rectifications*, p. *508—514* și fig. 212—217), Odobescu revine asupra plăcii de la Siverskaia, insistînd în deosebi asupra motivului *patrupedului androcefal* și a originii sale. Ideile sale în această problemă Odobescu și le-a dezvoltat și într-o comunicare ținută la 25 martie 1889 la Academia Română, apărută postum în *Convorbiri literare*, XLII, 1908, 5, p. 497—514, sub titlul *Heraldica națională. Patrupedele androcefale figurate în monumente și originea lor.* Fără a intra în detaliile acestei discuții lăturalnice, trebuie să arătăm că reprezentarea „patrupedului androcefal" pe monumente și obiecte atît de îndepărtate în timp și spațiu (placa din Cuban, monedele celtice din Bretania, tezaurul de la Sînnicolaul Mare, biserica din Dorohoi etc.) nu poate fi pusă pe seama aceleiași influențe turanice, așa cum credea Odobescu.

392—394/841 După cum se vede chiar din ilustrația dată de Odobescu (fig. 120 a), numele corect al centurionului căzut în expediția lui Varus, în pădurea Teutoburgică, este Caelius, nu Coelius, iar legiunea din care făcea parte este a XVIII-a, nu a XX-a (sau a XXII-a, cum apare în ed. net., p. *105*, nota 1). Celebrul monument funerar al lui M. Caelius a fost găsit la Xanten (Vetera), unde, de pe la anul 15 î.e.n. și pînă la nefericita expediție a lui Varus, s-a aflat sediul acestei legiuni (cf. C.I.L., XIII, nr. 8648; vezi și Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, vol. 12, 1924, col. 1767—1768). Greșit apare la Odobescu și numărul legiunii din care a făcut parte aquiliferul Cn. Musius; nu este vorba de legiunea a IX-a ci de a XIV-a Gemina (corect în ediția neterminată), care a staționat la Mainz, unde a fost descoperită inscripția, înainte de anul 43 e.n. (cf. Pauly-Wissowa, *Realencyclopädie*..., vol. 12, col. 1727 și 1744).

415 În legătură cu descoperirile de verigi (brățări, colane) pe teritoriul României, constatarea lui Odobescu că astfel de descoperiri sînt numeroase în Transilvania și lipsesc la Dunăre, reflectă stadiul, din acel moment, al cercetării. De atunci, descoperirile făcute în regiunile extracarpatice ale României au făcut dovada că astfel de obiecte apar și aici, chiar

dacă — de exemplu, pentru epoca bronzului și începutul epocii fierului — ele nu egalează ca număr pe cele din Transilvania, unde a existat un puternic centru de metalurgie a bronzului. O situație similară constatăm azi în privința podoabelor de argint geto-dace, care apar tot mai frecvent și în regiunile extracarpatice (în special în Muntenia). În lipsa descoperirilor funerare, aceste tezaure dovedesc existența colierelor și brățărilor în portul geto-dacilor, confirmînd presupunerile lui Bolliac și Odobescu, întemeiate pe studiul reliefurilor Columnei traiane (pentru podoabele de argint geto-dace, vezi D. Popescu, *Tezaure de argint geto-dace*, în *Buletinul monumentelor istorice*, 4, 1971, p. 19—32 și 1, 1972, p. 5—22; K. Horedt, *Die dakischen Silberfunde*, în *Dacia*, N.S., XVII, p. 127—167). Dacă brățara de la Slon, la care se referă Bolliac și Odobescu, era dacică, nu putem ști, nefiind ilustrată.

450, nota 2 Odobescu arată, cu evidentă dreptate, lipsa oricărei legături între inscripția runică de la Pietroasa și presupusa scriere hunică, respectiv „alfabetul secuiesc", pe care unii cronicari unguri îl considerau de origine hunică sau scitică. Însă, după Simon de Keza (*Chronicon Hungaricum*, I, 4, 6 — ediția G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. IV, 1935, p. 85), secuii au împrumutat scrierea de la vlahi: „De aceea, amestecîndu-se cu Blackii, se spune că (secuii) se folosesc de literele lor". Pornindu-se de la această informație și de la textele tîrzii scrise în așa-zisul „alfabet secuiesc" (manuscrisul de la Brașov din 1702 și inscripția din zidul bisericii unitariene din Inlăceni/Enlaka/, jud. Harghita, din 1668), la sfîrșitul secolului trecut și în primele decenii ale secolului nostru, istoricii români și maghiari s-au străduit să dea o deslegare misterioasei probleme, ce promitea să arunce lumini asupra începuturilor scrierii pe teritoriul țării noastre. Printre primii, B. P. Hasdeu s-a aventurat în îndrăzneața ipoteză după care alfabetul preluat de secui de la vlahi ar fi de fapt un alfabet dacic, introdus pe la 100 î.e.n. de către Deceneu (*Istoria critică a românilor*, II, 1875, p. 21 urm). Neverosimilitatea ipotezei lui Hasdeu a fost relevată, pe un ton foarte caustic, dar în chip just, într-un apendice al cărții lui Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880, p. 566—574 și pl. Y. După G. Popa-Lisseanu (*Izvoarele istoriei românilor*, vol. IV, p. 118), acest apendice (care se încheie cu un citat din *Istoria arheologiei*) ar fi de atribuit chiar lui Odobescu; este ciudat, însă, că nu găsim nici o referire la această polemică în pasajul din monografie, pe care îl comentăm aici.

După I. Pușcariu (în *Analele Academiei Române*, tomul XXVII,1905), așa-zisul „alfabet secuiesc", care nu este specific secuiesc, a fost inventat în timpul Reformei și întrebuințat în corespondența secretă între protestanți. În adevăr, nu există dovezi că acest alfabet este mai vechi și că ar fi acela la care se referă Simon de Keza. Cu atît mai puțin se poate pune problema că această scriere ar fi de origine românească sau, mai mult, dacică.

453, nota 2 / 865 În pasajul citat de Odobescu, Priscus (*Ambasadele romane*, IX) nu se referă la Theodoric Strabo, ci la regele ostrogot Walamer, care obținea în anul 461, de la împăratul Leon I, un venit de 300 libre de aur pe an (cf. G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, vol. VIII, București, 1936, p. 113). În *Studiele* publicate în *Columna lui Traian* (în acest volum, p. 913, nota 85) și în ediția neterminată (p. *129*, nota 1), în același context, Odobescu vorbește de regele ostrogot Theodoric, care în 471 obține de la împăratul Leon o plată de 2000 libre de aur pe an. De fapt, aici este vorba de Theodoric Strabo, care, răsculîndu-se, obține de la Leon I numirea ca „magister utriusque militiae praesentalis", recunoașterea sa ca rege al goților și promisiunea de a i se plăti anual enorma sumă de 2000 libre de aur pentru întreținerea armatei (cf. L. Schmidt, *Die Ostgermanen*, ed. 1969, p. 272—273 și 278—279).

469 (vezi și p. 515—517) În legătură cu vîrfurile de lance cu inscripții runice de la Kovel (R. S. S. Ucraineană) și Müncheberg (Kr. Strausberg, R.D.G.), Odobescu a intuit just că nu pot aparține vikingilor. Ele datează, în adevăr, din epoca romană (*Kaiserzeit*; cf. H. Schlette, *Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna*, Leipzig, 1972, p. 198—199), însă legarea lor de migrația gotică este problematică. Astfel, piesa de la Müncheberg (lîngă Berlin) se află oricum în afara spațiului afectat de această migrație, fie că acceptăm teoria tradițională a originii scandinave a goților, fie că, cu atît mai puțin, adoptăm ipoteza mai nouă a unei patrii continentale a goților, pe Vistula mijlocie (cf. Rolf Hachmann, *Die Goten und Skandinavien*, Berlin, 1970). Această piesă a fost, de altfel, considerată de specialiști ca burgundă (cf. D. Bohnsack, în *Vorgeschichte de deutschen Stämme*, vol. III, p. 1113 și pl. 451). Nu este însă mai puțin adevărat, și din acest punct de vedere ipoteza lui Odobescu merită în continuare atenția noastră, că în spațiul locuit de goți în secolele III—IV, mai precis în aria culturii Cerneahov-Sîntana de Mureș, de la Dunărea de Jos și pînă la Don, au apărut mai multe obiecte purtînd inscripții runice. În afară de vîrful de lance de la Kovel și de unele obiecte inedite din muzeele sovietice, menționăm fusaiola descoperită într-un mormînt de înhumație de la sfîrșitul secolului al IV-lea de la Lețcani (jud. Iași), pe care s-a citit inscripția runică *Idons uft he(r) Rango*, care în traducere ar însemna „a lui Ido (sau Ado) țesătură se află aici, Rango" (cf. Cătălina Bloșiu, *O inscripție runică descoperită în necropola din secolul al IV-lea de la Lețcani-Iași*, în *Memoria antiquitatis*, Piatra Neamț, I, 1969, p. 167—180). Semne runice nedescifrate au apărut și pe un vas din secolul al IV-lea, descoperit

la Radu Negru (jud. Ialomiţa), într-un mormînt de înhumaţie (cf. Gh. Diaconu, N. Anghelescu, *Despre necropola din sec. IV e.n. de la Radu Negru*, în SCIV, 14, 1963, 1, p. 167—174). Împrejurarea că pe vîrful de lance de la Müncheberg, ca şi pe altele, alături de rune, apar şi semnele sarmatice numite *tamgale* (vezi fig. 140 — semnul în formă de „furcă"), ar putea dovedi că aceste piese provin din zona nord-pontică, de acolo unde runele gotice s-au întîlnit cu tamgalele sarmatice (cf. E. I. Solomonik, *Sarmatskie znaki Severnogo Pricernomor'ja*, Kiev, 1959, p. 44; de altă părere este V. S. Draciuk, în *Dacia*, N.S., XIV, 1970, p. 157, care crede că semnele de pe vîrfurile de lance nu sînt tamgale). Rămîne, oricum, de văzut dacă vîrfurile de lance cu rune din aria culturii germanice Przeworsk, de pe teritoriul Poloniei (Wl. Antoniewicz, în *Pam Arch* I, 1920, 3—4, piesa de la Kamienica; M. Smiszko, *Wiad Arch*, XIV, 1936, piesa de la Rozwadow) pot fi legate de vandali, sau, cumva, totuşi, de goţi, cum intuia Odobescu.

479 urm. În legătură cu lectura şi traducerea inscripţiei, trebuie menţionată schimbarea părerilor lui Odobescu faţă de cele expuse în *Notice sur les antiquités de la Roumanie* (1868) şi în *Studiele* publicate în *Columna lui Traian* (1876—1877). Vechea traducere *À Odin la Scythie consacrée!* este menţionată fără convingere şi fără a se preciza că fusese împărtăşită anterior de autor. Din păcate, noua lectură este şi mai puţin probabilă decît prima, mai ales prin forma interogativă dată de autor, formă care este nepotrivită pentru orice fel de inscripţie cu caracter de cult, sacru. În vechea ipoteză, Odobescu vedea în primul cuvînt al inscripţiei numele zeului Odin-Wodan; acum el acceptă, ca şi marea majoritate a specialiştilor, că este vorba de numele goţilor. În schimb, el rămîne la vechea lectură *Ocvi*, cuvînt pe care îl identifică cu Ovim-Oium, numele gotic al Sciţiei, atestat de Iordanes. Ori, atît lectura *Ocvi* în loc de *ovi*, cît şi apropierea de *Ovim-Oium* sînt discutabile. Odobescu este singurul care a văzut runa *cên*, din nefericire dispărută aproape complet în urma ruperii piesei la 1875, astfel că lectura sa nu mai poate fi verificată. Alţi cercetători, care au studiat piesa în original sau copiile galvanoplastice, nu au văzut această rună. Mai recent, M. Isbăşescu presupune că runa în discuţie, ca şi alte incizii greu vizibile, ar reprezenta urme dintr-o inscripţie anterioară, care a fost ştearsă cu ocazia schimbării proprietarului sau destinaţiei colanului. Această ipoteză, oarecum de compromis, merită să fie reţinută şi, cînd va fi posibil, verificată printr-o investigaţie cu mijloace tehnice moderne.

Literatura despre această inscripţie, deja foarte bogată în vremea lui Odobescu, s-a înmulţit considerabil în cursul anilor, astfel că aici ne vom limita la a cita unele lucrări mai importante: R. Loewe, în *Indogermanische Forschungen*, 26, 1909, p. 203—208; H. Arntz, *Handbuch der Runenkunde*, 1935; H. Arntz, H. Zeiss, *Die einheimischen Runendenkmäler des Festlandes*, Leipzig, 1939, p. 65 urm.; T. E. Karsten, *Die Inschrift des Goldringes von Pietroasa*, în vol. *Beiträge zur Runenkunde und nordischen Sprachwissenschaft*, 1939, p. 78 urm. În sfîrşit, trebuie menţionată lucrarea lui M. Isbăşescu, *Inscripţia de pe colanul din tezaurul de la Pietroasa*, în *Revista de filologie romanică şi germanică*, I, 1957, p. 107—131, unde pentru prima oară se ia în consideraţie posibilitatea ca inscripţia să nu aibă un caracter votiv, ci să se refere la purtătorul colanului, protejîndu-l magic. Traducerea sa sună astfel: „*Al goţilor stăpîn ereditar* (*sau ocrotitor*) *sacrosanct* (*adică sfînt şi inviolabil*). După Isbăşescu, proprietarul colanului trebuie să fi fost Athanaric şi, eventual, anterior, tatăl acestuia. Ipoteza după care inscripţia runică se referă exclusiv la colan, respectiv la purtătorul său, şi nu la întregul tezaur are foarte multe şanse de a reda adevărul. Ea explică de ce inscripţia s-a aplicat pe un obiect modest, dificil de gravat, în timp ce piesele care ofereau suprafeţe mari (tava, patera, cana) au rămas fără inscripţie. Ipoteza unei verigi sacre pentru jurăminte, pe care o apăra Odobescu, nu este complet înlăturată; ea este însă mult mai puţin probabilă.

512 (vezi şi p. 732—734) Odobescu subliniază cu justeţe, că la venirea lor în Dacia, goţii au găsit deja adepţi ai creştinismului în rîndul populaţiei autohtone daco-romane, pe care i-au tratat ades cu intoleranţă. Cei mai cunoscuţi martiri provin însă, după cum se ştie, din rîndul misionarilor veniţi din sudul Dunării, majoritatea de origine greco-microasiatică (cappadociană). Aceşti predicatori de limbă şi cultură greacă au activat, în principal, în rîndurile goţilor: despre Ulfila însuşi se spune că se trăgea dintr-o familie originară din Cappadocia, capturată de goţi pe la 258 e.n., iar despre Sava „Gotul", martirizat la 12 aprilie 372, se ştie sigur că provenea din aceeaşi provincie (cf. V. Pârvan, *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-roman*, Bucureşti, 1911, p. 154 urm.; pentru Sava, vezi bibliografia la P. Diaconu, în SCIV, 24, 1973, 4, p. 638—639). O descoperire recentă, de-a dreptul senzaţională, a adus la lumină, la Niculiţel, lîngă Isaccea (Noviodunum), o bazilică cu criptă, în care erau îngropaţi patru martiri creştini, de asemenea de origine greco-microasiatică (cf. V. H. Bauman, *Consideraţii preliminare asupra bazilicii creştine din satul Niculiţel, jud. Tulcea*, în *Pontica*, 5, 1972, p. 547—562; idem, în *Buletinul monumentelor istorice*, 41, 1972, 2, p. 17—26; idem, în *Dacia*, N.S., XVI, 1972, p. 189—202). Numele lor, pictate pe pereţii criptei (Zotikos, Attalos, Kamasis, Philippos), au fost regăsite în textul Martyrologiului Hieronymian, pentru ziua de 4 iunie, la Noviodunum (I. Barnea, în SCIV, 24, 1973, 1, p. 123—126), iar cea mai probabilă ipoteză este aceea că ei şi-au pierdut viaţa în timpul persecuţiilor

lui Athanaric, la nord de Dunăre (cf. P. Diaconu, în SCIV, 24, 1973, 4, p. 633—641). Tot la nord de Dunăre, așa cum am mai spus, a murit și Sava „Gotul", înecat de prigonitorii săi în apa Buzăului (identificarea rîului *Mouseos* cu Buzăul, pe care o întîlnim la Odobescu, este azi acceptată de toți cercetătorii). În acest context, trebuie, însă, reamintită părerea lui Pârvan (*Contribuții epigrafice*..., p. 143—144 și 158 urm.), după care creștinarea daco-romanilor nu se datorează misionarilor de limbă greacă despre care a fost vorba mai sus, ci, în principal, unora de limbă latină, fără de care nu s-ar putea explica frecvența termenilor creștini de origine latină, din limba noastră.

În legătură cu cei 26 martiri arși într-o biserică, Odobescu săvîrșește o serie de confuzii. Șeful got care a ordonat acest masacru se numea Wingurich și nu Ithuric, iar localizarea faptei la „Daphné ou Constantiola" (de altfel două localități diferite) nu este întemeiată pe izvoare. Ar fi de adăugat că cei 26 martiri, a căror moarte a survenit cîndva între anii 367—378, purtau unii nume gotice, alții nume frigiene, cappadociene și siriene, și aparțineau probabil aripii ariane a bisericii (cf. Achelis, în *Zeitschrift für neutest. Wissenschaft*, I, 1900, p. 318 urm.; Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, 1918; L. Schmidt, *Die Ostgermanen*, ed. 1969, p. 235 urm.).

526—529 Digresiunea lui Odobescu despre inscripțiile runice ale varegilor, relative la vlahi, deși nu are legătură cu tezaurul de la Pietroasa, este foarte importantă pentru noi, Odobescu fiind, pare-se, primul român care a pus în valoare izvoarele nordice pentru studiul evului mediu timpuriu românesc. Înainte, deci, de V. Bogrea (1925), I. Gherghel (1928) ș.a., Odobescu a sesizat importanța inscripției funerare de la Sjonhem, din insula Gotland, în care se relatează despre uciderea varegului Rodfos (Rothfos) de către *blakumen*. Cei mai mulți cercetători români și străini văd în *blakumen* numele dat de nordici vlahilor; unii cercetători localizează acest eveniment în estul sau nord-estul României, alții cred că este vorba de vlahii balcanici (pentru întreaga discuție, cu literatura respectivă, vezi V. Spinei, *Informații despre vlahi în izvoarele medievale nordice*, SCIV, 24, 1973, 1, p. 57—81, în special p. 57—61, și 24, 1973, 2, p. 259—282). Există însă și cercetători care cred că *blakumen* sînt cumanii negri și nu vlahii (mai recent, în acest sens, K. Horedt, *Blökumanaland și blakumen*, în *Arheologia Moldovei*, VI, 1969, p. 179—185). Inscripția în discuție datează de la sfîrșitul secolului al XI-lea. În ceea ce privește inscripția runică de la Pireu, este foarte puțin probabil ca acea *Rumania* să aibă legătură cu teritoriul țării noastre. Haradr Háfi, menționat în această inscripție, a fost identificat cu prințul norvegian Harald Hardrádi, aflat în slujba împăratului bizantin Mihail al IV-lea, pe la 1040 (V. Spinei, *op. cit.*, SCIV, 24, 1973, 2, p. 274—275).

Este surprinzător că lui Odobescu, care a făcut legătura dintre *blakumen* și vlahii, pe care Villehardouin îi numea *Blas*, *Blacs*, *Blaques*, și care cunoștea opera lui Snorri Sturluson (vezi I, p. 429, nota 2), i-au scăpat acele relatări din *Saga Sf. Olaf* (respectiv din *Heimskringla*), în care se vorbește de expediția împăratului Alexios Comnenul în *Blökumanaland*, împotriva unei mari armate de călăreți barbari, foarte probabil cumani. Pentru cei mai mulți istorici români, începînd cu I. Gherghel (*Zur Geschichte Siebenbürgens*, Viena, 1891, p. 28—30), *Blökumanaland* este *Țara vlahilor*.

568—570 După cum se știe, piesele din mormîntul de la Concești au ajuns la Ermitaj în condițiile ocupării Moldovei și Țării Românești de către trupele rusești, între sfîrșitul anului 1806 și vara 1812. Războiul ruso-turc, dus în mare parte pe teritoriul românesc, s-a încheiat la 28 mai 1812, cu pacea de la București, în urma căreia imperiul țarist a încorporat Basarabia. În aceste condiții, unul dintre descoperitorii „tezaurului" de la Concești, Ioniță Iamandi a putut fi dăruit de guvernul rus cu două moșii în Basarabia, ca recompensă, probabil, pentru cele trei vase și alte piese, ajunse la Ermitaj.

573 Descoperirea de la Cuciurul Mare (în U.R.S.S., la 7 km sud de Cernăuți) nu se limitează la frumoasa situlă de argint ilustrată de Odobescu (fig. 200). După cum rezultă din ades citata carte a lui Arneth, *Die antiken Gold- und Silber-Monumente*..., p. 78, nr. 90) din această descoperire mai făceau parte alte opt vase de argint: o cupă mare, rău deteriorată, și șapte cupe mici (*Ibidem*, sub nr. 8, 10, 13, 17, 20, 89, 93, 96 — din păcate neilustrate). Una din ștampilele aplicate pe fundul situlei reprezintă un chip, în care Arneth credea că poate recunoaște pe împăratul Heraclius sau pe Constantin Pogonatul (ambii din secolul al VII-lea).

577—582 Cea de a VII-a notă de adițiuni și rectificări, a fost publicată ulterior de Odobescu și în românește, sub titlul: *Capul de bou întrebuințat ca ornament simbolic în antichitate*, în *Arhiva societății științifice și literare din Iași*, anul II, nr. 7, ianuarie, 1891, p. 385—399. Traducerea este fidelă și aparține, foarte probabil, lui Odobescu, care, de altfel, a mai operat și unele mici adăugiri (cum ar fi aceea despre boul reprezentat în stema Moldovei). Nouă, dar în lumina cercetărilor ulterioare evident greșită, este și presupunerea că figurile redate pe metopele de la Adamclisi și pe gîtul rythonului de la Poroina „ar reprezenta persoane de aceeași naționalitate și din aceeași epocă" (p. 397). Demnă de reținut este, în schimb, explicația pe care Odobescu o dă deosebirii de realizare între ornamentele geometrice și vegetale, precum și reprezentările de animale, în general reușite, pe de o parte, și reprezentările umane, de obicei stîngace, imperfecte, pe de altă parte, pe unul și același monument de artă „barbară". În primul caz, în decorația curentă, se lucra după modele și șabloane împrumutate din lumea clasică, în timp ce pentru redarea unor scene cu personaje umane, după aprecierea lui Odobescu, era necesară „inițiativă artistică", simț estetic, știință, care lipseau „lucrătorilor barbari". Articolul este însoțit de două planșe, reprezentînd, între altele, mai multe antichități din România (un vas de la Sînnicolaul Mare, inelul de la Brașov, rythonul de la Poroina, o metopă de la Adamclisi etc.).

579—582 Rythonul de la Poroina (com. Șimian, municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți) a fost aici publicat pentru prima oară. Din păcate, Odobescu nu știe nimic despre condițiile de descoperire. Datorită stilului „decăzut" al reprezentărilor umane, el înclina spre o datare tîrzie (fără a o preciza) și spre a atribui piesa unei arte locale. Această ultimă idee, extrem de valoroasă, a revenit abia în ultimii ani în cercetarea problemei. În 1922 de această piesă s-a ocupat tangențial M. Rostovtzeff (*Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, p. 86, 105—106 și 232). Ignorînd că rythonul a fost descoperit în Oltenia, Rostovtzeff vedea în el una din dovezile prezenței scitice, chiar a unui stat scitic, în Dobrogea, în perioada de după expedițiile lui Filip II și Alexandru cel Mare (p. 86). Pentru Rostovtzeff, piesa de la Poroina era opera unui artist local, probabil gîndindu-se la un artist scit, în orice caz nu a unui grec; datarea se deduce din analogia cu rythonul fragmentar de la Merdžany, în Cuban, al cărui stil nu diferă de cel de la Poroina și care, pe baza contextului de descoperire, se datează în secolul al III-lea î.e.n. (p. 106). Este aici locul să precizăm că Rostovtzeff nu considera rythonul de la Poroina sarmatic, așa cum i s-a atribuit, în urma unei lecturi greșite, de către Pârvan (*Getica*, 1926, p. 20—21) și apoi, în serie, de alți cercetători. La p. 232 a lucrării citate, Rostovtzeff se referea la tezaurul de la Concești, pe care îl atribuia *epocii sarmatice* („certainly belongs to the Sarmatian epoch"). El cita în continuare rythonul de la Poroina și pe cel de la Kerci, ca analogii pentru un rython presupus de el ca aparținînd descoperirii de la Concești (menționat la p. 105), fără ca aceasta să presupună neapărat că piesele de la Poroina și Kerci ar fi, după Rostovtzeff, sarmatice sau de epocă sarmatică. Ulterior, Pârvan a aderat la punctul de vedere realmente exprimat de Rostovtzeff, atribuind rythonul culturii scitice, și a criticat — fără obiect, după cum se vede — atribuirea sarmatică (*loc. cit.*). În perioada interbelică, mai mulți cercetători s-au raliat opiniei lui Pârvan (Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în 22. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 1932, p. 146; D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 186—187). Un punct nou de vedere, însemnînd de fapt o revenire la sugestia lui Odobescu, a fost exprimat în ultimii ani de către D. Berciu (*Arta traco-getică*, București, 1969, p. 153—160), care, comparînd rythonul de la Poroina cu descoperirile de tip Agighiol-Craiova-Peretu, ajunge la concluzia că această piesă aparține unei arte autohtone, traco-getice, a argintului, și datează din jurul anului 300 î.e.n.

604 Descriind placa ajurată care înconjoară gura cănii-oenochoe, Odobescu identifică conturul unor șerpi, acoperiți cu solzi și terminați, de fiecare parte a gurii vasului, într-un cap de berbec („une sorte de tête de bélier à corne recourbée en hélice"). La p. 623 și nota 1 se reia discuția asupra acestor reprezentări, căutîndu-se analogii la greci și la celți. Identificarea capetelor de berbeci contrazice descrierea pe care Odobescu o dăduse în *Notice 1868*, p. 27, și în care se vorbea de „têtes d'oiseaux à long bec crochu". Studiul piesei, în original, ne-a convins că este vorba, într-adevăr, de capete de păsări foarte stilizate (cf. și Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurul de la Pietroasa*, București, 1967, p. 28).

607—608 Cele două fibule din fig. 13, invocate ca analogii pentru pasărea de pe toarta cănii-oenochoe, aparțin tipului *Vogelkopffibel* și datează de la începutul epocii Latène. Evident, distanța în timp de aproape un mileniu, care le separă de tezaurul de la Pietroasa, face ca aceste analogii să fie lipsite de semnificație.

611 Bogatul mormînt princiar al lui Omharus, descoperit la Apahida în 1889, este, în mare, corect încadrat din punct de vedere cronologic, prin legăturile pe care Odobescu le stabilește cu mormintele france și vizigote din apusul Europei (de ex. cu mormintele de la Pouan). Aceste legături nu sînt însă valabile sub aspect cultural și etnic. După ce a fost atribuit gepizilor, în prezent se înclină tot mai mult a se atribui mormîntul lui Omharus ostrogoților. Mai mult decît atît, se vorbește acum de un puternic centru ostrogotic de epocă hunică în zona Someșului, centru ilustrat de tezaurele de la Șimleul Silvaniei, de mormîntul lui Omharus și, mai recent, de alte două excepționale descoperiri, bogate în obiecte de aur cloazonate: cel de al doilea mormînt de la Apahida (descoperit în 1968, la 500 m distanță de primul) și tezaurul de la Someșeni (descoperit în 1963). Mormîntul II de la Apahida cuprindea inventarul bogat al unui războinic: catarame de centură și de încălțăminte, garnituri cloazonate de la două genți, un pahar de sticlă, reparat cu foaie de aur, o *spatha* și numeroase piese de harnașament, între care se remarcă două aplici în formă de vultur, de la șa. Spre deosebire de mormîntul lui Omharus, lipsesc elementele de caracter creștin (cf. K. Horedt, D. Protase, în *Germania*, 50, 1972, 1—2, p. 174—220; D. Protase, în AMN, IX, 1972, p. 163—177). Din tezaurul de la Someșeni s-au putut recupera de la descoperitori: un lanț împletit, numeroși pandantivi și mărgele, un pectoral rotund, cu chrismon în centru, două

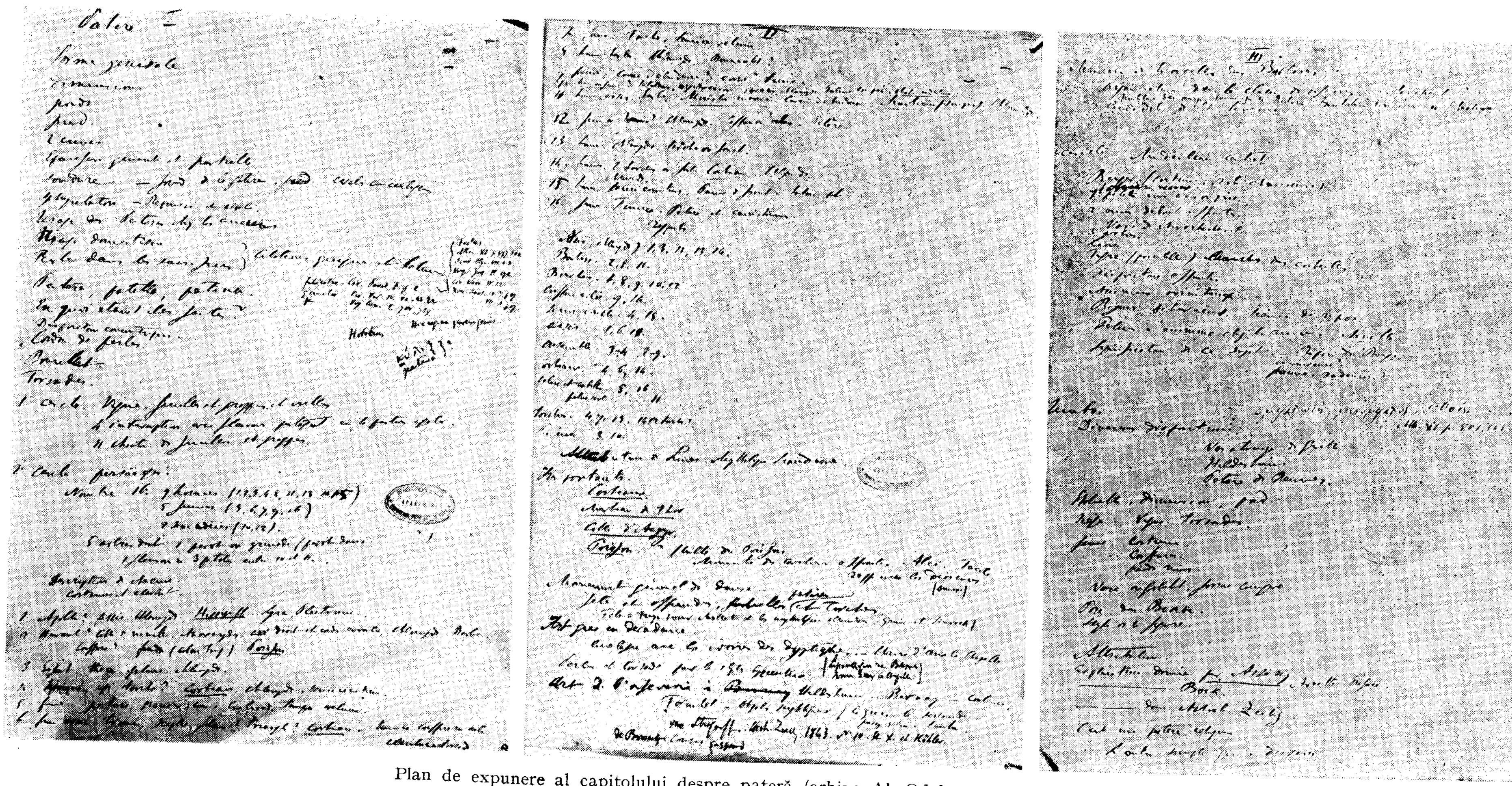

Plan de expunere al capitolului despre pateră (arhiva Al. Odobescu II, ms. 12)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

catarame, fragmente din două brățări, patru inele și numeroase fragmente (cf. K. Horedt, D. Protase, în AMN, VII, 1970, p. 185—199 și în *Germania*, 48, 1970, p. 85—98). Atît mormintele de la Apahida, cît și tezaurul de la Someșeni, sînt datate de Kurt Horedt în al treilea sfert al secolului al V-lea (AMN, VII, 1970, p. 197).

618—620 și fig. 23 b Vasul cu scene în stil egiptean, reprodus după J. Arneth (*Archäologische Analekten*, Wien, 1862, p. 29—35, fig. la p. 30 și planșele de la sfîrșit), nu provine de la Aiud și nici măcar din alt loc de pe teritoriul României. Odobescu confundă aici localitatea de descoperire, Egyed, din comitatul Sopron, în nord-vestul Ungariei, cu Enyed, de fapt Nagyenyed, numele dat de maghiari Aiudului. Exemplarul cărții lui Arneth, citată aici, păstrat la B.A.R., cota II 453.236, provine din biblioteca lui Odobescu.

624—626 În legătură cu cana-oenochoe (numită de el, curent, în românește *ibric*), Odobescu vorbește de „caracterul cu totul unic și original" și de „anumite particularități semnificative" care ar permite să fie considerată ca un produs al orfevreriei gotice. El nu precizează, însă, care sînt acele caractere și particularități, astfel că asemănările pe care le putem constata cu diferite piese de toreutică și sticlărie romană tîrzie (unele chiar ilustrate de Odobescu, în vol. II, fig. 5, 18, 22) pledează mai curînd pentru proveniența romano-bizantină a piesei în discuție. O descoperire recentă, făcută pe teritoriul României, vine să întărească această ipoteză. Este vorba de unul din cele două vase de argint descoperite în 1970 la Tăuteni (Tăuteu), în județul Bihor: un ibric de argint aurit, de formă foarte apropiată celui de la Pietroasa, avînd însă corpul acoperit cu splendide reprezentări figurate, dispuse în trei registre (scene marine, scene bacchice, scene cu animale și păstor). Pe picior și pe gît, ca la Pietroasa, se află ornamente florale. Toarta și o parte din gura vasului lipsesc. Avînd în vedere atît forma, cît și, mai ales, reprezentările figurate, această piesă este, evident, un produs provenind din imperiu. Inscripția de pe picior, încă nedescifrată, în care recunoaștem litere grecești și semne amintind runele gotice, realizate din puncte, a fost adăugată ulterior ieșirii vasului din atelier (S. Dumitrașcu, *Tezaurul de la Tăuteni-Bihor*, Oradea, 1973, p. 43 urm. și pl. XLV—LXVII). Pe de altă parte, asemănarea cănii-oenochoe de la Pietroasa cu unele forme ceramice din necropolele de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov, nu arată că acest vas ar fi un produs al meșteșugarilor goți, ci dimpotrivă, că olarii cerneahovieni (goți și, desigur, și autohtoni geto-daci) au imitat în lut forma vasului de metal, așa cum au împrumutat și diferite alte forme din repertoriul toreuticii, sticlăriei și ceramicii romane tîrzii (cf. B. Mitrea, în vol. *Studia Gotica*, Antikvariska Serien 25, Stockholm, 1970, p. 93 și fig. 8, unde sînt ilustrate în paralel cana-oenochoe de la Pietroasa și un urcior din lut, foarte asemănător ca formă, găsit în necropola cerneahoviană de la Spanțov).

635 urm. După cum se vede, pînă la sfîrșitul vieții sale, Odobescu a rămas la opinia că pe patera de la Pietroasa sînt reprezentate zeitățile germanice, redate în haină grecească, fie de un artist grec lucrînd pentru goți, fie de un artist got imitînd arta clasică greco-romană. Față de versiunea din 1868 (*Notice*, p. 28), observăm o deosebire în aceea că Odobescu nu mai vorbește de identificarea statuetei centrale cu Frigga (Freya). La acea dată (1868), Odobescu cita *in extenso* descrierea și identificarea personajelor de pe pateră cu zeitățile germanice, după Ch. de Linas (*Revue archéologique*, XVII, 1868), dar nu trebuie uitat că, înaintea lui Linas, Odobescu expusese această interpretare în comunicarea ținută la 1 și 8 decembrie 1865, la Academia de inscripții din Paris (cf. manuscrisul de la B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 1). Ulterior, Charles de Linas și-a părăsit punctul de vedere inițial, ajungînd la părerea că personajele reprezentate pe pateră alcătuiau un cortegiu isiac (citat de Odobescu, vol. II, p. *48*). Odobescu rămînea astfel singur la vechea părere. Discutînd această problemă, M. Rostovtzeff (*Iranians and Greeks in South Russia*, p. 138) vedea pe patera de la Pietroasa redat „a local Pantheon in classical disguise" și identifica statueta din mijloc cu *Marea Zeiță* venerată de sciții din sudul Rusiei (p. 106). Întrucît Rostovtzeff nu se pronunță hotărît dacă tezaurul de la Pietroasa este gotic sau, mai curînd, sarmatic ori tracic, nu știm la ce anume panteon local se gîndea el. Tot la un panteon local, de astă dată la unul „daco-roman" din secolul al III-lea e.n. (incluzînd și „divinitățile autohtone ale barbarilor ce au populat Dacia înainte de sosirea romanilor"), se gîndea, fără a aduce argumente, M. C. Sutzu (în *Dacia*, III—IV, 1927—1932, p. 628—631).

Pe de altă parte, încă de la începutul cercetărilor asupra tezaurului, mulți savanți au fost de părere că aici avem de-a face nu cu un panteon germanic, ci cu zeități grecești și orientale (cf. Fr. Bock, în Mitt. der k.k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, XIII, 1868, 109—110 : „Das jedoch möchte wohl keines besonderen Beweises bedürfen, dass wir es hier nicht mit Gestalten der nordischen, sondern der griechischen oder überhaupt classisch-antiken Götterwelt zu thun haben...). Recent, o lucrare special dedicată paterei de la Pietroasa ilustrează această linie de gîndire, care, și după părerea noastră, este mai apropiată de realitate decît cea a lui Odobescu (vezi Madeleine von Heland, *The Golden Bowl from Pietroasa*, Stockholm, 1973). Analizînd patera din punct de vedere stilistic, M. von Heland ajunge la concluzia că avem de-a face cu o lucrare în care se îmbină elemente de stil elenistice și orientale (partice, sasanide), mai puțin cele romane tîrzii — bizantine, combinație care nu a fost posibilă decît în secolul al IV-lea, în părțile orientale ale imperiului, mai probabil la Antiochia pe Oronte (p. 70–71). Pe de altă parte, ea consideră că din punct de vedere al programului iconografic, patera de la Pietroasa este direct legată de cultele păgîne misterice și de interpretarea lor neoplatonică, care, în secolul al IV-lea, au avut o scurtă perioadă de reviriment în timpul domniei lui Iulian Apostatul. În această ipoteză, personajele reprezentate nu sînt zeități germanice, ci zeități grecești și orientale : Cybele (statueta), Apollo, Dioscurii, Persephona, Sabazius, Horus, Isis, însoțite de preoți și oficianți. Vasul ar fi fost destinat a fi folosit în operații magice, de prezicere (în care participanții foloseau, probabil, mijloace halucinogene ?), dar a putut fi și un simplu dar votiv, oferit unui templu al Cybelei. Surprinzătoare și nelămurită rămîne supoziția autoarei, că piesa păstrată azi este o copie modernă în aur, realizată într-o manieră uzitată, de obicei, la reproducerea galvanoplastică a obiectelor (p. 9–10).

636 Statuile de piatră din sudul Rusiei (forma corectă pentru plural este *kammenye baby*, nu *kammenaya baby*) au fost citate mai întîi de Linas (*Revue archéologique*, N.S., anul IX, 1868, tomul XVII, p. 54) ca analogii pentru statueta din mijlocul paterei de la Pietroasa. De la Linas, probabil, a și căpătat Odobescu unele desene, în orice caz pe acela al statuii de la Konskie Rasdory, care apare sub numele corupt *Khonskirasdori*. De corectat, de asemenea, la Odobescu, legenda fig. 41, unde pentru piesele *c* (Konskie Rasdory, în Ucraina) și *d* (Novorossiisk, în nordul Caucazului) se spune că provin din Crimeea.

646–647 și nota 3 Lucrarea lui Odobescu, *La coupe de la déesse Nana-Anat, conservée au Cabinet des Médailles de Paris. Étude sur quelques pièces d'orfèvrerie orientale postérieure à la conquête de l'Asie Centrale par Alexandre le Grand*, reprezentînd un produs, să-i zicem, secundar al studiilor sale legate de tezaurul de la Pietroasa, a fost publicată în *Gazette archéologique*, X, 1885, p. 286–296 și pl. 33, și XI, 1886, p. 5–15 și 70–86, pl. 10–12. Lucrarea a fost retipărită și ca extras, de fapt într-o broșură separată, apărută la Paris în 1886 (40 p., 12 fig., 14 pl.), cu unele modificări în text și cu ilustrație mult mai bogată decît în revistă. Cele mai multe dintre piesele de orfevrerie discutate și ilustrate aici, le reîntîlnim în monografia asupra tezaurului : platoul de la Lampsacus, cupa lui Chosroes, cana de la Saint Maurice, vase de la Sînnicolaul Mare, vase orientale din colecția Stragonoff etc.

652 nota În legătură cu vasul de la Blain, menționat aici ca analogie ceramică a vaselor metalice cu reliefuri istorice, Odobescu a publicat un articol intitulat : *Despre un vas de lut cu numele lui Decebal* (în *Columna lui Traian*, anul III, nr. 34/144, 1 decembrie 1872, p. 313–315). Este, de fapt, vorba de un fragment dintr-un vas de tip *terra sigillata*, descoperit în Bretania, purtînd pe el mai multe scene și inscripții în relief, în care, după Fröhner și Longpérier, Odobescu recunoaște ca sursă de inspirație războaiele dintre Traian și Decebal. Considerațiile lui Odobescu despre ceramica sigilată conțin greșeli, și nu dintre cele mai mici, dar lucrul este explicabil dacă ne gîndim că termenul tehnic de „vases sigillés" a apărut abia în acea vreme (astfel, el afirmă că această ceramică este numită „terra sigillata" datorită culorii ei, asemănătoare cu cea a cerii de sigiliu !?). În ce privește interpretarea scenelor și a inscripțiilor, Odobescu manifestă, pînă la un punct, o justificată prudență, arătînd, cu exemple epigrafice clare, că numele Decebal a fost purtat și de alții, nu numai de regele dac. Concluzia articolului este totuși aceea că personajul numit pe vas (DECIBALE, în vocativ) nu este altul decît „Decebal Diurpaneu, celebrul rege al dacilor". La această concluzie s-a obiectat mai recent, presupunîndu-se că numele de pe vasul de la Blain este, probabil, numele producătorului sau al unui gladiator (cf. D. Tudor, in Al. Odobescu, *Istoria archeologiei*, 1961, p. 13–14).

659–661 Colanul lat, cu pietrărie policromă dispusă în placa ajurată, se putea deschide și închide balansîndu-se partea mobilă din spate. Este aici de precizat că această parte mobilă se articula la piesa propriu-zisă cu ajutorul a cîte două ochiuri cilindrice care, la fiecare cap, se îmbucau în alte trei ochiuri ale piesei. Prin aceste ochiuri treceau două știfturi, cu mici granate caboșoane la capul superior ; un știft era fix (care constituia axul balamalei și nu se scotea) și altul mobil, care asigura închiderea și deschiderea. Primul era un cui simplu de aur, mai lung decît lățimea colanului, lățit la capul inferior pentru a nu ieși din balama, iar cel de al doilea, mai scurt, era realizat prin îndoirea în două a unei sîrme de aur. Cele mai multe dintre analogiile aduse de Odobescu nu au închidere cu balama, astfel că nu sînt semnificative pentru originea piesei. Mai apropiate în timp și mult mai apropiate ca sistem de închidere sînt colierele germanice în formă de coroană (*Kronenhalsringe*). Este surprinzător că Odobescu le-a ignorat, mai ales că ele au apărut încă de la mijlocul secolului trecut în publicațiile germane și daneze (vezi, de ex. G. Lisch, în *Jahrbücher Mecklenburg*, 10, 1845, p. 272–274 ; A. P. Madsen, *Afbildninger af Danske Oldsager og Mindesmaerker – Broncealderen*, Copenhaga, 1872, pl. 32/1–5 ; I. Undset, *Das erste Auftreten des Eisens in Nord-Europa*, Hamburg, 1882, p. 101–102 ; J. Mestorf, *Vorgeschichtliche Alterthümer aus Schleswig-Holstein*, Hamburg, 1885, pl. XXIX) ; Odobescu însuși trebuie să fi văzut astfel de piese, la 1869, în muzeul din Copenhaga, unde sînt atît de numeroase. Piesele cu secţiune lamelară, mai apropiate ca formă de colanul de la Pietroasa, sînt cele mai recente în evoluţia tipologică şi datează din Latène-ul tîrziu. Spre deosebire de piesa de la Pietroasa, colanele în formă de coroană se purtau, probabil, cu balamaua ornamentată în faţă. Interesantă este şi răspîndirea acestor colane. Originare din Danemarca, unde apar încă din Latène-ul timpuriu, ele s-au răspîndit treptat spre sud, sud-est şi est, fiind aduse de bastarni în secolele II—I î.e.n. pînă în Ucraina şi în Moldova (Davideni şi Ţibucani, jud. Neamţ). Pentru *Kronenhalsringe*, vezi, în special: J. Kostrzewski, în M. Ebert, *Reallexikon der Vorgeschichte*, VII, 1926, p. 106—108; Sophus Müller, *Oldtidens kunst i Danmark, III, Jernalderens kunst i Danmark*, Copenhaga, 1933, p. 3—9; M. Babeş, I. Untaru, *Der früheste latènezeitliche germanische Fund aus der Moldau. Der Kronenhalsring von Davideni*, în *Dacia*, N.S., XIII, 1969, p. 283—290.

Despre colanul de la Pietroasa, Odobescu credea că este o piesă de port bărbătesc, fiind probabil influenţat atît de terminologia întrebuinţată de Linas (*gorgerin* sau *hausse-col*, ambele nume desemnînd piese din echipamentul militar medieval şi modern, destinate a proteja gîtul), cît şi de părerea lui Bock, care vedea în el o parte componentă a unei armuri de paradă („Halsstück eines Harnisches"). Întrebarea dacă această piesă era destinată a fi purtată de un bărbat sau de către o femeie, după părerea noastră, nu poate căpăta un răspuns ferm.

663 urm. În legătură cu fibula mare s-a ridicat problema dacă reconstituirea făcută în vremea lui Odobescu este corectă. Gîtul pasării fiind rupt la descoperire şi lipsind părţi din el, se pune întrebarea dacă capul păsării trebuie să fie cu ciocul îndreptat spre privitor, sau, cumva, în direcţia opusă. Reconstituirea, întemeiată desigur şi pe analogia oferită de fibulele mijlocii, s-a făcut cu ciocul spre privitor. Mai recent, David Brown (*The Brooches in the Pietroasa Treasure*, în *Antiquity*, XLVI, 1972, p. 112—113 şi fig. 1) aduce unele argumente, între care şi mărturiile descoperitorilor, relatate de Odobescu, pentru a demonstra că fibula reprezintă spatele păsării şi că, deci, reconstituirea trebuie făcută în aşa fel încît privitorul să vadă ceafa păsării. Brown pierde din vedere că pe fibule sînt evident redate, printr-un cloazonaj imbricat, picioarele păsării, care este deci văzută din faţă şi nu din spate. Brown are însă dreptate cînd arată că această fibulă se purta pe umăr (*op. cit.*, p. 113—114 şi fig. 2) şi nu pe piept, cum credea Odobescu, vorbind de o *phalera pectoralis*. Odobescu era, de altfel, încă nehotărît, neexcluzînd a fi vorba de o podoabă de coif. Nesiguranţa aceasta o întîlnim şi la contemporanii săi, citaţi pe larg: Smith vorbeşte de „*Breast-ornament*", iar Bock se gîndea la un vas (*Gefäss*), la podoabe de scut sau coif, şi chiar la o lampă de perete, fără însă să excludă a fi o agrafă. Pentru portul fibulelor, cf. *supra* p. 962.

671 Vorbind de Theodelinda şi „fiul ei" Agilulf, Odobescu are, evident, o scăpare. La p. 101 se spune corect că Agilulf este al doilea soţ al Theodelindei, regina langobardă care a donat catedralei din Monza celebrele odoare de aur şi pietre preţioase. Numele reginei este scris cînd *Théodolinde*, cînd *Théodelinde*, corect fiind cel din urmă (cf. *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, vol. II, p. 863).

677 Odobescu reconstituie corect portul perechii de fibule mijlocii pe umeri. Legătura, însă, pe care o face cu epoleţii moderni, ca şi aceea făcută între colanul lat şi aşa-numitul „hausse-col", nu se justifică. Este de aceea complet lipsită de temei aserţiunea că „aceste două accesorii onorifice ale uniformei ofiţerilor noştri actuali au o origine foarte veche şi că peste numeroase secole, ele ne-au fost lăsate moştenire de războinicii anticei Goţii". De altfel, după cum s-a mai arătat (cf. *supra*, p. 962), portul fibulelor perechi este caracteristic feminin în lumea germanică a epocii migraţiilor. Pentru reconstituirea modului de purtare a fibulelor mijlocii de la Pietroasa, vezi D. Brown, *op. cit.*, p. 115, fig. 3.

681 nota 1 Probabil printr-o greşeală de tipar, din descrierea fibulei mici, dată de Fr. Bock, a fost omis următorul fragment: „. . . von Charnieren und/eine gegenüberstehende Scheide als Gewandschliesse kennzeichnet, lässt blos durch den aufgesetzten/geschnäbelten Kopf. . .".

713 Ipoteza lui Odobescu, după care aurul din care sînt făcute piesele de la Pietroasa ar fi de provenienţă transilvană, nu se bazează pe analize sau pe alte dovezi, ci derivă din ideea că toate aceste piese sînt produse ale unei industrii gotice din Dacia. La vremea sa, Ch. de Linas (*Revue archéologique*, XVIII, 1868, p. 52) vorbea de existenţa a două feluri de aur: un aur roşcat, de origine orientală (patera, coşurile ajurate) şi un aur galben, bizantin (celelalte piese). Este de crezut, chiar în ipoteza că unele piese au fost fabricate de goţi, că aurul tot de provenienţă bizantină era. Un indiciu în acest sens îl constituie barele de aur descoperite la Crasna, jud. Covasna, care, judecînd după ştampile, au fost turnate în atelierul de la Sirmium (cea mai recentă în vremea împăratului Gratian, 367—383 e.n.).

721 În enumerarea teritoriilor — de o parte şi de alta a Carpaţilor — peste care goţii şi-au întins dominaţia, Odobescu este nevoit, mai ales pentru că se adresa unui public străin, să folosească denumirile geopolitice oficiale ale vremii, menţionînd distinct de România, acele teritorii româneşti aflate, pînă la istoricul act al Unirii din 1918, în afara graniţelor statului naţional. Afirmaţia lui Odobescu, după care toate aceste teritorii s-au aflat sub domi-

nație gotică încă din secolele II—III e.n. trebuie însă să fie revizuită. Studiul izvoarelor scrise și mai ales documentarea arheologică — ca și inexistentă în vremea lui Odobescu — arată că goții au coborît în silvostepa ucraineană abia către sfîrșitul secolului al II-lea e.n. Atacurile lor contra orașelor pontice și asupra imperiului încep în secolul al III-lea, mai insistent din vremea împăratului Gordian III (238—244). Într-o primă fază, goții atacau în alianță cu carpii și doar în cursul celei de a doua jumătăți a secolului al III-lea ei au devenit cei mai periculoși dușmani ai imperiului. Atacurile gotice au jucat, desigur, un rol în decizia lui Aurelian de a părăsi Dacia, dar este astăzi un fapt sigur că la vest de Prut, goții s-au așezat abia la sfîrșitul secolului al III-lea (descoperiri gotice anterioare anului 300 nu se cunosc), iar în fostul teritoriu provincial (Transilvania, Banat, Oltenia) au pătruns și mai tîrziu (*post* 350 e.n.) și numai în chip sporadic. Iată de ce, de o stăpînire efectivă gotică pe teritoriul României (și nu peste tot) se poate vorbi în principal pentru secolul al IV-lea, și nu pentru secolele II—III, cum făcea Odobescu (pentru această problemă, vezi I. Nestor, în *Istoria României*, I, p. 682 urm.; idem, *Zur Geschichte Siebenbürgens im IV Jh.u.Z.*, în *Dacia*, N.S., XIX, 1975, p. 9—11).

723—725 și harta fig. 1 Harta publicată de Odobescu (fig. 1 la p. 723, din păcate slab realizată grafic) are rostul, evident, de a ilustra scena de desfășurare a ultimelor acțiuni ale goților lui Athanaric, sub presiunea pericolului hunic. Aceste coordonate sînt date, indirect, în legendă, prin citarea din celebrul text al lui Ammianus Marcellinus (XXXI, 3, 4—7). Pe hartă apar deci, după identificările lui Odobescu, rîul Gerasus (Prut), „zidurile" ridicate de Athanaric (valul din jurul Galaților) și Caucaland-ul (zona dealurilor Istrița și Ciolanu). În plus, mai sînt marcați numeroși tumuli, risipiți în toată cîmpia Munteniei, care nu au o legătură, în orice caz nu una dovedită, cu tema hărții, așa cum, probabil, nu au nici o legătură nici stațiunea de la Suțești, nici „cetatea" de pe dealul Ciolanu. Unele dintre identificările lui Odobescu trebuie revizuite în lumina cercetărilor moderne. Astfel, rîul *Gerasus* (la Ptolemeu *Hierasus*), care pe vremea lui Odobescu era încă considerat de mulți cercetători ca fiind Prutul, este sigur Siretul. La noi, Gr. Tocilescu optase pentru această nouă identificare încă de la 1880 (*Dacia înainte de romani*, p. 67), dar Odobescu nu a mai apucat să revizuiască cu atenție textul din *Notice 1868* care avea să fie publicat după moartea sa în vol. III al monografiei (1900). Pentru identitatea Gerasus-Hierasus-Siret, vezi R. Vulpe, *Le vallum de la Moldavie inférieure et le „mur" d'Athanaric*, Haga, 1957, p. 29—30, cu literatura mai veche; A. Vulpe, *Ptolemy and the Ancient Geography of Moldavia*, în *Studii clasice*, VI, 1964, p. 233 urm.

În ce privește identificarea fortificațiilor ridicate de Athanaric contra hunilor cu valul (lung de 24 km) dintre Siret (Șerbești, nu Sîrbești, cum apare la Odobescu) și extremitatea nordică a lacului Brateș (Tulucești), trebuie arătat că această ipoteză a fost adoptată și de Xenopol, Philippide, Popa-Lisseanu, dar că părerea dominantă, începînd cu C. Schuchhardt (*Wälle und Chausseen im südlichen und östlichen Dacien*, în *Arch.-Epigr. Mittheilungen*, IX, 1885, p. 202 urm.), este aceea după care valul amintit ar fi o fortificație romană menită să apere *territorium*-ul de la Barboși (cf. și V. Pârvan, *Castrul de la Poiana și drumul roman prin Moldova de jos*, în *Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXXVI, 1913, Memoriile secțiunii istorice, 4, p. 25 urm.; R. Vulpe, *La date du vallum romain de la Bessarabie inférieure*, în *Serta Kazaroviana*, Sofia, 1950, p. 97—98). Cercetări arheologice mai recente la Barboși-Șendreni pun în evidență intensitatea vieții romane în zona dintre gura Siretului și Brateș și confirmă astfel atribuirea romană a valului în discuție (N. Gostar, *Săpăturile și sondajele de la Șendreni-Barboși*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 510 și fig. 1 și 5). Pentru „zidul" lui Athanaric s-a mai propus localizarea în sudul Basarabiei (valul dintre Vadul lui Isac și Tatar-Bunar), în Moldova subcarpatică și chiar în cîmpia Munteniei (Brazda lui Novac, după Schuchhardt). Cel mai nou, Radu Vulpe l-a identificat cu valul din sudul Moldovei, care se întinde între Ploscuțeni, pe Siret, și Stoicani, pe Prut, pe o distanță de 85 km, fiind îndreptat spre sud, împotriva unui inamic venit din stepă (R. Vulpe, *Despre valul din Moldova de jos și zidul lui Atanarih*, în SCIV, I, 1950, 2, p. 163—174; idem, *Le vallum de la Moldavie inférieure* .., passim). Tot lui R. Vulpe îi datorăm ipoteza, după care valul basarabean de nord (Leova—Chircăiești) ar fi „valul greutungilor", menționat în același text al lui Ammianus Marcellinus (cf. R. Vulpe, *Verhnij val Bessarabii i problema grevtungov k zapadu ot Dnestra*, în vol. *Materialy i issledovanija po arheologii jugo-zapada SSSR i Rumynskoj Narodnoj Respubliki*, Chișinău, 1960, p. 259—287). În problema datării și atribuirii valurilor amintite în această discuție, sînt desigur necesare noi cercetări arheologice, care să aducă dovezi definitive în sprijinul uneia sau alteia dintre ipoteze. Sigur pare, oricum, că valul dintre Șerbești și Tulucești este roman și, deci, nu poate fi pus pe seama lui Athanaric, așa cum credea Odobescu.

Depășită este, implicit, și ipoteza că cetatea de la Barboși ar fi adăpostit pe goții lui Athanaric, înaintea retragerii lor în Caucaland. Unul din argumente era existența valului Șerbești-Tulucești, care proteja cetatea de la Barboși și teritoriul ei. Altul pare să fi fost însuși numele antic atribuit localității, Dinogetia, care în unele izvoare consuna cu numele

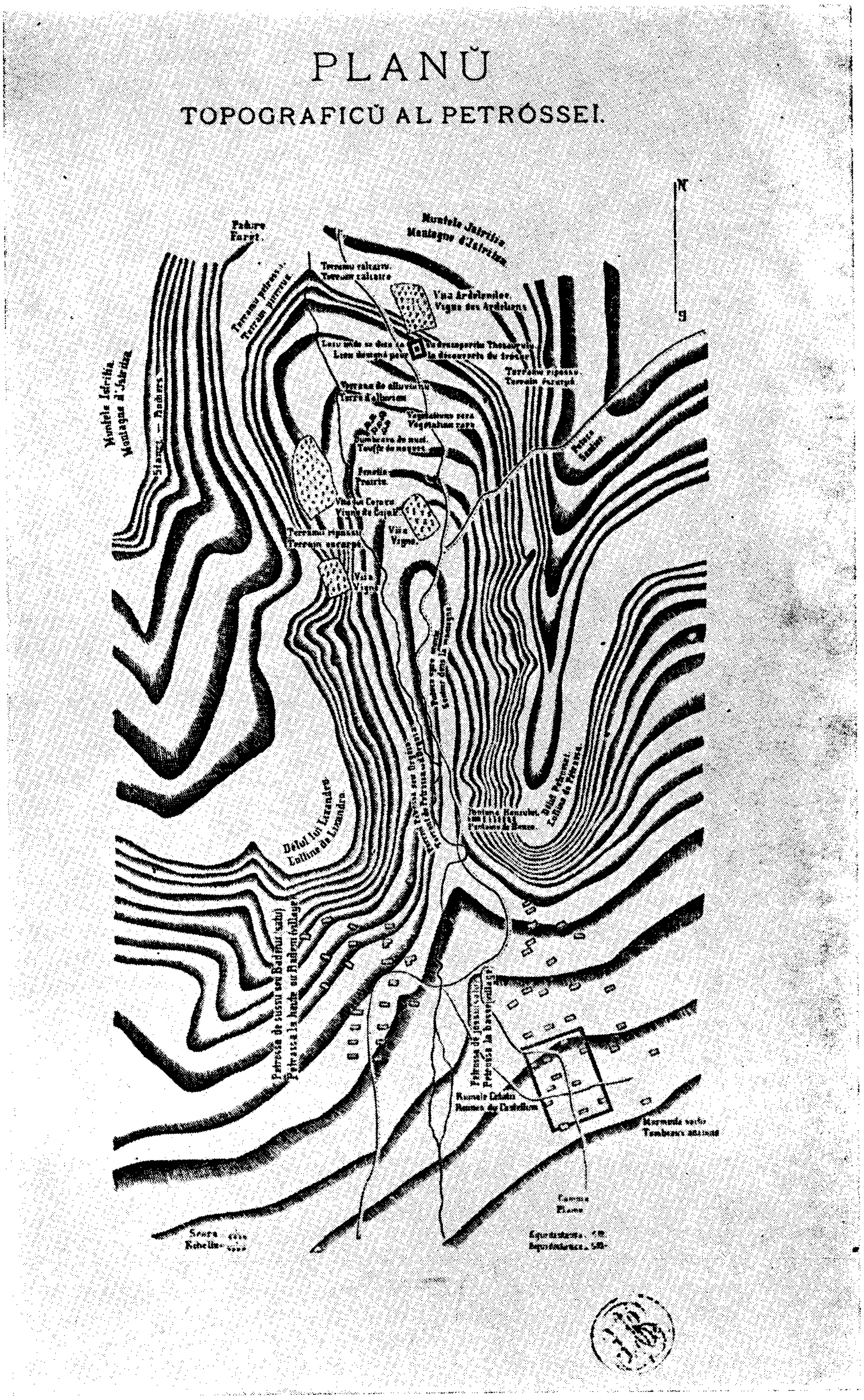
PLANŬ
TOPOGRAFICŬ AL PETRÓSSEI.
N
S
Muntele Jatritia
Montagne d'Jatritia
Terrain calcaire
Terrain pierreux
Via Ardelenilor
Vigne des Ardéliens
Terrain escarpé
Vegetation rara
Vigne de Cojan
Via
Vigne
Délul lui Lixandru
Colline de Lixandru
Romele Cetatei
Ruines du Castellum
Marmura vechi
Tombeaux anciens

Planul topografic cu descoperirile arheologice din zona Pietroasa din albumul de stampe tipărit la 1875, planșa XVIII, stînga (Cabinetul de stampe)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

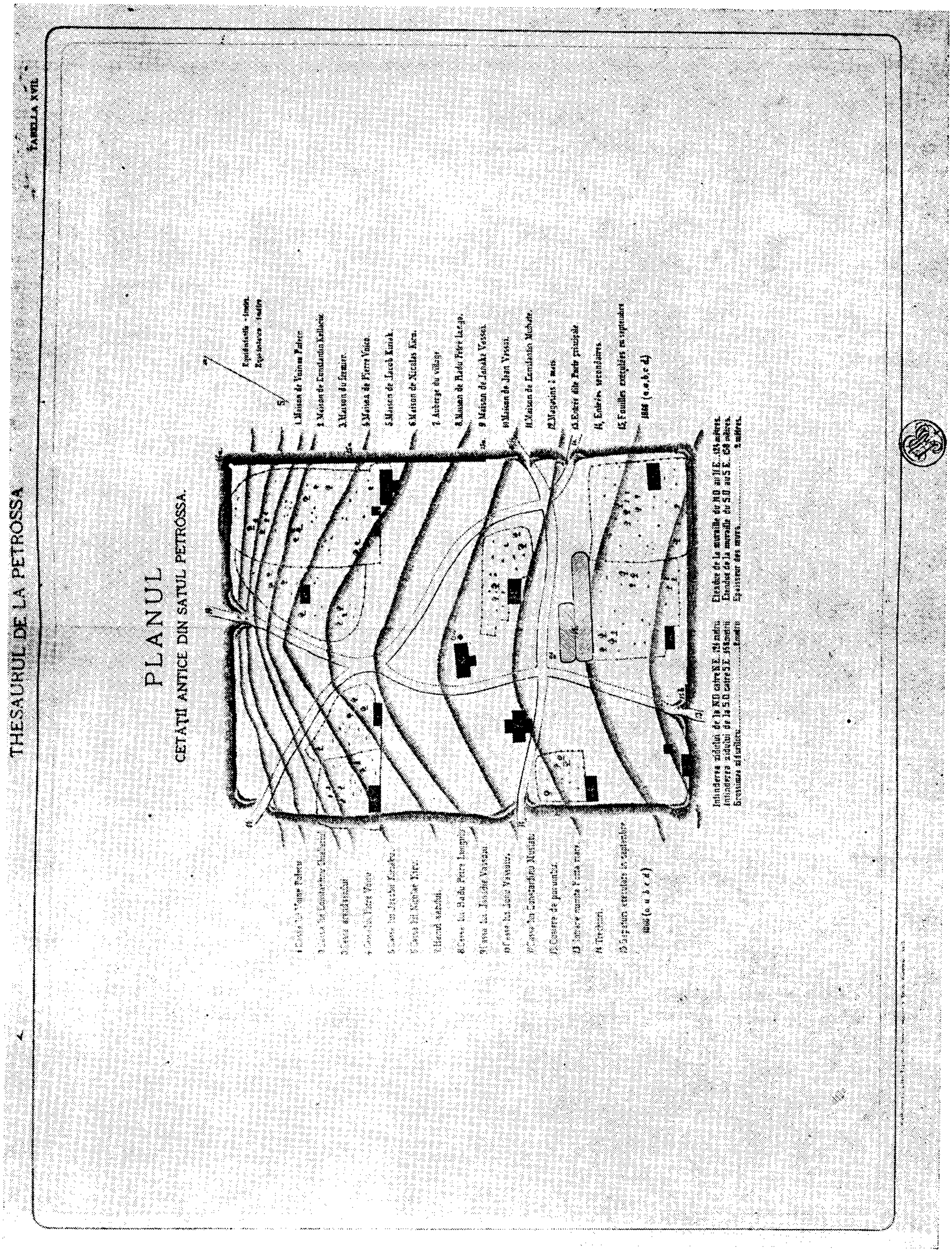
THESAURUL DE LA PETROSSA
PLANUL
CETĂŢII ANTICE DIN SATUL PETRÓSSA
TABELLA XVII

Planul castrului de la Pietroasa din albumul de stampe tipărit la 1875, planşa XVII, (Cabinetul de stampe)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

goților (Diniguttia, Dirigothia?). Odobescu combate cu dreptate pe cei care au localizat la Barboși anticul Caput Bovis (Bubali), fără a-i numi; este vorba de Dimitrie Cantemir (în *Hronicul vechimei a romano-moldovlahilor*) și G. Săulescu (*Descrierea istorico-geografică a cetăței Caput Bovis — Capul Boului sau Ghertina — a căreia ruine se află în apropierea Galațului*, Iași, 1837). Într-un paragraf din *Notice 1868*, p. 48, care nu a mai fost introdus în volumul III al monografiei, Odobescu arăta mobilul naiv care îi făcuse pe „geografii români" (ale căror nume nu erau nici acolo citate) să plaseze Caput Bovis la Barboși, anume acela de a asigura o origine antică stemei Moldovei.

Dacă la Barboși s-a aflat într-adevăr Dinogetia, s-a discutat îndelung și problema nu este nici astăzi rezolvată definitiv. Schuchhardt (1885) și Tocilescu (1902) localizau Dinogetia la Barboși, dar Pârvan (1913) și apoi Gh. Ștefan (1940), pe baza noilor descoperiri, au înclinat pentru Bisericuța-Garvăn, pe malul celălalt al Dunării. Mai recent, R. Vulpe (*Le vallum*..., 1957, p. 30, nota 8) și Gh. Ștefan (*Dinogetia — A Problem of Ancient Topography*, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 317—329) au optat pentru o soluție de compromis: Dinogetia s-a aflat inițial la Barboși, iar după părăsirea acestei cetăți în cursul secolului al III-lea, numele va fi trecut asupra fortăreței de la Bisericuța, care a funcționat în cursul secolelor IV—VI. Problema este, însă, dacă realmente la Barboși cele mai tîrzii descoperiri sînt din secolul al III-lea (cf. Gh. Ștefan, *Nouvelles découvertes dans le „castellum" romain de Barbosi, près de Galați*, în *Dacia*, V—VI, 1935—1936, p. 341—349; idem, în *Dacia*, N.S., II, 1958, p. 321—323; B. Mitrea, în *Studia Gotica*, 1970, p. 88—89). Ultimele cercetări arată că fortificația romană de la Barboși a avut totuși și o fază tîrzie, databilă în secolul al IV-lea, pînă pe la 350 e.n., vreme din care datează un turn poligonal (N. Gostar, *op. cit.*, p. 507; idem, *Unitățile militare din castellum roman de la Barboși*, în *Danubius*, I, 1967, p. 107—113; S. Sanie, în *Dicționar de istorie veche a României*, București, 1976, p. 79—82). Nu știm să se fi descoperit la Barboși antichități care să poată fi atribuite goților, cum ar fi de așteptat, dacă goții lui Athanaric, în ipoteza lui Odobescu, vor fi stăpînit la un moment dat cetatea.

726 și 730—731 Localizarea Caucaland-ului pe baza toponimelor antice sau moderne mai mult sau mai puțin apropiate ca formă este, după cum se vede din discuția lui Odobescu, foarte dificilă și nesigură. Evident, este greu de crezut că între Caucaland și numele maghiar (Küküllö) sau german (Kokel, nu Kohel) ale Tîrnavei ardelene ar exista vreo legătură (cf. P. J. Schafarik, *Slawische Alterthümer*, vol. I, Leipzig, 1843, p. 489 — nu 395, cum apare la Odobescu, din a cărui bibliotecă provine exemplarul de la B.A.R., cota II 35176; Schafarik identifică Montes Serrorum cu muntele Kogaionon, ipoteză la care Odobescu nu se referă). La fel, chiar dacă admitem localizarea Caucaland-ului în zona Buzăului, nu pare posibilă o legătură între acest nume și toponimele actuale buzoiene de felul *Coca* (com. Vintilă Vodă), sau între unul din numele antice: Patridava, Petrodava sau Patruissa (pe care Odobescu era înclinat să-l atribuie castrului cercetat de el) și toponimicul modern Pietroasa. De eliminat din discuție este și muntele Kogaionon (la p. 730, greșeală de tipar: Kolaionon), locul sacru al geto-dacilor, atît din motive lingvistice, cît și pentru aceea că cercetarea modernă l-a localizat tocmai în munții Orăștiei, unde goții lui Athanaric cu siguranță că nu au ajuns. Desigur, ipoteza că numele *Caucaland* este un nume compus, care înglobează un toponim local, geto-dacic, și un cuvînt germanic (*land*) rămîne teoretic acceptabilă. Ea i-a atras pe Pârvan (*Getica*, 1926, p. 249) și, într-o oarecare măsură, pe R. Vulpe (*Le vallum*..., p. 54 urm.), care, urmînd sugestia lui Odobescu, vedeau o legătură între *Caucaland* și numele, respectiv, teritoriul *Caucoensilor*, localizînd aceste ținuturi de ambele părți ale Carpaților orientali, în zona Neamțului și Bacăului și în estul Transilvaniei. În același timp, rămîne în discuție și ipoteza după care numele este în întregime germanic, așa cum a arătat mai recent M. Isbășescu (în *Revista de filologie romanică și germanică*, I, 1957, p. 112), propunînd echivalența *Caucaland — Hauhland — Hochland.*

Pentru localizarea Caucaland-ului se vădește că argumentele lingvistice sînt insuficiente. Mai obiective și cu perspectiva de a se înmulți în continuare ar fi argumentele arheologice. Pe îmbinarea acestor argumente (tezaurul și castrul de la Pietroasa în primul rînd) cu argumente de ordin general-istoric se bazează de fapt localizarea, propusă de Odobescu, în zona Buzăului, localizare astăzi acceptată de cei mai mulți cercetători (cf. Ion Nestor, în *Istoria României*, I, 1960, p. 697—699 și 703). Rămîne, totuși, de rezolvat dificultatea asupra căreia a atras atenția R. Vulpe (*Le vallum*..., p. 57). În munții Buzăului au fost localizați și acei Montes Serrorum unde goții lui Athanaric se retrăseseră în fața armatei împăratului Valens, în 367 (Ammianus Marcellinus, XXVII, 5, 3), în timp ce în 376, Athanaric se retrage în Caucaland, o zonă de unde a trebuit să-i gonească pe sarmați. Este greu de crezut că ambele locuri se află în zona Buzăului. Unul din ele, poate mai curînd *Montes Serrorum*, trebuie căutat în altă parte, de exemplu în Munții Vrancei. Trebuie, aici, desigur, amintită și ipoteza după care Caucaland-ul s-ar fi aflat în Banat, mai precis într-o zonă muntoasă a Banatului („das Banater Bergland"?; cf. L. Schmidt, *Die Ostgermanen*, 1969, p. 404—405). Aceasta este însă o ipoteză pur istorică, care nu poate elimina cu ușurință localizarea buzoiană a Caucaland-ului.

727—729 şi fig. 2 (vezi şi p. 85, fig. 2, p. 119, nota 2 şi p. 553—554, nota) Localizînd Caucaland-ul în zona Buzăului, mai precis pe Istriţa, pe lîngă „tezaurul lui Athanaric", Odobescu a avut în vedere, în primul rînd, fortificaţia de la Pietroasa, pe care o considera drept un castru sau castel roman, preluat de goţi în momentul dramatic al retragerii lor în faţa hunilor (p. 553). Mai mult decît atît, el avea în vedere şi alte descoperiri (de ex. „cetatea" de pe dealul Ciolanu), crezînd că poate vorbi de un adevărat sistem de apărare (*tout un systeme de défense*) sau de un ansamblu strategic. Cercetările de teren ale lui Odobescu, de altfel destul de modeste ca amploare, au avut ca punct de plecare vizita făcută la Pietroasa, în toamna anului 1861, în compania lui Fr. Bock. Deşi în lucrările sale nu menţionează nicăieri în chip expres, este de presupus că Odobescu avea deja primele informaţii despre existenţa unor fortificaţii în zona Pietroasei, culese din ades citata carte a lui Joseph Arneth, *Die antiken Gold- and Silber-Monumente des k.k. Münz- und Antiken-Cabinettes in Wien*, 1850. În adevăr, la p. 85 urm., Arneth reproduce scrisoarea lui A. Kurz, din decembrie 1847, în care se relatează despre existenţa a două monumente, văzute de acesta sau de informatorii săi în teren. Primul, „ein sehr gut erkennbarer Wall von viereckigen Gestalt" (un val de format patrat, uşor de recunoscut), aflat în apropierea locului tezaurului, este desigur castrul de sub satul actual Pietroasele. Cel de al doilea, judecînd după dimensiuni şi descriere, ar putea fi identificat, credem, cu „cetatea" geto-dacă din punctul „Gruiu Dării", aflat deasupra Pietroaselor, aproape de culmea Istriţei, şi cercetat prin săpături abia în anii din urmă: " Auf der Spitze des höchsten Berges über dem Dorfe ist ein Ringwall, 20' im Durchmesser haltend, erkennbar, welchen die Wallachen die *Goldene Scheuer* nennen. Bei dem Graben im inneren fand man Steinpflaster, und in der Umgebung mehrere in Reihen gelegene Gruben, Grundmauern von Gebäuden, Scherben von Gläsern, Ziegeln und dünnen Marmorplatten. Eine benachbarte Quelle wird jetzt noch die Quelle des Adlers genannt" (Pe vîrful celui mai înalt munte, deasupra satului, se poate recunoaşte un val circular, avînd 20' în diametru, pe care valahii îl numesc „Hambarul de aur"(?). La săpături în interior s-au găsit pavaje de piatră şi, în jur, mai multe gropi dispuse în rînduri, temelii de construcţii, cioburi de pahare, ţigle şi plăci subţiri de marmoră. Un izvor din apropiere se numeşte şi acum Izvorul vulturului). „Cetatea" de la Gruiu Dării este, în adevăr, de mici dimensiuni şi este apărată de un val de piatră, uşor arcuit; în interior s-au găsit pavaje şi cercuri de piatră, gropi, iar ca materiale, în special ceramică geto-dacă, obiecte metalice, monede (săpături Fl. Preda şi V. Dupoi, de la Universitatea din Bucureşti). Ţigle şi plăci de marmoră nu s-au găsit, şi nici nu apar în mod normal într-o aşezare geto-dacă, dar aici s-ar putea ca Kurz să fi confundat descoperirile din cetatea de sus cu cele din castru. În chip ciudat, această cetate nu a fost niciodată menţionată de Odobescu. Singura explicaţie ar fi aceea că el nu a citit pasajul respectiv din cartea lui Arneth şi că, în scurtele lui vizite la Pietroasa, nu a căpătat o astfel de informaţie de la localnici şi nici nu a avut răgazul să cerceteze temeinic împrejurimile.

Din păcate, despre săpăturile lui Odobescu din fortificaţia de la Pietroasa ştim foarte puţin. Promisiunea făcută în vol. I, p. *37*, de a da în partea a III-a, „en détail", toate rezultatele acestor săpături, nu a fost îndeplinită. În volumul III (p. *19—21*), apărut după moartea autorului, a fost inserat fără modificări textul din *Notice 1868* (p.50—51), unde se află doar cîteva informaţii despre forma şi dimensiunile fortificaţiei, despre tehnica zidurilor, precum şi o enumerare succintă a materialelor descoperite. Din puţinele date de care dispunem, rezultă că Odobescu a săpat la Pietroasa „în diverse reprize", în cursul lui septembrie 1866. S-ar putea ca ideea de a duce la Expoziţia universală de la Paris (1867), alături de tezaur, şi unele materiale arheologice din localitatea de descoperire, să fi constituit prilejul imediat al acestor săpături. Oricum, materiale descoperite în castru (resturi ceramice, oase, sticlă, instrumente de metal, piepteni de os, o monedă etc.) au figurat în expoziţia română, alături de un plan al localităţii şi al obiectivului cercetat („castellum romain", după Odobescu; cf. *Notice 1868*, p. 79). Din nefericire, nu se cunoaşte ce au devenit acele materiale, după cum nu ştim să se fi păstrat documentaţia de şantier a lui Odobescu.

În această situaţie, singura sursă de informaţie este succintul text publicat şi planul fortificaţiei (fig. 2; planul este publicat şi în albumul de stampe de la 1875, pl. XVII, unde în plus sînt trecute în legendă numele proprietarilor pe terenul cărora se afla fortificaţia). Surprinde, de la început, contradicţia între datele din text (dimensiunile castrului, 180 × 250 m, grosimea zidului 0,60 m) şi cele din nota sublineară (124 × 154 m, grosime zid 2 m), respectiv din legenda figurii (124 × 158 m, grosime zid 2 m). În urma cercetărilor recente (vezi studiul lui Gh. Diaconu, în acest volum, p. 1055 urm.), dimensiunile sînt apreciate la 130 × 160 m, iar grosimea zidului de incintă, acolo unde ambele paramente sînt bine păstrate, este de 2,70—2,80 m (la fundaţie 3 m). De asemenea, azi se poate corecta afirmaţia lui Odobescu, după care solul antic al castrului s-ar afla la 1,50 m adîncime. Această indicaţie s-ar putea referi la adîncimea şanţului de fundaţie a zidului, nivelul antic de călcare aflîndu-se la numai 0,40—0,60 m sub nivelul actual. În privinţa materialului arheologic descoperit, în enumerarea sa sumară recunoaştem aceleaşi categorii care au apărut şi în recentele săpături conduse de

Gh. Diaconu : piatra fasonată sau sfărîmată din zidul de incintă, cărămizi, ceramică lucrată de mînă și de roată, piepteni de os de tip cerneahovian, pietre de rîșniță circulare, obiecte metalice etc.

Asupra datării, Odobescu nu s-a pronunțat cu toată claritatea, în orice caz nu complet. Din spusele sale rezultă că la Pietroasa avem de-a face cu un *castellum roman*, care în a doua jumătate a secolului al IV-lea, a fost preluat de goți, în momentul retragerii lor în Caucaland, și care și-a încheiat apoi existența printr-o violentă distrugere. Moneda, care după modul părea să fie post-constantiniană, era un indiciu cronologic, pe care Odobescu l-a folosit cu o justă intuiție. Din textul atît de scurt al relatării nu rezultă însă, dacă el a știut să pună în valoare și alte materiale (ceramica, pieptenii) pentru datare. În orice caz, el a lăsat deschisă problema datei la care a fost construită fortificația. Ulterior, s-a exprimat de mai multe ori presupunerea că la Pietroasa avem de-a face cu un castru roman timpuriu, construit în vremea primului război dacic (101—102 e.n.) și părăsit curînd după aceea, la începutul domniei lui Hadrian (117—118), așadar făcînd parte din aceeași serie cu castrele de la Drajna de Sus, Mălăiești, Rucăr, Tîrgșor (?), Filipeștii de Pădure(?) (cf. Gr. Florescu, *Problema castrelor romane de la Mălăiești, Drajna de Sus și Pietroasa*, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 225—230 ; *Istoria României*, I, 1960, p. 349, 431 și 520). Dar, încă înainte de începerea noilor cercetări de la Pietroasa, s-a conturat o revenire, măcar parțială, spre datarea lui Odobescu : R. Vulpe constata în 1952 că mortarul amestecat cu cărămidă pisată și ceramica culeasă de la suprafața terenului „prezintă caractere romane tîrzii, poate din sec. IV e.n.” (SCIV, III, 1952, p. 217) ; Gr. Florescu (*op. cit.*, p. 230), referindu-se la același tip de mortar roman tîrziu, presupunea că durata fortificației „nu se limitează la anul 117” : în sfîrșit, D. Tudor, în ediția a II-a a *Olteniei romane* (București, 1958, p. 143—144) atribuia castrul împăratului Traian, pentru ca în cea de a III-a ediție (1968, p. 257) să ajungă la concluzia fermă că „castrul roman de la Pietroasele, după tehnica zidăriei și monedele (sec. al IV-lea) descoperite în el, aparține tot epocii constantiniene”. Pentru datarea în secolul al IV-lea și pentru o legătură cu îngroparea tezaurului gotic în apropiere, se pronunța, în 1967, Ecaterina Dunăreanu-Vulpe (*Tezaurul de la Pietroasa*, București, 1967, p. 48—49).

Abia, însă, săpăturile din anii 1973—1975, asupra cărora Gh. Diaconu referă pe larg în acest volum (p. 1055 urm.), au dovedit definitiv, fără putință de tăgadă, că fortificația de la Pietroasele (Pietroasa) a fost construită în secolul al IV-lea, în vremea lui Constantin cel Mare și a urmașilor săi imediați. Tehnica de construcție este romană și de aceea se poate presupune că arhitecții și meșterii constructori au fost romani. Dacă fortificația a fost construită pentru o garnizoană romană sau a fost de la început cedată federaților goți, este greu de spus. Cea de a doua ipoteză ni se pare foarte atrăgătoare, dacă ținem seama de o împrejurare pe care orice hartă a descoperirilor arheologice din secolul al IV-lea de la nord de Dunăre o pune în evidență. În adevăr, se poate constata că punctele fortificate nord-dunărene stăpînite de imperiu în vremea lui Constantin cel Mare și a urmașilor săi se concentrează la vest de vărsarea Oltului (Sucidava cu podul său constantinian, Romula?, Hinova, Drobeta, Dierna etc. ; cf. D. Tudor, *Preuves archéologiques attestant la continuité de la domination romaine au nord du Danube après l'abandon de la Dacie sous Aurelien/III^{e} —V^{e} siècles*, în *Dacoromania. Jahrbuch für östliche Latinität*, 1, 1973, p. 149—161, în special harta fig. 2), în timp ce spre est sînt slab atestate și nesigure (vezi, de ex., localizarea Constantinianei Daphne, cînd pe un mal, cînd pe celălalt al Dunării ; cf. P. Diaconu, în *Pontica*, IV, 1971, p. 311 urm.). Pe de altă parte, în spațiul nord-dunărean, descoperirile arheologice de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov, atribuite în mare măsură goților, sînt răspîndite exclusiv la est de Olt, de la malul Dunării pînă în zona subcarpatică. Cunoscînd statutul de *foederati* al goților, după tratatul din anul 332 (cf. E. Chrysos, *Gothia Romana. Zur Rechtslage des Föderatenlandes der Westgoten im 4.Jh.*, în *Dacoromania. Jahrbuch für östliche latinität*, 1, 1973, p. 52—64), ne apare ca foarte probabilă ipoteza după care apărarea frontierei dunărene la est de Olt a fost încredințată goților federați, în timp ce la vest de Olt era asigurată de o prezență efectivă romană pe malul stîng al fluviului. Că este totuși vorba în ansamblu, de o concepție strategică și politică unitară pare a o dovedi marea lucrare de apărare — *Brazda lui Novac* — care a putut fi urmărită de la Turnu-Severin pînă în apropierea Pietroasei, mai precis pînă la Mizil (cf. D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. III, p. 251—256, care opinează hotărît pentru datarea *Brazdei* în secolul al IV-lea).

Faptul că în castrul de la Pietroasele este prezentă, predomină chiar, cearamica de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov, și că în jurul acestui castru, mai ales în ultima vreme, au apărut morminte aparținînd aceleiași culturi (unele dintre ele conținînd arme ; informație de la colegul M. E. Constantinescu, Buzău) ne îndeamnă să presupunem că populația cerneahoviană, în primul rînd cea gotică, era aceea care locuia aici și stăpînea fortificația. Mai mult decît atît, nu este poate prea riscant să presupunem că aici va fi fost și reședința unui șef vizigot, la un moment dat, poate, chiar Athanaric (cf. și Gh. Diaconu, *On the Socio-Economic Relations between Natives and Goths in Dacia*, în vol. *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, București, 1975, p. 73).

Cu această presupunere, care, evident, are nevoie încă de elemente de confirmare, ne întoarcem înapoi la ipoteza istorică expusă încă de la 1868 de Bock, Linas și Odobescu.

La vremea aceea, însă, cunoștințele despre cultura materială a goților se reduceau, în mare, la cele privind produsele fastuoase întîlnite în mormintele princiare sau în tezaure. Cercetarea culturii arheologice corespunzînd perioadei de dominare a goților în nordul Mării Negre și la Dunărea de jos s-a născut și s-a dezvoltat abia în secolul nostru, odată cu descoperirea necropolelor eponime de la Cerneahov, reg. Kiev (V. V. Hvoiko, 1899–1900) și de la Sîntana de Mureș (I. Kovács, 1903). Relativ la această cultură, care s-a întins de la Olt și pînă la Don, s-a acumulat o imensă literatură de specialitate, din care spicuim aici cîteva lucrări mai importante, precum și unele mai ușor accesibile cititorului român: V. V. Hvoiko, *Polja pogrebenii v Srednem Pridneprov'e*, în *Zapiski rosijskogo arheologiceskogo obščestva*, XIII, 1901; P. Reinecke, *Aus der russischen archäologischen Literatur*, în *Mainzer Zeitschrift*, 1, 1906, p. 42–50; I. Kovács, în *Dolgozátok*, VI, Cluj, 1915; A. A. Spițîn, *Polja pogrebal'nyh urn*, în *Sovetskaja arheologija*, X, 1948; M. A. Tihanova, *O lokal'nyh variantah černjahovskoj kul'tury*, în *Sovetskaja arheologija*, 4, 1957; Ion Nestor, în *Istoria României*, I, 1960, p. 687–694; Gh. Diaconu, *Tîrgșor. Necropola din secolele III–IV e.n.*, București, 1965; B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia*, București, 1966; I. Ioniță, *Contribuții cu privire la cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul Republicii Socialiste România*, în *Arheologia Moldovei*, IV, 1966, p. 189–259; idem, *Das Gräberfeld von Independența*, Bonn, 1971; Cătălina Bloșiu, *Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Lețcani (jud. Iași)*, în *Arheologia Moldovei*, VIII, 1975, p. 203–280.

729–730 și fig. 3 Cum am arătat mai sus, vorbind de „sistemul de apărare" din Caucaland, Odobescu avea în vedere și „Cetatea urieșilor", de pe dealul Ciolanu, din apropierea mănăstirii cu același nume (în *Notice 1868*, p. 51 se vorbește greșit de muntele Cislău). Mica circumvalație, peste care, în secolul trecut (1865), s-a ridicat un schit, nu a fost, după știința noastră, cercetată prin săpături, astfel că atribuirea ei secolului al IV-lea nu este pînă în prezent confirmată. O cercetare de suprafață, făcută de noi în 1974, a dus la descoperirea unor fragmente ceramice provenind numai din epoca bronzului.

731 urm. (vezi și p. 719) Asupra destinației și apartenenței nemijlocite a tezaurului de la Pietroasa, textul publicat în 1900 (de către Ionescu-Gion), reproduce fidel, cu unele adăugiri care par a aparține tot lui Odobescu, pe cel de la 1868 (*Notice*). Fiind vorba de o publicație postumă, nu putem răspunde cu toată siguranța la întrebarea dacă el reflectă absolut ultimul punct de vedere al autorului, deși, după părerea noastră, răspunsul la această întrebare nu poate fi decît pozitiv. Nu știm, însă, nici pe ce se baza Al. Tzigara-Samurcaș, cînd afirma că Odobescu și-ar fi schimbat acest punct de vedere în ultimii săi ani de viață (cf. *Convorbiri literare*, 67, 1934, 7–9, p. 771). Deși oscila între a-l considera proprietate personală a lui Athanaric sau proprietatea unui templu gotic, Odobescu a subliniat sistematic caracterul sacru, de cult, al acestui tezaur. El avea aici în vedere împrejurarea că în calitatea sa de „judex", Athanaric era în același timp și rege și șef al cultului păgîn al goților necreștinați. Vasele vor fi servit direct cultului, podoabele regelui-sacerdot, iar veriga cu inscripție pentru jurămintele solemne. În această concepție, compoziția tezaurului era intenționat aleasă, gîndită în funcție de necesitățile cultului – idee care, însă, nu se prea împacă cu presupunerea adunării în timp a acestor piese. Oricum, ca și Bock, Odobescu lega tezaurul în chip nemijlocit de persoana lui Athanaric (care printr-o scăpare, preluată din *Notice 1868*, p. 53–54, este și aici, la p. 731–732, numit *„șef ostrogot"*, în loc de *vizigot*). Lipsa de elemente creștine din tezaur este, după Odobescu, un argument puternic pentru atribuirea sa lui Athanaric, cunoscut ca păgîn consecvent și prigonitor al creștinilor. Înainte de a pleca spre Constantinopol, dorind să pună tezaurul la adăpost de orice pericole, Athanaric îl va fi îngropat pe dealul Istriței, cu speranța că va putea să-l recupereze. La această inteligent construită ipoteză istorică, metoda modernă – adeseori, nu fără temei, înclinată spre hipercriticism – poate aduce obiecții și propune alternative. În primul rînd, atribuirea tezaurului lui Athanaric, și în general vizigoților, este condiționată de datarea sa înainte de anul 380, și anume de datarea sa pe bază strict arheologică. La Odobescu și la contemporanii săi, lucrurile se petreceau însă invers: tezaurul se data înainte de 380, pe baza supoziției istorice că este sau că nu poate fi decît tezaurul lui Athanaric. Ori, după cum rezultă din studiul lui Radu Harhoiu (în acest volum, p. 1034–1035), există astăzi tendința ca, pe criterii strict-arheologice, acest tezaur să fie datat în prima jumătate a secolului al V-lea și, implicit, să fie considerat ostrogotic (cf. K. Horedt, în *Acta Musei Napocensis*, VI, 1969, p. 549–551). După părerea noastră, chestiunea nu este definitiv tranșată, astfel că ipoteza Athanaric rămîne, mai departe, ca o ipoteză. În al doilea rînd, în problema compoziției și provenienței tezaurului trebuie arătat că varietatea stilistică a pieselor nu indică neapărat adunarea lor în timp ci, poate, mai curînd, originea lor diferită. Ele nu pot fi puse, în nici un caz, în totalitate, pe seama unei industrii gotice a aurului, din Dacia. Ipoteza că unele piese, probabil cele mai multe, provin din atelierele nord-pontice și bizantine, trebuie avută în vedere

permanent. Calea pe care ele au ajuns la „barbarii" nord-dunăreni va fi fost aceea văzută și de Odobescu, a cadourilor imperiale pentru șefii federaților (pentru statutul de federați al vizigoților, vezi E. Chrysos, *op. cit.*, în *Dacoromania. Jahrbuch*..., 1, 1973), dar poate și aceea a comerțului sau a jafului. Aceasta nu înseamnă, însă, că nu trebuie reținute și ipotezele lui Odobescu: unele piese (cum sînt colierele) au putut fi lucrate și în *Gothia*, de meșteri goți sau de meșteri străini, lucrînd la comandă și după gustul principilor goți. În al treilea rînd, nu poate fi dovedit că tezaurul în ansamblu era destinat unui „templu gotic". Ideea însăși a existenței unui templu trebuie privită cu prudență (D. Olinescu, în *Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums*, XX–XXI, 1912–1913, p. 57, ajunge să afirme că tezaurul s-a găsit „într-o mare grămadă de dărîmături... rămășița unui templu păgîn"/„in einem grossen Schutthaufen... Reststätte eines heindnischen Tempels"); pînă în prezent nu cunoaștem, la noi sau aiurea, resturile arheologice ale unor astfel de temple gotice. În schimb, cunoaștem din lumea germanică numeroase exemple de depunere intenționată în pămînt, în mlaștini, în ape curgătoare, a unor tezaure sau obiecte izolate, ca ofrande sacre aduse zeităților (cf. C. Engelhardt, *Thorsbjerg mosefund*, 1863; S. Müller, *Nordische Altertumskunde*, II, 1898, p. 122 urm.; H. Jankuhn, *Die religionsgeschichtliche Bedeutung des Thorsberger Fundes*, în *Forsch. u. Fortschr.*, 12, 1936, p. 365 urm.; vezi și vol. *Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa*, editat de H. Jankuhn, Göttingen, 1970, în special contribuțiile semnate de K. Raddatz, p. 188–197, și K. Döwel, p. 219–239). Măcar ca simplă posibilitate ar trebui, deci, reținută ipoteza depunerii rituale, pentru a explica îngroparea tezaurului de la Pietroasa. Stereotipa explicație a ascunderii în fața pericolului nu se poate aplica, credem, în cazul lui Athanaric, care, fugind din fața hunilor în imperiu, știa că nu se va mai putea întoarce cu ușurință pentru a-l recupera.

Pe scurt, pentru a conclude, dacă se va putea dovedi printr-o analiză arheologică temeinică că tezaurul de la Pietroasa este anterior anului 380 e.n., ipoteza Athanaric (Bock-Linas-Odobescu) — eventual emendată în ceea ce privește caracterul tezaurului (care ar fi un caracter de cult, nu prin destinația inițială a pieselor, ci prin scopul ritual al depunerii) — ar putea cîștiga în verosimilitate istorică.

STUDIE ASUPRA TEZAURULUI DE LA PIETROASA

Singura lucrare despre tezaurul de la Pietroasa, pe care Alexandru Odobescu a publicat-o în românește, fără, din păcate, a o putea încheia, a apărut sub forma unei serii de *studie* în *Columna lui Traian. Revistă mensuală pentru istoria, linguistica și psicologia poporană*, anul VII, noua serie, tomul I, nr. 11, noembrie 1876, p. 503–521 *(Istoria descoperirii)*, nr. 12, decembrie 1876, p. 529–537 *(Tava)* și anul VIII, noua serie, tomul II, nr. 1, ianuarie 1877, p. 11–25 *(Veriga simplă)* și nr. 3, martie 1877, p. 108–134 *(Veriga cu inscripțiune/Armilla)*.

Cele patru studii sînt întocmite după toate rigorile impuse unei lucrări științifice. Ele sînt prevăzute cu un bogat aparat critic, în total 122 note sublineare, avînd o întindere aproape egală cu aceea a textului de bază. În primul și în ultimul dintre studii notele erau numerotate separat pe fiecare pagină, în timp ce în celelalte două ele erau numerotate în continuare ; în ediția de față optăm pentru numerotarea în continuare a notelor din întreaga lucrare.

Cu excepția inscripției runice de pe verigă *(armilla)*, reproduse în mai multe variante grafice, după diferiții autori, textul este lipsit de ilustrație. Lipsesc, de asemenea, anexele la care se face trimitere în notele 8, 9 și 32 : A – extrase din actele privind ancheta desfășurată la 1838 de către autorități, B – amănunte despre furtul tezaurului la 1875 și C – despre descoperirea de la Concești. Probabil că aceste anexe urmau să se publice la sfîrșitul seriei de articole (de notat, în acest sens, că în proiectul de publicare a unei monografii în românește, datînd cam din aceeași vreme, se vorbește de „anexe de la sfîrșit"; cf. *supra*, p. 938).

Studiile publicate în *Columna lui Traian* reprezintă, evident, capitole ale „unei opere mai întinse", pe care Odobescu începuse a o redacta, pe la 1874, în limba franceză, și pentru care el obținuse în același an subvenționarea publicării de către ministerul instrucțiunii (cf. *infra*, p. 999 urm.). În cuvîntarea sa de la 1887, publicată sub titlul *Pia desideria (supra*, p. 928), găsim indicația directă că *studiele* publicate în revista lui Hasdeu sînt fragmente „traduse pe românește", provenind din această operă.

Nu cunoaștem un manuscris al acestei opere, păstrat integral, nici în versiunea originală franceză, nici în cea românească. Din versiunea franceză s-au păstrat totuși mai multe fragmente mari de manuscris (unele în redacțiuni diferite) ; ele au fost prezentate și discutate mai sus, p. 950 urm., în legătură cu ediția neterminată (1885), respectiv cu cea definitivă (1889–1900) ale monografiei, în care au fost integrate de autor. Pe noi ne interesează însă aici versiunea românească, reprezentată la B.A.R. doar prin cîteva pagini de manuscris :

1. B.A.R., manuscrise, nr. 5348, filele 40–42 : manuscris autograf din capitolul Istoria descoperirii, scris pe o singură față, numerotat cu creion roșu : p. 9, 11 și 12. Cuprinde textul publicat în acest volum la p. 891 și 891–892, cu foarte mici deosebiri, care s-ar putea datora unor modificări în șpalt.

2. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12 : o filă nenumerotată scrisă pe o singură față, conținînd un mic fragment din capitolul *Tava* (text publicat în acest volum la p. 898–899).

3. B.A.R., Arhiva Odobescu, II, ms. 12 : patru file de manuscris autograf, scrise pe o față, numerotate original (12, 13, 27, 29). Filele 12–13 corespund în acest volum cu p. 913–914, fila 27 cu p. 919–920, iar fila 29 cu p. 920–921(toate din capitolul *Veriga cu inscripțiune*).

Fiind vorba de un număr așa de mic de pagini de manuscris, neînsemnat față de întinderea textului tipărit, am renunțat la a mai da variante. Chiar și așa, însă, o comparație este utilă, pentru a stabili în ce măsură textul tipărit este fidel manuscrisului odobescian și în ce măsură avem de-a face și cu intervenții ale redacției, tipografilor sau corectorilor. Această comparație ne duce la concluzia că există destul de numeroase deosebiri ; cele de grafie (eventual și cu substrat fonetic) pot fi puse pe seama tiparului, în timp ce modificările lexicale și de sintagme ar fi de atribuit unor intervenții ale autorului în faza de corectură. Pentru a ilustra esența acestor deosebiri, le punem în evidență pe cele mai însemnate, prin prezentarea pe două coloane :

Text *Columna*	Ms. 1 (B.A.R. 5348)
Buzâŭ	Buzeŭ
încă	însă
destăinuiri	mărturisiri
cu căteva zile mai nainte	de cîteva zile
Tohani	Tohanii
de care ținea satele	de care țineau satele
cătră	către
unei moșie	unei moșii
doă	duoă
iuliŭ	iulie
B uzâŭ	Buzĕŭ
7 iu liŭ	9 iulie
car e	carele
sînt	sûnt
deteră	dau
Călnâu	Cîlnău
nicăiri	nicăieri
mărturisiri	mărturii
locul unde ei amîndoi pusese lucrurile	secretul ascunzătoarei unde ei amînduoi pusese lucrurile
anticități	antichități
ascundă	ascundă

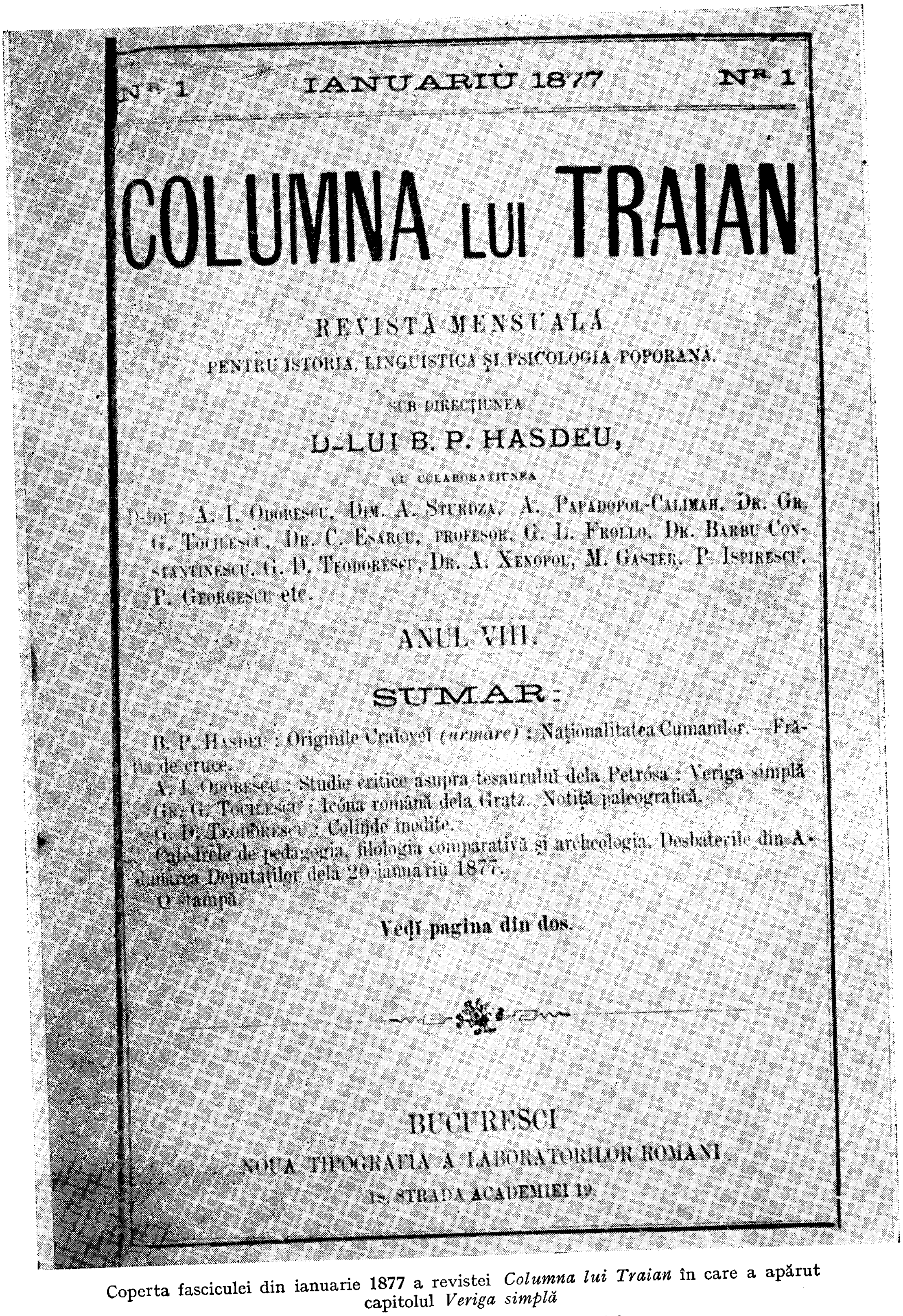

Nr. 1 IANUARIŬ 1877 Nr. 1

COLUMNA LUI TRAIAN

REVISTĂ MENSUALĂ
PENTRU ISTORIA, LINGUISTICA ŞI PSICOLOGIA POPORANĂ,

SUB DIRECŢIUNEA
D-LUI B. P. HASDEU,

CU COLABORAŢIUNEA

D-lor: A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol-Calimah, Dr. Gr. G. Tocilescu, Dr. C. Esarcu, profesor, G. L. Frollo, Dr. Barbu Constantinescu, G. D. Teodorescu, Dr. A. Xenopol, M. Gaster, P. Ispirescu, P. Georgescu etc.

ANUL VIII.

SUMAR:

B. P. Hasdeu: Originile Craĭoveĭ *(urmare)*: Naţionalitatea Cumanilor. — Frăţia de cruce.
A. I. Odobescu: Studie critice asupra tesauruluĭ dela Petrósa: Veriga simplă
Gr. G. Tocilescu: Icóna română dela Gratz. Notiţă paleografică.
G. D. Teodorescu: Colinde inedite.
Catedrele de pedagogia, filologia comparativă şi archeologia. Desbaterile din Adunărea Deputaţilor dela 20 ianuariŭ 1877.
O stampă.

Vedĭ pagina din dos.

BUCURESCI
NOUA TIPOGRAFIA A LABORATORILOR ROMANI,
18, STRADA ACADEMIEI 18.

Coperta fasciculei din ianuarie 1877 a revistei *Columna lui Traian* în care a apărut capitolul *Veriga simplă*

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

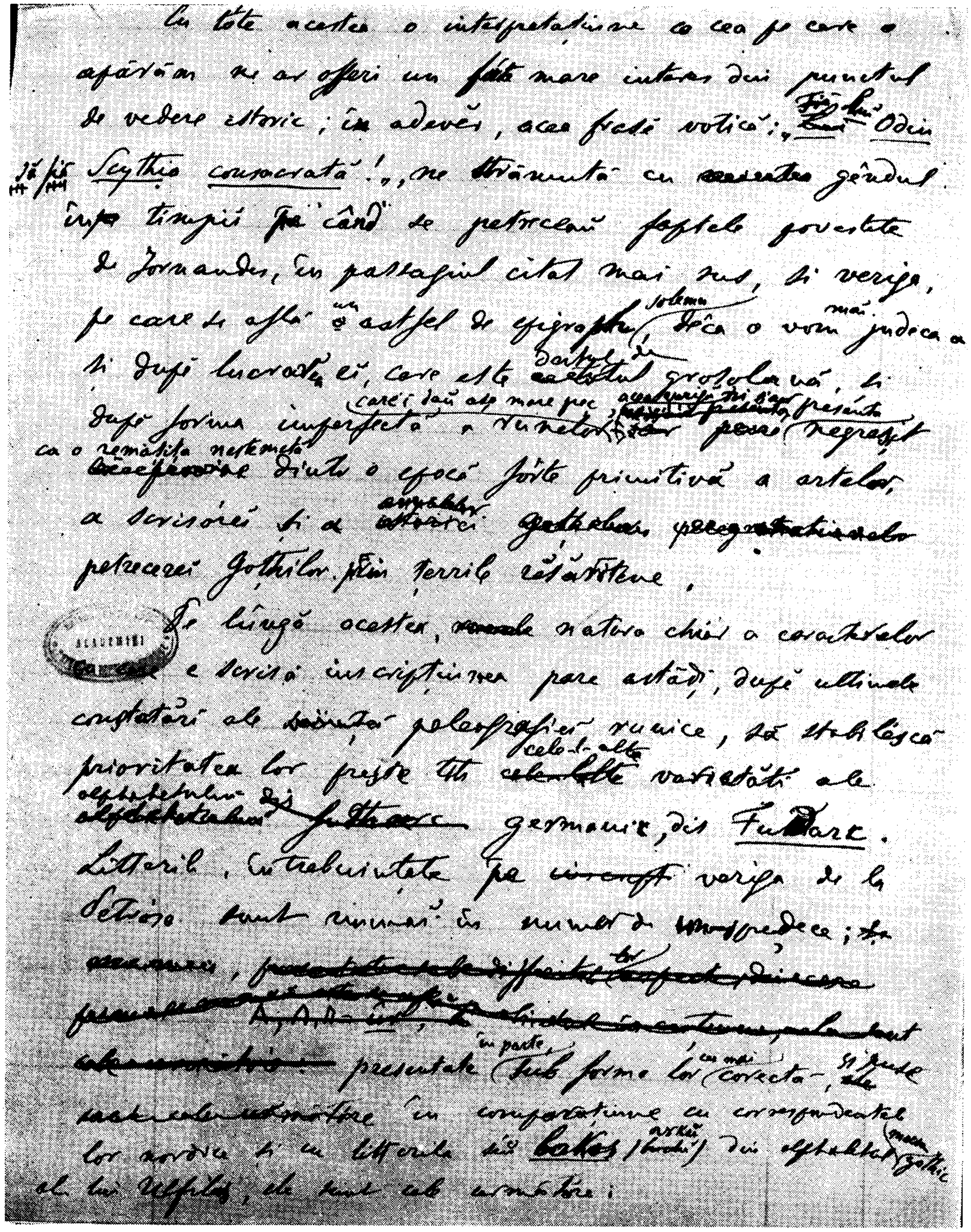

Cu tóte acestea o interpretațiune ca cea pe care o
apărăm ne ar oferi un ~~fapt~~ mare interes din punctul
de vedere istoric; în adevĕr, acea frasă votivă: „Fiĭ-luĭ ~~Luĭ~~ Odin
[illegible] Scythiă consacrată!“, ne strămută cu ~~[illegible]~~ gândul
în timpiĭ pe când se petreceaŭ faptele povestite
de Jornandes, în passagiul citat maĭ sus, și veriga,
pe care se află un astfel de epigraphu solemn, décă o vom maĭ judeca
și după lucrătura eĭ, care este [illegible] grosolană, și
după forma imperfectă a sunetelor, ~~[illegible]~~ care-ĭ daŭ așa mare preț, ~~[illegible]~~ [illegible] presinte, pare negreșit
ca o remășiță nestemată ~~[illegible]~~ dintr'o epocă forte primitivă a artelor,
a scrisóreĭ și a ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~
petrecereĭ Gothilor prin țerrile răsăritene.

Pe lângă acestea, ~~[illegible]~~ natura chiar a caracterelor
[illegible] e scrisă inscripțiunea pare astăḑi, după ultimele
constatărĭ ale ~~sciinței~~ paleografieĭ runice, să stabilescă
prioritatea lor peste tóte cele-l-alte ~~celelalte~~ varietăți ale
alphabetuluĭ ~~[illegible]~~ germanic, dis Futhark.
Litterile, întrebuințate pe ~~[illegible]~~ veriga de la
Pietrósa ~~sunt~~ numaĭ în numer de ~~[illegible]~~spredece; ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ presentate în parte (sub forma lor cea maĭ corectă, și după ~~ele~~
~~[illegible]~~ în comparațiune cu corespondentele
lor nordice și cu litterile dis bokos (arkŭ) din alphabetul mai gothic
al luĭ Ulfilas, ele sunt cele următóre:

Studie asupra tezaurului de la Pietroasa, fragment din capitolul *Veriga cu inscripțiune* (Arhiva Al. Odobescu II, ms. 12)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

Text *Columna*	Ms. 2 (Arhiva Odobescu, II, ms. 12)
rosete	rosette
ocupat	occupat
pe cari	pe care
sînt	sunt
pîntecele	pînticele
Dunării	Dunărei
rĕsbite	rĕsbicite
tăvei	tăvii

Text *Columna*	Ms. 3 (Arhiva Odobescu, II, ms. 12)
mijloc	mizloc
desbateri	desbatteri
tractase	tratasse
pe cari	pe care
societății	societăței
întâiŭ	ântei
divinității	divinităței
modificâ	modifică
goților	goțhilor
atăt	atît
peste	preste
tărmurile	malurile
cămpiele	cămpiile
trebue	trebuiă
epigraf	epigraph
de pe	dupĕ
țĕrile	țerrile
de pre	dupĕ
Fudarc	Fudark
literele	litterile
sînt	sunt
meso-gotic	moeso-gothic

În acest manuscris, în afară de notele 88—90, întîlnim și o notă care nu apare în *Columna lui Traian*. Trimiterea se face de la cuvîntul *klein-od* (p. 913). Nota are următorul conținut : ,,Nu cumva această rădăcină s-ar afla în rudenie cu zicerea românească *odor?*''

În afară de aceste manuscrise, care, în ciuda stării lor fragmentare, ne dau indicații prețioase pentru caracterizarea filologică a textului lui Odobescu, mai menționăm existența unui fragment din primul capitol : *Istoricul* (sic) *descoperirii*, care ni s-a păstrat sub forma unei probe tipografice (B.A.R., Arhiva Odobescu, III, imprimate 1). Este vorba de o foaie imprimată pe ambele fețe (format *in folio*), cuprinzînd un text aproape identic cu cel din *Columna lui Traian* (în acest volum, p. 889—890), însoțit de cinci note sublineare (notele 1—4 și 6 din *Columna*). Colontitlul de pagina a doua este : ,,Thesaurul de la Petróssa''. În nota a treia se face trimitere la ,,albumul nostru de tabelle'', ceea ce fixează o dată *ante quem non*, anume anul 1875. Pe de altă parte indicația greșită din nota 2 (județul Săcuienilor, cu reședința la Mizil?, desființat la 1840?), corectată ulterior de Odobescu, ca și lipsa notei 5 din *Columna*, ne fac să credem că proba este anterioară tipăririi primului studiu în revista lui Hasdeu (noiembrie 1876). Cu toate că și în această probă s-au putut strecura greșeli și intervenții la tipar, ea pare a reda mai fidel manuscrisul decît textul din *Columna*, față de care prezintă o serie de deosebiri :

Text *Columna*	proba tipografică
Istoria	Istoricul
martiŭ	martie
aprile	aprilie
cătva	cîtva
Paști	Paște
doi	duoi
Ioan (*scris* Ión)	Ion
Buzâŭ	Buzĕŭ
cămpiei	cîmpiei
bolovanii iese	bolovanii essŭ (ies)
Moldovei	Moldovii
repede	răpide
1838 *(corupt)*	1837
stăpînirii	stăpînirei
dedesuptul	dedesubtul
bălăriele	bălăriile
declarațiunile depuse	depozițiunile făcute
nemerit	nimerit
cari	care
dărîmătură	dirămătură
dovedia	dovedea
cătră	către
descoperirii	descoperirei
fără ca nici măcar aflătorii lor	fără ca nimeni
nicăiri	nicăieri
bogăție (*pl.*)	bogății
comorei	comorii
avuție (*pl.*)	avuții
provenia	provenea
Călnîului	Cilnăului
țărei	țării
sînt	sunt

Pentru a păstra unitatea textului, în ediția de față am luat ca bază textul publicat în *Columna lui Traian*, chiar și pentru acele puține pasaje pe care le cunoaștem și în manuscrisele și foaia imprimată amintite mai sus. Unele grafii întîlnite în aceste manuscrise au fost însă generalizate, înlocuind pe acelea din revista *Columna lui Traian* care nu se justifică fonetic. Am restabilit astfel la persoana a III-a a imperfectului terminația *-ea (dovedea, provenea* — ambele atestate în proba tipografică, *clădea, întocmeau, numeau)*, în loc de *-ia (dovedia, provenia, clădia, întocmiau, numiau)*. Forma *cătră*, întrebuințată sistematic în *Columna*, a fost transcrisă *către*, așa cum este atestată în manuscrisul 1 și în proba tipografică. Am înlăturat, de asemenea, frecventa confuzie între *î(â)* și *ă*, care caracterizează textul tipărit și pe care nu o întîlnim în textele originale *(cîteva* nu *căteva, modifică* nu *modificâ, cumpără,* nu *cumpărâ, izbîndă* nu *izbăndă, Buzău* nu *Buzâu, Cîlnău* nu *Călnâu* etc.).

Alte forme, în schimb, folosite consecvent în *Columna lui Traian* au fost păstrate ca atare, părîndu-ni-se că atestarea lor în grafii diferite în manuscrise nu este suficientă cantitativ pentru a justifica generalizarea acestora din urmă. Este cazul pluralului nearticulat în *-ie* în loc de *-ii (călătorie, bătălie, industrie, bogăție* — în ms. *bogății, avuție* — articulat *avuțiele* dar și *avuțiile* — în ms. *avuții, mijlocie* etc.), respectiv al pluralului articulat în *-ele (tipsiele, familiele, bălăriele* — în proba tipografică *bălăriile)*, al verbului *sînt* (scris în manuscrise *sûnt* dar și *sunt*), al formelor *după* (în ms. *dupe* şi *dupĕ*) şi *dacă* (în ms. *daca*) etc. Din acelaşi motiv am păstrat grafia din textul tipărit chiar şi pentru cuvinte folosite mai rar, cum ar fi numele de luni : *martiu, aprile, iuliu* (în ms. *martie, aprilie, iulie), anticităţi* (în ms. *antichităţi), nicăiri* (în ms. *nicăieri*), *mijloc* (în ms. *mizloc*).

Principala concluzie ce se desprinde din analiza manuscriselor este aceea că între textul original şi cel tipărit sînt destul de numeroase deosebiri de grafie. Prin extindere, se poate presupune că şi în restul textului, pentru care nu posedăm manuscris, există numeroase grafii deosebite de cele originale şi care ar fi de pus pe seama editorului, tipografilor şi corectorilor. Oricum, textul tipărit în *Columna lui Traian* este plin de inconsecvenţe grafice, care nu pot fi atribuite lui Odobescu. Deşi dimensiunile reduse ale manuscriselor păstrate nu permit o analiză statistică, din studiul lor rezultă o anumită tendinţă a autorului în folosirea consecventă a unor forme şi grafii (ex. genitivul feminin în *-ei*, pronumele relativ *care*, nu *cari*, consoane duble, grafii italienizante de tipul *două*, pentru *două*, etc.). În textul tipărit, dimpotrivă, inconsecvenţele sînt numeroase, ajungîndu-se pînă la trei-patru forme pentru acelaşi cuvînt. Dăm aici numai cele mai tipice exemple : *încheetura-încheietură-încheiătură-închiătura, băeţi-băieţi, giuvaere-giuvaier, verige-verigi, căpătîele-căpătîie, cîne-cîine, mîni* (des) - *mîini, ţări-ţeri-ţerele, coloare* (des) - *culoare, hordele-ordele, trămite-trimite, împutat-impute, subţire-supţire, rotund* (des) *-rătund, ceia ce-ceea ce, înainte - 'nainte-nainte, dedesubt-dedesupt. Care* se foloseşte pentru singular, iar *cari* pentru plural.

Inconsecvenţe apar ades şi în scrierea unor nume proprii : *Mihalake-Mihalache, Asaky-Asaki, Franţa-Francia, Timişoarei-Temişoarei, Hilderic-Hilderik*. Alături de acestea menţionăm şi alte nume proprii, care sînt folosite consecvent sau care apar o singură dată, ale căror forme — ades românizate — merită a fi reţinute : *Virgiliu, Gallian, Esiod, Carlomagnu, Mesia, Svedia, Danimarca, Munic*, etc.

În privinţa grafiilor, mai atragem atenţia asupra rarităţii consoanelor reduplicate : *summă, gemme, asşi* (formă românizată pentru latinescul *assi*), precum şi asupra unor grafii aparte, cum ar fi : *discusiune, pretensiune, sghiab, scoala*, care apar izolat în textul din *Columna*.

În ce priveşte flexiunea, menţionăm că la genitivul singular feminin se întîlnesc în egală măsură terminaţia în *-ii (descoperirii, stăpînirii, plăşii, anticităţii)* şi cea în *-ei (ţărei, judecăţei, bisericei, comorei* şi *comoarei* etc.). Pentru verbul a trebui, la pers. III singular, am întîlnit trei forme diferite : *trebuie, trebue, trebui*.

O remarcă specială merită folosirea frecventă a formei indicativului de persoana a III-a, singular pentru plural : *bolovanii . . . iese* ; *ele fusese găsite* ; *ascunzătorii îl vîrîse* ; *acestea nu era* ; *cumetrele satului văzuse* ; *de care ţinea satele*, etc. Nu putem şti în ce proporţie aceste construcţii, care astăzi reprezintă dezacorduri gramaticale, provin din textul original al lui Odobescu. În fragmentele de manuscrise amintite întîlnim atît o construcţie „corectă" *(de care ţineau satele)*, cît şi un astfel de „dezacord" *(unde ei amîndoi pusese lucrurile)*. Oricum ar fi, frecvenţa mare a acestor „dezacorduri" ne arată că ele constituiau un fenomen de limbă obişnuit. Altfel stau lucrurile cu cîteva rare dezacorduri reale, de felul : „aşezat fiind în judeţul Buzăului, iar odinioară în *a* Săcuienilor" (în proba tipografică corect, „*al* Săcuienilor") sau „utilizarea . . . al unui număr", care, ca şi cele dintîi, pentru fidelitate, au fost păstrate în textul ediţiei de faţă.

Cu aceasta ajungem la categoria foarte numeroasă a greşelilor mărunte, răspîndite în tot textul publicat în *Columna lui Traian*. Unele sînt greşeli de limbă (grafie), care se întîlnesc atît în textul românesc, cît şi în citatele date în limbi străine (greacă, latină, franceză, italiană şi, mai ales, germană). În privinţa lor este foarte greu de stabilit dacă sînt simple şi inevitabile greşeli de tipar sau dacă sînt scăpări imputabile autorului. În măsura în care este vorba de greşeli şi nu de variante grafice, formele corupte au fost corectate tacit. Vom menţiona, în continuare, spre exemplificare, doar unele din aceste greşeli : *păsăre* pentru *pasăre, cumpărătoarea* pentru *cumpărarea, exageză* pentru *exegeză, rezboaiele* pentru *războaiele, ţerani* pentru *ţărani, a şeptea* pentru *a şaptea* (ultimele trei din cauza omiterii semnelor diacritice ; am păstrat însă *ţeri, ţerele*, ca variante posibile pentru *ţări*), *litre* pentru *libre, cimeric* pentru *cimmeric, persi* pentru *perşi* etc. Ca nume proprii greşit tipărite, amintim : *Ioan* pentru *Ion* (formă şi ea atestată în text), *Aransio* pentru *Arausio, Ariminium* pentru *Ariminum, Uelzer* pentru *Uelzen, Hilperik I* pentru *Hilderic I, Teudosiu* pentru *Teodosiu, Thomsen* pentru *Thorsen*.

În citatele greceşti, în afară de unele accente greşit plasate, întîlnim doar cîteva cuvinte corupte : ξίλινον pentru ξύλινον, ψαὶὲλ pentru ψέλια, κάμωτειν pentru κάμπτειν. În citatele latineşti, numărul cuvintelor corupte este, de asemenea, redus : *erubescans* pentru *erubescant, arce* pentru *arci, cinoedo* pentru *cinaedo, praeliatus* pentru *proeliatus, tem* pentru *item*. Menţionăm că cele mai multe coruptele greceşti şi latineşti au dispărut în ediţia neterminată (1885) şi în cea definitivă (vol. I, 1889) ale monografiei în limba franceză. Doar *praeterque* (în loc de *praeterquam*) a rămas necorectat.

Cuvintele corupte în citatele în limba franceză, de fapt simple greşeli de tipar, sînt foarte puţin numeroase *(arguillon* pentru *ardillon, sillabe* pentru *syllabe, antiquées* pentru *antiquités)*, situaţie explicabilă prin profundele cunoştinţe de franceză ale lui Odobescu. În schimb, în citatele germane ele sînt abundente : *Kroninsignien* pentru *Kronungsinsignien, Ausläufen* pentru *Ausläufern, Fahl* pentru *Fall, kömnt* pentru *kommt, muste* pentru *musste, Ueberzeigung* pentru *Ueberzeugung, Betrag* pentru *Beitrag, altsachsischer* pentru *altsächsischer, Stilisirung* pentru *Stilisierung*, etc.

Din categoria greşelilor mărunte (dar totuşi supărătoare), fac parte şi numeroasele indicaţii cifrice corupte, care apar atît în text, cît şi, mai ales, în note. Se poate admite că majoritatea sînt simple greşeli de tipar, mai ales că multe dintre ele au fost îndreptate în cele două ediţii franceze ale monografiei. În ediţia de faţă ele au fost corectate tacit (de ex. anul descoperirii tezaurului, 1837 nu 1838 ; anul încheierii procesului, 1842 nu 1840 ; expoziţia de la Viena, 1872 nu 1873 ; data furtului lui Pantazescu, 19/20 noembre nu 19/30 noembre, grosimea colierului simplu este 0,005 m şi nu 0,05 m, etc.). Afirmaţia „Ulfilas în al V-lea secol a tradus" (nota 83), care a scăpat necorectată şi în ediţiile franceze, a fost şi ea corectată în ediţia de faţă, avînd în vedere că în text se vorbeşte expres de secolul al IV-lea. În sfîrșit, unele corectări s-au făcut la trimiterile din note, unde s-au strecurat greșeli printre cifrele indicînd anii de apariție, volumul, cartea, capitolul, pagina etc. Corectările noastre se bazează fie pe verificarea trimiterilor, fie, mai ales, pe confruntarea cu edițiile franceze ale monografiei. Iată cîteva exemple: la nota 13, Beilage VI, 6 nu II, 6; la nota 19, Onomasticon, VI, 87 nu VII, 87; la nota 83, Leipzig, 1858 nu 1853; la nota 89, p. 209–218 nu 209–213 etc. Tot prin confruntare cu aceste ediții am restabilit că în nota 97 este vorba de Thorsen și nu de Thomsen.

Pentru a încheia cu greșelile sesizate în textul din *Columna lui Traian*, menționăm indicarea înălțimii de 1796 m pentru dealul Istrița, evident falsă, dar totuși păstrată de Odobescu în toate edițiile. Am păstrat-o și noi aici, așa cum am păstrat și formele *longobarzi* (pentru *langobarzi*) și *Iornandes* (pentru *Iordanes*) care în vremea lui Odobescu erau larg răspîndite, dar care azi sînt considerate greșite.

Unele observații trebuie făcute cu privire la aparatul critic al *Studielor* lui Odobescu. El este, așa cum am arătat de la început, foarte bogat, vădind deja tendința de a deveni excesiv în privința reproducerii de pagini întregi din lucrările citate. În sistemul de citare se remarcă numeroase inconsecvențe, pe care, pentru fidelitate, le-am menținut în ediția de față. Astfel, elementele citării sînt date de Odobescu, de fiecare dată, în limba lucrării respective (ex. Band, Heft, Tafel, Beilage, Anhang pentru cele germane, tome, chapitre, planche pentru cele franceze, etc.). Prescurtările folosite pentru aceste elemente sînt uneori diferite (ex. *l.* și *lib.* pentru *liber*, la textele latine). De reținut că adesea pentru una și aceeași lucrare sînt folosite prescurtări diferite ale titlului (ex. Grimm, *Deutsche Grammatik* — *Deut. Gram.* — *Deut. Grammatik*); nu rare ori titlurile sînt citate incomplet (ex. Peigné-Delacourt, *Recherches sur la bataille d'Attila en 451* în loc de *Recherches sur le lieu de la bataille d'Atilla en 451*). Uneori, prenumele autorilor lipsesc, iar alteori sînt date într-o grafie românizantă: *Iacob* (prescurtat *I.* sau *Jac.*) pentru Jakob (Grimm), *Iosef* (prescurtat *I.*) pentru Joseph (Arneth).

Semnele de punctuație care separă elementele citării sînt și ele inconsecvent folosite; atunci cînd lipsesc, le-am introdus în locul respectiv, pentru a ușura parcurgerea notelor de către cititor.

NOTE

Singurul text despre tezaurul de la Pietroasa, publicat de Odobescu în românește este, după cum am văzut, de fapt, o traducere care, foarte probabil, îi aparține. Încadrarea sa în seria diferitelor versiuni și redacțiuni nu este dificilă. Pe de o parte, o sumară comparație ne arată că *Studiele* reprezintă o redacțiune nouă față de textul publicat în *Notice sur les antiquités de la Roumanie* (1868) și, de asemenea, față de fragmentul de text bilingv cunoscut nouă din probele tipografice din aprilie 1876. *Istoria descoperirii* și textele tratînd despre tavă și despre colanul simplu sînt mult dezvoltate, devenind adevărate capitole de monografie. Doar capitolul despre veriga cu inscripție se bazează într-o mai mare măsură pe textul, care era deja destul de întins, din *Notice*, dar și acest text capătă în *Columna* noi formulări și dezvoltări.

Pe de altă parte, comparînd această ediție românească cu ediția franceză neterminată (1885) sau cu cea definitivă (1889), constatăm existența unei nemijlocite legături genetice. Textul din *Columna* (inclusiv notele) îl regăsim aproape în totalitate și fidel integrat (de fapt reintegrat) în versiunea franceză. În plus, în ediția neterminată și, într-o mult mai mare măsură, în cea definitivă întîlnim — corespunzător unui spor de informație adunată în cursul anilor și, evident, pe măsura unor ambiții sporite — o serie de dezvoltări și adaosuri, în fiecare dintre capitole. Apar, astfel, intercalate mici intervenții, dar și texte noi, uneori pe întinderea mai multor pagini, împreună cu notele sublineare corespunzătoare. Între *Istoria descoperirii* și capitolul despre tavă se intercalează chiar un nou capitol de considerațiuni preliminare.

Împrejurarea că serialul de *Studie* din *Columna* s-a întrerupt după publicarea celui de al patrulea articol (respectiv capitol) lasă nelămurită problema planului după care Odobescu își concepea lucrarea în acel moment. Față de planul pe care el și-l propusese în memoriul din 2 mai 1874 (cf. *supra*, p. 933–934), constatăm o abatere, prin absența acelei *precuvîntări* care ar fi trebuit să cuprindă „considerațiuni generale asupra anticuităților de prin alte țări, ce prezintă analogie cu ale noastre" (corespunzînd *considerațiilor preliminare* care apar abia în ediția franceză neterminată). Admițînd, totuși, că Odobescu va fi încercat să se țină de acest plan, putem presupune că serialul din *Columna* ar fi urmat să continue cu *studie* dedicate fiecărei piese în parte, originii lor și artei căreia îi aparțin și interpretării lor istorice. La sfîrșit ar fi urmat să apară anexele A–C (și poate și altele).

Nu cunoaștem motivul exact pentru care publicarea serialului a fost întreruptă. Pentru celelalte nouă piese care nu fuseseră încă tratate și pentru cele două capitole finale nu dispunem de manuscrise nici în franțuzește, nici în românește. Avem însă motive să credem că textul publicat în volumele II (1896) și III (1900), avînd în vedere dimensiunile sale reduse și bibliografia mai sumară, era deja redactat în 1876. Textul din vol. III era, dealtfel, mai de demult gata, căci el este reprodus, cu mici adaosuri, după *Notice 1868*.

Lipsa ilustrației este mai simplu de explicat. Atît clișeele xilografice executate la Düsseldorf, cît și planșele imprimate la București, în 1875, cu ajutorul acestor clișee, erau proprietatea Ministerului instrucțiunii publice, care acoperise cheltuielile respective în baza convenției din 1874 (cf. *infra*, p. 999 urm.). Lucrarea publicîndu-se, însă, nu sub forma unei monografii, sub auspiciile ministerului, așa cum fusese convenit, ci sub forma unui serial, într-o revistă lunară, este de presupus că ministerul a refuzat să-i pună la dispoziție lui Odobescu ilustrația respectivă. Dacă adversitățile politice sau personale au stat la originea acestor dificultăți, sau dacă mai există și alte cauze, aceasta este o întrebare la care nu putem da azi un răspuns clar.

Deși incomplet, textul din *Columna* prezintă pentru studiul operei științifice a lui Odobescu un dublu interes. Pe de o parte, el reflectă stadiul documentării, orientarea metodică și ideile lui Odobescu, aproximativ la mijlocul drumului său de trei decenii de investigare arheologico-istorică a tezaurului de la Pietroasa. Față de *Notice 1868*, observăm un progres în închegarea unui aparat critic bogat și variat. Pentru metodă, este semnificativă încadrarea lui Odobescu în curentul epocii sale, manifestată prin îmbinarea și confruntarea permanentă a izvoarelor arheologice cu cele literare. Autorul caută analogii pentru piesele de la Pietroasa în întreaga lume veche și, în același timp, se adresează izvoarelor literare pentru a lămuri portul sau folosirea acestor categorii de piese la diferitele popoare ale antichității. În privința concluziilor, textul din *Columna* este mai puțin semnificativ, dar avem temei să credem că la 1876—1877 Odobescu rămăsese la ideile din *Notice*, idei care vor fi exprimate și în ediția franceză definitivă (1889—1900). Chiar și numai din cele patru capitole publicate în *Columna*, rezultă că apartenența gotică a tezaurului era, în această vreme, concluzia principală a lui Odobescu.

Pe de altă parte, *Studiele* prezintă un interes particular pentru evoluția terminologiei în domeniul arheologiei românești, punînd în evidență dificultățile de care s-a lovit, inevitabil, primul nostru arheolog de formație științifică. Împrejurarea că Odobescu și-a redactat textul inițial în franceză, limbă pe care o cunoștea la perfecție și în care, la acea dată, terminologia arheologică era deja cristalizată, face ca în textul românesc să întîlnim termeni franțuzești românizați (în cazul denumirii pietrelor prețioase și semi-prețioase din tezaur) sau mai mult ori mai puțin fericit traduși (ex. *scăunel* pentru *châssis*, *ochiuri și căsuțe înălțate* pentru *cloisonnage*, *pietre puse pe goluri* pentru *à jour* etc.). Efortul de a folosi cuvinte neaoșe românești este, și el, sesizabil: *chiotoare* pentru *fibulă*, *ibric* pentru *oenochoe*, *bobițe beșicate* pentru ornamentul *perlat* al tăvii etc. Unii dintre acești termeni mai sînt folosiți și astăzi de cercetătorii tezaurului, alții au rămas în domeniul istoriei limbii noastre științifice.

O parte din notele de mai jos se referă exclusiv la textul din *Columna* și, de aceea, au fost dezvoltate în acest loc. Acolo unde este, însă, vorba de probleme comune tuturor lucrărilor lui Odobescu despre tezaur se fac trimiteri la notele care privesc ediția franceză definitivă (1889—1900).

889_{15} Înălțimea dealului Istrița este greșit indicată în toate edițiile (1796 m !). Vezi p. 959.

889 nota 3 Stampa menționată face parte din albumul de „stampe destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra tezaurului de la Pietroasa", tipărit la 1875, unde apare chiar pe planșa de titlu. Aceeași gravură este reprodusă în monografia franceză, vol. I, p. *5*, fig. 4, vezi *supra*, p. 87.

890_{4} În ediția definitivă (p. *5* din vol. I), pe lîngă George Baciu apare și fratele său, Achim Baciu, care nu este menționat nici în *Columna*, nici în ediția neterminată.

891_{46} Kyr Costea este unul și același cu albanezul Constantin Probaca, asociatul lui Verusi, din edițiile franceze (vol. I, p. *10*)

892_{4} Despre activitatea arheologică a banului Mihalache Ghica, vezi p. 959.

892, nota 8. Anexa A, la care se face trimitere, nu a mai apărut în *Columna*. Extrase din actele referitoare la ancheta efectuată de autorități la 1838 sînt reproduse în monografia franceză, vol. I, nota de la p. *16—18*, ca, dealtfel, și în ediția neterminată.

892_{37} Referitor la istoricul Muzeului național de antichități, vezi p. 959—960.

892_{62}, nota 9. Anexa B, la care se face referire și care nu a mai apărut în *Columna*, cuprindea date despre furtul tezaurului la 1875 și despre daunele aduse cu acest prilej pieselor. Aceste date pot fi găsite în textul ediției neterminate și în acela al ediției definitive (vol. I, p. *61—63*).

893_{6} Cu privire la calitatea și originea aurului din care sînt confecționate piesele de la Pietroasa, vezi p. 974.

893_{11} În enumerarea și numerotarea pieselor, Odobescu urmează aici ordinea din *Notice 1868*, p. 13—14, și din proba tipografică din 1876: I veriga simplă, II veriga cu inscripție, III tava etc. În cadrul publicării seriale, însă, ordinea s-a schimbat, prima fiind discutată tava, urmată de veriga simplă și de cea cu inscripție. Această nouă ordine corespunde celei din edițiile franceze (1885 și 1889—1900)

893_{36} Mînerele coșulețelor ajurate nu sînt „în formă de tigri alungiți", cum greșit apare aici, ci în formă de pantere, cum se afirmase încă de la 1868 (cf. *Notice*, p. 38).

897_{27} Ulterior apariţiei textului din *Columna*, în unele publicaţii au fost atribuite tezaurului de la Pietroasa cele trei catarame de aur, cloazonate, descoperite la Cîlnău în acei ani. Această atribuire greşită se datorează giuvaiergiului P. Telge, care în 1884 a făcut la Bucureşti copii galvanoplastice, iar în 1886 a restaurat piesele tezaurului. Greşeala a fost îndreptată de Odobescu într-una din notele adiţionale de la sfîrşitului vol. I al monografiei franceze (p. *478—479* şi fig. 192). Cu toate acestea, într-o fotografie recent publicată de Fr. Schlette, *Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna*, p. 240 şi fig. 75, alături de cele 12 piese ale tezaurului, apar şi cataramele dela Cîlnău (fotografia a fost probabil făcută după galvanoplastiile aflate la Berlin).

898_{22} În privinţa tezaurului de vase de la Sînnicolaul Mare, jud. Timiş, menţionat aici sub numele hibrid, germano-maghiar Gross-Szent-Miklós, vezi p. 965. Datarea lui Odobescu, destul de vagă, în „primii secoli ai vîrstei noastre de mijloc" este corectă şi, în orice caz, mai apropiată de adevăr decît cea menţionată la nota 118, a lui Stephens (cel mai tîrziu în sec. V e.n.). Şi atribuirea sa unui „popor venit din orient" corespunde cu vederile cercetării actuale.

$899_{44,51}$ notele 18—19 Dicţionarul lui Rich (*Dictionnaire des antiquités romaines et grecques, accompagné de 2000 gravures d'après l'antique représentant tous les objets de divers usages d'art et d'industrie des grecs et des romains*, par Anthony Rich, Paris, Librairie Firmin Didot Frères Fils et C^{ie}, 1859, 740 p.), trebuie să fi fost un preţios instrument de lucru al lui Odobescu, mai ales pentru perioada de început a studiilor sale asupra tezaurului de la Pietroasa, cînd, lucrînd în ţară, în ciuda bogăţiei bibliotecii sale personale, mai ales în domeniul autorilor clasici, nu a avut la dispoziţie toată literatura necesară. Dicţionarul lui Rich este bogat ilustrat şi conţine la fiecare voce numeroase trimiteri la textele greceşti şi latine. Vocile se succed în ordinea alfabetică a termenilor latini. La sfîrşitul volumului există un indice de corespondenţă cu termenii greceşti şi un tabel analitic pe materii.

901_{11} şi notele 32—33 Pentru tezaurul de la Conceşti (nu Conţeşti), vezi p. 963. Compoziţia tezaurului, de fapt a inventarului unui mormînt princiar, nu se reduce la cele trei vase de argint menţionate de Odobescu (nota 32), iar datarea în secolul al II-lea (nota 33), nu corespunde nici pentru vase, nici pentru ansamblul inventarului mormîntului. În anexa C, la care se face trimitere în nota 42, urma, probabil, să se insereze acea parte din raportul publicat în *Monitorul oficial*, nr. 152 din 13/25 iulie 1871 (sub titlul: *Notiţie despre localităţile însemnate prin rămăşiţe antice, în districtul Dorohoi*) care priveşte descoperirea de la Conceşti. Piesa de bronz în formă de cap de bou, din muzeul din Bucureşti, este ilustrată în monografia franceză, vol. I, p. *496—497*, fig. 204, iar inelul de la Braşov la p. *58—59* şi fig. 14/e.

902_{29-30} notele 40—41 Notele respective fac referire la paginile din *Columna lui Traian* ce corespund cu p. 893—894 din ediţia de faţă. Am suprimat o notă nenumerotată de la începutul acestui capitol (înainte de nota 39), care făcea trimitere la articolul apărut în fascicolul anterior din *Columna*.

904 nota 51 Cu privire la brăţările de la Cernăuţi, vezi monografia franceză, vol. I, p. *359 — 361* şi fig. 134/b, c, precum şi nota noastră, p. 966.

906_9 (de asemenea 913_7, 914_{15} şi nota 83) Numele de *tudesci*, aplicat în general vechilor germani, este preluat de Odobescu din franceză *(tudesque)*. Atunci cînd vorbeşte de dialect tudesc, Odobescu înţelege dialectul *althochdeutsch*. Din acest dialect, dealtfel, provine cuvîntul *diutisk = deutsch*, care a dat în engleză *Dutch*, în franceza veche *tieis* sau *tiedeis*, iar în franceza modernă *tudesque*. Vechii germani sînt astăzi desemnaţi în engleză prin *Teutons*, iar în franceză prin *Germains* (cf. Rolf Hachmann, *Die Germanen*, Nagel, 1971, p. 14—15).

906_{25} Despre ipoteza după care brăţara din mormîntul de la Tournay nu ar fi aparţinut lui Childeric, ci reginei Basina, depusă alături, vezi monografia franceză, vol. I, p. *325*, nota 2, *326* şi fig. 125.

908_{34}, nota 65 Despre brăţara de la Slon şi, în general, despre portul brăţărilor şi colierelor la geto-daci, vezi p. 966—967.

909_{39} Veriga cu inscripţie a fost *nu* „cel din urmă dintre obiectele regăsite după furtul de la noembre 1875", cum, printr-o inexplicabilă scăpare, se afirmă aici, ci primul, aflat la giuvaiergiul ce era complice cu Pantazescu (vezi *supra*, p. 439 : „l'un des premiers objets retrouvés après le vol de novembre 1875").

920_{11} Lectura inscripţiei şi traducerea ei : „Lui Odin Sciţia consacrată", sînt în *Columna* identice cu cele din *Notice 1868*, p. 24. În ediţia franceză definitivă (vol. I, p. *414*) această traducere este doar menţionată ca o posibilitate puţin întemeiată, fără a se specifica că ea avusese adeziunea autorului în lucrările anterioare. Despre inscripţia runică, în general, vezi p. 968.

921_{33} şi nota 121. Despre menţionarea românilor în documentele şi scrierile vikinge, vezi p. 969.

PIA DESIDERIA

Dare de seamă despre lucrarea operei „Le trésor de Pétrossa", rostită în ședința publică din 22 martie 1887, a Academiei Române

Nu cunoaștem nici un manuscris al *Dării de seamă* pe care Odobescu a prezentat-o la 22 martie/3 aprilie 1887, în cadrul sesiunii generale a Academiei Române. Existența unor deosebiri între diferitele ediții, în special între ediția I, pe de o parte, și edițiile a II-a și a III-a, pe de altă parte, ne îndeamnă însă să presupunem că au existat cel puțin două manuscrise.

Pentru prima dată, această *Dare de seamă* a apărut, la numai o săptămînă după citirea ei în plenul Academiei, în ziarul *Românul*, anul XXXI, numerele din 28 martie/9 aprilie 1887, p. 303, și din 29 martie/10 aprilie 1887, p. 307–308, sub titlul redacțional *Tezaurul de la Pietroasa*. În numărul din 28 martie/9 aprilie se publică o primă parte precedată de o notă explicativă a redacției ziarului, cu următorul conținut:

„Duminecă, 22 marte, în ședința publică a Academiei Române, d. A. Odobescu a dat citire următoarei *Dări de seamă* despre magistrala sa lucrare asupra tezaurului de la Pietroasa, scrisă în limba franceză și care acum se află în curs de publicațiune la Paris.

Cititorii noștri vor citi, suntem siguri, cu deosebit interes, această *Dare de seamă* asupra unei lucrări prin ajutorul căreia arheologia română va face un pas hotărîtor înainte, iar știința română va cîștiga în ochii străinătăței vaza de care are trebuință. Iacă cele spuse de d. Odobescu asupra *tezaurului de la Pietroasa*:..."

Restul textului este publicat în numărul următor al ziarului, sub același titlu *(Tezaurul de la Pietroasa)*, fără nici un alt comentariu. Din punct de vedere al conținutului, acest text era, probabil, identic cu cel citit la Academie, la care Odobescu mai adăugase doar o notă sublineară, publicată aici la variante (p. 994). În privința grafiilor, fonetismelor și diferitelor aspecte gramaticale, este însă greu de restabilit textul original, neștiind unde este vorba de intenția autorului și unde de intervențiile neautorizate ale redacției ziarului, tipografilor sau corectorilor. Pe lîngă destul de numeroase greșeli de tipar *(înîtiu* pentru *întîiu*, *țîrii* pentru *țării*, *1808* pentru *1811*, *închinat* pentru *înclinat*, *oaspeți* pentru *ospețe*, *poate* pentru *toate* etc.), pe seama ziarului am putea pune redarea sistematică a lui *x* prin *s* în cuvinte ca: *exclusiv (esclusiv)*, *exemple (esemple)*, *excepțională (escepțională)*, *expozițiune (espozițiune)*, *neexplicatele (neesplicatele)* etc., redarea lui *o* prin *uă*, precum, eventual, și alte forme specifice, pe care nu le întîlnim deloc în celelalte ediții: *agăța*, *paftalile*, *micele*, *sea*, *tea*, *iacă*, *tutulor* (pentru *acăța*, *paftalele*, *micile*, *sa*, *ta*, *iată*, *tuturor)*. Deosebirile dintre ediții se pot însă explica și prin strădania lui Odobescu de a-și îmbunătăți limba, de a ajunge la o ortografie unitară, astfel că nu putem explica toate formele caracteristice ediției I prin intervențiile redacției.

Celelalte două ediții au apărut către sfîrșitul aceluiași an 1887, la foarte mică diferență de timp una de alta. Nu putem preciza care a fost dată în lucru și a apărut mai întîi, dar acest lucru are o importanță secundară. În fond, avem de-a face cu unul și același text, obținut prin prelucrarea ediției I; deosebirile între aceste două noi ediții sînt aproape exclusiv de grafie și se datorează în cea mai mare parte publicării de către doi editori diferiți.

Am considerat ca ediție a II-a, cea apărută în *Analele Academiei Române*, seria II, tomul IX, 1886–1887, București, 1887, p. 409–424, sub titlul *Dare de seamă despre lucrarea operei „Le trésor de Pétrossa" rostită în ședința publică a Academiei Române din 22 martie 1887 de d-l A. I. Odobescu, membru al Academiei Române*. Și, am considerat ca a III-a ediție, aceea pe care Odobescu a inclus-o în vol. III din ale sale *Scrieri literare și istorice*, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, p. 619–647. Această ediție, care la 18 noiembrie 1887 se afla încă sub tipar (cf. *supra*, p. 927), poate fi considerată, cum a fost și în intenția autorului, ca o ediție definitivă și de aceea textul ei (inclusiv titlul) a fost luat de bază pentru ediția de față.

Edițiile a II-a și a III-a prezintă, așa cum am arătat, aceleași deosebiri față de textul publicat în *Românul*: adăugiri și, mai rar, reduceri, modificări de sintagme, schimbări lexicale. Cele mai multe sînt justificate de considerente stilistice, de dorința autorului de a-și perfecționa textul *(mizloc* devine *mijloc*; *nici cîtuși* devine *nici cîtuși de puțin*; *se zice* devine *se povestește*; *cronicarii mediului evu* devine *hronicarii veacului de mijloc* etc.). Unele modificări au fost menite să corecteze greșeli strecurate în ediția I; astfel, afirmația că banul Mihalache Ghica a recuperat dintr-o groapă de pe malul Cîlnăului „vreo zece din cele douăsprezece bucăți fragmentate" ale tezaurului de la Pietroasa este mai apropiată de adevăr decît aceea din ediția I, că ar fi găsit „cele 12 bucăți fragmentate", fără însă a fi absolut exactă (este vorba, de fapt, doar de nouă piese îngropate de Verusi). Alte modificări țînteau să sporească puterea de convingere a acestui memoriu („m-am pus la lucru cu înzecită ardoare" sună, într-adevăr, mai convingător decît „m-am pus cu îndoită ardoare la lucru") sau să dea unele explicații suplimentare.

În edițiile a II-a și a III-a s-a renunțat la unica notă sublineară din ediția I. Ediția a II-a a rămas astfel fără nici o notă, în schimb ediția a III-a a fost completată cu șapte note. Dintre acestea, două, scrise la persoana I de Odobescu, se publică în subsolul textului de bază (*supra* p. 927 și 928–929), iar restul de cinci, în care se face referire la publicațiile „d-lui Odobescu", le redăm aici, în continuare:

1 trimitere la p. 926_{42}: „A se vedea indicațiunea acestei scrieri intitulată Notice sur l'histoire du travail en Roumanie, în nota de la p. 118 din vol. II" (este vorba de *Scrieri literare și istorice*, vol. II).

2 trimitere la p. 926_{47}: „Osebit de conferența rostită la Ateneul din București și despre care se face mențiune în nota de la p. 233 din vol. II, d-l A. Odobescu a publicat în limba română, asupra tezaurului de

la Pietroasa, următoarele articole, tipărite în *Columna lui Traian*, sub direcțiunea d-lui B. P. Hasdeu, *Studii asupra tezaurului de la Pietroasa* : *Istoria descoperirii* (noemv. 1876, p. 503–521) ; — *Tava* (dechemv., p. 528–537) ; — *Veriga simplă* (ianuar. 1877, p. 11–25) ; — *Veriga cu inscripțiune* (martie, p. 108–134). Apoi încă, d-l Odobescu a vorbit despre acest tezaur, în lecțiunea XIV (p. 686 și urm.) din volumul său, intitulat *Istoria arheologiei. Antichitatea și renașterea*, București, 1877".

3 trimitere la p. 926_{47} : ,,Gravurele xilografice pregătite încă de pe la 1872 la Düsseldorf de către d-l Odobescu, în număr de vreo 85 bucăți, spre a ilustra opera sa, au fost tipărite la 1875 în stabilimentul grafic Socec, Teclu și Comp. pe 20 stampe în folio, care stau și acum depuse la Ministerul instrucțiunii publice și din care o parte numai s-a împărțit pe la autoritățile din țară cu ocaziunea furtului tezaurului la 1875. Tot pentru acea operă s-au tipărit pînă acum, în stabilimentul Lemercier din Paris, opt chromolitografii ale unora din obiectele de la Pietroasa, restituite în formele lor primitive, din care stampe colorate s-a format la 1882 un album provizoriu foarte puțin răspîndit în public."

4 trimitere la p. 927_{7} : ,,Acea restaurare s-a executat de un giuvaergiu, d-l Paul Telge, pe care Ministerul instrucțiunii publice l-a adus pentru acest scop de la Berlin. E regretabil că nu s-a consultat asupra restaurațiunii și d-l Odobescu, carele mai mult decît oricine a studiat amănuntele tezaurului, mai ales că d-sa se afla atunci în străinătate ocupat cu tot dinadinsul de publicarea operei sale asupra acestei materii. Astfel s-ar fi înlăturat oarecare erori de știință și de stil, la care este totdauna expus un industriaș, oricît de meșter ar fi în arta sa, atunci cînd el nu se află pus sub direcțiunea unui om cu cunoștințe anticarii speciale".

5 trimitere la p. 928_{14} : ,,Această teorie a fost mai întîi emisă în memoriul d-lui A. Odobescu asupra *Cununei celei mari din tezaurul de la Novo-Cerkask*, despre care s-a făcut mențiune în nota de la p. 516 din vol. II".

Din punct de vedere al limbii, compararea edițiilor a II-a și a III-a, între ele, și confruntarea lor cu ediția I ne oferă prilejul de a face unele observații interesante. Fiind vorba de trei ediții apărute în decurs de mai puțin de un an, nu poate fi vorba de o evoluție sensibilă a fonetismelor și grafiei limbii lui Odobescu. Unele particularități, care caracterizează exclusiv cîte o ediție, pot fi explicate, cum am arătat, prin intervenția editorilor : este cazul redării lui *x* prin *s* la ediția I și al folosirii sistematice a lui *ŭ* final în ediția a II-a (cel mai des fără valoare fonetică, de ex. *timpulŭ, academicŭ, corpurilorŭ, vinŭ, vorbescŭ* etc.). Și în ediția a III-a întîlnim grafii folosite sistematic, care o deosebesc de celelalte ediții. Ele ar putea fi puse pe seama strădaniei lui Odobescu de a folosi în ediția definitivă a scrierilor sale literare și istorice o limbă stabilă, unitară din punct de vedere fonetic și grafic. Chiar dacă aceste noi grafii unificate s-ar datora celor ce l-au ajutat pe Odobescu (este cunoscut, mai ales, aportul lui Ionescu-Gion), este evident că ele au avut aprobarea autorului. În această ediție, pentru genitiv-dativul singular feminin întîlnim aproape exclusiv terminația *-ii (culturii, unirii, propășirii* etc., cu doar două excepții pentru *țărei*, care apare alternativ cu *țării)*, în timp ce în ediția a II-a se folosesc în egală măsură terminațiile *-ii (unirii, descrierii, studierii)* și *-ei (culturei, povestirei, activităței)*, uneori oscilant folosite pentru același cuvînt *(țării-țărei)*, iar în ediția I se constată predominarea netă a terminației *-ei (lumei, Dunărei, descrierei* etc., dar și *țării, cărții, Cloștii)*. Mai notăm folosirea sistematică în ediția a III-a a diftongului *ie* în cuvinte scrise în edițiile anterioare cu *e (trebuie-trebue, atribuie-atribue, locuiesc-locuesc, înjghieba-înjgheba)*, dispariția lui *i* final la cuvinte ca *același, ași, ori* (care în ediția a III-a devin *acelaș, aș, or*, în timp ce continuă oscilațiile *cîtuși-cîtuș, aceeași-aceeaș)* și înlocuirea lui *după* (exclusiv în edițiile I și a II-a) cu *dupe*, folosit exclusiv în ediția a III-a.

Alternanțele *care-cari, daca-dacă, sub-subt* se întîlnesc în toate trei edițiile. Se observă și aici tendința de unificare, reușită în cazul *după-dupe*, dar oscilațiile persistă. De exemplu, în edițiile I și a III-a predomină net *care*, dar, rar, apar și *cari* sau *căria*, în timp ce în ediția a II-a predomină la fel de net *cari*, pe lîngă care mai apar uneori formele *care* sau *căreia*. Mai menționăm oscilațiile în legătură cu pluralul substantivului *studie*, care în edițiile I și a II-a este cînd *studii*, cînd *studie* și este unificat abia în ediția a III-a sub forma *studie*. În schimb pluralul lui *datorie* rămîne oscilant în toate cele trei ediții *(datoriile-datoriele)*. Oscilant este și pluralul lui *verigă (verige-verigele* în ediția I-a, *verigi- verigile* în ediția a II-a și *verige-verigile* în ultima ediție). Pentru *domniile voastre*, întîlnim în ediția I *d-v.* și *d-voastră*, iar în edițiile a II-a și a III-a *d-voastre* și *d-voastră* ; peste tot am transcris *d-voastre*.

De reținut că în toate trei edițiile verbul *a fi* este redat la persoana a III-a singular și plural prin *sunt*.

Greșeli gramaticale — dezacorduri — sînt relativ multe, dar nu pot fi cu siguranță atribuite, în totalitate, autorului, mai ales cele ce apar doar într-o ediție: ex. *studielor* ... *care mă ține* (corectat în edițiile a II-a și a III-a, *țin)* sau *Doi țărani* ... *le aflase* (edițiile II și III, corect în ediția I, *aflaseră)*. Există însă și greșeli care apar în toate edițiile : *marmorele* ... *fusese* ; *fapte ale căror enunciare* etc. De asemenea, nu știm sigur dacă formele *zînatici, insulile, vîrtutea* (ediția a III-a), *dede, cu piaza rea* (pentru *dete, ca piaza rea* ; ediția a II-a), *izbînzelor* (edițiile II și III, pentru *izbîndelor*, ca în ediția I, sau *izbînzilor*) sînt de privit ca variante odobesciene sau ca simple greșeli de tipar.

Astfel de greșeli de tipar există, mai puțin numeroase, însă, decît în ediția I : *priporuiŭ* (pentru *priporulŭ*, ediția a II-a), *considerantiuni, vechi* (pentru *considerațiuni, vechi*, ediția a III-a). Inexplicabilă este greșeala strecurată atît în ediția a II-a, cît și în a III-a, și care a făcut din *norocirea* (ediția I) *nenorocirea* (...*contactul în care am avut norocirea de a mă afla, în decurs de mai mulți ani, cu personalități marcante*...*)*. Fiind vorba de singura greșeală de acest fel care apare în două ediții, am putea presupune că nu este o greșeală de tipar, ci că ea provine dintr-un manuscris comun.

Cum am arătat, drept bază pentru ediția de față a fost luat textul ediției a III-a. În doar cîteva cazuri am introdus în textul de bază variante din edițiile I sau a II-a, care prezentau mai multă siguranță sau erau preferabile din punct de vedere stilistic. Greșelile de tipar sigure au fost corectate tacit.

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Românul*, anul XXXI, numerele din 29 martie/9 aprilie 1887 (p. 303) și din 30 martie/10 aprilie 1887 (p. 307—308).
B — ediția a II-a, publicată în *Analele Academiei Române*, seria II, tomul IX, 1886—1887, București, 1887, p. 409—424.
C — ediția a III-a, publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul III, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, p. 619—647.
P — Lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

924

1 Pia desideria C ; *omite în* AB // **2—3** ședința publică din 22 martie 1887, a Academiei Române C ; ședință publică a Academiei Române din 22 martie 1887 B ; *omite în* A // **5** mijlocul CB ; mizlocul A / d-voastre CB ; d-voastră A / ieau CB ; iau A // **7** nici cîtuși de puțin dintr-un CB ; nici cîtuși dintr-un A // **8** căria C ; căreia AB // **9** exclusiv CB ; esclusiv A // **11** unirii CB ; A // **12** culturii C ; culturei AB// **14** chiămați C ; chiemați A ; chemați B // **16** dinpreună CA ; dimpreună B // **21** țăluri CB ; țeluri A // **22** noă C ; noue B ; nouă A // **24** mijloacele CB ; mizloacele A/ răsipi CB ; risipi A // **26** excepțiuni CB ; esccpțiuni A // **28—29** ardoarea, pornită numai (trebuie să o recunoaștem) dintr-un CB ; ardoarea — ardoare (trebuie să o recunoaștem) pornită numai dintr-un A // **28** trebuie CA ; trebue B // **29** și-ar CB ; își ar A // **32** domnilor CA ; d-lor B / să constatăm CB ; a constata A // **33** cîte și mai cîte CB ; cîte și cîte A// **34** Și apoi CB ; Ș-apoi A // **35** nouă CB ; noi A // **39** ce-și CA ; ce își B // **41** înplînta CB ; împlînta A // **42** judicată C ; judecată AB // **43** trebuie C ; trebue AB / propășirii C ; propășirei AB // **45** domnilor CA ; d-lor B/ coprins CA ; cuprins B // **46** oarecare CA ; oarecari B // **49** d-voastră CB ; d-v. A ; d-voastre P // **54** cele mai vii și mai nalte aspirațiuni CB ; cele mai viue și cele mai nalte aspirațiuni A / înclinat CB ; închinat A //

925

3 cărunțind CB ; cărunțit A // **4** judicată C ; judecată AB // **6** dupe C ; după AB // **9** exemple CB ; esemple A // **10** văz C ; **văd** AB // **12** or C ; ori AB / acăța CB ; agăța A / or C ; ori AB // **15** d-voastră CAB ; d-voastre P / zănatici AB ; zînatici C// **16** studielor CA ; studiilor B / **17** învietoare CB ; înviătoare A)/ **18** sa CB ; A // **20** idea CB ; ideia A/ activitătii CA ; activităței B // **21** se va pricepe CB ; se va putea pricepe A // **22** iată CB ; iacă A / geneza CB ; genezea A / studielor CA ; studiilor B // **23** țin CB ; ține A / punt CA ; punct B // **25** deplin CB ; destul A // **26** să fi justificat CB ; să-mi fi justificat A // **31** împutare CB ; imputare A // **33** căria C ; căreia AB // **34** darea CB ; dare A / d-voastre CB ; d-v. A // **37** tratat CB ; tractat A / mijloacele CB ; mizloacele A // **40** subiectul operi-ți capitale CB ; un subiect pentru opera-ți capitală A // **41** preferență C ; preferință AB / descrierii CB ; descrierei A / studierii CB ; studiărei A/ aurarie CB ; aurăriă A // **44** zău, foarte greu CB ; greu A // **45** înjghieba C ; înjgheba AB // **48** preocupațiune CB ; preocupare A // **50** atribuie C ; atribuie AB // **51** care CB ; cari A // **53** asemenea CB ; asemene A / ieresuri C ; eresuri B ; iresuri A / aș CB ; ași A // **55** *Cloște cu puii de aur* CB ; *Cloșca cu pui de aur* A / aș CB ; ași A / ca piaza CA ; cu piaza B / **59—60** luminoasă, *gallina conspicui candoris* CB ; luminoasă, *conspicui candoris* A // **61** acestia C ; acesteia AB // **63—64** ce din timpii străvechi CB ; care, din timp străvechi A //

926

2 excepțională CB ; esccpționafă A // **6** ce au CB ; ce avem A / studie CB ; studii A // **7** țării C ; țărei B ; țîrii A // **11** cari CB ; care A // **12** înfățișare CB ; înfăcișare A // **13** neexplicatele CB ; neesplicatele A // **14** să-și dea seama CB ; a-și da seama A / de ce oameni ele au putut CB ; de ce oameni au putut A // **16** aflase CB ; aflaseră A // **17** affă CB ; afla A // **20** trebuie C ; trebue AB // **21** Se povestește CB ; Se zice A // **24** sf. Gheorghe A ; St. George BC / la anul 1838 CB ; la 1838 A // **30** Cîlnăului CB ; Călnăului A / vreo zece din cele douăsprezece bucăți CB ; cele douăsprezece bucăți A // **31** dupe C ; după AB / muzeul CB ; muzăul A // **32** domnilor C ; d-lor AB // **33** dupe C ; după AB // **34** au fost la Paris CB ; au fost duse la Paris A / expozițiunea CB ; espozițiunea A // **37** inscripțiuni CB ; inscripțiune A / bele CB ; belle A / precum CB ; astfel cum A / d-voastră CB ; d-v. A ; d-voastre P // **40** adaog CB ; adăog A // **42** originea CB ; origina A // **44** voi CB ; vom A / studielor C ; studiilor AB // **45** acelea ale CB ; acela al A // **46** înfățișat CB ; înfăcișat A // gravure C ; gravuri AB // **49** domnilor C ; d-lor AB / am dat mai mult loc *Cloștei cu puii* CB ; mai mult am făcut loc *Cloștei cu pui* A // **50** am găzduit-o într-însa ; am așezat-o CB ; am găzduit-o într-însa și am așezat-o A // **51** seama CB ; seamă A // **52** expunînd CB ; espunînd A / înaintea CB ; dinaintea A // **53** d-voastră C ; d-voastre B ; d-v. A // **54** merită tezaurului CB ; merită tezaurul A // **55** i-aș C ; i-ași AB / **56** Ia C ; Iea AB / **56—57** formele ei originale CB ; forma ei originală A // **57** procederi CB ; procedări A / se disting CB ; se distinge A // **59** a fabricării lor CB ; a fabricaţiilor A // **60** ta CB ; tea A / artă CB ; arte A // **61** umplea CB ; umple A // **62** mulţumire CB ; mulțămire A // **63** domnilor C ; d-lor AB // **64** m-am pus la lucru cu înzecită ardoare CB ; m-am pus cu îndoită ardoare la lucru A //

927

1 lămurite CB ; lămurit A / tuturor CB ; tutulor A // **2** care CA ; cari B // **3** exemplare CB ; esemplare A / existente CB ; esistente A // **4** dupe C ; după AB / povestirii C ; povestirei AB // **6** care CA ; cari B // **7** nimerită CB ; nemerită A// **8** d-voastră C ; d-voastre B ; d-v. A // **10–11** hronicarii veacului de mijloc CB ; cronicarii mediului evu A// **11** pot CB ; poată A / să ne spună CB ; să spună A/ acelaș C ; același AB // **12** timpii CB ; timpul A / giuvaiere CB ; giuvele A/ aceeaș C ; aceeași AB / văd CB ; vede A // **16** care C ; cari AB // **17–18** n-am cruțat nici o osteneală, n-am ocolit CB ; n-am cruțat osteneala și n-am ocolit A // **18** reconstituiesc C ; reconstituiesc AB // **19** coprinsă CA ; cuprinsă B / industriei CB ; industrielor A // **21–25** Fără de a înlătura sau a subordina în a mea carte, numirea, subiectul ei capital, am socotit că este drept să alăturez pe lîngă ea și fără de nici un spirit de ostentațiune, simpla indicare a studielor mai generale ce materia a provocat în mine şi cu care am înzestrat acum opera mea. CB ; *omite în* A // **25** Deci, spre a face ca titlul să corespundă cu conţinutul cărţii CB ; Spre a-l face să corespundă cu conţinutul cărţei A // **26** *antice. adaugă exponent și nota subliniară* 1 *în* C ; *omite exponent și nota subliniară* 1 *în* AB // **27** ereau C ; erau AB // **28** explorat CB ; esplorat A // **29** erudițiunii CB ; erudițiune A / europene C ; europene AB // **31** țării CB ; țărei A // **32** jurul CB ; giurul A // **38** domnilor CA ; d-lor B // **39** lungelor CA ; lungilor B // **40–41** istoria arheologiei române CB ; istoria arheologică a României A // **42** v-aș CB ; v-ași A / bunăoară CB ; bunioară A/1811 CB ; 1808 A// **43** Concești CB ; Conțești A/Dorohoi CA ; Dorohoiului B / care C ; cari AB // **44** v-aș CB ; v-ași A/desemn CB ; desen A// **47** sarcofagele CB ; sarcofagiele A // **49** V-aș CB ; V-ași A / verige CA ; verigi B // **50** hronicarul CB ; cronicarul A // **51** dupe C ; după AB // **52** micile CB ; micele A // **53** Dunării CB ; Dunărei A / dete CA ; dede B // **54** Tomi CB ; Tomis A / și-i CB ; și îi A // **56** Gherontios CB ; Gerontios A //

928

2 le luă înapoi toate darurile CB ; le luă toate darurile A / Constantinopol CB ; Constantinopole A // **3** Gherontios CB ; Gerontios A // **5** verigile CB ; verigele A // **6** aș CB ; ași A // **9** și-n CA ; și în B // **10** Retia CB ; Reția A / Galia CB ; Gallia A / însulile C ; insulele AB // **16** întăi C ; întîi B ; *corupt* întîiu A / Dunării CB ; Dunărei A // **16** luxul CB ; lucsul A / ospețe CB ; oaspeți A // **18** statuete CB ; statuele A // **19** Apeles CB ; Apele A / dacă nu și superiori acestor artiști de geniu CB ; *omite în* A // **21** paftalele CB ; paftalile A / *Cloștii* CA ; *Cloștei* B / *puii săi de aur* CB ; *puii de aur* A // **22** analelor țării noastre CB ; analelor țări A // **25** vreo CB ; vr-o A / de pregătire, *adaugă exponent și nota subliniară* 1 *în* C ; *omite exponent și nota subliniară* 1 *în* AB // **26** coprinde CA ; cuprinde B / care CA ; cari B //

929

1 pe sfîrșit *adaugă exponent și nota subliniară* 1 *în* A : Publicarea cărţii mele, începută în mai multe rînduri și adeseori întreruptă din cauze felurite, urmează acum regulat de vr-o zece luni încoace. O astfel de tipărire îngrijită, covîrșind cu mult slabele mizloace de cari aşi fi putut dispune însumi, îmi fac o plăcută datorie, în aceste rînduri adaose la cele ce am rostit în sînul Academiei, de a duce mulțumirile mele cele mai vii și sincere, pentru înlesnirile ce mi-au făcut succesiv întru aceasta, pe timpul trecerii lor prin Ministerul instrucțiunei publice, amicii și colegii mei din Academia română, dd. Maiorescu, Aurelian și Urechie, precum și titularul actual d. Dim. Sturdza ; *omite exponent și nota subliniară* 1 *în* BC // **2** adaose CB ; adause A // **3** acelea CB ; acele A // **4** cîtuș C ; cîtuși AB // **5** tendență CB ; tendință A // **7** domnilor CA ; d-lor B // **11** care CA ; cari B // **13** deoarece CA ; deoarăce B // **14** existat CB ; esistat A // **22** trebuie C ; trebue AB / mărturisesc CB ; mărturisim A / domnilor CA ; d-lor B // **23** conștiinţioase CB ; conștiincioase A / precît CB ; pe cît A // **24** lumii CB ; lumei A // **28** deoarece CA ; deoarăce B // **29** d-a bușele CB ; d-a bușelea A / doară CB ; dar A // **30** europeane CB ; europene A // **33** cea daneză şi cea suedeză CB ; cea daneză, cea suedeză A // **35** punt CA ; punct B // **41** exclusiv CB ; esclusiv A // **42** care CA ; cari B // **45** extracte CB ; estracte A / *in extenso* CB ; în estenso A // **46** externe CB ; esterne A // **48** judica CB ; judeca A / idea CB ; ideia A // **49** exclusivism CB ; esclusivism A // **50** ştiinţei CB ; ştiinţei A // **53** lumii CB ; lumei A // **54** domnilor C ; d-lor AB // **55** văd cît de rău CB ; văd cît de puţin și cît de rău A // **56** serioasele d-voastră cugetări C ; serioasele d-voastre cugetări B ; serioasele cugetări A //

930

3 locuiesc C ; locuesc AB // **4** mijloacele CB ; mizloacele A // **5** necesarii CA ; necesare B // **10** înstrăinat CB ; înstreinat A // **11** care CA ; cari B / îmbilșugare C ; îmbelșugare AB // **12** mijloc CB ; mizloc A // **13** enunciare CB ; enunțare A // **15** expunere CB ; espunere A / dupe C ; după AB // **16** mă face de a vorbi CB ; mă face să cutez a vă vorbi A // **17** norocirea A ; corupt *nenorocirea* CB // **21** răsipi CB ; risipi A / dupe C ; după AB // **22** care CA ; cari B / îndoieli C ; îndoeli AB // **27** război CB ; răzbel A // **28** tăria CB ; tărie A // **29** izbînzelor CB ; izbîndelor A / **32** inimile CA ; inimele B / vîrtutea C ; virtutea AB // **38** țării CB ; țărei A //

NOTE

Ziarul *Românul* din 21 martie/2 aprilie 1887 anunța pentru a doua zi, duminică, ora 1, ședința publică a Academiei, „cînd d. Odobescu va face o dare de seamă asupra operei sale Tezaurul de la Pietroasa". După cum aflăm din procesul verbal (*Analele Academiei Române,* seria II, tomul IX, 1887, p. 141–142), în acea ședință, desfășurată sub președinția lui Ion Ghica, darea de seamă a lui Odobescu a fost precedată de un referat al lui G. Barițiu, despre săpăturile de la Aquincum (Budapesta) și a fost urmată de o comunicare a lui A. Papadopol Calimach, despre activitatea lui Pavel Kiseleff în România. Ulterior, în ședința din 24 martie, Academia a decis publicarea tuturor acestor materiale în *Analele* sale.

Scopul memoriului lui Odobescu era, evident, acela de a atrage atenția și simpatia înaltului for academic pentru lucrarea sa asupra tezaurului de la Pietroasa („cea mai temeinică a mea zestre științifică”), într-un moment în care dificultăți materiale amenințau ambițiosul proiect al publicării sale, dar în care unele speranțe îi mai păreau îndreptățite. Și cu un an înainte, în martie 1886, fiind la Paris, el avusese grije să informeze Academia despre stadiul lucrării sale (G. Șerban, *op. cit.*, p. 386). Finanțarea publicării, e drept, nu depindea de Academie, dar Odobescu avea motive să creadă că, influențînd pe membrii ei și atrăgînd atenția opiniei publice (de aici publicarea în *Românul*), va putea mai ușor obține, în continuare, sprijinul Ministerului instrucțiunii publice, al cărui titular, D. A. Sturdza, era el însuși membru și secretar general al Academiei.

După ce, în 1885, obținuse aprobarea ministerului pentru o publicație de întindere dublă (80 coale), față de cea contractată la 1882, Odobescu a continuat să-și dezvolte lucrarea, adăugînd și alte materiale comparative și folosind literatura cea mai nouă, ceea ce a dus, inevitabil, la depășirea celor 80 de coale și, implicit, a cheltuielilor planificate, iar pe de altă parte la întîrzierea publicației. Din această perioadă datează primele dificultăți cu ministerul condus de D. A. Sturdza, dificultăți care se suprapuneau cu situația personală grea a lui Odobescu, după demisia sa, în martie 1885, din postul ce-l ocupa la legația română din Paris. Din aceste motive, după mai mulți ani de muncă încordată, petrecuți de-a rîndul în străinătate, Odobescu revenea, în martie 1887, în țară, cu gîndul de a obține noi mijloace pentru continuarea operei vieții sale.

Primul act în această direcție l-a constituit tocmai cuvîntarea rostită în plenul Academiei. De fapt, această „cuvîntare cu coprins mai mult arheologic” nu este o simplă „dare de seamă”, cum a intitulat-o modest autorul, ci, totodată, un eseu profund și pasionat asupra „datorielor” oamenilor de cultură și știință români, întru făurirea unei culturi naționale și întru afirmarea ei pe plan internațional. Aplicate la propria-i persoană, aceste principii morale, ca și observațiile critice ce le însoțesc, constituie o sinceră confesiune, o mărturie asupra gîndurilor și sentimentelor ce-l frămîntau pe Odobescu, într-o perioadă dificilă a existenței sale.

Evident, „darea de seamă” avea și un scop practic, acela de a demonstra utilitatea unui studiu arheologico-istoric specializat, cum era acela asupra tezaurului de la Pietroasa, de a justifica prin rezultatele obținute pînă în acel moment mijloacele investite și de a argumenta necesitatea lărgirii „programei” lucrării sale, menită acum să devină „o istorie a artelor ei (țării noastre) din vechime, coprinsă și înlănțuită într-un conspect general al industriei aurărești și argintărești, de-a lungul întregei antichități europene și asiatice”. În sfîrșit, ea oferea o întemeiată justificare pentru hotărîrea autorului de a-și publica opera în limba franceză și pentru nevoia de a-și continua lucrul la Paris, „cerînd țărei franceze ajutoarele de studiu pe care ea le posedă în neasemuită îmbilșugare, față cu a noastră”.

Tonul „dării de seamă” este optimist ; Odobescu avea — se vede — speranțe, de a obține mijloacele solicitate ministerului. Astfel se explică nota introdusă în ediția I (*Românul* din 29 martie), cu scopul de a aduce mulțumiri pentru înlesnirile ce i-au făcut, „pe timpul trecerei lor prin Ministerul instrucțiunei publice”, colegii săi de Academie : Maiorescu, Aurelian și Urechia, „precum și titularul actual d. Dim. Sturdza”.

Acest memoriu academic a fost urmat de alte numeroase intervenții, dintre care cele adresate în scris lui Sturdza au devenit publice în octombrie 1887, atunci cînd relațiile dintre Odobescu și ministru ajunseseră la maximă încordare, în urma refuzurilor repetate ale acestuia de a lua în considerare continuarea subvenționării lucrării asupra tezaurului (vezi, în acest volum, *Anexele* de la p. 939 urm). O urmare a acestei situații încordate o constituie modificările și adăugirile întreprinse în edițiile a II-a și a III-a ale „Dării de seamă”. Ele sînt mai evidente în ediția a III-a, completată cu note sublineare, în care Odobescu evoca evoluția cercetărilor și a tipăririi operei sale și explica conflictul ce-l opunea ministrului Sturdza, după „cea mai categorică și mai puțin grațioasă respingere a cererilor” sale. Însăși tipărirea unei a treia ediții în decurs de mai puțin de un an, dovedea îngrijorarea lui Odobescu față de soarta operei sale capitale și dorința sa de a convinge opinia publică de necesitatea continuării publicării ei, în proporțiile monumentale în care o concepea autorul. Noul titlu *(Pia desideria)* avea și el rostul de a impresiona și de a convinge pe cititor.

924_{52} Odobescu a trăit în Franța, cu scurte întreruperi, din ianuarie 1880 pînă în martie 1887. În perioada octombrie 1881–martie 1885, el a îndeplinit funcția de secretar al legației române din Paris. Aluzia autorului la împlinirea datoriilor sale către țară privește atît menținerea contactelor cu Academia Română, al cărei membru era de la 1870 (prin participarea la sesiunea din 1884 și adresarea de rapoarte), cît și activitatea sa desfășurată în arhivele, bibliotecile și muzeele pariziene, unde strîngea sistematic documente relative la istoria României și lucra intens asupra tezaurului de la Pietroasa.

925_{54} Clevetirile și ponoasele la care se face referință sînt acele zvonuri răspîndite de unele ziare românești *(Trompeta Carpaților)* și străine, la sfîrșitul anului 1867 și începutul lui 1868, după care Odobescu ar fi amanetat sau chiar vîndut tezaurul de la Pietroasa, dus în 1867 la Paris, cu ocazia expoziției universale, și apoi la Londra, la South Kensington Museum. Pentru aceasta, vezi *Dare de seamă despre ducerea și expunerea tezaurului de la Pietroasa la Paris și la Londra în anii 1867–1868*, în A. Odobescu, *Opere*, vol. II, 1967, p. 351–357, cu note și comentarii la p. 638–640.

926_{22} Această anecdotă este preluată din lucrarea lui J. Arneth, *Die antiken Gold- und Silber-Monumente des k.k. Münz- und Antiken-Cabinettes, in Wien*, Viena, 1850, p. 85, care o reproduce după informațiile date de A. Kurz din Brașov, într-o scrisoare adresată baronesei de Josika, la 25 decembrie 1847.

926_{48} Istoricul descoperirii, soarta tezaurului pînă la 1886 și evoluția preocupărilor lui Odobescu în această materie, cu indicațiile bibliografice respective, sînt pe larg prezentate în monografia *Le trésor*..., I, p. *1–68*; vezi și studiul nostru p. 6 urm.

927_{7} Contradicția dintre aprecierea pozitivă din text („restaurarea, destul de nimerită") și atitudinea critică din nota sublineară adăugată în ediția a III-a („E regretabil că nu s-a consultat asupra restaurării și d-l Odobescu... ; *supra*, p. 927 și 980) se explică prin aceea că nota a fost redactată la mai multe luni după text și aparține nu lui Odobescu, ci editorului (probabil Ionescu-Gion).

927_{44} În momentul în care ținea această cuvîntare, Odobescu era deja în posesia paginilor *139–147* (colile 18–19) din marea monografie *Le trésor de Pétrossa*, a cărei tipărire reîncepuse în 1886 la editorul Rothschild. În acest loc din monografie se publică pentru întîia oară, ca o paralelă a tăvii de la Pietroasa, tava de argint de la Concești (p. *139–142*, *145*, nota 1, și fig. 58), iar ca analogie pentru scenele de vînătoare de pe această din urmă piesă, un sarcofag roman descoperit de Mihalache Ghica în Oltenia (p. *143* și nota 1, fig. 59). Ambele piese au fost publicate de Odobescu, la Paris, și în *Gazette archéologique (Revue des musées nationaux)*, XII, 1887, p. 72–80 și pl. 8–9, sub titlul: *Plateau antique en argent et sarcophage en pierre ornés de sujets de chasse, trouvés en Roumanie*. În monografia sa, în capitolul de *Additions et rectifications*, de la sfîrșitul volumului I (p. *486–492*, tipărite în toamna anului 1888), Odobescu revine asupra descoperirii de la Concești, precizîndu-i numele corect (*Concești*, nu *Conțești* sau *Contzesti*, ca la p. *139*), arătînd că piesele au ajuns la Ermitaj în 1814, și nu în 1808, și că, deci, ele au putut fi descoperite între 1806 și 1812. În vol. II din *Scrieri literare și istorice* (p. 183–208), apărut la sfîrșitul anului 1887, întîlnim, de asemenea, numele corect (Concești), iar ca dată probabilă a descoperirii se dă 1811–1812. În lumina acestor fapte, ajungem la concluzia că numele *Conțești* și data descoperirii 1808 din ediția I a *Dării de seamă* nu pot fi simple greșeli de tipar, ci, mai curînd, reflectă opțiunile lui Odobescu din acel moment. În edițiile a II-a și a III-a, ca și în alte scrieri, probabil pe baza unor noi informații obținute în cursul anului 1887, el s-a fixat la numele *Concești* și la data 1811 sau 1812. Vezi și *supra*, p. 963.

927_{49} Zosimos, *Istorie contemporană*, IV, 38–40. Evenimentele relatate de Zosimos se petreceau în anul 386. Goții grutungi (de fapt, greutungi) sînt ostrogoții, care după catastrofalele înfrîngeri suferite în fața hunilor, încercau mereu să pătrundă în imperiu, în căutarea unor locuri mai sigure de așezare și a unor surse de venituri, ca federați. Despre darurile făcute de împăratul Theodosius greutungilor așezați în Dobrogea, Zosimos spune că „ele constau din coliere de aur, ce le fusese dăruite de împărat spre a se împodobi cu ele" (cf. *Izvoarele istoriei României*, II, 1970, p. 317). Este vorba deci de coliere περιαυχένια = = *torques*) și nu de brățări, cum afirmă în treacăt Odobescu.

928_{27} Nota sublineară publicată doar în ediția a III-a (*Scrieri literare și istorice*, vol. III) a fost, probabil, redactată în grabă, în timp ce cartea se afla sub tipar; astfel se explică existența greșelilor în ce privește plasarea în timp a unor momente din istoria publicațiilor lui Odobescu. Astfel, obținerea dublării numărului de coale (80 în loc de 40), ca și falimentul editurii (nu Morel, ci Des Fossez, succesoarea celei dintîi) se plasează în 1885, nu în 1884. Contractul cu editorul Rothschild s-a încheiat nu în vara, ci în primăvara anului 1886 (21 aprilie). Lucrarea gravurilor la Düsseldorf a început în 1871 (poate chiar la sfîrșitul anului 1870), în nici un caz în 1872, cum apare într-o notă redacțională din *Scrieri literare și istorice* (*supra*, p. 980). Data *1886–?*, indicată pentru monografia *Le trésor*... (*supra*, p. 927, nota 1) era provizorie în acel moment. Monografia a apărut cu indicația anilor 1889–1900.

Referirea, în această notă, la „viul interes" pe care regele Carol I l-ar fi manifestat față de publicația lui Odobescu, ca și, în încheierea *Dării de seamă*, exaltarea meritelor descendentului casei de Hohenzollern, „care a știut să recunoască și să reînvie în inimile românești vîrtutea străbună" (!), ne apar gratuite, de circumstanță. După cum se știe, Odobescu s-a adresat regelui, încă din 1871, pentru a obține subsidii în vederea publicării unei monografii a tezaurului, dar fără rezultat (*supra*, p. 11–12).

Chiar în iulie 1887, în urma refuzurilor ministrului D. A. Sturdza, Odobescu adresase un memoriu regelui, dar, după cîte știm, nu a primit nici un răspuns, în orice caz nu un răspuns pozitiv. Faptul că marea monografie a tezaurului a apărut totuși „sub auspiciile" regelui se explică prin aceea că ea a fost finanțată de stat, iar regele era șeful statului. Mulțumirile pe care, în cuvîntul său înainte (*Le trésor*..., I, p. *X*), Odobescu le adresează regelui pentru „înalta și binevoitoarea protecție" reprezintă de aceea, mai curînd un act de politețe obligată, decît de sinceră recunoștință. Soarta publicației lui Odobescu arată, în orice caz, că „protecția" regală nu a salvat-o de a apărea trunchiată, nedesăvîrșită, din cauza lipsei de mijloace.

Relativ la notele sublineare adăugate de editorul ediției a III-a (*supra*, p. 979–980), trebuie făcute următoarele precizări:

Nota 1 se referă la volumul *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale*, Paris, 1868, în care partea a III-a este constituită de notița amintită (p. 353–424; despre Pietroasa, p. 359–404). Această parte a fost publicată de Odobescu și separat, sub titlul *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868.

Nota 2 menționează conferința *Artele în România în epoca romană și în timpii barbarilor; considerațiuni asupra tezaurului de la Pietroasa*, ținută la 18 ianuarie 1873, rămasă nepublicată.

Nota 3. Stampele tipărite la 1875 au fost unite într-un album, avînd pe foaia de gardă următorul titlu: *Thezaurul de la Pietroasa. Album coprinzînd XVI tabele xylografice care reprezentă antichitățile de aur păstrate în localul Muzeului Național de Antichități din București. Stampe destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra thezaur. de la Pietroasa, publicată sub auspiciile Ministerului Învățăturei Publice de d. A. I. Odobescu*, București, 1875. Cel de al doilea album poartă titlul provizoriu: *Tezaurul de la Pietroasa. Dizertațiune arheologică de A. I. Odobescu*, Paris, 1882.

Nota 5. Scrierea citată a apărut în *Analele Societății Academice Române*, tomul XI, secțiunea II, 1878 (1879), p. 197–334.

〈CORESPONDENȚA ADRESATĂ DE ALEXANDRU ODOBESCU LUI TITU MAIORESCU, MINISTRUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE, ÎN LEGĂTURĂ CU PUBLICAREA UNEI „MONOGRAFII ASUPRA TEZAURULUI DE LA PIETROASA” (1874)〉

Din această corespondență, care fără îndoială a fost mai bogată, se cunosc doar trei piese, păstrate la secția de manuscrise a B.A.R. Ele au fost depuse acolo de numismatul Constantin Moisil, la 27 noiembrie 1958, împreună cu trei adrese ale ministerului, relative la aceeași problemă, și cu un memoriu mai tîrziu al lui Odobescu, publicat tot aici. Din referatul însoțitor al lui Moisil nu rezultă proveniența acestor acte.

Copia „pe curat” a memoriului din 2 mai 1874, înregistrată sub cota Arhiva Odobescu, III, Acte 5, se compune din două coli duble, scrise pe ambele fețe, nenumerotate. Hîrtia este de format mare și poartă în filigran marca fabricii: leul finlandez, cu coroană și sabie, și numele *Hallines* și *Hudelist*. Scrisul caligrafic, îngrijit, fără ștersături, nu pare a fi cel al lui Odobescu. Ulterior s-au făcut trei mici adăugiri cu creionul, de fapt precizări ale sumelor de bani de la punctele 1–3 din lista de cheltuieli; ele au fost consemnate în variante.

Memoriul nu a fost datat inițial și nu poartă nici numele adresantului, nici semnătura autorului. Locul semnăturii este însă prevăzut cu mențiunea calității semnatarului, de membru Comitetului arheologic. Data, ca și adresantul, se pot stabili cu ajutorul altei piese aflate în același dosar al Arhivei Odobescu, și anume răspunsul Ministerului cultelor și instrucțiunii publice, semnat la 3 mai 1874 de Titu Maiorescu, prin care se aprobă propunerile lui Odobescu conținute în memoriul său înregistrat sub nr. 7860 din 2 mai. Data de 2 mai 1874 (trecută ulterior, de altă mînă, pe fila *1* r^0) este deci data înregistrării memoriului la minister, cea a redactării trebuind să fie anterioară cu una sau cîteva zile, iar adresantul era Titu Maiorescu, de curînd devenit titular al acestui minister, de la care Odobescu avea toate motivele să aștepte un răspuns favorabil cererilor sale.

Cea de a doua piesă a acestei corespondențe, înregistrată la B.A.R., sub cota Arhiva Odobescu, III, Acte 8, este copia autografă a răspunsului lui Odobescu la adresa ministerială nr. 4512, din 17 mai 1874. Manuscrisul este constituit dintr-o coală dublă (aceeași hîrtie finlandeză ca și memoriul anterior); textul scrisorii este scris neglijent, dar citeț, pe ambele fețe ale primei file, iar lista anexată a acuarelelor realizate de H. Trenk (legenda în franceză, cu explicații în românește), scrisă cu litere mai mari și mai îngrijite, se află pe fila *2* v^0. Pe fila *1* r^0, sus, se află mențiunea autografă *Copie*, iar jos, adresantul: *D-sale Domnului Ministru secretar de stat la departamentul cultelor și instrucțiunei publice*. Deși copie, poartă semnătura lui Odobescu, dar nu este datată. Este însă evident că a fost scrisă în zilele imediat următoare după 17 mai, data adresei ministeriale la care răspunde.

În aceleași zile a fost concepută și scrisoarea către editorul Morel, pe care o publicăm în acest context deoarece ea a fost scrisă la cererea ministerului (adresa din 17 mai) și a fost înaintată acestuia, în anexă la răspunsul la care ne-am referit mai sus. Scrisoarea către A. Morel se păstrează, de asemenea, în Arhiva Odobescu, III, Acte 9, sub forma unei copii, scrise foarte îngrijit, caligrafic chiar, poate de mîna lui Odobescu(?), pe hîrtie de corespondență cu monograma AO tipărită pe prima față (în filigran marca: *Original Turkey Mill 1870*). Scrisoarea se întinde pe filele *1* r^0, *1* v^0 și *2* r^0 sus, iar pe fila *2* v^0 se află lista ilustrației litografiate, scrisă mai puțin caligrafic, sigur de mîna lui Odobescu. Manuscrisul poartă pe fila *1* r^0 mențiunea *Copie* și nu este semnat.

Memoriul și răspunsul la adresa ministerului, fiind scrise la distanță de numai cîteva săptămîni, sînt așa de asemănătoare din punct de vedere al limbii încît pot fi analizate împreună. Ele sînt caracterizate printr-o seamă de grafii folosite sistematic, cum ar fi: *-ŭ* final, lipsit de valoare fonetică *(arŭ, vorŭ, grăbescŭ, științificŭ, luxŭ, textŭ, celŭ, acelașŭ)*, consoane reduplicate, sub influența limbii franceze sau italiene *(illustrațiuni, collecțiune, occup, litterile, correspondență)*, precum și alte grafii împrumutate din limba franceză sau influențate de aceasta *(styl, chromolithografie, chromolithographiare, xylografie, photographie, aquarellă, acquittare* etc.*)*. Inconsecvențele sînt foarte rare *occup — ocupă, tabelle — tabele, aquarelle — aquarelă)*. Toate aceste forme au fost transcrise conform principiilor ediției și normelor actuale ale ortografiei românești.

Caracteristică pentru cele două texte este, de asemenea, folosirea sistematică a genitivului singular feminin în *-ei (lumei, culturei, expozițiunei*; excepție *cărți〈i〉*, scris *carți*, care apare alături de *cărței*, scris *cârței)*, a formelor *care* (nu *cari*), *mizloc* (nu *mijloc*), *sînt* (scris *sûnt*), *precios* (alături de *prețuită, prețuind*).

În ambele manuscrise formele corupte sînt destul de numeroase; cele mai multe sînt accidentale, provocate de omiterea semnului diacritic la *ĕ* = *ă* (*se* pentru *să, ve* pentru *vă, numer* pentru *număr, calătorii* pentru *călătorii* etc.) sau la *â (hartie* pentru *hîrtie)*. Deoarece uneori întîlnim și grafia corectă (*vĕ, numĕr, chârtie* etc.), lecturile prin conjectură propuse de noi în textul publicat (cu menționare în variante) sînt justificate. Doar în cazul *după (dupĕ) — dupe* am păstrat ambele forme, deși este foarte probabil ca *dupe* să fie o coruptelă. Accidentală pare să fie și forma *rângul*, pe care am transcris-o *rangul*; la fel numele orașului Düsseldorf, care apare *Dusseldorf* în primul text și *Düsseldorf* în cel de al doilea. Nu același lucru se poate spune despre alte forme corupte, ca: *primi* pentru *primii, d-ni* pentru *d-nii, cărți* pentru *cărții, gravara* pentru *gravarea, priimi* pentru *primi, priivitoare* pentru *privitoare*, forme care ar putea implica un anume fonetism.

Frecvența mai mare a coruptelelor în copia memoriului din 2 mai 1874 ar putea fi pusă pe seama copierii de către o altă persoană (reamintim că scrisul nu pare a fi cel al lui Odobescu). În acest fel s-ar putea explica și unele greşeli care nu pot fi puse pe seama autorului: „a tipări carte (în loc de *cartea*), „asupra stilului şi dezvoltarea artei" (în loc de *dezvoltărei* sau *dezvoltării*), „pentru desemnarea, xilografiare şi facerea" (în loc de *xilografierea*).

În ce priveşte textul francez al scrisorii adresate editorului Morel, ne mulţumim a observa că, deşi scrisul este foarte îngrijit, la cîteva cuvinte accentele lipsesc (*prepare tot*) sau au fost puse greşit (*orfevrerie*). Singura formă coruptă constatată este: *remaniment* pentru *remaniement*.

Memoriul din 2 mai 1874

SIGLE

A — manuscris (copie), la B.A.R., Arhiva Odobescu, III Acte 5.
$\left.\begin{matrix}A_1\\A_2\end{matrix}\right\}$ — variante genetice în textul A
P — lecţiuni stabilite prin conjectură

VARIANTE

933

9 frumoasă podoabă P; *scris* frumoasa podoaba A // **14** număr P; *corupt* numer A // **28** primii P; *corupt* primi A // **29** călătorii P; călătorii A // **31** ţările P; *scris* ţerrile A // **32** alţii P; *corupt* alţi A / d-nii P; *corupt* d-ni A // **37** cartea P; *scris* carte A // **38** rangul P; *corupt*? rângul A // **41** ţări P; *scris* ţerri // **44** vă P; *corupt* ve A // **44—45** publicării P; *corupt* publicării A // **55** dezvoltărei (dezvoltării) P; *scris* dezvoltarea A / cărora P; cârora A //

934

5 cărţei P; *scris* cârţei A / să P; *corupt* se A // **8** atenţiunea P; *scris* atenţiune A)// **10** cărţii P; *corupt* carţi A // **11** număr P; *corupt* numer A // **12** tabele A; *redacţiune anterioară* planşe A_1 // **18** 2250 A; *redacţiune ulterioară* 2267 (604 Th x .... x) A_2 // **20** Düsseldorf P; *corupt* Düsseldorf A // **21** 3412 A; *redacţiune ulterioară* 3405 (908 Th.) A_2 // **23** Düsseldorf P; *corupt* Düsseldorf A // **24** 562 A; *redacţiune ulterioară* 367,50 (170 Th). A_2 // **25** xilografierea P; *scris* xilografiare A // **26** obiecte A; *redacţiune anterioară* bucăţi A_1 // **27** d-nii P; *corupt* d-ni A // **34** tipărirea P; *corupt* tiparirea A / hîrtie P; *corupt* hartie A // **38** gravarea P; *corupt* gravara A // **42** tipări P; *corupt* tipari A // **47** număr P; *corupt* numer A // **50** îndată P; *corupt* îndata A // **52** să P; *corupt* se A // **55** părţi A // **57** încheia P; *scrie* închiăiă A // **60** primiţi P; *scris* priimiţi //

VARIANTE

936

4 mă P; *corupt* me A // **6** primirea P; *scris* priimiirea A // **7** alăturez P; *corupt* alaturez A // **8** privitoare P; *scris* priviitoare A // **12** împreună P; *corupt* impreuna A // **13** *şi* **16** primi P; *scris* priimi A // **18** primiţi P; *scris* priimiţi A // **39** alăturez P; *corupt* alaturez A //

NOTE

După ce încercase încă din octombrie 1871 să obţină subvenţionarea publicării unei monografii asupra tezaurului de la Pietroasa (cf. G. Şerban, în *Al. Odobescu, Pagini regăsite*, p. 348), Odobescu îşi reia stăruinţele în 1874, cînd venirea lui Titu Maiorescu în fruntea Ministerului cultelor şi instrucţiunii, avînd în vedere vechile şi bunele lor relaţii, promitea o rezolvare pozitivă a acestui deziderat. Cheltuielile legate de procurarea cărţilor, de executarea ilustraţiei (pînă atunci la comanda sa se realizaseră deja după piesele de la Pietroasa cele 85 desene ale lui Lambris şi cele opt acuarele ale lui Trenk) şi, mai ales, costul tiparului, făceau ca, într-adevăr, publicarea unei monografii de mari dimensiuni, „în condiţiuni de lux", să depăşească mijloacele unui particular.

Este de presupus că memoriul înaintat ministerului la 2 mai 1874 a fost precedat de discuţii între Odobescu şi Maiorescu, devenit ministru cu mai puţin de o lună în urmă (7 aprilie); altfel, nu ne putem explica repeziciunea cu care ministrul a aprobat proiectul, atît de important din punct pe vedere ştiinţific, dar implicînd totodată cheltuieli destul de mari din bugetul statului. În adevăr, la numai o zi după înregistrarea acestui memoriu, prin adresa nr. 4108/3 mai 1874, semnată de ministrul Maiorescu şi de „capul Diviziunei şcoalelor", Polizo, lui Odobescu i se comunica aprobarea proiectului său în condiţiile propuse, dar în limitele sumei de 22 143 lei şi nu de 25 000 lei cît se ceruse. După cum se vede, cei 2857 lei prevăzuţi pentru cheltuieli accesorii nu au fost aprobaţi. Prima rată de 5 000 lei urma să fie cheltuită în 1874, iar restul de 17 143 lei, împărţit în două rate egale, în anii 1875 şi 1876. Pentru perfectarea înţelegerii, ministerul cerea lui Odobescu să prezinte un proiect de contract între cele două părţi (minister şi autor), precum şi o detaliere a cheltuielilor cu eşalonarea lor în timp (adresa se păstrează la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, Acte 6).

Urmează o notă a lui Odobescu, prin care se făceau propuneri amănunțite privind întrebuințarea sumelor aprobate. Această notă, înregistrată la minister sub nr. 8429, nu ne este cunoscută. Ea este însă menționată în adresa ministerului, cu nr. 4512, din 17 mai 1874, semnată de aceiași Maiorescu și Polizo (B.A.R., Arhiva Odobescu, III, Acte 7). Prin această adresă se dădea aprobarea propunerilor de cheltuire a celor 5 000 lei prevăzuți pe 1874 și se comunica deschiderea unei creanțe de 2 270 lei din bugetul pe 1875, pentru continuarea lucrărilor. Pe de altă parte, pentru decontarea cheltuielilor, i se cerea lui Odobescu ca, în termen de 20 zile de la ordonanțarea sumelor aprobate, să prezinte : 1. o declarație a gravorului Brendamour, prin care se recunoaște că ministerul este proprietarul celor 93 xilografii executate de el și prin care își ia obligația de a realiza clișeele galvanoplastice respective ; 2. socoteli și chitanțe ale desenatorului Lambris, gravorului Brendamour și pictorului Trenk, în valoare de 6 632 lei și 50 bani. După executarea clișeelor galvanoplastice urma, de asemenea, să prezinte chitanța gravorului Brendamour pentru primirea sumei de 637,50 lei, precum și cîte zece exemplare din fiecare gravură realizată. Odobescu mai trebuia să depună imediat la minister cele opt acuarele ale lui H. Trenk și să înainteze un concept de adresă a ministerului către editorul Morel, împreună cu o scrisoare a sa personală către același editor. Sumele de bani menționate în această adresă sînt modificate față de propunerile inițiale ale lui Odobescu, dar corespund cu cele adăugate ulterior cu creionul pe copia păstrată la B.A.R. : 6632 lei rezultă din adunarea sumelor de 2267 lei (în loc de 2250, pentru Lambris), 3405 lei (în loc de 3412, pentru Brendamour) și 960 lei (neschimbat, pentru Trenk), iar lui Brendamour urma să i se plătească pentru clișee 637,50 lei, în loc de 562 lei, cît prevăzuse Odobescu inițial. Este de presupus că modificarea acestor sume se va fi făcut în urma noilor propuneri ale lui Odobescu, cuprinse în nota nr. 8429.

În urma adresei ministeriale din 17 mai, Odobescu s-a grăbit să înainteze răspunsul său, însoțit de lista acuarelelor de Trenk, depuse de el la minister (publicat aici, sub nr. 2), însoțit, de asemenea, de chitanța lui Trenk și de o scrisoare către casa de editură V. A. Morel et C-nie (publicată aici, sub nr. 3).

Din corespondența purtată între Odobescu și ministerul cultelor și instrucțiunii, mai cunoaștem doar o adresă a acestuia din urmă (sub nr. 6355, din 16 iulie 1874, semnată de Maiorescu și de „capul Diviziunei școalelor"), prin care Odobescu era rugat să pregătească „aparițiunea în limba română a descrierii tezaurului de la Pietroasa", în care scop el trebuia să intre în legătură cu librarul Socec din București (adresă păstrată la B.A.R., Arhiva Odobescu, III, Acte 11).

Mai departe știm doar că în anii 1874—1876, Odobescu a depus în continuare eforturi stăruitoare pentru a realiza o monografie a tezaurului, pornind de la textul pe care îl avea gata încă de la 1873 (vezi adresa din 8/20 mai 1887 către D. A. Sturdza, *supra*, p.939) și de la ilustrațiile datorate lui Lambris și Trenk. Din acești ani datează cîteva probe tipografice : o copertă cu titlul în limba română (Stabilimentul Socec, Sander, Teclu, București, 1874), o foaie *in folio*, tipărită pe ambele fețe, cu începutul cap. I, *Istoricul descoperirii* (în românește, redactare probabil anterioară celei publicate în *Columna lui Traian*, și deci databilă în 1875—1876) și patru pagini mari de corectură, cu text paralel în limba română și în limba franceză (purtînd pe etichetele lipite data imprimării, 14 și 19 aprilie 1876, la atelierul Socec, Sander, Teclu). Aceste din urmă foi au formatul și chenarul planșelor cu gravuri imprimate la 1875 la același stabiliment (sub aceeași comandă nr. 4427) iar în text se face trimitere, de altfel, la planșele în discuție.

Nu cunoaștem exact rezultatul contactelor cu casa Morel din Paris. Se pare, totuși, că nu s-a ajuns la contractarea întregii lucrări, ci doar a litografierii planșelor colorate (cf. *Pia desideria*, în acest volum, p. 928), din care, la 1882, cîteva seturi s-au legat într-un album de lux, foarte puțin răspîndit.

Neputînd realiza proiectul său de a publica o monografie în limba franceză, Odobescu s-a străduit să realizeze una bilingvă sau măcar una în românește, mărturie stînd probele tipografice amintite și albumul de stampe imprimat în 1875, sub auspiciile „Ministerului învățăturei publice", ca anexă la proiectata monografie a tezaurului.

Nerealizarea nici măcar a acestui proiect mai modest pare a se datora, așa cum afirmă Odobescu în *Pia desideria*, „schimbării ministerului". În adevăr, ieșirea lui Maiorescu din guvern la 28 ianuarie 1876 și, apoi, sfîrșitul „marii guvernări conservatoare" la 3 aprilie 1876, au însemnat pierderea sprijinului pe care prietenii săi, în primul rînd Maiorescu, i-l asiguraseră pînă atunci. A urmat perioada agitată a războiului pentru independență, și ea puțin propice subvenționării de către stat a unor proiecte științifice. Înțelegînd această realitate, la sfîrșitul lui 1876, Odobescu a trecut la publicarea serială a textului monografiei sale în limba română, în revista lui Hasdeu, *Columna lui Traian* (*supra*, p. 889—923) ; din păcate și această publicare modestă, lipsită de ilustrație, a rămas neterminată. Că proiectul unei monografii în românește a continuat să-l preocupe pe Odobescu, ar putea-o dovedi memoriul său, publicat aici în anexa următoare, care este sigur ulterior anului 1875, poate chiar din anii 1877—1879.

⟨MEMORIU PRIVIND TIPĂRIREA UNEI EDIȚII ROMÂNE A MONOGRAFIEI ASUPRA TEZAURULUI DE LA PIETROASA⟩

Păstrată la secția manuscrise a B.A.R., sub cota Arhiva Odobescu, III, Acte 10, ciorna autografă a acestui memoriu este constituită dintr-o singură filă (din hîrtia de corespondență, cu filigran *Original Turkey Mill 1870*), scrisă pe ambele fețe, cu ștersături și adăugiri. Ciorna nu este datată și nici nu conține numele adresantului. Din referirea la aprobarea anterioară a ministerului, se poate însă conclude că este vorba de Ministrul instrucțiunii publice și că acesta nu mai era Titu Maiorescu. Menționarea furtului tezaurului din 20 noiembrie/2 decembrie 1875, cînd o parte din stampele cu desene ale pieselor de la Pietroasa a fost difuzată în țară pentru eventuala identificare a pieselor furate, arată, pe de altă parte, că acest memoriu datează cel mai devreme de la sfîrșitul anului 1875.

Scrisul lui Odobescu este neglijent, nervos, în multe locuri indescifrabil; semnele diacritice lipsesc ades, ca și terminațiile mai multor cuvinte. Coruptelele sînt astfel foarte numeroase și, în general, nesemnificative din punct de vedere al limbii lui Odobescu : *ve* pentru *vă*, *se* pentru *să*, *fia* pentru *fie*, *hartie* pentru *hîrtie*, *pucin* pentru *puțin*. Ele au fost totuși consemnate în variante. În variante am înregistrat și puținele redacțiuni anterioare (toate șterse), precum și o adăugire făcută între rînduri.

Textul fiind scurt, asupra limbii și grafiilor nu se pot face decît puține observații. În general, se constată grafii asemănătoare cu cele din corespondența din 1874, cum ar fi consoanele reduplicate (*differite*, *occupațiuni*, *tabelle*, *litterile*, *annexele*) și alte grafii influențate de limba franceză (*typărire*, *lithografie*).

SIGLE

A — manuscris autograf, B.A.R., Arhiva Odobescu, III, Acte 10.
$\left.\begin{matrix}A_1\\A_2\end{matrix}\right\}$ — variante genetice în textul A
P — lecțiuni stabilite prin conjectură

VARIANTE

938

6 nelăsîndu-mi P; *scris* nelasandu-mi A; *redacțiune anterioară* nedîndu-mi A_1 / spre P; *corupt* spe A // **7** pregătit P; *scris* pregatit A// **8** încă P; *corupt* anco A // **9** tipărire P; *corupt* tiparire A / vă P; *corupt* ve A / să P; *corupt* sa // **10** condițiunile P; *corupt* condițiuni A; *redacțiune anterioară*: modul acestei x ... x A_1 / stabilimentul P; *corupt* stabiliment A / Socec P; *scris* Socek A // **10—11** *adăugire între rînduri* x<conform a doua chitanță cu nr. 8914 din 1974> x A_2 // **11** publicațiuni P; *corupt* publicațiu A / număr P; *corupt numer* A / douăzeci P; *corupt* douazeci A / cîte P; *corupt* cate A // **12** răspîndit P; *corupt* respandit A // **13** astăzi P; *corupt* astadi A / că P; *corupt* ca A // **14** să fie P; corupt se fia A//**15** că P; *corupt* ca A/hîrtiei P; *corupt* hartiei A//**16** s-ar întrebuința A; *redacțiune anterioară* ar trebui A_1 / hîrtie P; *corupt* hartie A / 0,54 m; *altă lecțiune* 0,94 m / îndoită P; *corupt* îndoita A / adică P; *scris* adica A // **17** poată P; *corupt* poata A // **18** număr P; *corupt* numr A // **19** hîrtie P; *corupt* hartie A / albă P; *corupt* alba A // **20** groasă P; *corupt* groasa A // **21** notele P; *corupt* note A // **22** sfîrșit P; *corupt* sferșit A // **23** localităților P; *corupt* localitaților A // **24** trasă P; *corupt* trasa A / puțin P; *corupt* pucin A / noui P; *altă lecțiune* nuoi // **25** tipări P; *corupt* tipari A // **26** că stabilimentul P; *corupt* ca stabimentul A / Socec P; *scris* Socek A // **27** să P; *corupt* sa A // **28** arătate P; *corupt* aratate A // **29** următoare P; *corupt* următore A // **30** jețuit P; *corupt* jetuit A / tipărit P; *corupt* tiparit A // **32** 0,80 lei P; *corupt* 0,80 m A // **33** fîșie P; *corupt* fașia A // **35** două P; *corupt* doua A; *redacțiune anterioară* cîteva A_1 / poată P; *corupt* pota A // **36** *redacțiune anterioară* Nu mă înduoiesc că aprobarea d-voastră va coprinde și condițiuni A_1 / număr P; *corupt* numr A / 200 A; *redacțiune anterioară* 150 A_1 // **37** să fie P; *corupt* sa fia A // **38** hîrtie P; *corupt* cartie A //

NOTE

Dificultatea de a data exact acest memoriu ne împiedică a-l comenta mai pe larg și a trage concluzii precise. După cum am arătat, el este ulterior datei de 20 noiembrie/ 2 decembrie 1875, data furtului tezaurului de către Pantazescu, și, probabil, ulterior și datei de

28 ianuarie 1876, cînd Titu Maiorescu a părăsit Ministerul cultelor și instrucțiunii. Pentru această din urmă precizare pledează faptul că Odobescu se referă la aprobarea de la 1874, vorbind de „ministeriu'' și nu de ministrul căruia îi adresează acum cererea, cum ar fi făcut dacă acesta ar fi fost Maiorescu.

S-ar putea pune întrebarea dacă între acest memoriu și foile de corectură imprimate în aprilie 1876 la stabilimentul Socec (cf. *supra*, p. 35 și 988—989) există vreo legătură. Răspunsul este mai curind negativ, căci, în memoriu, Odobescu vorbește de o „edițiune română'', în timp ce textul imprimat pe cele patru foi păstrate la B.A.R. este bilingv. În acest caz, putem presupune că memoriul este ulterior și lui aprilie 1876. Schimbarea guvernului conservator, favorabil lui Odobescu, cu cel liberal al lui Emanoil Costache Epureanu și apoi cu cel al lui I. C. Brătianu, ar putea fi o cauză a nerealizării ediției bilingve și revenirea cu un memoriu către noii guvernanți apare ca justificată.

Pe de altă parte, tipărirea *Studielor asupra tezaurului de la Pietroasa*, începînd din noiembrie 1876 în *Columna lui Traian*, ne-ar putea oferi un *terminus ante quem* pentru acest memoriu, admițînd că lipsa de rezultate a demersurilor sale îl va fi determinat pe Odobescu să opteze pentru o publicare serială a monografiei în limba română. Avînd însă în vedere că nici această publicare nu a fost dusă pînă la capăt, nu putem exclude ca memoriul la care ne referim să fi fost, totuși, o încercare mai tîrzie, din anii 1877—1879, de a realiza, în sfîrșit, mult dorita monografie adresată publicului românesc. O dată și mai tîrzie nu poate fi admisă, avînd în vedere că, părăsind țara în toamna anului 1879, Odobescu pare să fi renunțat definitiv la proiectul unei publicații în românește. De acum înainte el se va dedica cu totul monumentalului său op în limba franceză, pentru realizarea căruia șederea îndelungată la Paris (1879—1887) i-a oferit condițiile cele mai bune de lucru.

Despre memoriul în discuție nu știm nici măcar dacă a fost înaintat ministerului sau, în caz că a fost înaintat, ce răspuns concret va fi primit. Sigur este că acest proiect, ca și altele, a rămas nerealizat, și aceasta, poate, și pentru motivul că el prevedea cheltuieli suplimentare, legate de ilustrație (6 planșe zincografice noi și o hartă litografiată în culori) și de drepturile solicitate de autor (200 exemplare, adică un sfert din tirajul ediției). Planșele imprimate la 1875 și, după cum se scrie pe foaia de titlu, „destinate a se alătura ca anexe la monografia asupra tezaurului de la Pietroasa, publicată sub auspiciile Ministerului învățăturei publice de d-l A. I. Odobescu'', au rămas astfel neutilizate pentru scopul în care fuseseră imprimate și, în cele din urmă, după moartea lui Odobescu, însoțite de un mic text introductiv, au fost legate într-un album, „pentru a se împărți pe la bibliotecile școlare din țară''.

⟨CORESPONDENȚA ADRESATĂ DE ALEXANDRU ODOBESCU LUI D. A. STURDZA, MINISTRUL INSTRUCȚIUNII PUBLICE ȘI CULTELOR, CU PRIVIRE LA PUBLICAREA MONOGRAFIEI SALE *LE TRÉSOR DE PÉTROSA* (1887)⟩

Adresele trimise de A. Odobescu ministrului D. A. Sturdza la 8/20 mai și 23 septembrie/5 octombrie 1887 au fost publicate, din inițiativa ministerului, în partea neoficială a *Monitorului oficial*, nr. 143 din 1/13 octombrie 1887, p. 3442–3445. Nu cunoaștem manuscrise ale acestor adrese, dar ele s-ar putea afla în arhiva respectivului minister. În arhiva Odobescu de la Biblioteca Academiei nu există copii.

Fiind vorba de o publicare oficială, putem presupune că textul tipărit corespunde întocmai, din punct de vedere al conținutului, originalului scrisorilor. În cursul unei polemici publice, ministerul nu s-ar fi expus criticilor, modificînd textul adreselor trimise de Odobescu. Nu aceeași siguranță avem și în privința grafiei, unde redacția *Monitorului*, tipografii și corectorii au putut interveni.

În ambele adrese numele localității Pietroasa se scrie așa cum se pronunță azi și cum, fără îndoială, se pronunța și atunci (*Pietrósa*). De asemenea, pentru ambele texte tipărite sînt comune: folosirea formei *sunt*, genitivul singular feminin în *-ei* (*dezvoltărei, cărței, Dunărei*), alternanța *care-cari*, grafia italienizantă de tipul *duoă, înduoită*. Tipărirea este foarte îngrijită; singura greșeală apare în ambele texte la inițiala prenumelui lui Rothschild: I în loc de J.

În adresa din 8/20 mai ar mai putea fi greșeală de tipar grafia *contratată* pentru *contractată* (avînd în vedere că mai sus apare *a contractat*). Nu știm dacă confuzia dintre *că* și *ca* (p. 940_5) și o frază ce pare neterminată se datorează tipografiei sau autorului. În fraza în discuție (p. 939_{52}–940_1) ori lipsește predicatul propozițiunii principale, ori pronumele relativ *ce* a pătruns din greșeală și atunci propozițiunea subordonată pe care o introduce devine principală. Din același text, care este mai întins, mai remarcăm unele oscilații ca: *orfăurărie – aurfaurarie* sau *înainte – 'nainte*. Această din urmă alternanță pare a fi pur grafică, căci apostroful trebuie să fi avut valoarea fonetică a lui *î*, ca în cazul *'mi* (*'Mi permit*, p. 940_{60}). Mai remarcăm prezența pluralului de tipul *studiele, gurele, cîmpiele*, a formei *mizloace* și a grafiilor fără diftong: *trebue, contribuesc, voe*. Ca rarități notăm forma *precios* și perfectul compus *ați fost admis* (pentru *ați admis*).

Adresa lui Odobescu din 30 septembrie/12 octombrie 1887 a fost publicată de două ori: prima dată, din inițiativa autorului, în ziarul *Epoca*, anul II, nr. 551, din ziua de sîmbătă 3/15 octombrie 1887 (ediția I) și pentru a doua oară, de către minister, în *Monitorul oficial*, nr. 147, din 6/18 octombrie 1887, p. 3521–3522 (ediția a II-a). Nu cunoaștem nici un manuscris al acestei scrisori.

Din motivele arătate mai sus, putem crede că varianta din *Monitor* corespunde exact, din punct de vedere al conținutului, formei originale a scrisorii. Textul publicat în *Epoca* (deși apărut cu cîteva zile mai înainte și considerat de noi ca ediția I) este, evident, prelucrat stilistic de autor în vederea publicării și, de aceea, prezintă deosebiri față de scrisoarea originală, respectiv față de ediția a II-a: modificări de sintagme, lexicale și de grafie (vezi variantele, p. 1004). În plus, spre deosebire de textul din *Monitor*, cel din *Epoca* este plin de greșeli de tipar și este marcat de unele intervenții ale redacției. Neavînd manuscrisul, nu putem distinge cu siguranță aceste intervenții de modificările întreprinse chiar de autor. Cu toate acestea, considerînd că textul din *Epoca* constituie ultima formă pe care Odobescu a dat-o scrisorii sale, l-am folosit ca bază pentru ediția de față.

Am corectat greșelile tipografice evidente din ediția I (*tiparit, soatra, domnele, Rotschild*). Numărul corect al notei ministerului afacerilor străine este cel din ediția a II-a (11 144). Am înlocuit, de asemenea, peste tot formele *esact, esecuta* etc. din ediția I, cu *exact, executa*, ca în ediția a II-a. Existînd abrevieri diferite pentru *domnul*, le-am unificat, preferînd *d-l*. În rest, am păstrat formele din ediția I și am menționat în variante pe cele din ediția a II-a, neputînd stabili cu precizie dacă oscilațiile respective aparțin autorului sau sînt din cauza redacției: *mînele* (ediția I) – *mînile* (ediția a II-a), *aprețuind – apreciind, împrejurări – împregiurări, dedese – dase, aice – aicea, completate – complectate*. La fel, nu știm dacă oscilațiile din cadrul aceleiași ediții sînt de pus pe seama autorului sau a redacției. Astfel, în ediția I întîlnim oscilații de felul: *înainte – 'nainte – nainte, care – cari, oarecari – oricari* iar în ediția a II-a: *înainte – 'nainte, care – carele – cari, oarecare – oaricari*.

În ambele ediții, peste tot, pentru persoana I singular și plural a verbului *a fi* se folosește doar *sunt*, *suntem*. În privința numelui Pietroasa, menționăm că în ediția I el este scris *Petroasa*, iar în ediția a II-a *Petrósa*.

Adresa din 6/18 octombrie 1887 a fost publicată de Odobescu în ziarul *Epoca*, anul II, nr. 558, din ziua de sîmbătă 10/22 octombrie 1887. Nici pentru această adresă nu cunoaștem manuscrisul.

Ca și în textul publicat cu o săptămînă înainte în același ziar, greșelile de tipar abundă: *condițiunt, erenatău fară, Rotschild* etc. Ele au fost corectate tacit. La pag. 945_{15}, în loc de *ca nu nu doare să rămîie*, am citit *ca n, doară să rămîi* fraza căpătînd astfel un sens. Lui *contigent* (greșeală tipografică ?) l-am preferat pe *contingent*, corect scris de Odobescu în alte texte (*Pia desideria*), și am transcris *consequent* în forma *consecvent*, presupunînd că aceasta era pronunția autorului. Am unificat abrevierile pentru *domnul* în forma *d-l*.

Ca particularități de grafie, menționăm că, spre deosebire de adresa din 30 septembrie, publicată în același ziar, în acest text se scrie *exprima, executarea, neexacte*, și nu *esprima, esecutarea* etc. Pronumele relativ *care* (nu *cari*) și verbul *sunt* se folosesc în chip consecvent. Oscilații întîlnim în cazurile *după* — *dupe* și *minister* — *ministeriu*. Pe lîngă genitivul feminin în *-ei* (*înaintărei, lipsirei*), întîlnim de două ori *lucrării*.

Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza (30 septembrie/12 octombrie 1887)

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Epoca*, anul II, nr. 551, din ziua de sîmbătă 3/15 octombrie 1887.
B — ediția a II-a, publicată în *Monitorul oficial*, nr. 147 din 6/18 octombrie 1887, p. 3521—3522.

VARIANTE

942

23 eri A; ieri B / d-voastră A; d-voastre B // **25** esact A; exact B // **26** împrejurările A; împregiurările B // **27** împrejurări A; împregiurări B // **27—28** rapoartele A; raporturile B // **29** 75 de zile A; 75 zile B // **30** No. 11140 A; No.11144 B//**31** d-lui Rothschild A; d-lui I. Rothschild B / n-ați A; nu ați B // **32** neesacte A; neexacte B//**33** nainte A; înainte B // **34** îndoială A; înduoială B // **36** întîi A; întîiu B / cari A; carele B // **37** mînele A; mînile B // **38** oricari A; oarecare B // **39** completate A; complectate B // **40** ceia ce A; ceea ce B / d-nia lui A; d-lui B // **42** d-sa A; d-lui B // **43** alte patru A; patru alte B / definitiv A; deplin B // **45** nici măcar una A; nici una B // **46** chiar și numai A; *chiar* și *numai* B // **47** patru, mult cinci coale A; patru (mult cinci) coale B // **47—48** esact însemnate A; însemnate exact B // **48** nu am A; n-am B // **49** cărții A; cărței B / ziua cînd A; ziua chiar cînd B // **50** d. Rothschild A; d. editor B / poate A; putea B // **51** știu socoti A; știu a socoti B // **53** Totuși, sperînd A; Totuși eu, sperînd B / dedese A; dase B / de domnia-voastră A; *omite în* B // **55** corecturile mai sus citate, ca A; corecturile trimise aci, ca B / înmînez eu însumi A; înapoez însumi B // **56** oarecari A; oaricari B / de acelea care A; de cele ce B / esplica în A; explica prin B // **57** la Paris A; în Paris B // **58** împrejurările sale A ;împregiurări ale sale B //

943

3 trimet A; trămit B / aice A; aicea B // **5** v-o A; vreo B / alte *patru* A; alte vreo 4 B // **7** nu mi-a dat încă nici A; nu mi-a mai dat nici B / a mea datorie să vă A; a mea datorie, d-le ministru, să vă B // **9** nouă A; noui B // **11** N-rului A; numărului B // **12**, 'nainte AB // **12—13** lucrarea mea va fi cu mult mai anevoioasă, mai întîrzietoare A; el va fi cu mult mai anevoios, mai întîrzietor B// **13** mai imperfectă decît A; mai imperfect de B // **13—14** ar fi fost cînd A; ar fi fost lucrarea mea cînd B // **14** publicare A; publicațiune B // **15** convicțiunea d-voastră A; convingerea d-voastre B // **17** țiu așa de mult la a mea lucrare A; așa de mult țin la a mea publicațiune B // **17—18** împrejurări A; împregiurări B // **22** rămîne A; rămînea B // **23** care A; cari B // **24** nevoie A; nevoe B // **24—25** căuta să A; căuta acum să B // **26** să lucrez A; de a lucra B/*mai bine.* A; *mai bine.* Vina nu este a mea. B // **27** d-voastră credeți A; d-voastră, d-le ministru, credeți B // **28** aprețuind cu o dreaptă nepărtinire A; apreciind cu o ințeleaptă nepărtinire B // **28—29** mă aflu A; mă găsesc B // **29—30** și în singurul caz *de a nu putea face mai bine* A; și presupunînd cazul că *nu puteți* face mai bine B // **31** chiar în A; chiar și în B // **32** cel puțin pînă la momentul A; măcar pînă la momentul B // **33** lucruri așa supărătoare, și A; lucruri cu totul jicnitoare operei mele, și B // **34** să pui A; să pun B / a desăvîrși opera A; a săvîrși cartea mea B // **35** esecuta A; executa B / cum am început-o A; cum chiar am și început-o B / completată A; complectată B // **39** domnule ministru, etc. A; d-le ministru, încredințarea deosebitei mele stime și considerațiuni B //

NOTE

Scrisorile adresate, în cursul anului 1887, de către A. Odobescu lui D. A. Sturdza, ministrul instrucțiunii publice și cultelor, ilustrează lupta dîrză dusă de marele arheolog pentru a asigura operei sale de căpătîi o publicare demnă de subiectul tratat și de străduințele sale îndelungate. Primul act al acestei lupte a fost unul pregătitor: darea de seamă prezentată la 22 martie/3 aprilie 1887 în plenul Academiei Române, în care, într-o formă ades generală, filozofică, Odobescu pleda pentru a se asigura operei sale despre tezaur condițiile de lucru, mijloacele materiale și spațiul tipografic necesar unei asemenea sinteze arheologico-istorice. Cuvîntarea a fost publicată de trei ori în cursul anului 1887, ultima oară sub titlul *Pia desideria* (în acest volum, p. 924—930).

Curînd după rostirea acestei cuvîntări, Odobescu și-a început demersurile la Ministerul instrucțiunii, care finanța publicarea, mai întîi verbal, apoi în scris. Prima adresă, aici publicată, este aceea din 8/20 mai 1887, în care, în mod argumentat și cu date concrete, se solicita sporirea întinderii publicației, devenită acum „un studiu comparativ asupra orfăurăriei antice", la 170 coale *in folio*. În urma răspunsurilor verbale negative ale ministrului, Odobescu a adresat un memoriu, în același sens, regelui Carol I, trimițînd totodată, la 27 iulie, o copie și lui D. A. Sturdza. Textul acestui memoriu nu ne este cunoscut. Noua intervenție a avut însă același rezultat ca și prima, astfel că, resemnat, cel puțin pe moment, Odobescu va încerca să meargă înainte cu tipărirea măcar a manuscrisului aflat în acel moment la editor. Adresa sa din 23 septembrie/5 octombrie 1887 urmărea, tocmai, ca ministerul să intervină pe lîngă Rothschild, pentru buna desfășurare a lucrării.

Doar cîteva zile mai tîrziu, Odobescu făcea să se publice în *Epoca* (nr. 546, duminică 27 septembrie /9 octombrie 1887) un fragment din marea sa scriere asupra tezaurului, cu scopul evident de a atrage din nou atenția opiniei publice asupra soartei vitrege a acestei publicații. Fragmentul, extras din partea a II-a : *Description du trésor de Pétrossa. Considerations préliminaires*, a monografiei (p. 76 — 82), a fost tradus în românește nu de autor, ci de redacția ziarului, motiv pentru care nu l-am introdus în acest volum. Într-un scurt text introductiv, exprimîndu-și dorința „ca pentru onoarea științei românești, acea frumoasă și savantă carte a d-lui Odobescu să poată ieși cît mai curînd la lumină", redacția critica refuzul Ministerului instrucțiunii de a susține mai departe publicarea operei în forma sa dezvoltată.

Critica adresată de *Epoca* ministerului, respectiv guvernului Brătianu, pare a fi obligat, în cele din urmă, Ministerul instrucțiunii să dea un răspuns adreselor lui Odobescu. Într-adevăr, primul răspuns scris al lui D. A. Sturdza datează din ziua de 28 septembrie, deci din a doua zi după critica apărută în ziar. Acest răspuns, împreună cu cele două scrisori anterioare ale lui Odobescu, a fost apoi dat publicității în *Monitorul oficial*, nr. 143, din 1/13 octombrie ; comunicatul ministerului, care însoțea această corespondență, avea următorul conținut :

« Un ziar din Capitală publică o notiță asupra opului d-lui Al. I. Odobescu, scris în limba franceză, asupra tezaurului de la Pietroasa. În acea notiță se zice „că guvernului actual îi aparține tristul privilegiu de a împiedica, de a opri, de a stîrpi și de a schimba orice lucru bun și folositor ar putea să se facă în țară la noi" și aceasta pentru că „Ministerul instrucțiunei publice refuzînd în anul acesta operei importante a d-lui Odobescu dezvoltările ce-i sunt indispensabile, ea este deocamdată întreruptă". Spre lămurirea publicului, Ministerul cultelor și instrucțiunei publice publică mai la vale corespondența urmată de către minister și d-l Alexandru Odobescu în privirea publicațiunei *Le trésor de Pietroasa* și anume :

1) adresa d-lui Al. Odobescu către minister, din 8 mai 1887
2) adresa d-lui Al. Odobescu către minister din 23 septembre 1887
3) adresa ministerului către d-l Al. Odobescu din 28 septembre 1887 »

În adresa sa nr. 13 900 din 28 septembrie, ministerul prezenta în detaliu aranjamentul său din 1885 cu autorul și editorul și făcea un bilanț, din care reieșea că autorul fusese plătit complet iar editorul pentru întreg volumul I, primindu-se în schimb doar 31 coale tipărite și planșele cromolitografiate mai de demult. Autorul rămînea dator încă cu textul pentru alte 49 coale, iar editorul cu restul tipăririi, inclusiv a două cromolitografii noi. În răspunsul său, ministerul recapitula datele financiare ale propunerii lui Odobescu din 8/20 mai și comunica că propunerea nu a fost primită de Consiliul de miniștri, care insista ca „opul" să fie încheiat „precum s-a început și precum însuși d-voastră l-ați propus la 1882 și 1885". În privința relațiilor cu editorul Rothschild, se făcea aluzie la nota nr. 11 144 din 3/15 iulie a Ministerului afacerilor străine ; în această notă se relata despre scrisoarea editorului, reclamînd a nu avea de la Odobescu, de opt luni, nici manuscris, nici corecturi.

Urmarea imediată a acestei adrese este răspunsul lui Odobescu din 30 septembrie/12 octombrie 1887. În urma publicării comunicatului ministerial mai sus citat în *Monitorul* din 1/13 octombrie, acest răspuns a fost publicat, din dorința autorului, în ziarul *Epoca* din 3/15 octombrie, sub titlul redacțional „*Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza*".

În aceeași zi (3 octombrie), sub nr. 14 539, ministrul replica acestui răspuns printr-o adresă, mai scurtă, dar mai dură în formulare decît precedenta, în care se preciza din nou că el cere „o lucrare complectă, restrînsă asupra tezaurului de la Pietroasa", în timp ce Odobescu dorește să trateze întreg subiectul „aurofăurăriei antice". Sturdza îi atribuia lui Odobescu eventuala intenție de a introduce în lucrarea sa și monumentul de la Adamclisi, astfel încît să se ajungă în situația ca „opul restrîns asupra tezaurului din Muzeul național să devie o enciclopedie întreagă a istoriei, a geografiei și a culturei țărilor dunărene în timpul romanilor și în timpul invaziei barbarilor". Deși recunoștea că o astfel de lucrare „ar face mare onoare guvernului care va publica-o", D. A. Sturdza își încheia adresa cu o cerere ultimativă : „cer cu tot dinadinsul ca să executați angagiamentele ce aveți în fața ministerului". Această adresă, precedată de scrisoarea lui Odobescu din 30 septembrie, a fost publicată, în cadrul unui nou comunicat, în *Monitorul oficial*, nr. 147 din 6/18 octombrie 1887.

Răspunsul, ultimul din această serie, nu a întîrziat prea mult. Scrisoarea adresată de Odobescu lui Sturdza la 6/18 octombrie (ziua apariției noului comunicat) a fost publicată în *Epoca*, nr. 558, din 10/22 octombrie, sub titlul *,,Alt comunicat al d-lui Mitiță Sturdza în privința tezaurului de la Pietroasa''*. Ea era precedată de o notă a redacției, scrisă pe un ton sarcastic, avînd următorul conținut :

,,Neobositul ministru al instrucțiunei publice, care pe toți obosește, a publicat în *Monitorul* din 6 octombre o urmare la comunicatul său asupra tezaurului de la Pietroasa. D-l A. Odobescu, în contra căruia războește acum cu atîta înverșunare minunatul ministru, se vede silit a-i răspunde cu același feliu de arme spre a-i zice : «*Nu mă atinge că dau!*» ori « *Lasă-mă să te las!* ». Iată în ce mod inteligentul nostru ministru știe să susțină și să îndemne la lucrări folositoare pe rarii bărbați ce avem în țară, înzestrați cu talente și cu știință.

Următoarea adresă a fost trimisă d-lui Sturdza la 6 octombre în răspuns la ceea ce cicălitoriul și îndîrjitul ministru a adresat d-lui Odobescu la 3 octombre și pe care s-a și grăbit a o publica în *Monitor*, ca să dovedească mai bine lumii că, și întru ale științei, d-lui este numai un meschin negustoraș pe cînd însuși recunoaște în adversarul său un învățat demn de a face mare onoare țării, deci cu totul vrednic de ministeriala sa urgie.

Cerîndu-ni-se de d-l Odobescu să tipărim aci răspunsul său așa de moderat la înrăutățile cîrcote ale unuia din miniștrii actuali, noi ne întrebăm pînă cînd oare sta-va cultura bietei noastre țări sub țestul unor așa înderetnice și mocirloase broaște''.

Răspunsul lui Odobescu este, într-adevăr, moderat, resemnat chiar, fără a fi însă lipsit de tonuri critice. Speranța sa extremă că Sturdza și ministerul pe care-l conducea vor ști ,,a face deosebiri logice între un contract de furnituri materiale oarecare și publicațiunea unei scrieri de erudițiune'' s-a dovedit a fi zadarnică. Lipsit de sprijinul material indispensabil realizării unei atît de ambițioase întreprinderi științifice, Odobescu va trebui să se mulțumească cu apariția în timpul vieții sale doar a primului volum al marii monografii.

În privința relațiilor personale între Odobescu și Sturdza, putem spune că ele s-au degradat în continuare. O mărturie a acestei evoluții critice o constituie acea *,,cuvîntare asupra modului cum domnul Dimitrie Sturdza își îndeplinește sarcina de secretar general al Academiei Române''*, pe care Odobescu a ținut-o în primăvara anului 1888, păstrată sub forma unui manuscris litografiat, de 30 pagini, la Biblioteca Academiei (cota III 99 742).

940_{8} Pentru mersul concepției lui Odobescu asupra publicației tezaurului de la Pietroasa, de comparat această ofertă cu cea de la 1874, cuprinsă în scrisoarea adresată lui Titu Maiorescu la 2 mai 1874 (*supra* p. 933—934). Nu cunoaștem conținutul exact al aranjamentelor de la 1882 și 1885. Asupra întinderii planificate a operei și asupra condițiilor financiare cuprinse în ,,ultima reglare a cestiunei'' (1885), căpătăm detalii în adresa din 28 septembrie /10 octombrie a ministerului (*Monitorul oficial*, nr. 143,1/13 octombrie, p. 3444 — 3445). În acea adresă se vorbește de două volume a 40 coale (deci 80 coale) contractate la 1885 și de noul proiect al lui Odobescu, prevăzînd trei volume, cu un total de 165 coale. În memoriul său din 8/20 mai Odobescu vorbește de ,,primele 85 coale'' și de un ,,adaos de 85 coale'', deci de un total de 170 coale.

940_{16} ,,Nouele descoperiri anticarii'' din Dobrogea, menționate aici aluziv, sînt cele legate de monumentul de la Adamclisi. La ele se referă și D. A. Sturdza în adresa sa din 3/15 octombrie 1887, exprimîndu-și temerea că Odobescu va voi să le introducă în ,,opul'' său lărgit (vezi și adresa lui Odobescu din 6/18 octombrie, p. 944). ,,Însemnătatea particulară'' pe care au căpătat-o aceste descoperiri în ochii lui Odobescu se explică prin aceea că, în urma primelor cercetări arheologice efectuate la Adamclisi (începînd din 1882), Grigore Tocilescu data monumentul în veacul al IV-lea și îl atribuia împăratului Valens, care, în anul 367 venise la Dunăre pentru a se război cu goții lui Athanaric. Odobescu vedea în ,,stilul cu totul scăpătat al sculpturelor'' un sprijin pentru această datare tîrzie, care aducea astfel monumentul într-o relație istorică mai mult sau mai puțin directă cu tezaurul de la Pietroasa (cf. A. Odobescu, *Atheneul român și clădirile antice cu dom circular*, București, 1888, p. 47 urm. ; idem, *Le trésor de Pétrossa*, vol. I, p. *258 — 259* și III, p. *25*). Ulterior, prin 1891—1892, Tocilescu a ajuns la concluzia că monumentul a fost ridicat de Traian, astfel că amintita relație a dispărut. Datarea monumentului în vremea lui Valens a mai fost reluată în 1936 de către N. Iorga (vezi și Fl. Bobu Florescu, *Monumentul de la Adam Klissi*, ed. II, București, 1961, p. 30 urm.).

942_{19} Deși nu o precizează, Odobescu pare a fi știut în acel moment de existența ,,reclamațiunii'' adresată de editorul Rothschild Ministerului afacerilor străine, al cărei efect încerca să-l contracareze chiar prin această adresă. Oficial el avea să afle de reclamația lui Rothschild prin adresa Ministerului instrucțiunii din 28 septembrie/10 octombrie, luînd apoi atitudine față de „neexactele alegațiuni" în adresele sale din 30 septembrie/12 octombrie și 6/18 octombrie. Din acest moment relațiile lui Odobescu cu editorul său s-au deteriorat continuu, ceea ce explică referirile violente (de genul „cette canaille de Rothschild"), întîlnite în scrisorile lui Odobescu din ianuarie 1894 (cf. A. I. Odobescu, *Opere literare*, București, 1938, ediția Sc. Struțeanu, p. 392, 398 și 403). În acel moment, pregătindu-se tipărirea vol. II din monografie, Ionescu-Gion pare a fi fost acela care mijlocea între Odobescu și Rothschild.

945_{11}D. A. Sturdza este unul dintre inițiatorii studiului științific al vechilor monede românești.El a lăsat în urmă studii importante, cum este cel publicat la Viena, în 1874 : *Übersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romanien* (*Moldau und Walachei*) sau *Bibliografia numismaticei române*, apărută în *Analele Societății Academice Române*, tom XI, secțiunea II, 1878, p. 105 — 164. D. A. Sturdza este și editorul celor zece volume de *Acte și documente privitoare la istoria renașterii României*, București, 1889 —1909.

STUDII
ARHEOLOGICE

TEZAURUL DE LA PIETROASA ÎN LUMINA NOILOR CERCETĂRI

1. IPOTEZE REFERITOARE LA ÎNCADRAREA CRONOLOGICĂ ŞI ATRIBUIREA ETNICĂ A TEZAURULUI

În urma unei investigaţii minuţioase, întreprinse într-o vreme cînd arheologia îşi mai căuta încă jaloanele metodologice[1], Odobescu ajungea la următoarele concluzii în legătură cu tezaurul de la Pietroasa (azi Pietroasele).

1. Piesele tezaurului au aparţinut unei populaţii germanice, păgîne, foarte probabil goţilor care au locuit în Dacia în sec. III — V e.n.
2. Nu toate piesele datează din aceeaşi epocă, însă în tot cazul denotă o artă „indigenă" la goţii din Dacia.
3. Totalitatea pieselor din tezaur aparţin unui templu păgîn, tezaurul fiind compus exclusiv din vase sacre şi ornamente sacerdotale.

În viziunea lui Odobescu, tezaurul a aparţinut lui Athanaric şi a fost îngropat înainte de plecarea regelui vizigot la Constantinopol, unde va muri în anul 381. Prin urmare, tezaurul a fost îngropat înainte de anul 381 iar piesele componente aparţin secolului al IV-lea.

Aceste concluzii au fost îmbrăţişate de o mare parte din specialiştii perioadei următoare, iar lucrarea lui Odobescu rămîne astăzi o lucrare de referinţă pentru specialistul epocii migraţiei.

Înainte şi imediat după apariţia lucrării lui Odobescu, tezaurul de la Pietroasa a constituit obiectul de investigaţie a numeroşilor specialişti, arheologi, lingvişti sau istorici de artă, care, potrivit formaţiei şi concepţiei lor asupra fenomenelor culturale şi istorice ale Imperiului roman tîrziu, au încadrat în mod diferit atît din punct de vedere cultural cît şi cronologic sau etnic tezaurul de la Pietroasa.

O mare parte din cercetătorii acestei epoci au mers pe linia preconizată de Odobescu. În sinteza asupra istoriei vandalilor sau goţilor din Ungaria şi România, C. Diculescu[2] considera că tezaurul a fost îngropat de Athanaric înainte de plecarea sa la Constantinopol şi aducea în sprijinul opiniei sale numai argumente de ordin istoric, legate de ultimii ani ai prezenţei lui Athanaric la nord de Dunăre. De altfel, majoritatea specialiştilor care au susţinut sau susţin ipoteza Athanaric vor folosi schema istorică oferită de izvoarele scrise, uitînd că pentru încadrarea cronologică, culturală sau etnică a unui monument arheologic, studiul arheologic aduce elementele decisive, sau cu alte cuvinte, la valorificarea izvoarelor arheologice trebuiesc folosite numai argumentele arheologice[3].

Pentru o încadrare cronologică şi atribuire etnică asemănătoare a întregului tezaur opiniază într-un mic articol din anul 1932, care se referea mai mult la pateră, şi M. C. Soutzo[4]. Spre deosebire de Odobescu, care vedea în personajele de pe pateră zei germanici, Soutzo consideră că : „adunarea circulară de zei de la picioarele statuii (=Cibela), cuprinde probabil principalele divinităţi autohtone ale „barbarilor" care au populat Dacia înainte de venirea romanilor şi care au luat locul apoi în Olimpul acestei epoci". Sînt idei confuze lipsite de orice sprijin documentar.

În ampla sinteză arheologică asupra triburilor germanice, Gogo Müller Kuales vedea în tezaurul de la Pietroasa, „tezaurul lui Athanaric" cum îl numeşte dînsul, tezaurul întregului neam gotic ascuns în pămînt după înfrîngerea lui Athanaric[5].

Probabil puternic influenţat de schema atît de atrăgătoare oferită de izvoarele antice, J. Werner, fără a face o analiză arheologică a pieselor din tezaur, atribuia tezaurul tot secolului al IV-lea, înainte de venirea hunilor[6].

---

[1] R. Hachmann, *Die Goten und Skandinavien*, Berlin, 1970, p. 150; lucrarea lui Oskar Montelius, *Die älteren Kulturperioden im Orient und Europa*, Teil I, *Die Methode*, Stockholm, 1903, în care se fixează o serie de principii de bază ale arheologiei, în special principiul tipologic, apare *după* moartea lui Odobescu.

[2] C. Diculescu, *Die Wandalen und Goten in Ungarn und Rumänien*, Mannus — Bibl. Nr. 34, Würzburg, 1923, p. 96 urm.

[3] R. Hachmann, *op. cit.*, p. 11.

[4] M. C. Soutzo, *Dacia*, 3—4, 1927—1932, p. 628—631.

[5] Gogo Müller-Kuales în H. Reinerth, *Vorgeschichte der deutschen Stämme*, vol. III *Die Ostgermanen*, Leipzig, 1941, p. 1201.

[6] J. Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attilareiches*, München, 1956, p. 80.

Ipoteza Athanaric, prin care înțelegem atribuirea tezaurului vizigoților secolului al IV-lea, a fost susținută după cel de al doilea război mondial și de o serie întreagă de specialiști români.

Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, în anul 1956 și apoi în anul 1967 [7], atribuie tezaurul tot secolului al IV-lea, identificîndu-l cu avutul unui rege (Athanaric) sau al unui mare preot. Deși a folosit o anumită bibliografie arheologică care permitea să se ajungă și la alte încheieri, mai ales cronologice [8], ea a rămas la concluziile amintite mai sus.

Dintre ceilalți specialiști români care au opinat pentru atribuirea tezaurului epocii lui Athanaric se cuvine a fi amintiți Ion Nestor în anul 1960 [9] sau Răzvan Theodorescu în anul 1970 [10].

Unul din argumentele aduse în sprijinul îngropării tezaurului de la Pietroasa în timpul lui Athanaric este îngroparea de tezaure alcătuite din lingouri de aur (Crasna, Feldioara) [11] sau din obiecte de podabă de *argint* (sublinierea ns.,—*R.H.*) de la Valea Strîmbă [12] în jurul anului 380 [13]. În ceea ce privește tezaurul de obiecte de podoabă de la Valea Strîmbă, acesta este alcătuit din piese de argint care nu prezintă nici o legătură stilistică cu tezaurul de la Pietroasa, fapt care nu permite, după părerea noastră, explicarea îngropării celor două tezaure în urma aceluiași eveniment : invazia hunică. Tezaurele de lingouri de la Crasna și Feldioara, reprezintă, după cum susținea N. Fettich acum mai bine de 40 de ani, prima formă de acumulare a aurului la triburile germanice de la nord de Dunăre, în urma situației create în Peninsula Balcanică după lupta de la Adrianopol [14], iar faptul că acest aur nu a fost prelucrat pentru podoabe ar putea indica îngroparea lor în urma invaziei hunice cu toate că s-a emis și ipoteza unei îngropări mai tîrzii [15]. În orice caz, nu credem că se poate stabili o legătură între data îngropării acestor tezaure de lingouri,singurele de altfel de acest gen cunoscute în spațiul carpato-danubian și data îngropării tezaurului de la Pietroasa, care reflectă din punct de vedere artistic și stilistic o cu totul altă epocă.

Pe de altă parte relativa raritate a monedelor de aur de la sfîrșitul secolului al IV-lea și din prima jumătate a secolului al V-lea [16], poate sugera că aurul venit din imperiu, sub formă de monede, lingouri sau alte obiecte prețioase, a fost folosit pentru confecționarea splendidelor obiecte de podoabă ale secolului al V-lea.

În așa de frumos ilustrata dar totuși foarte generala sinteză asupra artei epocii migrațiilor, apărută în anul 1967, W. F. Volbach plasează tezaurul în a doua jumătate a secolului al IV-lea. Tot acolo tezaurul este atribuit primei faze a artei pontice a încrustării, care își încheie evoluția în jurul anului 450 [17]. Lipsa oricăror argumente pentru încadrarea tezaurului de la Pietroasa în a doua jumătate a secolului al IV-lea, „spre 375", ne scutește de o discuție critică.

Lucrarea care aduce argumente arheologice mai puternice pentru plasarea tezaurului în secolul al IV-lea este aceea a cercetătoarei Birgitt Arrhenius, apărută în anul 1971 [18]. Cercetătoarea suedeză reușește, pornind de la gemele și podoabele din nordul Europei ornamentate cu granate, să ne ofere o analiză minuțioasă a diferitelor procedee tehnice, folosite la realizarea obiectelor de podoabă ale secolelor V — VII e.n. Este poate cea mai amplă analiză a tehnicii de lucru a stilului policrom, despre care va fi vorba mai jos.

În viziunea Birgittei Arrhenius lipsa granatelor, tăiate în forma de trepte *(stuffengeschnittene Granate)* și a masei cristaline de chit, caracteristice după părerea sa, epocii lui Attila, sînt principalele argumente care pledează împotriva plasării tezaurului în secolul al V-lea [19]. După cum vom încerca să arătăm mai jos, granatele tăiate în formă de trepte nu sînt neapărat caracteristice primei jumătăți a secolului al V-lea iar compoziția chitului obiectelor de la Pietroasa se întîlnește la o serie întreagă de podoabe ale secolului al V-lea.

---

[7] Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Analele rom.-sov.*, 10, 1956, 3, p. 5—12 ; idem în vol. sub redacția lui G. Oprescu, *Studii asupra tezaurului restituit de URSS*, București, 1958, p. 54 ; idem, *Tezaurul de la Pietroasa*, București, 1967, p. 16, 51 (în continuare citat) *Tezaurul*...).

[8] Ne referim în primul rînd la N. Fettich, *Germania*, 16, 1932, p. 300—304 ; idem, *Der zweite Schatz von Szilágysomlyó*, ArchHung, 8, 1932.

[9] I. Nestor în *Istoria României*, vol. I, București, 1960, p. 698—699.

[10] R. Theodorescu, *Pagini de artă veche românească de la origini pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, București, 1970, p. 21 urm.

[11] O. Iliescu, RESEE, 3, 1965, 1—2, 269—281 cu bibliografia respectivă.

[12] Z. Szekely, FoliaArch, 5, 1944, 95—101.

[13] I. Nestor, *op. cit.*, p. 699.

[14] N. Fettich, ArchHung, 8, 1932, p. 67.

[15] K. Horedt, *Germania*, 60, 1972, 1—2, p. 219, nota 1.

[16] C. Preda, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 444.

[17] J. Hubert, J. Pocher, W. F. Volbach, *L'Europe des invasions*, Paris, 1967, p. 216.

[18] B. Arrhenius, *Granatschmuck und Gemmen aus nordischen Funden des frühen Mittelalters*, Stockholm, 1971.

[19] *Ibidem*, p. 18, nota 3.

O poziție oarecum deosebită printre învățații adepți ai ipotezei Athanaric o are Rostovtzeff. Deși era de acord cu atribuirea în cele din urmă a tezaurului, lui Athanaric, considera că întreg tezaurul a fost luat de goți de la un prinț sarmat sau trac după care a fost zgîriată pe colan inscripția cu caractere runice [20].

Este o opinie singulară care n-a fost preluată în literatura de specialitate. Ea își găsește explicația în preocupările lui Rostovtzeff în domeniul artei scito-sarmatice.

Primele opinii care plasează tezaurul de la Pietroasa în perioada de după plecarea lui Athanaric la Constantinopol au apărut în preajma primului război mondial [21].

Într-un studiu, care analiza mai ales știrile izvoarelor scrise referitoare la diferitele tipuri de fibule purtate la curtea imperiului tîrziu și bizantin, N. Beleaev data fibula mică de la Pietroasa în secolul al V-lea admițînd și o prezență în cel următor [22]. Este desigur forțată datarea fibulei mici dincolo de jumătatea secolului al V-lea. Însă concluzia lui Beleaev după care fibule cu pandantivi și de construcție asemănătoare cu cele de la Pietroasa apar abia odată cu Valens și mai ales cu Theodosius, se sprijină, așa cum o vom dovedi la locul potrivit, pe o realitate documentară.

Atît A. Alföldi [23] cît și N. Fettich [24], prin analizele tipologice făcute fibulelor de la Pietroasa și celor din marele tezaur de la Șimleul Silvaniei (N. Fettich) înclinau de fapt pentru plasarea tezaurului de la Pietroasa la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul celui următor.

În această succintă și desigur incompletă trecere în revistă a principalelor opinii referitoare la datarea și atribuirea tezaurului de la Pietroasa se cuvine a fi amintită și opinia lui C. Daicoviciu, primul arheolog român care a plasat tezaurul în secolul al V-lea, atribuindu-l ostrogoților. Din păcate, însă, specialistul clujean nu aducea în sprijinul afirmației sale temeiuri documentare [25].

Cercetările întreprinse în perioada de după cel de al doilea război mondial au adus noi argumente în sprijinul datării tîrzii a tezaurului de la Pietroasa. La materialul din ce în ce mai bogat, aflat la dispoziția cercetătorilor, se adaugă noi metode de cercetare care, toate la un loc, vor determina interpretări inedite într-o serie de probleme ale epocii migrațiilor.

În acest context merită a fi amintit efortul lui H. Arbman pentru descifrarea semnificațiilor culturale și istorice ale săbiilor din mormîntul lui Childeric [26]. Analogiile între garda sabiei de la Altlussheim și colanul cu balama de la Pietroasa, propuse de H. Arbman [27], vor reprezenta un argument serios pentru datarea tîrzie.

Dacă H. Arbmann nu se pronunța asupra cronologiei sau a atribuirii etnice a tezaurului de la Pietroasa, în schimb K. Böhner, în tipologia pe care a făcut-o săbiilor princiare din secolele V — VII, opiniază, în urma analizei unor detalii ale stilului policrom prezent în piesele de la Pietroasa, categoric pentru plasarea tezaurului în secolul al V-lea [28].

Pentru aceeași datare opina și W. Holmquist în sintetica sa prezentare a artei germanice din primul mileniu al e.n. [29], reluînd de fapt, în problema care interesează, argumentele lui Böhner.

Datorită faptului că sfera problematicii lor nu s-a legat de tezaurul de la Pietroasa, cei doi savanți menționați nu s-au pronunțat asupra atribuirii etnice.

Prin scurta notă din anul 1969 [30] scrisă probabil în urma descoperirii și analizei tezaurului (princiar) de la Someșeni și mormîntului princiar II de la Apahida [31], K. Horedt a deschis de fapt din nou problema datării tezaurului de la Pietroasa în secolul al V-lea. După K. Horedt tehnica *cloisonnée* de pe colanul lat cu balama, de pe coșulețele poligonale, sau de pe fibula mică și gîtul celei mari împreună cu colanul de aur și cîrlig sau obiceiul depunerii vaselor din metal prețios, sînt tot atîtea argumente pentru plasarea tezaurului de la Pietroasa în prima jumătate a secolului al V-lea [32]. Plecînd de la această datare, K.Horedt atribuia tezaurul ostrogoţilor, iar îngroparea lui era legată de evenimentele din jurul anului 450, a căror ultimă consecinţă a fost prăbuşirea Imperiului hunic [33].

---

[20] M. Rostovtzeff, *Iranian and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922, p. 186.

[21] Brenner, 8, BerRGK, 1912, p. 271; R. Zahn, *Spätantike Silbergefässe*, Amtl. Bericht, 38, 1916—1917, col. 276, 278, 283—284.

[22] N. Beleaev, *Seminarium Kondakovianum*, 3, 1929, p. 112.

[23] A. Alföldi, *Germania*, 16, 1932, p. 136.

[24] N. Fettich, *Germania*, 16, 1932, p. 302; idem, ArchHung, 8, 1932, p. 70.

[25] C. Daicoviciu, AISC, Cluj, 3, 1936—1940, p. 250, nota 1.

[26] H. Arbmann, Meddelanden, 1947—1948, p. 97—136.

[27] Ibidem, p. 135.

[28] K. Böhner, Bonner Jahrb, 148, 1948, p. 230.

[29] W. Holmquist, *Germanic Art during the first milenium A.D.*, Stockholm, 1955, p. 29 urm.

[30] K. Horedt, AMN, 6, 1959, 549—551.

[31] K. Horedt, D. Protase, AMN, 7, 1970, 185—201; idem, *Germania*, 48, 1970, 1—2, 85—98 (tezaurul de la Someșeni, descoperit în anul 1963); idem, *Germania*, 50, 1972, 1—2, 174—220 (Apahida II, mormînt princiar descoperit în anul 1968).

[32] K. Horedt, AMN, 6, 1959, 550.

2. OBSERVAŢII ASUPRA PIESELOR COMPONENTE ALE TEZAURULUI

Tezaurul de la Pietroasa a fost supus, ca de altfel majoritatea grupurilor de antichităţii de acest tip, legii acumulării, subliniată încă de Odobescu. Ca urmare a acestei acumulări, tezaurul conţine piese din epoci deosebite, care oglindesc diferite curente culturale. Pentru problemele legate de cronologie, piesele recente sînt cele decisive. În ceea ce priveşte împrejurările prin care s-a produs această acumulare, sîntem siliţi să ne limităm la domeniul ipotezelor, care de multe ori nu-şi găsesc o bază documentară suficientă. Analiza pieselor componente ale tezaurului va căuta, măcar în parte, să dea răspuns la unele dintre aceste întrebări.

Printre *piesele destinate unui ceremonial oficial* sau ,,vasele sacre", cum zicea Odobescu, putem distinge, din punctul de vedere al tehnicii în care sînt lucrate, două categorii şi anume : piesele lucrate numai din aur şi piesele ornamentate în stilul policrom.

Tava (pl. I), reprezintă piesa cea mai simplă şi mai stîngaci lucrată. Întreaga piesă, împreună cu decorul său, a fost modelată prin ciocănire în tehnica *au repoussé*, pentru a fi apoi cizelată foarte sumar. Piesa îşi găseşte unele paralele îndepărtate în placa de aur descoperită în tumulul de la Certomlîk [34], sau pe unele sarcofage romane din perioada romană tîrzie (sec. III — VI) [35]. Nici decorul cu care este ornamentată nu ne poate ajuta la o datare mai precisă. Rozeta este un motiv ornamental obişnuit în toreutica antică, iar banda şerpuitoare sau linia în zig-zag se întîlneşte din epoca bronzului şi pînă în secolul al IX-lea (tezaurul de la Sînnicolaul Mare) ; în schimb, minusculele amănunte florale care însoţesc zig-zagul ar putea oferi un indiciu cronologic pentru epoca migraţiilor [36].

Caracterul rudimentar al execuţiei poate constitui un argument pentru o producţie locală, cu toate că tava a fost interpretată ca un produs al atelierelor nord-pontice care au folosit motive caracteristice populaţiilor migratorii [37]. Pentru existenţa unei orfevrerii locale în nord-estul Munteniei, pledează descoperirea, nu departe de Pietroasa, la Aldeni, jud. Buzău, a unui tipar pentru confecţionat bijuterii, cum ne lasă să înţelegem analogiile acestei piese cu aplicile de aur din tezaurul de la Pîrscov [38], care se datează în prima jumătate a secolului al V-lea [39].

În forma în care se găseşte astăzi, *cana (oenochoe)* (pl. a III-a) este rezultatul a două restaurări. Cu toate acestea ea ne oferă date importante pentru problemele culturale şi cronologice.

Tipul acesta de vas îşi găseşte o analogie aproape perfectă în cana de argint din tezaurul descoperit la 24 iunie 1904 la Kerci (str. Spitalului). Depozitul este datat printr-o farfurie pe care este reprezentat bustul împăratului Constantiu II (337 — 361). Inscripţia gravată pe farfurie : *D (omini) N (ostri) Constantini Augusti votis XX*, indicînd vicenalia lui Consanţiu din anul 343 [40].

Pentru o datare mai strînsă trebuie avute în vedere şi celelalte complexe descoperite pe str. Spitalului la Kerci. Ne referim la mormintele în catacombe : nr. 145 datat cu monedă Valentinianus II : 375 — 392) ; nr. 154 (datat cu monedă Valentinianus I : 364 — 375) ; în sfîrşit mormîntul (diferit de depozitul menţionat mai sus) descoperit la 24 iunie 1904 (datat cu monede : Constantius Gallus : 351 — 354, Valentinianus I şi II ; 364 — 392) [41]. În lumina acestor descoperiri care se plasează la sfîrşitul secolului al IV-lea propunem datarea depozitului de vase de la Kerci în a doua jumătate a secolului al IV-lea, spre finele secolului.

Spre aceeaşi concluzie ne duc şi alte argumente izvorîte din analiza decorului cănii de la Pietroasa. Ne referim în primul rînd la decorul *gravat*, executat prin linii şi puncte incizate, reprezentînd foi de acant stilizate, între care sînt introduse triunghiuri. Tehnica, oarecum străină atelierelor romane tîrzii, a dus cu gîndul pe unii cercetători la ateliere din *barbaricum* [42].

Considerăm că este vorba mai degrabă de ateliere nord-pontice (vezi analogia cu cana din depozitul de la Kerci) care lucrează pentru populaţiile ,,barbare". Analogiile pe care le prezintă decorul de pe gîtul cănii de la Pietroasa cu ornamentul pandantivilor de la Coşovenii de Jos (fig. 1/2,6), unde apare aceeași floare de acantus stilizată, executată în aceeași tehnică [43], ne indică un moment cronologic destul de precis și anume data de 400 [44]. Ornamentul principal al cănii este reprezentat de acele *strigiles*, executate în tehnica *au repoussé*, care acoperă tot pîntecul vasului. Este un ornament care apare și în arta scitică [45] apoi în arta romană [46] și continuă și în secolul al VI-lea, cum o demonstrează un vas de argint ornamentat în această tehnică, descoperit la Novobaiazid Armenia) și datat, pe baza unei ștampile de pe fundul vasului în timpul lui lui Justinian I (527 — 565) [47].

---

[33] Idem, *Germania*, 50, 1972, 1—2, 217 urm.

[34] N. Kondakoff, N. I. Tolstoi, S. Reinach, *Antiquité de la Russie meridionale*, Paris, 1891, p. 503.

[35] R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 22.

[36] E. Dunăreanu-Vulpe, în (vol. sub redacţia lui G. Oprescu), *Studii asupra tezaurului restituit de URSS*, Bucureşti, 1958, p. 52 (în continuare citat *Studii . . .*).

[37] R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 23.

[38] V. Teodorescu, Bucureşti, *Materiale de istorie şi muzeografie*, 9, 1972, p. 91 nota 47.

[39] V. mai jos anexa 1.

[40] V. V. Kropotkin, *Arheologia SSSR*, D1—27, Moscova, 1970, p. 87 ; p. 205 fig. 53/2.

[41] F. Kuchenbuch, SaalburgJahrb, 13, 1954, p. 16 ; J. Tejral, *Mähren im V. Jahrhundert*, Praga, 1973, p. 15—16 cu toată discuţia datării complexelor de la Kerci, str. Spitalului, la sfîrşitul secolului al IV-lea.

[42] E. Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurul de la Pietroasa*, Bucureşti, 1967, p. 29 ; R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 25.

În concluzie, putem afirma cu destulă certitudine că atît analogia cu vasul din depozitul de la Kerci a cărui datare tîrzie este impusă de situația monetară generală din celelalte monumente descoperite în imediata vecinătate, cît și decorul executat prin gravare de pe gîtul vasului, constituie argumente suficiente pentru datarea vasului de la Pietroasa la sfîrșitul secolului al IV-lea, mai precis în jurul anului 400.

Un argument pentru datarea mai timpurie în cursul secolului al IV-lea, s-a bazat pe prezența unor căni de lut descoperite în aria culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov, care ar reprezenta replici în lut ale cănii de la Pietroasa [48]. Ne referim în primul rînd la cana care provine dintr-o descoperire izolată din anii 1943—45 de la Racovița, județul Buzău [49], sau la cana, păstrată fragmentar, din mormîntul nr. 18 de incinerație în urnă de la Tîrgșor, județul Prahova [50]. Dacă pentru Racovița ne lipsesc detalii asupra contextului în care a fost găsită cana, mormîntul 18 de la Tîrgșor este tăiat de o groapă datată cu o fibulă de bronz cu piciorul întors pe dedesubt din secolul al IV-lea [51], probabil în jur de 350, ceea ce asigură datarea cănii în prima jumătate a secolului al IV-lea. Constatarea acestor analogii nu este concludentă în datarea piesei. În afară de faptul că analogia cu cana de la Pietroasa nu este perfectă, fenomenul imitării unor prototipuri de metal sau chiar de sticlă, este răspîndit și la începutul secolului al V-lea, cum o dovedește, printre altele și cana-ulcior din mormîntul princiar de la Regöly, modelată din pastă cenușie, acoperită de un slip negru avînd partea superioară a pîntecului fațetată (ca de altfel toate cănile de lut despre care este vorba) și al cărei gît se termină într-un cap de vultur stilizat [52], motiv întîlnit și la cana de la Pietroasa pe placa ajurată care înconjoară buza vasului.

Problema recepționării acestui motiv animalier în spațiul carpato-danubian va fi tratată cu prilejul analizei categoriei de piese de port reprezentate de fibulele în formă de vultur.

Patera (pl. a IV-a) singura piesă de altfel care a scăpat mai puțin avariată, a prilejuit numeroase interpretări. După unele opinii, patera trebuie pusă în legătură cu sarmații tîrzii din sudul Rusiei. În lumina acestei opinii figura centrală care împodobește centrul piesei ar fi strîns înrudită cu marea zeiță venerată de sciți, iar patera ar avea o serie de analogii în falerele sarmatice din zonă [53]. După N. Fettich patera de la Pietroasa, ar face parte, împreună cu cazanul de la Gundestrup, sau farfuria-castron de la Șimleul Silvaniei din același cerc cultural, care ar putea avea legături cu castroanele de tip Omphalos din secolele V — VI [54]. Singulară rămîne și mai departe ipoteza lui Soutzo, după care patera ar reprezenta un panteon daco-roman din sec. III e.n. [55].

Mergînd pe linia susținută de altfel și de Odobescu, numeroși cercetători au afirmat că tabloul iconografic de pe pateră întruchipează „cel mai probabil, divinități sincretice proprii neamurilor germanice dar înrudite cu lumea clasică greco-romană" [56].

---

[43] C. Nicolaescu-Plopșor, H. Ziess, *Germania*, 17, 1933, p. 272—285, pl. 24, fig. 1 și 2.

[44] Asupra poziției cronologice a orizontului Untersiebenbrunn-Coșovenii de Jos v. mai jos p. 1027.

[45] M. I. Artamonov, *Sokrovișca skifskih kurganov v sobranii Gosudarstvenovo Ermitaja*, Leningrad-Praga, 1966, p. 110 și fig. 146.

[46] E. Dunăreanu-Vulpe în vol. *Studii*. . ., p. 51 ; v. și Al. Odobescu, *Le trésor*, vol. I, p. 116, fig. 43.

[47] A. Banck, *Byzantine Art in the collection of the USSR*, Moscova, 1966, fig. 83 și p. 343 urm.

[48] E. Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurul* . . ., p. 30.

[49] B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din sec. al IV-lea din Muntenia*, București, 1966, p. 92 ; tot acolo se afirmă că s-ar fi făcut o cercetare de suprafață la locul descoperirii vasului, recoltîndu-se încă un vas lucrat cu mîna.

[50] Gh. Diaconu, *Tîrgșor, Necropola din sec. III—IV*, București, 1965, p. 140 ; p. 175 pl. XXV/1, 4.

[51] *Ibidem*, p. 40.

[52] G. Meszarós, ArhErt, 97, 1, 1970, p. 81, fig. 16. Datarea mormîntului dela Regöly este precizată la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea ; ibidem, p. 92. De altfel o altă cană de acest tip a fost descoperită în necropola de la Popuzu, com. Balaciu, jud. Ialomița, unde au apărut și piepteni bilaterali de os care plasează contextul arheologic către sfîrșitul secolului al IV-lea (inf. Gh. Diaconu).

[53] M. Rostovtzeff, *op. cit.*, p. 138 și urm. ; p. 186 ; N. Kondakoff, N. I. Tolstoi, S. Reinach, *op. cit.*, p. 504.

[54] N. Fettich, ArhErt, 45, 1931, p. 304. În lumina cercetărilor de astăzi legătura între cazanul de la Gundestrup, care este celtic (v. Ole Klindt Jensen, *Gundestrupkedelen*, Copenhaga, 1961) și vasele de la Șimleul Silvaniei și Pietroasa nu se mai poate susține. Singurul element de legătură constă în caracterul lor sacru subliniat de altfel și de Odobescu ; v. în acest sens și G. Nagy, *A Magyar Története*, I. Budapest, 1895, p. CCXIV urm.

[55] M. C. Soutzo, *op. cit.*, p. 630.

[56] E. Dunăreanu-Vulpe, *op. cit.*, p. 18 urm ; R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 26.

Spre deosebire de aceste opinii, devenite oarecum tradiţionale, Ch. de Linas în 1887 emite o ipoteză, respinsă însă de Odobescu, după care scena de pe pateră ar reprezenta o procesiune costumată a unui *thiasos* isiac, în jurul ,,Zeiţei Mame'' (Dea Mater) [57].

Oarecum apropiată de această opinie este şi ipoteza lansată de M. v. Heland într-o amplă analiză a paterei de la Pietroasa [58]. După cercetătoarea suedeză programul iconografic al paterei de la Pietroasa ar putea deriva din diferitele culte misterice care au pe ,,Zeiţa Mamă'' ca numitor comun, la care se poate asocia şi cultul lui Sabazios care este în strînsă legătură cu cel al ,,Zeiţei Mamă'', Sabazios fiind fiul şi totodată soţul ei [59]. Analizînd din punctul de vedere stilistic patera de la Pietroasa, M. v. Heland sesizează unele elemente ale stilului Gandhara (contrastul dintre rigiditatea figurilor din centru şi dinamismul figurilor care înconjoară figura centrală), elemente sasanide (unele detalii de îmbrăcăminte) dar mai ales partice (proporţiile corpului, formele faciale) sau elenistice (felul de redare a corpului uman).

Puternicele legături ale paterei cu repertoriul artei partice, sincretismul artistic care se desprinde din analiza stilului în care a fost lucrată, sînt în viziunea Margaretei v. Heland elemente care susţin localizarea centrului de producţie în Asia Mică, mai precis în Antiohia [60] iar în ce priveşte momentul cronologic se propune o dată în jurul anului 360, ipotetic anul 363. Piesa este interpretată ca un cadou magnific către un templu al Cybelei, reorganizat de Iulian [61].

Ni se pare cît se poate de plauzibilă plasarea locului de producţie în capitala Siriei care, chiar şi după întemeierea Constantinopolului, rămîne cu pieţele sale splendid ornamentate cu străzile sale lungi de 36 de stadii (6,5 km.), cu băile şi iluminaţiile sale, cu populaţia sa amestecată, mai mult păgînă decît creştină, şi mai departe *perla orientului.* [62] În ceea ce priveşte datarea propusă de M. von Heland (în jurul anului 360), în nici un caz mai tîrziu, aceasta poate fi acceptată cu cea mai mare probabilitate.

Asupra modalităţii prin care patera a ajuns la Pietroasa nu dispunem de date directe. Dacă însă avem în vedere expediţia hunică din anul 395 [63], cînd hunii ajung pînă la Antiohia, putem afirma ipotetic desigur, că cu prilejul acestor evenimente patera a putut ajunge în mîna hunilor sau a unora din populaţiile aliate şi că apoi, odată cu deplasarea masei mari a hunilor spre apus, patera, împreună cu alte bunuri culturale, au putut să ajungă în bazinul carpatic.

În concluzie credem că patera a fost produsă la Antiohia în jurul anului 360 şi trebuie pusă în legătură cu încercarea de restaurare a religiilor a lui Iulian Apostatul [64]. Prezenţa ei în regiunile noastre trebuie legată de migrarea conglomeratului etnic condus de huni spre apus. Pentru alte detalii mai precise ne lipseşte orice suport documentar.

Coşuleţele poligonale (pl. VII – VIII), dintre care unul este octogonal iar celălalt dodecagonal, sînt prevăzute cu toarte modelate în formă de panteră sprijinite cu picioarele dinapoi pe fundul vasului, iar cu picioarele dinainte pe marginea unor plăci orizontale, decupate în formă de coadă de pasăre şi unite prin nituri de buza vasului. Există la aceste toarte unele mici deosebiri în ceea ce priveşte forma plăcii orizontale, care însă pentru analiza noastră nu prezintă nici un fel de importanţă. Caracteristica lor principală constă în forma poligonală, stilul policrom *à jour* şi toartele în formă de panteră.

S-a susţinut la un moment dat că aceste vase ar avea, judecînd după forma lor, analogii cu anumite tipuri de vase de metal din epoca romană. În sprijinul acestei afirmaţii sînt aduse ca exemplu vase din tezaurele de la Boscoarele şi de la Hildesheim datate în secolul I e.n. sau din tezaurul de la Ostriovany din Slovacia (sec. III e.n.) [65].

Este o analogie mai mult formală, şi nu structurală, care pentru elucidarea problemelor tezaurului se dovedeşte a fi irelevantă.

Nici analiza toartelor în formă de panteră nu ne duce prea departe. Asemenea toarte, modelate mai ales în formă de feline, apar şi la vasele de metal greco-romane din primele secole ale erei noastre [66] sau pe unul din pandantivii din tezaurul nr. 1 de la Şimleul Silvaniei [67] (fig. 2/2). Motivul panterei de pe toartele de la Pietroasa a avut de altfel o mare circulație în timp cum o demonstrează foarte sugestiv o brățară, datată în secolul VII, formată din două pantere, provenită probabil din Egipt, care imită bijuteriile bizantine din secolul al V-lea [68].

---

[57] Ch. de Linas, *Les origines de l'orfèvrerie cloisonné. Recherches sur les divers genres d'incrustation de joillerie et l'art des métaux précieux*, Arras-Paris, 1877–1887.

[58] M. v. Heland, *The golden bowl from Pietroasa*, Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies of Art, 24, Stockholm, 1973.

[59] *Ibidem*, p. 65, 89.

[60] *Ibidem*, p. 65 urm.

[61] *Ibidem*, p. 99 urm.

[62] J. Bidez, *Julian der Abtrünninge*, München, 1940, p. 297 urm.

[63] V. p. 1033.

[64] Asupra întregii politici religioase a lui Iulian v. J. Bidez, *op. cit.*, p. 234–247 ; 260–326.

[65] E. Dunăreanu-Vulpe, *op. cit.*, p. 32.

[66] Idem, *loc. cit.*

[67] J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalter in Ungarn*, Braunschweig, 1905, vol. 3, pl. 14/ac. ; Al. Odobescu, *Le trésor*... vol. I, p. *218*, (*supra*, p. 300) fig. 92.

Elementul care oferă posibilitatea unor analogii mai strînse și a unei datări mai exacte este stilul policrom *à jour* în care sînt lucrate cupele, stil asupra căruia vom reveni la locul cuvenit.

Înainte de a încheia discuția vaselor sacre din tezaurul de la Pietroasa trebuie să amintim concluzia lui K. Horedt după care vase antice tîrzii din metal prețios apar într-o serie de morminte princiare din secolul al V-lea [69], fenomen de altfel caracteristic în general perioadei hunice [70]. În acest context trebuie plasat după părerea noastră și tezaurul descoperit în anul 1970 de la Tăuteni-Bihor [71].

Piesele de port care fac parte din tezaurul de la Pietroasa aparțin la două categorii disctincte : podoabe ale gîtului (cele trei colane) și fibule. Din punct de vedere stilistic distingem două grupe : piese lucrate din aur masiv (colanul simplu și colanul cu inscripție) și piese lucrate în stil policrom (colanul cu balama, fibulele).

Colanul simplu cu ochi și cîrlig pentru închidere, lucrat din aur masiv (pl. a II-a), este un obiect de podoabă caracteristic mormintelor de bărbați din epoca lui Attila, reflectînd o modă care cuprinde o arie largă de răspîndire, începînd din Siberia de apus și pînă în Europa centrală [72].

Trebuie precizat că coloane cu ochi și cîrlig pentru închidere apar destul de sporadic și în secolul al IV-lea. O demonstrează colanul de bronz de la Piatra Frecăței [73] sau cel de argint de la Novi Banovci [74].

În aur însă apar numai în secolul al V-lea sau cel mult sfîrșitul secolului al IV-lea cum ar indica mormîntul cu colan, fibulă de bronz placată cu argint și ulcior cu ornamente lustruite de la Budapesta X, str. Kereszturi despre care nu avem încă date mai precise [75].

Afirmația se bazează pe descoperirile din complexele închise [76]. Astfel, în mormîntul de la Musliumova, Perm (fig. 4/1 — 29), un colan de acest tip se asociază cu catarame lucrate în stil policrom caracteristic pentru secolul al V-lea împreună, printre altele, cu un distribuitor specific orizontului Untersiebenbrunn-Coșovenii de Jos (fig. 4/1) [77], care plasează mormîntul la începutul secolului al V-lea. Mormîntul princiar de la Szeged-Nagyszéksós (fig. 5/1 — 21) pe baza întregului său inventar, printre care și un colan de acest tip, este datat între 420—430 [78].

În mormîntul de la Keszthely colanul era asociat cu catarame ovale cu placă dreptunghiulară, caracteristice primei jumătăți a secolului al V-lea [79].

Foarte important pentru elucidarea poziției cronologice a tezaurului de la Pietroasa este analogia colanului simplu cu colanul din mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn [80]. Întrucît ne propunem să tratăm în mod special raportul pieselor sau mai degrabă al stilului în care sînt lucrate piesele de la Pietroasa, față de orizontul cultural Untersiebenbrunn-Coșovenii de Jos, ne mulțumim deocamdată cu prezentarea acestei analogii. O altă analogie pentru colanul simplu o găsim în mormîntul princiar de la Pouan (fig. 6/1), datat pe baza stilului policrom în care sînt lucrate piesele de armament *(Spatha* și *Scramasax)* ca și unele catarame, în jurul anului 450 [81].

Reținem, prin urmare, că toate colanele cu ochi și cîrlig de închidere *din aur masiv*, care provin din complexe închise, se datează în secolul al V-lea, cu precădere prima lui jumătate, datare care trebuie admisă și pentru colanul de la Pietroasa.

Colanul cu inscripție (pl. II a-a) puternic afectat de peripețiile prin care a trecut tezaurul, a fost interpretat în mod diferit. Unii au văzut în el o brățară, alții o zgardă pentru cîine, o verigă rituală de la ușa unui templu sau chiar verigă pentru cănile cu vin. Pe baza analogiilor cu colanul simplu și prin acesta cu celelalte piese de acest fel, funcția de colan, podoabă a gîtului, nu poate fi pusă la îndoială.

---

[68] M. Chaucey-Ross, *Catalogue of the byzantine and early mediaeval antiquities in the Dumbarton Oaks Collection*, vol. II, Washington, 1965, pl. 38/47 și p. 46 urm.

[69] K. Horedt, AMN, 6, 1969, p. 550.

[70] J. Werner, *op. cit.*, München, 1956, p. 86—87 unde se subliniază prezența cănilor de argint în mormintele de epocă hunică ca de ex. Concești sau Bolșoi Kamanec.

[71] S. Dumitrașcu, *Tezaurul de la Tăuteni-Bihor*, Oradea, 1973.

[72] E. Keller, *Germania*, 1—2, 45, 1967, p. 116 ; v. p. 117—118 lista colanelor simple cu ochi și cîrlig din aur masiv iar la p. 115 harta răspîndirii lor ; v. și K. Horedt, *loc. cit.*

[73] A. Petre, *Materiale*, 8, 1962, p. 572, fig. 7.

[74] E. Keller, *op. cit.*, p. 116, nota 39.

[75] M. Nagy, ArhErt, 97, 2, 1970, p. 313.

[76] Celelalte colane din aur masiv de acest tip de pe teritoriul României : Bunești, jud. Brașov, v. K. Horedt, Germania, 25, 1941, p. 121, pl. 21/10 ; Uileacul Șimleului, jud. Sălaj, v. ArhErt, 22, 1902, p. 432, provin din descoperiri izolate. Încadrarea lor cronologică și culturală se face pe baza descoperirilor din complexele închise.

[77] J. Werner, *op. cit.*, pl. 59.

[78] N. Fettich, ArchHung, 32, 1953 ; Împotriva interpretării ritului funerar propus de Fettich (mormînt de incinerație), dar nu și a încadrării cronologice v. I. Bona, ActaArch, 23, 1971, p. 267 urm.

[79] K. Sági, ArhErt, 82, 1955, p. 183—189.

[80] W. Kubitschek, JahrbfAltertumskunde, 5, 1911, p. 41, fig. 8.

[81] E. Salin, A. France-Lannord, *Gallia*, 14, 1956, 1, p. 74, fig. 24 ; datarea mormîntului la p. 75.

În cele mai diverse feluri a fost interpretată și inscripția de pe colan [82]. Caracterul acestui studiu ne împiedică să intrăm în detaliile unei probleme, a cărei rezolvare revine, în primul rînd, filologului. Din numeroasele lecturi propuse, se pare că cea mai aproape de adevăr este aceea a lui Neumeister în 1868 [83]. Astfel, R. Neumeister citea *gutaniowi hailag* și propunea trei variante de traduceri: a. „lui Wodan sfînt"; b. „țării bune a sciților sfînt"; c. „patriei bune sfînt". În viziunea ușor modificată a lui M. Isbășescu [84] textul inscripției este *gutanio wi hailag* sau *gutanio wi hailag*, ceea ce în traducere ar însemna „al goților stăpîn ereditar (sau ocrotitor) sacrosant". O lectură acceptată de mulți specialiști a fost și aceea la care a ajuns R. Loewe în 1960 și anume *gutan Iowi hailag,* în traducere „lui Jupiter al goților consacrat" [85].

Indiferent cum se va soluționa problema în viitor, ceea ce reținem în stadiul actual al cercetării, este că piesa în discuție este un colan, care sublinia o poziție socială deosebită, iar inscripția, gravată probabil într-o perioadă ulterioară [86] este runică ea atestînd că tezaurul a aparținut unuia din triburile gotice [87].

Colane de tipul celor amintite mai sus sînt frecvente și pe monumentele de artă din a doua jumătate a secolului al IV-lea, sau începutul secolului al V-lea și ele se referă la un cerc restrîns și anume al componenței gardei imperiale. În sprijinul acestei afirmații citām dipticul de la Halberstadt de la începutul secolului al V-lea sau missorium-ul lui Teodosiu I din anul 388 de la Muzeul din Madrid, Real Academia de la Historia [88], unde membrii gardei imperiale sînt înfățișați cu astfel de podoabe la gît.

De altfel există și unele informații în izvoarele scrise care se referă la astfel de obiecte.

În anul 386, cu prilejul omorîrii unui grup de „barbari" din Dobrogea (goți probabil), aflăm că Gerontios, autorul măcelului, a luat de la „barbari" și darurile primite de aceștia de la împărat, care „constau din coliere de aur, ce le fusese dăruite de împărat spre a se împodobi cu ele" (Zosimos, IV, 40, 20).

Colanul cu balama (pl.aV-a) reprezintă o piesă care, după știința noastră are puține analogii în mediul arheologic caracteristic secolelor III — VI. Este adevărat că forma acestei podoabe este cunoscută atît în epoca bronzului în Scandinavia și Germania [89] cît și în cultura scitică de la mijlocul mileniului I î.e.n. [90]. Aceste exemple au putut servi ca prototipuri, însă pe baza documentației care ne stă la dispoziție în momentul de față nu ne putem pronunța asupra evoluției acestei piese. O analogie apropiată, însă nu identică, care sprijină datarea tîrzie, o găsim cu un obiect, interpretat ca o coroană triumfală, de pe mozaicul cupolei absidale a bazilicii San Vitale de la Ravenna [91], datată în secolul al VI-lea. Datarea mai strînsă o obținem prin analiza stilului policrom în care este lucrat colanul și care indică, după cum o vom dovedi mai jos, o încadrare cronologică în prima jumătate a secolului al V-lea.

Fibula mică (pl.aVI-a) și așa cum se va vedea mai departe și fibulele mijlocii, sînt alcătuite din trei părți distincte: partea centrală discoidală, placa de la capul fibulei, în formă de liră și piciorul în formă de pasăre stilizată. O analiză atentă a structurii fibulei dovedește că atît capul cît și piciorul fibulei au fost sudate de partea centrală. Pe partea de dinapoi a plăcii capului a fost sudat sistemul de prindere, identic cu cel cunoscut la foarte răspîndita categorie de fibule cu butoni în formă de ceapă *(Zwiebelknopffibel)* din perioada romană tîrzie și romano-bizantină. Fibula mică de la Pietroasa este deci rezultatul procesului de contopire a două tipuri de fibulă și anume: partea centrală ovală își are originea în fibula ovală cu disc tîrziu romană iar sistemul de prindere în fibula cu butoni în formă de ceapă, menționată mai sus. La aceasta se mai adaugă, la fibula mică, într-o formă puternic stilizată, capul de pasăre, care după toate probabilitățile este rezultatul unor influențe orientale [92].

---

[82] Pentru toată această problemă v. M. Isbășescu, *Revista de filologie romanică și germanică,* 1, 1957, p. 119 urm.

[83] R. Neumeister, Mitth. d. Central-Komiss., Viena, 13, 1868, p. 115—117.

[84] M. Isbășescu, *op. cit.,* p. 126.

[85] R. Loewe, *Indogermanische Forschungen,* 1910, p. 203—208.

[86] C. Marstrander, *Nors Tidskrift vor Spragvidenskap,* 3, 1929, p. 38—67.

[87] Pentru inscripțiile runice descoperite pe teritoriul țării noastre vezi Gh. Diaconu, *Dacia,* N.S., XX, 1976.

[88] W. F. Volbach, *Elfenbeinarbeiten der Spätantike und des frühen Mittelalters,* Mainz, 1952, p. 32 urm.; pl. 8/35; R. Delbrueck, *Spätantike Kaiserporträts. Vom Konstantinus Magnus bis zum Ende des Westreichs,* Berlin-Leipzig, 1933, pl. 94; A. Odobescu, *Le trésor...,* vol. I, p. *318* (*supra,* p. 400), fig. 121.

[89] E. Dunăreanu-Vulpe, *op. cit.,* p. 88; R. Theodorescu, *op. cit.,* p. 28.

[90] M. I. Artamonov, *op. cit.,* fig. 205; colanul din mormîntul scitic de la Kul Oba care se deosebește din punct de vedere tehnic de colanul de la Pietroasa; v. și M. Babeș, vol. de față, p. 974.

[91] G. Bovini, *Ravenna, Ville d'art,* Ravenna, 1970, p. 39; p. 45; v. și K. Horedt, *Germania,* 50, 1972, 1—2, p. 215 nota 111.

Fibula mică de la Pietroasa își găsește analogii foarte apropiate în fibula cu onyx din cel de al doilea tezaur de la Șimleul Silvaniei (*fig. 3/1*) [93], ceea ce a dus la încadrarea lor în aceeași grupă tipologică, din care face parte de altfel și fibula mijlocie. La începutul acestei evoluții, sau mai bine-zis la începutul acestui șir tipologic s-ar afla fibula cu onyx de la Șimleul Silvaniei, ar urma fibula mică și apoi fibulele mijlocii de la Pietroasa [94].

Pentru problemele de cronologie ale tezaurului de la Pietroasa aceste afinități tipologice cu fibulele din tezaurul de la Șimleul Silvaniei, prezintă o importanță deosebită. Un element foarte important pentru datarea tezaurului de la Șimleul Silvaniei este reprezentat de fibulele cu semidisc și picior alungit. Fibulele cu semidisc și picior alungit din tezaurul al doilea de la Șimleul Silvaniei [95], au analogii identice, sau aproape identice la Kerci unde asemenea fibule apar în morminte împreună cu monede Valentinian I (364–375) și Valentinian II (375 – 392) ceea ce impune datarea tipului de fibulă în sudul U.R.S.S. la sfîrșitul secolului al IV-lea [96]. În ceea ce privește fibulele de același tip de la Airan [97], Untersiebenbrunn [98] (fig. 13/1–2) și Șimleul Silvaniei (fig. 2), acestea trebuiesc datate în prima jumătate a secolului al V-lea[99] ceea ce ar pleda și pentru datarea fibulei mici (și mijlocii, cum se va vedea) de la Pietroasa în această perioadă. Datarea tezaurului de la Șimleul Silvaniei în prima jumătate a secolului al V-lea obținută pe această cale nu implică obligator datarea tuturor pieselor componente, deci și a fibulei cu onyx în același interval cronologic. Fiind un tezaur, el cuprinde piese din epoci diferite, care însă circulau la data îngropării tezaurului.

La o datare mai precisă a fibulei mici de la Pietroasa se poate ajunge și pe altă cale și anume prin analiza sistemului de prindere, împrumutat de la fibula cu butoni în formă de ceapă. Butonii în formă de ceapă de la fibula mică de la Pietroasa au cele mai bune analogii cu butonii în formă de ceapă a tipului 6 din sistemul cronologic al acestui tip de obiect de podoabă stabilit de E. Keller [100]. Pe de altă parte butonii fibulei cu onyx de la Șimleul Silvaniei merg cu butonii tipului 5 din tipologia lui E. Keller [101]. Avînd în vedere că tipul 5 se încadrează din punct de vedere cronologic, pe baza descoperirilor monetare [102] în perioada 370–400 iar tipul 6 la începutul secolului al V-lea trebuie să admitem pentru fibula mică de la Pietroasa o datare în prima jumătate a secolului al V-lea, spre începutul acestui secol. Această ușoară decalare cronologică între fibula cu onyx de la Șimleul Silvaniei și fibula mică de la Pietroasa, ar fi un argument în sprijinul schemei evolutive propuse de Fettich.

Constatările făcute asupra evoluției tipologice a fibulei mici sînt valabile și pentru *fibulele mijlocii* pl.a VI-a), cu observația că în cadrul schemei tipologice propuse de N. Fettich fibulele mijlocii reprezintă ultima fază tipologică. De asemenea și constatările făcute asupra butonilor sistemului de prindere al fibulei mici sînt valabile și pentru butonii sistemului de prindere al fibulelor mijlocii astfel că datarea propusă pentru fibula mică trebuie acceptată și pentru fibulele mijlocii.

Pe de altă parte gîtul lung care se termină într-un cap de pasăre al fibulei mijlocii se reîntîlnește cu cupa de la Gourdon datată în jurul anului 450 [103], ceea ce ar constitui, după părerea noastră un alt argument pentru datarea în prima jumătate a secolului al V-lea al fibulei mijlocii.

---

[92] Pentru întreaga problematică a genezei acestui tip de fibulă v. N. Fettich, *Germania*, 16, 1932, p. 300 urm.; Geometrizarea motivului zoomorf constatată la fibula mică este subliniată și de A. Alföldi, ArchHung, 9, 1932, p. 39; v. și J. M. Santa Olalla, *Germania*, 20, 1936, p. 50 care propune și o influență a fibulelor zoomorfe ale perioadei imperiale tîrzii în geneza fibulelor de la Pietroasa, care sînt datate la sfîrșitul secolului al IV-lea, aducînd ca argument o fibulă în formă de vultur descoperită în castelul de la Saalburg, v. Jacobi, *Germania*, 16, 1932, p. 161 fig. 6. Se pare totuși că filiația propusă de Fettich trebuie acceptată. Recepționarea motivului vulturului s-a făcut, după cum vom încerca să arătăm mai jos, pe o altă cale. În acest sens și H. Kühn, IPEK, 13–14, 1939–1940, p. 138.

[93] N. Fettich, ArchHung, 8, 1932, pl. VIII/8; pl. IX/1; v. și N. Beleaev, *op. cit.*, p. 129.

[94] N. Fettich, *Germania*, 16, 1932, p. 304.

[95] Idem, ArchHung, 8, 1932, pl. XVIII, XX, XXIII etc.

[96] F. Kuchenbuch, *op. cit.*, p. 16; I. P. Zasețkaia, SA, 2, 1968, p. 56.

[97] E. Salin, A. France-Lannord, *Monuments et Mémoires*, 43, 1949, pl. XIV.

[98] W. Kubitschek, *op. cit.*, pl. I/1–2.

[99] F. Kuchenbuch, *op. cit.*, *loc. cit*,

[100] E. Keller, *Die spätromischen Grabfunde aus Südbayern*, München, 1971, p. 34, pl. 5/13.

[101] *Ibidem*, p. 34, pl. 5/12.

[102] *Ibidem*, p. 35 (tipul 5); p. 52 urm. (tipul 6) pentru cronologia tipului 6, v. și R. Harhoiu, SCIV, 24, 2, 1973, p. 321 urm.

[103] B. Arrhenius, *op. cit.*, p. 106 urm.; J. Hubert, J. Pocher, M. V. Volbach, *op. cit.*, p. 220, fig. 233.

Una din problemele care le pun atît fibulele mijlocii cît și fibula mare, este recepționarea vulturului[104], care la Pietroasa apare pe cele trei fibule menționate și pe cana oenochoe. În secolele V—VI e.n. motivul apare pe o gamă foarte mare de obiecte: catarame, arme, piese de harnașament, colane, fibule, ceramică, aplici etc.[105]. Întrebarea este din ce mediu cultural a putut fi preluat acest motiv de către goți, prin intermediul cărora se răspîndește apoi în toată Europa.

În arta scitică de la sfîrșitul secolului al VII-lea și începutul secolului al VI-lea î.e.n. din nordul Mării Negre, motivul vulturului cunoaște o largă răspîndire. O demonstrează piesele de harnașament descoperite în curganul de la Kelermes, regiunea Krasnodar[106] sau o piesă ornamentală din curganul nr. 2 de la Ulskii aul, din Kuban[107]. În acest sens mai pot fi citați cei 17 vulturi de la Melgunov, regiunea Kirovograd[108], placa de centură de la Zolotoi-Kurgan, Crimeea[109], apropiată ca formă mai mult de fibula mare, sau psaliile de bronz din curganul 24 de la Nimfei, Crimeea[110]. Din această zonă motivul se va răspîndi în decursul secolelor VI—V î.e.n. în diferitele culturi ale populațiilor din Altai, unde apare într-o formă mai naturalistă decît în arta scitică. Se poate cita în acest sens placa ornamentală de harnașament din curganul nr. 1 de la Tuetka[111], placa ornamentală din curganul nr. 2 de la Beșadar[112], psalia din curganul 3 de la Pazîrîk[113].

Motivul, care după unii autori își are originea în Asia Mică[114], va fi cultivat multă vreme în aceste regiuni. Îl întîlnim în arta sarmatică din secolele II—III e.n. din sudul U.R.S.S. În acest sens se poate cita diadema de la Novocerkask, sau pomul cu păsări *(Vogelbaum)* din curganul 46 de la Ust-Labinskaia, de lîngă Krasnodar[115].

Pe de altă parte, motivul apare pe o serie de garnituri de centură din perioada dinastiei Han din China[116] (202 î.e.n.—220 e.n.), ale cărei acțiuni militare au provocat în cele din urmă migrarea spre apus a unora din triburile hunice.

Contactul cu civilizația chineză al dinastiei Han și culturile populației din Altai, la care se adaugă apoi într-o ultimă etapă și influența culturii sarmatice de la nordul Mării Negre, a dus la preluarea definitivă a acestui motiv în rîndurile triburilor hunice. Din toate motivele zoomorfe frecvente în aceste arii culturale hunii vor prelua numai acest motiv, care capătă astfel o importanță excepțională[117].

În ceea ce privește problema recepționării motivului la triburile germanice, în speță goții, considerăm că numai după înglobarea triburilor gotice de la nordul Mării Negre în confederația hunică, motivul vulturului a putut pătrunde în mediul cultural și spiritual gotic iar preluarea lui, credem, reflectă, de fapt, recunoașterea supremației hunice. De altfel, în cadrul culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov nu există nici un element care să pledeze pentru o preluare a acestui motiv din mediul sarmatic, cum înclina să creadă J. Werner pentru „vulturii" de la Pietroasa[118].

În schimb, la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului următor, motivul a avut o largă răspîndire. În afară de obiectele care reflectă o anumită poziție socială în cadrul societății hunice, vulturul apare chiar și pe obiecte mai modeste cum este de exemplu ulciorul de tradiție Sîntana de Mureș-Cerneahov de la Regöly citat mai sus.

Pentru *fibula mare* (pl. a V-a) nu avem paralele. Ea a putut servi drept prototip pentru fibulele în formă de vultur din Italia ostrogotă sau Spania vizigotă cu toate că ne lipsesc deocamdată verigile tipologice intermediare[119].

Fibula era purtată pe umăr. Pentru aceasta pledează curbura fibulei, inelele pentru pandantivi care se găsesc la ambele capete ale plăcii fibulei și gîtul ajurat al vulturului[120].

---

[104] Al. Tzigara-Samurcaș, *op. cit.*, p. 772 este singurul care identifică acest motiv zoomorf cu un papagal.

[105] J. Werner, *op. cit.*, p. 73; K. Horedt, *Germania*, 50, 1972, 1—2, p. 205 urm.; pentru prezența motivului pe ceramică v. G. Meszáros, *op. cit.*, p. 81, fig. 16.

[106] B. Piotrokovsky, *Or des Scythes*, Paris, 1975, p. 136/22.

[107] *Ibidem*, p. 138/29.

[108] H. Kühn, *op. cit.*, p. 138.

[109] M. I. Artamonov, *op. cit.*, p. 105, fig. 74.

[110] *Ibidem*, fig. 91—92.

[111] B. Piotrokovsky, *op. cit.*, p. 179/131.

[112] *Ibidem*, p. 179/132.

[113] *Ibidem*, p. 184/150.

[114] H. Kühn, *op. cit.*, p. 139; J. Werner, *op. cit.*, p. 70.

[115] Ibidem, p. 69 urm. și p. 79 nota 4 unde sînt înșirate și alte exemple în acest sens.

[116] A. Alföldi, *Germania*, 16, 1932, p. 136.

[117] J. Werner, *op. cit.*, p. 73.

[118] Ibidem, p. 80.

[119] N. Fettich, *op. cit.*, p. 304; J. M. Santa Olalla, *op. cit.*, p. 50.

[120] D. Brown, *Antiquity*, 46, 182, 1972, p. 113 urm.

Așezînd astfel fibula pe umărul și nu pe pieptul celui care o purta, D. Brown propune o nouă reconstituire a fibulei mari, după care capul trebuie întors înspre exterior cu 180° [121]. În schimb, tot după același autor, fibulele mijlocii sînt plasate în zona claviculei [122].

În timp ce fibula mare este privită ca un accesoriu al portului bărbătesc, fibulele mijlocii reprezintă în viziunea lui D. Brown, un element al portului feminin [123].

Corpul oval al fibulelor de la Pietroasa, încrustarea cu pietre prețioase, împreună cu lanțurile pentru pandantivi indică un tip de fibulă care era purtat numai de familia imperială [124].

Prima reprezentare a acestui tip de fibulă apare pe farfuria de argint din tezaurul de la Kerci str. Spitalului, care conținea printre altele și o cană oenochoe analoagă celei de la Pietroasa [125]. Pe farfuria menționată, datată pe baza inscripției de pe farfurie la anul 343, este redat bustul împăratului Constantiu II care poartă pe umăr o fibulă cu placă rotundă prevăzută cu pandantivi [126]. Este un tip de fibulă foarte simplu care poate să fi servit cel mult ca prototip pentru fibulele caracteristice costumului imperial de la sfîrșitul secolului al IV-lea.

Abia pe medalioanele, monedele sau diferitele reprezentări artistice în marmoră sau fildeș, începînd cu epoca lui Valens apar fibule cu pandantivi de construcție mai complicată [127] care au legătură cu fibulele de la Pietroasa.

Astfel, pe marele medalion al împăratului Valens de la Kunsthistorisches Museum din Viena apare o fibulă cu strînse analogii cu fibula mică de la Pietroasa [128]. O altă paralelă pentru fibula mică din tezaurul de la Pietroasa o oferă dipticul pe care este reprezentată Roma și Constantinopolul de la Kunsthistorisches Museum de la Viena, datat la începutul secolului al V-lea [129] (fig. 7/2).

Fibula mică de la Pietroasa are strînse legături cu fibula de pe bustul de bronz aflat la Muzeul Național Maghiar — Budapesta, atribuit lui Valentinian al II-lea [130] și nu Constans I [131] datat în jurul anului 388 [132] (fig. 7/3).

Această nouă modă cunoaște apoi o mare dezvoltare în decursul secolelor următoare și continuă, după N. Beleaev, pînă în secolul al X-lea [133].

Pentru problemele tezaurului de la Pietroasa o deosebită importanță are dipticul consular din tezaurul domului de la Halberstadt (fig. 7/1) datat la începutul secolului al V-lea [134]. Tablele dipticului sînt împărțite în trei registre. În registrul superior sînt reprezentați doi împărați, lîngă care se află în stînga imaginea Romei iar în dreapta a Constantinopolului. Cei doi împărați sînt îmbrăcați cu chlamide ori poartă pe umăr o fibulă analoagă fibulelor mijlocii de la Pietroasa.

Toate aceste analogii care se plasează la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul celui următor, sprijină datarea fibulelor de la Pietroasa propusă mai sus. În același timp fibulele de la Pietroasa reprezintă o imitare a modei imperiale care se impune la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul celui următor [135].

3. OBSERVAȚII ASUPRA STILULUI POLICROM AL TEZAURULUI DE LA PIETROASA ȘI A ALTOR DESCOPERIRI DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

Stilul policrom, la care am făcut mai multe referiri în cadrul expunerii noastre, reprezintă o tehnică de împodobire a vaselor și obiectelor de podoabă de aur cu pietre prețioase, semi-prețioase și uneori sticlă. În ultimele secole înaintea erei noastre, reînvierea vechii arte policrome persane în mediul sarmaților iranieni din nordul Mării Negre va duce la răspîndirea stilului policrom pe un spațiu geografic vast, din Siberia pînă în Siria, Grecia și Italia. În secolele IV—VI e.n., stilul policrom s-a răspîndit atît prin intermediul goților cît și direct, prin bazinul mediteranean, în întreaga Europă. Se cunosc în principal trei tehnici de încrustare a pietrelor prețioase : a) tehnica *en cabochon* presupune încrustarea pietrelor în celule de sine stătătoare ; b) tehnica *cloisonnée* la care pietrele ornamentale sînt fixate într-o rețea de celule, care este sudată pe placa de aur ; c) tehnica *à jour* în placa de metal prețios se taie lăcașul în care se fixează pietrele, aceasta rămînînd în unele cazuri transparentă[136].

---

[121] *Ibidem*, p. 113, fig. 1; p. 114, fig. 2.

[122] *Ibidem*, p. 115, fig. 3.

[123] *Ibidem*, v. *supra* nota 121 și 122.

[124] *Ibidem*, p. 115; N. Beleaev, *op. cit.*, p. 107; lanțurile împletite pentru pandantivi nu ne oferă posibilitatea unei datări mai restrînse. Acest tip de lanț se întîlnește în mediul scitic, v. M. I. Artamonov, *op. cit.*, fig. 214—215, fig. 221—223, fig. 326—327, și continuă pînă în secolul al V-lea cum o dovedește printre altele lanțul pectoralului de la Cluj-Someșeni, v. D. Protase, K. Horedt, *Germania*, 48, 1970, 1—2, pl. 22/1—2; o privire de ansamblu asupra lanțurilor împletite la H. Potratz, IPEK, 17, 1943—1948, p. 77—103.

[125] V. *supra* nota 40.

[126] R. Delbrueck, *op. cit.*, pl. 56; N. Beleaev, *op. cit.*, p. 110; A. Bank, *op. cit.*, fig. 8—9.

[127] N. Beleaev, *op. cit.*, *loc. cit.*

[128] *Ibidem*, p. 76, fig. 15.

[129] *Ibidem*, p. 77, fig. 16; W. F. Volbach, *op. cit.*, p. 10, pl. 10/38.

[130] R. Delbrueck, *op. cit.*, pl. 93; N. Fettich, *op. cit.*, p. 60, fig. 5/a, b.

[131] *Ibidem*, p. 60 și p. 60, nota 1.

[132] R. Delbrueck, *op. cit.*, p. 198—199.

[133] N. Beleaev, *op. cit.*, p. 100 și urm.; sugestivă în această direcție este și fibula de pe umărul lui Theodosiu I, de pe Missorium-ul acestui împărat, de la Madrid, Real Academia de la Historia, datat la anul 388, v. R. Delbrueck, *op. cit.*, pl. 94—97; v. și Al. Odobescu, *Le trésor*, . . ., vol. I, p. *153* (*supra*, p. 235), fig. 72; o fibulă de acest gen apare de exemplu și pe un sigiliu din timpul lui Mauriciu Tiberiu (582—602), v. A. Bank, *op. cit.*, fig. 118.

[134] W. F. Volbach, *op. cit.*, pl. 8/35 și p. 32; v. și Al. Odobescu, *Le trésor* . . ., vol. I, p. *318* (*supra*, p. 400), fig. 121.

[135] În acest sens și D. Brown, *op. cit.*, p. 115, care însă plasează tezaurul în timpul lui Athanaric.

Toate pietrele de culoare roșie cu care sînt ornamentate piesele tezaurului de la Pietroasa sînt granate[137], pietre prețioase care se găsesc mai ales în Asia Mică și nordul Mării Negre. În afara acestor pietre prețioase a mai fost folosită și o piatră de culoare verde (ex. pe colanul cu balama sau la coșulețele poligonale și anume spinelul[138]). Tehnica de tăiere a pietrelor ornamentale ale tezaurului de la Pietroasa definește trei categorii de pietre. Prima categorie este reprezentată de granatele bombate de pe fibula mare și de pe fibulele mijlocii. Ele au fost realizate prin săparea cu ajutorul unui vîrf cu diamant a unui șențuleț în piatră prețioasă, după care aceasta a fost spartă și șlefuită. Uneori, de exemplu la fibulele mijlocii, granatele sînt ornamentate cu cercuri concentrice gravate cu un vîrf de diamant foarte ascuțit (pl.aVI-a). Ce de-a doua categorie este reprezentată pe colanul cu balama, coșulețele poligonale, fibula mică dar și pe fibula mare sau cele mijlocii (pl.V—VIII) de granatele plane tăiate cu ajutorul unei rotițe. În sfîrșit a treia categorie este alcătuită de granatele asemănătoare unor bastonașe cu caneluri (ex. ornamentarea mînerelor coșulețelor poligonale).

Granatele plane se prezintă în principal în trei forme și anume : granate în formă de inimă (colanul cu balama, cele trei fibule —pl.V—VI), în formă de palmete (colanul cu balama, coșulețele poligonale — pl. V; VII—VIII), în formă de frunză de acant (colanul cu balama, fibula mare, coșulețele poligonale — pl. V; VII—VIII). Grosimea maximă a granatelor de la Pietroasa este de 1,3 mm. După B. Arrhenius[139] grosimea granatelor ar reprezenta și un indiciu cronologic, în sensul că granatele mai groase sînt mai timpurii iar cele mai subțiri mai recente. Dacă ținem seamă că grosimea granatelor de la Pietroasa este mai mică decît aceea a granatelor din mormîntul lui Childeric de la Tournay sau a acelora de pe cupa cu picior de la Gourdon[140], datate în a doua jumătate a sec. al V-lea sau la mijlocul secolului al V-lea, atunci această împrejurare poate constitui după părerea noastră, un alt argument pentru încadrarea pieselor împodobite cu astfel de granate din tezaurul de la Pietroasa în secolul al V-lea.

La Pietroasa s-au folosit pentru încastrarea granatelor toate cele trei tehnici menționate la reprezentarea generală a stilului policrom.

Astfel pe fibula mare și cele mijlocii s-a folosit tehnica *en cabochon* (pl. V-VI). Piatra era fixată în celula de sine stătătoare sudată pe suportul de metal cu ajutorul unui chit alcătuit din cărbune amestecat cu alte substanțe secundare.

Tehnica cloisonnée a fost folosită la ornamentarea mînerelor coșulețelor poligonale și la fibula mare (pl. V, VII—VIII). Chitul întrebuințat este același ca și la tehnica *en cabochon*.

În sfîrșit în a treia tehnică de fixare a pietrelor caracteristică stilului policrom, tehnica *à jour*, este reprezentată pe gîtul fibulei mari (pl.a V-a), la coșulețele poligonale (pl. VII—VIII), fibula mică (pl.a VI-a) și fibulele mijlocii (pl.a VI-a), colanul cu balama (pl.a V-a).

Pe fibula mare (pl.a V-a) și coșulețele poligonale (pl. VII—VIII), piatra rămînea transparentă în timp ce la colanul cu balama (pl. a V-a) sau la fibula mică (pl. a VI-a) și cele mijlocii (pl. a VI-a) placa ajurată în care erau încastrate pietrele era fixată pe un suport de metal. Chitul alcătuit din materii organice îndeplinea rolul de materie și umplutură între aceste două plăci.

Analiza monumentelor ornamentate în stilul policrom, descoperite pe teritoriul României (fig. 8) (vezi Anexa 1), permite stabilirea mai multor grupe stilistice (fig. 9). Astfel o primă grupă de antichități este reprezentată de piesele ornamentate exclusiv în tehnica *en cabochon*. Majoritatea monumentelor acestei grupe sînt diademe sau fragmente de diademă, element de port caracteristic nomazilor huni care se datează la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea[141]. În această categorie intră descoperirile de la Buhăeni, Dulceanca, Gherăseni, Bălteni. Tehnica *en cabochon* ornamentează fibula de la Chiojd, care provine dintr-un mormînt datat în prima jumătate a secolului al V-lea [142], sau fragmentul de pandantiv de la Rotopănești datat tot în prima jumătate a secolului al V-lea [143]. Rezultă deci că, judecînd după descoperirile de pe teritoriul României, ornamentate exclusiv în această tehnică, stilul policrom *en cabochon* aparține sfîrșitului secolului al IV-lea și celui următor.

---

[136] Ch. de Linas, *op. cit.*; A. Riegl, *Die spätromische Kunstindustrie nach ihren Funden in Osterreich-Ungarn*, Wien, 1901; H. Hubert, J. Pocher, W. F. Volbach, *op. cit.*, p. 209 și urm.; B. Arrhenius, Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, I, p. 174—181.

[137] Vom folosi în analiza stilului policrom de la Pietroasa rezultatele analizei lui B. Arrhenius, *op. cit.*, p. 6 urm.

[138] Identificare M. Cîrciumaru.

[139] B. Arrhenius, *op. cit.*, p. 45.

[140] *Ibidem*, p. 27, fig. 60 b.

[141] J. Werner, *op. cit.*, p. 61—80; M. A. Tihanova, SA, 3, 1970, p. 124 urm.

O altă grupă de antichități alcătuită din cercei cu cub poliedric, (Hunedoara, Mediaș, Izvin) sau catarame de încălțăminte (Cîlnău, Brașov) sînt ornamentate în tehnica *cloisonnée* și sînt databile în același interval cronologic. Cataramele de la Brașov și Cîlnău, se încadrează într-un tip de catarame caracteristic epocii lui Attila și aparțin, judecînd după poziția în care au fost găsite la Jukaszowice sau Laa an der Thaya — mormîntul 2, garniturii obiectelor de încălțăminte. Aceste catarame sînt caracteristice primei jumătăți a sec. al V-lea și apar pe un spațiu foarte larg din sudul Rusiei și pînă în Africa de Nord, ceea ce sugerează o producție a atelierelor romane tîrzii [144].

Această poziție cronologică este confirmată și de descoperirile unde cele două tehnici se asociază. Antichitățile care alcătuiesc cea de-a treia grupă sînt reprezentate fie de morminte mai simple (Vețel, Periam) fie de morminte princiare sau tezaure (Concești sau Șimleul Silvaniei).

Mormîntul de la Vețel, care conținea un cercel cu cub poliedric și o fibulă cu placă semicirculară și picior alungit, asemănătoare acelora din tezaurul de la Șimleul Silvaniei (fig. 2/1), aparține pe baza acestei analogii, sfîrșitului secolului al IV-lea și primei jumătăți a secolului al V-lea [145].

Mormîntul de la Periam care conținea două fibule de argint cu rame laterale ornamentate cu cabochoane și un cercel cu cub poliedric ornamentat în tehnica *cloisonnée*, aparține prin fibulele menționate, care au paralele identice în fibulele cu disc cu rame late neornamentate și picior alungit (varianta III—K. Horedt [146]) datate după anul 450[147], probabil aceleași perioade.

În sfîrșit ultimul reprezentant al acestei grupe, mormîntul de la Concești, unde tehnica *cloisonnée* apare pe aplica în formă de vultur sau plăcuțele de harnașament, iar tehnica *en cabochon* pe alte plăcuțe ornamentate de acest gen sau pe aplica triunghiulară [148], este datat, în urma analizei pieselor sale componente, în primele decenii ale secolului al V-lea [149].

Dacă pentru mormintele de la Periam sau Vețel, al căror inventar este relativ modest, nu se poate emite pretenția prezenței tuturor tehnicilor stilului policrom, în schimb mormîntul princiar de la Concești sau tezaurul de la Șimleul Silvaniei sînt monumente de o bogăție excepțională iar absența unor tehnici de ornamentare ale stilului policrom are o semnificație, credem, cronologică.

Aceasta o demonstrează, după părerea noastră, cea de-a patra grupă a stilului policrom de pe teritoriul țării noastre din care face parte și tezaurul de la Pietroasa. Această grupă este reprezentată pe lîngă tezaurul de la Pietroasa de mormintele princiare de la Apahida și tezaurul de la Someșeni.

Legătura stilistică dintre cele patru monumente arheologice este asigurată, pe lîngă prezența tehnicii *en cabochon* (Pietroasa (pl.V —VI) Apahida I [150], Someșeni [151]) sau a tehnicii *cloisonnée* în celule drepte (Pietroasa — (pl.a VI-a), Apahida I— (fig. 10/4—8)[152] și Apahida II — (fig. 11/3) [153], Someșeni — (fig. 12/3, 10) [154]) de prezența atît la Pietroasa cît și la Someșeni (fig. 12/1—2) [155] a cloazonajului ajurat sau folosirea la Pietroasa, Apahida I (fig. 10/3—3) [156] și II (fig. 11/1—4) [157] a granatelor în formă de bastonașe canelate.

Granatele în formă de inimă de pe colanul de la Pietroasa apar pe fibula în formă de leu de la Șimleul Silvaniei (fig. 3/2) și apoi pe teaca sabiei (Spatha) din mormîntul 2 de la Apahida [158].

---

[142] K. Horedt, *Germania*, 50, 1972, 1—2, p. 215 și nota 111.

[143] E. Busuioc, *Dacia*, N.S., 17, 1973, p. 341.

[144] Pe larg J. Werner, BayerVbl 25, 1960, p. 172 urm., dar mai ales p. 175 nota 36 (lista cataramelor de acest tip).

[145] V. *supra*, p. 1019 cu notele respective.

[146] K. Horedt, SCIV, 18, 1967, 4, p. 591.

[147] J. Werner, SlovArch, 7, 1959, p. 423; datarea este obținută pe analiza fibulelor de acest tip de la Kosino, Gava, Tiszalök, Gyulavari, Kiskunfelekyhaza.

[148] C. Bloșiu, *Cercetări istorice*, 5, 1974, pl. I/1—12, 14—15 (unde sînt ilustrate toate aceste piese).

[149] *Ibidem*, p. 77.

[150] J. Hampel, *op. cit.*, vol. II, p. 42—43; vol. III, pl. 36.

[151] K. Horedt, *Germania*, 48, 1970, 1—2, pl. 23/1—7 (pandantivi în formă de bucșă).

[152] J. Hampel, *op. cit.*, *loc. cit.*

[153] K. Horedt, *Germania*, 50, 1972, 1—2, pl. 16—19 (plăci ornamentale).

[154] Idem, *Germania*, 48, 1970, 1—2, *loc. cit.*; pl. 23/19 (pandantivi romboidali).

[155] *Ibidem*, pl. 21/a (pectoralul).

[156] J. Hampel, *op. cit.*, vol. II, p. 43.

[157] K. Horedt, *Germania*, 50, 1972, 1—2, pl. 34/2a—b (plăci ornamentale de la teaca sabiei-*Spatha*); pl. 39/3c (catarama mare); pl. 49—50 (laba piciorului aplicii în formă de vultur).

[158] *Ibidem*, pl. 34.

Datarea acestei grupe se face prin descoperirile de la Apahida şi Someşeni. Mormîntul nr. 1 de la Apahida este datat pe baza unor analogii, în a căror detalii nu este locul să stăruim aici, în a doua jumătate a secolului al V-lea (± 480)[159]. Aceeaşi poziţie cronologică a fost obţinută şi în urma analizei tezaurului de la Cluj-Someşeni[160]. Investigaţia întreprinsă asupra mormîntului nr. 2 de la Apahida a propus o dată înainte de mijlocul secolului al V-lea[161]. După părerea noastră, strînsa legătură stilistică între cele două morminte princiare de la Apahida, manifestată în special prin prezenţa cloazonajului ondulat, dar mai ales a altor variante de cloazoane[162] care lipsesc la Pietroasa, împinge încadrarea şi a celui de al doilea mormînt princiar în a doua jumătate a secolului al V-lea.

În aceste condiţii, ţinînd seama de legăturile care există între monumentele aduse în discuţie, dar şi de anumite deosebiri stilistice, plasarea tezaurului de la Pietroasa în prima jumătate a secolului al V-lea se sprijină pe o bază documentară reală. Această deosebire cronologică decurge în primul rînd din prezenţa în ambele morminte de la Apahida a clazonajului ondulat asociat cu cloazoanele în formă de umbo *(mit halbkreisförmiger Ausbuchtung)* care sînt datate de J. Werner, în urma analizei cataramelor de paradă de la Köln-Severinstor, în a doua jumătate a secolului al V-lea[163].

4. RAPORTURI ÎN ALTE ORIZONTURI CULTURALE

Încadrarea cronologică şi culturală a tezaurului de la Pietroasa se poate obţine şi prin raportarea conţinutului tipologic şi cultural al pieselor tezaurului la alte orizonturi culturale apropiate. După părerea noastră, analiza comparativă se poate face în raport cu două orizonturi: cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov (sec. IV. e.n.) şi orizontul cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos (sec. V. e.n.).

a) Raportul cu cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov

Cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov este caracterizată prin mari necropole birituale, în care predomină mormintele de înhumaţie orientate nord-sud şi aşezările neîntărite cu bordeie şi locuinţe de suprafaţă. Inventarul mormintelor este relativ bogat constînd din fibule de argint sau bronz, piepteni, catarame simple, ceramică etc. Se constată, cel puţin pentru varianta caracteristică României, lipsa săbiilor[164] şi a pieselor de aur. Din punct de vedere cronologic cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov se plasează între sfîrşitul secolului al III-lea şi sfîrşitul secolului al IV-lea.

La sinteza acestei culturi au participat mai multe elemente etnice, astfel s-a putut depista, prin ritual, practici rituale şi inventar, componenta goto-sarmatică, componenta taifalică (aspectul Tîrgşor-Olteni) şi componenta băştinaşă dacică (aspectul Tîrgşor-Gherăseni)[165].

Din punct de vedere al ritului şi ritualului constatat la necropolele din aria culturii Sîntana de Mureş şi cele al descoperirilor ornamentate în stil policrom, constatăm o deosebire netă. Toate descoperirile caracterizate prin stilul policrom nu au apărut în necropole mari, ci provin din descoperiri izolate, ceea ce îşi găseşte explicaţia în poziţia socială deosebită a purtătorilor podoabelor ornamentate în stil policrom.

Nu cunoaştem morminte cu cranii deformate artificial cum sînt cele din mormintele cu diademă de la Buhăeni sau Gherăseni. Cranii deformate apar pe de altă parte şi în necropole mai mari caracteristice primei jumătăţi a secolului al V-lea, în care stilul policrom este absent, cum este aceea de la Botoșani-Dealu Cărămidăriei[166] unde craniile deformate se asociază cu alte elemente răsăritene caracteristice descoperirilor cu stil policrom. Ne referim în primul rînd la oglinzile de tip Čmi Brigetio din mormîntul 8[167], care au o analogie perfectă în mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn[168]. Prin urmare, pentru prima jumătate a secolului al V-lea se poate face o legătură între descoperirile bogate, caracterizate prin stil policrom și descoperirile mai modeste din necropole, unde acesta nu a fost surprins. Această conexiune nu a putut fi stabilită pentru cultura Sîntana de Mureș.

---

[159] Idem, *Untersuchungen zur Frühgeschichte Siebenbürgens*, Bucureşti, 1958, p. 82.

[160] Idem, *Germania*, 48, 1970, 1–2, p. 96.

[161] Idem, *Germania*, 50, 1972, 1–2, p. 209 şi urm.

[162] Ibidem, p. 213 tabelul 1; cloisonajele ondulate apar atît pe piesele de inventar din mormîntul princiar de la Pécs-Üszög (J. Hampel, *op. cit.*, vol. 2, p. 372, fig. 4) cît şi pe unele din piesele descoperite la Kerci (N. Fettich, ArchHung, 32, 1953, pl. 21/4), monumente care se datează în prima jumătate a secolului al V-lea, v. I. Bona, *op. cit.*, p. 268 şi urm. Pe de altă parte o serie de monumente caracteristice primei jumătăţi a secolului al V-lea, cum este de exemplu mormîntul princiar de la Szeged-Nagyszéksós, v. N. Fettich, *op. cit.*, pl. I–XVII, nu cunosc această tehnică, împrejurare care pledează pentru ateliere şi nu orizonturi cronologice deosebite.

[163] J. Werner, KölnerJahrb., 3, 1958, p. 57 şi urm. cu lista descoperirilor de acest tip la care se adaugă acum şi mormîntul nr. 2 de la Apahida. De altfel încadrarea mormîntului nr. 2 de la Apahida în prima jumătate a secolului al V-lea se bazează mai ales pe prezenţa unor elemente de caracter nomad (aplicile în formă de vultur, piese de harnaşament) care pot să reprezinte şi retardări ale perioadei anterioare.

[164] Recent s-au descoperit la Pietroasa cîteva morminte din al căror inventar făceau parte şi săbii. Mormintele, datate prin monede Constantius II, sînt unicate în cadrul culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov. Încadrarea lor cronologică şi culturală rămîne o sarcină a cercetării viitoare.

[165] I. Kovacs, DolgCluj, 3, 1912, p. 250–367; M. A. Tihanova, ArhPam, 1, 1949; B. Mitrea, C. Preda, *op. cit.*, p. 111–164; Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 112–133; K. Horedt, SCIV, 18, 1967, 4, p. 575–592; I. Nestor, *Dacia*, N.S. 19, 1975, 9–11.

Această incompatibilitate între cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov, în forma ei clasică și orizontul cultural caracterizat prin stil policrom este sugerată și de o realitate stratigrafică. Astfel mormîntul cu diademă de la Gherăseni taie nivelul așezării aparținînd culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov[169].

Fenomenul își găsește explicația prin faptul că cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov este o cultură rurală cu puține pătrunderi răsăritene în cuprinsul secolului al IV-lea dar cu manifeste influențe romane. Odată cu încetarea existenței culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov în formele ei clasice prin trecerea vizigoților în imperiu, rămîn la nord de Dunăre forme de manifestare ale populației autohtone care continuă și în secolul al V-lea și a căror expresie arheologică este identificată în aspectul arheologic Cireșanu[170] sau Costișa Mănoaia-Botoșana[171]. Că nu asistăm la un fenomen de excludere totală între cele două orizonturi culturale o demonstrează, printre altele, și fibulele de fier placate cu o foiță de aur încrustată pe cap și picior cu o piatră, de la Izvoru, jud. Ilfov[172]. Este însă o tehnică rudimentară iar mormîntul aparține după toate probabilitățile ultimei faze ale culturii.

Spre aceeași concluzie ne duce și ornamentul constînd din cerculețe concentrice de pe unele din granatele fibulelor mijlocii sau mici (pl. a VI-a). Ornamentul, probabil de origine romană, apare pe o serie întreagă de obiecte caracteristice culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov (piepteni, pandantivi etc.), dar continua să fie folosit și după momentul de încetare al culturii cum ne lasă să înțelegem pieptenul din mormîntul de la Lebeny care aparține primei jumătăți a secolului al V-lea[173].

Perpetuarea unor tradiții ale culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov, într-un moment în care cultura își încetează evoluția în formele ei clasice, este surprinsă și în alte zone geografice.

Astfel, în așezarea de la Bela Nikopolja din zona de silvostepă din nordul Mării Negre, s-au descoperit obiecte de podoabă lucrate în stil policrom împreună cu ceramică de tradiție Sîntana de Mureș-Cerneahov[174].

Același fenomen este reflectat de descoperirea din mormîntul 11 de la Inkerman (Crimeea), unde fibule de argint cu placă se asociază cu oginzi nomande caracteristice secolului al V-lea[175].

Constatările arheologice sugerate mai sus au permis formularea ipotezei după care cele mai înaintate elemente ale culturii Cerneahov au pătruns spre sud și au dat naștere în regiunile de la nordul Mării Negre unei sinteze culturale care, impulsionată și de cucerirea acestor regiuni de către huni, cristalizează moșteniri sarmate și bosporane. Fenomenele au fost însoțite fără îndoială de importante transformări sociale, al căror reflex arheologic trebuie căutat în marile morminte și tezaure princiare de la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea[176].

Perpetuarea tradițiilor Sîntana de Mureș-Cerneahov continuă în prima jumătate a secolului al V-lea și în unele regiuni ale bazinului carpatic. Dacă pentru Transilvania situația nu este tocmai clară[177], fenomenul este bine surprins în Ungaria, cum o demonstrează ceramica din mormintele de la Regöly[178] sau Lebeny[179]. După ultimele opinii, în Ungaria se poate vorbi de fenomenul de perpetuare a unor tradiţii şi nicidecum de o prezenţă efectivă a acestei culturi la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul celui următor[180].

---

[166] Em. Zaharia, N. Zaharia, *Dacia*, N.S. 19, 1975, p. 201–226.

[167] *Ibidem*, p. 217, fig. 11/6.

[168] W. Kubitschek, *op. cit.*, pl. 5/11.

[169] Inf. Gh. Diaconu.

[170] Comunicare V. Teodorescu și colaboratori, ținută la cea de a X-a sesiune de rapoarte asupra cercetărilor arheologice, București, 1976.

[171] D. Gh. Teodoru, V. Căpitanu, I. Mitrea, *Carpica*, 1, 1968, p. 233–247.

[172] Gh. Rădulescu, M. Ionescu, SCIV, 14, 1963, 1, p. 179, fig. 4.

[173] Gh. Diaconu, *op. cit.*, pl. 66/3; pl. 84/4; pl. 111/7 (pandantivi); I. Ioniță, Arh. Moldovei, 4, 1966, p. 214, fig. 19/4 (piepteni); pentru mormîntul de la Lebeny, v. R. Pusztai, Arrabona, 8, 1961, p. 112, fig. 8; asupra ipotezei imitării în lut a cănii oenochoe de la Pietroasa, v. *supra*, p. 1015.

[174] L. M. Rutkiivska, Kiev, 22, 1969, p. 149–260.

[175] E. V. Vejmarn, ArhPam, 13, 1963, p. 15–42.

[176] A. K. Ambroz, *Anticnîe drevnosti Podon'ja*, Moscova, 1969, p. 262–263; J. Tejral, *op. cit.*, p. 59; v. și N. Fettich, ArchHung, 32, 1953, p. 184.

[177] K. Horedt, *op. cit.*, p. 587. Datarea tîrzie a culturii Sîntana de Mureș-Cerneahov din Transilvania, la începutul secolului al V-lea se sprijină, în ipoteza autorului, pe plasarea fibulelor cu semi-disc — varianta I — la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al V-lea. După E. Keller, BayerVbl, 36, 1, 1971, p. 171 și 174, fig. 4/1–3, fibulele cu semidisc — varianta I — sînt încadrate în faza tipologică 1, datată numai la sfîrșitul secolului al IV-lea;

Situaţia se confirmă şi în Moravia (mormîntul de la Smolin)[181] sau chiar în Bavaria (mormîntul de la Götting)[182].

Din sumara trecere în revistă a raportului dintre orizontul policrom şi cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov se desprinde concluzia după care, în perioada evoluţiei stilului policrom, al cărui reprezentant magnific este tezaurul de la Pietroasa, asistăm numai la continuarea unor tradiţii cerneahoviene.

În aceste condiţii atribuirea tezaurului de la Pietroasa lui Athanaric, a cărui supremaţie se plasează în perioada de maximă înflorire a culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov, îşi găseşte cu greu un suport documentar arheologic.

b) Raportul cu orizontul cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos

Unul din elementele caracteristice orizontului cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos, este definit de diferitele categorii de antichităţi de metal (mai ales argint), ca piese de harnaşament (zăbale, distribuitoare, pandantivi etc.) sau de centură, ornamentate prin gravare, care apar atît în tezaure cît şi în morminte princiare, pe un spaţiu foarte larg, din Suedia pînă la Dunărea de Jos şi de la Bug pînă în Europa de apus[183].

Legătura dintre această adevărată industrie de metal ornamentată prin gravare şi stilul policrom este asigurată printr-o serie întreagă de descoperiri din complexe închise. Astfel în depozitul de la Laskov (Volhinia) alături de pandantivi de tipul celor de la Coşovenii de Jos (fig. 1/2,6)[184] sau Untersiebenbrunn (fig. 14/1—2)[185] ornamentaţi în tehnica menţionată mai sus, apar fibule împodobite în stil policrom (fig. 13/1—2)[186]. Aceeaşi asociere dintre stilul policrom şi ornamentarea pieselor de metal prin gravare o întîlnim şi în mormîntul princiar de la Jakuszowice (fig. 15/22—28) unde piese de harnaşament sau de centură apar împreună cu catarame *cloisonnée* de la încălţăminte (fig. 11/11—13), de tipul celor descoperite la Braşov sau la Cîlnău, sau cu plăci ornamentale împodobite cu caboşoane[187]. Pe colanul de gît de la Eskjö (Smaland-Suedia) cele două tehnici se asociază pe acelaşi obiect[188]. Lista descoperirilor care demonstrează aceste asocieri nu poate fi încheiată fără a aminti încă o dată mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn (fig. 13; 14) care reprezintă poate cel mai caracteristic exemplu în acest sens[189].

Toate asocierile demonstrează contemporaneitatea dintre stilul policrom, într-o anumită fază a evoluţiei sale, şi acest orizont cultural.

În ceea ce priveşte tezaurul de la Pietroasa, legăturile cu descoperirile caracteristice orizontului cultural Untersiebenbrunn-Coşovenii de Jos sînt multiple. După cum am arătat mai sus, atît gîtul cît şi piciorul cănii oenochoe (pl. a III-a) sînt ornamentate prin gravare în tehnica caracteristică acestui orizont.

în acelaşi sens, Gh. Diaconu, *Dacia*, N.S., 17, 1973, p. 264—265; oarecum pentru datarea propusă de K. Horedt, dar cu o altă interpretare etnică I. Nestor, Dacia, N.S., 19, 1975, p. 11. După I. Nestor, *op. cit.*, p. 10 şi urm., grupa de morminte din N-E Transilvaniei (Palatca, Tîrgu Mureş, Sîntana de Mureş) ar aparţine gepizilor timpurii iar culturii Sîntana de Mureş-Cerneahov i se pot atribui numai descoperirile din S-E Transilvaniei (ex. Cernat). În acelaşi timp se subliniază prezenţa populaţiei autohtone documentată prin cimitirul de incineraţie de la Bratei, v. L. Bîrzu, *Continuitatea populaţiei autohtone în Transilvania în secolele IV—V (Cimitirul 1 de la Bratei), Bucureşti, 1973*, datat la sfîrşitul secolului al IV-lea şi începutul celui următor.

[178] G. Meszarós, *op. cit.*, *loc. cit.*

[179] R. Pusztai, *op. cit.*, p. 112, fig. 8; p. 114.

[180] În acest sens M. Párducz, ActaArch, 26, 1974, p. 198—199 care respinge ipoteza lui I. Bona, ActaArch, 23, 1971, p. 174, după care descoperirile de la Artand ar reprezenta o strînsă înrudire cu cultura Sîntana de Mureş-Cerneahov.

[181] G. Tejral, *op. cit.*, p. 46.

[182] E. Keller, *op. cit.*, p. 171 şi urm.

[183] Pentru problematica întregului orizont v. C. Nicolăescu-Plopşor, H. Zeiss, *op. cit.*, p. 272—285; J. E. Forrsanders, Meddelanden, 1937, p. 11 şi urm.; H. Geisslinger, Offa, 17—18, 1959—1961, p. 175 şi urm.; R. Koch, *Germania*, 43, 1965, 1, p. 109 şi urm. şi mai ales p. 120 cu lista pandantivilor de acest tip; Ulla Lund-Hansen, Aarboger, 1969, p. 63—102; J. Tejral, *op. cit.*, p. 6—18.

[184] Nicolăescu-Plopşor, H. Zeiss, *op. cit.*, pl. 24.

[185] W. Kubitschek, *op. cit.*, pl. 4/2, 4.

[186] M. A. Tihanova, SA, 1, 1960, 196—204.

[187] N. Aberg, *Fornvännen*, 1936, p. 264—277; pl. 2/9—10, 14—19 /piese ornamentate cu cabochoane/; pl. 2/11, 13 (catarame cloasonate); Pl. 3/31—23, 26; pl. 4/27—28 (piese ornamentate prin gravare).

[188] B. Arrhenius, *op. cit.*, p. 31; p. 40, fig. 31/a—b.

[189] W. Kubitschek, *op. cit.*, pl. I/1—7 (piese ornamentate în stil policrom); pl. III/1—10; pl. IV/1—10 (piese ornamentate prin gravare).

Chiar și motivul frunzelor de acant stilizate se reîntîlnește pe pandantivii în formă de topor de la Coșovenii de Jos (fig. 1/2, 6)[190]. Pandantivi în formă de frunză de acant stilizată apar și pe lanțul cu pandantivi din tezaurul nr. 1 de la Șimleul Silvaniei (fig. 2/2)[191], a cărui strînsă legătură cu tezaurul nr. 2 capătă astfel un nou punct de sprijin[192].

Pe de altă parte, tocmai frunzele de acant apar, de data aceasta executate în stil *cloisonnée* și pe mînerul coșulețelor poligonale (pl. a VIII-a)[193]. Este o legătură stilistică foarte strînsă care denotă contemporaneitatea pieselor în discuție. La aceeași încheiere ne duce și cloazonajul în formă de inimă de pe un distribuitor caracteristic orizontului Untersiebenbrunn-Coșovenii de Jos, descoperit la Kerci (fig. 1/9), care este strîns înrudit cu cloazonajul pectoralului de la Pietroasa[194].

Din toate aceste considerente rezultă importanța poziției cronologice a orizontului cultural Untersiebenbrunn-Coșovenii de Jos pentru încadrarea cronologică a tezaurului de la Pietroasa.

Problema fixării cronologice a orizontului cultural Untersiebenbrunn-Coșovenii de Jos, poate fi soluționată pe mai multe căi.

Fibulele ornamentate în stil policrom de la Untersiebenbrunn (fig. 13/1–2) au paralele identice sau aproape identice în tezaurul de la Șimleul Silvaniei (fig. 2/1) și în descoperirile de la Kerci str. Spitalului, unde se datează cu monede la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului următor[195].

Spre aceeași datare ajungem și pe o altă cale, și anume prin legăturile tipologice ale garniturii ornamentate cu capete de cai de la Ehrenbürg[196], motivul ornamental al garniturii fiind caracteristic grupei de antichități în discuție[197]. Analiza legăturilor tipologice ale garniturii de la Ehrenbürg dovedește că toate descoperirile înrudite, datate cu monede, se plasează în jurul anului 400[198].

Această încadrare cronologică este confirmată pe de altă parte de varianta scandinavă a orizontului care ne reține atenția; stilul Sösdala[199]. Cercetările legate de evoluția tipologică a acestui stil au stabilit că fibula de argint cu placă dreptunghiulară din mormîntul de la Nyrup (Danemarca)[200] reprezintă faza premergătoare stilului Sösdala[201]. Mormîntul de la Nyrup conținea printre altele și o monedă Flavius Julius Constans (337–350), folosită ca pandantiv, ceea ce asigură datarea mormîntului în a doua jumătate a secolului al IV-lea. În consecință stilul Sösdala, care reprezintă o fază tipologică ulterioară fibulei din mormîntul de la Nyrup, trebuie datat la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul secolului următor.

Prin urmare toate descoperirile care ne stau astăzi la dispoziție sprijină datarea orizontului Untersiebenbrunn la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul celui următor. În funcție de această realitate documentară și avînd în vedere legăturile stilistice care există între tezaurul de la Pietroasa și orizontul Untersiebenbrunn-Coșovenii de Jos, datarea tezaurului de la Pietroasa în prima jumătate a secolului al V-lea își găsește un temeinic sprijin documentar.

---

[190] V. *supra*, p. 1014–1015

[191] J. Hampel, *op. cit.*, vol. 3, pl. 14/p, a, o, h, w, ay.

[192] Asupra elementelor de legătură dintre cele două tezaure v. N. Fettich, ArchHung, 8, 1932, p. 66 și urm. Lipsa pandantivilor de tip Untersiebenbrunn-Coșovenii de Jos, din tezaurul 2 de la Șimleul Silvaniei este compensată de prezența fibulelor cu semidisc și picior alungit cu analogii perfecte în mormîntul de la Untersiebenbrunn, astfel că este cît se poate de probabil ca cele două tezaure să nu reprezinte decît un singur tezaur.

[193] Pentru această problemă, v. și K. Böhner, *op. cit.*, p. 230.

[194] I. P. Zasetskaia, *Zolotîe ukralenia gunskoi epohi*, Leningrad, 1975, p. 23, fig. 6; legătura foarte strînsă dintre piesele ornamentate în stil policrom și cele prin gravare este confirmată tocmai de folosirea ornamentării policrome la piese altminteri ornamentate prin gravare. Alături de distribuitorul de la Kerci amintit mai sus menționăm un alt distribuitor asemănător, tot de la Kerci (fig. 1/10), v. N. Fettich, ArchHung, 32, 1953, p. 133 și pl. 30/33–34.

[195] V. *supra* p. 1019; printre descoperirile din str. Spitalului de la Kerci a apărut și un umbo de scut fațetat care este caracteristic sfîrșitului secolului al IV-lea și începutului secolului al V-lea, după cum ne lasă să înțelegem analogia cu umboul scutului lui Stilico de pe dipticul consular de la Milano, v. W.F. Volbach, *op. cit.*, pl. 19/63. Acest tip de umbo, dintre care unul s-a descoperit și în jud. Bistrița-Năsăud, inf. Gh. Marinescu, este o piesă conducătoare a grupului cultural Dobrodzien, caracteristic sfîrșitului secolului al IV-lea și începutului secolului al V-lea. Pentru poziția cronologică a grupului cultural Dobrodzien, v. K. Godlowski, *The chronology of the later roman and early migration periods in Central Europe*, Cracovia, 1970, p. 110 și pl. IV/13.

[196] E. Koch, *op. cit.*, p. 109 și urm.

[197] Ibidem, p. 111, fig. 3: răspîndirea pieselor ornamentate cu acest motiv zoomorf, care apare, printre altele și pe unul din monumentele caracteristice orizontului cultural Untersibenbrunn-Coșovenii de Jos: tezaurul de la Kačin, v. V. P. Petrov, A. P. Kalisciuk, *Materialî i Doslidjenia z arheologii Prikarpatia i Volini*, 5, 1964, p. 88–95; v. și J. Tehral, *op. cit.*, p. 17, care insistă asupra încadrării cronologice a tezaurului de la Kačin la începutul secolului al V-lea.

[198] R. Koch, *op. cit.*, p. 115.

[199] J. E. Forrsander, *op. cit.*; U. Lund-Hansen, *op. cit.*

[200] Aarboger, 1877, p. 372; H. Horling-Christensen, Aarboger, 1956, p. 60–61; fig. 26–27/14; U. Lund-Hansen, *Inventaria Archaeologica*, Denmark, Bonn 1971, sect. 8, DK 42 4 (1)/3.

[201] H. Geisslinger, *op. cit.*, p. 178 și urm. unde se aduc și alte argumente pentru încadrarea cronologică amintită.

Încadrarea cronologico-culturală a tezaurului de la Pietroasa este condiționată mai ales de legăturile pe care piesele ornamentate în stil policrom ale tezaurului le au cu alte piese similare descoperite în aria cultural-geografică caracterizată prin stilul policrom.

Asupra tehnicii *en cabochon* nu este nevoie să insistăm prea mult dacă avem în vedere că piese ornamentate în această tehnică apar la Șimleul Silvaniei (fig. 2/1), Untersiebenbrunn (fig. 13/1—2), Kerci str. Spitalului etc., descoperiri asupra cărora ne-am referit deja în mai multe rînduri [202]. Caboșoanele care par să fie caracteristice mai ales începutului evoluției stilului policrom, continuă apoi în tot cursul dezvoltării sale.

În schimb cloazonajul drept care acoperă întreaga suprafață a obiectului este caracteristic mai ales primei jumătăți a secolului al V-lea [203].

Observații interesante ne prilejuiește analiza colazonajului ajurat de pe colanul cu balama, fibule sau coșulețele poligonale.

Cloazonajul ajurat de pe fibula mică și cele mijlocii se leagă stilistic de cloazonajul similar dintr-o serie întreagă de descoperiri din centrul și apusul Europei. Astfel, placa de centură din mormîntul de la Komárom (Ungaria) (fig. 6/5) [204] este datată pe baza analogiilor buterolei cu cea din mormîntul de la Blučina, sau altele de același tip, în a doua jumătate a secolului al V-lea [205]. Aceeași tehnică apare pe placa cataramei de la Bački Monostor (Iugoslavia) [206], asociată cu un tip de fibulă atribuită ostrogoților, care după J. Werner, aparține perioadei din jurul anului 450[207]. Printre antichitățile atribuite ostrogoților din Iugoslavia se numără și catarama ornamentată în aceeași tehnică de la Nestin-Srem care aparține aceleași perioade [208].

O analogie foarte apropiată pentru problema care interesează o întîlnim la pandantivul din mormîntul princiar de la Wolfsheim (fig. 16/1—8), care poartă pe spatele piesei inscripția regelui persan Artaschatar. Mormîntul, cu puternice caractere răsăritene a fost încadrat cronologic la începutul secolului al V-lea [209].

Tehnica aceasta de ornamentare a fost sesizată și pe unele teci de sabie din a doua jumătate a secolului al V-lea cum este de exemplu cea din mormîntul princiar de la Flonheim (fig. 6/3)[210].

Cloazonajul ajurat transparent caracteristic cușulețelor sau gîtului fibulelor celei mari se ancorează cronologic prin două descoperiri care oferă criterii de datare foarte precise. Mormîntul princiar de la Széged-Nagyszékzés conținea o cupă ornamentată în aceeași tehnică (fig. 5/1). Întreg inventarul mormîntului se datează în prima jumătate a secolului al V-lea [211]. Mult citata cupă ornamentată în stilul *cloisonnée* ajurat a lui Chosrou Aparvez al II-lea (fig. 16/9) (590—628)[212] indică, ca și pandantivul de la Wolfsheim de altfel, originea iraniană a acestei tehnici și ne oferă pe de altă parte un alt argument pentru datarea tîrzie a tezaurului de la Pietroasa.

Cealaltă variantă a cloazonajului ajurat, observată pe colanul cu balama apare pe o serie întreagă de piese caracteristice epocii hunice. O paralelă stilistică foarte apropiată pentru cloazonajul colanului cu balama o constituie o placă din mormîntul princiar de la Kudinetov (fig. 17/3), districtul Terek [213], care aparține primei jumătăți a secolului al V-lea [214]. Aceeași tehnică, deși într-o formă mai îngrijită, apare și la mînerul sabiei *(Scramasax)* din mormîntul princiar de la Pouan (fig. 6/2)[215], datat pe baza inventarului său în prima jumătate a secolului al V-lea, eventual în jurul anului 450[216].

---

[202] V. *supra* p. 1019.

[203] K. Böhner, *op. cit.*, p. 228 și urm.

[204] J. Hampel, *op. cit.*, vol. 2, p. 46—47; vol. 3, pl. 40.

[205] K. Tihelka, PamArch, 54, 2, 1963, p. 471; p. 473 fig. 5/2; pentru buterolele de tipul celor descoperite la Komárom, v.P.T. Kessler, W. Schnellenkamp, MainzerZ, 28, 1933, p. 123 și urm. cu încadrarea cronologică în a doua jumătate al secolului al V-lea.

[206] I. Kovacevic, *L'archéologie et l'histoire de la colonisation barbare des territoires des slaves du sud du IV^{e} au VII^{e} s.* Novi Sad, p. 67, și fig. 92.

[207] J. Werner, SlovArch, 7, 1959, p. 422—439; pe teritoriul țării noastre un tip de fibulă asemănător a fost descoperit în necropola de la Botoșani-Dealu Cărămidăriei, v. Em. Zaharia, N. Zaharia, *op. cit.*, p. 217, fig. 11/2.

[208] I. Kovacevic, *op. cit.*, p. 66, fig. 67.

[209] MainzerZ, 17/19, 1922/24, p. 73 și urm. cu bibliografia mai veche; G. Behrens, *Die Binger Landschaft in der Vor- und Frühgeschichte*, Mainz, 1954, p. 46, fig. 67; p. 43.

[210] P. T. Kessler, V. Schnellkamp, *op. cit.*, p. 119, fig. 2/2; N. Fettich, *op. cit.*, pl. 32/1; pl. 33/6; B. Arrhenius, *op. cit.*, p. 80.

[211] N. Fettich, *op. cit.*, pl. 15; pl. 17; pentru datare v. p. 107—108.

[212] *Ibidem*, pl. 37; v. și p. 141 unde se insistă asupra originii iraniene a acestei tehnici.

[213] *Ibidem*, pl. 38/21; v. și p. 148 și urm.

[214] Mormîntul face parte din seria marilor morminte princiare hunice încadrate de J. Werner, *Beiträge zur Archäologie*..., p. 87, în prima jumătate a secolului al V-lea.

Cea mai apropiată analogie însă pentru cloazonajul colanului de la Pietroasa o oferă, pe lîngă alte piese — mai ales teci de sabie din sudul URSS (fig. 19/7—8), garda tecii sabiei de la Altlussheim [217]. Este un cloazonaj identic, și ca motivistică (inimioare) celui de pe colanul cu balama (fig. 18/6)[218].

Sabia de la Altlussheim împreună cu sabia de la Pouan au strînsă legătură cu săbiile din sudul Rusiei ceea ce l-a făcut pe F. Garscha [219] și apoi pe K. Böhner [220] să preconizeze o origine a lor din această zonă a Europei [221].

După J. Werner, sabia de la Altlussheim, ca și pandantivul de la Wolfsheim de altfel, a fost lucrată între 420—450[222], ceea ce oferă un alt indiciu cronologic pentru plasarea în timp a tezaurului de la Pietroasa.

Pe de altă parte, diferitele forme de granate întîlnite pe piesele din tezaurul de la Pietroasa au paralele într-o serie întreagă de descoperiri caracteristice stilului policrom.

Granatele în formă de inimă se întîlnesc în afara unor analogii deja citate de ex. pe o sabie din unul dintre mormintele în catacombe de la Kerci str. Spitalului [223], pe cupa cu picior de la Gourdon sau pe patena de la Gourdon, datate în jur de 450[224].

Palmetele apar pe una din săbiile de la Kerci sau pe patena de la Gourdon [225].

Frunza de acant de pe colan sau coșulețele poligonale se reîntîlnește pe o cataramă din colecția Castellani (Roma), datată în perioada 450—520[226], pe o placă ornamentală a catarămei din mormîntul 31 de la Weimar, care pe baza inventarului său (pahar de sticlă, pieptene bilateral, cazan de bronz), aparține grupei a II-a din cronologia B. Schmidt, în date absolute 450—520[227].

Toate analogiile prezentate mai sus nu vin decît să sublinieze o dată mai mult poziția cronologică și culturală a tezaurului de la Pietroasa, în cadrul stilului policrom, propusă de noi mai sus.

Încadrarea cronologică a tezaurului de la Pietroasa în prima jumătate a secolului al V-lea este confirmată și de prezența la unul din coșulețele poligonale a granatelor în formă de bastonașe concave canelate. Această particularitate tehnică, are o importanță deosebită pentru problemele care ne interesează. Bastonașe canelate, drepte de data aceasta, se întîlnesc în afară de exemplele menționate mai sus (Apahida I și II) pe săbiile din sudul URSS datate în prima jumătate a secolului al V-lea sau pe deja menționata sabie de la Pouan[228].

Catarama din cimitirul franc de la Tressan, datată în secolele V—VI ornamentată cu bastonașe de aceeași factură [229] reprezintă un argument în plus pentru încadrarea cronologică a tezaurului de la Pietroasa în secolul al V-lea.

Înainte de a încheia analiza stilului policrom al tezaurului de la Pietroasa se cuvine a stărui asupra unui amănunt ornamental de pe gîtul fibulei celei mari. Pe lîngă ornamentarea cu ajutorul cloazonajului ajurat, gîtul fibulei este împodobit cu mici lăcașuri rotunde în care au fost fixate mici pietre prețioase. Același sistem de împodobire apare și pe placa cataramei din mormîntul cu craniu deformat artificial de la Gyöngyösapáti (Ungaria) datat în prima jumătate a secolului al V-lea (fig. 4/32)[230].

---

[215] E. Salin, A. France-Lanord, *Gallia*, 14, 1956, 1, p. 69, fig. 9.

[216] *Ibidem*, p. 75; Al. Odobescu, *Le trésor...*, vol. I, p. *56* (*supra*, p. 138), fig. 21.

[217] F. Garscha, *Germania*, 20, 1936, pl. 38—39.

[218] Asupra strînsei legături stilistice dintre cele două piese, v. H. Arbmann, *op. cit.*, p. 135; K. Böhner, *op.cit.*, p. 231 și urm.; deși F. Garscha, *op. cit.*, p. 196, afirmă foarte clar că granatele sabiei de la Altlussheim sînt bombate („mugelig geschliffen"), B. Arrhenius, *op. cit.*, p. 119, le consideră subțiri, asemănătoare cu cele de pe sabia de la Planig, v. P. T. Kessler, MainzerzZ, 35, 1940, p. 3, fig. 3/1, ceea ce, judecînd după informația care ne-a stat la dispoziție, nu se confirmă. Stilul policrom al sabiei de la Planig, datorită cloazonajului („în formă de umbo") („*mit halbkreisförmiger Ausbuchtung*") nu se leagă de cel al sabiei de la Altlussheim.

[219] F. Garscha, *op. cit.*, p. 196 urm.

[220] K. Böhner, *op. cit.*, p. 224 urm.

[221] Pentru analogiile din sudul URSS amintim sabia de la Kerci, str. Spitalului, datată cu monedă Valentinian I sau II (?), *ibidem*, p. 225, fig. 2/1, sau cea de la Taman, *ibidem*, p. 225, fig. 2/4, care au analogii stilistice cu colanul cu balama. În cronologia antichităților din Crimeea stabilită de A. K. Ambroz, SA, 2, 1971, p. 92—123 și fig. 2/25 săbiile sînt încadrate în prima jumătate a secolului al V-lea.

[222] J. Werner, *op. cit.*, p. 88.

[223] V. *supra* nota 219.

[224] J. Hubert, J. Pocher, W. F. Volbach, *op. cit.*, p. 363; p. 220, fig. 233; p. 221, fig. 234; v. și Al. Odobescu, *Le trésor...*, I, p. 56, fig. 20.

[225] B. Arrhenius, *op. cit.*, p. 119.

[226] J. Werner, KölnerJahrb, 3, 1958, pl. 11/3; p. 57.

[227] B. Schmidt, *Die späte Völkerwanderdungszeit in Mitteldeutschland* Berlin 1970 (Katalog), pl. 83; pentru datarea grupei idem, *Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland*, Halle 1961, p. 90, fig. 49.

[228] F. Garscha, *op. cit.*, p. 196.

[229] J. Hubert, J. Pocher, W. G. Volbach, *op. cit.*, p. 220, fig. 232; p. 363.

5. CADRUL ISTORIC

Încadrarea rezultatelor analizei arheologice a pieselor tezaurului de la Pietroasa în peisajul istoric al epocii aduce noi precizări pentru descifrarea complexei problematici a impresionantului monument arheologic din nord-estul Munteniei. Istoria ţinuturilor nord-dunărene în secolele IV—V ne lasă să distingem două etape distincte. O primă etapă, marcată de evenimentele premergătoare apariţiei hunilor şi o a doua etapă care se plasează în perioada supremaţiei hunilor în bazinul carpatic, etape, care dacă judecăm problema arheologic, se plasează înainte şi după apariţia stilului policrom în regiunile nord-dunărene.

a) Cadrul istoric ce precede etapa pătrunderii orizontului caracterizat prin stil policrom

Tratatul din anul 332 încheiat între goţi şi Constantin a însemnat de fapt prima legiferare oficială a relaţiilor dintre imperiu şi „barbarii" de la nord de Dunăre [231]. Prin acest tratat goţii (împreună cu taifalii) intrau în relaţii de federaţi cu imperiul avînd obligaţia de a asigura paza frontierei dunărene şi de a participa cu contingente armate la războaiele purtate de romani. În schimb li se plăteau subsidii *annonae foederaticae* care constau din hrană şi bani [232]. Se pare însă, dacă ne este permis să judecăm după descoperirile monetare, că obligaţiile imperiale s-au limitat mai ales la bunuri în natură. Harta descoperirilor monetare (fig. 8) din secolul al IV-lea din Moldova şi mai ales Muntenia se remarcă printr-o surprinzătoare raritate a monetelor de aur şi de argint, iar cele de bronz nu vin nici ele să confirme un aflux monetar deosebit în urma tratatului încheiat. Acest lucru este valabil pînă spre sfîrşitul secolului al IV-lea, cînd, după o scurtă perioadă de absenţă monetară (378—383), pusă pe seama perturbărilor legate de apariţia hunilor în aceste zone geografice, se surprinde pentru perioada Valentinian II — Theodosiu II, o dispariţie a monedelor de argint dar în schimb constatăm o creştere simţitoare a numărului monedelor de aur [233].

Tratatul încheiat în anul 332 era garantat prin trimiterea unor ostateci goţi de neam nobil la Constantinopol. Printre ei se afla, după L. Schmidt [234] şi tatăl lui Athanaric. Aceste relaţii paşnice vor dura 35 de ani. Uneori însă goţii uitau prevederile tratatului şi atunci izvoarele înregistrează conflicte la Dunăre ca de exemplu în timpul împăratului Iulian. Acestea sînt însă de mică importanţă ceea ce-l va face pe Iulian să exclame „pentru goţi ajung negustorii de sclavi din Galatia, de care sînt vînduţi peste tot indiferent de rangul lor social" (Ammianus Marcellinus, XXII, 7, 8—9).

Evenimentul central al politicii imperiale răsăritene în această perioadă este fără îndoială războiul din anii 339—361 cu perşii, război care continuă şi în timpul împăratului Iulian şi care va fi încheiat abia în anul 363 de urmaşul lui Iulian, Iovian. La 17 februarie 364 Iovian moare la Dadastana, iar Valentinian este proclamat la 26 februarie împărat la Niceea. La 28 martie fratele său Valens este proclamat la Constantinopol al doilea august. La puţine luni are loc la Niş un fapt plin de consecinţe pentru istoria imperiului: cei doi împăraţi îşi împart armatele şi imperiul: Valentinian preia partea de apus împreună cu Illyricum iar Valens partea de răsărit inclusiv Tracia. Prin această împărţire dublă se urmărea, printre altele, crearea unui echilibru între armata din apus, mult mai puternică, şi cea din răsărit care în tot decursul secolului al IV-lea era considerată inferioară celeilalte [235]. Această situaţie relativ precară a armatei din răsărit se datora şi faptului că regiunile răsăritene ale imperiului nu sînt supuse, în decursul secolului al IV-lea, unor primejdii excesive. Datorită acestei reforme administrative şi militare, imperiul lui Valens capătă un număr considerabil de trupe galice şi germane, renumite pentru capacitatea lor militară, fără ca la rîndul ei armata din răsărit să fie obligată să trimită trupe în apus [236]. Această situaţie a armatei din răsărit se va menţine pînă între anii 369—371.

Începînd cu Valens se poate observa în sînul lumii gotice tendinţa de a organiza expediţii de mare amploare [237]. În luptele dintre Valens şi pretendentul Procopius goţii au căutat să vină în ajutor acestuia din urmă iar după înfrîngerea şi executarea lui Procopius (mai 366) încercau să-şi justifice atitudinea invocînd tratatul încheiat cu Contantin. Valens respinge aceste justificări şi hotărăşte organizarea unei expediţii de pedepsire (Ammianus Marcellinus,

---

[230] J. Nemeskéri, ArhErt, 5—6, 1944—1945, pl. 97.

[231] L. Schmidt, *Die Ostgermanen*, München, 1969, p. 227.

[232] *Ibidem*, p. 227, nota 5.

[233] C. Preda, SCIVA, 26, 1975, 4, p. 446 şi urm.

[234] L. Schmidt, *op. cit.*, p. 228.

[235] D. Hoffmann, *Das spätrömische Bewegungsheer und die Notitia Dignitatum*, Düsseldorf, 1969, p. 214.

[236] *Ibidem*, p. 391.

[237] L. Schmidt, *op. cit.*, p. 230.

XXVII, 5, 1; Eunapios fr. 37; Zosimos, IV, 10), care pînă la urmă se transformă într-un adevărat război și care ține, cu toate întreruperile, trei ani (367—369), încheindu-se prin celebra pace de la Noviodunum. Tratatul a fost semnat de Valens, pentru romani și Athanaric „iudex potentissimus" (Themistios, X, 133—140; Amlimianus Marcelnus, XXVII, 5, 6); pentru goți. În esența sa, el a însemnat de fapt anularea tratatului din timpul lui Constantin. Urmărindu-l pe Themistius, aflăm că Dunărea este recunoscută graniță, subsidiile sînt întrerupte, iar schimburile comerciale se limitează numai la două tîrguri. Din acest moment goții și prin urmare teritoriul locuit de ei a fost considerat în afara imperiului, spre deosebire de perioada lui Constantin, cînd teritoriile de la nord de Dunăre făceau parte din imperiu, cum ne lasă să înțelegem Iulian (Impărații, 24).

Unul din fenomenele cele mai importante ale acestei perioade pentru istoria spațiului nord-dunărean a fost fără îndoială răspîndirea creștinismului atît în lumea gotică [238] cît și în sînul populației autohtone [239]. Fără a intra în amănuntele acestei probleme, trebuie arătat că știrile referitoare la răspîndirea creștinismului oferă date interesante în legătură cu diferitele grupări existente în cadrul societății gotice. În această problemă cele mai importante detalii le aflăm din analiza evenimentelor legate de cele două persecuții inițiate de Athanaric împotriva creștinilor. Astfel prima persecuție (348—349) a fost provocată, după Socrates (IV, 33, 7) „deoarece Wulfila propovăduia creștinismul nu numai printre barbarii de sub ascultarea lui Fritigern, ci și printre cei de sub ascultarea lui Athanaric". Motivul principal al dezlănțuirii prigoanei nu a fost „înjosirea credinței străbune" (Socrates, IV, 33, 7). Atît persecuția din 348—349 cît și cea din 369—372 au reprezentat în primul rînd măsuri antiromane. Partida conservatoare, în fruntea căreia se afla Athanaric, acel *„very type"*, cum îl numește Thompson [240], încerca prin aceste prigoane să oprească influența romană în rîndul populației gotice și a celei autohtone, căuta să se opună noului curent ideologic extrem de primejdios pentru însăși existența sistemului tribal caracteristic societății gotice de la această dată [241].

Pe de altă parte, tot din aceeași sursă aflăm de existența unei alte partide, „democratice" în viziunea lui Várady [242], în fruntea căreia se afla Fritigern. Gruparea extremistă a acestei partide, care îmbrățișase creștinismul în forma lui ariană, a trecut în imperiu imediat după 348, iar grosul partidei lui Fritigern probabil în anul 368, înaintea celei de a treia campanii a lui Valens [243].

Ne întrebăm, în aceste condiții, în ce măsură autoritatea lui Athanaric, exprimată de acel *iudex potentissimus*, se extindea efectiv asupra tuturor vizigoților. Evenimentele menționate par a indica mai degrabă o slăbire a autorității lui Athanaric, iar situația goților în perioada de după încheierea tratatului de Noviodunum devenise din ce în ce mai precară.

În ceea ce privește localizarea sferelor de control ale celor doi conducători, indicii sugestive ni le dau știrile despre campaniile lui Valens din anii 368 și 369. Campania din anul 367, întreprinsă, se pare, în Muntenia ar indica că Athanaric își extindea autoritatea sa și asupra acestui teritoriu [244]. Faptul că pacea din 369 se încheie la Noviodunum ne lasă să înțelegem că centrul puterii lui Athanaric se afla mai degrabă în N-E Munteniei și S-E Moldovei. Spre aceeași localizare ne îndreaptă și informațiile în legătură cu cea de a doua persecuție a lui Athanaric, cu care prilej își găsește moartea preotul Sava înecat în rîul Musaios, foarte probabil Buzău (Acta Sanctorum, aprilie, II, 7).

În aceste condiții, probabil, Fritigern își exercita controlul asupra teritoriului de sud al Munteniei, recunoscînd *pro forma* autoritatea de *iudex potentissimus* a lui Athanaric. Faptul că Fritigern a cerut ajutor armat lui Valens înainte de încheierea păcii [245] nu vine decît să sublinieze scăderea autorității lui Athanaric în sînul lumii gotice. Chiar și încheierea păcii s-a pus printre altele și pe seama presiunii exercitate de Fritigern [246], cu toate că apoi Athanaric va semna tratatul de pace în numele tuturor vizigoților.

---

[238] E. Thompson, Latomus, 21, 1962, p. 505—519.

[239] S. Dolinescu-Ferche, *On socio-economic relations between natives and huns at the lower Danube*, în vol. *Relations between the autochtonous populations on the territory of Romania*, București, 1975, p. 92; *Acta sanctorum*, II 3 (=962) *(Izvoarele istoriei României*, vol. 2, București 1970) :, „Punîndu-le la cale iarăși o încercare, ca de obicei, de către goți, unii din băștinașii din acel sat, aducînd jertfe zeilor, erau gata să jure înaintea prigonitorilor că nu este nimeni creștin în satul lor".

[240] E. Thompson, *op. cit.*, p. 509.

[241] *Ibidem*, p. 511.

[242] L. Várady, *Das Letzte Jahrhundert Pannoniens*, Budapesta, 1969, p. 27.

[243] Ibidem, *loc. cit.*

[244] L. Schmidt, *op. cit.*, p. 231; Ammianus Marcellinus, XXXVII, 5; Zosimos, I, 11 (ediția din *Izvoarele istoriei României*, vol. 2, București, 1970).

[245] Discuția asupra fixării cronologice a acestui moment la L. Várady, *op. cit.*, p. 27 și nota 36.

[246] *Ibidem*, p. 29.

După victoria împotriva goţilor, Valens, crezînd poate că situaţia la Dunăre s-a echilibrat, a trimis lui Valentinian I un important contingent de trupe. Deplasarea aceasta care a fost precizată între 369—371[247] a avut consecinţe dezastruoase în lupta de la Adrianopol (378).

b) Cadrul istoric care corespunde etapei de dezvoltare a stilului policrom

Anii următori încheierii războiului lui Valens cu goţii sînt marcaţi de consecinţele apariţiei hunilor în regiunile din răsrăitul ţării noastre. Presiunea exercitată de huni a silit o parte din ostrogoţi (grupul lui Withimir, în fruntea căruia s-a aflat după moartea acestuia, Alatheus şi Saphrax) şi întreaga masă a vizigoţilor să se retragă spre Dunăre. Athanaric, după o încercare de rezistenţă pe Nistru, a fost nevoit să se retragă între Prut şi Siret unde a organizat construirea unui uriaş val de apărare. Masa mare a vizigoţilor se despărţise la acest moment de Athanaric după cum ne lasă să înţelegem Várady interpretînd izvoarele epocii [248]. Trecerea Dunării care are loc în toamna lui 376 va fi plină de urmări pentru imperiu. Rămînînd consecvent principiilor sale antiromane, Athanaric s-a retras în Caucaland (Ammianus Marcellinus, XXXI, 4, 13) după ce o cerere de trecere în imperiu a grupării ostrogote de sub conducerea lui Alatheus Saphrax şi a unei alte grupări vizigote de sub conducerea lui Farnobius fusese respinsă (Ammianus Marcellinus, XXXI, 4, 13). Pînă la urmă şi acestea au trecut Dunărea în timpul răscoalei vizigoţilor din anul 377.

Identificată de unii cercetători cu Banatul [249], regiunea în care s-a retras Athanaric este, mai probabil, de localizat în zona Buzăului [250]. În momentul de faţă nu avem documente arheologice care să ateste o prezenţă a goţilor în regiunile Banatului.

Trecerea vizigoţilor şi a grupelor de ostrogoţi în imperiu a constituit un eveniment fără precedent în istoria imperiului. Pentru prima dată a fost aşezat cu statut de federaţi un popor germanic mai mare în interiorul imperiului. Aşezarea vizigoţilor în imperiu mai precis în Tracia, va pune autorităţilor romane în faţa unor probleme organizatorice nemaiîntîlnite. Incapacitatea autorităţilor împreună cu abuzurile *Comes*-ului *per Thracias* Lupicinus şi Maximus vor declanşa în cele din urmă al doilea război gotic (377—382) care s-a încheiat abia în timpul domniei lui Theodosius I, în anul 382. Încheierea păcii este precedată de un eveniment important pentru problema tezaurului de la Pietroasa. În iarna 380/381 bătrînul *iudex potentissimus* Athanaric, împreună cu suita sa a trecut în imperiu (Zosimos, IV, 34, 4). Motivul principal care l-a determinat pe antiromanul Athanaric să facă acest pas a fost o conjuraţie care a izbucnit printre goţii rămaşi cu el [251]. În urma acestei conjuraţii el este nevoit să părăsească regiunile nord-dunărene. Din sursa menţionată mai sus aflăm că era însoţit de un număr mic de oameni. Toate acestea dovedesc încă o dată diminuarea considerabilă a sferei de dominaţie a fruntaşului vizigot. În aceste condiţii ideea îngropării tezaurului de la Pietroasa, tezaur care ar fi aparţinut întregului popor vizigot, de către Athanaric ni se pare lipsită de temei istoric.

Athanaric a fost primit cu toate onorurile, însuşi împăratul îi vine în întîmpinare. Această atitudine a lui Theodosius trebuie înţeleasă însă în lumina situaţiei concrete a războiului cu goţii care era în plină desfăşurare. Prin onorurile acordate păgînului Athanaric, împăratul roman şi creştin urmărea de fapt două scopuri. În primul rînd vroia să-i impresioneze şi să-i atragă pe vizigoţi spre o rezolvare pe cale diplomatică a conflictului. Pe de altă parte, Teodosiu I vedea în antiarianismul lui Athanaric un mijloc de a-i atrage pe goţii arieni spre credinţa ortodoxă [252].

Tratatul a fost încheiat la 3 octombrie 382 la Constantinopol în urma unor lungi tratative diplomatice conduse de cel mai bătrîn general a lui Teodosiu Saturninus „*magister equitum*". Goţii sînt aşezaţi în Tracia cu statut de federaţi, cu căpetenii şi constituţie proprie.

Aceste evenimente au însemnat de fapt trecerea celei mai mari părţi a vizigoţilor la sud de Dunăre. În teritoriile nord-dunărene a rămas populaţia autohtonă, în formele ei tradiţionale de viaţă dar în acelaşi timp apare şi o nouă populaţie, ostrogoţii conduşi de Odotheus, aflat probabil sub dominaţie hunică. Este momentul cînd dinspre regiunile din răsăritul ţării noastre apar populaţii noi [253], purtătoare a unui nou orizont cultural caracterizat, printre altele, prin stilul policrom, de care credem că se leagă, printre alte antichităţi de aceeaşi factură, şi tezaurul de la Pietroasa.

Dată fiind importanţa momentului se cuvine să insistăm puţin asupra lui. Zosimos (IV, 35) arată că în armata lui Odotheus se aflau nu numai dintre *neamurile care locuiau*

---

[247] D. Hoffmann, *op. cit.*, p. 429.

[248] L. Várady, *op. cit.*, p. 25 urm.

[249] L. Schmidt, *op. cit.*, p. 404; L. Várady, *op. cit.*, p. 30.

[250] A. Odobescu, *Le trésor...*, vol. III, p. *20 şi urm.* (*supra*, 728 şi urm.); I. Nestor, în *Istoria României*, Bucureşti, 1960, p. 698.

[251] L. Schmidt, *op. cit.*, p. 418; L. Várady, *op. cit.*, p. 518.

[252] L. Várady, *op. cit.*, p. 27.

[253] Una din primele grupe etnice de acest fel este cea condusă de Alatheus şi Saphrax.

dincolo de Istru dar şi dintre cele mai îndepărtate şi necunoscute" iar după această informaţie destul de generală face o precizare de importanţă esenţială pentru istoria populaţiei autohtone de la nord de Dunăre, informaţie care, după ştiinţa noastră, nu a fost exploatată pînă acuma la dimensiunile reale. Scriitorul antic spune „Cam în acel timp apăru dincolo de Istru un neam scit, necunoscut *tuturor păstorilor de acolo*; *barbarii localnici* îl numeau greutungi..." (IV, 38).

La acest moment cronologic cînd vizigoţii în marea lor majoritate se aflau deja la sudul Dunării, localnicii a căror îndeletnicire de bază era păstoritul nu pot să fie decît populaţia autohtonă. Coroborînd această informaţie cu cea referitoare la atacul carpodacilor din anul 381 (Zosimos IV, 34: „Theodosius respinse pe sciri şi pe *carpodaci*, amestecaţi cu huni, şi, învingîndu-i în luptă, îi sili să treacă Istrul şi să se întoarcă în locurile lor"), credem că putem avansa ipoteza, destul de bine fundamentată, după care localnicii-păstori trebuie să fie identificaţi cu carpodacii, atestaţi de altfel şi arheologic. În ceea ce priveşte scirii şi hunii menţionaţi de scriitorul antic, probabil că sînt primele elemente ale unui val etnic care se îndreaptă dinspre răsărit spre regiunile Dunării şi care fac parte ca şi ostrogoţii (greutungii menţionaţi mai sus) din marele conglomerat etnic, reprezentat de confederaţia hunică.

Începînd de la această dată, asistăm la un proces de infiltrare permanentă a unor populaţii noi venind dinspre răsărit.

În anul 390, vizigoţii, retraşi în urma înfrîngerii lui Maximus în anul 388 în Macedonia, iau legătura cu barbarii menţionaţi de Claudian la Dunăre, care în anul 391 pătrund pînă în Macedonia. Spre deosebire de Birt sau de L. Schmidt, Várady nu vede în această informaţie o simplă imagine poetică ci consideră că este vorba de „trupele de avangardă ale grupei înaintate a lui Uldis"[254]. Reţinem deocamdată prezenţa elementelor hunice în anii 391, 392, la hotarele dunărene ale imperiului.

În timpul răscoalei vizigoţilor din anul 395, hunii au tulburat din nou graniţa imperiului. Izvorul principal pentru aceste evenimente este Claudian care înfăţişează amănunţit „această primă şi mai importantă manevră a grupei lui Uldis" şi care în viziunea lui Várady este în concordanţă cu expediţiile de pustiire ale aripii răsăritene hunice în Asia Mică, cînd hunii ajung pînă la Antiohia[255]. Această manevră în Asia Mică poate avea, cum am încercat să arătăm la analiza paterei, o oarecare importanţă pentru istoria tezaurului de la Pietroasa.

Datorită capacităţilor militare şi organizatorice ale *mag. ped.* Stilico, situaţia la graniţa dunăreană a imperiului s-a restabilit.

În jurul anului 400 gotul Gaina, a cărui activitate militară provocase serioase tulburări în Peninsula Balcanică, încearcă să revină la nord de Dunăre dar a fost omorît de hunii de sub conducerea lui Uldis (Zosimos, V, 22).

Evenimentul central al acestor ani a fost reprezentat fără îndoială de marea invazie a ostrogoţilor de sub conducerea lui Radagais. Este de fapt „prima grupare de populaţie de origine ostrogotă de sub suzeranitate hunică care porneşte spre apus"[256]. (Ei vor fi înfrînţi în anul 406 de acelaşi Stilico în lupta de la Fiesole).

La Dunărea inferioară izvoarele scrise dar şi cele arheologice înregistrează o nouă invazie hunică (402/409) a trupelor lui Uldis[257].

Problema localizării la acest moment cronologic al centrului puterii hunice are o importanţă deosebită pentru plasarea culturală şi istorică a unor grupuri de antichităţi de pe teritoriul ţării noastre, printre care şi tezaurul de la Pietroasa. Analizînd descrierea soliei lui Olympiodoros, din anul 412, dar şi alte izvoare scrise ale epocii, Várady conchide că centrul de greutate trebuie să se fi aflat la nord de gurile Dunării[258]. Spre aceeaşi localizare ne duc şi ştirile referitoare la Theotimos I „scitul", „un episcop al Tomisului" care a dus o activitate misionară de răspîndire a creştinismului printre huni (Sozomenos. Hist. ecl. VII) sau ştirile care amintesc fortăreaţa Carsius din Thracia (= Carsium) printre stăpînirile hunice[259].

Desele raiduri întreprinse în sudul Dunării, atunci cînd centrul de greutate se afla la nord de gurile Dunării, sugerează un control hunic asupra Munteniei şi Olteniei[260]. Situaţia circulaţiei monetare pomenită mai sus îşi găseşte în acest context istoric o explicaţie cît se poate de logică. Creşterea numărului monedelor de aur în prima jumătate a secolului al V-lea trebuie pusă în legătură cu subvenţiile ridicate pe care imperiul era obligat să le plătească hunilor, mai ales după tratatul încheiat în anul 416 cu imperiul de Apus[261].

---

[254] *Ibidem*, p. 75, cu întreaga bibliografie şi discuţie a problemei.

[255] *Ibidem*, p. 89 urm.

[256] *Ibidem*, p. 193.

[257] *Ibidem*, p. 223 urm.; Gh. Poenaru-Bordea, V. Barbu, *Dacia*, N.S., XIV, 1970, 251–295.

[258] L. Várady, *op. cit.*, p. 235.

[259] R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 407.

[260] I. Nestor, *op. cit.*, p. 699; Gh. Poenaru-Bordea, V. Barbu, *op. cit.*, p. 291 urm.

[261] L. Várady, *op. cit.*, p. 259 urm. şi mai ales p. 260.

Deplasarea acestui centru de greutate spre apus se va face în jurul anului 420. Urmarea deplasării hunilor spre apus este încheierea tratatului din 425 dintre acești huni externi ai lui Rua și Imperiul de Apus. Una din doleanțele hunilor externi este dizolvarea federaților în Pannonia și Valeria. Mutarea acestor federați, care au fost identificați de Várady cu grupul lui Alatheus și Saphrax, alcătuit din huni, alani și ostrogoți se face pînă în jurul lui 427[262].

După 427 asistăm la o pasivă așezare a hunilor în Pannonia. Noua stare de lucruri este legiferată de tratatul încheiat în anul 433 între huni și Imperiul de Apus, prin care hunii sînt așezați cu statut de federați în Pannonia, iar lui Attila i se oferă titlul de *magister militum*. Tratatul prevedea printre altele un tribut anual de 700 livre aur iar tîrgurile erau deschise deopotrivă pentru huni cît și pentru romani (Priscus Panites, *Despre soliile romanilor...* /p. 121 De Boor/1).

Tributul ridicat împreună cu acordarea libertății de negoț nu reprezintă altceva decît tendința societății hunice de a se încadra în sistemul economic roman. Același motiv a stat probabil și la baza numeroaselor expediții întreprinse de huni împotriva imperiului [263] sau la setea lor nemăsurată după obiecte și podoabe de aur. Bogăția păturii conducătoare hunice este subliniată de nenumărate ori de solul bizantin *Priscus*. Însuși episcopul din Margus „a căutat unde se află averile regilor și a prădat tezaurele lor ascunse", ceea ce va dezlănțui campania din 442 (Priscus, *Despre soliile neamurilor la romani*, De Boor, p. 575). Acest context explică foarte bine bogăția excepțională a tezaurului de la Pietroasa. Este un fenomen pe care societatea gotică a sec. al IV-lea de la nord de Dunăre nu-l cunoaște.

În același timp mutarea centrului de greutate în Cîmpia Tisei nu a însemnat părăsirea controlului teritoriilor de la Dunărea inferioară. Din cîte ne lasă să înțelegem Priscus Panaites, *Despre soliile romanilor...* /p. 122 De Boor/2, aceste teritorii fac parte și după anul 433 din sfera de dominație hunică.

Trebuie pe de altă parte subliniat, că în cadrul statului hun, hunii aveau desigur rolul preponderent. Dar alături de huni, și celelalte populații care alcătuiau acest mare conglomerat etnic, jucau un rol deosebit de important în viața politică și militară a imperiului hunic. Aceste populații în frunte cu conducătorii lor sînt instrumentele prin care Attila caută să asigure controlul vastului său imperiu [264]. Răspîndirea descoperirilor cu piese de aur ornamentate în stil policrom (fig. 8) este cît se poate de elocventă din această privință. Concentrarea masivă de descoperiri de acest gen în regiunea Buzăului (Cîlnău, Gherăseni, Pietroasa, Pîrscov) pledează, după părerea noastră, pentru localizarea în această zonă geografică a Munteniei, a centrului de stăpînire prin care se asigură controlul teritoriului nord-dunărean.

Moartea lui Attila (453) și apoi lupta de la Nedao au dus în cele din urmă la prăbușirea imperiului hunic care „a împlinit o necesitate istorică prin crearea posibilității unor noi grupe etnice, din *barbaricum*-ul sferei de influență a culturii mediteraneene, să ajungă pe o treaptă superioară de civilizație"[265].

Aceste evenimente au produs schimbări deosebit de importante pe plan istoric și cultural în bazinul carpatic. Consecințele lor majore pot oferi temeiuri suficiente pentru îngroparea tezaurului de la Pietroasa la mijlocul secolului al V-lea.

CONCLUZII

Analiza arheologică a pieselor componente ale tezaurului de la Pietroasa, coroborată cu datele pe care ni le furnizează izvoarele scrise, converg și susțin încadrarea cronologică în prima jumătate a secolului al V-lea.

Inscripția cu caractere runice împreună cu obiceiul de a purta fibule, pledează pentru o apartenență germanică [266], eventual ostrogotică [267], singura populație germanică din cadrul confederației hunice care poate fi luată în discuție la această dată. Structura tezaurului confirmă știrile din izvoarele scrise, care relevă importanța politică a ostrogoților în cadrul organizației statale conduse de huni [268]. Ei constituiau o pătură suprapusă care asigura controlul teritoriilor locuite de populația autohtonă daco-romană.

Pe de altă parte, patera, cana-oenochoe, fibula mică sau cele mijlocii, reflectă strînse și diverse legături cu Imperiul roman. Tehnica de ornamentare a gîtului și piciorului cănii-oenochoe reprezintă unul din elementele caracteristice al acelei adevărate industrii romane tîrzii care lucrează pentru Barbaricum". Sistemului de prindere de la fibula mică și de la cele mijlocii, împrumutat de la fibula cu butoni în formă de ceapă—element de port caracteristic al costumului funcționarilor superiori civili sau militari ai imperiului, împreună cu însăși tipul de fibulă, care nu reprezintă altceva decît o imitare a unui element de port al costumului imperial, sugerează legături economice dar și politice de o deosebită complexitate.

---

[262] L. Várady, *op. cit.*, p. 22 urm.

[263] *Ibidem*, p. 148 și urm.

[264] J. Harmatta, ActaArchHung, 2, 1952, p. 227 și urm.; R. Harhoiu, *Aspects of the socio-political situation in Transylvania during the 5th century*, în *Relations between the autochtonous populations and the migratory populations on the territory of Romania*, București 1975, p. 99 și urm.; S. Dolinescu-Ferche, *op. cit.*, p. 91 și urm.

[265] *Ibidem*, p. 322; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. II, București 1936 p. 190.

[266] J. Werner, *Beiträge zur Archäologie...*, p. 66.

[267] K. Horedt, *Germania*, 50, 1972, 1—2, p. 217 și urm.

[268] F. Lot, *Les invasions germaniques. La pénétration mutuelle du monde barbare et du monde romain*, Paris, 1935, p. 103.

Toate darurile dar mai ales onorurile acordate păturii conducătoare hunice, ipotetic ostrogoților în cazul de față, sugerează tendința curții imperiale de a menține o autoritate formală asupra unor teritorii deja pierdute[269].

Pe de altă parte imitarea modei imperiale și însușirea unor bunuri de cultură romană exprimă tendința de integrare a lumii „barbare" în sistemul economic, cultural și politic roman[270]. Acest dialog economic, cultural și politic a avut o influență deosebită și asupra consolidării romanității nord-dunărene.

Îngroparea tezaurului în jurul anului 450 reprezintă reflexul arheologic al evenimentelor istorice legate de dispariția statului hunic. Pentru romanitatea nord-dunăreană va începe un proces de dezvoltare a influențelor primite în decursul primei jumătăți a secolului al V-lea, proces al cărui punct culminant este reprezentat de epoca lui Iustinian.

RADU HARHOIU

CATALOGUL DESCOPERIRILOR DE PIESE DE AUR DIN SECOLUL AL V-lea DE PE TERITORIUL ROMÂNIEI

1. Apahida, jud. Cluj, Mormîntul nr. 1. J. Hampel, *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, Braunschweig, 1905, vol. 2, (1905), p. 39 urm.; vol. 3 (1905), pl. 21—25. Mormîntul nr. 2. K. Horedt, D. Protase, *Germania*, 50, 1972, 1—2, p. 174—220.

2. Balaci, jud. Teleorman, Descoperire izolată (brățară cu capetele ușor îngroșate, pectoral semicircular din aur, bucată de sîrmă rotundă. S. Dolinescu-Ferche, SCIV, 14, 1, 1963, p. 183—18.

3. Bălteni, jud. Galați. Mormînt inhumație. I. T. Dragomir, SCIV, 17, 1, 1966, 181.

4. Brașov, jud. Brașov. Descoperire izolată (inel cu placă în formă de cap de taur. J. Hampel, *op. cit.*, vol. 2 (1905) p. 59; vol. 3 (1905), pl. 50/4. Descoperire izolată (cataramă de la încălțăminte). E. Beninger, *Der westgotisch-analische Zug nach Mitteleuropa* (Mannus-bibliothek 51) Leipzig, 1931, p. 32; p. 33, fig. 8.

5. Buhăieni, com. Andrieșeni, jud. Iași. Mormînt. A. Florescu, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 561 urm.

6. Bunești, jud. Brașov. Descoperire izolată: colan cu ochi și cîrlig pentru închidere. K. Horedt, *Germania*, 25, 1941, p. 121; pl. 21/10.

7. Cepari, com. Dumitrana, jud. Bistrița-Năsăud. Mormînt. D. Protase, *Dacia*, N.S., 4, 1960, p. 569 urm.

8. Chiojd, jud. Buzău. Mormînt. C. C. Giurescu, RIR, 5—6, 1935—1936, 331—347; p. 336, fig. 2.

9. Cîlnău, jud. Buzău. Descoperire izolată: cataramă de încălțăminte (nepublicată). Colecția Muzeului de istorie a României, v. Al. Odobescu, *Le trésor*, vol. I, p. *479* (*supra*, p. 561) fig. 192.

10. Cluj, jud. Cluj. Descoperire întîmplătoare: doi cercei cu cub poliedric masiv, G. László, *Közlemények*, 1, 1941, p. 127; p. 124, pl. 1/10, 11.

---

[269] Această tendință reiese cel mai pregnant din prevederile tratatului din 433. Titlul de *magister militum* oferit lui Attila, exprimă strădania cu care guvernul imperial căuta să consolideze imaginea unității teritoriale a imperiului; v. L. Várady, *op. cit.*, p. 309.

[270] În acest context merită a fi amintită o idee, la care aderă din ce în ce mai mulți istorici și arheologi, după care o parte din mormintele princiare din prima jumătate a secolului al V-lea ar reprezenta mai degrabă manifestarea arheologică a unor federați barbari, membrii ai aristocrației tribale, aflați în slujba imperiului; v. în acest sens R. Pusztai, *op. cit.*, p. 114—115; L. Várady, *op. cit.*, p. 498—499; G. Mészáros, *op. cit.*, p. 92; H. Vetters, *Zum Problem der Kontinuität im niederösterreichischen Limesgebiet*, în *Festschrift zum 70. Geburtstag von A. Klaar u. H. Mitscha-Mährheim*, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, 38, 1970, p. 48—75; J. Tejral, *op. cit.*, p. 57.

11. Cluj-Someşeni, jud. Cluj. Tezaur. K. Horedt, D. Protase, *Germania*, 48, 1—2, 1970, 89—98.

12. Conceşti, jud. Botoşani. Mormînt. C. Bloşiu, *Cercetări istorice*, Iaşi, 5, 1974, p. 59—80.

13. Dulceanca, com. Vedea, Mormînt. V. Dumitrescu, *Dacia*, N.S., 5, 1961, p. 537 urm.

14. Fîntînele, com. Matei, jud. Bistriţa-Năsăud. Morminte (S. Morintz, Dacia, N.S., 17, 1973, p. 375. Informaţie I. H. Crişan.

15. Gherăseni, jud. Buzău. Mormînt. Inf. Gh. Diaconu.

16. Hunedoara, jud. Hunedoara. Descoperire izolată : doi cercei cu cub poliedric ornamentaţi cu almandine. G. László, *op. cit.*, p. 127; p. 124 pl. 1/8, 9.

17. Izvin, com. Recaş, jud. Timiş. Descoperire izolată : cercel cu cub poliedric ornamentat cu almandine. D. Csallany, ArchHung, 38, 1961, p. 195; pl. 218/4.

18. Mediaş, jud. Sibiu. Descoperire izolată ; cercel cu cub poliedric ornamentat cu almandine. K. Horedt, *Germania*, 25, 1941, p. 123 pl. 21/8.

19. Periam, jud. Timiş. Mormînt. J. Hampel, *op. cit.*

20. Pietroasele, jud. Buzău.

21. Pîrscov, jud. Buzău. Tezaur. V. Teodorescu, Bucureşti. *Materiale de istorie şi muzeografie*, 9, 1972, p. 91, nota 47 (nepublicat). Colecţia Muzeului de istorie a României.

22. Rotopăneşti, com. Horodniceni, jud. Suceava. Fragment de pandantiv, antrenat într-un nivel de sec. II—III. E. Busuioc, *Dacia*, N.S., 17, 1973, p. 337—342.

23. Şimleul Silvaniei, jud. Sălaj. Două tezaure. J. Hampel, *op. cit.*, vol. 2 (1905) p. 15 urm.; vol. 3 (1905) pl. 14—31; N. Fettich, ArchHung, 8, 1932.

24. Transilvania. Descoperire izolată : brăţară cu capetele îngroşate. G. László, *op. cit.*, p. 125; p. 123, fig. 1/3.

25. Uileacul Şimleului, jud. Sălaj. Descoperire izolată : colan de gît cu cîrlig de prindere. ArhErt, 22, 1902, p. 432.

26. Veţel, suburbie oraş Deva, jud. Hunedoara. Mormînt. G. László, *op. cit.*, p. 124 urm.; p. 124, pl. 1/1—7.

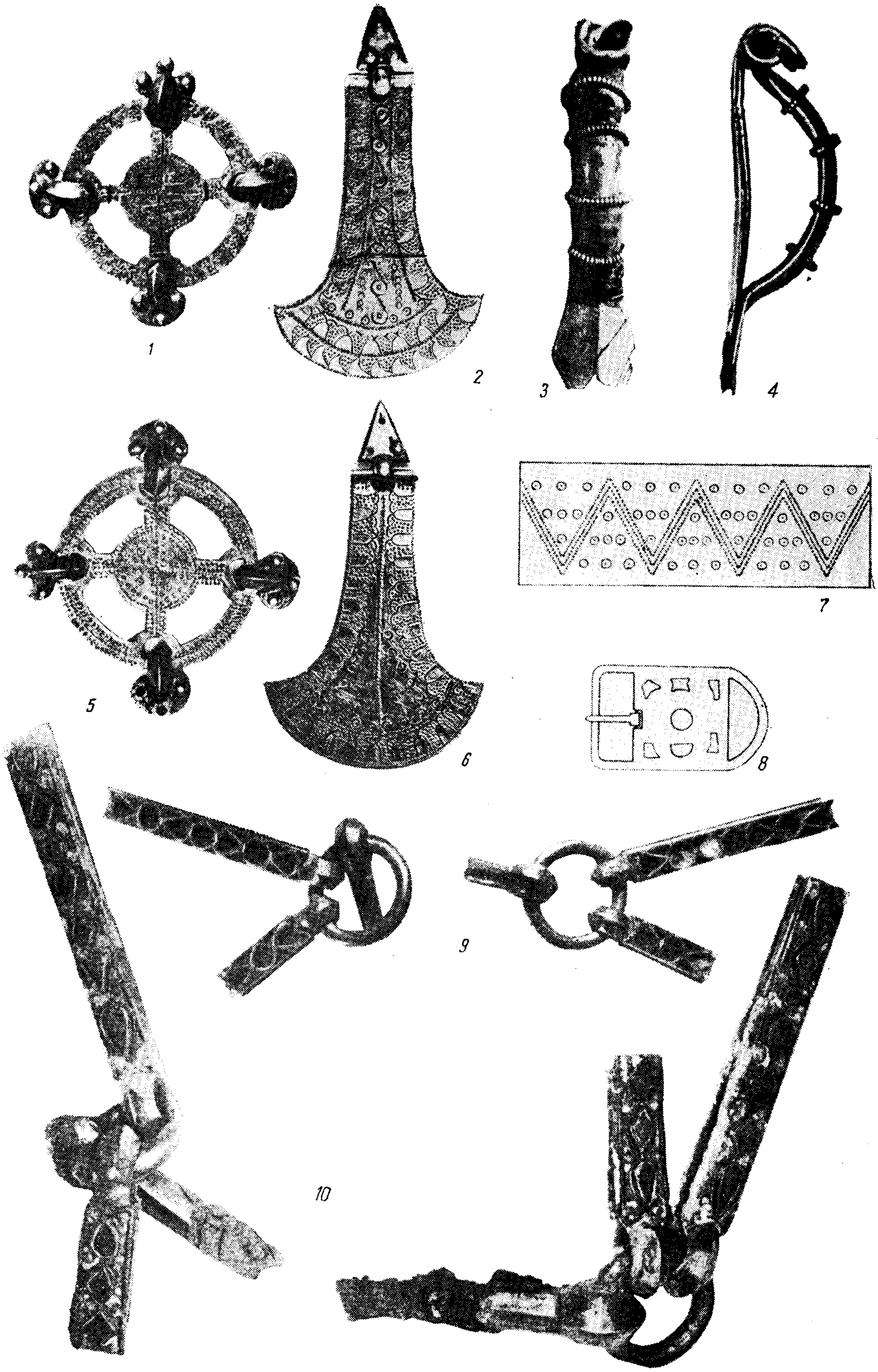

Fig. 1. 1–8: tezaurul de la Coșovenii de Jos; 9–10: piese de harnașament descoperite în mormintele de la Kerci, str. Spitalului.

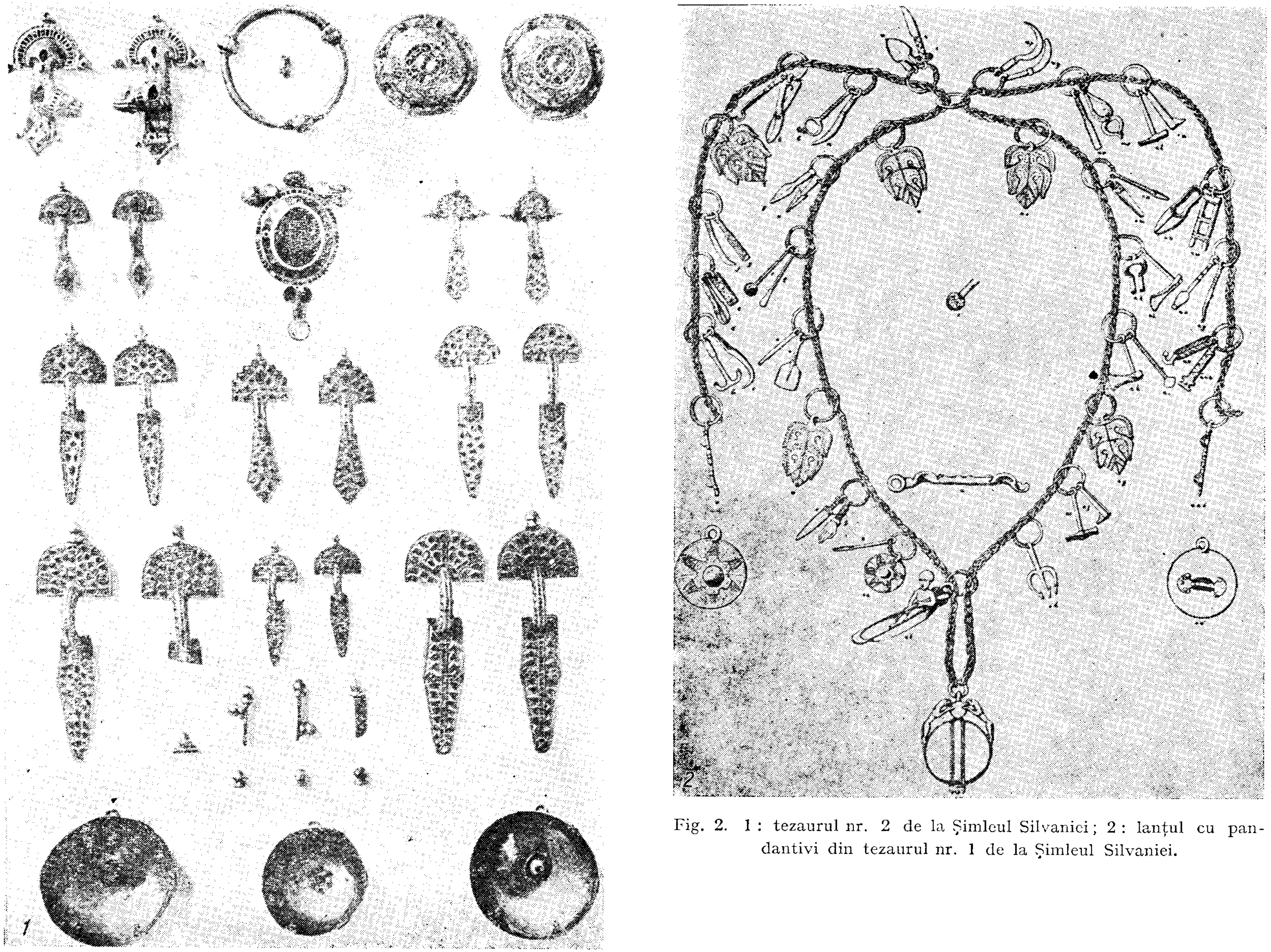

Fig. 2. 1 : tezaurul nr. 2 de la Şimleul Silvanici ; 2 : lanţul cu pandantivi din tezaurul nr. 1 de la Şimleul Silvaniei.

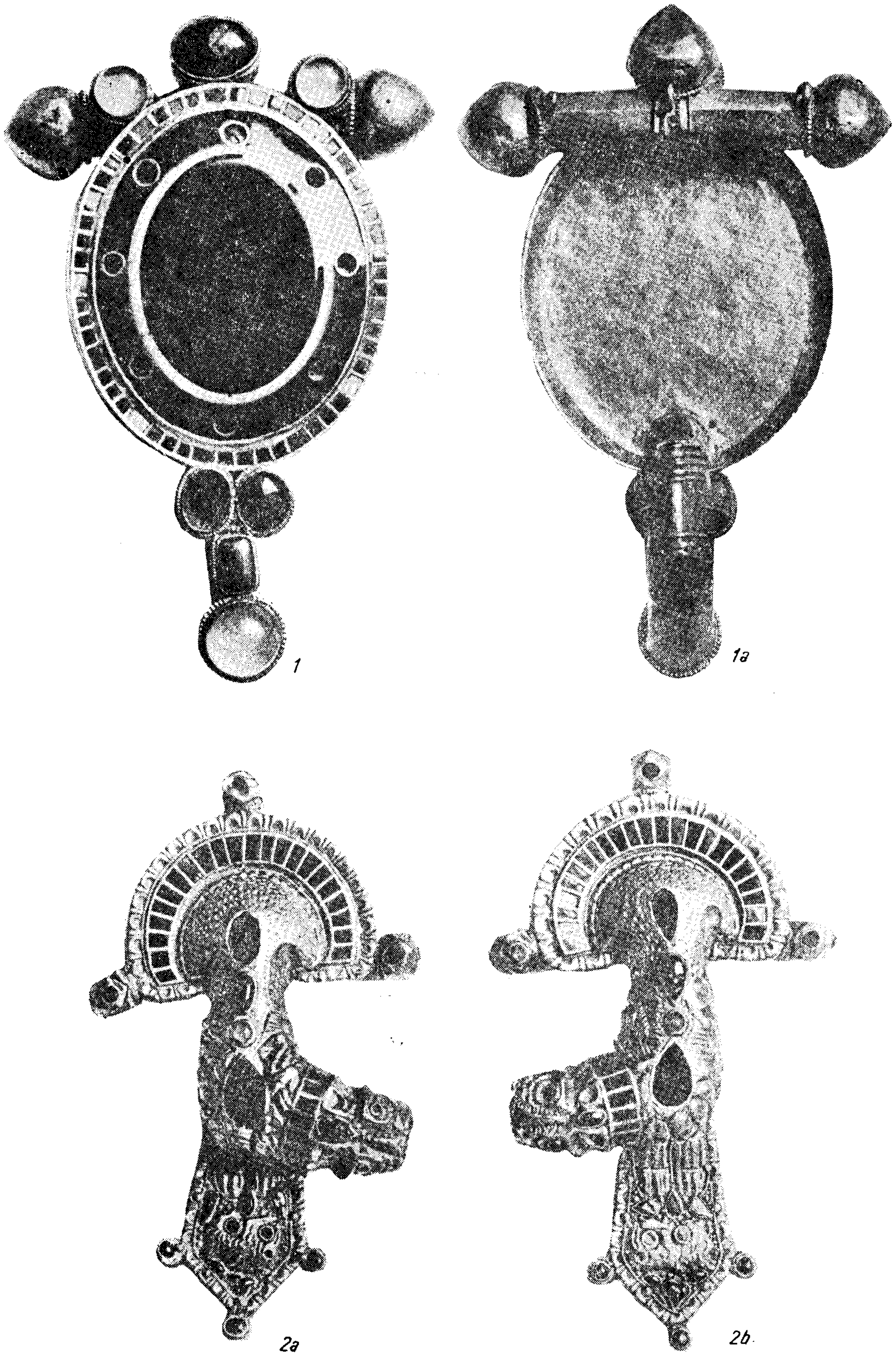

Fig. 3. Tezaurul nr. 2 de la Şimleul Silvaniei; 1—1a: fibula cu onyx; 2—2a: fibula în formă de leu.

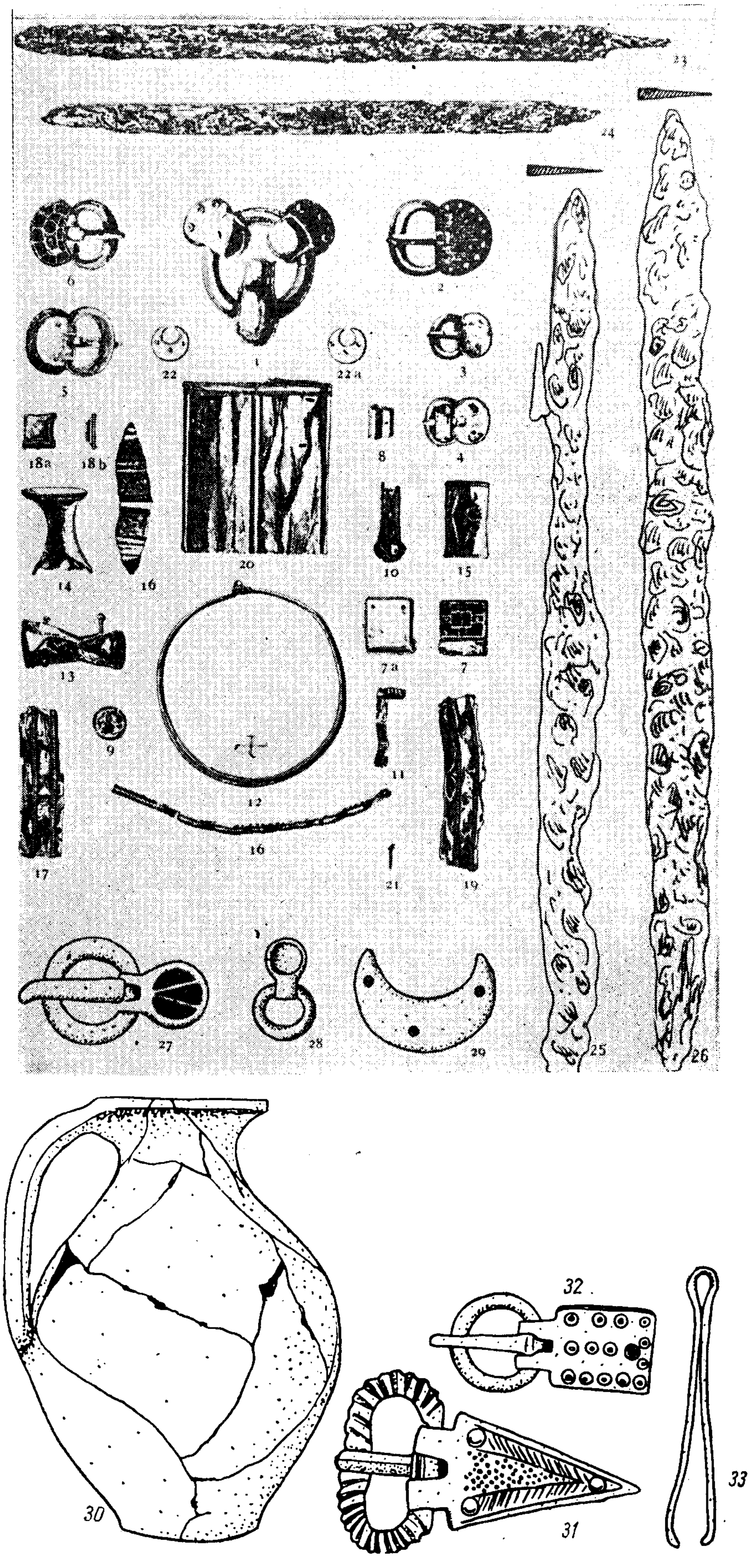
23
24
6
1
2
5
22
22a
3
18a
18b
8
4
14
16
20
10
15
13
7a
7
9
11
12
16
17
21
19
27
28
29
25
26
32
33
30
31

Fig. 4. 4—29: inventarul mormîntului de la Musliumova; 30—33: inventarul mormîntului de la Gyöngyösápáti.

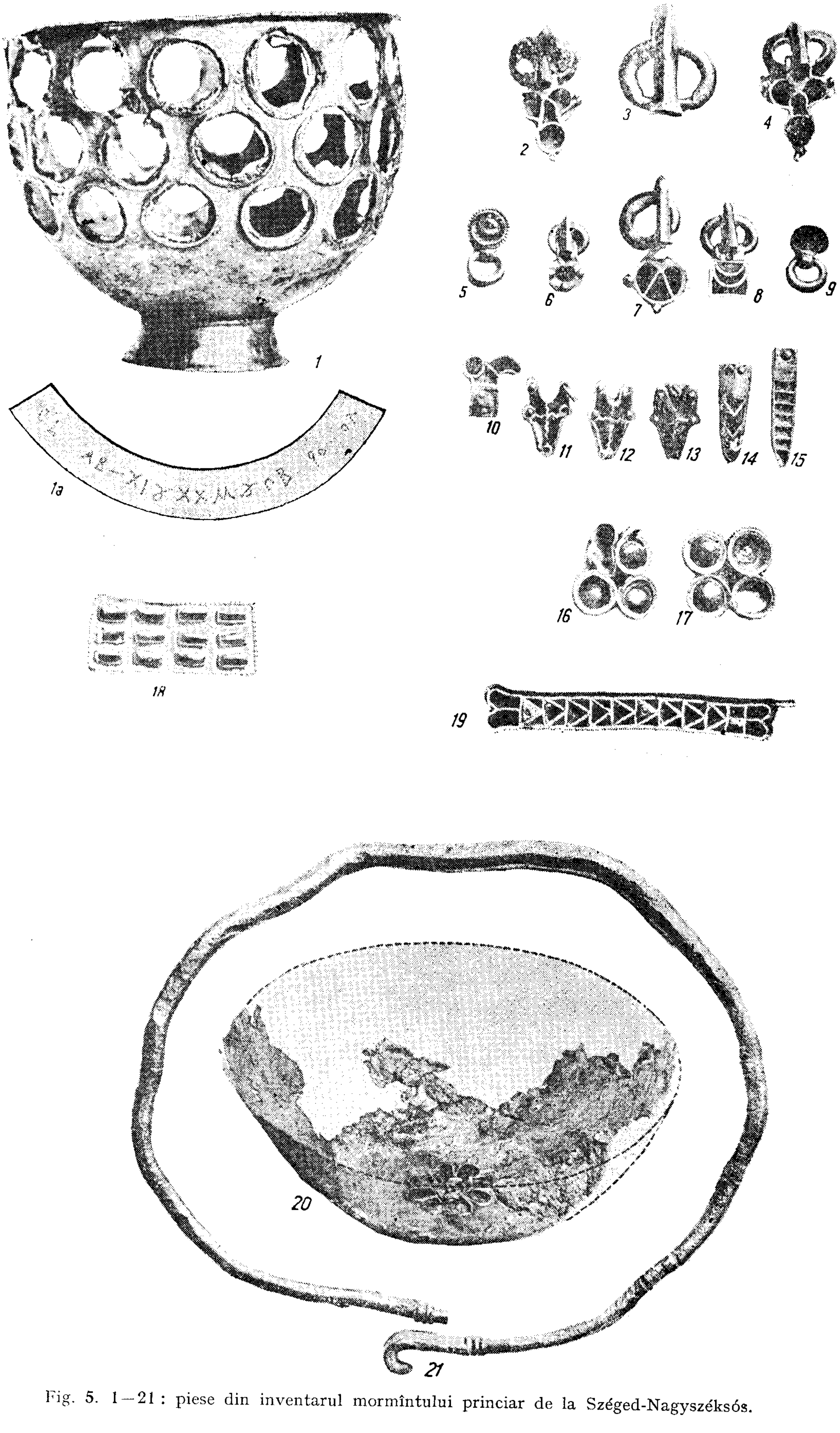
1
1a
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21

Fig. 5. 1–21 : piese din inventarul mormîntului princiar de la Széged-Nagyszéksós.

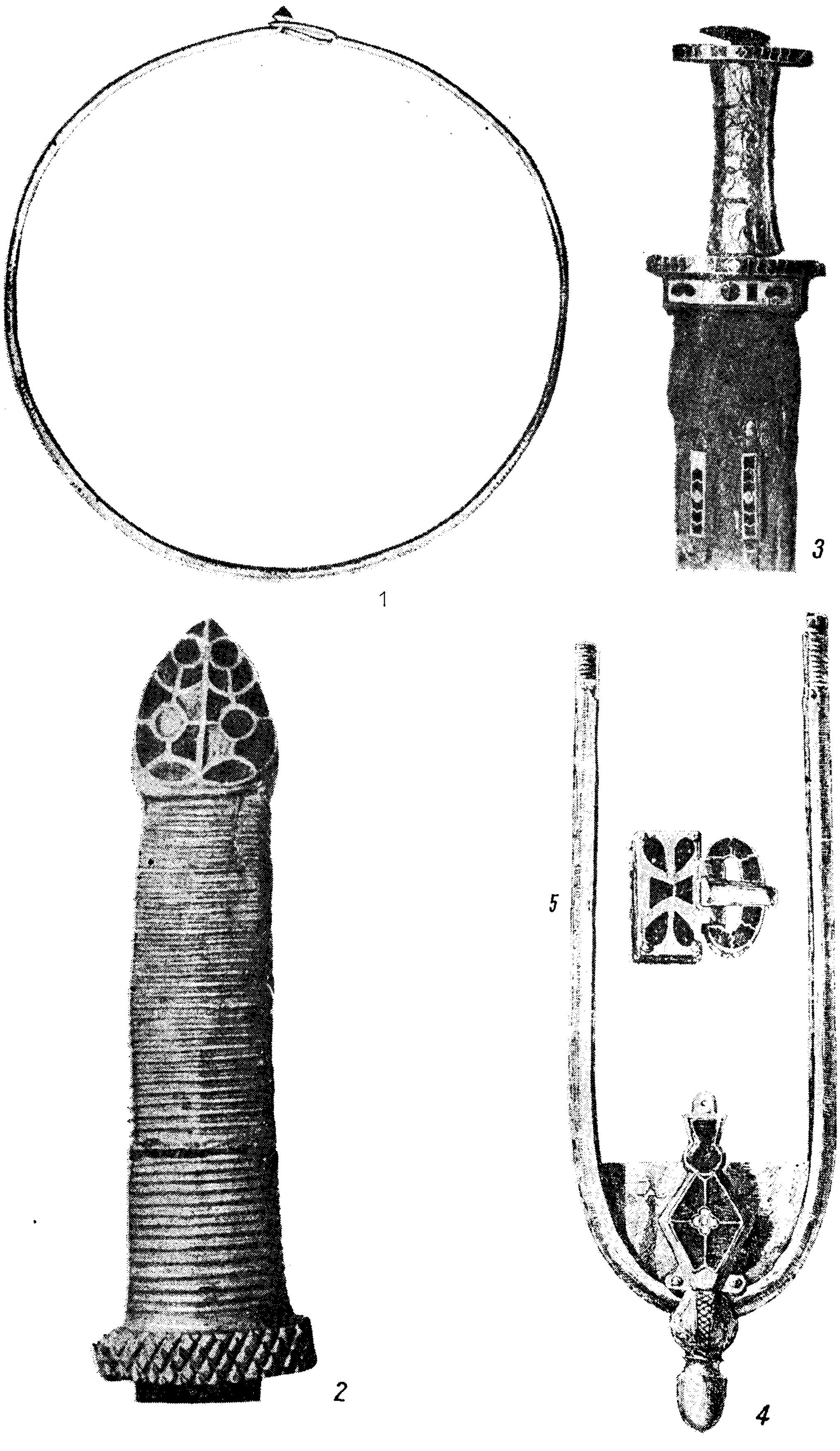

Fig. 6. 1—2: piese din inventarul mormîntului princiar de la Pouan; 3: sabia din mormîntul princiar de la Flonheim; 4—5: buterola şi catarama din mormîntul de la Komaróm.

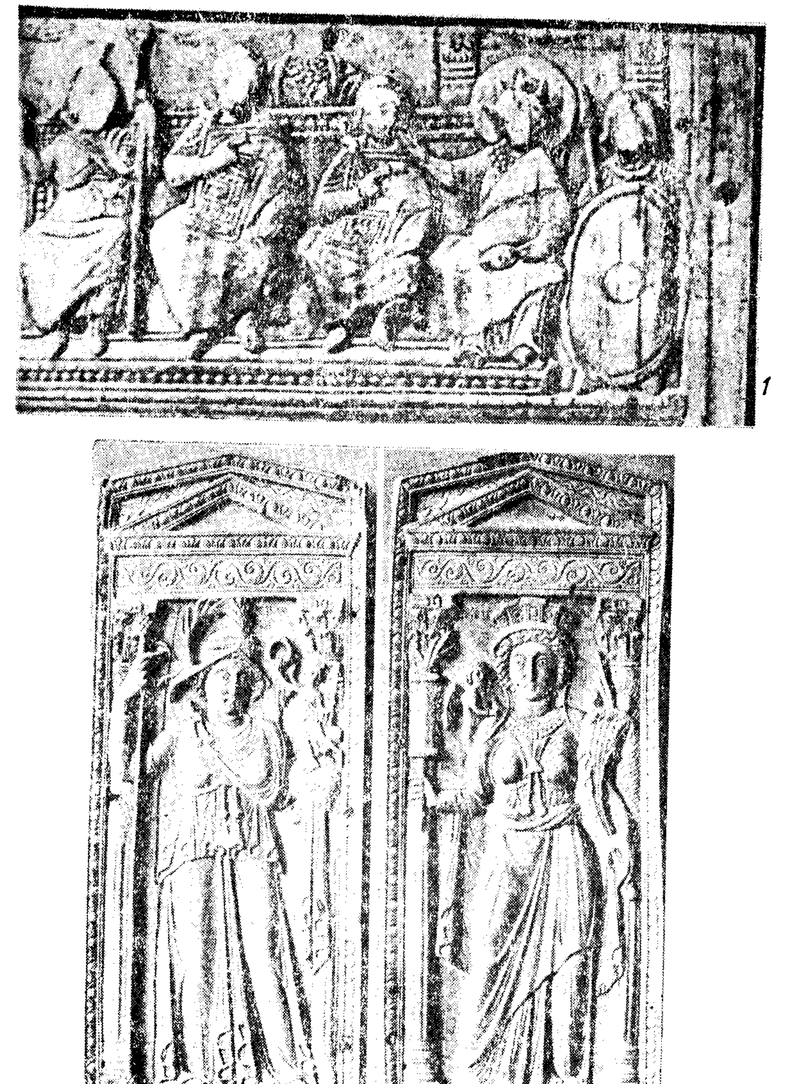

Fig. 7. 1 : detaliu din dipticul de la Halbersteadt; 2 : detaliu din dipticul pe care este reprezentată Roma şi Constantinopolul de la Kunsthistorisches Museum din Viena; 3 : detaliu din bustul de bronz a lui Valentinian II de la Muzeul Naţional Maghiar din Budapesta.

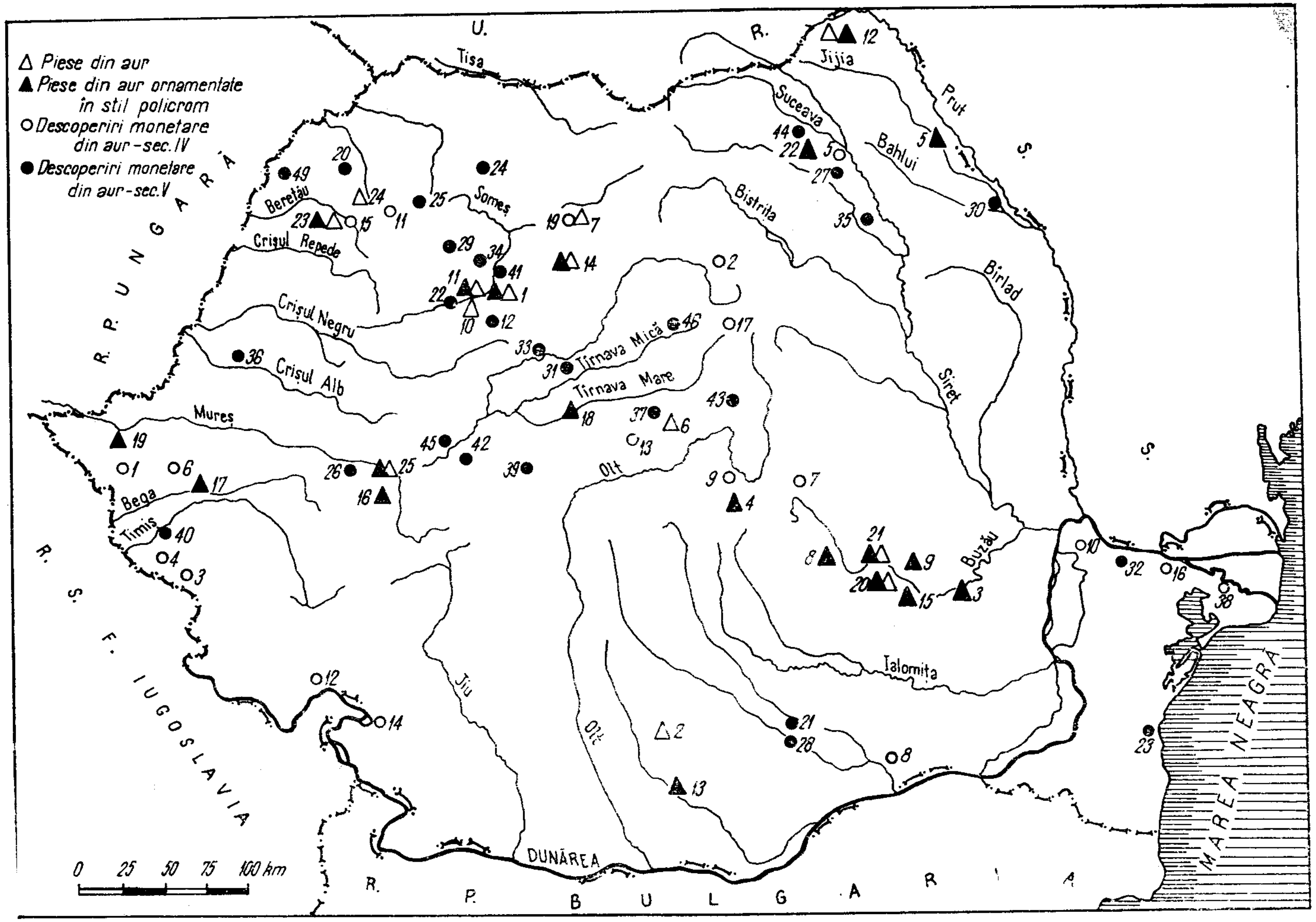
△ Piese din aur
▲ Piese din aur ornamentale în stil policrom
○ Descoperiri monetare din aur - sec. IV
● Descoperiri monetare din aur - sec. V
U. R. S. S.
R. P. UNGARĂ
R. S. F. IUGOSLAVIA
R. P. BULGARIA
MAREA NEAGRĂ
Tisa
Someş
Bereţău
Crişul Repede
Crişul Negru
Crişul Alb
Mureş
Bega
Timiş
Tîrnava Mică
Tîrnava Mare
Olt
Jiu
Dunărea
Ialomiţa
Buzău
Siret
Bîrlad
Bistriţa
Suceava
Bahlui
Jijia
Prut
0 25 50 75 100 km

Fig. 8.

NR. CRT.	LOCALITATEA	CABOCHON	CLOISONNEE DREPT	CLOISONNEE À JOUR	GRANATE CU CANELURI	CLOISONNEE ONDULAT
1	Bălteni	●				
2	Buhăeni	●				
3	Chiojd	●				
4	Dulceanca	●				
7	Gherăseni	●				
8	Pîrscov	●				
9	Rotopăneşti	●				
10	Veţel	●	●			
11	Conceşti	●	●			
12	Şimleul Silvaniei	●	●			
13	Braşov		●			
14	Cîlnău		●			
15	Hunedoara		●			
16	Periam		●			
17	Mediaş		●			
18	Izvin		●			
19	Pietroasa	●	●	●	●	
20	Someşeni	●	●	●		●
21	Apahida I	●	●		●	●
22	Apahida II		●		●	●

Fig. 9. Tabelul relaţiilor combinatorice ale descoperirilor cu piese din aur de pe teritoriul României.

Fig. 8. — Harta descoperirilor de obiecte şi monede din aur din secolele IV şi V e.n.

Descoperiri monetare de aur din sec. al IV-lea e.n.

1. Biled, jud. Timiş
2. Bersesc, jud. Harghita
3. Denta, jud. Timiş
4. Deta, jud. Timiş
5. Dolheşti, jud. Suceava
6. Carani, jud. Timiş
7. Crasna, jud. Covasna
8. Curcani, jud. Ilfov
9. Feldioara, jud. Braşov
10. Măcin, jud. Tulcea
11. Moigrad, com. Mirşid, jud. Sălaj
12. Orşova, jud. Caraş-Severin
13. Retiş, jud. Sibiu
14. Rogova, jud. Mehedinţi
15. Şimleul Silvaniei, jud. Sălaj
16. Tulcea, jud. Tulcea
17. Valea Strîmbă, jud. Harghita

Descoperiri monetare de aur din sec. al V-lea e.n.

18. Aiton, jud. Cluj
19. Cepari, com. Dumitra, jud. Bistriţa-Năsăud
20. Cig, com. Tăşnad, jud. Satu Mare
21. Ciorogîrla, jud. Ilfov
22. Cluj-Napoca, jud. Cluj
23. Constanţa, jud. Constanţa
24. Copalnic-Mănăştur, jud. Maramureş
25. Doba Mică, com. Dobrin, jud. Sălaj
26. Dobra, jud. Hunedoara
27. Dolheşti, jud. Suceava
28. Domneşti, jud. Ilfov
29. Hida, jud. Sălaj
30. Holboca, jud. Iaşi
31. Iernut, jud. Mureş
32. Isaccea, jud. Tulcea
33. Luduş, jud. Mureş
34. Luna de Jos, com. Dăbica, jud. Cluj
35. Mirosloveşti, jud. Iaşi
36. Moroda, jud. Arad
37. Meşindorf, com. Buneşti, jud. Braşov
38. Murighiol, jud. Tulcea
39. Ocna Sibiului, jud. Sibiu
40. Petroman, jud. Timiş
41. Răscruci, com. Bonţida, jud. Cluj
42. Sebeş, jud. Alba
43. Sînpaul, jud. Harghita
44. Suceava, jud. Suceava
45. Valea lui Mihai, com. Vinţu de Jos, jud. Alba
46. Vădaş, com. Neaua, jud. Mureş

Descoperiri de piese de aur din sec. al V-lea

1. Apahida, jud. Cluj
2. Balaci, jud. Teleorman
3. Bălteni, jud. Buzău
4. Braşov, jud. Braşov
5. Buhăieni, com. Andrieşeni, jud. Iaşi
6. Buneşti, jud. Braşov
7. Cepari, com. Dumitra, jud. Bistriţa-Năsăud
8. Chiojd, jud. Buzău
9. Cilnău, jud. Buzău
10. Cluj-Napoca, jud. Cluj
11. Cluj-Someşeni, jud. Cluj
12. Conceşti, jud. Botoşani
13. Dulceanca, com. Vedea, jud. Teleorman
14. Fîntînele, com. Matei, jud. Bistriţa-Năsăud
15. Gherăseni, jud. Buzău
16. Hunedoara, jud. Hunedoara
17. Izvin, com. Recaş, jud. Timiş
18. Mediaş, jud. Sibiu
19. Periam, jud. Timiş
20. Pietroasele, jud. Buzău
21. Pîrscov, jud. Buzău
22. Rotopăneşti, com. Horodniceni, jud. Suceava
23. Şimleul Silvaniei, jud. Sălaj
24. Uileacul Şimleului, jud. Sălaj
25. Veţel, suburbie Deva, jud. Hunedoara

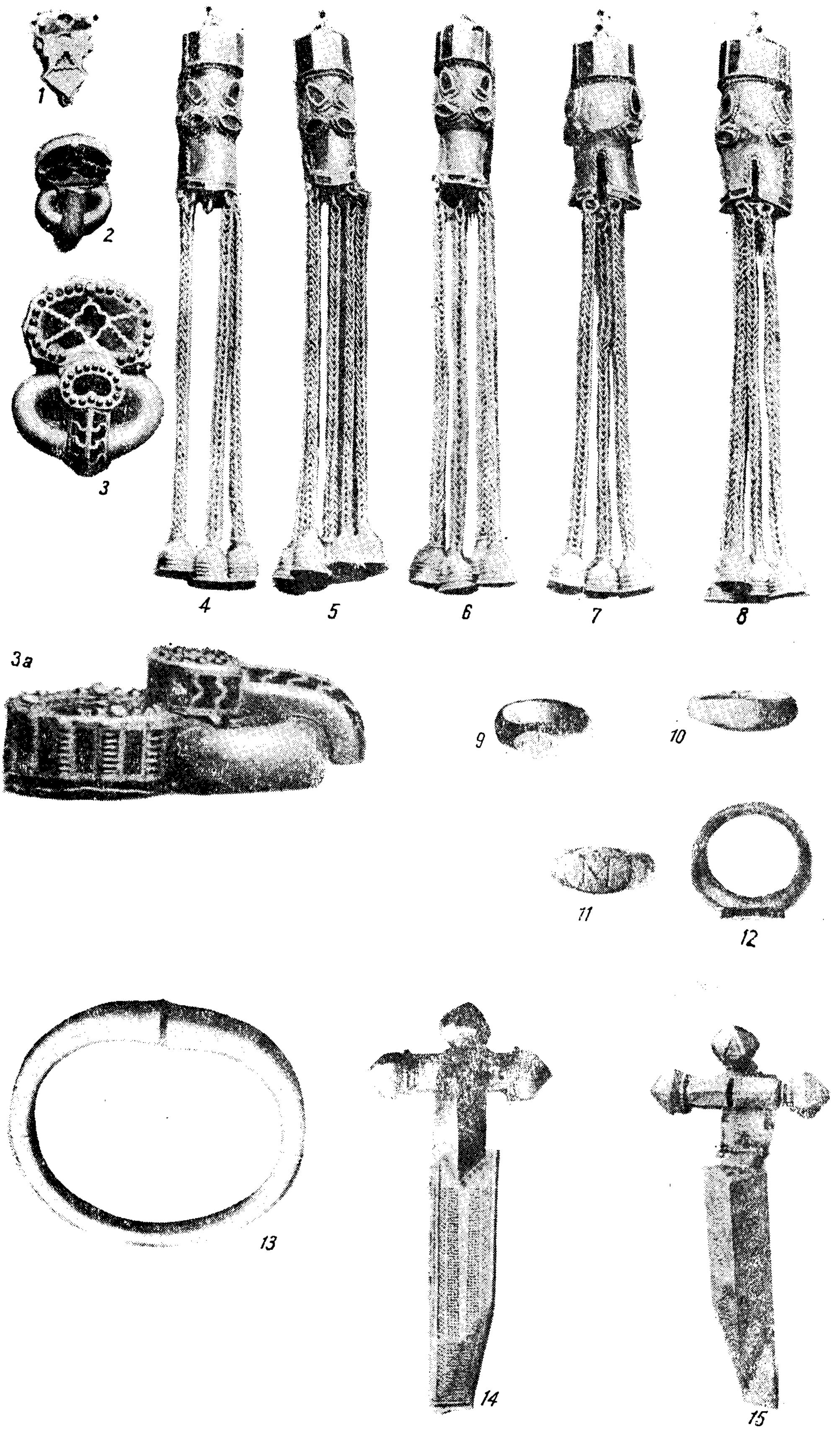
1
2
3
4
5
6
7
8
3a
9
10
11
12
13
14
15

Fig. 10. Piese de inventar din mormîntul princiar nr. 1 de la Apahida.

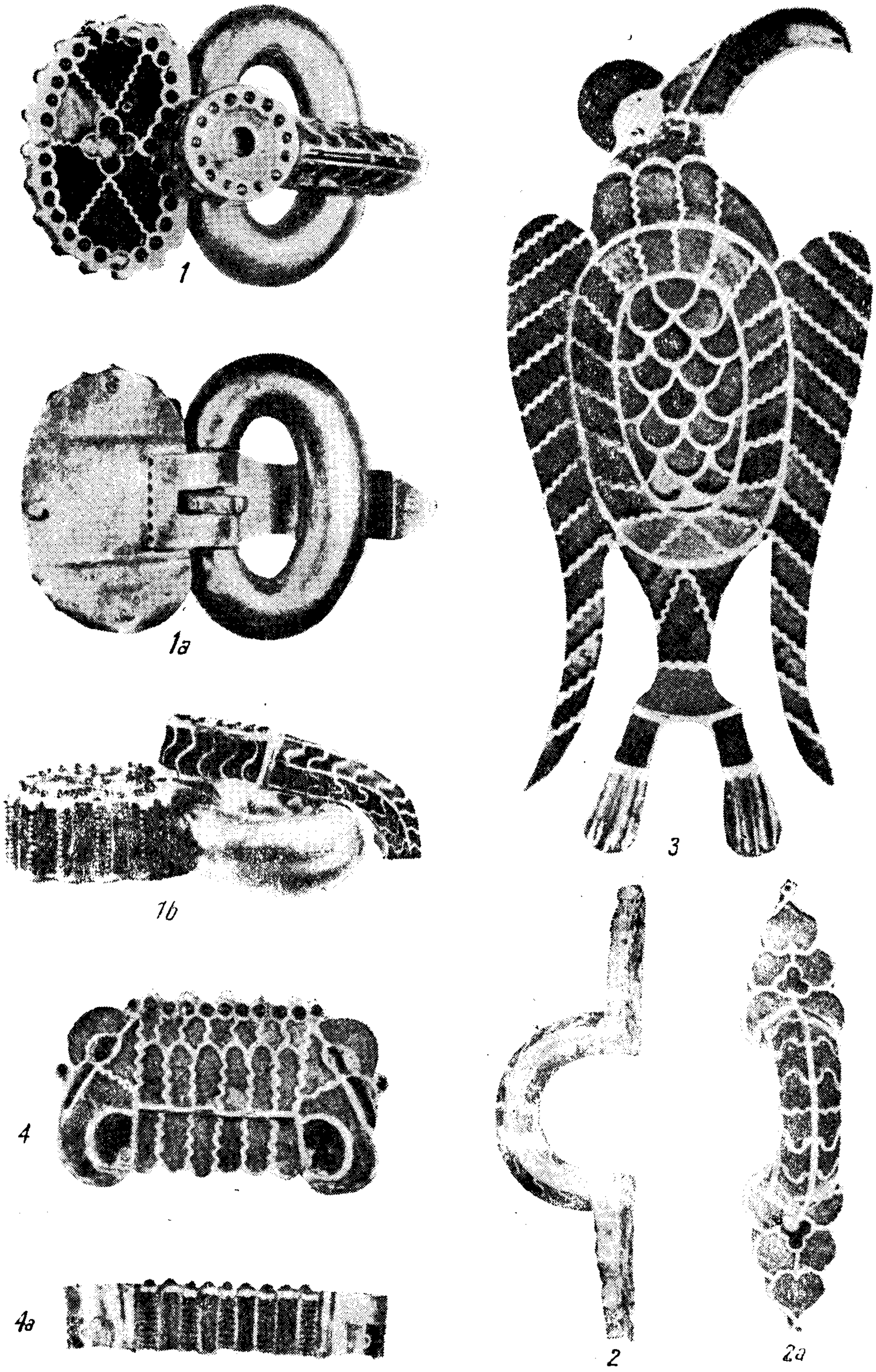
1
1a
1b
3
4
4a
2
2a

Fig. 11. Piese de inventar din mormîntul princiar nr. 2 de la Apahida.

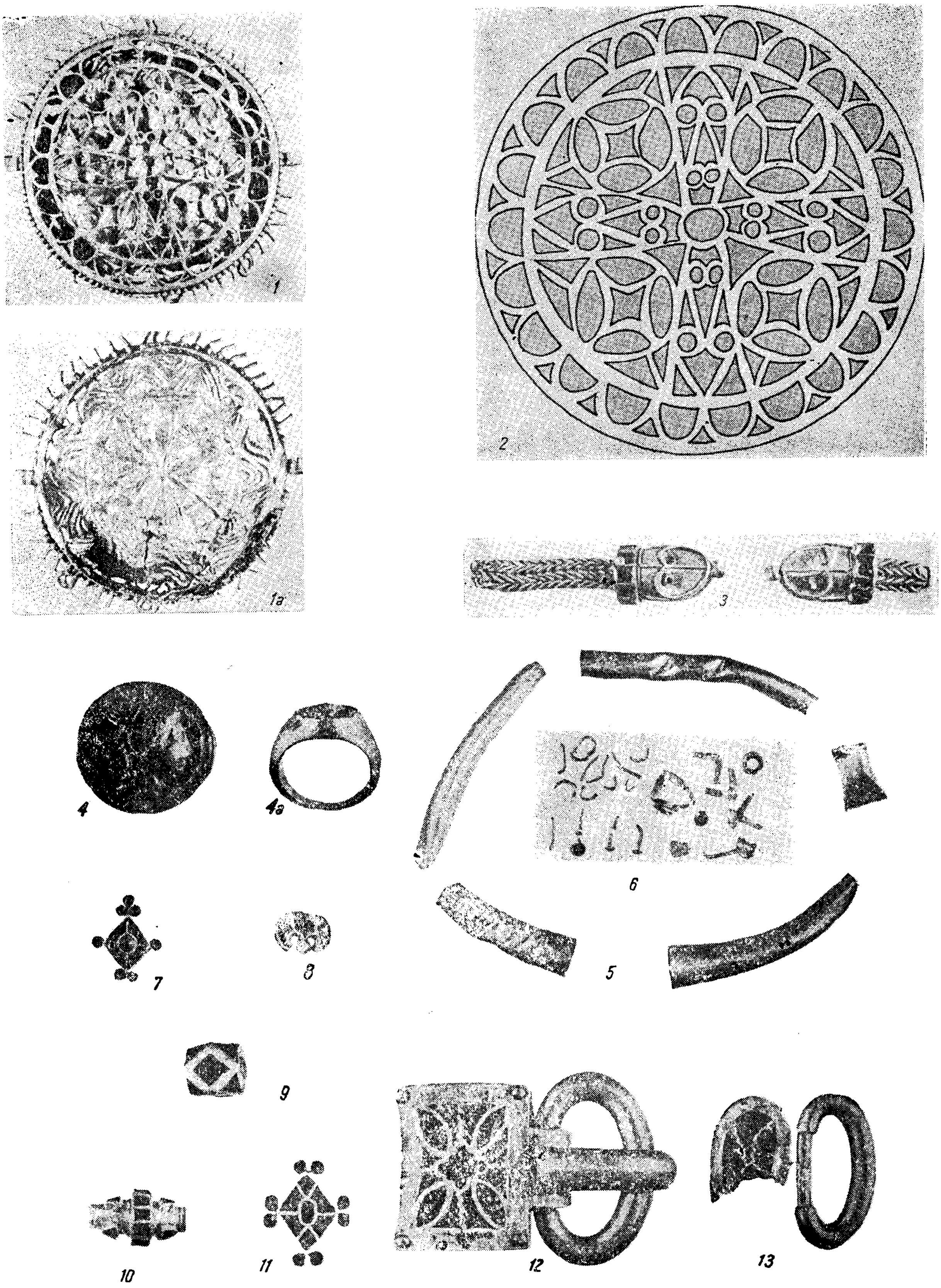
1
1a
2
3
4
4a
6
7
8
5
9
10
11
12
13

Fig. 12. Piese din tezaurul de la Someşeni.

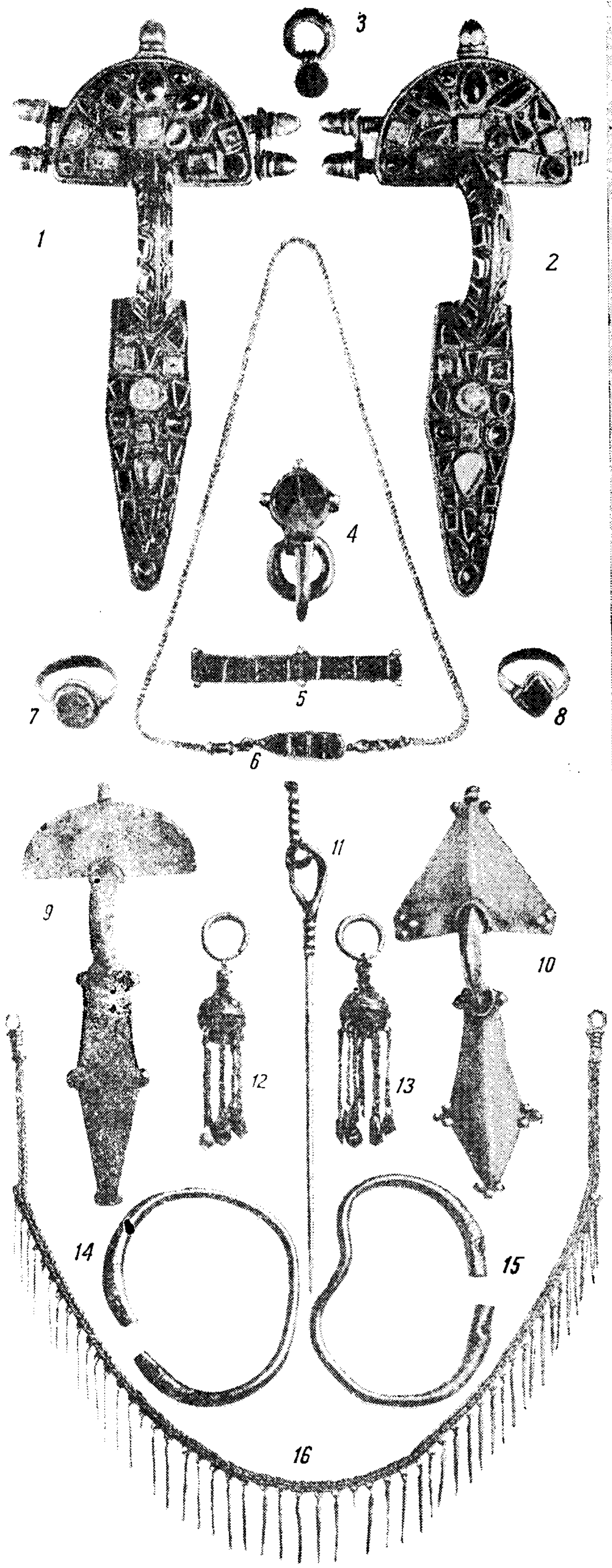
3
1
2
4
7
5
8
6
11
9
10
12
13
14
15
16

Fig. 13. Piese de inventar din mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn.

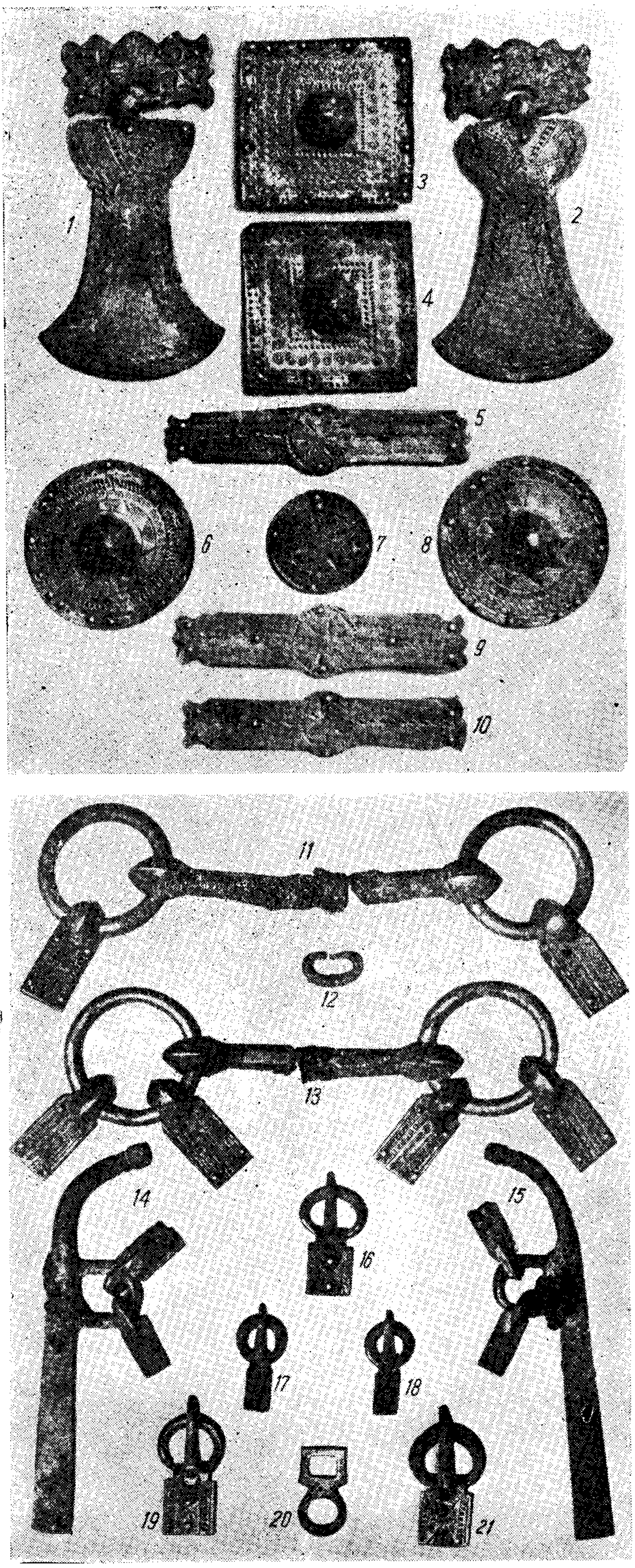
1
3
2
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21

Fig. 14. Piese de inventar din mormîntul princiar de la Untersiebenbrunn.

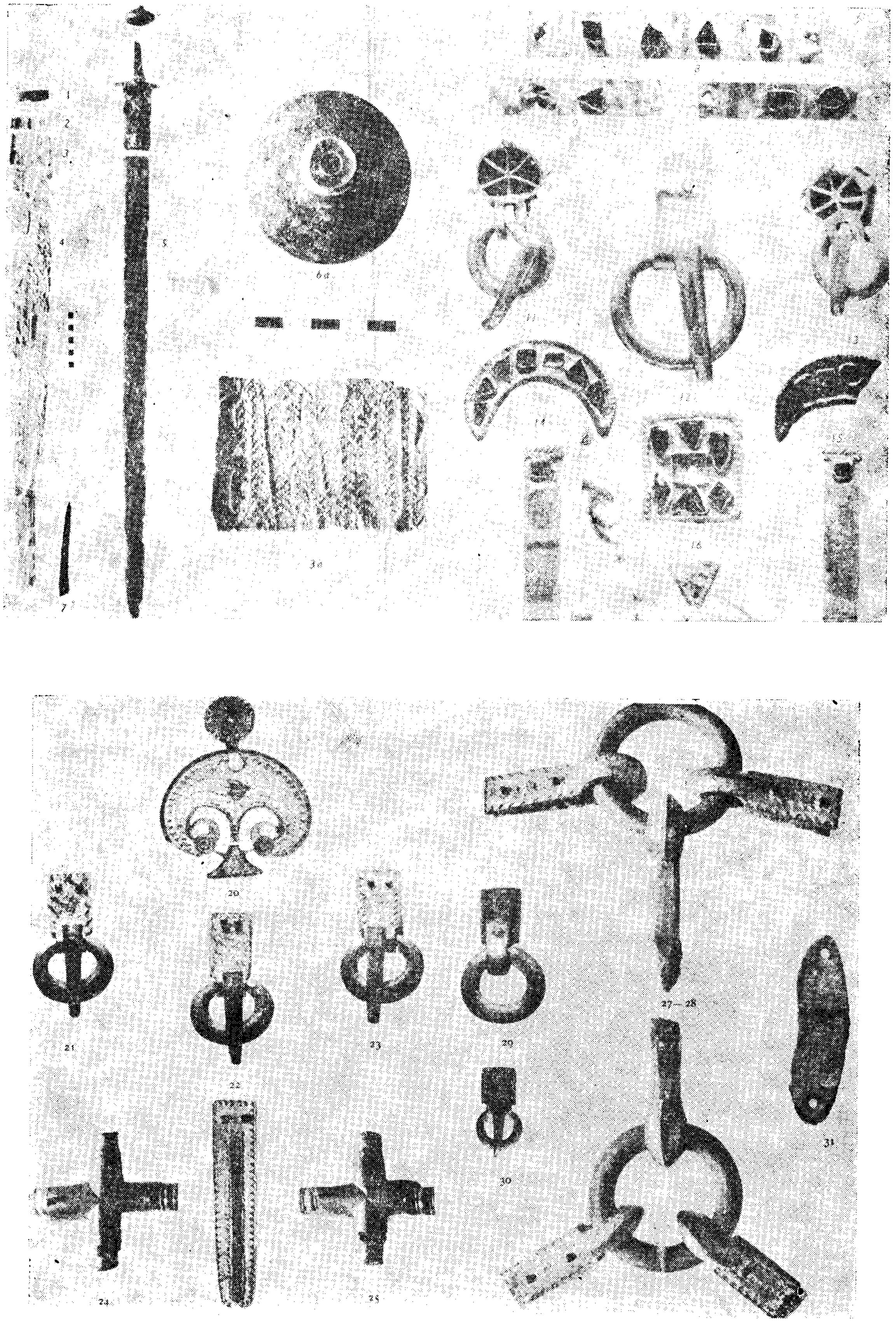
1
2
3
4
5
6a
7
3a
11
12
13
14
15
16
20
21
22
23
29
27–28
30
31
24
25

Fig. 15. Mormîntul princiar de la Jakuszowice.

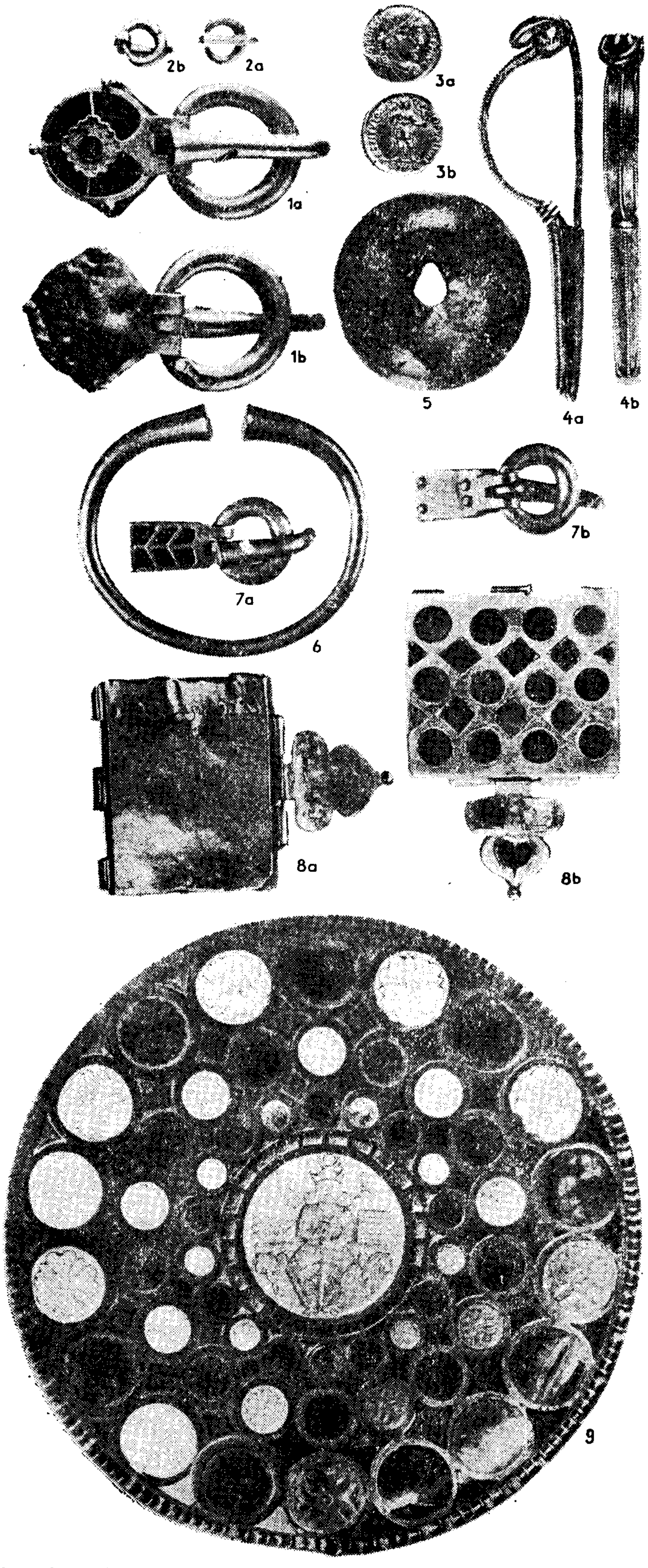
2b
2a
3a
3b
1a
1b
5
4a
4b
7b
7a
6
8a
8b
9

Fig. 16. 1—8: inventarul mormîntului de la Wolfsheim; 9: cupa lui Chosrou Aparvez.

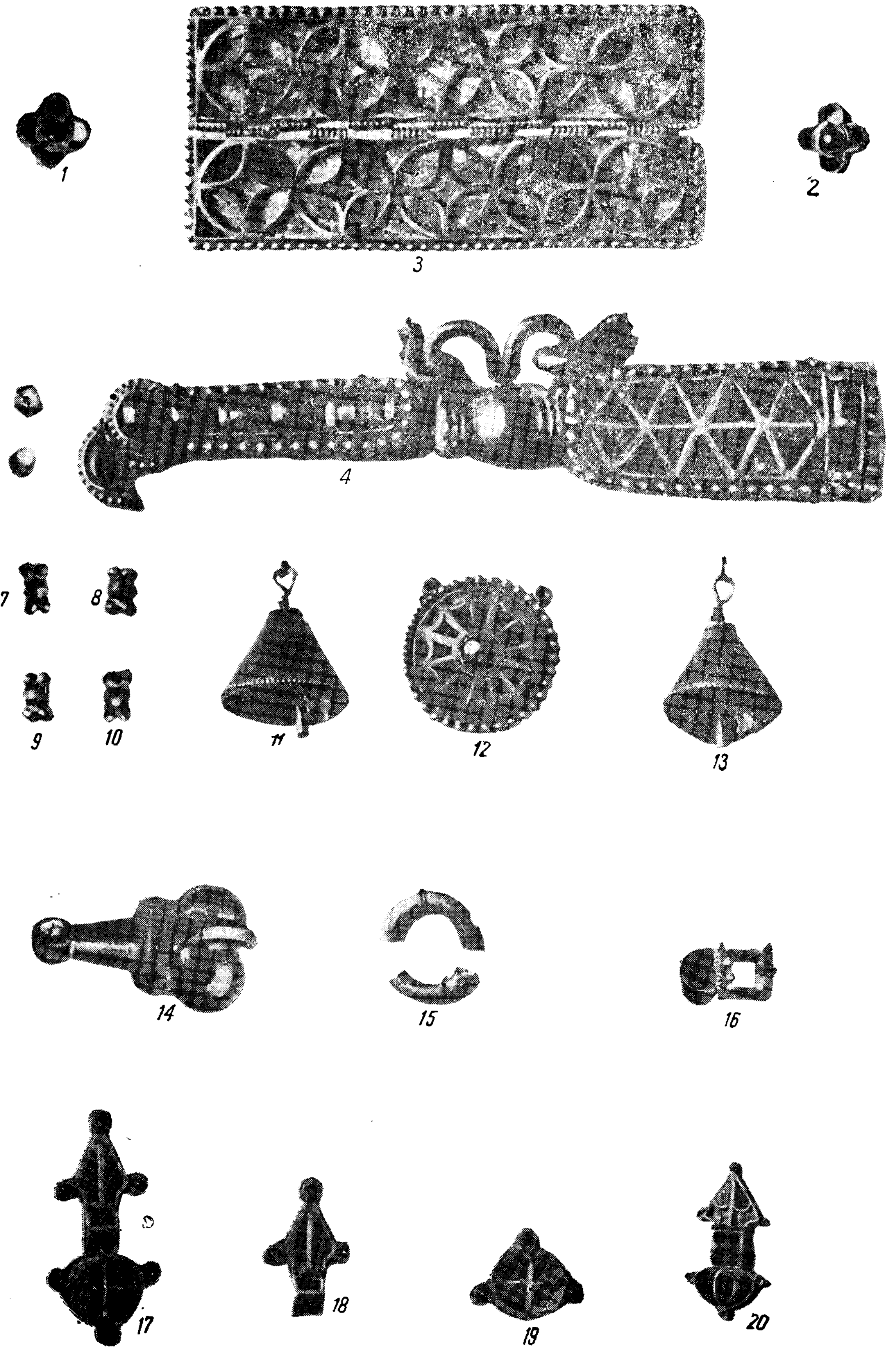
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20

Fig. 17. Piese de inventar din mormîntul princiar de la Kudinetov.

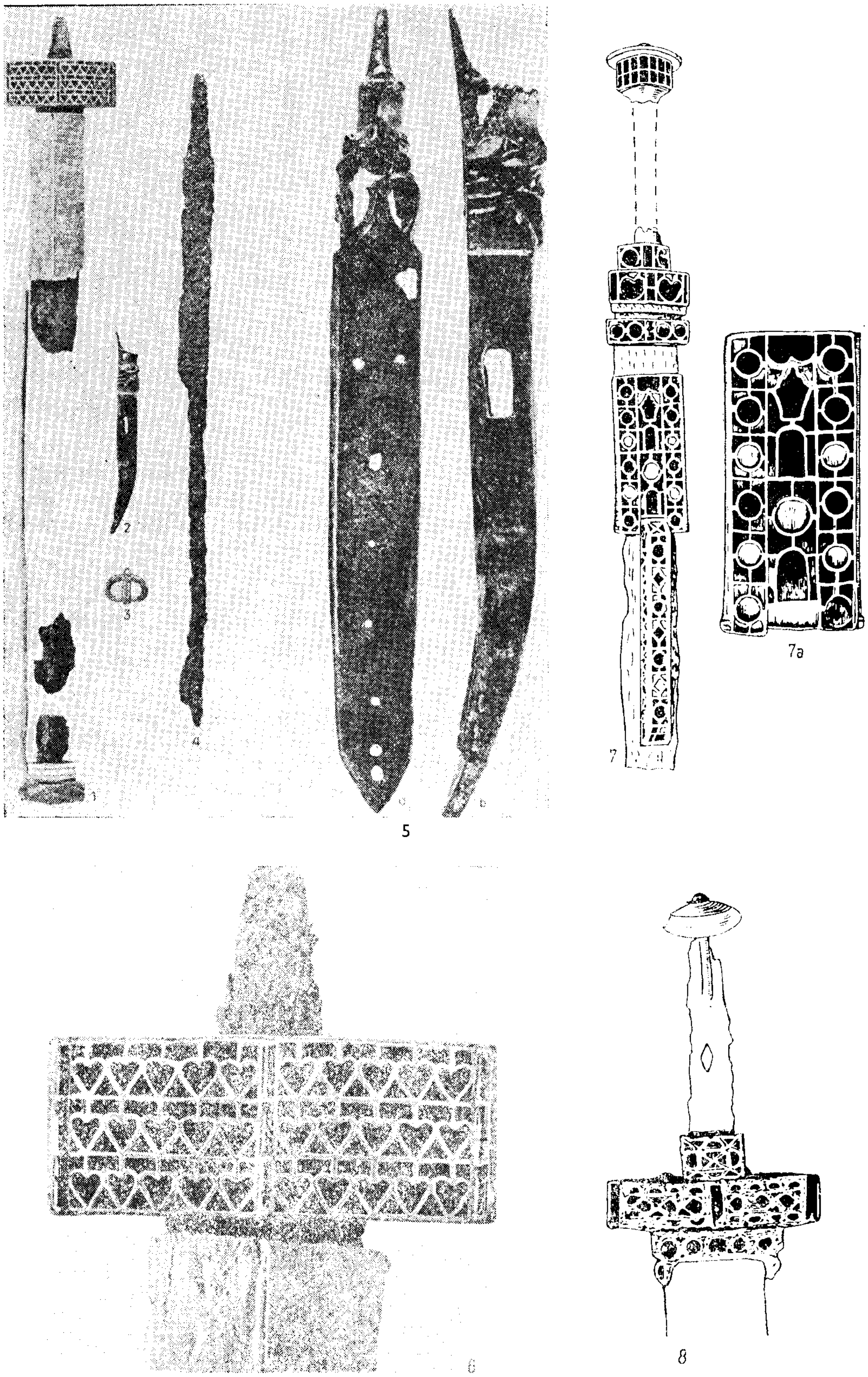

Fig. 18. 1–6 : inventarul mormîntului de la Altlussheim ; 7–7a : sabie descoperită la Kerci, str. Spitalului ; 8 : fragment de sabie de la Taman.

CASTRUL DE LA PIETROASA

SITUAȚIA GEOGRAFICĂ

Stațiunea arheologică Pietroasele (Pietroasa), jud. Buzău, se află aproximativ la jumătatea distanței dintre orașele Mizil și Buzău.

La poalele dealului Istrița, situat la 754 m față de cumpăna mării, în zona în care poalele dealurilor se îmbină cu cîmpia, a luat ființă în vechime comuna Pietroasa.

Nucleele satelor Pietroasa de Sus și Pietroasa de Jos de acum o sută de ani, astăzi reunite, sînt mărginite la vest de pîrîul Urgoaia iar la est de pîrîul Cazaca (fig. 1).

Regiunea de dealuri de la nord de comună este bogată în piatră calcaroasă folosită din vechime și pînă astăzi pentru construcții.

Pîlcurile de păduri în care predomină stejarul, carpenul, fagul și alte soiuri de copaci de esență tare, păstrate astăzi pe masivul Istrița, trădează existența unor codri, care în antichitate împodobeau dealurile.

Pădurile au oferit comunităților omenești de aici lemn pentru construcții și alte nevoi gospodărești. Resturile de oase de animale sălbatice descoperite de noi în săpături dovedesc că în păduri erau vînate următoarele specii de animale : iepurele, cerbul, căprioara și porcul mistreț.

Poienile și zonele defrișate au fost folosite pentru pășunat și fînețe, iar mai tîrziu pentru plantarea pomilor fructiferi și a viței de vie, ultima coborînd astăzi în plină cîmpie.

Zona de cernoziom din cîmpie a înlesnit practicarea agriculturii din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

Regiunea în care se află așezarea pe care o studiem, se bucură de o vară lungă de aproximativ 80—100 zile, cu toamne tîrzii și blînde. Iernile sînt aspre și bîntuite de vînturi puternice, fapt care i-a obligat pe oameni din cele mai vechi timpuri să folosească locuințe îngropate în pămînt.

Principalele vînturi care bat în regiune sînt secetosul Austru dinspre sud-sud-vest; Crivățul dinspre est, nord-est și Munteanul dinspre nord, ambele aducătoare de ploi.

Regiunea cunoaște o umiditate aproape constantă, marcată de precipitații care ating între 500—700 mm anual[1].

ISTORICUL CERCETĂRILOR

În volumul III al monumentalei opere *Le trésor de Pétrossa*, apărută la Paris-Leipzig în anul 1900, Alexandru Odobescu a închinat castrului de la Pietroasa cîteva pagini și a prezentat o schiță sumară a fortificației și sondajelor efectuate cu prilejul peregrinărilor făcute aici în al treilea pătrar al secolului al XIX-lea[2].

Din analiza planului amintit se observă că Al. Odobescu a săpat în colțul de nord-est al castrului, cu care prilej a debleat zidul de est în interior pe o lungime de aproximativ 70 m, iar pe linia zidului de nord, o porțiune de circa 15 m ; cu această ocazie a fost golit și interiorul turnului de nord-est a cărui formă, potrivit schiței, este circulară (fig. 2/15 a).

Un alt sondaj a fost practicat în interior pe traseul zidului de est, la răsărit de drumul actual care pătrunde în castru pe latura de sud (fig. 2/15 b) ; ultimele două sondaje, dintre care unul în formă de cruce, au fost executate în interiorul castrului (fig. 2/15c, d).

Pentru o mai bună cunoaștere a realităților arheologice și a rezultatelor obținute de Al. Odobescu, cu cunoștințele și mijloacele tehnice de care dispunea, redăm o parte din textul referitor la descoperirile din castru : „*Cîteva săpături întreprinse în 1866, asupra mai multor puncte din incintă au scos la lumină, amestecate cu multă cenușă, pietre de construcție, cărămidă, vase din ceramică grosolană, fragmente de vase de sticlă, vase, arme, și zăbale de metal, doi piepteni mici și o împungătoare de os, mai multe rîșnițe de piatră, foarte multe oase de animale domestice, cîteva resturi de lemn putrezit și în sfîrșit o mică monedă de bronz cu efigie imperială,*

---

[1] Pentru datele climatice v. *Monografia geografică a Republicii Populare Române*, București, 1960, p. 259—320.

[2] Din păcate jurnalul de șantier al lui Al. Odobescu, ca și materialul arheologic descoperit în septembrie 1866 s-au pierdut.

dar atît de alterată, încît determinarea a fost imposibilă ca şi descifrarea legendei, cu toate că prezintă indubitabil aspectul monedelor romane din epoca post constantiniană. Fără îndoială că aceasta a fost o mică fortăreaţă, un post avansat, un castellum, de unde se puteau supraveghea mişcările duşmanului din cîmpie. Este oare surprinzător că acest castru ale cărui rămăşiţe atestă o distrugere violentă, a trecut succesiv de la romani la goţi şi că el a aparţinut unui grup aventuros de sarmaţi pe care Atanaric a trebuit să-i alunge pentru a se putea stabili în acest refugiu sprijinit de munţi"[3].

Deşi sumar prezentate, observaţiile şi constatările lui Al. Odobescu în legătură cu fortificaţia de la Pietroasa se dovedesc, după cum vom vedea, destul de exacte.

Trecute prin filtrul cunoştinţelor şi dovezilor de care dispunem astăzi cele afirmate de Al. Odobescu cu un secol în urmă dovedesc o dată în plus faptul că autorul săpăturilor de la Pietroasa era un observator atent în teren, stăpînind o metodă riguroasă de cercetare, îmbinînd în permanenţă cunoştinţele teoretice cu observaţiile şi materialul cules din săpături[4]. Aşa stînd lucrurile, se poate explica faptul că încadrarea cronologică şi concluziile istorice la care a ajuns Al. Odobescu au fost confirmate din plin în cursul cercetărilor noastre.

Din păcate, însă, de la Al. Odobescu pînă în momentul reluării săpăturilor de la Pietroasa, în literatura de specialitate şi-au făcut loc o serie de teorii şi ipoteze eronate în legătură cu datarea şi rolul castrului[5].

Cadrul lucrării de faţă nu ne îngăduie să înşirăm toate lucrările în care au fost abordate problemele pe care le ridică datarea şi rolul castrului de la Pietroasa.

Fortificaţia asupra căreia stăruim a fost atribuită de către D. Tudor în ediţia a II-a a *Olteniei romane*, împăratului Traian cu rostul de a străjui văile Carpaţilor meridionali[6].

Trebuie subliniat că în tratatul de istoria României, castrul de la Pietroasa, alături de acela de la Filipeşti (?), a fost datat din perioada împăratului Traian, fiind pus în legătură cu „*corpuri de trupe care staţionau în castrele construite pe cursurile de apă, care făceau legătura cu cele din interiorul Transilvaniei*"[7].

În cele ce urmează vom vedea că fortificaţia de la Pietroasa a fost ridicată în a doua jumătate a secolului al IV-lea e.n., iar rolul acesteia a fost nemijlocit legat de evenimentele politice care au avut loc la Dunărea de Jos în acele vremuri.

CERCETĂRI RECENTE

După numeroase anchete de teren efectuate de specialişti sau amatori, ca şi după unele sondaje executate de diletanţi, care din păcate au dus la pierderea materialului recoltat, dar mai ales la distrugerea legăturilor stratigrafice dintre curtină şi nivelele de viaţă din incintă, au fost luate măsuri pentru deschiderea lucrărilor din această staţiune[8].

Nevoia desluşirii problemelor pe care le ridică complexul arheologic Pietroasa a dus la planificarea unor cercetări sistematice începute în anul 1973 şi continuate în campaniile din anii 1974–1975, de către specialişti de la Institutul de arheologie din Bucureşti şi de la Muzeul de istorie Buzău[9].

În răstimpul dintre cercetările lui Al. Odobescu pînă în zilele noastre, perimetrul castrului a suferit modificări în sensul că aşezarea actuală a evoluat prin parcelarea loturilor şi îndesirea caselor şi anexelor gospodăreşti, care au acoperit ruinele în decursul a peste 100 de ani, îngreunînd astfel procesul de cercetare.

---

[3] A. Odobescu, *Le trésor de Pétrossa*, III, Paris–Leipzig, 1900, p. 19–21 (*supra*, p. 727–729).

[4] Erudiţia şi acribia ştiinţifică a aceluia ce a lucrat pe meleagurile Pietroaselor sînt remarcate şi subliniate cu căldură de Tudor Vianu în *Scriitori români*, I, Bucureşti, 1970, p. 115–135.

[5] O notă aparte face Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, care acceptă datarea lui Al. Odobescu, *Tezaurul de la Pietroasa*, Bucureşti, 1967, p. 49. La o asemenea datare s-a oprit şi R. Vulpe cu prilejul anchetei de teren pe care a întreprins-o cu colectivul şantierului Poiana, SCIV, 3, 1952, p. 217.

[6] D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. II, Bucureşti, 1958, p. 33, 143 şi 144. În ediţia a III-a, castrul este datat în secolul al IV-lea e.n., Bucureşti, 1968, p. 255 şi 257.

[7] M. Macrea, în *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 349.

[8] Din rîndul anchetelor de teren organizate cu specialişti se numără aceea a colectivului Poiana sub conducerea lui R. Vulpe. Între anii 1959–1965 zona a fost cercetată sistematic de către un colectiv al Muzeului de istorie Buzău condus de Victor I. Teodorescu. În toamna anului 1968, împreună cu Gh. Ştefan şi N. I. Simache am întreprins o cercetare de teren în perimetrul castrului. Materialul arheologic adunat cu acea ocazie a fost depus la Muzeul de istorie Ploieşti. O echipă de amatori, în toamna anului 1963, a distrus legătura dintre zidul de sud şi nivelele de viaţă din incintă pe porţiunea dintre clădirea Consiliului Popular şi drumul care străbate castrul pe direcţia nord–sud.

[9] În prima campanie de săpături colectivul a fost alcătuit din următorii membri: Magda Tzony şi Ioana Cătăniciu de la Institutul de arheologie din Bucureşti şi Vasile Drâmbocianu de la Muzeul de istorie Buzău. În cursul anului 1974 au lucrat Magda Tzony, Vasile Drâmbocianu şi Marius Constantinescu, iar în campania din 1975 ultimii doi arheologi sub conducerea şi îndrumarea noastră.

În funcție de situația actuală a fost conceput un plan de săpături eșalonat pe mai mulți ani cu scopul de a cerceta în prima etapă zonele mai puțin acoperite din cuprinsul unor curți și a unor porțiuni de străzi, care au fost trasate peste zidurile castrului.

În prima campanie a fost aleasă curtea Victoriei Petrescu, aflată în zona de sud-sud-vest a castrului, la aproximativ 15—20 m de clădirea Consiliului Popular; care a fost ridicată între cele două războaie mondiale, chiar deasupra turnului de sud-vest al castrului (fig. 3).

În anul 1973 au fost trasate două secțiuni : Secțiunea I A orientată aproximativ est-vest, lungă de 20 × 1,50 m, cu capătul de vest sprijinit pe zidul de incintă (fig. 3) ; Secțiunea II A orientată aproximativ nord-est—sud-vest, lungă de 33 × 1,50 m, a fost deschisă în grădina sus-numitei cetățene cu scopul de a intercepta zidul de incintă și eventuala sa legătură cu șanțul și valul de apărare (fig. 3).

În cursul campaniei din anul 1974 cercetările arheologice au fost concentrate cu precădere tot în sectorul A, unde au fost practicate două noi secțiuni și două suprafețe.

Secțiunea III A, paralelă cu restul secțiunilor din sectorul A, lungă de 14 × 2 m, a fost trasată la nord de Secțiunea I A. Capătul de vest al secțiunii a depășit pe direcția vest cu cîțiva metri zidul de incintă (fig. 3).

Secțiunea IV A, orientată aproximativ est-vest, lungă de 22 × 2 m a fost plasată la sud de Secțiunea I A 1973 cu capătul de est prelungit, pînă aproape de stradă iar cel de vest pînă la circa 10 m de zidul de vest, deoarece în zona menționată nivelele de viață au fost distruse cu prilejul săpării unei pivnițe moderne.

La nord de Secțiunea I A, au fost deschise două suprafețe A și B pentru urmărirea unor complexe ce dealtfel nu au putut fi cercetate integral din cauza unor bolți de viță de vie și grădinii din fața casei.

Tot în campania din 1974 a început cercetarea colțului de sud-sud-est al castrului printr-o Secțiune I B, lungă de 17 × 1,50 m, trasată în curtea Mariei Potec, ai cărei strămoși sînt menționați în planul lui Al. Odobescu[10].

În colțul de nord-nord-vest al castrului a fost trasată Secțiunea I C, lungă de 30 × 1,50 m.

Secțiunea I C a fost plasată în cuprinsul unei ulițe cu scopul de a intercepta zidul de vest și a stabili legăturile acestuia cu nivelele de viață din incintă și din exterior (fig. 3).

În cursul campaniei din 1975 în Sectorul A între Secțiunile I și III a fost trasată Secțiunea V A, lungă de 21 × 1,50 m.

În Sectorul B au fost jalonate două Secțiuni II B (22 × 2 m) și III B (38 × 2 m), care au avut ca scop să intercepteze zidul de sud și să stabilească legătura dintre curtină și interior, dar mai ales să verifice dacă pe această latură, cea mai periclitată, castrul a avut sau nu șanț și val de apărare (fig. 3).

Incinta. Problemele pe care le ridică structura zidurilor și tehnica lor de construcție au putut fi urmărite în toate secțiunile plasate cu unul din capete pe curtină sau în acelea care au depășit spre exterior zidurile.

Potrivit datelor de care dispunem, se constată că după marcarea castrului în teren de către arhitectul constructor, s-a trecut la săparea șanțurilor de fundație.

În timpul cercetărilor au fost cîștigate următoarele date cu privire la șanțurile de fundație : în zonele cercetate s-a observat că lățimea acestor șanțuri a fost de aproximativ 3 m ; în regiunile în care săpătorii au întîlnit roca nativă reprezentată fie de bolovani rulați fie de pietre mijlocii sau pietriș mărunt, s-au oprit la nivelul rocii pentru a-și ancora fundația ; în sfîrșit, s-a constatat că atît pe lungimea zidurilor, cît și pe lățimea acestora șanțurile de fundație au fost săpate în trepte în funcție de teren și rocă[11] (fig. 5/1—3).

Pămîntul, pietrișul mărunt, nisipul și lutul rezultat din săpătură au fost aruncate atît în interior, cît și în exterior. În incintă pămîntul și materialul pietros scos din șanțurile de fundație este marcat azi în teren sub forma unei lentile aflate lîngă ziduri cu o grosime de 7—8 cm și cu tendința de subțiere spre centrul castrului. În exterior pămîntul și piatra rezultate din șanțurile de fundație au fost spălate cu timpul pe pantele naturale ale viroagelor ce mărgineau castrul pe laturile de vest și sud.

În șanțurile de fundație adînci de 0,50—0,70 m a fost turnat „emplectonul" care a aderat de la caz la caz, fie pe solul virgin (latura de sud), fie pe bolovani sau grohotișuri pe latura de vest[12] (fig. 4/1 și 5/4).

O analiză sumară a mortarului ne indică în structura acestuia existența pietrei de var, cărămizii pisate, cărbunilor, nisipului și pietrișului.

---

[10] Vezi Al. Odobescu, *Albumul de stampe*, 1875, pl. 17.

[11] Tehnica construirii zidurilor în trepte în lungimea și lățimea acestora moștenită de la romani a fost păstrată pînă tîrziu în feudalism ; Gh. Diaconu și N. Constantinescu, *Cetatea Scheia*, București, 1960, p. 45—46.

[12] În unele regiuni ale incintei, pietrele mari și grohotișurile rulate dinspre masivul Istrița apar la suprafață, iar în altele sînt situate la mari adîncimi în funcție de coamele și viroagele care au brăzdat poalele dealului înainte de procesele de colmatări și viituri.

Din datele obținute se constată că în momentul în care constructorii au ajuns la nivelul de călcare au retras zidul de ambele părți cu cîte 15—20 cm. Așadar, zidul de incintă de la nivelul de călcare în sus are grosimea de 2,70—2,80 m (fig. .5/1)

Se constată, de asemenea, că de la nivelul de călcare în sus, zidul de incintă, atît spre interior cît și spre exterior a fost mărginit cu blocuri ecarisate (fig. 5/1—4).

Spațiul gol dintre șirurile de pietre cioplite care mărgineau zidul a fost umplut cu pietre de diverse mărimi legate cu mortar. În anume porțiuni se păstrează urmele loasbelor sau dulapilor, imprimate în mortarul crud. Acești dulapi aveau rostul de cofraj pînă în momentul întăririi mortarului.

Piatra folosită pentru ridicarea curtinei a fost adusă din carierele locale situate în principal în masivul Istrița dar mai ales de pe valea Urgoaiei, începînd de la pintenii de dealuri pe care se află azi gospodăriile satului și pînă aproape de obîrșia văii Urgoaia în zona în care potrivit tradiției a fost descoperit tezaurul (fig. 1/1).

Cuptoarele de ars piatra de var ca și cele de ars cărămida sînt situate probabil la nord de castru, în regiunea și pe direcția sursei de apă care după ridicarea castrului, sau odată cu aceasta a fost adusă în incintă printr-o conductă de olane, dezvelită în zilele noastre cu prilejul lucrărilor gospodărești din curțile locuitorilor (fig. 3).

Materialul lemnos folosit pentru schelărie (stîlpi, loasbe etc.) ca și cel pentru combustia cuptoarelor a fost procurat din pădurile ce împodobeau masivul Istrița în antichitate.

MATERIALE ARHEOLOGICE

Ceramica. În incinta castrului au fost descoperite două mari categorii ceramice și anume: ceramică lucrată cu mîna și ceramică lucrată la roată.

Raportată la ansamblul materialului ceramic, prima categorie, se ridică la un procent de aproximativ 25—30%[13].

Categoria ceramicii lucrate cu mîna se divide în două grupe: în prima grupă se înscriu vasele lucrate cu mîna a căror pastă este uniformă, bine aleasă și fără impurități. Această grupă prezintă vase mai puțin friabile beneficiind de o ardere mai compactă în cuptoare. A doua grupă se remarcă prin vase executate dintr-o pastă grosieră, amestecată uneori cu nisip și pietriș, în alte cazuri cu cioburi pisate și mai rar cu granule de calcar.

Forma predominantă a vaselor lucrate cu mîna este aceea a oalelor-borcan de mărime mică și mijlocie. În această grupă sînt incluse oalele-borcan de forme și profile variate, începînd cu vasul cu fundul teșit și drept, cu buza dreaptă, fără gîtuire între corp și buză și terminînd cu vasul cu fundul masiv, retras spre exterior și cu buza joasă-îngroșată și răsfrîntă în afară (fig. 6/2, 4).

O altă formă care atrage atenția, este reprezentată de cățuia sau ceașca fără toartă, de tradiție geto-dacică (fig. 7/2). În sfîrșit, nu lipsesc nici vasele miniaturale, atît de caracteristice gamei de forme variate a ceramicii din La Tène-ul geto-dacic (fig. 11/16).

Ca decor și ornamente aplicate pe ceramica lucrată cu mîna avem documentate, valul incizat în pasta crudă, ornamentul în zig-zag, crestăturile executate mai ales pe buzele vaselor, brîul alveolar și alte motive decorative, caracteristice suitei de ornamente din olăria „primitivă" a geto-dacilor (fig. 7/1—12).

Categoria ceramicii lucrate la roată este în proporție de 70—80 % și cuprinde mai multe grupe.

În prima grupă se înscriu vasele lucrate din pastă fină, de culoare neagră, cenușie-neagră și mai rar din pastă de culoare gălbui-roșiatică și roșcat-cărămizie[14].

---

[13] Procentajul este stabilit în funcție de materialele recoltate în campaniile din anii 1973—1974. Materialul arheologic descoperit în vara anului 1975 nu a putut fi prelucrat, fapt care va dăuna mai ales la ilustrarea lucrării noastre. Revenind la raportul procentual dintre ceramica lucrată cu mîna și cea lucrată la roată trebuie arătat că în așezările de tip Sîntana de Mureș, acesta este favorabil, în majoritatea cazurilor, ultimei categorii. Dealtfel, se constată că pe măsură ce se depășește faza de maximă dezvoltare a culturii și ne apropiem de faza finală, ceramica lucrată cu mîna scade în chip simțitor.

[14] Ceramica din pastă fină de culoare gălbuie-roșiatică și roșcat-cărămizie nu este caracteristică culturii de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov. O asemenea specie ceramică este mai frecvent întîlnită în aria sud-vestică a culturii. Este posibil ca această ceramică să fi pătruns prin mijlocirea carpilor, dar mai ales prin romani și dacii liberi din Muntenia. Este de asemenea important de remarcat că ceramica la care ne referim apare în nivelele tîrzii ale culturii, de pildă la Gherăseni-Buzău și recent la Cireșanu-Mizil, unde, după părerea lui Victor I. Teodorescu, exprimată cu prilejul sesiunii anuale de rapoarte din februarie 1976, așezarea datează de la finele secolului al IV-lea e.n. și începutul secolului al V-lea e.n.

În această grupă pot fi incluse oalele-castron de dimensiuni mari și mijlocii, farfuriile-castron, uneori cu profilul în forma literei „S”, castroanele cu trei torți, ulcelele de dimensiuni mici și o gamă variată de ulcioare și căni cu torți[15] (fig. 8/1–3, 7,9,14–16).

Suita de ornamente folosite pentru decorarea formelor de vase înșirate mai sus, este foarte variată, mergînd de la incizii, șlefuire, fațetare și pînă la folosirea rotiței dințate, de origine romană (fig. 8/4, 9, 12, 16).

A doua mare subgrupă a ceramicii lucrate la roată este constituită de aceea a ceramicii zgrunțuroase cunoscute și sub denumirea de ceramica cu „pasta ciment”[16] (fig. 6/3, 6–8 și fig. 8/2, 4, 6, 8, 10, 11–13).

În această subgrupă se înscrie oala-borcan de tradiție provincial romană cu o capacitate de 2–5 l. Pasta acestor vase este aspră la pipăit datorită nisipului amestecat cu lutul. Vasele din această categorie au buzele ușor îngroșate și răsfrînte spre exterior ; uneori prezintă șențuiri pentru fixarea capacelor ; gîtul vaselor este de obicei scurt, pîntecul globular, iar fundul drept tăiat de pe roată cu sfoara sau scîndurica. Ornamentul principal este constituit de linii incizate pe umerii vaselor, mai rar ornamentul realizat cu rotița dințată.

Din rîndul vaselor lucrate din pastă zgrunțuroasă, cu mult nisip, fac parte și vasele de provizii (Krausengefässe), a căror capacitate este de circa 7 pînă la 15 ltr. Vasele de provizii au de obicei buzele în forma literei „T”, corpul sferic și fundul drept. Această categorie de vase a fost ornamentată atît pe buze cît și pe pîntec, fie cu pieptenul, fie cu un instrument de os sau de lemn de esență tare, redînd valul multiplu intercalat cu benzi adîncite în pasta crudă. Pe unele vase de provizii se remarcă folosirea rotiței dințate și decorul alveolat.

În sfîrșit, ultima formă lucrată din pastă zgrunțuroasă, reprezentată destul de rar, este constituită de cănile cu o toartă, cu gîtul tubular sau cu cioc de scurgere imitînd ulcioarele din pastă fină.

A treia grupă de ceramică lucrată cu roata descoperită la Pietroasa este reprezentată de ceramica romană de import. Din rîndul acesteia distingem în primul rînd amforele, de forme și mărimi diferite, lucrate din pastă nisipoasă, arsă la roșu-cărămiziu, sau din caolin. Amforele au gîtul tubular, pîntecul sferic, fundul ascuțit sau bombat terminat cu buton.

Două categorii de ornamente se detașează în cazul amforelor și anume : striuri dese obținute în pasta crudă cu un instrument cu dinți în formă de pieptene sau coaste realizate în timpul învîrtirii vaselor pe roată.

Din rîndul ceramicii romane uzuale, de import, se remarcă cîteva forme ca : farfuria-castron, dar mai ales ulcioarele și cănile cu torți. Vasele amintite au fost lucrate dintr-o pastă bine aleasă și arse în cuptoare evoluate.

Ultima categorie de vase importante din mediul roman este constituită de ceramica smălțuită. Potrivit fragmentelor culese în timpul săpăturilor pot fi reconstituite cîteva forme ceramice printre care se detașează ulciorul, cu una sau două torți și cana cu o toartă[17]. Majoritatea ceramicii poartă un smalț verde-gălbui sau verde-maroniu[18].

În grupul ceramicii smălțuite se înscrie și un opaiț descoperit în campania din 1975.

Seria ceramicii de lux de la Pietroasele se încheie cu cîteva fragmente de vase arse la roșu, pe a căror suprafață exterioară au fost aplicate o „angobă” roșie și ornamente în dungi de culoare maronie.

Fusaiole și creuzete. La Pietroasele au fost descoperite opt fusaiole. O singură fusaiolă de formă bitronconică a fost lucrată cu mîna (fig. 9/4) ; altele două au fost executate din pîntecul unor amfore romane prin șlefuirea marginilor și perforarea orificiului pentru fixarea fusului (fig. 9/5, 9).

Restul de cinci fusaiole au fost lucrate la roată, trei au formă bitronconică, una este rotundă iar ultima, lucrată din pastă cenușie-fină, are corpul ornamentat prin apăsare cu degetul (fig. 9/2).

Seria obiectelor din lut se încheie cu două creuzete cu pereții groși, pe a căror parte exterioară se păstrează o crustă compactă silicioasă în amestec cu reziduri de metal, provenind de la elementele care au fost topite în aceste recipiente (fig. 9/1–3).

---

[15] Cănile cu torți și cu gura trilobată sau cioc de scurgere sînt documentate numai în aria vestică a culturii de tip Sîntana de Mureș. După cunoștințele noastre, acest tip de vas pătrunde în noua cultură din oficinele băștinașe și nu depășește înspre est linia Nistrului ; B. Mitrea și C. Preda, *Necropolele din secolul al IV-lea e. n. în Muntenia*, București, 1966, p. 135.

[16] În legătură cu această categorie ceramică și rolul roții olarului : Gh. Diaconu, Dacia, N.S., 14, 1970, p. 243–250.

[17] Potrivit fragmentelor păstrate, pot fi reconstituite urcioare sau căni cu o toartă sau două torți de tipul celor descoperite la Spanțov și Nicolae Bălcescu ; B. Mitrea și C. Preda, *op. cit.*, p. 256, fig. 80 și p. 377, fig. 246/4.

[18] După forme și culoarea smalțului există similitudini și analogii perfecte între ceramica smălțuită de la Pietroasa cu aceea din provinciile de la sud de Dunăre și din Pannonia. Cu toate acestea, pe unele fragmente se observă rebuturi și neglijență în aplicarea smalțului, fapt care ne îndeamnă să ne gîndim la posibilitatea executării unora dintre vase pe loc.

Greutăți pentru războiul de țesut. Un exemplar întreg și două fragmente de greutăți pentru războiul de țesut ilustrează prin prezența lor practicarea acestui meșteșug în cuprinsul gospodăriilor din castru.

Potrivit exemplarului păstrat, greutățile au forma trapezoidală. În zona centrală au fost perforate în pasta crudă prin mijlocirea unor bețe. Prin aceste orificii erau petrecute sforile de care se suspendau greutățile (fig. 7/13—14).

Exemplarele de la Pietroasa au fost executate dintr-o pastă fără impurități. Arderea pieselor a fost compactă și uniformă. Pe una din greutățile fragmentare se observă urme de ardere secundară.

Metal. În zona cercetată de noi au fost descoperite doar cîteva obiecte din fier. În primul rînd se cuvine a menționa o daltă cu corpul în patru muchii și cu lăcaș în partea superioară, pentru fixarea părții lemnoase. Obiectul la care ne referim ar putea fi atribuit și unui vîrf de lance lucrat într-o tehnică mai primitivă (fig. 10/4).

Un număr de patru cuțite încheie seria obiectelor din fier găsite la Pietroasa. Cuțitele sînt de mărimi diferite, dar de aceeași formă. Acestea au vîrfurile ascuțite, partea tăioasă dreaptă, iar ceafa cu tendința de curbare.

Toate exemplarele au un peduncul scurt pentru fixarea părții lemnoase și un prag de oprire realizat pe direcția părții superioare (fig. 10/1—3).

Un singur ac de bronz descoperit în interiorul unui tub din femur de pasăre, asupra căruia vom reveni, ilustrează prezența obiectelor lucrate din acest metal (fig. 11/13).

Tot din același metal a fost lucrat un vas provenit pe calea importului. Starea fragmentară a vasului nu permite reconstituirea formei.

O brățară din argint sau metal alb, executată dintr-o sîrmă simplă, prezintă capetele ușor îngroșate (fig. 11/18).

În campania din vara anului 1974, în cuprinsul unei locuințe-bordei din Secțiunea IV A a fost descoperită o monedă din argint emisă în timpul domniei împăratului Valens [19] (fig. 12/4).

Os. La cei doi piepteni din os menționați de Al. Odobescu se adaugă patru exemplare descoperite de noi.

Din rîndul celor patru piepteni, trei sînt din categoria acelora cu apucătoare în formă de clopot iar unul prezintă mînerul semicircular. Toate exemplarele au fost lucrate din plăci din corn de cerb prinse fie cu nituri de bronz, fie din fier [20].

Exemplarul cu mînerul semicircular a fost decorat pe ambele fețe cu un ornament în formă de cercuri concentrice (fig. 11/1).

O placă de os de formă circulară a fost ornamentată în chipul descris mai sus (fig. 11/5).

Prelucrarea osului la Pietroasa mai este documentată pe un împungător, șlefuit cu finețe (fig. 11/14) și cîteva sule folosite la găurirea pieilor (fig. 11/3, 7). Tot dintr-un os de animal a fost executată și o unealtă folosită de olari pentru șlefuirea vaselor (fig. 11/15).

Femure de păsări au fost prelucrate ca tuburi pentru păstrat acele. Într-unul din acestea a fost descoperit acul de bronz și mărgica asupra cărora am referit mai sus (fig. 11/12—13).

Seria obiectelor lucrate din os se încheie cu un fragment de plăsea, ce păstrează trei găuri pentru niturile cu care era fixat mînerul cuțitului (fig. 11/11).

Din rîndul podoabelor de os semnalăm descoperirea unui fragment de brățară executată din corn de cerb, răspîndită larg în mediul culturilor Przeworsk și Sîntana de Mureș [21].

O seamă de colți de mistreți au fost prelucrați pentru a fi purtați agățați de centuri. Spre rădăcina colților au fost realizate orificii cu fierul înroșit, prin care erau petrecute verigi din bronz a căror urmă este trădată de culoarea verzuie a osului din jurul găurilor (fig. 11/9—10).

Fragmente de ghiocuri dovedesc că locuitorii castrului întrețineau legături cu unele populații prin intermediul cărora asemenea obiecte erau aduse de la mari depărtări, de pildă din regiunea Golfului Persic (fig. 11/8).

Piatră. Din rîndul obiectelor de piatră se remarcă în primul rînd rîșnițele, care au fost descoperite în număr mare față de restul materialului arheologic.

Au fost găsite exemplare de diverse forme și mărimi: unele piese au fost folosite de contemporani pentru pavarea curților.

Natura rocilor din care au fost executate rîșnițele este, de asemenea, foarte variată începînd cu exemplare lucrate din roci mai puțin dure și încheind cu cele din tuf vulcanic.

Au fost descoperite rîșnițe manuale (Meta și Catillus) [22] (fig. 13/1—5).

O serie de cute (gresii de ascuțit) îmbogățesc inventarul litic descoperit la Pietroasa. Potrivit formelor și urmelor lăsate, unele gresii au fost folosite vreme îndelungată pentru ascuțirea cuțitelor și a altor unelte gospodărești, în timp ce altele au fost întrebuințate pentru ascuțirea sulelor din metal și acelor (fig. 10/5—7).

---

[19] Moneda a fost determinată de Gh. Poenaru-Bordea de la Sectorul numismatic al Institutului de arheologie din București.

[20] Unele exemplare au fost lucrate cu nituri tubulare din bronz. Pentru originea pieptenilor v. SCIV, 23, 1972, p. 463—468.

[21] Gh. Diaconu, *O brățară din corn de cerb de la Pietroasele*, SCIVA, 26, 1975, 3, p. 411—414.

[22] D. M. Pippidi, *Dicționarul de istorie veche a României*, București, 1976, p. 140.

Sticlă. Cîteva fragmente provenite de la pahare de sticlă îmbogățesc inventarul arheologic de la Pietroasa.

Au fost găsite mai multe fragmente, dintre care se remarcă două aparținînd unor pahare de epocă, lucrate din sticlă galben-verzuie, ornamentate cu coaste reliefate (fig. 11/17).

Cîteva mărgele de sticlă, descoperite izolat, se înscriu în seria celor cunoscute în secolul al IV-lea e.n. O mărgică cubooctoiedrică fațetată, de culoare albastră, irizată puternic, a fost descoperită alături de un ac de bronz, într-un tub de păstrat ace lucrat dintr-un femur de pasăre (fig. 11/13).

ALTE OBIECTIVE ARHEOLOGICE

În timpul cercetărilor întreprinse de Al. Odobescu la Pietroasa, au fost reperate morminte în zona de la sud de castru. De altfel, într-unul din planuri, autorul cercetărilor de la Pietroasa indică pe latura de sud a fortăreței „morminte antice" [23] (fig. 1/5).

Într-adevăr, în ultimele decenii, cu prilejul unor lucrări gospodărești au fost descoperite morminte izolate în cuprinsul unor curți situate la aproximativ 70—80 m de zidul de sud al castrului. Un asemenea mormînt de înhumație, din al cărui inventar face parte o fibulă cu capetele în formă de bulbi de ceapă a fost descoperit întîmplător [24].

În cursul campaniei din anul 1975, în curtea învățătorului Ion Constantinescu, cu ocazia amenajării unui bazin de colectare a apei, a apărut un mormînt de înhumație, din al cărui inventar menționăm un vas lucrat cu mîna și un pieptene caracteristic culturii Sîntana de Mureș [25].

Din cele relatate de localnici reiese că de-a lungul deceniilor, pe latura de sud a castrului, au mai apărut morminte al căror inventar a fost distrus [26].

Sub rezerva cercetărilor sistematice ce urmează să fie întreprinse în zona amintită, socotim că în regiunea la care ne-am referit avem de-a face cu necropola castrului. Este important de semnalat că aceasta se află pe latura cea mai accesibilă a cetății, adică pe axul intrării principale, respectînd din acest punct de vedere, obiceiuri și tradiții aparținînd romanilor [27].

O altă necropolă a fost reperată la circa 2 km est de castru pe malurile pîrîului Dării. Aici, cu prilejul unor lucrări întreprinse pentru plantarea viței de vie, au fost descoperite vase întregi și fragmente ceramice [28] (fig. 1/2).

În cursul anului 1973, membrii șantierului Pietroasa au întreprins anchete de teren identificînd și așezarea contemporană necropolei [29] (fig. 1—3).

În iarna anului 1976, în incinta Stațiunii de cercetări viticole Pietroasa, situată la aproximativ 1 km sud-vest de castru, cu prilejul săpării fundației unui complex social, au fost descoperite 13 morminte de înhumație care sînt în curs de cercetare [30] (fig. 1—6).

Din inventarul mormintelor se cuvine a menționa o sabie, un pumnal, o lance și cinci monede emise în timpul domniei lui Constanțiu II (fig. 12/1—3).

Necropolele de la Dara și Stațiunea viticolă Pietroasa datează din secolul al IV-lea e.n. și aparțin purtătorilor culturii Sîntana de Mureș care locuiau în cătune și sate, înșirate sub formă de salbă la poalele dealului Istrița. În ce privește legăturile dintre această populație și cei care „rezidau" în castru vom avea prilejul să revenim.

CONCLUZII

Ocupații. Societatea omenească din incinta castrului de la Pietroasa a trăit în cuprinsul unor locuințe de suprafață și semi-bordeie dispuse la cîțiva metri depărtare unele de altele.

Sub rezerva cercetărilor viitoare, ce vor fi amplasate în alte sectoare și în care este posibil să fie surprinse construcții de piatră folosite pentru garnizoana castrului și a comandantului său, constatăm o locuire intensă a incintei de către o populație care se ocupa între altele cu meșteșugul casnic. Prezența a numeroase fusaiole-prîsnele, pentru fusele de tors, și a unor greutăți pentru războaiele de țesut, dovedesc și ilustrează practicarea torsului și țesutului de către femeile din castrul de la Pietroasa. O seamă de obiecte de uz larg și de unelte cum sînt cutele pentru ascuțit, împungătoarele și sulele lucrate din oase, cuțitele și alte ustensile, documentează preocupările gospodărești ale bărbaților.

---

[23] Al. Odobescu, *op. cit.*, I, p. 3, fig. 2.

[24] Mormîntul cu fibula cu capetele în formă de bulbi de ceapă, alături de altele descoperite întîmplător la sud de castru, a fost prezentat într-o comunicare la sesiunea Muzeului de istorie Buzău, în toamna anului 1975 de V. I. Teodorescu.

[25] Inventarul mormîntului se află la Muzeul de istorie din Buzău. Descoperirea a fost comunicată de Marius Constantinescu, la aceeași sesiune.

[26] În cursul anului 1975 în grădina lui Niță Isidon situată la est de castru a fost descoperit la adîncimea de 2 m un mormînt de înhumație cu mai multe vase sparte care nu au putut fi recuperate.

[27] Ipoteză emisă de V. I. Teodorescu și Marius Constantinescu cu prilejul prezentării comunicărilor.

[28] Antichitățile de la Dara sînt prezentate într-o notă în Dacia, N.S., XX p. 269—271.

[29] Necropola se află pe partea dreaptă a pîrîului, iar așezarea pe cea opusă.

[30] Lucrările de salvare au fost întreprinse de Marius Constantinescu, membru al șantierului arheologic Pietroasa.

Arta prelucrării osului și cornului este dovedită prin plăselele de cuțite, pieptenii din os, o seamă de pandantivi ca și numeroase piese rebutate.

Prezența unor lupe de minereu de fier ca și a unor creuzete (pahare) în care se topeau argintul și cuprul, dovedesc că în incinta de la Pietroasa își exercitau activitatea meșteșugari a căror îndeletnicire reclama experiență transmisă din generație în generație și oarecare rafinament în cazul podoabelor și bijuteriilor.

Analiza materialului ceramic cu gama sa variată de forme și ornamente ne dă certitudinea că locuitorii castrului de la Pietroasa erau printre altele pricepuți în meșteșugul olăritului.

Existența a numeroase fragmente și rîșnițe de tip roman cu care se măcinau grînele pe loc, ca și cantitatea mare de oase de animale descoperite în strat și locuințe, dovedesc că ne aflăm în fața unei societăți consumatoare care primea aceste produse din satele învecinate [31].

Nu putem trece, de asemenea, cu vederea nici faptul potrivit căruia prin prezența unor obiecte sau podoabe de lux, aduse de la mari depărtări, oamenii din acest centru întrețineau legături de schimb cu centre din imperiu și Orient. Pentru legăturile cu Imperiul pledează între altele vasele din bronz și ceramica smălțuită iar pentru Orient și stepele nord pontice, o serie de podoabe femenine.

Datare. Cu excepția unui silex și a cîtorva cioburi corodate, aparținînd culturii Monteoru, restul materialului arheologic se înscrie în cuprinsul secolului IV e.n., avînd cele mai apropiate analogii în cadrul culturii Sîntana de Mureș.

După cum s-a arătat, în incinta castrului au fost descoperite două categorii ceramice și anume : ceramica lucrată cu mîna și ceramica lucrată la roată. În cuprinsul celei de a doua grupe există deopotrivă ceramică din pastă fină și specia zgrunțuroasă. Categoriile ceramice, tipurile de vase, decorul și ornamentele ceramicii din castrul de la Pietroasa se regăsesc în cadrul așezărilor și necropolelor aparținînd culturii Sîntana de Mureș [32].

O serie de vase, ca paharele din lut ce imită pe cele din sticlă și metal lipsesc cu desăvîrșire pînă în prezent. Pe de altă parte, castroanele cu trei torți, atît de frecvente în cultura sus amintită sînt mai rar întîlnite. După părerea noastră, absența unor categorii de vase se poate explica prin faptul că o seamă dintre acestea erau preferate și folosite cu precădere în necropole ca vase de cult [33].

---

[31] După cum se știe, în cursul secolului IV e. n., în aceste părți ale Munteniei este atestată cultura de tip Sîntana de Mureș-Cerneahov, asupra căreia am referit în notele precedente. Se știe de asemenea că în cuprinsul culturii sus-amintite se ascund mai multe etnii și anume : în aria vestică populația băștinașă daco-romanică, sarmați tîrzii, vizigoți, taifali, poate skiri și alte populații. Purtătorii acestei culturi locuiau în cătune sau sate așezate pe versantele însorite ale apelor și pe malul bălților, îndeletnicindu-se în principal cu creșterea vitelor și agricultura. Astfel de așezări, cu cimitirele aferente, sînt extrem de numeroase la poalele dealului Istrița și pe cursul superior al rîului Călmățui. Populațiile enumerate mai sus erau încorporate în cadrul unor uniuni sau confederații de triburi ca aceea a vizigoților, în apus, sau a ostrogoților, în răsărit. Căpeteniile acestor confederații îndeplineau funcțiile de comandanți de oști, judecători supremi și mari preoți. Populațiile care intrau într-una din confederațiile de tipul celor amintite erau organizate după sistemul obștilor, din sînul cărora în etapa la care ne referim se ridicase deja o „aristocrație" locală care era subordonată conducătorului suprem al uniunii de triburi. Asemenea conducători supremi nu puteau locui și trăi în cuprinsul unor cătune sau sate modeste cu locuințe cu o singură încăpere. Din analiza unor izvoare literare se degajă constatarea potrivit căreia conducătorii respectivi aveau curți sau reședințe organizate în cuprinsul cărora își exercitau activitatea pe lîngă garnizoana proprie și meșteșugarii curții, solii, tîlmacii, scribii de cancelarie, perceptorii etc. O astfel de curte cu atributele menționate mai sus, trebuia întreținută cu produse cerealiere și cu vite care nu puteau fi cultivate și crescute în perimetrul acesteia. În asemenea cazuri produsele erau procurate cu siguranță din așezări modeste, dependente de curte. În legătură cu aceste probleme vezi și studiul nostru, *On the socio-economic relations between natives and Goths in Dacia*, în *Relations between the Autochthonous Population and the Migratory Populations on the Territory of Romania*, București, 1975, p. 67–75.

[32] Kovács István, DolgCluj, 3, 1912, 2, p. 250–367 ; Gh. Diaconu, *Necropola din secolele III–IV e. n. de la Tîrgșor*, București, 1965 ; B. Mitrea și C. Preda, *op. cit.* ; I. Ioniță, *Cultura Sîntana de Mureș-Cerneahov pe teritoriul României*, ArhMold, 4, 1966, p. 189–252 ; Cătălina Bloșiu, *Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Lețcani (jud. Iași)*, ArhMold, 8, 1975, p. 203–280.

[33] Paharele de lut sînt extrem de rar întîlnite în așezările de tip Sîntana de Mureș, în timp ce în necropole apar mai frecvent.

Ceramica din castrul de la Pietroasa se individualizează față de aceea din așezările și necropolele de tip Sîntana de Mureș, prin abundența ceramicii uzuale romane și a ceramicii smălțuite. Există de pe acuma dovezi că o parte din „ceramica romană", socotită ca fiind provenită din import, să fi fost lucrată pe loc [34].

O altă categorie de materiale, caracteristică culturii Sîntana de Mureș și care datează cu precădere din secolul al IV-lea e.n., este constituită de seria de piepteni din os lucrați din trei plăci asamblate cu nituri.

Tuburile de păstrat ace, lucrate din femure de pasăre, dintre care unul descoperit laolaltă cu acul de bronz și mărgica polifațetată din sticlă albastră, sînt caracteristice de asemenea culturii de tip Sîntana de Mureș și datează din faza tîrzie a acesteia.

Prezența brățării din corn de cerb, atît de frecvent întîlnită în aria culturii Sîntana de Mureș, poate fi adusă ca mărturie în sprijinul celor susținute.

În sfîrșit, pe lîngă moneda post constantiniană pe care o semnalează Al. Odobescu, ca fiind descoperită în cursul sondajelor din 1866, mai menționăm descoperirea în cuprinsul unei locuințe a monedei din argint emise în timpul domniei împăratului Valens (anul 375 e.n.).

La cele de mai sus, am putea adăuga pieptenul din os descoperit într-unul din mormintele cercetate la sud de castru și fibula cu capetele în formă de bulbi de ceapă, descoperită într-un alt mormînt, aparținînd necropolei castrului.

Pentru a ușura deslușirea unor momente legate de existența castrului nu este lipsit de interes a sublinia că în necropola nr. 2 de tip Sîntana de Mureș din curtea Stațiunii viticole Pietroasele au fost descoperite cinci monede din argint, două dintre ele în mîna morților, emise în timpul domniei lui Constanțiu II [35]. Reiese așadar, că purtătorii culturii Sîntana de Mureș erau așezați la poalele dealului Istrița în deceniile 4—5 ale secolului al IV-lea e.n., moment în care poate fi fixată și începerea construirii castrului.

Cercetările viitoare au printre altele scopul de a verifica ipoteza potrivit căreia construirea castrului a început încă din vremea lui Constantin cel Mare sau a urmașilor săi. În orice caz, în timpul domniei lui Valens castrul funcționa încă, pentru ca imediat după anii 375—381 să fie abandonat.

Cine și în ce împrejurări a construit castrul? Strategul care a ales pintenul de deal de la poalele muntelui Istrița, ca și arhitectul și meșterii care au realizat lucrarea au fost fără îndoială de origine romană.

Tehnica de construcție a zidurilor, construirea și folosirea cuptoarelor de ars varul și cărămida, metoda pregătirii mortarului, la care se adaugă măiestria captării și aducerii apei în castru prin conducte de olane legate cu mortar, sînt mai mult ca sigur opera unor meșteri romani.

Scoaterea pietrei din carierele situate pe valea Urgoaiei ca și transportul acesteia în zona castrului, alături de tăierea și fasonarea materialului lemnos, folosit pentru schelărie și alte nevoi, adus din pădurile care îmbrăcau dealul Istrița în antichitate, nu pot fi puse decît pe seama populației daco-romane, ale cărei urme de activitate sînt marcate în teren mai ales prin ceramica sa tradițională.

În sfîrșit, deoarece în vremea la care ne referim, în regiunea Dunării de Jos, alături de populația autohtonă sînt prezente și populații alogene ca sarmații tîrzii, vizigoții, taifalii ș.a., trebuie să precizăm că populațiile înșirate mai sus nu foloseau asemenea întărituri și nici nu cunoșteau tehnica de construcție în piatră [36].

În stadiul actual al cercetărilor poate fi acceptată ipoteza potrivit căreia momentul ridicării castrului de la Pietroasa coincide cu inițiativa lui Constantin cel Mare de a realipi la Imperiu o fîșie de teren mărginită după cîte se pare în extremitatea sa de nord prin șanțul și valul de apărare cunoscut sub denumirea de Brazda lui Novac de nord.

După cum se știe, Brazda lui Novac de nord, pornește de la sud de Turnu Severin [37], străbate zona deluroasă a Olteniei trecînd prin Craiova, se întretaie cu Oltul și *limes*-ul transalutan, trece la nord de Tîrgşor şi prin oraşul Ploieşti ca să-şi piardă urma în afara oraşului Mizil, adică nu departe de castrul de la Pietroasa, a cărui poziţie strategică este, după părerea noastră în strînsă legătură cu marele şanţ şi val de pămînt.

---

[34] Avem în vedere unele piese rebutate.

[35] Monede așezate în mîna sau gura celor decedați în amintirea trecerii Styxului sau Obolului lui Charon am mai descoperit la Tîrgșor (Gh. Diaconu, *op. cit.*, p. 113).

[36] Din relatările lui Amm. Marcellinus reiese că goții foloseau întărituri din pămînt.

[37] Asupra Brazdei lui Novac de nord: D. Tudor, *Oltenia romană*, 2, p. 201—205.

Cercetări recente întreprinse de Mișu Davidescu par să indice că Brazda lui Novac de nord la capătul ei vestic cuprindea și Drobeta-Tr. Severin. Dacă lucrurile stau așa se capătă un argument în plus pentru datarea Brazdei în secolul IV e.n., în sensul că pînă acum se obiecta că o așezare ca Drobeta nu trebuia lăsată în afara șanțului și valului de apărare.

Construirea castrului de la Pietroasa cu arhitecţi şi meşteri romani în timpul lui Constantin cel Mare sau a urmaşilor acestuia a putut fi realizată numai în perioade de linişte şi înţelegere stabilite între romani şi vizigoţi [38].

Este de asemenea posibil ca în castru să fi rezidat căpetenii şi garnizoană romană alături de apărători-recrutaţi din rîndul populaţiilor locale şi alogene.

De altfel interesele imperiului coincideau cu ale vizigoţilor în perioada la care ne referim, deoarece hunii îşi făcuseră apariţia la porţile Europei [39].

În sfîrşit, trebuie de asemenea arătat că raporturile dintre imperiu şi goţi nu au fost întotdeauna de pace. Un asemenea moment este acela al campaniilor cu caracter punitiv pe care le-a întreprins împăratul Valens cu armata romană, împotriva goţilor [40]. La scurtă vreme după evenimentele amintite, fortificaţia de la Pietroasa este distrusă printr-un incendiu puternic iar apărătorii şi locuitorii ei sînt nevoiţi să coboare în cîmpie [41].

GHEORGHE DIACONU

---

[38] M. Macrea şi D. Tudor, *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. 623 şi 651–652.

[39] Despre huni, FHDR, II, Bucureşti, 1970, p. 129–135.

[40] În legătură cu campaniile lui Valens împotriva goţilor, v. relatările lui Amm. Marcellinus, FHDR, II, p. 123–125.

[41] Este vorba de aşezări neîntărite de felul aceleia de la Cireşanu-Mizil pe care V. I. Teodorescu o datează de la finele secolului al IV-lea e.n. şi începutul secolului al V-lea.

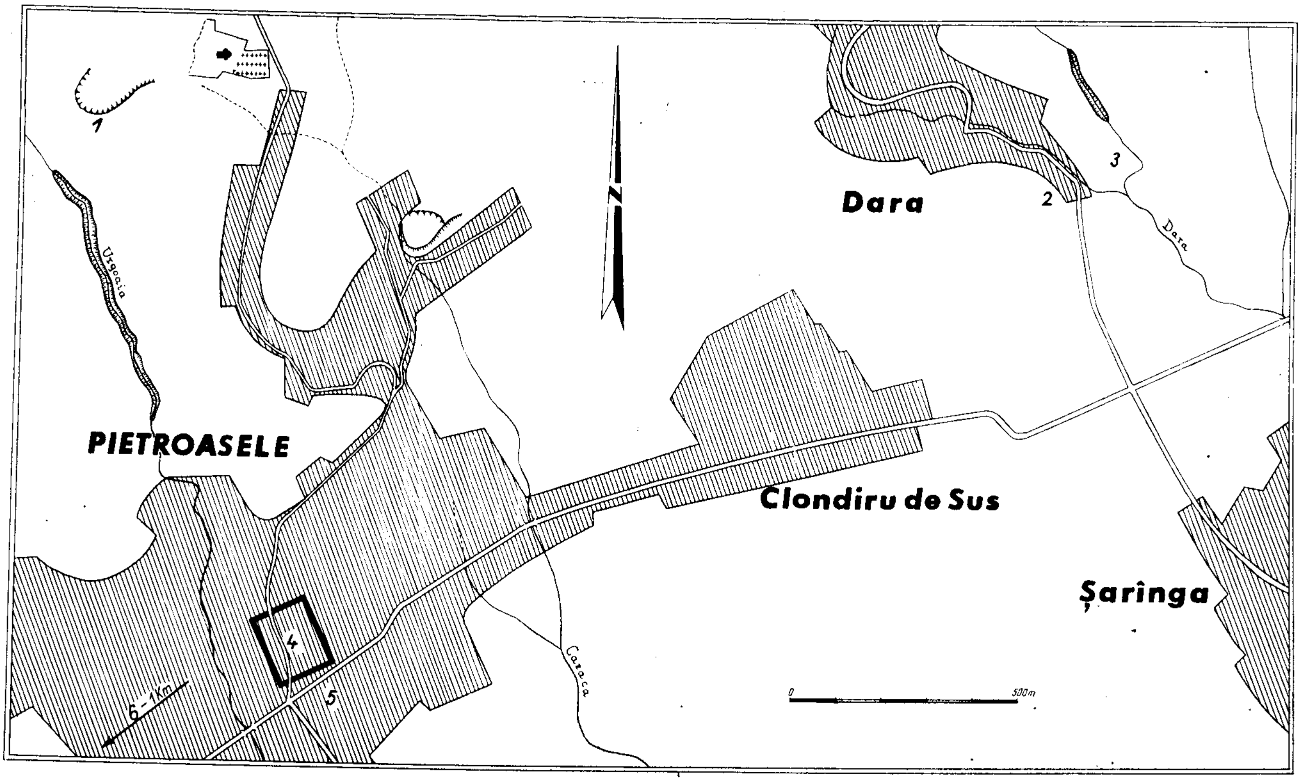
1
N
Dara
3
2
Dara
Urgoaia
PIETROASELE
Clondiru de Sus
Șaringa
4
Cazaca
0
500m
6-1Km
5

Fig. 1. Principalele obiective arheologice de pe raza comunei Pietroasele: 1 — locul descoperirii tezaurului; 2 — necropola nr. 3 de la Dara; 3 — așezarea de la Dara; 4 — castrul; 5 — necropola nr. 1 aparținînd castrului; 6 — necropola nr. 2 din curtea stațiunii viticole.

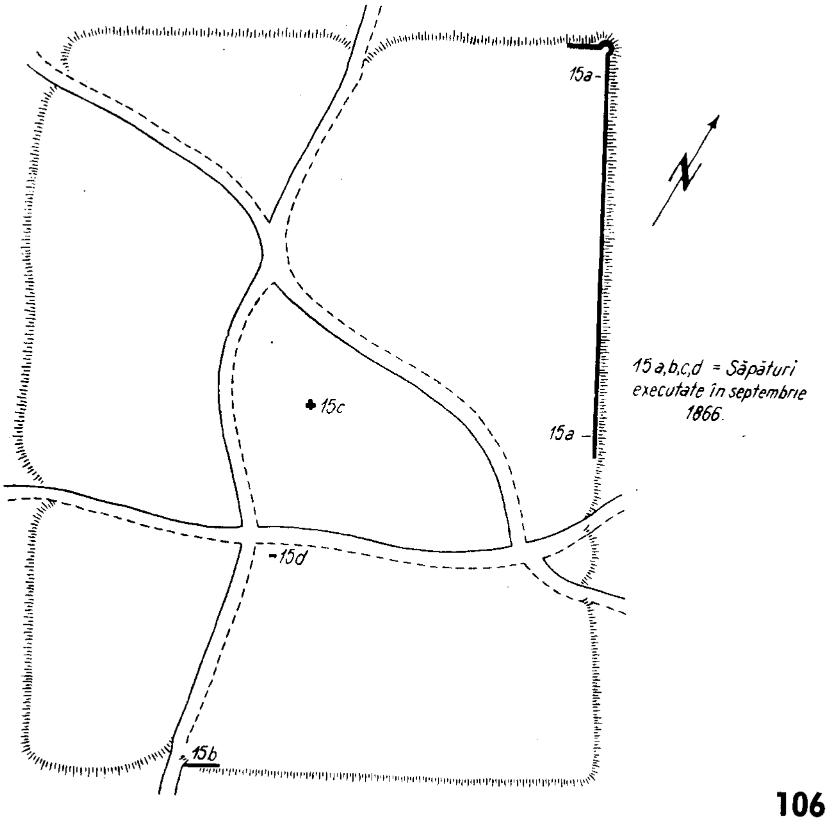
15a
N
15a,b,c,d = Săpături executate în septembrie 1866.
15c
15a
15d
15b

Fig. 2. Planul săpăturilor lui Al. Odobescu.

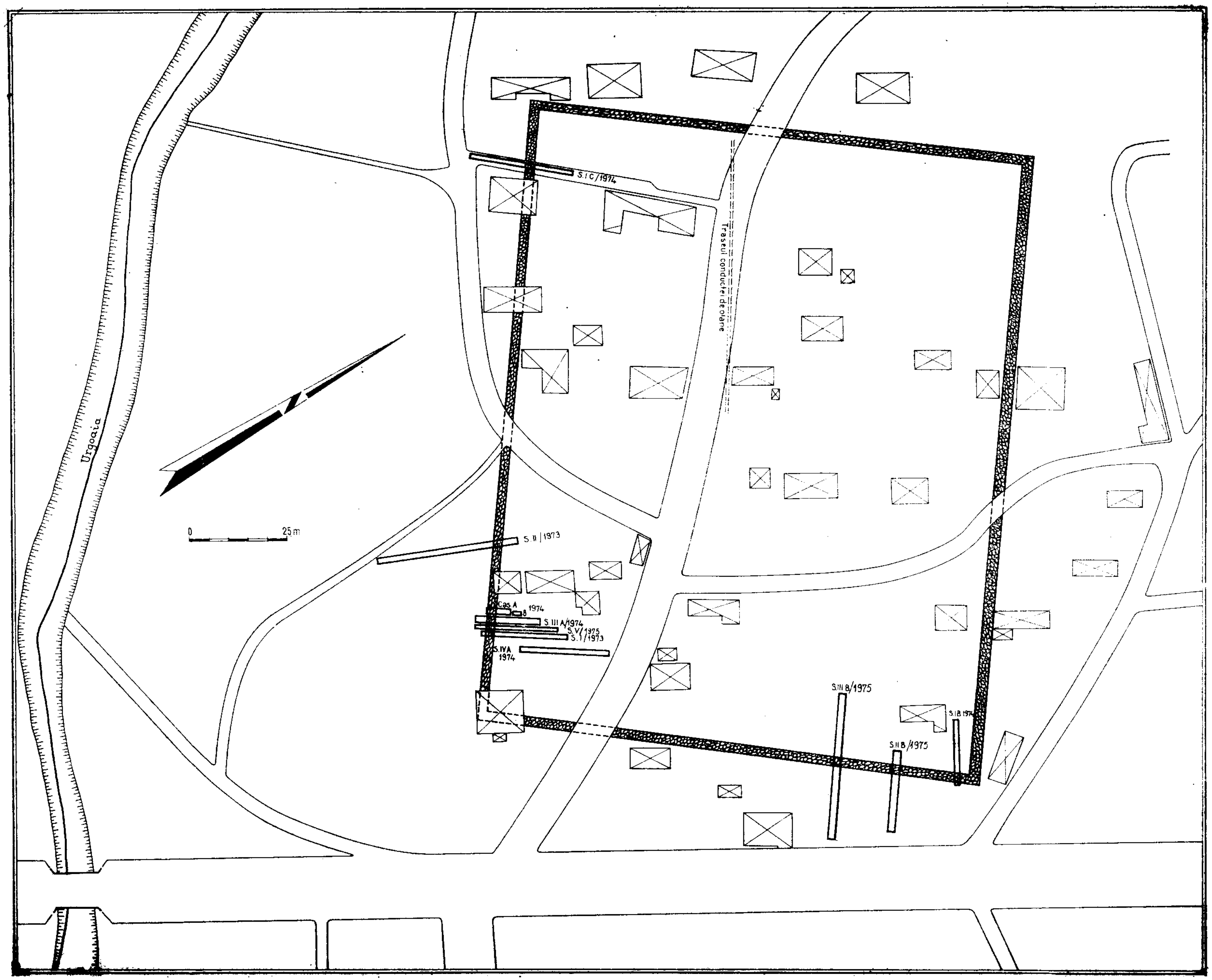
S.I C/1974
Traseul conductei de olane
Urgoaia
0
25 m
S.II/1973
Cas.A
B
1974
S.III A/1974
S.V/1975
S.I/1973
S.IVA
1974
S.III B/1975
S.II B/1975
S.I B 1974

Fig. 3. Planul castrului cu cercetările recente.

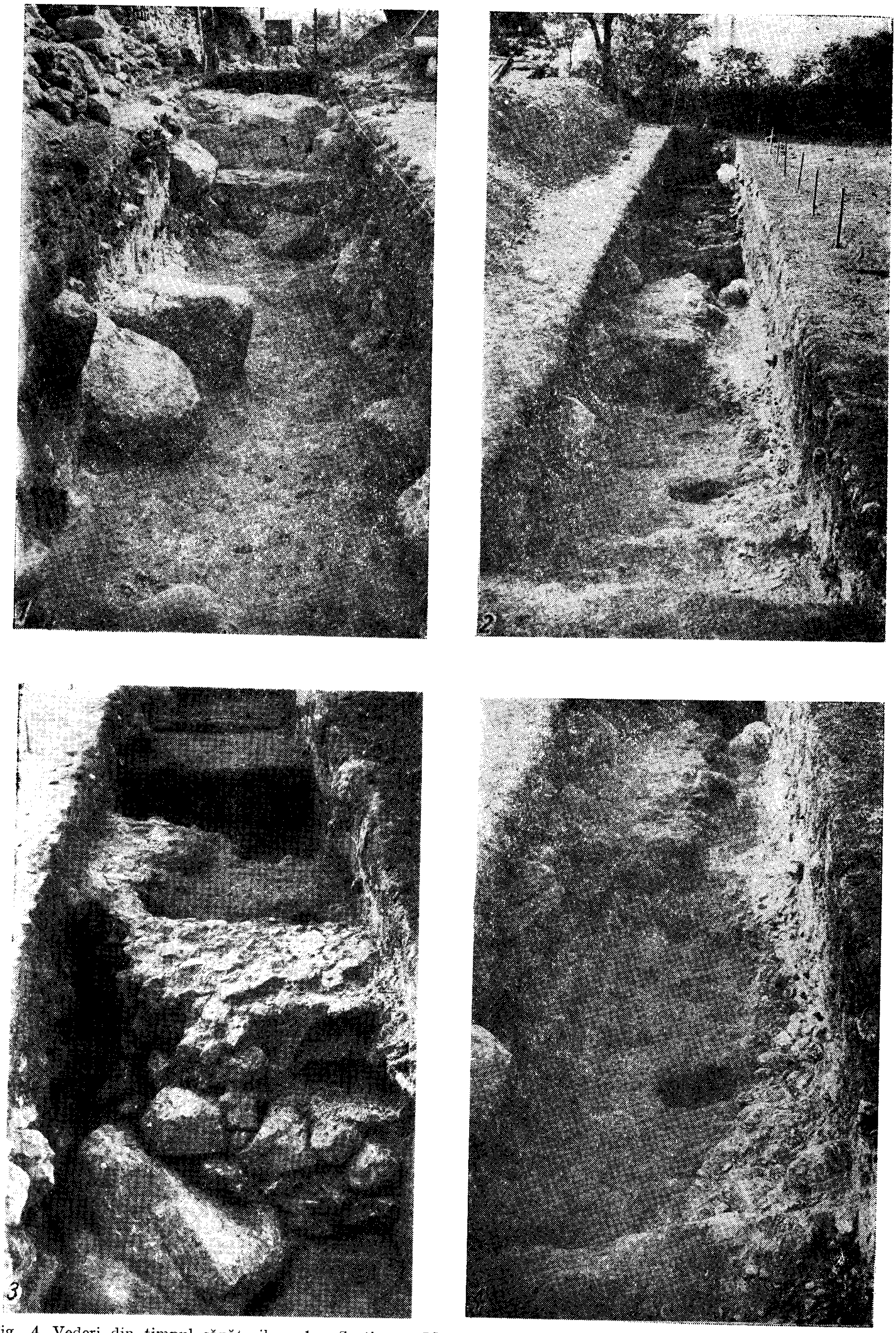

Fig. 4. Vederi din timpul săpăturilor : 1 – Secţiunea IC, în prim plan bolovanii în poziţie naturală, în planul al doilea emplectonul şi faţa de vest a zidului de vest lucrat din blocuri cioplite ; 2 – Secţiunea I A, în prim plan locuinţă semiîngropată cu urmă de par ; 3 – zidul de vest din Secţiunea I A distrus de jefuitorii de piatră – zidul zace peste un bolovan în poziţie naturală ; 4 – locuinţa semiîngropată din Secţiunea I A.

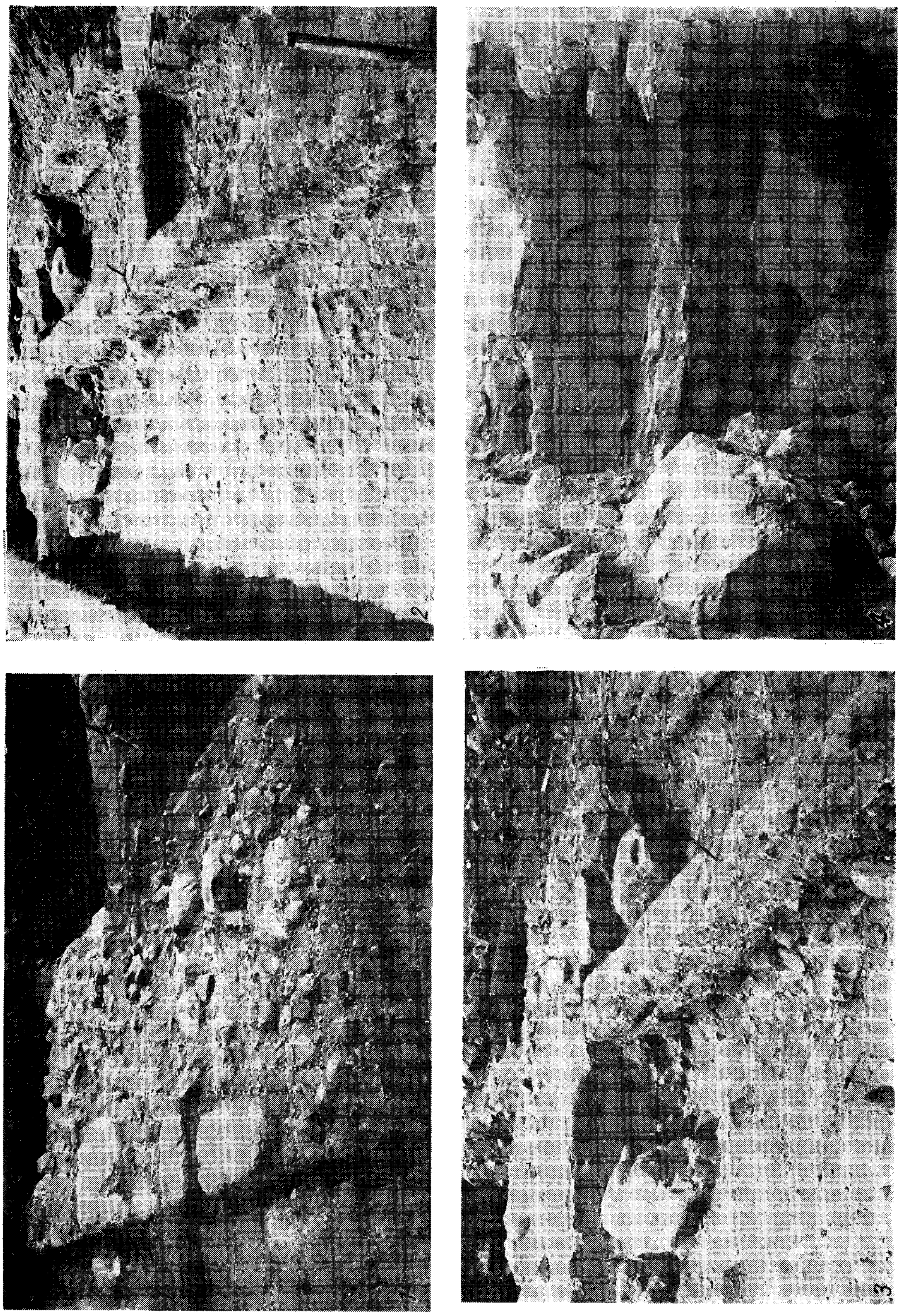

Fig. 5. 1–3 – Vederi ale zidului de vest în Secţiunea IV A şi Caseta A; 4 – faţa de vest a zidului de vest din Secţiunea I C, în prim plan stînca nativă peste care a fost turnat emplectonul, deasupra zidului propriu-zis.

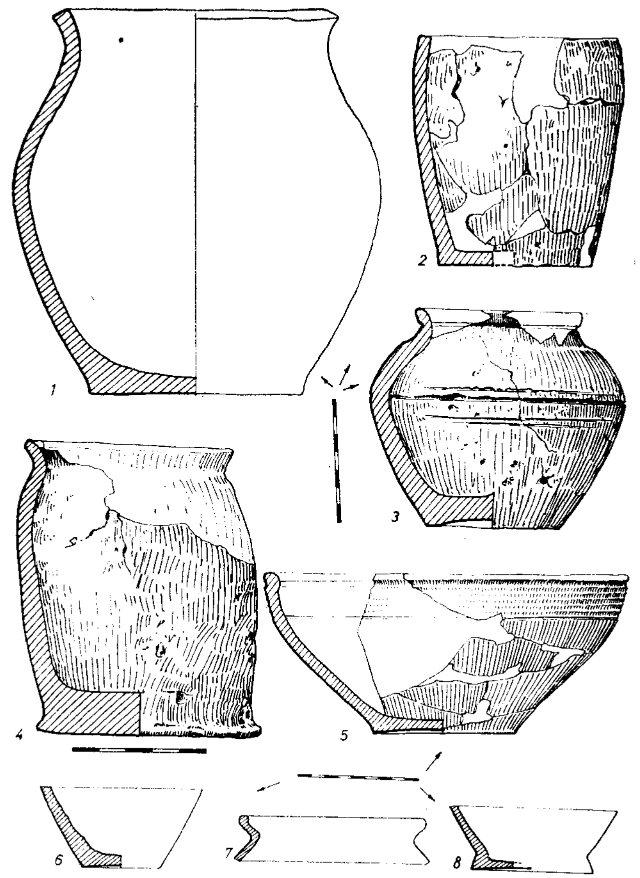

Fig. 6. Ceramică din castrul de la Pietroasa; 1,2, 4 – lucrată cu mîna; 3 – din pastă zgrunțuroasă; 5 – din pastă cenușie fină; 6 – 8 – buză și funduri de vase din pastă zgrunțuroasă. (1,5 – mărimea 2/3; 2 – 2/1; 3, 4 – 1/1; 6–8 – 1/2).

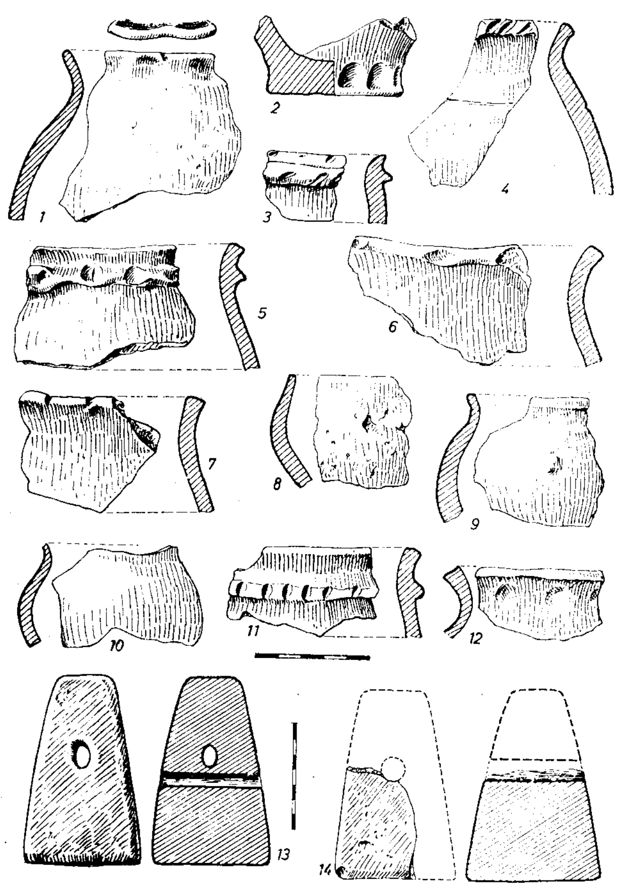

Fig. 7. 1–12 – Fragmente din buzele unor vase lucrate cu mîna; 13 – 14 – greutăți pentru războiul de țesut. (1–12 – mărimea 1/1; 13–14 – 2/3).

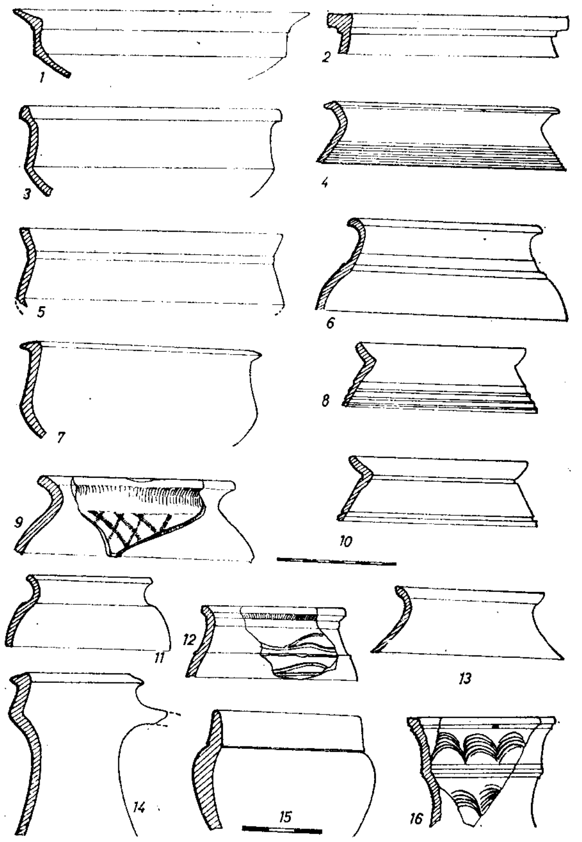
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16

Fig. 8. Ceramică lucrată la roată: 1, 3, 5 — castroane din pastă fină cenușie-neagră; 7 — castron culoarea roșiatică; 9 — vas cenușiu; 2, 4, 6, 8, 10, 11—13 — oale din pastă zgrunțuroasă; 14 — ulcior culoarea roșie; 16 — culoarea cenușie (mărimea 1/2 — vasul nr. 15 — 1/1).

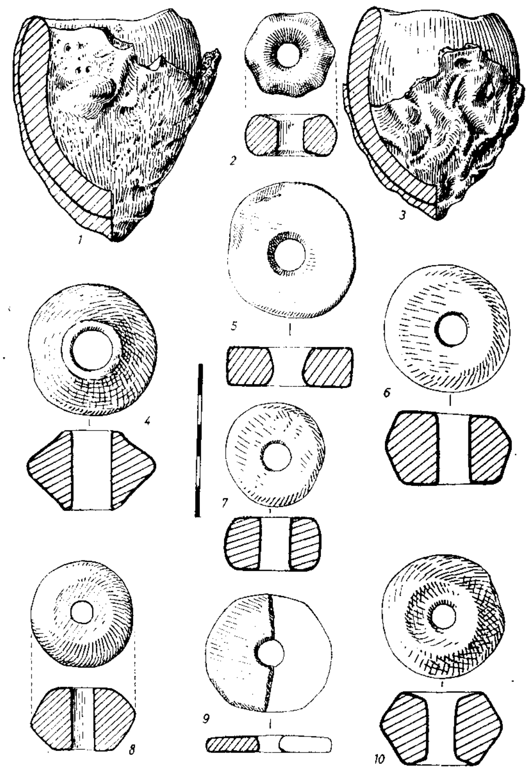
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

Fig. 9. 1, 3 — creuzete; 2, 4—10 — fusaiole (mărimea 1/1).

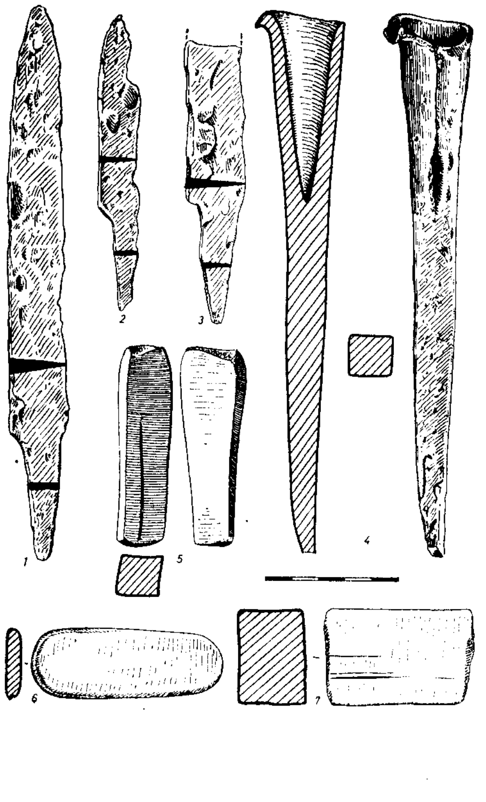

Fig. 10. 1—3 — cuțite; 4 — daltă; 5—7 — gresii pentru ascuțit (mărimea 1/1).

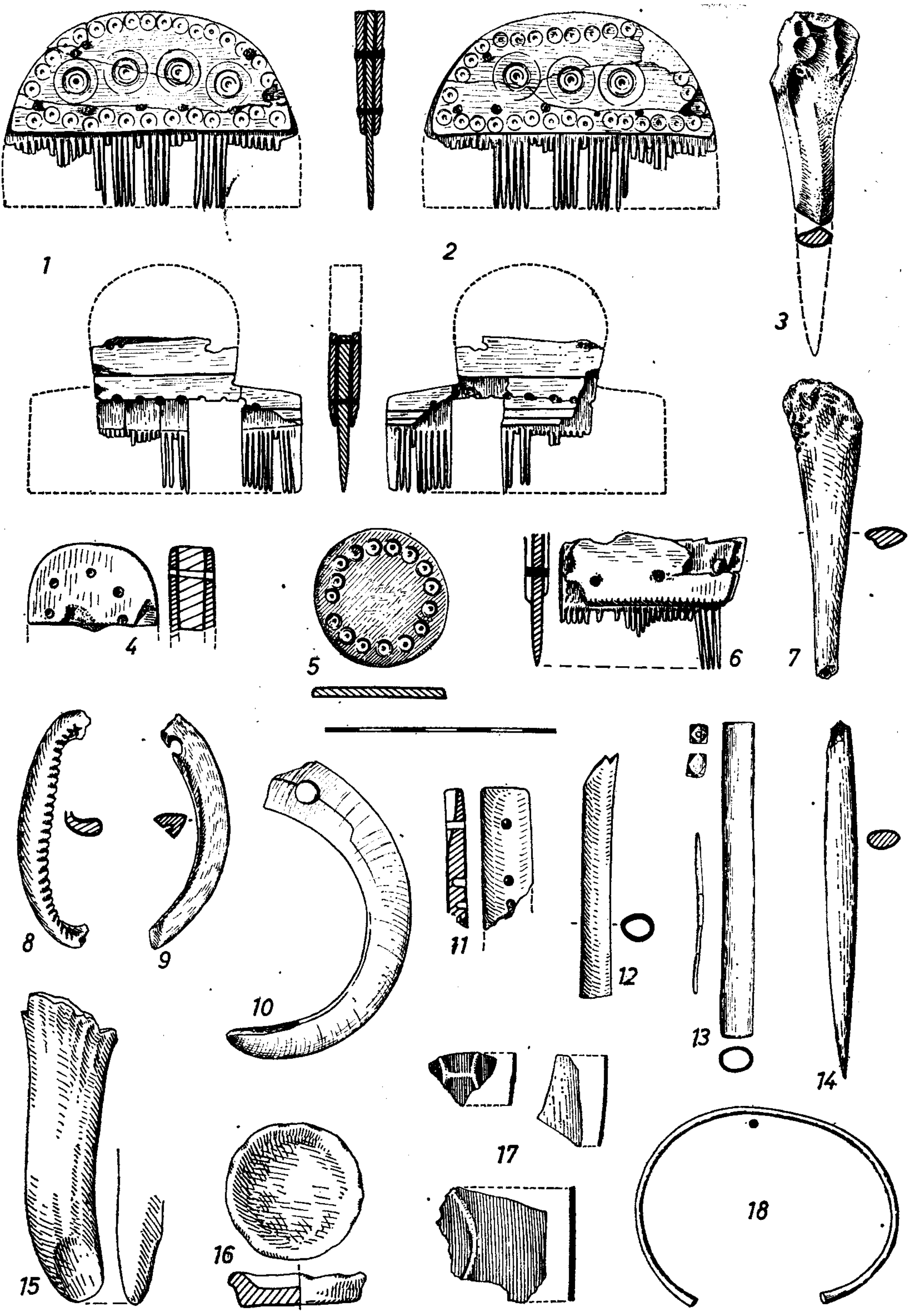
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18

Fig. 11. 1—2, 4, 6 — piepteni; 5 — aplică; 3, 7, 14 — împungătoare şi sule; 8 — ghioc; 9—10 — colţi de mistreţ; 11 — plăsea de cuţit; 12—13 — tuburi pentru păstrat acele; 15 — unealtă pentru şlefuirea vaselor; 16 — vas miniatural; 17 — fragmente de sticlă; 18 — brăţară (mărimea 1/1).

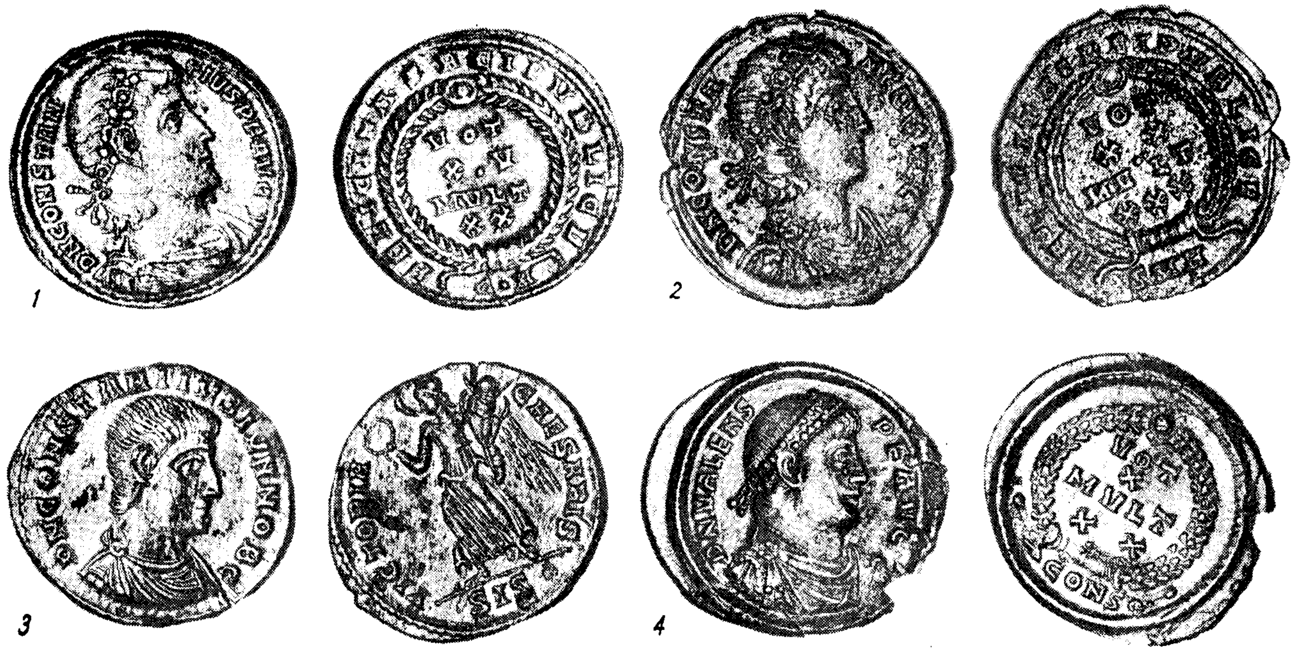

Fig. 12. 1—3 — monede de la Constanțiu II din necropola nr. 2 din curtea stațiunii viticole; 4 — monedă Valens dintr-o locuință semiîngropată din Sectorul A (mărimea 2/1).

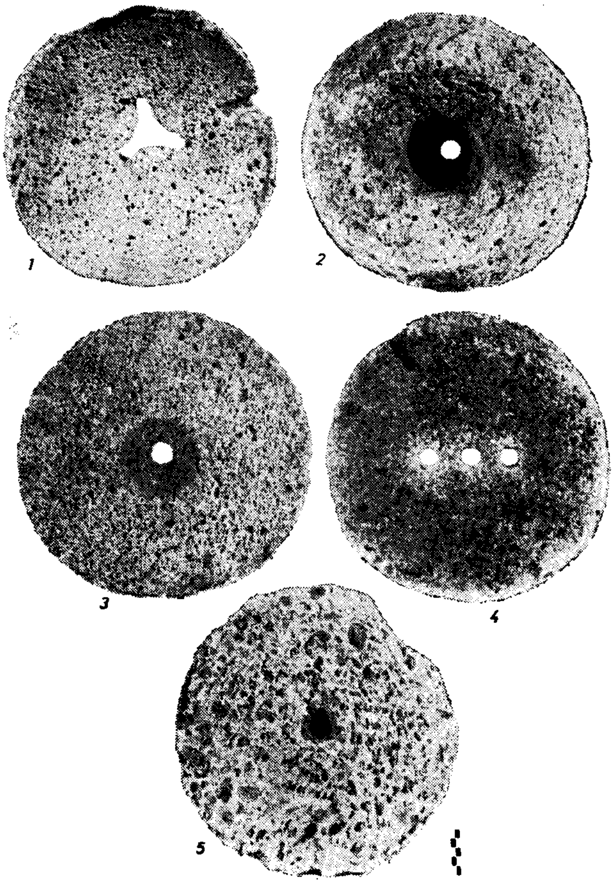

Fig. 13. Rîșnițe din castru.

LISTA PRESCURTĂRILOR

Aarboger = Aarboger for nordisk Oldkyndiget og Historie, Kobenhavn, seria 1-a 1866–1885; seria 2 a 1886–1910; seria 3-a 1911...
ActaArch = Acta Archaeologica Academiae Scientarum Hungaricae, Budapest 1951...
AMN = Acta Musei Napocensis, Cluj 1964...
AISC = Anuarul Institutului de studii clasice, Cluj 1928–1943.
Analele rom-sov = Analele româno-sovietice, București 1949–1963.
ArchHung = Archaeologia Hungarica, Budapest, 1926...
ArhÉrt = Archaeologiai Értesitö, Budapest 1869...
ArchZeitg = Archäologische Zeitung, Berlin 1843–1886.
Arheologija Kiev = Arheologija Kiev, Institut Arheologii, Kiev 1947...
ArhPam = Arheologicni Pam'jatky URSR, Kiev 1949...
Arrabona = Arrabona, Györ 1859...
BayerVbl = Bayerische Vorgeschichtsblätter, München 1931–1949, 1952...
BerRGK = Bericht der Römisch-Germanischen Komission, Frankfurt am Main 1906...
Cahiers Arché = Cahiers archéologiques, Paris 1945...
Carpica = Carpica, Bacău, 1968...
Dacia = Dacia, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, București, I–XII, 1924–1944; N.S., I, 1957...
DolgCluj = Dolgoszatok-Traveaux de la Section Numismatique et archéologique du Musée national de Transylvanie, Cluj 1910–1919.
FoliaArch = Folia archaeologica, Budapest 1939...
Fornvännen = Fornvännen. Tidskrift för svenska antikvarisk forskning Stockholm 1906...
Gallia = Gallia. Fouilles et Monument archéologiques en France Metropolitaine, Paris 1943...
Germania = Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Komission des Deutschen Archäologischen Instituts Berlin 1917...
JahrbfAltertumskunde = Jahrbuch für Altertumskunde, Wien 1907–1918.
KölnerJahrb = Kölner Jahrbuch für Vor- und Frühgeschichte, Köln 1955...
MainzerZ = Mainzer Zeitschrift, Mainz 1906...
Materiale = Materiale și cercetări arheologice, București 1953 (Materiale arheologice privind istoria veche), 1954...
Meddelanden = Meddelanden fran Lunds Universitets Historicks Museum, Lund 1929...
Offa = Offa, Berichte und Mitteilungen aus dem Schleswig-Holsteinschen Landesmuseum für Vor- und Frühgeschichte und dem Institut für Ur - und Frühgeschichte der Universität Kiel, Neumünster 1936...
PamArch = Pâmatky archeologické, Praha 1854...
RPAN = Revista de preistorie și antichități naționale, București 1937–1940.
RESEE = Revue des Etudes Sud Est européennes, București 1963...
SaalburgJahrb = Saalburg Jahrbuch, Berlin 1910...
SCIVA = Studii și cercetări de istorie veche (1949–1973) Studii și cercetări de istorie veche și arheologie (1974...).
SlovArch = Slovenska archaeologia, Nitra 1953...
SA = Sovietskaia archeologia, Moscova 1936–1942, 1946...
WiadArch = Wiadomósci Archeologiczne, Warszawa 1873–1882 (seria 1-a), 1920... (seria 2-a)

SUMAR

Odobescu și tezaurul de la Pietroasa. Studiu introductiv de MIRCEA BABEȘ . . . 5
Notă asupra ediției de MIRCEA BABEȘ . . . 41
Le trésor de Pétrossa. Historique — Déscription — Étude sur l'orfèvrerie antique . . . 45
Le trésor de Pétrossa. Notice descriptive et historique (ediție neterminată) . . . 737
Studie asupra tezaurului de la Pietroasa . . . 889
Pia desideria (Dare de seamă despre lucrarea operei „Le trésor de Pétrossa", rostită în ședința publică din 22 martie 1887, a Academiei Române) . . . 924

ANEXE

⟨Corespondența adresată de Alexandru Odobescu lui Titu Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, în legătură cu publicarea unei „Monografii asupra tezaurului de la Pietroasa" (1874)⟩ . . . 933
  ⟨1. Memoriul din 2 mai 1874⟩ . . . 933
  ⟨2. Răspuns la adresa nr. 4 512, din 17 mai 1874, a Ministerului cultelor și instrucțiunii publice⟩ . . . 936
  ⟨3. Scrisoare către editorul A. Morel (mai 1874) anexată de Odobescu, în copie, la adresa sa către Titu Maiorescu⟩ . . . 936
⟨Memoriu privind tipărirea unei ediții române a monografiei asupra tezaurului de la Pietroasa⟩ . . . 938
⟨Corespondența adresată de Alexandru Odobescu lui D. A. Sturdza, ministrul instrucțiunii publice și cultelor, cu privire la publicarea monografiei sale *Le trésor de Pétrossa* (1887)⟩ . . . 939
  ⟨1. Adresa lui Al. Odobescu căre D. A. Sturdza, ministrul instrucțiunii publice și cultelor, din 8/20 mai 1887⟩ . . . 939
  ⟨2. Adresa lui Al. Odobescu către D. A. Sturdza, ministrul instrucțiunii publice și cultelor, din 23 septembrie/5 octombrie 1887⟩ . . . 941
  ⟨3. Răspuns la un comunicat al d-lui Sturdza (adresa din 30 septembrie/12 octombrie 1887)⟩ . . . 942
  ⟨4. Alt comunicat al d-lui Mitiță Sturdza în privința *Tezaurului de la Pietroasa* (adresa din 6/18 octombrie 1887)⟩ . . . 943

VARIANTE, COMENTARII, NOTE

Le trésor de Pétrossa. ⟨ediția neterminată, 1885; ediția definitivă, 1889—1900⟩ 949
Studie asupra tezaurului de la Pietroasa . . . 983
Pia desideria (Dare de seamă despre lucrarea operei „Le trésor de Pétrossa", rostită în ședința publică din 22 martie 1887, a Academiei Române) . . . 991
⟨Corespondența adresată de Alexandru Odobescu lui Titu Maiorescu, ministrul cultelor și instrucțiunii publice, în legătură cu publicarea unei „Monografii asupra tezaurului de la Pietroasa" (1874)⟩ . . . 998
⟨Memoriu privind tipărirea unei ediții române a monografiei asupra tezaurului de la Pietroasa⟩ . . . 1001
⟨Corespondența adresată de Alexandru Odobescu lui D. A. Sturdza, ministrul instrucțiunii publice și cultelor, cu privire la publicarea monografiei sale *Le trésor de Pétrossa*⟩ 1003

STUDII ARHEOLOGIE

Tezaurul de la Pietroasa în lumina noilor cercetări de RADU HARHOIU . . . 1011
Castrul de la Pietroasa de GH. DIACONU . . . 1055